

KÉZDISZENTLÉLEKI
BREVIÁRIUM

KÉZDISZENTLÉLEKI BREVIÁRIUM

Szerkesztette: Borcsa János

AMBRÓZIA

Kézdivásárhely, 2009

A kötet megjelenését támogatta
Kézdiszentlélek Község Önkormányzata.

Borítóterv: Botos Attila Gojó

© Borcsa János, 2009

© Ambrózia, 2009

Kiadja az Ambrózia Pharm Kft., Kézdivásárhelyt
A könyv felelős kiadója és szerkesztője: dr. Borcsa János
Példányszám: 300
Formátum: 16,5 × 23,5 cm
Terjedelem: 41,47 ív
Papír: 70g/m², ofszet
Készült a T3 Kiadó nyomdájában
Sepsiszentgyörgy, Sport u. 8/A

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

BORCSA JÁNOS

Kézdiszentléleki breviárium/Borcsa János – Târgu-

Secuiesc: Ambrózia, 2009

ISBN 978-973-87984-2-7

908(498 Sânzieni)

Tartalomjegyzék

<i>Borcsa János</i> : Be kell hordanunk mindent.....	9
<i>Szekeres Attila</i> : Kézdiszentlélek címere.....	10
<i>Dr. Székely Zsolt</i> : Kézdiszentlélek régészeti múltja.....	11
<i>Cserey Zoltán–Dr. Binder Pál</i> : Kézdiszentlélek.....	31
<i>Cserey Zoltán–Dr. Binder Pál</i> : Kézdikővár (Peselnek).....	37
<i>Kónya Ádám</i> : Kézdikővár.....	39
<i>Cserey Zoltán–Dr. Binder Pál</i> : Szárazpatak.....	39
<i>Kisgyörgy Zoltán</i> : Kézdiszárazpatak.....	41
<i>Cserey Zoltán–Dr. Binder Pál</i> : Kiskászon.....	42
ÍROTT FORRÁSOK TANÚSÁGA.....	43
<i>Tüdös S. Kinga</i> : Kézdiszentlélek és környéke az oklevelek tükrében.....	43
Oklevelek.....	49
Székelyföldi népesség-összeírások.....	82
Egyházlátogatási jegyzőkönyv, 1731.....	115
<i>P. Kovács Klára–Pakó László</i> : A kézdiszentléleki egyházközség 1829-es vizitációja.....	119
Püspöki leirat.....	127
Egyházlátogatási jegyzőkönyv, 1848.....	128
Kovács Miklós erdélyi püspök levele.....	131
KÉZDISZENTLÉLEK A TÖRTÉNETÍRÁSBAN ÉS A SZÉPIRODALOMBAN.....	133
<i>Szalárdi János</i> : Síralmas magyar krónika.....	133
Korabeli portrék a Haller család egyes tagjairól.....	134
<i>Cserei Mihály</i> : Erdély históriája.....	136
<i>Benkő József</i> : Kézdiszék.....	139
<i>Iffy gróf Teleki Domokos</i> : Egynéhány hazai utazások leírása.....	141
<i>Kemény Zsigmond</i> : Özvegy és leánya.....	142
<i>Orbán Balázs</i> : Kézdiszentlélek és környéke.....	147
<i>Gróf Lázár Miklós</i> : Adatok a Perkő alatti várról és kastélyról Kézdiszentléleken.....	157
<i>Szádecky Lajos</i> : Az „özvegy és leánya” megosztozása Kézdiszentléleken.....	164
<i>Coroi Artur</i> : Baróti Cserei János deák élete és pályája.....	167
<i>Tüdös S. Kinga</i> : Kézdiszentléleki Mátyus alias Mátis János székely főkapitány.....	187
EMLÉKÜK KÖZÖTTÜNK ÉL.....	200
Az 1848–1849-es szabadságharc hősi halottai.....	200
Az első világháború áldozatai.....	200
A második világháború áldozatai.....	203
Politikai perek (1956-1965) kézdiszentléleki elítéltejei.....	205
ÉPÍTETT ÖRÖKSÉG.....	207
<i>Kónya Ádám</i> : A szentléleki vártemplom.....	207
<i>Kónya Ádám</i> : A szentléleki törtvonalas vár.....	209
<i>Tüdös S. Kinga</i> : Kézdiszentlélek templomvára.....	210

<i>Dékány Tibor</i> : Kérdőjel a Perkő tetején	214
<i>Babós Imre</i> : A kézdiszentléleki Perkő-kápolna	216
<i>Kovács András</i> : Kézdiszentlélek templomai	217
<i>Magyari Lajos</i> : Templomok a múltó időben	224
<i>Kónya Ádám</i> : A Szent István-búcsú színhelyén	226
<i>Dr. Murádin Beyer Katalin</i> : Felső-Háromszék népi építészetéről	228
<i>Borcsa Imola–Ördög Ildikó</i> : Vizek világa	234
<i>Dávidné Bartalis Izabella</i> : A köfáragó Bartalis család Kézdiszentléleken	239
AKIK ELŐTTÜNK JÁRTAK	249
P. Balás Pál Ágoston	249
Ferenczi Tóbiás	250
Kováts Antal	251
Kovács (Kováts) Tamás	252
P. Kozma János Demeter	258
Jákó János	259
Balogh István	260
Borcsa Gergely	260
<i>Borcsa János</i> : Egy pedagógusportré	260
Ópra Benedek	265
<i>Iochom István</i> : Ópra Benedek – az ’56-os magyar forradalom egyik áldozata	265
Bartók Barabás, P. Albert OFM	266
Szentbeszéd	266
A LÉLEK MINDENESEI	272
Írástudók: papok, kántorok, tanítók névsora	272
<i>Berecz Gyula</i> : Szentlélek	280
Peselnek	280
Szárazpatak	281
<i>Dr. M² lik István</i> : A Jézusfaragó ember Kézdiszentléleken	283
<i>Bartos Endre</i> : Közművelődés Kézdiszentléleken	284
<i>Borcsa János</i> : A népnevelő Szakács Antal	288
<i>Borcsa János</i> : Megpezsdült zenei élet	290
<i>Áros Károly</i> : Kézdiszentlélek sportélete	291
<i>Borcsa János</i> : Ébredés–ébredztők	300
SZELLEMI-TÁRGYI ÖRÖKSÉG	302
<i>Bartos Endre</i> : Népszokások, népköltés a húszadik század derekán	302
Leánymező	327
<i>Albert Ernő</i> : Népköltészeti gyűjtés	331
<i>Tóth Mária</i> : Mutatvány népköltészeti gyűjtéséből	333
<i>Borcsa János</i> : Népköltési gyűjtés	343
<i>Páll–Gecse Éva</i> : Kisebbségi sorsban a tájnyelv megtartó erő	347
<i>Páll–Gecse Éva</i> : A kézdiszárazpataki fonó emléke	350
<i>Bartalis Izabella</i> : A betlehemezés száz éve Kézdiszentléleken	355
<i>Pozsony Ferenc</i> : A perkői búcsú néprajzi vonatkozásai	372
<i>Dávid György</i> : Szentbeszéd a perkői búcsún	374
Szent István királyhoz	378

<i>Kakas Zoltán</i> : Régi pünkösödök Felső-Háromszéken	379
<i>G. Olosz Ella</i> : Örökségünk: A szentléleki minta	380
Örökségünk: A szentléleki párnabütű	381
<i>Gazda Klára</i> : Régies Kézdiszentléleki párnahím	382
NÉPI EMLÉKÍRÓK	383
<i>Sípos Sámuel</i> : Krónika	383
<i>Mészáros B. András</i> : Régi népdalok nyomában	388
Perkő alatt száll a nóta	389
Régi történetek nyomában	391
Másfél évszázados nagy lapító	393
<i>Kovács József</i> : Virágos kenderem elázott a tóban... ..	394
<i>Ráduly Béla</i> : Törhetetlen hittel.....	396
<i>Csurulya Ferenc</i> : Rúgtuk a vagon oldalát és kértük a vizet.....	402
<i>Kovács Vince</i> : A kokorevkai lágerben.....	406
KÉZDISZENTLÉLEK NAPJAINK KÖZÍRÁSÁBAN.....	411
<i>Kisgyörgy Zoltán</i> : Cserbotosok unokái Kézdiszárzapatanon	411
<i>Kisgyörgy Zoltán</i> : Aratáskor Kiskászonban.....	414
<i>Kisgyörgy Zoltán</i> : Szentléleken nem állt meg az idő	417
<i>Iochom István</i> : Tízéves a Szent Klára Öregotthon	419
<i>Kisgyörgy Zoltán</i> : Kézdikővár félárboccal.....	420
<i>Kisgyörgy Zoltán</i> : Régi malom új lisztet jár.....	422
<i>Áros Károly</i> : Ötvenéves a Kézdiszentléleki Perkő	424
<i>Kisgyörgy Zoltán</i> : Perkő alatt, búcsú előtt.....	425
<i>Kisgyörgy Zoltán</i> : Régi perkői búcsúk	428
<i>Magyari Lajos</i> : Búcsú a Perkőn	431
<i>Borcsa János</i> : Kemény Zsigmond idézése Kézdiszentlélekeni	432
<i>Kisgyörgy Zoltán</i> : Búcsú előtt Kiskászonban.....	434
<i>Kisgyörgy Zoltán</i> : Megújuló karácsonyok	436
<i>Kisgyörgy Zoltán</i> : A szállást kereső szent család	438
<i>Magyari Lajos</i> : Perkői panoráma	441
<i>D. Horváth Gábor</i> : Öt esztendő múlt el azóta.....	442
<i>Hankó Ildikó</i> : A Perkő.....	444
<i>Borcsa Imola</i> : Csillag a sötétben	445
<i>Borcsa János</i> : Kishazámban	446
HELYNEVEK.....	449
Kézdi Szentlélek falva, 's annak nevezetesebb helyrészei	449
<i>Bogáts Dénes</i> : Háromszéki helynevek	451
<i>Szabó T. Attila</i> : Erdélyi történeti helynévgyűjtése	452
<i>Fazakas János</i> : Kézdiszentléleki helynevek (1980)	456
Utószó.....	458
Függelék	459

Be kell hordanunk mindent...

A hordás fogalmához önkéntelenül is kisgyermekkorai emlékfoszlányok kapcsolódnak tudatomban. Nyár elején, akácfa-virágzáskor hangzott el rendszerint nagyapám szájából, komolyan, szinte áhitattal ejtve a szavakat, hogy *hordanak a méhek*, s ha ezt nem is fogtam fel akkor teljes mélységében, az őszi pergetés idején – egyenesen a pergetőből – a friss házikenyérré csöpögtetett aranyos méz látványa és íze felejthetlenné tette számomra a méhek mézgyűjtő munkájának, a hordásnak az eredményét. Mert a pergető körül magam is forgolódtam, s így elsőként ízlelhettem ama szorgos méhcsaládok munkájának gyümölcsét, amelyek mindennél pontosabban tették a dolgukat, mintha tudták volna például azt, hogy mikor van ideje a hordásnak.

Úgy, amint a falusi gazdaember is tudta, hogy mikor jön el az ideje az ő egzisztenciáját érintő *gabonahordásnak*, s tette is, amit a természet rendje s a létfenntartás parancsa diktált, úgyannyira, hogy az egész falu egyetlen nagy élő szervezetként lélegzett és lendült nem mindennapi mozgásba, munkába. A gazdaember ugyanis a learatott gabona begyűjtését, csépléshez való előkészítését végezte, amikor hordott. Sőt, a falu gyermekei sem maradtak ki a lázas gyűjtő munkából, szálanként gyűjtöttük össze a falusi utak porából a hordószekerekről lehullott fejeket, s nagy, zizegő „csokrokat” formálva vittük haza, s dobtuk a tyúkok elé, hogy napestig legyen, mit kiszemelgetniük. Mivelhogy egyetlen búzaszemnek sem volt szabad kint maradnia, odavesznie.

Most, amikor szülő- s felnevelő falumra, Kézdiszentlélekre vonatkozó forrásokat teszek közzé, tulajdonképpen egyfajta hordás eredményét mutathatom be. S végeztem ezt a *hordást* azzal a tudattal, amit Kányádi Sándor egyik versében csak megerősíthet mindenkiben, aki az emberség és magyarság próbáit feladni nem akarja, illetve aki biztató jövőt sem tud elképzelni az elődök cselekedeteinek, a múltnak az alapos ismerete nélkül. Költőnk vezérlő szavai ugyanis arra intenek, hogy:

*Be kell hordanunk, hajtánunk mindent.
A szavakat is. Egyetlen szó,
egy tájszó se maradjon kint.
Semmi sem fölösleges.*

Hiszem, hogy az új évezred embere sem fogja veszni hagyni örökségét, ha bármikor is jön el a hordás ideje! Jó tudni viszont, amit a régiek sohasem tévesztettek szem elől: a hordással késlekedni nem szabad. Örökségünkre felette nagy szükség van most. Kívánhatnék-e mást, minthogy tudjunk jól sáfárkodni vele!

Kézdivásárhely, 2009 júliusában

Kézdiszentlélek címere

Kézdiszentlélek címerét a 2004/1758-as kormányhatározattal fogadta el a kabinet. A jogszabály a 2004/1027-es Hivatalos Közlönyben jelent meg.

A címer leírása: háromszögű pajzs kék mezejében zöld halmon álló, fekete ajtajú, vörös tetőzetű, a közepén magasabb, a szögleteiben kisebb, a csúcsain ezüstkeresztrel ellátott vörös sisakos ezüstitornyos ezüstkápolna, fölötté jobbra szálló, kiterjesztett szárnyú, arannyal fegyverzett¹ ezüstgalamb, melyet jobbról arany naparc, balról megszemélyesített ezüst holdsarló fog közre.² A pajzsot egybástyás ezüst falkorona fedi.

A heraldikai elemek jelentése: a fő címerkép, a leszállni készülő galamb a község névadójára, a Szentlélekre utal, a zöld halom a Perkő hegyét, a rajta levő építmény a Szent István-kápolnát jelképezi. A nap és hold székely jelképek, a többi Szentlélek nevű településtől való megkülönböztetés végett a Kézdiszékhez való tartozást jelképezi. Az egybástyás falkorona, mely szintúgy, mint a pajzs háromszögű alakja, kötelező, a községi rangot mutatja. A galamb megjelenítése kétszeresen indokolt: egyrészt a község régi pecsétábráján szerepel a kiterjesztett szárnyú galamb, másrészt a Szentlélek megjelenítőjeként beszélő vagy névcímerré emeli a jelképet. A tervező ajánlása szerint a galamb egymagában elegendő lett volna, ám az önkormányzat ragaszkodott a perkői kápolna megjelenítéséhez.

2009

¹ Azaz csőre és karmai, esetleg teljes lába értendő ezen.

² A címertanban az oldalak felcserélődnek, a pajzstartó lovag szemszögéből történik a címer leírása.

Kézdiszentlélek régészeti múltja

Kézdiszentlélek és környéke, a közigazgatásilag hozzá tartozó településekkel, Kiskássonnal, Kézdikóvárral és Kézdiszárzapatokkal együtt azon felsőháromszéki nagyközségek egyike, melynek régészeti múltját nemcsak szórványleletekből, hanem több tervszerű ásatásból is ismerjük. Ez a vidék településtörténeti szempontból különösen izgalmas helyen, az egykori kézdi székelyek szállásterületén, a Feketeügy felső folyásánál fekszik, ahol a folyó mellékvizei, kelet–nyugati tájolású völgyei már az őskortól kedvező körülményeket teremtettek a különböző emberi közösségek kialakulásához. A Bodoki-havasok lábainál fekvő Csernáton völgyében több mint 50 település került elő, az őskortól a kora középkorig (Székely 2007). Ugyanilyen gazdag a Torja völgye is, akárcsak Lemhény, Kézdiszentlélek vagy a Kászonok vidéke.

Földrajzi sajátosságok

Románia földrajzi jellegzetességei a Kárpát–Duna–Fekete-tenger térségében elfoglalt helyéből adódnak. A hegyek, dombok, hátságok és alföldek koncentrikus, amfiteátrum-szerű elhelyezkedése az ország legismertebb és legfeltűnőbb tulajdonsága. Az ország központi részét elfoglaló Kárpátokban, a hegyek oltalmában számos medence húzódik meg, amelyeket a hegyekből fakadó folyóvizek évmilliókon át tartó felszínalakító munkája formált olyanná, amilyennek az őskor embere láthatta, amikor megtelepedett rajta.

A Kárpát-kanyar középső szakaszának hegyei által övezett tekto-vulkanikus eredetű, intramontán medencék közé tartozik a Barcasági-medence is, amelynek tengerszint feletti átlagmagassága 525 és 560 m közt váltakozik, és mállékony, hordalékos talaj alkotja. A hegyvidék kimondottan kárpáti gyűrődéses és tektonikus fliss szerkezetű, kivételt csak az északi pereme képez, ahol vulkanikus hegyek vannak.

Általánosságban véve a Kárpát-kanyar földrajzi összetevői helyi különbözőségeket mutatnak. Ezek alapján a következő alegységeket különböztethetjük meg: Külső-Kárpát-kanyar, amelyet a legmagasabb hegyek, a Vrancea-i, a Buzău-i, a Teleajen-i és a Doftana-i alkotják; a Belső-Kárpát-kanyar, amely a Bodoki-, Baróti- és a Persányi- alacsonyabb, szelíd hegyekből tevődik össze. A Brassói-, vagy Barcasági-medence a román Kárpátok legnagyobb és legjellegzetesebb intramontális medencéje. Minden egyes alegysége egyéni jellegzetességekkel bír, ezek mégis szervesen kapcsolódnak egymáshoz.

Egy adott térség földrajzi viszonyai mindig jelentős szerepet játszottak az emberi társadalom fejlődésében. Délkelet-Erdélyben is, a rendkívül gazdag vízhálózat, a domborzati formák, a patakok és csermelyek teraszos völgyei kedvező körülményeket kínáltak az ember letelepedésére a legrégebbi időktől, és befolyásolták e vidék lakóinak fejlődését.

Mielőtt megpróbálnánk rekonstruálni az általunk tanulmányozott térség több mint 4000 évvel ezelőtti paleo-geográfiai viszonyait, úgy véljük, hogy szükséges pár sorban bemutatnunk a fontosabb domborzati formákat.

A Keleti-Kárpátok központi és nyugati hegyrajzi tengelyének nyúlványai, a Bodoki-, Baróti- és Persányi-hegyek, melyek magassága alig haladja meg az 1000 métert, lezárják nyugat és észak felől a Brassói- (Barcasági-) medencét, ugyanakkor földrajzi szempontból sokszorosán kötődnek hozzá. A fontosabb, legyezőformában elhelyezkedő csúcsok polipkapocsként hatolnak be a Brassói-medencébe, több kisebb öblöt képezve, amelyek északra haladva elszűkülnek. A Feketeügy medencéje a Bodoki-, a Nemere- és a Berecki-hegyek között, az Alsóháromszéki-, vagy Sepsiszentgyörgyi-medence a Bodoki- és a Baróti-hegyek között, a Magyarósi-átjáró és a Baróti-medence pedig a Baróti- és a Persányi-hegyek között.

Napjaink települései kigyóvonalban húzódnak a völgyek nyílásánál, a Bodoki-hegység keleti lábánál Torja, Csernáton, Albis, Maksa, Dálnok stb. ugyanúgy, mint az őskorban.

A helyi rétegződések, amelyek a kristályos alapzatú rekeszeket körülhatárolják, alacsony fekvésű területeket hoznak létre – mint Keresztvár, Farkasvágó, Kézdivásárhely –, amelyek valóságos vízgyűjtő „piacai” a Barcasági-medencének.

A Bodoki-hegységet, melyet teljes hosszúságában gyakran Bodoki-havas néven emlegetnek, az Olt és a Feketeügy völgye – lapálya – zárja közre. Gerincéből emelkednek ki – északról délre haladva – a Kőmöge (1241 m), a Henter mezeje (1213 m), a Bodoki-havas (1194 m). A Besenyő-patak völgyétől keleti irányban, ennek a hegységnek is van egy mellékgerince – a Keleti-gerinc – melyből az Emberhányás (928 m) és kisebb magaslatok emelkednek ki.

A Rétytől kelet-északkeletre, a Feketeügy vízgyűjtő területével egybeeső és az Alsóháromszéki-medencénél jóval nagyobb Kárpát-közi süllyedék a Felsőháromszéki-medence, melyet gyakran Kézdivásárhelyi-medence néven is emlegetnek. Ez a történelmi Kézdi- és Orbaiszék területe. Északi peremét a nép Szentföld néven különbözteti meg, a síkvidéket pedig Mezőföldnek nevezik.

A medencét nyugaton a Bodoki-hegység, északon a Székely-Kászoni- és a Nemere-hegység, keleten a Háromszéki-havasok, délen pedig a Bodzafordulói-hegység övezik. Síkjából, mely 517 és 594 m magasságok közt helyezkedik el, az ún. „tanúhegyek” emelkednek ki. Ezek az egykoron lesüllyedt hegyláncok csúcsai. A kis esésű medencét a Feketeügy meánderező – szeszélyesen kanyargó – völgye szeli át. Ez veszi át a hegykeretről aláfutó patakok vizét, melyek dombokká szabdalják fel a hegylábi övezetet. Több magashegyi átjárón keresztül kapcsolódik a szomszédos vidékekhez. Ilyen az Olt völgyébe vezető Torja- vagy Bálványos-hágó (940 m), az Ozsdola fölötti Kádárúti-hágó, a Kászonok felé vezető Katrosai-völgyszoros, valamint a már említett Ojtozi-hágó (Kisgyörgy 2000. 13.)

A vidék ősfajlődésében a földkéreg mozgásai, a tektonikus és hegyképző erők, később a vulkáni tevékenység játszott meghatározó szerepet.

A Kárpát-kanyar hegyei a földtörténeti középkorban (mezozoikumban) és az ó-harmadkorban (paleogénben) emelkedtek ki. A kárpáti orogenezis legöregebb maradványait az Észak-Persányi-hegységben találjuk meg, kristályos palák, metamorf szerpentinek és erőteljesen tektonizált, a karsztjelenségek kialakulásának kedvező (barlangok, kőfülkék, dolinák stb.) triász- és jurakori mészkövek formájában. Ez a képződmény tulajdonképpen a Keleti-Kárpátok kristályos-mezozoos összetételének egy darabja.

Ennél fiatalabbak a földtörténeti kréta időszakban és a paleogénben kialakult kárpáti flis – homokkő – övezet képződményei, melyek többnyire pados megjelenésű homokkővekből, mészmárgákból, agyagpalákból, konglomerátumokból állnak. Ilyen képződményekből épül fel a Baróti- és a Bodoki-hegység, a Torjai- és a Székely-Kászoni-hegyek, az egész Kárpát-kanyar és a Bodzafordulói-hegyek is.

A hegyek között elterülő medence egy tektonikai süllyedék, melyből csak az eróziós tanúhegyek csúcsai láthatók. Ilyenek a Réty környéki Dobolyka- és Kőbánya-tető, a dálnoki Szép-hegy, a lécfalvi Vár-hegy, a nagyborosnyói Oltár-hegy, valamint a zabolai Tatár-domb.

A medencéket előtötte a harmadkori tenger, s azokban lerakódtak a pliocén időszak – agyagból, márgából, homokból és kavicsból álló – puha képződményei. Ezeket pleisztocén (jégkorszaki) és holocén (jelenkori) üledékek takarják. A harmadkor végén és a negyedkor elején emelkedtek ki a Dél-Hargita és a Csomád-hegytömb neovulkáni kőzetekből (andezitféleségekből és vulkáni törmelékből) álló masszívumai.

Minden kor földtani képződménye tartalmaz állati és növényi maradványokat, melyeknek segítségével sikerült azoknak korát meghatározni, kronológiai besorolásukat elvégezni. A krétából főleg gerinctelen fauna maradt fenn tanújelként, a fiatalabb képződményekben növényi maradványok, hiszen szénrétegek is képződtek itt a pliocén idején és gazdag ősgérinces-fauna. Nincs olyan földtani formáció, amely ne tartalmazna értékesíthető ásványi kincseket: kőolajat, lignitet, vasércféleségeket, építőkövet, festékföldet, féldrágaköveket, ásványvizet, széndioxidot. Ezek közül jó néhányat ma is értékesítenek.

A vulkanikus eredetű hegyvidék mélyéből, a posztvulkáni működés tanújelként jelenik meg a széndioxid, a kénhidrogén és nem utolsósorban a legkülönbözőbb típusú ásványvizek. A törésvonalak mentén messzire elvándorló széndioxidnak köszönhető, hogy távol a Dél-Hargitától, az üledékes kőzetekből felépült vidékeken is vannak ásványvízforrások (Kisgyörgy 2000, 16.).

A folyóvizek túlnyomó része az Olt vízgyűjtő területéhez tartozik. Ez azonban a jégkorszak idején többször módosult, s így a vízhálózat képe változatos. Csupán a táj keleti részének vízfolyásai tartoznak a Szeret hidrográfiai medencéjéhez. A vízhálózat sűrűsége 0,20 és 0,40 km/km²-ént 0,38 km/km² átlagos értékkel, s ez az országos középérték alsó határán helyezkedik el. Kovászna megyének mintegy 125 olyan vízfolyása van, melynek a hossza meghaladja az 5 km-t, vízgyűjtő területe a 10 km²-t. Ebből 117 a megye területén, míg 5 a szomszédos megyékben ömlik vízgyűjtőjébe. A 106 km hosszúságú Feketeügy az Olt legnagyobb mellékvíze, s majdnem akkora területéről gyűjti vizeit, mint ez (2.320 km²). A Nemere-hegységből ered, és Kökös alatt, a Baróti-hegység délkeleti lábánál kialakult hidrológiai csomópontnál ömlik az Oltba. Több mint 25 mellékpartak táplálja. Jelentősebbek a jobb oldali mellékvizek, a Lemhény- és az Esztelek-patakok. Kézdivásárhely alatt a Kászoni vízzel gazdagodik, amely vizeit a Kászoni-medence területéről hozza, s ennek mellékvizével, a Torja patakával. Délebbre – jobb felől – a Csermáton-, Dálnok- és a Besenyő-patakok ömlenek a Feketeügybe. Bal oldali mellékpartokai a Berecki-, Ozsdolai-, Gelencei- és Zabolai-patakok, valamint a vízbő és áradásaival gyakran tetemes károkat okozó Kovászna vize. Ez utóbbi gyűjti össze a Papolci-, Zágoni-, Borosnyói- és Szacsvai-patakok vizeit.

Ez a folyóhálózat erőteljesen kontinentális jellegű. A patakok vizüket a csapadékból és jelentős mértékben a hóolvadásból nyerik. Így csupán egyharmada származik forrásvízből. Nagy a vízhozam ingadozása, és az évnek egy hosszú szakaszában – novembertől áprilisig – a medrüket jégpáncél borítja. A nagyobb folyók medrei védőgátakkal övezettek. Ezeknek mentén vannak a megye legjelentősebb folyami kavics-, homok- és ivóvíz tartalékai.

A vidék mérsékelt kontinentális éghajlata sokszor szélsőséges, az egymást váltó négy évszaknak azonban megvannak a maga szépségei is. A szép, fehér telek kánikulai nyári melegekkel váltakoznak. A hideg, keleti levegőtömegeknek az óceáni nedves áramlatokkal való találkozásai nyári záporokat és téli hóviharokat eredményeznek. Jellemző e tájra a Kárpát-közi jellegzetes éghajlati jelenség, a hőmérsékleti inverzió. Télen ugyanis hideg és ködös levegő szorul be a medencékbe, s ha ezeket a magasabb hegyek tetejéről nézzük, látszik, hogy hófehér ködlepellel vannak betérítve. Itt, ezekben a medencékben mérik leggyakrabban a legalacsonyabb hőmérsékletet. Télen, az aránylag alacsonyan fekvő Ojtozi-szoroson és -hágón átbukik a Nemere, a „székelyek szele”, amely hóbukákkal torlaszolja el az utakat, megbénítja a közúti, sokszor még a vasúti közlekedést is. A Nemere a román alföldi téli szélnek, a Crivăț-nek egy nyugat felé tartó ága. A Crivăț pedig a hideg, szibériai anticiklon tartozéka.

Az időszakonként és meghatározott irányokból jelentkező szelek léte, a hagyományos népi elnevezésben is tükröződik. Így a nyugatiast német szélnek, az északit felszélnek vagy Csík szelének, az északkeletit Nemerének, a keletit Ojtoz szelének, míg a délieseket alszél, vagy Bodza szele néven emlegették. Csernátban valószínűleg az északi szelet a 18. században Bálványos szelének nevezték (Kónya 1972, 132).

A hőmérsékleti értékek, a csapadék, a légnyomás alakulása itt a nagy bárikus centrumok játékának eredményei. Hol észak fagyos szele, Szibéria csapadékban szegény levegőtömege, hol pedig a meleg és nedves atlanti, a meleg és száraz mediterrán levegőtömegek játsszák a vidék fölött játékaikat. Az évi középhőmérséklet $2-7^{\circ}\text{C}$ között váltakozik.

Ha még nemrég a posztglaciális időszakot úgy tekintették, mint egy magasabb hőmérsékletű periódust, a legutóbbi paleoklimatikai kutatások kihangsúlyozzák azt a tényt, hogy a pleisztocén vége hazánkban változatos klimatikus oszcillációkkal jellemezhető, abban az értelemben, hogy az enyhülő klímájú periódusokat rövid lehülési korszakok követték. Ebből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a holocénben a klíma sokkal összetettebb volt, mint azt korábban hitték. A klimatikus oszcillációk meghatározására a megoldást a hegyvidéket uraló fafajtak alapján történő periodizálás adta.

Ezen hegyek klímáját jelentősen befolyásolja észak–dél irányú elhelyezkedésük, amely merőleges a nyugati széláramlatokra, amelyek gyakori orografikus esőzéseket idéznek elő. A Bodoki-hegység keleti oldalán enyhe felmelegedés tapasztalható, amely a párolgást is csökkenti. Az itt található lankás teraszok déli fekvésű hajlásszöge rendkívül kedvező a napsugarak beesési szögének ($20^{\circ}-30^{\circ}$), ezért sokkal több meleget kapnak, 133 900 kal/g-ot, a vízszintes felületekkel szemben, ahol ez az érték nem haladja meg az évi 116 980 kal/g-ot. Nem beszélve az északi oldalakról, ahol ez az érték 1520 kal/g. Az évi átlag hőmérséklet $6,5^{\circ}\text{C}$, a Bodoki-hegységben pedig 4° . Az évi átlag csapadékmennyiség eléri a 800 mm-t.

Mindenképpen a klimatikus oszcillációk eléggé intenzívek voltak ahhoz, hogy befolyásolják a különböző őskori kultúrák fejlődését. Az általunk vizsgált régió, a Feketeügy felső folyása mentén kialakult patak völgyek az intramontális medencék csoportjába tartoznak, ezért a klimatikus viszonyok is a hegyközi medencék klímájának tulajdonságait hordozzák magukon. A klíma egyik fontos partikularitása a hőinverzió gyakorisága, amely alacsony évi átlaghőmérsékletet, egészen meglepő negatív szélsőségeket, késő tavaszi és kora őszi hóharmatot, és sűrű ködöket idéz elő.

A vegetáció földrajzi eloszlásában a növénytakaró legfontosabb jellemzőit a hőmérséklet és a nedvesség változásai, valamint a domborzati sajátosságok határozzák meg. A vizsgált térség növénytakarója a fentebb említett tényezők következtében nagyon változatos. A Bodoki-hegységet aránylag szűk sávban a tiszta bükkerdők uralják, amelyek a magasabb dombokon tölgyerdőkkel keverednek. A magasabb szinteken a lucfenyők bontakoznak ki, helyi asszociációkban az erdei fenyőkkel, de a vörösfenyők jelenléte nélkül; a lucfenyő és a bükk asszociációja sem hiányzik.

A litoszféra és a bioszféra kölcsönhatásából létrejött talajok nagymértékben a klimatikus feltételektől függenek, és a természeti környezet dinamikus, állandó fejlődésben álló elemeként jelentkeznek. A pedogenezis (talajképződés) feltételezi egy felszíni közetreteg létét, és ennek sajátosságai alapján beszélhetünk savas, semleges és gyenge lúgos talajokról. Nem feledkezhetünk meg a legfontosabb pedológiai faktorokról sem: organizmusok, klíma, felszín, víz és idő.

A természeti erőforrások közül jelen esetben főleg azok érdekelnek minket, amelyek az őskori ember számára fontosak voltak. Ezen erőforrásoknak két fajtáját különböztetjük meg: felszíni erőforrások, illetve altalajkincsek.

A felszíni erőforrások megléte vagy hiánya volt az a tényező, amely az őskori közösségeket letelepedésre, települések létrehozására, vagy a meglévő települések feladására és erőforrásokban gazdagabb területekre való költözésre készítette. A neolitikumtól mezőgazdasággal is foglalkozó közösségeknek egyik legfontosabb erőforrás-szükséglete a termékeny talajok és a legelőknél használható pázsitok megléte. A földművelés mint termelési tevékenység létezéséről tanúskodnak a régészeti kutatások során előkerült őrlőkő maradványok és bronzsarlók.

Ha az erdőt a legkomplexebb állati és növényi életközösségnek tekintjük, mint egy állandó szárazföldi ökoszisztémát, akkor óriási természeti erőforrásraktárként való megemlézése elengedhetetlennek tűnik. Az erdő mint erőforrás elsősorban faanyagával jelentkezik, melynek változatos felhasználásai közül a házépítés, az eszközkészítés, valamint a tüzelőanyagként való hasznosítása emelhető ki. Az erdei vad hasznosításának fontossága sem elhanyagolható, ugyanis nem csak fontos táplálék, hanem egyben nyersanyag is (bőr, bunda, szarv, csont). Az őskori ember, bár a neolitikumtól kezdődően áttért az állattenyésztésre és a földművelésre, a vadászatot mint harmadik termelési foglalkozást sokáig megtartotta. A természeti erőforrások sorában fontos szerepet foglal el a térség vízhálózata, amely a maga halállományával egy újabb táplálék-kiegészítő erőforrásként működött. Ugyanakkor nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy az őskor folyamán a kiterjedt erdőségekkel borított hegyek gyűrűjébe zárt medence külvilággal való kapcsolata csak a folyók mentén történhetett, akárcsak a települések egymás közti kapcsolatfenntartása.

Az altalajkincsek közül megemlíthetők a vulkanikus kőzetek, az andezit és a jurai mészkő, amelyek a fémeszközök megjelenéséig az eszközkészítés alapanyagai voltak.

A folyóparti területek agyaga szintén a fontos erőforrások közé tartozik, hiszen a kerámiakészítés alapanyaga.

A Bodoki-hegység keleti területén előforduló réz- és vaslelőhelyek a fémkorszakban szintén fontos szerepet játszottak a közösségek életében. Légvonalban nem messze van ide Balánbánya, ahol már az őskori időkből való rézkitermelés nyomai találhatóak.

Kutatástörténet

Az első régészeti vonatkozású megfigyelések a Székelyföldről a 19. századból származnak (Neugebauer 1851; Römer 1868, 39). Az első magángyűjtemények az ún. „kincsleletek” vagy raktárleletek megjelenésével jöttek létre. Ekkor jelentek meg az első régészeti tárgyú tudományos publikációk is, amelyek már különböző korok szerint szakosodtak. A régészeti tárgyak nagy része ekkor még szórványleletekből származott. A gyűjtők nem a történelmi forrásértéket tartották elsődlegesnek, hanem a tárgyak esztétikai jellegét.

Az első rendszeres régészeti ásatást a Székelyföldön a vargyasi Daniel Gábor báró végezte 1867-ben, a bardoci kora bronzkori halomsíros temetőben.

Ekkor kezdi megjelentetni Orbán Balázs *A Székelyföld leírása...* című munkáját, amely hat kötetben tárgyalja az egész Székelyföld földrajzát, régészeti emlékeit, történelmét, néprajzát. Az ő életművét tekintjük az első vonatkozó történelmi-régészeti tárgyú tudományos munkának. Megfigyelései, információi ma is forrásértékűek. Kézdiszentlélekről és környékéről is részletes leírást közöl.

A Kászon vize völgytorkolatában elterülő Kézdiszentlélek területéről már a 19. században több őskori szórványlelet került elő. Ezek egy része a Székely Nemzeti Múzeum (továbbiakban: SZNM) gyűjteményét gazdagítja. Roska Márton a SZNM ötvenéves jubileumára kiadott *Emlékkönyvben* (Roska 1929, 273.) tanulmányt közölt a Székelyföld őskoráról. Az időrendben felsorolt települések között szerepel egy erősi felső réteggel egykorú település Kézdiszentlélekről, a Tánccspad és Urakszerelábja határrészekből. Ugyanitt kiemeli, hogy Kászon az agyagvasércéről nevezetes (Roska 1929, 301). A 20. század derekáig feltárt régészeti leleteket ugyancsak Roska Márton összegezte az 1942-ben megjelent *Repertóriumában* (Roska 1942, 122.). A Kézdiszentlélek címszónál a következőket írja:

„– A SZNM-ban az *Urakszerelábja* határrészből kora bronzkori telep emlékei. U. ott a *Tánccspad* határrészből u. o. korú telep holmijai. U. innét megszenesedett köles magvak is kerültek ki. MKÉ. IX. 102–103. l. – Schroller 78. l. 152. sz.

Az *Urakszerelábja* határrészből a SZNM-ban 5142. sz. 4.5 gr. súlyú, szívídomú aranycsüngő (93. kép 3. sz.). MKÉ. VIII. 172. l.

Vasútépítéskor aeneol. cserepek és villanovaurnák cserepei kerültek felszínre. A SZNM-ban vannak. Schroller 78. l. 153. sz. – U. itt kelta edénytöredékek is. Párvan 582. 712. 792. l. és 446. ábra. – Kiss I. k. 31. l.

Egykori halastaváról Sztripszky Hiador tesz említész. (Sztripszky, 64. l. 203. sz.) Határában 1617-ben Nagytó, 1700-ban Verebes tava, 1712-ben Városi domb, 1714-ben

Nádaskút, Verebeske tava, 1734-ben Sárvár, 1753-ban Sárfalvi domb, Tófenék, 1795-ben Halastó bérc nevek. Emlékkönyv 62. l. – ACMI. IV. k. 325. l.”

A Kiskászon címszó alatt Roska csupán egy pár helynevet említ, innen ekkor még régészeti emlékek nem voltak ismertek. „Kiskászon (Kászonújfalú, Casin, Hsz.). – Határában 1761-ben Halastóbérc, Nádastó nevek. Emlékkönyv 63. l.” (Roska 1942, 127).

Kézdikővár régészeti múltjáról már a múlt század derekán is volt tudásunk. Az említett *Repertórium*ban a következőket olvashatjuk:

„Kézdikővár (Peselnek, Petriceni, Hsz.). – A SZNM-ban aeneol. telep emlékei. – U. ott a Nagykert határrészéből egy agyagkanál és 6 rézkori tégely, melyek egyikének feneke hegyes. Emlékkönyv 334. l. – Schroller 78. l. 149. sz. LI. T. 1. 2. 4. 6. sz.

A Faluhely határrész szemrevételezendő. Orbán III. 114. l. Határában még 1714-ben Halastótető, 1715-ben Sós-kútoldal, 1736-ban Dugás, 1760-ban Halastó kútja, Nádaskútszere, Sós-kút nevek. Emlékkönyv 62. l.” (Roska 1942, 122.).

Kézdiszárazpatakról Roska a következőket írja: „Kézdiszárazpatak (Szárazpatak, Valea Seacă, Hsz.). – Határában 1723-ban Harangos tó, 1760-ban Sókert, 1761-ben Gát-szeg, 1805-ben Kicsi mohos tó, Pénzes alatt nevek. Emlékkönyv 63. l.” (Roska 1942, 122).

Az elmúlt évtizedekben az előkerült szórványleleteknek, valamint a rendszeres régészeti ásatásoknak köszönhetően Kézdiszentlélek község és környékének őskori történetéről sokkal többet tudunk. Rendszeres régészeti ásatásokat a község területén csak a 20. század második felében, a Székely Nemzeti Múzeum régészei végeztek.

A régészeti lelőhelyek ismertetése

Kézdiszentlélek

A falu területén a legkorábbi emberi települések nyomai a késő neolitikumból származnak, és a kultúrák szerinti besorolás szerint az Erősd–Cucuteni-műveltséghez tartoznak.

1. *Táncospad*

A település a falutól északra, a Kászon patak jobb partján, egy kiemelkedő teraszon terül el.

A SZNM munkatársai az 1974–75-ös évek során végeztek itt hitelesítő régészeti ásatásokat. Egy neolitikumi kori, az Erődsi kultúrához tartozó lakóházat bontottak ki. A következőkben az itt végzett kutatások eredményeit ismertetjük:

1. a. A hitelesítő ásatás Kézdiszentlélek végében, a *Táncospad* nevet viselő dombtetőn történt. A területet öt kutatóárokkal szelték át. Az egyik, északkelet–délnyugat irányban húzott kutatóárok profilja rétegtani szempontból a következőképpen nézett ki: a 20 cm vastag humuszréteg alatt egy 30 cm vastag kultúrréteg volt, amely neolitikumi és elsősorban kora bronzkori (Schneckenberg-kultúra) leleteket tartalmazott. Továbbá még egy szintén bronzkori hamvasztásos sír és más, késő vaskori emlékek is kerültek elő. A kultúrréteg alatt egy homokréteg található, amely az érintetlen termés sziklára rakodott. A kutatóárokban, 25–30 cm mélyen egy erődsi kultúrához tartozó lakóház maradványai

kerültek elő, amelyet részben, a többszöri szántás alkalmával tönkretettek. A lakóház padlója, egy pirosra égetett paticsréteg, valamint az agyagperemmel ellátott tűzhely csak részben maradt meg. A tűzhely mellett két halászháló nehezek került elő. A lakóházból előkerült kerámia az Erődsi kultúrára jellemző, különböző típusú – festett és festetlen – edényekből származik.

Sokkal jelentősebb az 1977-es, a kutatott terület délkeleti részén húzott hitelesítő kutatóárokából előkerült kerámia. Ennek jellemzői a Fedeleşani-típusú, Cucuteni A-kultúrához tartoznak, több edénytöredék pedig a Cucuteni-kultúra A–B és B fejlődési szakaszát képviselik (Székely 1973, 37–43.).

A fent említett ásatási eredmények alapján elmondhatjuk, hogy az erődsi kultúra fejlődése során, Délkelet-Erdélyben kapcsolatban volt a vele egykorú közép-erdélyi neolitik kultúrákkal, valamint a Kárpátokon kívüli térséggel. A Petreşti- (Péterfalva-) típusú edénytartó, amely a kultúra klasszikus fejlődési szakaszából való (Petreşti B szakasz – Paul 1968, 94. old. 3. tb.) egy fejlett, de nem végső fejlődési szakaszban levő erődsi típusú komplexumban került elő. Ugyanezt bizonyítja az a tény is, hogy a Polyváron előkerült lakóházban több Pre-Cucuteni-típusú edénytöredék került elő (Székely 1977, 23–53.). Következésképpen a Petreşti kultúra B fejlődési szakaszát kronológiai szempontból nem tekinthetjük egykorúnak az erődsi kultúra végső szakaszával (Comşa 1973, 51.).

1. b. Ugyancsak a *Tâncospadról*, a falutól északra, a Kővár-patak egyik teraszán szórványlelektént egy gombos füllel ellátott csésze került elő, amely valószínű, hogy egy késő bronzkori, Noua-kultúrához tartozó sír mellékletét képezte (Florescu 1991,). Ezen a teraszon egy késő vaskori települést is azonosítottak (Székely 1977, 23–53).

2. 1977. november 10-én Kézdiszentlélek határában, szántás közben Csáki András traktorista az ekevassal megakasztott egy kőlapot. Ennek nyomán Veres Ferenc traktorista kettétörte a második kőlapot, amely egy kőlapokból készült sírt fedett be. A két traktorista, a mezőn dolgozó többi helybeli lakossal együtt kibontották a kőszekevényt, melynek fenekén emberi csontokat találtak és két cserépedényt. A csontokat kidobálták, a két edényt pedig Miklós Gáspár és Fazakas István helybeli lakosok magukhoz vették. Két nap múlva, az akkori helybeli termelősövetkezet elnöke, Fazakas István értesítette a sepsiszentgyörgyi múzeum munkatársait, akik kiszállva a helyszínre megfigyeléseket végeztek, és a következő következtetésekre jutottak:

A feltárás helye a Kézdiszentléleket Kővárral összekötő mezei úttól 112 m-re, az *Alsó-Polyvár* nevű dűlő jobb oldalán található, amely a Kászon-patak jobb oldalán, egy kiemelkedő teraszt alkot. Ezen terasz közeléből neolitik és kora bronzkori leletek ismertek (Székely 1977/a, 125–151). Az északnyugat–délkeleti tájolású kőszekevényt négy, élire állított, 4–6 cm vastag, 120 cm hosszú, 80 cm széles homokkő lapból építették. A kőszekevény alját egy másik, 80 cm hosszú kőlap alkotta, fedelét pedig két, 130 × 90 cm méretű, egymásra rakott kőlap képezte. A kőszekevényt a felfedezők kiürítették. A kidobott földből emberi csontmaradványokat, koponyatöredékeket sikerült összegyűjteni. A feltárók elmondása szerint a csontváz zsugorított helyzetben volt elhelyezve a kőszekevényben, fejjel északnyugat irányban. Az edények a koponya mellett voltak elhelyezve. Ezekon kívül más tárgy sem a sírban, sem pedig a kidobott földből vagy annak környékéről nem került elő.

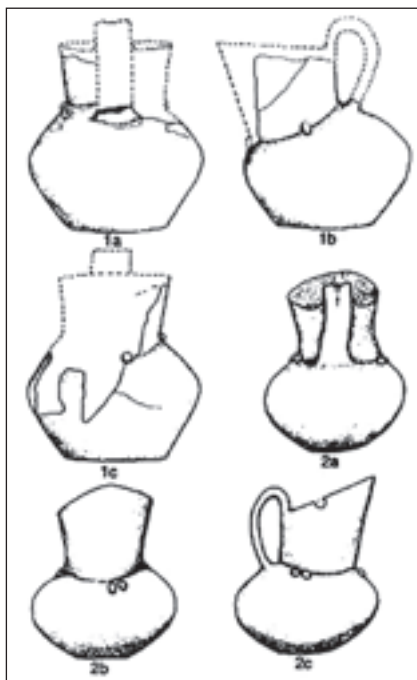
A sírban talált két edény ún. „ruca típusú” vagy ászkosz csészék (3. sz. ábra), más néven Zimnicea-típusú edények (Alexandrescu 1974, 79–93.). Az egyik ép volt, a másik már a kora bronzkorban eltörött, és hiányzott a pereme meg a füle. Az elsőnek a füle a perem fölé emelkedik, a szája ferdevágású, a nyaka hengeres, és a teste vállnál domború. A hengeres nyak mentén, a vállon körben, három csoportban két-két gombbal van díszítve. Magassága 14 cm, a száj átmérője 7 cm, a fenék átmérője pedig 4 cm. A másik edény formája és méretei megegyeznek az elsőével, azzal a különbséggel, hogy a díszítő gombokból csak egy kettős csoport maradt meg. Magassága 16 cm, a száj átmérője 8,5 cm, a fenék átmérője pedig 7,5 cm (Székely 1980, 39–41.).

A sírban talált két edény legjobb analógiáját a Zimnicea melletti kora bronzkori temető anyagában találjuk, továbbá a Smeieni-i 3. sz. sírból (Simache, Teodorescu 1962, 273–283.), valamint Mlăjetről, Nehoiu községből ismerjük (Roman 1986, 29–55.).

A Kézdiszentléleken előkerült kőszekrényes sír a hozzá hasonló, Torján, Zimnicean, valamint Mlăjeten (Nehoiu község) előkerültekkel, a relatív kronológiai besorolás értelmében a kora bronzkor Ia. fejlődési szakaszát képviseli. Ebben a korban Délkelet-Erdélybe déli pásztorkodó népcsoportok törnek be, és megszakítják az itt élő Coțofeni I. típusú közösségek békés fejlődését. Ennek gazdasági oka volt, és pedig az itt található vörösréz nyersanyag vonzotta ezeket a népcsoportokat (Székely 1997, 69.).

3. A falu határában, az *Alsó-Terasz* nevű dűlő területén ún. „lencsedíszes” kerámiát találtak, ami arra utal, hogy ezen a helyen már a rézkorban a Coțofeni-kultúra hordozói is megtelepedtek. Ugyanitt, szórványtelepítésből ismerünk középbronzkori, Wietenberg-kultúrához tartozó kerámiát is. 1914-ben, egy hitelesítő ásatás során ezen a teraszon egy kis római kori település nyomára akadtak. A leletanyagot római téglák, őrlőkövek, tűzhelynyomok, elszenesedett köles, valamint egy kanna alkotják. A felsorolt régészeti anyag a Székely Nemzeti Múzeum raktárában található. (Jelentés 1915, 14.)

4. Az *Urakszere* nevű dűlőn, a Kézdivásárhely fele vezető vasút bal oldalán Dr. László Ferenc, a Székely Nemzeti Múzeum egykori régész-igazgatója 1913-ban egy hitelesítő ásatást végzett. A kutatások során paticsdarabok, bekarcolt körökkel díszített edénytörédek és egy őrlőkő került elő. A település a leletanyag alapján a közép bronzkori Wietenberg-kultúrához tartozik. Ugyanerről a helyről a régészeti szakirodalom említést tesz egy bronzkori csontvázas sírról és egy bárka alakú arany spirálról, amely feltételezés szerint a sír melléklete volt.

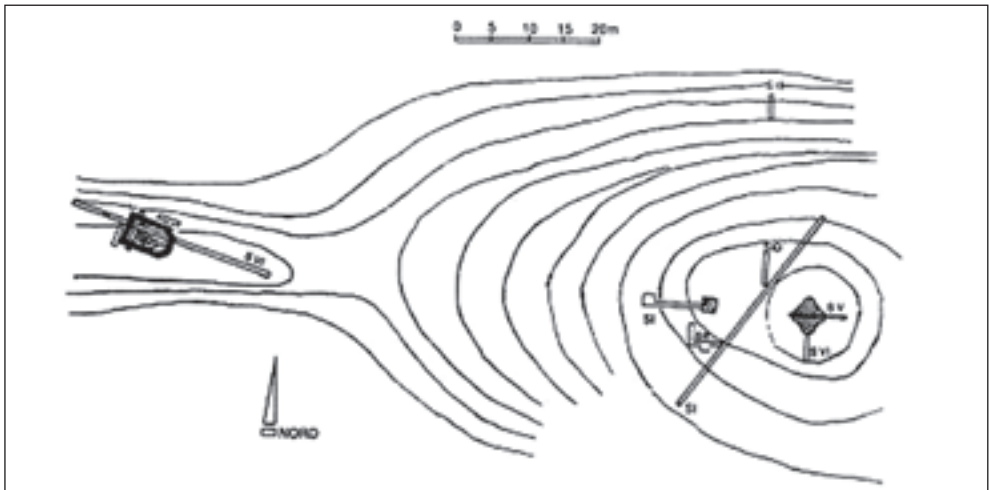
3. sz. ábra – Kézdiszentlélek, ászkosz edény a kőszekrényes kora bronzkori sírból

5. Perkő

Egy korabeli levéltári okirat adatai szerint a Perkőn, a 2. évezred elején egy magyar királyi várat építettek. A legújabb kutatási eredmények alapján az említett oklevél nem a perkői várra, hanem a falu területén lévő, egykori Tarnóczi-kastélyra vonatkozik. Orbán Balázs a 19. század második felében felszíni kutatásokat végzett a helyszínen. Megfigyelései alapján egy védőárokkal megerősített, kora középkori magyar királyi várat helyez a Perkőre (Orbán 1869).

A Székely Nemzeti Múzeum munkatársai Dr. Székely Zoltán egykori régész-igazgató vezetésével 1974-ben rendszeres ásatásokat végeztek a Perkőn.

A Perkő-csúcs 837 m magasan fekszik a tengerszint felett. Keleti és nyugati irányban nyújtott, ovális alakú, déli, keleti és nyugati pereme meredek, északi lejtős oldalát védőárok és földhányással erősítették meg. A hegy keleti és nyugati széléin a hegy teteje kiemelkedik, a keleti csúcson egy kerek kápolna és egy fa harangláb található. A nyugati csúcson egy másik kápolna nyomai figyelhetők meg, melynek alapfalait föld takarja (1. sz. ábra).

1. sz. ábra – Kézdiszentlélek, Perkő. Az ásatások alaprajza

A régészeti kutatások a csúcs keleti oldalán kezdődtek, egy északkelet–délnyugati irányú, 65 m hosszú kutatóárokkal, amely átvágta a kápolna és a harangláb közti területet. A kutatóárokban a 30 cm vastag termőtalaj alatt érintetlen terméskő jelent meg. A gesztenyebarna színű, 25–30 cm vastag rétegben elszórtan egy pár kora középkori cserépdarab került elő. Az I. sz. kutatóárokra merőlegesen, keleti és déli irányban még két kutatóárkot húztak, melyek profilja hasonló volt az I. sz. árokéval, azzal a különbséggel, hogy a felső rétegből egy pár kora bronzkori edénytöredék került elő. A következő árok 17 m hosszú, 1 m széles és 1,10 m mély volt, és kelet–nyugati irányban húzódott. A 20–30 cm vastag humuszréteg alatt egy kőekkel teli, gesztenyebarna színű, 20–80 cm vastag kultúrréteg húzódott, melyet az érintetlen terméskőréteg követett. A kultúrrétegből cserépdarabok, egy agyag orsónehezék és egy bronz tű került elő. A hegycsúcs északi

szélén levő földhányást egy 7 m hosszú, 1 m széles és 0,80–1 m mély árokkal vágták át. A kutatóárok profilja rétegtani szempontból a következőképpen nézett ki: az 5 cm vastag termőtalaj alatt egy nagyméretű kövekkel kevert, gesztenyebarna színű, 0,25–0,45 m vastag homokréteg volt, amelyet egy másik, sötétebb színű homokréteg követett, ez alatt pedig a termésszikla húzódott. A köves homokrétegben egy pár bronzkori cserépdarab került elő.

A kápolnára merőlegesen, észak–dél irányban egy másik, 8 m hosszú, 1 m széles, 1,10 m mély kutatóárat húztak. A kövekkel kevert, 20 cm vastag humuszréteg alatt egy 90 cm vastag, fekete földréteg húzódott, amelyet a termésszikla követett. A fekete földrétegben bekarcolt díszítésű edénytöredékek, valamint egy bronzkori edényből származó szalagfűl került elő. A kápolnát egy 17 m hosszú, 1 m széles, 0,45–0,60 m mély, kelet–nyugat irányú kutatóárokkal vágták át. Az épület belsejében a 40 cm vastag töltsréteget egy fekete földréteg követte. Az épületen kívül, a 4–6 cm vastag humuszréteg alatt egy 0,20–0,30 cm vastag fekete földréteg húzódott, amely alatt alluviális – hordalékos – homok következett. A fekete földrétegben egy pár késő vaskori cseréptöredék került elő.

A hegycsúcs nyugati szélét kelet–nyugati irányban egy 43 m hosszú, 1 m széles és 0,25–0,50 m mély kutatóárokkal vágták át. Az 5 cm vastag humuszréteg alatt egy sárga színű homokréteg húzódott, amelyet termésszikla követett. A homokrétegben egy pár bronzkori cserepet találtak.

Az ásatások során pontos rétegtani megfigyeléseket nem sikerült végezni, mivel a kultúrréteg nagy részét, melynek vastagsága 0,20 és 0,80 m közt váltakozott, az évezredek során az erózió vagy az esővíz lemosta, vagy bizonyos helyeken összegyűjtötte. A kultúrrétegben talált, különböző korokból származó kerámiaanyag keveredve került elő, és elég szegényes volt. Ugyanakkor elég adatot szolgáltat ahhoz, hogy megállapítsuk az ember megtelepedésének kronológiai sorrendjét. Az előkerült régészeti leletek alapján a perkői településről a következő következtetéseket vonhatjuk le:

Egy kézzel formált, homokkal kevert pasztájú, jól kiégetett, fekete színű, átfűrt félgömbbel ellátott, félkör alakú bekarcolt díszítésű cserépdarab a neolitikumból származik és az erődi kultúrához tartozik.

Egy másik csoport kerámia több, különböző edénytípusból származik. Ezek nagy része finom, homokkal kevert pasztából készült, és barna színűre égették őket. Az egyik peremdarabot karmantyúval látták el. Több peremdarab enyhén kifelé nyílik, mások szélét megvastagították. Három kupa töredékének a nyakán kis fület helyeztek el. A bögréket peremdarabok és szalagfülek képviselik. Előkerült egy hengeres edényfűl is.

Díszítés szempontjából az előkerült kerámiaanyag két csoportra osztható: díszített és díszítés nélküli kerámiára. A díszítőmotívumok lehetnek az edény peremén elhelyezett berovások, berovásos szalagdíszek, bekarcolt vonalak, kalász alakú, pálcavéggel készített, benyomott dísz, valamint párhuzamosan bekarcolt vonalak.

A munkaeszközöket egy kalapálás nyomait őrző andezit magkő, egy kettős csonka kúp alakú agyag orsónehezék és egy bronztű képviselik.

A fent bemutatott kerámiaanyag szám szerint kevés, viszont jellemző a bronzkorra. A karmantyúval ellátott vagy megvastagított edényperemek a csíkszegői Cseretetőn

előkerült település anyagára jellemzőek (Székely 1973.), a kis füles kupák legjobb analógiáit a sepsiszentgyörgyi Örkön találjuk. A felsorolt díszítőelemek, a bekarcolt, benyomott díszek, a párhuzamosan bekarcolt vonalak a Brassó melletti Csigadombon (Schneckenberg) található településről ismertek (Prox 1941, 3–8.), akárcsak a hengeres nyakú edények.

A kora bronzkori Schneckenberg-kultúra egyes díszítőelemei és edényformái, mint a lapos tálak, magas tálak, valamint a zsinórdísz viszont hiányoznak a perkői kerámiaanyagból. Ez a tény azzal magyarázható, hogy a kultúrréteget lemosta az esővíz, és nem maradt meg érintetlenül, vagy pedig ez a település a kultúrának egy olyan késői fejlődési szakaszát képviseli, amikor ezek az elemek már eltűntek. A kúp alakú véggel ellátott bronztű hossza 12,7 cm, vastagsága pedig 0,1 és 3 cm közt váltakozik. Ez a títípus Szászveresmartról, Schneckenberg-környezetből ismert (Székely 1970), megjelenik a kora bronzkorban (Schubert 1973, 80–89.), és a kora vaskorig használatban marad. (Székely 1966, 25.) Ez a títípus egy bizonyos település régészeti korának a meghatározása szempontjából nem bír különösebb jelentőséggel.

Az előkerült edényformák, valamint a használt díszítőelemek arra utalnak, hogy a perkői település a Schneckenberg-kultúra hordozóinak tulajdonítható. A kerámia, valamint a bronz eszközök a kora bronzkorra jellemzőek, ennek függvényében tehát a település a Schneckenberg-kultúrához tartozik. Ezt támasztják alá a kápolna és a harangláb közt előkerült korábbi leletek is. 1942-ben ezen a területen szántás közben négy nyéllyukas bronzbalta került elő (Székely 1955, 9–10.), 1965-ben pedig, a dombtető keleti lejtőjén kőkitermelés közben még két fejsze került elő, az egyik lapos (Székely 1970), a másik pedig keresztelű. Mindkét fejszetípus a sepsiszentgyörgyi településről ismert. (Roska 1929, 258–326.)

Az a tény, hogy a védőárok köves rétegében kora bronzkori cserepek kerültek elő, azt bizonyítja, hogy ez az építmény ebben a korban készült. Az Olt völgyében feltárt, hasonló korú települések is – Sepsiszentgyörgy-Örkő, Csíkszögöd – hegycsúcsokon helyezkednek el, védőárok és földhányás nélkül, mivel a védőrendszereket megsemmisítették a modern kori kőkitermelések alkalmával. A település elhelyezkedési körülményei, valamint annak védőárokkal való megerősítése mind arra utalnak, hogy ez a település a kora bronzkorból való és a Schneckenberg-kultúra hordozói laktak ezen a helyen.

Egy dák csésze alsó része, valamint egy korongon készült, finom iszapolású edénytöredék arra utal, hogy egy rövid ideig a késő vaskorban is laktak a Perkő csúcsán emberi közösségek.

Az I. sz. kutatóárokban barnászörös színűre égetett, korongon készült edényperemek, fenékdarabok, valamint edények falából származó töredékek kerültek elő. Ezek a befőttesüveg vagy köcsög alakú edények a kora középkorból származnak. Hasonló kerámiaanyagot a 11–13. századi Tiszaeszlár–Basahalmi (Magyarország) településen tártak fel (Kovalovski 1980, 30/8. tábla.), valamint a zabolai, 12. századi köznépi temetőben. (Székely 1994, 277–303.)

A Szent István királyunk tiszteletére emelt kisméretű, négykaréjos körtemplom nyugati apszisának portáléja négyszirmú rózsával és levelekkel díszített szemöldököt hordoz, amelynek mezejében a megrendelők, K(álnoky) S(ámuel) és felesége, L(ázár) E(rzsébet)

monogramos címereit, valamint a Non est mortale quod opto A(nn)o 1686 D(ie) 23 Mart(ii) feliratot láthatjuk. Ezek szerint a többi, Délkelet-Erdélyből ismert hasonló körtemplomokhoz viszonyítva egy későbbi korból származik. Újabb a művészettörténetek megfigyelései alapján több feltételezés is született a templom egy korábbi építési fázisára vonatkozóan. Orbán Balázstól Entz Gézánnak és Kralovánszky Alánon át a mai műtörténészekig sokan foglalkoztak e kérdéssel. János Mihály (Kovács András részletes és tudományos dolgozatára hivatkozva) írt hosszabb méltatást a kerek templomról. Ebből az írásból idézünk néhány megállapítást. A négyzetes alaprajzú, megközelítőleg keletelt, oldalainak középtengelyében félköríves apszisokkal bővített épület a kiskászoni határhoz tartozó Perkő tetején, legalább részben mesterségesnek tűnő halmocskán áll. A kápolna bádofedeléből az apszisoknak, illetve a központi kupola középpontjának megfelelően négy alacsonyabb és egy magasabb tornyocska emelkedik ki, ugyancsak bádoggal héjazott, gúla alakú sisakkal. A kisebb tornyoknak csak a külvilág felé nyílik három-három, a középső toronynak minden oldalán egy-egy ugyancsak téglából kialakított keskeny és félköríves résablaka.

Kovács András végső következtetésként megállapítja, hogy a régebbi irodalom a perkői kápolnát a – már Orbán Balázs által is említett – „Castrum Zenth Lelewkh” nevű várral hozta kapcsolatba, „amelynek centrális, négykaréjos alaprajza valóban emlékeztet a román kori kápolnákéra. Ám ha a felépítésére is tekintettel vagyunk, megfigyelhetjük, hogy az épület arányai – viszonylag nagy átmérője, csekély magassága, homlokzatának tagolatlansága, törtkő falazása, téglából épített boltozata, amelyből kis tornyocskák emelkednek ki – együttesen olyan jelenségek, amelyek már nehezen illeszthetők be az erdélyi középkor építészetének világába.”

Az I. sz. kutatóárokából származó 11–12. századi cserépdarabokat ahhoz az épületmaradványhoz köthetjük, amelynek csak a kiszedett alapozáskövei kerültek elő, és amely az V. számú kutatóárok keleti végében található, a körtemplomon kívül. Ugyancsak erre a korra utal a körtemplom belsejében előkerült vastag malterréteg is.

A hegycsúcs nyugati szélén feltárt másik kápolna sokszögű apszissal rendelkezett. Belső méretei a következők: $7,95 \times 4,75$ m. A fal vastagsága: 0,70 m. Kronológiai besorolásához nem találtak régészeti anyagot. Orbán Balázs szerint az 1819-ben elhunyt Mikes Antal (Pálmay 1901, 307.) építtette, következtetésképpen a 18. század végéről vagy a 19. század elejéről származik, és az apszisa nem félkör alakú, amint azt Orbán tévesen jegyzi meg. (Orbán 1869)

Ami a korabeli dokumentumok által említett kora középkori magyar királyi vár itteni létezését illeti, elmondhatjuk, hogy a kora középkorban kővár ezen a helyen nem épült, ha esetleg egy palánk erődítmény létezett volna, annak nyomait régészetileg nem lehet kimutatni. Véleményünk szerint a várat, ha egyáltalán létezett valamikor, máshol kell keresnünk. Amint azt már a fentiekben megemlítettük, a várra utaló dokumentum egyes újabb feltételezések szerint a falu területén levő Tarnóczi-kastélyra vonatkozik.

6. A falutól északra, kb. 17 km-re, a Vár-völgyében, egy elszigetelt szikla csúcsán, a Kecskesósár nevű patak mentén, a Váréle nevű területen egy nagy kővekből épített objektum figyelhető meg. A fal köveit földdel rakták össze. A létesítmény belsejében bronzkori és késő vaskori cserepeket találtak. A szikla lábánál, a völgyben meghatá-

rozatlan időből származó, vastag kerámiatöredékek kerültek elő. Ezen a helyen nem végeztek rendszeres régészeti kutatást (Orbán 1869, III. XVIII. fej.).

7. A falu területéről, a lelőhely feltüntetése nélkül a következő szórványleleteket ismeri a régészeti szakirodalom:

- az erősdi kultúrához tartozó, neolitik cserépdarabok (László 1924);
- késő vaskori (dák) cserepek, talpas kupák, és tartóedények (Pârvan 1924); 582.
- a Maroszentanna–Cernehov-kultúrához tartozó gót kerámia (Pop, Bakó 1967, 32.).

Kiskászon

1. A falutól kb. 12 km-re, a Vár völgye és a Kászon pataka egybefolyásától északra egy 920 m magas, elszigetelt csúcson, amit Odojka-tetőnek neveznek, egy 300×150 m területű, emberi beavatkozásra utaló lapály található. Ennek környékén, a Váréle vagy Cece vára nevű vár felé több kisebb emelkedőn mesterséges teraszokat lehet megfigyelni. Ferenczi Sándor, egykori kolozsvári régész 1936-ban terepbejárást végzett ezen a vidéken, és egy pár, kora vaskori cserepet talált. (Ferenczi 1928, 245.)

Kézdikővár

1. Homokbánya vagy Polyvár

A SZNM munkatársai az 1974–75-ös években, a Táncozpadon végzett ásásokkal egyidőben végeztek rendszeres régészeti ásásokat ezen a helyen.

A *Polyváron* két kutatóárkot ástak. A II. sz. árokban egy pirosra égett paticsréteg került elő, amely egy lakóház nyomaira utalt. A téglalap alakú ház hossz tengelye észak–déli tájolású volt, és a járászinttől 0,40 m mélyen terült el. A lakóház méretei: $7,20 \times 6,20$ m. Az előkerült mellékletek közt megemlítjük a lapos kőbaltákat, emberi és állati szobrocskákat, kerámiát és állati csontokat. A kerámiatöredékek több csoportba sorolhatók. Elég jelentős mennyiségben kerültek elő Pre-Cucuteni-hagyományokat hordozó edények: bekarcolt díszítésű kupák, köcsögök vagy borkán edények és egy edénytartó. Egyes töredékek bekarcolt díszrel vannak ellátva, és piros színűre festették őket. Ezeket az edényeket feketére vagy barnás téglavörös színűre égették. Az egyik töredékes edénytalon egy kezdetleges, bekarcolt meanderdísz található. Egy másik edénytartót egymáshoz kötött, bekarcolt boltívvel díszítettek.

Egy másik, festék nélküli edénycsoportot képeznek azok a cserépdarabok, melyek széles szájú, gomb formájú edényekből származnak, és amelyeket a peremen körömben nyomással vagy hullámvonallal díszítettek. Egy cserépdarabot a vállon vízszintes hornyolással láttak el. Előkerültek festetlen edénytartók is, melyek felső pereme megvan vastagítva és be van hajlítva.

A festett kerámia lehet két színű, vagy három színű. Mindkét csoport különböző típusokat képvisel. A két színnel festettek felületén, barnásvörös alapon, fehér vagy sárgás-fehér spirál motívumok jelennek meg, pirossal és feketével. Egy csonka kúp alakú tál felső fele pirosra, az alsó fele pedig fehérre volt festve. A három színű edények felületét spirál- vagy meander díszrel látták el; a motívumokat piros festékekkel festették, fehér alapon, a körvonalakat pedig fekete vonalakkal határolták el.

Egy töredékes edénytartó felső pereme meg volt vastagítva, meanderekkel díszíteték, melyeket vastag vonalakkal húztak meg, a vonalak közti felületet pedig fényes téglavörös alapon sötétbarnás vonalakkal töltötték ki. Ez a festett edénytartó típus, ez idáig ismeretlen volt az erődsdi-kultúra elterjedési területén, jellemző viszont a Petrești kultúra kerámiájára.

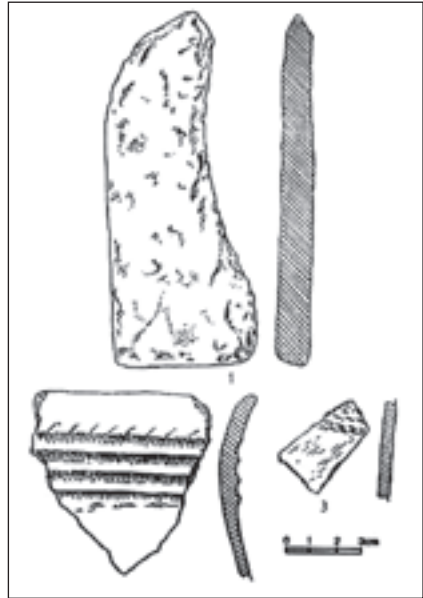
Az előkerült kerámia alapján a település az erődsdi-kultúrához tarozik

Ugyanezen a helyen megtelepedtek a kora bronzkorban is a Schneckenberg kultúra anyagi hordozói. Ezt bizonyítják az ásások alkalmával előkerült, zsinédíszes és szalagrátétes edénytöredékek és egy görbe kőkés vagy krummesser (2. sz. ábra).

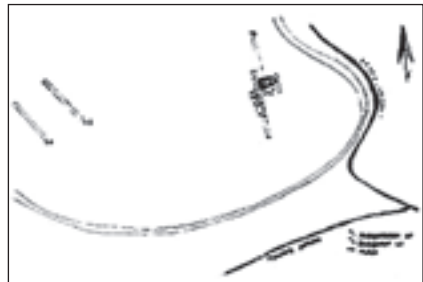
2. A *Nagykert* nevű helyen, a 20. század elején hat olvasztótégelyt találtak, melyeket a bronz olvasztására használtak, valamint egy agyag kanalat. A leletek feltehetően a bronzkorból valók (Jelentés 1912, 68.).

3. A falu területén, meghatározatlan helyen szórványlelteként több, különböző korokból származó kerámiát találtak. Ezek időrendi besorolása a következő: neolitikum, Boian-műveltség; rézkor vagy eneolitikum, Coțofeni-műveltség; kora bronzkor, Schneckenberg-műveltség. Ugyancsak a falu területéről egy halomsír is ismert.

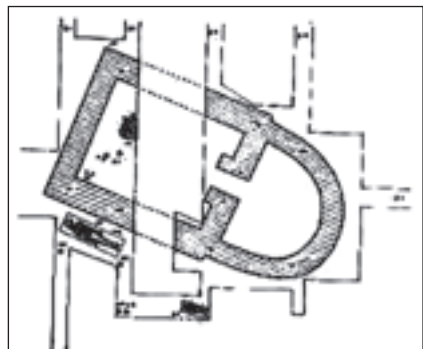
4. A falu déli határában egy lapos fennsíkot keleten a Céklás pataka, délen a Faluhely pataka vesz körül. Ezt a határrészt a község lakói *Faluhely* néven ismerik (5. sz. ábra). Napjainkban szántóterület. Orbán Balázs az első, aki említi mint a falu első települését, valamint a templomot is (Orbán 1869). Az egykori település és templom maradványai a szántással a föld alá kerültek, s csak a homokkal és kavicssal kevert földfelület árulta el a templom helyét. A feltárt romok egy félköríves apszisú, egyhajós román stílusú templom maradványai voltak (6. sz. ábra). A templomhajó falai egyes helyeken 40–60 cm magasságban, az apszisnál a sárga

2. sz. ábra – Kézdikővár, Pólyvár. Kora bronzkori cserepek és hajlított kőkés

5. sz. ábra – Kézdikővár, Faluhely, az ásások alaprajza

6. sz. ábra – Kézdikővár, Faluhely, a 13. századi templom alaprajza

homokos alapszín rétegben csak a fal legalsó kövei maradtak meg. A templomhajót az apszistól egy 80 cm vastag fal választotta el. Az apszisba a bejárat közepén volt, a templom falának a vastagsága 1,30 m. A templom méretei: kívülről mérve a hossza 12 m, a szélessége 7 m. Belülről mérve a hajó hossza 6 m, az apszisé 3 m. Az apszisban és a hajóban barna, sárga és vörös festésű malterdarabok voltak. A legtöbb világos színű darab az apszis északkeleti sarkában, a diadalív mellett, a sötét színűek a hajóban kerültek elő. A festett malterdarabok a templom belsejének a festésére szolgáltatnak adatot. A díszítés párhuzamos vonalakból áll, figurális díszek nem kerültek elő.

Sírok a templom délnyugati sarkában, valamint a templom környékének déli részén kerültek elő. Ezek nagy része bolygatott volt, egyesekben csak koponyák kerültek elő. Eredeti helyzetükben maradtak a következő sírok: 1. sz. sír. M = 32 cm ÉK-DNY. Háton fekvő csontváz, a karok a test mellett. Gyermekek csontváza. Melléklet nélkül. 2. sz. sír. Két koponya 28 cm mélységben. 3. sz. sír. M = 60 cm. ÉK-DNY. Háton fekvő férfi csontváz, a karok a test mellett. Melléklet nélkül. 4. sz. sír. M = 84 cm. K-NY. Háton fekvő felnőtt váza, a karok a test mellett. A templom déli fala mellett több elporladt csecsemő csontváza volt.

A román stílusban épült templom korábbi, mint a kilyéni, melynek nyújtott félkörös apszisa volt. (Székely 1986, 215.) Építését a 12. század második felére tehetjük, amit a templom formáján kívül bizonyítanak a koporsó nélküli sírok is. A templom elhagyása már a 13. században történhetett, ezt bizonyítja a sírokon kívül az a tény is, hogy a templomot se nem bővítették, se nem alakították át. A falak festése sem mond ellen a korai datálásnak, mivel a falusi templomokat már a 12. századtól kezdve festik. (Tóth 1974, 11.).

A település lakóházai nem kerültek elő. A hagyomány szerint a lakosok a falut a vízhiány miatt hagyták el, s telepedtek át a szomszédos völgybe, ahol Kővárt (korábban: Peselnek) alapították. Megjegyzendő, hogy a templomtól délre egy bővizű forrás van, amelyből a Faluhely pataka ered. A lakott településnek az elhagyását más körülmények is kényszeríthették.

Peselnek-Kézdikővárnak a Faluhelye nevű helyen megtalált legrégebb temploma azt mutatja, hogy ez egyike Háromszék legrégebb kora középkori településeinek. (Székely 1990, 3–19.).

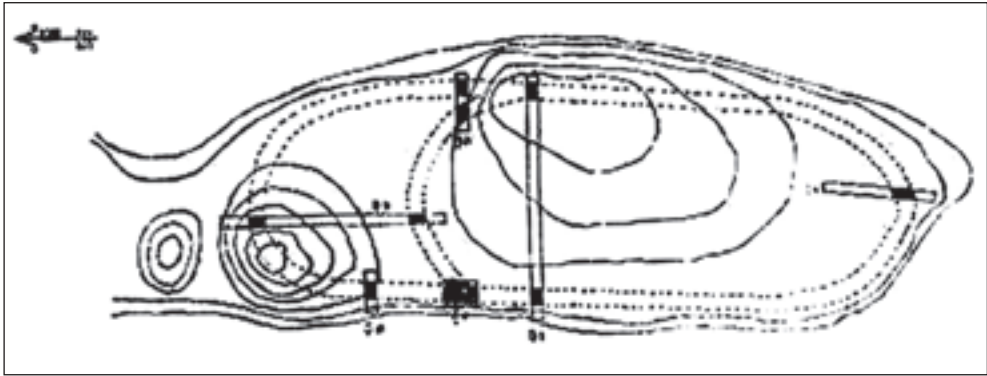
Kézdiszárazpatak

1. Cece vára

A falu közelében húzódik egy mellékvölgy, melyben a Kászon patakának egy mellék-pataka, a Vár pataka folyik. Ebben a völgyben, a Vár patakának a Kászon patakába való torkolatától kb. 4 km-re, a völgy jobb oldalán egy magas hegyorom található, melyet Várélinek neveznek. Ezen található a Cece várának nevezett késő vaskori vár. A két terasszal körbevett várat 1,80 m vastag kőfallal erősítették meg (4. sz. ábra).

Az előkerült kerámia, valamint a római pénzek alapján a vár korát a Kr. e. 1.–Kr. u. 1. századra teszik. (Székely 1976, 53.) A dák cserepek közt három római edénytöredék is előkerült. A vár valószínű, hogy egykorú a kovásznai Tündérvölgyben feltárt dák várral.

Ezt a feltételezést támasztja alá a teraszos építési mód, valamint az agyaggal tapasztott, kőtömbökből épített fal. Semmilyen jel nem mutat arra, hogy a várat felégették, elpusztították volna. Valószínű, hogy harc nélkül adták fel, vagy egyszerűen elhagyták, amikor a római hadsereg megjelent ebben a térségben. Római kori vagy későbbi településnyomok nem kerültek elő ezen a helyen.

4. sz. ábra – Kézdiszárazpatak, Cece várának alaprajza

Feltevődik a kérdés, hogy milyen szerepe volt ennek a várnak a dákok délkelet-erdélyi védővár-rendszerében? A 19. század második felében, a 20. század első felében a délkelet-erdélyi várak több kutató érdeklődését keltették fel. Ezek közt megemlítjük Orbán Balázst, M. J. Acknert és Iulian Marțiant. Ezen várak egy részét egyesek a magyaroknak, mások a székelyeknek, a szászoknak vagy a dákoknak tulajdonították. Ferenczi Sándor és Ion Nestor, a közösen végzett terepbejárásuk nyomán a háromszéki várak nagy részét a dákok közé sorolták. Ferenczi ezt a várat is a dákoknak tulajdonítja. (Ferenczi 1929, 244.) Később egy kiterjedt tanulmány keretében a Hargita megyei várakkal is foglalkozik. (Ferenczi 1938, 247–352.) Természetesen ezen kutatások, mivel csak a felszínen végzett megfigyelésekre támaszkodtak, nem hozhattak pontos eredményeket. (Székely 1980/a, 23–34.)

A késő vaskori kultúrréteg alatt, a nyugati oldalon egy közép bronzkori, a Wietenberg-kultúrához tarozó réteg került elő. Egy füles, a vállon széles hornyolással díszített edény ennek a kultúrának jellegzetes kerámiája. Az ásatások során nem sikerült pontosan meghatározni, hogy a dákok vár falának tövében előkerült kövek egy korábbi, bronzkori erődítményhez tartoztak-e, de ez a feltételezés is valószínűnek tűnik. Annál is inkább, mert a bronzkori réteg csak a terület szélén fordul elő, ahol azok a kövek találhatóak, melyeket a Wietenberg-kori várnak tulajdonítunk. A bronzkori település a vár alatt, a völgyben került elő, a patak egyik teraszán, ahol, akárcsak a vár esetében is, egy késő vaskori, dákok település van fölötté, ahol nemrég egy spirálrugós díszű – ezüst dákok fibula – került elő. Egyes feltételezések szerint a vár a kora középkorban is lakott volt.

Ugyancsak a Vár pataka völgyében, annak a Kászon patakába való torkolatától kb. 4 km-re, a völgy jobb oldalán található a Várpaták-terasz névű széles terasz, melyből kiemelkedik egy sziklás terület, a Váréle. Orbán Balázs említi először, hogy a patak teraszán cserépdarabokat talált, valamint a csúcson levő várat, amely a Cece nevet viseli.

1974-ben Ötvös Gyula kézdivásárhelyi tanár a patak jobb partján útépítés közben egy pár dák cserepet gyűjtött össze erről a teraszról. Ezen feltárások nyomán a SZNM vezetősége 1975-ben rendszeres régészeti ásatásokat végzett a várban és a patak kiemelkedő teraszán.

A patak jobb partján húzódó, széles teraszon délkelet–északnyugat irányban egy 16 m hosszú, 1 m széles kutatóárkot húztak. A 0,20 m vastag humuszréteg alatt egy fekete színű, 0,40–1 m széles, nagy kövekkel teli kultúrréteg található. Ezt egy 0,40 m széles, barna, bronzkori réteg követi, amely alatt az érintetlen vörös réteg húzódik. A humuszrétegben modern kori kerámiatöredékek kerültek elő. A fekete kultúrréteg késő vaskori, dák kerámiát tartalmazott. Délkelet irányban egy 4 × 3 m felületű kazettát nyitottak. A kutatóárokban és a kazettában, a késő vaskori rétegben egy pirosra égetett padozatú lakóház került elő, és jelentős mennyiségű kézzel, valamint korongon készített kerámia. A kézzel készített edénytípusok közt megemlíthjük a füles kannákat, kupákat, a borkán edényeket vagy köcsögöket, gyümölcsöstálakat, csészéket, szűrőedényeket stb. Egyesek ezek közül, különösen a gyümölcsöstálak és kupák fényezetek és fekete vagy téglavörös színűek. A díszítőmotívumok a szokásosak, benyomkodott vagy berótt szalagdísz, lapos vagy nyújtott gombok, fenyőágdísz, párhuzamos, bekarcolt hullámvonalak stb. A korongoltan készült kerámia aránylag szegényes és mennyisége is szerény, ezek gyümölcsöstálak, kannák, sekélytálak stb., s mind szürke színűek. A település egykorú a várral. Az ásatást vezető régész feltételezése szerint a vár, akárcsak a település is, Burebista korából való, és a római uralom kezdetéig volt lakott.

A barna színű, bronzkori kultúrrétegben edényperem-darabok és egy sok homokkal soványított pasztájú, téglavörösre égetett edényfenék került elő. Az edénynek két füle volt, a vállon pedig benyomkodott dísszel látták el. Egy másik edény peremdarabjain betűzdelések találhatók.

A feltárt leletek alapján elmondhatjuk, hogy ezen a teraszon egy bronzkori, a Wietenberg-kultúrához tartozó település volt, melyre rátelepedett egy dák köznépi település a késő vaskorban.

2. A régészeti szakirodalom a falu területéről a következő szórványleleteket említi:

2. a. Egy neolitikumi, az Erősd–Cucuteni-kultúrához tartozó település;

2. b. A falu határában, a szántásban egy római kori, bronz Ozirisz-szobrot találtak. Amint ismeretes, Ozirisz az ókori Egyiptom egyik legfontosabb istene, az enneád (a kilenc legfontosabb istenség csoportja) tagja. E szobor megjelenése Délkelet-Erdélyben azt bizonyítja, hogy a római uralom idején, az itt állomásozó segédcsapatok soraiban élénken éltek és terjedtek a keleti kultuszok.

2008

Ozirisz-szobor

Könyvészet

- ACKNER 1856 Ackner, M. J. , Die römischen Alterthümer, JCC, 1, 1856,
- ALEXANDRESCU 1974 Alexandrescu, A. D. , La nécropole du bronze ancien du Zimnicea (dép. De Teleorman), Dacia N. S. 18, Bukarest, 1974
- COMȘA 1973 Comșa, Eugen, Câteva date despre așezarea de tip Ariușd de la Feldioara, Studii și Comunicări, Sepsiszentgyörgy, 1973
- FERENCZI 1928 Ferenczi Sándor, Régészeti kutatások Háromszék megye váraiban Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice. Secția pentru Transilvania, I. Kolozsvár, 1926–28
- FERENCZI 1929 Ferenczi Alexandru, Raport asupra unei excursii arheologice în județul Trei-Scaune, ACMIT, 1926–1928, Kolozsvár, 1929
- FERENCZI 1938 Ferenczi Alexandru, Cetățile antice din județul Ciuc, ACMIT, 1932–1938, Kolozsvár, 1938
- FLORESCU 1991 Florescu, C. Adrian, Repertoriul culturii Noua-Coslogeni din România, Călărași, 1991
- JELENTÉS 1912 Jelentés a Székely Nemzeti Múzeum állapotáról, 1910–11, Sepsiszentgyörgy, 1912
- JELENTÉS 1915 Jelentés a Székely Nemzeti Múzeum állapotáról, Sepsiszentgyörgy, 1915
- KISGYÖRGY, 2000 Kisgyörgy Zoltán, Kovászna megye, Pallas Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 2000
- KÓNYA 1972 Kónya Ádám, Kovászna megye éghajlati jellemzése, Aluta, IV, 1972, Sepsiszentgyörgy
- KOVALOVSKI 1980 Kovalovski, J. , Településátasok, Tiszaeszlár-Bashalmon, Budapest, 1980
- LÁSZLÓ 1924 László Ferenc, Dacia, 1, Bukarest, 1924, 18, nr. 1,
- MARȚIAN 1920 Marțian, Iulian, Repertoriu arheologic pentru Ardeal, Beszterce, 1920
- NEUGEBAUER 1851 Neugebauer, J. F., Dacien aus den Überresten des klassischen Altertums mit besonderer Rücksicht auf Siebenbürgen, Brassó, 1851
- ORBÁN 1869 Orbán Balázs, A Székelyföld leírása, Pest, 1869
- PAUL 1968 Paul, Iuliu, Raporturile dintre culturile Petrești, Cucuteni, Gumelnița, In: Unitate și continuitate în istoria poporului român, 1968
- PÁLMAJ 1901 Pálmay József, Háromszék vármegye nemes családai, Sepsiszentgyörgy, 1901
- PÂRVAN 1924 Pârvan, Vasile, Getica, O protoistorie a Daciei, Bukarest
- POP, BAKÓ 1967 Pop, Ioan, Bakó Géza, Cumidava, I. Brassó, 1967
- PROX 1941 Prox, Alfred, Die Schneckenbergkultur, 1941
- ROMAN 1986 Roman, I. Petre, Perioada timpurie a epocii bronzului pe teritoriul României, SCIVA, 37, Bukares t, 1986
- RÓMER 1868 Rómer Flóris, Bőjteí sírhalmok, AÉ, I, Budapest, 1868
- ROSKA 1929 Roska Márton, A Székelyföld őskora, in. Csutak Vilomos (szerk.): Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum ötvenéves jubileumára. Sepsiszentgyörgy, 1929
- ROSKA 1942 Roska Márton, Erdély régészeti repertórium, I. Kolozsvár, 1942
- SCHUBERT 1973 Schubert, E. , Studien zur frühen Bronzezeit an der mittleren Donau, 54 Bericht der Römisch-Germanischen Kommission, 1973

- SIMACHE,
 TEODORESCU 1962 Simache, N. I., Teodorescu, V., Săpăturile arheologice de salvare de la Smeieni, Materiale 8, Bukarest, 1962
- SZÉKELY 1955 Székely Zoltán, Jelentés a Sepsiszentgyörgyi Tartományi Múzeum 1945. és 1953. évek között végzett régészeti kutatásairól. A Sepsiszentgyörgyi Tartományi Múzeum Évkönyve, Marosvásárhely, 1955
- SZÉKELY 1966 Székely Zoltán, Așezări din prima vârstă a fierului în sud-estul Transilvaniei, Brassó, 1966
- SZÉKELY 1970 Székely Zoltán, Prelucrarea metalelor la începutul epocii bronzului în Transilvania, SCIV II, t. 21, Bukarest, 1970, 205.
- SZÉKELY 1973 Székely Zoltán, Import cucutenian în aria culturii Ariușd, Studii și Comunicări, Sepsiszentgyörgy, 1973
- SZÉKELY 1973/a Székely Zoltán, Așezările de la Vârful cu Stejari (Miercurea Ciuc, jud. Harghita) și de la Piatra de Veghe (Sf. Gheorghe, jud. Covasna), Studii și Comunicări, Sepsiszentgyörgy, 1973
- SZÉKELY 1976 Székely Zoltán, Contribuții la problema fortificațiilor și formelor de locuire din sud-estul Transilvaniei, Aluta 8–9, 1976, Sepsiszentgyörgy
- SZÉKELY 1977 - Székely Zoltán, Contribuții la dezvoltarea culturii Ariușd, Aluta 8-9, Sepsiszentgyörgy, 1977
- SZÉKELY 1977/a Székely Zoltán, Cultura mormintelor tumulare în sud-estul Transilvaniei, SCIVA, Bukarest, 1, T. 28, 1977, 125–128.
- SZÉKELY 1980 Székely Zsolt, Date noi privind ritul de înmormântare al culturii Schneckenberg în județul Covasna, Aluta 10–11, Sepsiszentgyörgy, 1980
- SZÉKELY 1980/a Székely Zoltán, Cetatea dacică din valea cașinului (Județul Covasna), Muzeul Județean Brașov, Studii și comunicări, 1979–1980, Brassó
- SZÉKELY 1986 Székely Zoltán, Cimitirul și biserica datând din feudalismul timpuriu de la Chileni, Materiale, Bukarest 1986
- SZÉKELY 1990 Székely Zoltán, Kora középkori települések a Székelyföldön (XI–XIV. század), Veszprémi Történelmi Tár, Veszprém, 1990
- SZÉKELY 1994 Székely Zoltán, A zabolai (Zăbala – România) kora középkori temető. A Veszprémi Megyei Múzeumok Közleményei, 19–20, 1993–1994, Veszprém, 1994, 277–303.
- SZÉKELY 1997 Székely Zsolt, Perioada timpurie și începutul celei mijlocii a epocii bronzului în sud-estul Transilvaniei, Bukarest, 1997
- SZÉKELY 2007 Székely Zsolt, Csernáton község régészeti monográfiája, Státus Kiadó, Csíkszereda, 2007, 186.
- TÓTH 1974 Tóth M., Árpádkori falfestészet, Budapest, 1974

Kézdiszentlélek

A Kászon vize bal partján, a Perkő-hegy lábánál fekszik ez a felső-háromszéki nagyközség. A falu történetével Bartos Endre foglalkozott (...).

A Perkő tetején épült várról Rogerius váradi szerzetes ad legelőbb hírt, midőn leírja, hogy 1241-ben az Ojtozi-szoroson beözönlő tatárok teljesen lerombolták, és a várba szorult környékbeli lakosságot felkoncolták. 1251-ben IV. Béla király írásbeli parancsot küld Kemény Lőrinc erdélyi vajdának, hogy a Perkő tetején lévő királyi várat állítsa helyre, őrséggel és várnaggyal lássa el. 1271-ben a várat teljesen kijavították, őrsége és egy László nevű parancsnoka volt. A már két évszázadon át hadászati célokat szolgáló királyi várat valószínű, a törökök rombolták le, mert egy 1465-ben kelt levél már csak romként említi. A vár végleges pusztulása 1581–1598-ban következett be.

A hagyomány szerint a széki kapitányok és más főemberek e hegyre gyűltek össze sátoros ünnepek alkalmával, hogy ítéletet hirdessenek peres ügyekben. A bírák a szabad ég alatt körbeültek, nagy tömeg vett részt az ítélezéseken. A heves viták könnyen felszították a szenvedélyeket, s ilyen körülmények között a bírának nem volt könnyű dolguk az ítélethozatalban.

Ugyancsak a nép száján maradt fenn, hogy a Perkő nyugati felén, a Szentlélek–Kiskászon közötti sziklás részen egy kisebb toronyszerű erődítmény állott, amelyet Siet várának hívtak. Állítólag rablótanya volt: onnan figyelték és csaptak le úton vagy völgyön elötünő álozatokra. Később a lakosság annyira lerombolta az erődítményt, hogy ma már nyoma sem található.

Szentlélek már 1332-ben önálló egyházközségként szerepelt, s Pál nevű papja 19 régi banálist fizetett a pápai dézsmában. A faluról pontos leírás találunk 1584-ből, Erdély kormányzótanácsának Báthori Istvánhoz címzett levelében: „az mely földön az controversia vagon, egy nagy hosszú völgy, kit Kászon réjtjének a vage mezejének hívnak, két felől nagy erdők, hegyek vannak, az közepén egy folyóvíz, a Kászon patak foly alá. Napnyugat felől való fele Fejér vármegyei nemesség, napkelet felől székelység, Kézdiszék, az hol az víz kijő a völgyből Szentlélek nevű falu ott vagon, kinek egy kicsiny része Fejér vármegyében vagon, nagyobb része Kézdiszékben...”

A leírás szerint Szentlélek kétféle törvényhatósághoz tartozott akkorian: egyik fele Kézdiszékhez, a másik része pedig Felső-Fehér vármegyéhez.

*A Tarnóczi–Mikes-kastély romjai.
Fotó: Borcsa Imola*

(...)

A falu északnyugati részén egy magaslaton állott a Tarnóczi- vagy Mikes-kastély. Orbán Balázstól megtudni, hogy a középkor folyamán a kastély és uradalom többször is gazdát cserélt. Az 1400-as évek elején Mikes Benedek kezdte építeni, innen a neve: Mikes vára. (...) A kastély utolsó gazdájának az Apor családot tudjuk. (...)

A népes közösség már 1567-ben 54 családot tömörített magába. Ezek száma rövid néhány évtized alatt megsokszorozódott. 1602-ben még csak 78 gazdaság alkotja a faluközösséget, de 1614-ben már 173 kaput találnak az összeírók, és 1703-ban a 309 család már Háromszék nagyközségeinek sorába emeli Szentléleket.

A lélekszám a múlt század második felében és a 20. század 30-as éveiben volt a legnagyobb, amikor meghaladta a háromezret. 1850-ben 2761-en, 1869-ben 3196-an, 1880-ban 2863-an, 1910-ben 2998-an, 1930-ban 3134-en, 1956-ban 2785-en és 1966-ban 2748-an éltek a faluban. 1850-ben Szentléleken 595 lakóház nyújtott hajlékot a 2761 lakosnak, akikből 1376 férfi és 1385 nő volt.

A falu társadalmi rétegződése a 17. században kezdődött. A század elején még mindenki szabad embernek számított, nem egészen több, mint egy évtized múltán már szépszámú jobbágy- és szellérnépességet találunk, és az eljobbágyosodás folyamata olyan mérvű, hogy a 18. század elején a lakosság legnagyobb felét már a jobbágyparaszti kategória alkotja. (...)

Rákóczi kuruc szabadságharcához Háromszék lakossága egyöntetűen csatlakozott. 1708. november 11-én Mikes Kelemen Szászsebesen megbízólevelet nyújtott át Orbai János szentléleki hadnagynak, hogy Háromszék gyalogkatonáit vezesse Rákóczi táborába. 1708-ban a császári csapatok erős sáncokat húznak Kézdiszentlélek köré, hogy elszigeteljék az ide menekült Rákóczi-híveket.

Az 1764-ben megalakított székely határőrség keretében Szentlélek viszonylag nagyszámú katonalakosával a Kézdivásárhelyen lévő X. gyalogszázad állományához tartozott. Az 1802-es katonai összeírás a falu társadalmának majdnem egyforma megoszlását igazolja, egyhe jobbágyparaszti többséggel: a 178 katona mellett 186 civil igazgatáshoz tartozó család élt ekkor a faluban.

Ez az együttélés nem volt felhőtlen. Több oka is volt annak, hogy jobbágy–katona, nemes–katona ellentétek alakuljanak ki az évtizedek során. A civil lakosság nehezen tudott beletörődni abba a ténybe, hogy ők nem tartoznak ehhez az intézményhez, és mégis bizonyos katonai jellegű feladatokkal tartoznak. Ilyen volt a tűzifa évenként történő kötelező beszolgáltatása. 1811-ben a Szentléleken lakó Kovács Józsiás hadnagy panaszolta a dullónak és Demény István királybíróknak is, hogy Nyújtódról a jobbágy részéről 3 öl tűzifát semmiképpen sem voltak hajlandók leszállítani. Diviki ezredes, aki az esetet a háromszéki főkirálybíróknak jelentette, megjegyzi, hogy nem elszigetelt jelenségről van szó, és több ilyen panasz érkezett hozzája. A főtiszt drasztikus intézkedéseket („katonai executiót”) követel az olyan jobbágybírák ellen, akik a tűzifa beadását megtagadják, s úgy véli, ellenkező esetben az ilyen panaszoknak soha vége nem lesz.

A katonai felkészítéshez hozzátartozott a lőfegyverekkel való gyakorlatozás is. Ide viszont nagy mennyiségű puskaorra volt szükség, melynek előállítását házilag oldották meg az ezredek. Háromszéken Nagyajtán, Alsócsernátonban és Szentléleken is foglal-

koztak salétromfőzéssel (ti. ez a puszkapor alapanyaga). Tompa János királybíró 1842-ben a faigényes salétromgyártással kapcsolatosan a kézdi és orbai lakosok nemtetszését tolmácsolta: „az Alsócsernátonban és Szentléleken felállított salétrom főző gyárak számára a nemes szék rendjei tudtán és akaratán kívül 1827-ben összeszerkesztett elegyes bizottság rovatala szerint Kézdi és Orbai székek adósai évenként szolgáltatnak be 165 köböl hamut és 124 öl fát. A fát egy pengő forintért, a hamunak köblét 6 pengő krajcárért azon bizottság határozata szerint. Nem hallgathatjuk el azon bánásmódot, melyet a katona tisztek a már érezhetőleg fogyni kezdett fabeadáskor az azokbani válogatással éreztetnek adozóinkal, őserdeink már ciheresekké váltak, s a hajdan örömmel beadott katona fa ma már teherré súlyosodott, mert szabályos árral fát, mely általunk beadandó, nem vehetnek adozóink, kevés helységnek lévén annyi erdeje, hogy a katonaság számára adandó fát onnan állítsa ki, ezen adozókat nyomó tehertételre a méloságos főbizottságot lehető orvoslás végett figyelmeztetni kötelességünknek ismervén.”

Az is előfordult, a katonák panaszkodtak a civilekre, hogy a közös vagyonból kiforgatták őket, míg ők külföldön harcoltak. Nevezetesen azt sérelmezték, hogy 1815-ben Rózsa Miklós jobbágy a falu közös földjéből az ő tudtuk nélkül 400 forintért egy darabot megvásárolt. A kivizsgáló bizottság a következő kérdésekre kereste a választ: ki adta el és kinek a beleegyezésével a földet; mi volt az eladás fő oka; mennyi közös földje maradt még a falunak?

A katonaságnak a nemességgel való kapcsolatában az erő hatalma érvényesült. 1819-ben Kozma József nemesembert és szolgáját bántalmazták a katonák. Csüdör Zsigmond kiskászoni gyalogkatona két darab szántóját és egy kaszálóját termésével együtt erőszakkal vette birtokába, és amikor a tulajdonos kiment a mezőre saját jussát védelmezni, fegyveres katonák a földre leteperték és megverték. Ezután fegyverek között kísérték be udvarházába, onnan pedig a kapitány elé. Szolgáját is elfogták, és minden ok nélkül zárkába tették. A panaszoló ezek után azt is sérelmesnek találta, hogy noha az ügyben megkeresték az ezredparancsnokot, elfoglalt területeit mégsem kapta vissza.

Egyes tisztek ellenséges magatartása a polgári lakossággal szemben a térség nyugalma veszélyeztette. Így történt 1840-ben, amikor a renitenskedő Butyka kapitány Szentlélek faluban is bomlasztó tevékenységbe kezdett, aminek a célja a két rend közötti viszony kiélezése volt. Horváth Albert főkirálybíró panasszal fordult a gyalogezred parancsnokságához, amelyben veszélyesnek vélte az említett tiszt hatáskörét meghaladó, közösségbomlasztó tevékenységét. A tiszt a falusi jegyző megválasztása alkalmával a katonaságot a jobbágylakosság ellen próbálta hangolni. A főtisztviselő „a célba vett törvényellenes lépések” megghiúsítására kéri fel a katonai parancsnokot. Lázár Dávid kézdiszéki alkirálybíró feljebbvalójának tett jelentésében 1840. december 30-án a következőket közli az esettel kapcsolatosan: „Szentléleki helybeli biztos Köntzei Antal úrnak hivatalos azon jelentését, hogy X-ik gyalogszázadi Butyka kapitány úr mindenből kívánja csernátóni, futásfalvi, torjai lázító tetteit Szentléleken is még nagyobb lábra emelni s jövődöre nézve egy veszedelmes szerencsétlenséget okozni, alázatosan ide mellékelem, célarányos lenne, hogy ezen kapitány úrnak rendetlen lépései valahára korlátozottnának, a határtalan lázasztó indulatja meggátoltatnék. Méltóztassék azért a méltóságos főkirálybíró úr jó előre a szükséges lépéseket megtenni.”

A közterhek viselése a falu lakosaira egyformán kötelező volt, függetlenül attól, hogy ki milyen társadalmi rendhez tartozott. A tilalmas határrész oltalmazása pedig mindenki számára fontos volt. 1845-ben a köznyugalmat az háborgatta, hogy Ráduly Lajos huszárkatonára nem volt hajlandó felvállalni az éppen ráeső határbíróviselését, és emiatt a sárfalvi és szászfalusi sertések és juhok a faluhatár alsó felét károsították, a felsőt pedig a rendhez alkalmazkodni nem óhajtó falusfelek pusztították. Azt is bántónak találta a faluközösség, hogy a katonai hatóság beavatkozásával a falu szabad választási jogát igyekeztek korlátozni. Ráduly Lajost, a katonai rend egyik legmódosabb képviselőjét úgy tartották számon, mint aki vagyoni helyzetéből kifolyólag mindenféle közszolgálat vállalását megtagadta. Kézdiszék alkirálybírája fontosnak tekintette Ráduly Lajos mihamarabbi felesketését a határbírói szerepkörbe, és az ezred részéről erre a jóváhagyást kieszközölni, „annyival is inkább, hogy ezen ember egyfelől tehetős lévén, az ilyen falut érdeklő teher alól magát ki ne vonja – másfelől oly nagy faluban egy ember életében egyszer kerülvén ezen szolgálat, tehernek nem is tarthatja. Ezen tárgy egyenesen polgári hatóságot tárgyazván, abban az illető lovas századnak joga sem lesz bele elegyedni.”

Ahogy közeledünk 1848-hoz, ezek a kisebb-nagyobb torzsalkodások a katonai és nem katonalakovosság között egyre szaporodnak, mintegy előrevetítvén árnyékát egy nagymértetű nemzeti, társadalmi konfliktus kitörésének. 1846-ban például Hegyi Antal alezredes a székely huszárezred részéről a háromszéki tisztséghez fordult, Köntzei Károly szentléleki nemesember katonaelenes magatartását kifogásolva. Szentléleken működött ugyanis a szentkatolnai huszárszázadhoz tartozó lovaglóliskola, amelynek rendeltetése a huszárkatonák lovaglótudásának gyarapítása és lovas harci felkészítése volt. Köntzei Károly azonban a lovaglóliskola területének egy részét használhatatlanná tette, és azzal fenyegetőzött, hogy a többi részével is hasonlóan cselekszik, hogyha az iskolát onnan el nem helyezik. A továbbiakban a huszárezred saját véleményét fejt ki a tárggyal kapcsolatosan: „minthogy ezem lovaglóliskola tulajdonképpen a szentléleki közönségé volt, mely részről akkor semmi juss nem létezett, a század annak több évektől fogva csendes birtokába is vala, ezért szokott barátsággal kéri az ezred a nemes tisztséget, ne sajnálja Köntzei Károly urat ezen tettéért meginteni, vele a lovaglóliskolát – mely csupán a katonai lovak tanítására és nem egyesek javára használtatik – újból az előbbi állásba hozatni és őt további erőszakoskodástól eltiltani, továbbá arra is utasítani, hogyha azon helyre talál jussot formálni, azt a maga rendes útján keresse, és mert az ezred minden tekintetben illő egyetértést megtartani óhajt, mégis kénytelen lenne bárha kedvetlenséggel is az említett lovaglóliskolát az erőszakos elrontás ellen oltalomba venni!”

Nemcsak önvédelmük érdekében fogtak fegyvert az osztrák uralom ellen az 1848–49-es forradalomban a háromszékiek, de társadalmi mozgalmak színterévé is vált ez a vidék. A határőrkatonák földművesek is voltak, s mint ilyenek, megvívták harcukat ezúttal a vagyonosabb nemességgel szemben. Megkezdődtek a földfoglalások. Szentléleken például egy nemest halálra vertek. Itt egyébként a nemesi, illetve Kézdivásárhely városi erdőit vették birtokukba. 1848 tavaszán a legégetőbb feladat a robot eltörlése és a jobbágyok felszabadítása volt. Szentléleken radikálisan igyekeztek megoldani ezt a jobbágyok számára életbevágóan fontos kérdést: teljesen megtagadták a robotteljesítés kötelezettségét.

Szentlélekről is – mint minden háromszéki faluból – sokan életüket áldozták a szabadságért, hősi halált haltak az önkényuralom elleni harcban. Medvés Joachim főhadnagy Szebennél esett el 1849-ben, Csüdör Lajos Burgónál 1849-ben, Hegyes Simon Tömösnél, Tamás Pál Burgónál, Bartók Mihály, Gergely József, Baróti Zsigmond, Illyés István 1849-ben halt hősi halált Burgónál, Tompos János huszár Bécs alatt 1848-ban, Szabó Ferenc Szemerjánál 1848-ban, Kovács József Tömösnél 1849-ben, Mátyus Lajos Burgónál 1849-ben és Kozma József püspök Szemerjánál 1849-ben¹.

A falu krónikájához tartozik lakóinak részvétele az első és második világháborúban. Az első világhétség 159 áldozatot követelt a falu népétől. A másodikban kevesebben, 70-en hunytak el, a falut viszont egy bombatámadás és az azt követő tűzvész tönkretette. 285 gazdaság – körülbelül 450–500 épület – vált a lángok martalékává.

Régen a házat, az istállót és csürt gömbölyű fenyőfából rótták össze, a rovásnál egyik fát hosszú faszeggel erősítették a másikhoz. Fedélnek zsüppot és zsindeletet használtak. A nagy tűzvész után csupán egy ilyen jellegű épület maradt fenn a Pálházi Ferenc udvarán.

A régi lakóházak berendezési tárgyai közül nem hiányzott a ládás kanapé, az oldalfiókos asztal, a tulipános láda, a három- és négy lábú magas, festett hátú szék, a tálás, a díszesen vetett ágyl. Minden házban sodolya (kemence) állott, kirakva színes csempékkel, felette tágas gőzfogóval. A kemence tetején alkalmanként aludtak is.

1855-ből származó tulipános láda díszített oldala (részlet)

Viszonylag nagy határral rendelkezett a falu, melyből kiterjedt terület szolgálta a földművelést. 1896-ban a 8824 katasztrális hold faluhatárból 3089 hold szántó volt, 3911 erdős terület, 1071 legelő, 223 kaszáló, 173 kertrész és 355 terméketlen terület. Amint a felsorolás is sejteti, a lakosság alapfoglalkozása a földművelés és állattenyésztés volt. Már 1703-ban szépszámú háziállat-állománnyal rendelkezett Szentlélek: 213 lóval, 279 ökörrel, 471 tehénnel, 1710 juhval, 576 sertéssel és 160 méhcsaláddal.

Adottságainak megfelelően bizonyos kisipari ágak honosodtak meg a faluban. Ezek közül említést érdemel a kőfaragás. Polyánnal és Ojtoz faluval együtt Kézdiszentlélek volt Felső-Háromszék legfontosabb kőfeldolgozó központja. Egyébként 1896-ban Szentléleken 29 kézműiparost tartottak nyilván: 4 kovácsot, 4 mészárosot, 6 szabót, 5 vegyeskereskedőt, 3 kocsmárosot stb. A kőipar valószínű azért nem került be ebbe a felsorolásba, mert azt majdnem minden háztartásban üzték.

A népi kőiparhoz hasonlóan fejlett volt a szövőipar is a faluban. Míg az előbbit a férfiak, ezt a nők üzték. Egy 1881-es hírlapi forrás szerint Illyefalva, Szentkirály és

¹ A résztvevők között említik a források Jákó Józsefet, Kozma Alajos és Kozma Gyula honvédszázadosokat, Kozma Jánost, Kozma Zsombort, Könczey Albert honvédhadnagyot, Medvés Lajos zászlótartó őrmestert és Sánta Lajos honvéd ezredest. (A szerkesztő)

*Bíró Gusztáv, Bíró Gusztávné Nyáguly Róza
és fiuk, Bíró Sándor*

mítottak. Az egyéni próbaidő leteltével szövőszékkel látták el az arra érdemeseket, akik otthonukban aztán a gyár részére termeltek.

Binder Lajos ipari felügyelő 1881-es jelentéséből kitűnik, hogy Illyefalva és Kézdiszentlélek községekben a szövés nagy népszerűségnek örvendett, és szükségesnek látta, hogy mindkét faluban egy-egy „serítógépet” és legalább öt-öt darab javított szerkezetű szövőszéket osszanak ki a legjobb szövönők között. A szövőszakma jobb elsajátítása, főként pedig a nagyobb teljesítményű szövőszékek kezelésének megismerése érdekében a felügyelő a sepsiszentgyörgyi tanműhelyben 4–6 hetes tanfolyamok szervezését javasolta. Ilyenformán a fiatal sepsiszentgyörgyi textilgyár egyik legfontosabb munkaerő-alapjának a kézdiszentléleki szövönők számítottak.

A falu fejlett gazdálkodási viszonyaira, az állattartás fontosságára utal az a tény, hogy 1909-ben Háromszék vármegye alispánja kéréssel fordult a marosvásárhelyi kereskedelmi és iparkamarához, hogy országos állatvásárok tartását engedélyezzék Szentléleken.

A mezőgazdaság korszerűsítését szolgálta a 20. század első éveiben létrehozott gazdakör is, amely mindenekelőtt a jó minőségű vetőmagvak, fajtállatok és modern eszközök beszerzését vállalta.

(...)

Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc bukása után a megtorlás hulláma nem került el az iskolákat sem. Az oktatás átszervezése az új rezsim németesítő törekvéseinek elsőrendű eszközeként szolgált. Kovács kapitány, háromszéki főbiztos 1849 őszén már intézkedik az iskolák újramegnyitása felől. Az alkerületi biztosok figyelmébe ajánlja, hogy „az iskolák tanítóira különösen figyelemmel legyenek, hogyha az utolsó forradalomban kicsapongólag szerepeltek, ellenőrizni és becsületes személyekkel kell kitölteni.”

Szentlélek falvak csaknem egészen a szövésből éltek. Szentléleken voltak olyan családok is, ahol négy szövőszéken dolgoztak, a szövetekkel bejárták Erdélyt, de Romániába is eljuttattak – írja a hírlapi tudósítás. Bíró Gusztávné – három szövőszékkel a házánál és négyvel házán kívül – csak székely szőtttest készített, és bejárta Csík, Gyergyó, Háromszék, Maroszék városait. Kozma Jánosné hasonlóan dolgozott. Dézsi Jánosné fél év alatt csak piros fonálért 230 forintot fizetett – tudtuk meg a lapból.

Az a tény, hogy a szövés mestersége ilyen elterjedt volt Szentléleken és a már említett helységekben is, igen fontos volt a csak két éve megalapított sepsiszentgyörgyi szövőgyár jövőjét illetően is. A gyárban ugyanis csak húsz szövőszéken dolgoztak, ezért csekély számú munkaerőt alkalmazhattak. Nagyrészt a szövést bedolgozókkal próbálták megoldani, és a szentléleki szövönők munkájára igencsak szá-

(...) 1928-ban vezették be a 7 osztályos állami oktatást a faluban, amely mellett létezett egy 4 osztályos felekezeti iskola is. A két tanintézetben összesen 9 tanító oktatta a 232 tanulót.

Régi keletű volt a faluban a közművelődés iránti igény. 1872-ben olvasóegylet alakul, amely nemcsak az olvasás megszerettetését és elterjesztését tűzte ki célul, de közös összejöveteleket, bálakat is szerveztek, és ezek bevételét elsősorban könyvvásárlásra fordították.

(...)

A faluban született Kozma Alajos 48-as tiszt. Gimnáziumot Kolozsváron végez, 1832-ben hadfi, 1843-ban főhadnagy a székely huszárezredben. 1848 szeptemberétől alszázados a Kossuth-, illetve a XV. Mátyás-huszárezred Székelyföldön alakuló osztályánál. Részt vett az erdélyi harcokban. 1849. május 29-én főszázados lett, a dévai fegyverletétel után ismét a székely huszárezredben szolgált. Nagyszébenben halálra, majd két év várfogságra ítélik, s büntetését Kufsteinban tölti le.

Háromszék, 1994. május 14., 21., 28.

CSEREY ZOLTÁN–DR. BINDER PÁL

Kézdikővár (Peselnek)

Kézdikővár a Torjai-hegyekből eredő Peselnek pataka mentén, a Háromszéki-medence peremén fekvő falu. A pápai dézsmák regesztrumában 1332-ben, 1333-ban és 1334-ben *Pusulnik*, *Pusulnuk* és *Pusulnik* néven szerepel. A falu régebben nem a mostani helyén, hanem az attól délebbre lévő Céklás-patak völgyében terült el. Ezen a helyen a régi templom töredékei maradtak fenn, melynek építési ideje a 12. századra tehető. A templomot hasonló korú temető vette körül. Ezt, a most már lakatlan részt ma is Faluhelynek nevezik. Akárcsak a többi szomszédos Felső-Fehér vármegyei falu, Kézdikővár is a torjai Apor-uradalomhoz tartozott. 1876-ban Háromszék vármegyéhez csatolták. Lakosság szempontjából közepes nagyságú. 1787-ben 135 családot írtak össze. A lélekszám már a múlt század végén meghaladta az 1000-et; 1787-ben 667-en, 1850-ben 776-an, 1880-ban 1072-en, 1910-ben 1216-an, 1930-ban 1084-en, 1956-ban 1090-en és 1966-ban 1007-en lakták a települést.

A falu népe – feltehetően besenyő eredetű – csaknem teljes egészében római katolikus vallású. 1900-ban például 1161-en tartoztak ehhez a felekezethez. Kővár viszonylag terjedelmes határral rendelkezett. 1896-ban 5810 katasztrális holdat mondhatott magáénak, ebből a különböző típusú határrészek megoszlása a következő volt: 3015 hold erdő-, 1699 hold szántó-, 723 hold legelő-, 111 hold kaszáló-, 67 hold zöldségtermő terület, 192 hold terméketlen határrész.

Fennmaradt 1715-ből és 1749-ből a faluközösség törvénye.¹ (...) A legnagyobb gond a szántóhatár, a közös erdő és legelő megoltalmazása volt. A határbíróság és határpásztorság igen felelős tisztségnek számított. A határpásztorok élén a határbíró állott, mindezek határbérért végzik nehéz, nappalt s éjt betöltő munkájukat. A közösség a lelkiismeretes tevékenységet meg is követelte tőlük, hiszen ha a kárnak okát nem adják, nekik kell azt megfizetni. A határbírói tisztség nagy fontosságára való tekintettel a faluközösség elhatározta, hogy mindenkor egy nemesember tartozik fő erdő- és határbíróságot viselni, munkáját nyolc parasztember határpásztori minőségben segítette. A határbíró, ha a helyzet megkövetelte, segítséget kérhetett falusfeleitől az erőszakoskodó személyekkel szemben. (...)

Harminc év múlva, 1749-ben Peselnek lakossága szükségesnek tartotta az előbbinél részletesebb falutörvény megszerkesztését, amely aprólékosan, minden lehető eshetőséget felmérve szab rendet 19 pontban, birtokosoknak és parasztoknak egyaránt. (...)

A tilalmas erdő használatával kapcsolatosan megállapították, hogy innen építésre sem szabad fát vinni, csak az erdőbíró hírével és csakis a kidőlt, földön heverő fákból. A szénégetőket, a seprűkötőket, a juhokat és kecskéket kitiltották ebből az erdőből.

Az iskolatörténet kezdetei a 18. század utolsó évtizedeire nyúlnak vissza. Az első tanító neve 1825-ből ismeretes *Lázár Ferenc* személyében, aki 70 kalangya képéért tanított, és végezte a kántori teendőket. Utóda 1846-tól 1885-ig *Kovács József* volt. Annak dacára, hogy az iskola igen szerény méretű és felszereltségű volt, jó hírnévnek örvendett, s felső-háromszéki nemescsaládok szívesen taníttatták itt gyermekeiket. 1858-ban a római katolikus egyház költségén új iskolát építettek. A községi iskola 1871-ben *Szotyori Nagy Ferenc* és *Kovács József* kinevezésével nyílt meg. Rajtuk kívül *Dézsi Lajos*, *Gábor András* tanítoskodott a faluban a múlt század végén.

Háromszék, 1992. augusztus 8.

Kővár – falurészlet. Fotó: Borcsa Imola

¹ Lásd kötetünkben mindkettő teljes szövegét! (A szerkesztő)

Kézdikővár

A Háromszéki-medence északi peremén, a forgalmasabb Torja- és Kászon vizének völgyétől egyformán félreeső kisebb völgyben települt a már 1332-ben megemlített falu. Régi, középkori temploma helyén a múlt század elején épített későbarokk templom már messziről feltűnik a falu felett. A hagyomány szerint azonban a Kővártól Torja felé eső völgyben ma is látszik egy kápolna nyoma, ahol a falu eredeti helye lehetett; míg a mostani a torjai vásárookra igyekvő kászoniaknak lett volna amolyan lovakat pihentető helye.

Régi, szláv eredetű neve [bcselnik a. m. méhes], amelyet több változatban is feljegyeztek, Peselnek néven állandósult. Nyilván, az állandó élcelődés is hozzájárult ahhoz, hogy századunk elejére új nevet kapott¹. Tegyük hozzá, hogy nem is indokolatlanul. Kővár ugyan sehol nem emelkedik a közelében, azonban a legtöbb ház telkét a vékonypados kárpáti homokkőből könnyűszerrel felrakott, magas kőfal veszi körül. Ez ad az utcaképnek a környező falvakétól egészen elütő arculatot.

Több kénes forrás ismert a Kővártól északkeletre húzódó Szárazpataki-völgyben. Magát Szárazpatakor a 14. században, mint több közeli települést is, besenyő eredetű lakosaival kapcsolatban emlegették. Kővártól eltérően jellemző a szép, kiskapus-tornácos házú utcakép.

Megyei Tükör; III. évfolyam (1970), 111. szám

CSEREY ZOLTÁN – DR. BINDER PÁL

Szárazpatak

A Kászon vizének jobb parti mellékvölgyében található a Peselnekkel szomszédos Szárazpatak. Ez a falu is Felső-Fehér vármegye tartozéka volt, és csak 1876-tól csatolták Háromszék vármegyéhez. Az első történeti adat 1311-ből származik, amikor Kézdly Balázs szárazpataki birtokos Opur Péter János fia leszármazottainak hagyta végrendeletileg birtokait. Ugyanekkor a falu neve *Terra Zarazpatak* alakban íródott le. A kis létszámú települések közé sorolható. 1787-ben 79 családot tartottak nyilván, a lélekszám soha nem érte el az 1000-et. 1787-ben 355-en, 1850-ben 645-en, 1880-ban 815-en, 1910-ben 882-en, 1930-ban 802-en, 1956-ban 875-en és 1966-ban 757-en éltek a faluban. Egyházi tagolódás szempontjából a majdnem homogén közösség római katolikus

¹ 1906-tól a Kézdikővár nevet használják a falu egyházi és állami hivatalaiban.

vallású volt. 1900-ban 879-en tartoztak ehhez a felekezethez. A következő családnevek ismeretesek a faluban: *Kajcsa, György, Jakabos, Marti, Kerezsi, Antal, Csurulya, Bartók, Török, Daczó, Szántó, Ferenc, Opra, Mike.*

A falu összhatára 3207 katasztrális holdat tett ki, melyből 840 hold szántó-, 559 hold kaszáló-, 1665 hold erdő-, 94 hold legelő- és 47 hold zöldségtermő terület.

A tanítás kezdetei a 17. század közepére tehetők, írásos adatok azonban csak a 19. század elejéről maradtak fenn. 1808-ban *Baló Mihály* volt kántortanító, majd *Hadi Imre, Bara György, Bara Ferenc, Bagoly Mihály* és *Opra Pál* következett. Az iskola fejlesztésében döntő érdemeket szerzett *Hatolykai Pótsa József* majdani főispán, aki iskolatanácsosként munkálkodott. Jövedelmének egyharmadát ajánlotta fel az iskola javára. 1884-ben, már Háromszék vármegye főispánjaként, 1000 forintos alapítványt tett az iskola javára. Az iskola épülete 1878-ban épült magánszemélyek jótékony felajánlásaiból.

Háromszék, 1992. augusztus 8.

Balról: kopjafa az 1956-os forradalom emlékére az iskola udvarán. Állították a brassói Fémipari Műszaki Középiskola 1954-es végzősei 2006-ban. Jobbról: emlékmű Márton Áron püspök tiszteletére a művelődési otthon előtt. Készült 2007-ben. Fotó: Bándi Levente

Kézdiszárázpatak

Kézdiszárázpatak a Kászon vize mentén elterülő település Felső-Háromszéken. Lakóinak száma 984. A 2002-es népszámlálás alkalmával ketten vallották magukat románnak, ketten cigánynak, a többi magyar nemzetiségű.

Okleveles említéséről 1311-ből tudunk. Egy 1324-ben kelt oklevél szerint a falu lakói besenyő eredetűek, és zömmel az Apor család jobbágysai voltak. Így, hosszú időn át, a régi királyi Felső-Fehér megyéhez tartoztak. Régi temploma a Kolomp-patak völgyében volt. Katolikus templomos népe 1620-ban már anyaegyházat alkotott. Jelenlegi római katolikus temploma 1798-ból való, védőszentje Szent Bertalan. Őt ábrázolja az oltárkép is.

Az országzászló-talapatot hősi emlékművé alakították. Közeliében millicentenáriumi emlékkopja áll (Tubák Vince munkája). Iskolája felvette a jeles pedagógus, Ópra Benedek (1907–1978) nevét, akit a diktatórikus rendszer meghurcolt. Az épület padlómozaikja a *Leánymező* mondáját örökíti meg (Márton Emil néptanító készítette).

Területe rég lakott volt. Itt találta meg az említett tanító Ozirisz miniatűr szobrát. A Martonka nevű helyen édes-kénes ásványvízforrás tör felszínre, s a geológusok agyagvasérc (szferosziderit) rétegekre leltek.

Háromszék, 2005. szeptember 15.

Kézdiszárázpataki látkép. Fotó: Vargyasi Levente

Kiskászon

A Perkő-hegy nyugati oldalán, a Kászon vize völgyében fekszik Kiskászon. Első okleveles említése 1567-ből való *Kyskazon* alakban. 1581-ben *Kiskazon*, majd 1584-ben a ma is használt néven fordult elő. A kis települések sorába tartozik, 1567-ben mindössze 12 kaput jegyeztek fel. A statisztikai adatok hiányosak, ezért sem a családok, sem pedig a létszám változásait nem tudjuk nyomon követni. 1956-ban 484-en, 1966-ban 434-en és 1970-ben ugyancsak 434-en éltek ebben a világtól elzárt kis helységben, amely közsélegileg Szentlélekhez tartozik.

A faluról és környékéről 1584-ből származó leírás egy azóta eltűnt Szent János nevezetű településről is tájékoztat.¹ (...) A hagyomány szerint Szent János ma már nem létező település, a tatárok dúlták fel, s lakói Polyánba költöztek át.

A Kászon vize egyik mellékpatakának a neve Vár-patak. Ennek a jelentéktelen kis mellékcsermelynek a völgyében emelkedik a *Várbérc* nevű sziklacsúcs. Itt lehetett valamikor egy kerek idomú vár, melyet kívülről árok védett. A vár alatt pincét hisz a nép, hol rézagarak által őrzött roppant kincs van elrejtve. A rege szerint óriások építették és lakták a várat.

A székely határország idején a vidék stratégiai jelentősége megnőtt, itt vezetett ugyanis az az országút, mely összeköttetést biztosított Kászonszékkel és ezen keresztül Csík-székkal is. (...)

Háromszék, 1993. augusztus 28.

Kiskászoni látkép. Fotó: Borcsa Imola

¹ A szóbanforgó oklevél szövege kötetünkben olvasható. (A szerkesztő)

ÍROTT FORRÁSOK TANÚSÁGA

TÜDŐS S. KINGA

Kézdiszentlélek és környéke az oklevelek tükrében

Kézdiszentlélek és a hozzá tartozó kisebb települések, Kiskászon, Kézdikővár (Peselnek) és Szárazpatak történelmét bemutató kötet értékét tovább kívánjuk növelni a korabeli oklevelek gyűjteményével.

Véljük, az időrendi sorrendet követő oklevelek tükrében közelebb kerülünk e térség mikrovilágának hétköz- és ünnepnapjaihoz. Tolmácsolásuk révén betekintést nyerünk az ott élők évszázados szokásrendjének köznapiságába, következtethetünk hajdani társadalmi megosztottságukra, a falustársak egymás közötti viszonyára a történelem pergő eseményei sodrában. A felsorakoztatott oklevelek egyben művelődéstörténeti kútfők is, amelyek számos újabb adattal bővítik a környék művelődéstörténetét.

Korábban latinul majd később magyar nyelven fogalmazott és írt dokumentumok – eddigi ismereteink alapján – a 13. századtól kezdődően kötődnek Kézdiszentlélek és környéke múltjához, híven tükrözve a megtartó életkeret színes, változatos világát.

A legkorábbi oklevél 1251. január 5-én keltezett (kötetünkben az 1. számú) latin nyelven. IV. Béla király azon parancsát tartalmazza, amelyben a tatárok lerombolta szentléleki királyi végvár helyreállítását rendelte el. Az oklevéllel kapcsolatban Szabó Károly – akinek közlését mi is átvettük – arra hívta fel a figyelmet, hogy bár 1833 óta többször is közölték, eredetijét sajnos senki nem láthatta. Másolatot róla *Josephi Dobo de Alba Julia* készített, aki bár sok oklevélmásolatot készített, mégsem gondolt arra, hogy följegyezze a forrás lelhelyét¹.

Korai adat szól a kis településről, Szárazpatakról, amelyet 1311 nyarán latin nyelven fogalmaztak Ocsán (3. számú). Az ott megbetegedett kézdi székelyek egyike, Olcs fia Balázs végrendeletében többek között „Szárazpatak nevű földét” testvére, Apor unokáinak: István, Miklós, Demeter és Péternek hagyta, akik majd hosszú esztendőök múltán is pereskedtek a tulajdonjogért.

A gyűjteményünkben szereplő legtöbb oklevél – Szárazpatak és a kézdiszentléleki királyi várat követően – Peselnekről (később: Kézdikővár) szól (öt-öt darab). A többi írott forrás fejedelmi végzéseket, birtokadományozást, jobbágycsúszóleveleket, végrendeleteket, pereskedéseket, inventárakat, az oktatással kapcsolatos ügyeket rögzített.

A 16. század második felétől egyre gyakrabban találkozunk magyar nyelven írott forrásokkal. Esetünkben a legkorábbi magyar nyelven írott oklevél 1584 decemberében

¹ *Székely Oklevéltár*. Szerkesztette Szabó Károly. Kolozsvárt. 1872. I. 8–9. (A továbbiakban: *SzOkI.*)

keltezett (21. számú), amelyben a kormánytanács Báthori István lengyel királyt II. Károlyi István szomszédainak határpörlekedéséről tudósítja. Értésére adja a királynak, hogy amit II. Károlyi István kívánt, azt „mi nem adhattuk, mert az törvényt sem ítéli”. A controversia tárgya többek között a kézdi széki terület, „az hol az víz kijő az völgyből, Szentlélek nevű falu ott vagyon, kinek egy kicsin része Fejér vármegyében vagyon és sok nemeseké, nagyobb része Kizdy székbén, azt adta Felsőged Károlyi Istvánnak.”

A székely örökség az ún. *donationalis*, azaz a fejedelmi adomány révén szerzett vagyonnal is gyarapodhatott. Ekképp jutott birtokhoz Háromszék főkapitánya, Teleki Dónáth György, amikor Basta, a császár és király Erdélyben állomásozó főkapitánya őt Székely Mózes ellen tett szolgálataiért Peselneken nemesi kúriával és hozzátartozó birtokkal jutalmazta meg 1603 őszén az almaszegi táborban. (*SzOkl.* IV. kötet, 162–164.) Birtokadományozásról van szó egy 1639 tavaszán kelt okiratban is, amelyben özv. Vitéz Lászlóné Károlyi Zsófia vagyonának java részét, köztük a szentléleki kastélyt leányának, Tarnóczi Sárának és vejének, Haller Péternek hagyja (28. számú).

A korabeli írásbeliség emlékét őrzi néhány 17. századi, a kézdiszentléleki falustársak tollából származó *végrendelet*. A végrendelet az írásbeliség egyik legszebb és legszemélyesebb műfaja, a földi élet és az elmúlás emberi mércével mért bizonyítéka, amelyben az emberi rigolyától a kor szokásáig minden tükröződik. A gyűjteményben két közismert személyiség végrendelete szerepel, akik végső akarataikat kézdiszentléleki otthonukban készítették el. Az egyik a már sokszor említett II. Károlyi István, Bethlen Gábor testőrgyalogosainak kapitánya (26. számú). Végrendelete megírásának pillanatait a testamentarius, a madéfalvi Czeres (Cserei) Mihály megkapó részletességgel írta le. A befejező sorokban azt is feljegyezte, hogy a végahagyakozó arra kérte hozzátartozóit, hogy temetése Kézdiszentléleken legyen megtartva.

Fontos művelődéstörténeti jelentőséggel bír a 16. század fordulóján készített *iskolatörvény*, amely egyben a székelyföldi oktatásra is vonatkozik (22. számú). Az 16–17. századi adatok egyértelműen igazolják, hogy Székelyföldön, így Kézdiszéken is az egyházas települések mindenikében már folyt az oktatás, ahova eljártak a falubéli gyerekek, s ahol ugyan kényelmet nem ismerve, de a betűvetés alapszabályait elsajátíthatták. A falu szegényebb sorban élő gyerekei mellett a tehetősebbek otthon, a „házi iskolában” tanulhattak. Valószínű, az ilyen házi iskolaalapítók egyike volt Tarnóczi Sebestyén, aki a Perkő alatti kastélyában élt, s nevelte kardos felesége mellett egyszem leányát, Sárát. A romlott állapotban lévő kastélyt miután rendbehozatta, udvarában iskolát működtetett, feltehetően nem csak leánya, Sára oktatására. Ugyanis a fennmaradt iskolai rendtartás egy igényes oktatási szemléletet tükröz. E törvényt a „vitészlő Tarnóczzy Sebestyén uram udvarának oskolájában” tanuló és tanulni akarók számára állították össze, s amely elsősorban a magavisletere, a szorgalomra, a vallásosságra vonatkozott. Bár e szigorú rendszabályzat létrehozójának kilétét nem ismerjük, annyit azonban elmondhatunk róla, hogy az az oktatásban-nevelésben járatos pedagógusa volt korának.

Székelyföld 16–17. századi történetének egyik legfontosabb okleveles anyaga a *székely katonai összeírások*. A paraszti munka elvégzése mellett (állattenyésztés és földművelés) a katonáskodás volt a székely fő foglalkozása. Több-kevesebb lelkesedéssel kellett hadba indulnia a székelynek „kora ifjúságától hadbíró öregségéig”, hiszen sza-

badparaszti státusát hadi szolgálattal váltotta meg. Fő feladata Erdély védelme volt a keleti sztyeppékről érkező vándornépek, majd a török, tatár betörésekkel szemben. A saját fegyverzetükkel felszerelt, élelmüket is önállóan biztosító katonaság rendkívül rövid időn belül, kb. egy hét leforgása alatt, bármikor harcra hívható egysége volt az erdélyi haderőnek. Ezáltal jutott különleges szerephez a székelység Erdély társadalmában, s őrizte meg sajátos társadalmi, területi, közigazgatási és jogi szervezetét. Még pontosabban: „az akkori tudatban a székelység nem a magyarságtól eltérő külön etnikum fogalmát fedte, hanem kimondottan rendi státust jelentett.”² Székely volt az, aki a székely székek egyikében élt, és a három fő katonai rend, a nemes, a lófő vagy a gyalogos puskás soraiban teljesített hadi szolgálatot, esetleg solymár vagy darabant volt.

A katonai szolgálatot teljesítő székelyek, élhettek bár Kézdiszentléleken, Kiskászonban, Peselneken vagy Szárazpatakon, mindannyian kötelesek voltak megjelenni a *mustrán*, azaz a hadiszemlén. Ezen alkalmakkor összeállított székely *lustra* (hadilajstrom) alapján a fejedelem egyaránt ellenőrizhette, s mindenkoron számba vehette a katonaköteles felkészültségét, felszereltségét. A meghatározott időpontban és helyen meghirdetett mustrán gyakran maga a fejedelem is részt vett. Így például az 1635-ben készített lustra széljegyzetének tanúsága szerint a kézdi székietek „in campo Kezdivasarhely”-t mustárta meg a fejedelem személyesen.

A gyakran két-három hétig is tartó mustra idején mindenki rangjának megfelelő harci felszerelésével jelent meg. A 17. században a gyalogosok fő fegyverükkel, a puskával (pixis), a lófők jó lóval, szablyával, sikakkal, pajzzsal, páncéllal, kopjával s más katonai fegyverekkel felkészülve érkeztek a színhelyre. A rangot és címet is jelentő fegyver beszerzése és viselése egyformán kötelező volt minden katonáskodó székely számára. Harci felszerelésük, fegyverzetük számbavételekor egyben sor került a települések hadköteles személyeinek összeírására, vagyis az ún. lustrára. Az eddig legkorábról ismert székely katonai összeírások a 16. század második feléből származnak. Ezek viszont csak töredékesen maradtak ránk az elképzelhetően teljes lustrákból.

Egészében az 1602–1603-as lustra ismeretes. Elkészítését Giorgio Basta, az Erdélyben összevont császári csapatok főparancsnoka rendelte el. Minden hiányossága ellenére az első olyan lajstrom, amely – Aranyasszék kivételével – a székely székek hadköteles férfilakosságának névsorát, bár hiányosan, de tartalmazza.³

A legteljesebb anyag, amely csaknem megfelel a mai népszámlálás fogalmának, 1614-ből származik, és Bethlen Gábor fejedelem rendeletére készült Udvarhely-, Maros, Csík-, Gyergyó-, Kászonszék, valamint Háromszék településeinek férfilakosságáról. Rendkívüli értéke abból fakad, hogy nem szorítkozik csupán a hadköteles fők felsorolására, hanem az alárendeltségbe kerültek névsorát is magába foglalja, sőt gyakran a jobbágy-ságra jutás okaira is utal.⁴

2 Demény Lajos: *A fejedelmi székely politika mérlege*. In: *A tudomány szolgálatában*. Emlékkönyv Benda Kálmán 80. születésnapjára. Budapest. 1993. 139.

3 *Székely Oklevéltár. Új sorozat*. Bevezetéssel és jegyzetekkel közléteszi Demény Lajos. Kolozsvár, 1998. V. 77. (A továbbiakban: *SzOkl. Ús.*)

4 Uo. 374.

Az 1614-es Bethlen Gábor-féle lustrát időrendben ugyan az 1627. évi udvarhelyszéki összeírás követi, de az adatsorok gazdagságát illetően számunkra mégis a nyolc évvel későbbi, az I. Rákóczi György parancsára készített 1635. évi lustra a fontosabb.⁵ Eddigi ismereteink alapján a 17. századból ennél gazdagabb, részletesebb összeírás nem maradt fenn a székely katonai társadalomból. Nem elégszik meg a katonaköteles férfilakosság felsorolásával, hanem családja, elsősorban férfi tagjait név szerint is feltünteti, sőt gyakran megjegyzéseket fűz családi állapotához, vall foglalkozásáról, egészségéről.

A lustrák összeállításakor a hadköteles családfejek bejegyzésekor a személyekhez fűződő különböző megjegyzések mellett gondosan rögzítették az utódok, a fiúgyermek számát, nevét, ritkábban életkorát. S ez így volt rendjén. Ez volt a hadiszemle egyik döntő feladata, ebben állott értéke. Ennek alapján a fejedelem végül nemcsak a székelység aktuális haderejét mérhette fel, de már előre számíthatott jövődöbeli harci erejére. Számunkra ez azért is fontos, mert a 17. századi Székelyföldről – a kevés urbárium mellett – ezek az összeírások az egyetlen aránylag megbízható népességmutatók.

A lustrákra vonatkozó rövid bemutató után kísérjük figyelemmel a Kézdiszentléleken élt elődeink helyzetét, ezeknek az összeírásoknak a tükrében. Előre bocsátjuk, hogy az adatok a felmérés időszakára vonatkoznak, s mivel nem demográfiai, statisztikai szempontú összeírásról van szó, így a levonható konkrét következtetések csak megközelítő értékkel bírnak.

Kezdjük 1614-gyel, amikor a hadiszemle idején Kézdiszentléleken 173 főt (nemes, lófő, gyalogos, szabad székely, jobbágy és zsellér) írtak össze. Közülük 130-an teljesítették katonai szolgálatot, a többi jobbágy- vagy zsellér sorban élt. A település az adott korban összlétszámát tekintve Kézdiszék második legnépesebb településének számított. (Altörján ez időben 195 fő, Lemhányben pedig 172 fő szerepelt a lustrában.)

A hadviselő családfejek lélekszámát véve alapul Kézdiszentlélek 1635-ben is megőrizte rangos helyét a települések között.⁶ A szomszédos Kézdivásárhely mezején megtartott hadiszemlén Kézdiszentlélekről 208 fő jelent meg. S hogy még beszédesebbek legyenek a számok, hozzátesszük, hogy ugyanakkor Altörjáról 220, Dálnokról 211 fő állott elő a mustrára, Háromszékről összesen pedig 12 920 főt mozgósítottak hadsorba állani.

A település társadalmát illetően 1614-ben, de 1635-ben is a legtöbben a *gyalogos puskárok* közé tartoztak. Ők voltak azok, akik egyébként – hasonlóan a szék többi gyalogosaihoz – a székely társadalom legtöbb viszontagságot megélt csoportját képezték, s alkották a „régii községet, a jobbágy-ság felé szorítottakat, a székely közrendűeket és kisebb mértékben a szabadparaszti státusba visszajutott vagy az abba beépülni tudó embereket.”⁷ Fegyvernemük a puska (pixis) volt. Az egyik fejedelmi rendelet azt is előírta, hogy a „gyalogja (is) veres köntösbe öltözzék és úgy álljon elő mikor hadra kíván-

5 Uo. V. 13.

6 Az 1635. évi lustra feldolgozása: Tüdös S. Kinga: *Erdélyi hétköznapiak*. I. Rákóczi György hadiszemléje a Székelyföldön 1635. Budapest. 2001.

7 Imreh István és Pataki József: A székely falu gazdasági-társadalmi szerkezete a XVI. század végén és a XVII. század elején. In: *Székely felkelés 1595–1596*. Szerkesztette Benkő Samu, Demény Lajos, Vekov Károly. Bukarest. 1979. 170.

tatik.”⁸ A gyalogos puskások száma Kézdiszentléleken 1614-ben 68 fő, 1635-re pedig lényegesen megnövekedett, közéjük 175 főt soroltak.

A székely haderő legfontosabb, de talán a legrégebb csapatnemét a *lovasság* képezte, akik „lovakkal, páncéllal, sisakkal, pajzzsal, kopjákkal hadakozóképpen jó móddal készen legyenek mindenkor úgy, hogy minden lófő az ő lófőségéről (...) valamikor kelletendek, egy-egy lóval induljanak” a harcba.⁹ E katonai rendbe 1614-ben 19, 1635-ben pedig 21 fő tartozott.

A *nemes* rangja, legyen bár vármegyei vagy székelyföldi, kiváltságokhoz kötődött. Az önálló erdélyi fejedelemség korában a nemesek közé tartozott az, aki származásánál és birtokánál (*possessio*) fogva mentes volt a pénzben vagy természetben való kötelezettség alól, beleértve az egyházi tizedet is. Köteles volt viszont személyes hadi szolgálatot teljesíteni. A nemesség Erdélyben is, mint bárhol a feudális Európában, társadalmi és jogi állapotánál fogva nem volt egységes, sorain belül a rétegződést mutatja a sokszínűség, az egytelkes közönséges nemesektől a nagyobb birtokkal, több jobbágyportával rendelkező, vagyonukból nemeshez méltóan élni képes főnemesekig. Székelyföldön az 1562. évi segesvári országgyűlés határozatai értelmében a lófők is nemeseknek számítottak. Nemesi státusuk bizonyítéka a székely katonai összeírás (*lustra*). Ennek ellenére Székelyföldön is különbséget tettek a jobbágyokkal bíró nemesek és a lófőséget viselő nemesek között. Előbbiek rendszeresen királyi vagy fejedelmi kiváltságlevelek birtokosai voltak, „*egregius et generosus*” (vitézlő és nemzeti) megszólítással élhettek, míg – ugyancsak rendszeresen – a lófők közösségi nemességét a székely *lustra* bizonyította, az ugyanis, hogy ebben/ezekben az illető személy vagy család a lófők között szerepelt, s ennek megfelelően teljesített hadi szolgálatot. Közöttük gyakran volt olyan, akinek egy-két jobbágya ha volt, s más titulussal sem élhetett, mint „*nobilis, egregi*”, de a *generosus*t soha nem írhatta neve mellé.

Kézdiszentléleken, hasonlóan más településekhez, legkevesebben a nemesek sorai-ban éltek. 1614-ben csupán 5 nemest jegyeztek fel. Számban 1635-re gyarapodtak, a 473 háromszéki nemes közül 12 fő élt Szentléleken.

Az összeírások felbecsülhetetlen értékéhez az is hozzátartozik, hogy időről-időre végig kísérhetjük egy-egy család fennmaradásának folytonosságát vagy megszűnését. Ezért nevezhette Szádeczky-Kardoss Lajos a székely katonai összeírásokat a székely vitézlő rend „főnyakönyvének.”¹⁰

A „nagy romlásnak idején”, a 16. század fordulóján s a rákövetkező évtizedekben nehéz esztendőket éltek az erdélyiek. A kedvezőtlen időjárási viszonyokkal küzdő fejedelemség, a zűrzavaros politika hullámverései egyaránt próbára tették a főúr és nemes, a jobbágy és a hadi szolgálatot teljesítő szabad paraszt életét. Az életben maradás ösztöne azonban mindennél erősebbnek bizonyult, tovább táplálta a családi tűzhely melegét a kastélyok és udvarházak falai mögött épp úgy, mint az egyszerű zsúpfedeles, zsinde-lyes parasztházak boronából rótt vagy sárral tapasztott kunyhóiban. A nagy veszteségek

8 Magyar Országos Levéltár, Budapest: R. 298. Erdélyi iratok, 14 csomag

9 *SzOkl.* II. 162–163.

10 Szádeczky-Kardoss Lajos: *A székely nemzet története és alkotmánya*. Budapest. 1927. 234.

ellenére tovább folyt az élet város- és faluszerte, keresztelték s nevelték fiaikat katonának a kor szelleméhez híven, Erdély és a szülőföld védelmére.

A lustráknak köszönhetően a *székely családok* száma mellett azok összetételére is betekintést nyerhetünk, ugyanis a hadköteles családfők bejegyzésekor a személyéhez fűződő különböző megjegyzések mellett gondosan rögzítették az utódok, a fiúgyermek számát, nevét, ritkábban életkorát.

A szaporodás kiegyensúlyozott biológiai feltételei közé tartozik, hogy egy-egy családban nagyjából ugyanannyi fiú születik, mint leány, és számuk is meghaladja a két főt. Ezt igazolja Kotró András vagy Balázs Jakab esete is, akiknek három-három fiát jegyzeték be a lustra oldalaira. Mátyus István nemes embernek, aki ugyan már nem lehetett jelen a lustrán, ugyanis elhalálozott, négy fiát sorolták fel. Varga Jánosnak, Darvas Tamásnak pedig öt-öt fiát jelölték meg mint hadviselő székelyt. A szaporulat szempontjából ezek voltak a szerencsésebb családok. Nekük ugyanis, amennyiben igaz a szaporodás biológiai ritmusa, tíz, nyolc vagy hat gyermekről kellett gondoskodniuk. Sajnos azonban a bejegyzett hadköteles családoknál többen a fiúutód nélküliek közé soroltattak. Az is igaz, hogy a fiúgyermek nélkül jelzett család nem jelentett minden esetben utód nélküli, kihalófélben lévő familiát, hiszen közülük különböző sorú és korú emberek tartoztak. Volt, akinek öröksége leányágon folytatódott. Fiaik nélkül szerepeltek az özvegyek is, valamint a még legénysorban élők.

Bár számos 17. századból származó forrásban is leginkább a sokgyermekes székely családokról olvashatunk, a lustrák nyújtotta adatok leginkább egy-két fiúgyermekről (összesen tehát 2–4 családonkénti gyermek) tanúskodnak. Erre utal az erdélyi ferences őrség öre, Damokos Kázmér (1606–1677) a Hitterjesztés Szent Kongregációjához küldött jelentésében, amikor arról írt, hogy a székelyföldi katolikus családok átlagos nagysága sem haladta meg az öt-hat főt, ami szintén a kis- és közepes család meglétére utal.¹¹

Végezetül megjegyezzük, hogy az itt bemutatásra kerülő okiratokhoz fűzött rövidre szabott előszóban azok értékére, jelentőségére kívántuk ismételtelen felhívni a figyelmet.

A források java részét már az elmúlt évszázadokban közölték, de véljük, nem haszontalan újbóli kiadásuk, hiszen közülük számos forrás már csak nehezen hozzáférhető kiadásokban lelhető fel. Célunk közé tartozott az is, hogy a források újbóli közlésével egy olyan dokumentációs háttérrel kínáljuk, melynek alapján az olvasó a szóbanforgó településeken hajdan élők helyzetéről, nagy tetteikről vagy épp a hétköznapjaikról átfogó, színes képet nyerhessen.

2009

¹¹ Tóth István György: *Relationes Misionariorum de Hungaria et Transilvania (1627–1707)*. Róma–Budapest. 1994. 22, 290–311.

Oklevelek

1.

1251. január 5.

IV. Béla király megparancsolja Lőrincz mester erdélyi vajdának és Valkó vármegye főispánjának, hogy az erdélyi határszélen a székely földön eső szent-léleki királyi várat¹, melyet a tatárok lerontottak, haladék nélkül állíttassa helyre. Kelt 1251-ben január 5-én.

A latin nyelvű oklevélben fordul elő a kifejezés: „*Casrtum nostrum Regium Zenth Lelewkh.*”²

In. *Székely Oklevéltár*. Szerkesztette Szabó Károly. I. kötet. Kolozsvár, 1872. 8–9. (A továbbiakban: *SzOkl.*)

2.

1271

Az Erdélyben a székely földön fekvő Szent-Lélek királyi végvár emléke, 1271-ből.

„*Ladislaus filius Jacobi Castellani Castris nostri finitimi et Regalis Zenth Lelewkh partium Ultrasylvanarum in terra Siculorum nostrorum.*”

Említve V. István 1271-ki oklevelében, melynek eredetije megvan a kolos-monostori convent levéltárában, gr. Kemény József szerint. *Arpadia* I. köt. 72. l.

In. *SzOkl.* I. 17.

3.

1311. július 24.

István szerzetes, a margit-szigeti apácák ügyvéde bizonyítja, hogy a Kézdi széke-lyek közül való Balázs, Olcs fia, Ócsán megbetegedvén előtte és többek előtt végrendeletet tett, melyben a margit-szigeti egyházaknak s az ócsai egyháznak hagyományokat tett, több megnevezett szolgálót és szolgálót főlshabadította, s Szárazpatak nevű földét testvére Apor fia János fiainak, Istvánnak, Miklósnak, Demeternek és Péternek hagyta. Kelt Ócsán, 1311. július 24-én.

A latin nyelvű oklevélben a falu neve *Zarazpatak* alakban fordul elő.³

In. *SzOkl.* I. 33–34.

1 Ezen szent-léleki királyi vár Kézdi széken, Szent-Lélek helység fölött emelkedő Perkő tetején feküdt.
2 A teljes oklevél szövegét közli Orbán Balázs *A Székelyföld leírása* című művében (III. kötet, 113.). Ez a Kézdiszentlélekről írt fejezet olvasható kötetünkben is. (A szerkesztő)
3 Szárazpatak falu Felső-Fejér vármegyének Csik és Háromszék által körített részében, az Aporok által bírt Bálványos vár közelében.

4.

1324. január 14.

Tamás erdélyi vajda, Szolnok vármegye és Szeben ispánja, fölszólítja a gyula-fejérvári káptalant, hogy kiküldött hiteles bizonyága által tartson nyomozást Szárazpataki István, János fia ügyében, ki előtte panaszt tett, hogy rokonai Sándor, Apor fia, Apor, Sándor testvére és Egyed, István fia, a Szárazpatak helysége iránt közöttök az ő vajdai levele által kötött egyességet meg nem tartva, ezen helységet vajdai és káptalani ember nélkül igazságtalanul s az ő kárával osztották meg, némely szabad besenyőket is magoknak foglaltak, Fel-Torja helységében pedig az osztályt hasonlóan az ő akaratja ellen s az ő kárával hajtották végre; s ha a panaszt igaznak találja, idézze az illetőket ő elébe. Kelt Déván, 1324. jan. 14-én.

A latin nyelvű oklevélben a falu neve *Zarazpatak* alakban fordul elő.

In. *SzOkl.* I. 38–40.

5.

1324. február 5.

A gyula-fejérvári káptalan jelenti Tamás erdélyi vajdának, hogy megbízása szerint Szárazpataki István, János fia panasz vizsgálásában a hely színén január 26-án eljárván, úgy találta, hogy Szárazpatak fölosztásában István rokonai, Sándor, Apor és Egyed igazságtalanul jártak el, amennyiben Istvánnak és testvéreinek, nővéreik 10 udvarán kívül csak 14 telket hagytak, melyeken szabad besenyők laknak, magok részére pedig 85 részint szabad besenyő, részint másféle telket foglaltak el; Fel-Torja osztályát is éppen ily igazságtalanul hajtották végre, amennyiben Istvánnak és testvéreinek csaknem lakatlan részt adtak, melyen most csak 30 szállás van, Egyed részében pedig 135 szállás találtatik; miért is nevezett Sándort, Aport és Egyedet febr. 9-ik napjára a vajda törvényszéke elébe idézték. Kelt 1324. febr. 5-én.

In. *SzOkl.* I. 40–42.⁴

6.

1332

„Item Paulus sacerdos de Sancto Spiritu solvit XIX. banales antiquos.”

„Item Dominicus sacerdos de Pusulnik solvit VIII. parvos denarios et II. antiquos.”

In. *Monumenta Vaticana Hungariae. Rationes Collectorum Pontificiorum in Hungaria 1281–1375.* Budapest, 2000. III., 1332–1337 – Diocesis Transsilvana.

7.

1349. október 6.

Péter erdélyi alvajda megparancsolja a gy. fehérvári káptalannak, hogy Istvánt, Apor fiát és Miklóst, János fiát, Apor unokáját osztottassa meg Gergellyel, Miklóssal

⁴ A latin nyelvű oklevél eredetije hártán Orsz. It., MODL. 30612. A hibás és hiányos szöveget Barabás Samu újraközölte a *SzOkl.* VIII. kötete 6–9. oldalán.

és Jakabbal, Sándor fiaival, Péterrel, János fiával, Lászlóval, István fiával, Pálos unokájával s Jakabbal és Péterrel, Fejér István fiaival, az általok bírt Peselnek és Szárazpatak helységekben. Kelt Szentimrén 1349. október 6-án.

A latin nyelvű oklevélben az emlegetett falvak neve *Pesulnuk*, illetve *Zarrazpatak* alakban fordul elő.

In. *SzOkl.* Szerkesztette Szabó Károly. III. kötet, Kolozsvár, 1890. 12–13.

8.

1360. február 18.

Dénes erdélyi vajda fölszólítja a gyula-fejérvári káptalant, hogy hiteles bizonyágát küldje ki, kinek jelenlétében a megnevezett vajdai emberek egyike idézze elébe Bodolai Sánta Lászlót és fiát, Miklóst Prázmári Theel, Péter fia ellen. Kelt Erkeден 1360. febr. 18-án.

A latin nyelvű oklevélben *Peselnek* alakban fordul elő a falu neve.

In. *SzOkl.* III. kötet, 67–68.

9.

1360. november 25.

Dénes erdélyi vajda meghagyja az erdélyi káptalannak, hogy a Peselnek és Kászon patakok közt fekvő földet, fele Bálványos várával együtt ossza el öt egyenlő részre s annak három ötöd részébe a Sándor fiait, továbbá János fia Miklóst és Apor fia Istvánt, két ötöd részébe pedig Peselneki István fia Lászlót iktassa be; Felkun fia Máté vajdai embert pedig, aki Apor fia Istvánnak és János fia Istvánnak kedvezvén, a korábbi birtokba iktatás lefolyásáról a káptalannak nem tett jelentést, a mulasztás igazolása végett Peselneki István fia Lászlóval szemben idézze törvénybe.

A latin nyelvű oklevélben a két patak neve *Pysulnuk*, illetve *Kazun* alakban fordul elő.

In. *SzOkl.* Közzéteszi Barabás Samu. VIII. kötet, Budapest, 1934. 25–29.

10.

1360. december 31.

A gy.-fehérvári káptalan jelenti Dénes erdélyi vajdának, hogy ítéletle vele értelmében Peselneki Lászlót, István fiát úgy osztoztatta meg Miklóssal, János fiával, Istvánnal, Apor fiával, a Sándor fiaival, s azok rokonaival a Peselnek és Kászon patacai közt fekvő földön és Bálványos vár felén, hogy három ötöd rész az Aporoké, két ötöd rész pedig a Peselneki Lászlóé legyen, s egyszersmind a két fél birtoka közt a határt is leírja. Kelt 1360. dec. 31-én.

A latin nyelvű oklevélben a két patak neve *Pesulnuk* és *Kazun* alakban fordul elő.

In. *SzOkl.* III. kötet, 13–15.

11.

1364. március 21.

Péter erdélyi alvajda Kadocsnak, Apor fiának és Lászlónak, István fiának, Apor unokájának, Peselneki László, István fia, Pálos unokája ellen folyt perében végítéletet hozván, meghagyja a gyulafehérvári káptalannak, hogy miután Kadocs idő közben elhalt s joga rokonára, Lászlóra, István fiára szállt, ezt iktassa be a Kézdi székegyház földjén fekvő Peselnek helység felébe, a hatalmaskodásban elmarasztalt Peselneki László és fiai ellenmondását tekintetbe nem véve, más ellenmondókat pedig idézzen az ő törvényszéke elébe. Kelt Szentimrén 1364. március 21-én.

A latin nyelvű oklevélben *Pysulnuk* alakban fordul elő a falu neve.

In. *SzOkl.* III. kötet, 15–20.

12.

1427. szeptember 28.

Zsigmond király felségi jogait Árapatakán Árapataki Antalnak és rokonainak adományozván, megparancsolja az erdélyi káptalannak, hogy nevezettek azok birtokába iktassa be. Kelt: Barcsa, 1427. szeptember 28-án.

A latin nyelvű oklevélben a *Georgius Thurewk de Peselnek* személynév fordul elő.

In. *SzOkl.* VIII. kötet, 52–54.

13.

1517. április 14.

II. Lajos király a Kézdi széki szentléleki várat tartozandóságaival, s a Küküllő vármegyei Dicsőszentmárton, Csüdőtelke, Királyfalva és Zágor; valamint a Fejér vármegyei Péterfalva és Szilkút helységeket, melyek Szentmártoni Kézdi Gáspár; néhai Sándor fia, magtalan halálával szállottak a koronára, az azokban netalán lappangó királyi joggal együtt Szapolyai János erdélyi vajdának adományozza.⁵ Kelt Budán 1517. április 14-én.

A latin nyelvű oklevélben szerepel a *Castrum Zenthlelek*.

In. *SzOkl.* III. kötet, 192–193.

14.

1521. március 6.

Szapolyai János erdélyi vajda és székegyház ispánja a hűtlenségbe elmarasztalt Balaskó Jánosnak, Balaskó Imrének és Becz Imrének Fejér vármegyében Szárapatakon és Szent-Jánoson lévő részjóságait s Árokközi nevű földjét, melyeket azok Torjai Apor István László és Mihály őseitől zálog címen birtokoltak, az említett Aporoknak adományozza. Kelt Segesvárt 1521. március 6-án.

A latin nyelvű oklevélben a *Szarapatak* és *Zenth Janos* alakok fordulnak elő.

In. *SzOkl.* Szerkesztette Szabó Károly. Kolozsvár, 1876. II. kötet, 7–8.

⁵ A szentléleki vár Kézdi széken királyi vár és így eladományozható volt.

15.

1533. március 21.

András, a szentléleki kastély várnagya, Kiskendi Baláthffy Farkast tudósítja, hogy Szentkatolna határában lévő 40 föld szántóföldjét Bernard Máté elfoglalta. Kelt Szentléleken 1533. március 21-én.

A latin nyelvű oklevél aláírója: *Andreas Castellanus castrj Zenthlelek paratus ad quenis s(eruicia)*.

In. *SzOkl.* Szerkesztette Szabó Károly, sajtó alá rendezte Szádeczky Lajos. Kolozsvár, 1895. IV. kötet, 13.

16.

1539. július 25.

János király adománylevele, mely szerint Uzoni Béldi Pál Bodola falut a Barcaságon Brassó városa számára a király kedvéért átengedvén, cserébe és kárpótlásul neki adja a szentléleki kastélyt (várat) Kézdiszékben, minden hozzátartozó székely és nemesi birtokokkal, jogokkal. Kelt Visegrádon 1539. július 25-én.

A latin nyelvű oklevélben a *castellum Zenthlelek* megnevezés fordul elő.

In. *SzOkl.* Szerkesztette Dr. Szádeczky Lajos. Kolozsvár, 1896. V. kötet, 56–57.

17.

1540. május 14.

János király megparancsolja a gyula-fejérvári káptalannak, hogy Keszii Székely Simont, Tarnóczi Sebestyént, Romhányi Zsigmondot és Herencsényi Istvánt mint osztályos atyafiakat iktassa vissza a Kézdiszéken lévő szentléleki vár s a hozzá tartozó mezővárosok és helységek birtokába, melyeket a fent nevezett atyafiak részére Kiskendi Baládfyi Farkastól és Ferentől mint alperesektől megítélt. Kelt Tordán 1540. május 14-én.

A latin nyelvű oklevélben a *Castrum Zenthlelek* megnevezés fordul elő.

In. *SzOkl.* II. kötet, 60–62.

18.

1540. június 8.

János király megparancsolja a szentléleki várral és Zágó helységgel⁶ szomszédos nemeseknek és székelyeknek, hogy Keszii Székely Simonnak, Tarnóczi Sebestyénnek, Romhányi Zsigmondnak és Herencsényi Istvánnak a szentléleki várba és Zágó helységbe leendő beiktatására – melyre megjelenni Kiskendi Baládfyi Farkastól és Ferentől félve netalán vonakodnának – ezen parancs vételével, 16 nehéz súlyú márka bírság terhe alatt jelenjenek meg. Kelt Gyula-Fejérvárt 1540. június 8-án.

A latin nyelvű oklevélben a *castrum Zenthlelek* megnevezés fordul elő.

In. *SzOkl.* II. kötet, 62–63.

⁶ Zágó falu Küküllő vármegyében.

19.

1554. április 24.

A gyulafehérvári káptalan bizonyítja, hogy előtte Keszi Székely János maga és atyafiai nevében Susselics Horváth Jánossal, Sülyi Borsvai Miklóssal és Zágori Herencsenyi Jánossal s ezek atyjafiaival, az általok nagy költséggel és fáradsággal visszaszerzett szentléleki váron s annak kézdiszéki tartozandóságain egyezség szerint megosztottak. Kelt 1554. április 24-én.

A latin nyelvű oklevélben a *Castrum Zenthleluk* megnevezés fordul elő.

In. *SzOkl.* II. kötet, 110–112.

20.

1581. november 8.

Báthory István lengyel király és erdélyi fejedelem, megtekintvén magyar gyalogjai főkapitányának, Kercsedi Károlyi Istvánnak mind Erdélyben, mind Lengyelországban folytatott hadjárataiban, de különösen a legközelebbi muszkaországi hadjárat alatt több várak megvívásában kitüntetett katonai és hadvezéri érdemeit, a Kézdiszékekben Szentléleken lévő fejedelmi részjóságot, az azzal szomszéd kiskászoni részjósággal együtt, azonban az ott levő lófők és darabantok kivételével, neki és mindkét nemű örököseinek adományozza. Kelt Muszkaországban, a Pleskov város alatti táborban 1581. november 8-án.

A latin nyelvű oklevélben a helységek nevei *Zenthlelek* és *Kiskazon* alakban fordulnak elő.

In. *SzOkl.* IV. kötet, 77–79.

21.

1584. december 14.

Az erdélyi kormánytanács jelentése Báthori István lengyel királyhoz mint erdélyi fejedelemhez Károlyi Istvánnak szomszédaival való határegyenletlenségi ügyében, melyben a szentléleki várról is említés tétetik. Kelt Gyaluban 1584. december 14-én.

Parancsolta vala felséged minékünk, hogy *Károlyi Istvánnak* az minemő egyenetlensége volna szomszédival határa felől, mestert és nemes embereket bocsátanánk ki és eligazitanok köztök, oltalmaznók is meg az felséged adományában,⁷ ő se kívánja pedig az szomszédokét, hanem ki-ki maradna meg az övén. Mi azért az felséged parancsolatját főképpen, azután az ő emberségét is, és hogy felségednek szükség idején hiven, jámborul szolgált, ezután is valahon az szükség kívánja szolgálhat, előttünk viselvén, mestert, directort, assessorokat és nemes népeket kétszer bocsátnók az helyére, és miérthogy ott köztünk semmiképpen véghez nem mehetett az alkuvás, kívánók hogy situm et qualitem loci meg oculálván, describálnák, és *ugyanaz pictorral is delineáltatnák*, és nekünk fide mediante referálnák, hogy netán mi magunk habita loci illius, de quo controversia est, cognotione, jobban és hamarébb mindeneket közöttök eligazéthatnánk. Erre azért

⁷ Lásd az adománylevél kivonatát a 20. szám alatt!

napot hagyunk vala itt nekik, primam scilicet novembris, kire reá is jöttek vala Károlyi és az peresek közül is némelyek, de mi is semmit véghez nem viheténk köztök. Miért-hogy penig maga Károlyi István ismét felségedhez akar menni, tetszék hogy ez dolognak állapotját röviden az mint nekünk referálták, írva hozták, mennyiben hozzá férünk, felségednek megírjuk, hogy felséged bölcs iteleti szerént mind az két fél igazságát megte-kintvén, alkalmasabban választ adhasson néki. Az mely földön az controversia vagyon, egy nagy hoszszu völgy, kit *Kászon rétének* avagy *mezeinek* hivnak, kétfelől nagy erdős hegyek vagynak, az közepin egy folyóvíz, *Kászon pataka* foly alá. Napnyugat felől való felé Fejérvármegye nemesség, napkelet felől székelység, *Kézdiszék*, az hol az víz kijő a völgyből, *Szentlélek* nevű falu ott vagyon, kinek egy kicsin része Fejér vármegyében vagyon és sok nemeseké, nagyobb része Kizdy székben, azt adta Felséged Károlyi Ist-vánnak; közel hozza *Kis Kászon* nevű falu, azt is néki adta felséged. Ezekon feljül oldal felé az hegyek alatt egy *Polán* nevű székely falu, kiben vagyon nemes népeknek is, de az dereka felségedé *Várhegyhez* való, és ezzel határos oda fel Szentlélek és Kis Kászon, az mely felől az controversia vagyon mind az Kászon vizéig, mely víz Fejérvármegye határa. Polyán határán felől Kászon rétje felől vagyon egy praedium Szent János nevű, kinek kápolnája fenn áll most is tul Kászon vizén hatalmasul által jöttek volt valami nemes népek és házakat csináltattanak volt ott, embereket is szállítottak volt oda, még az székelyek támadása előtt. Ez polyányiak törvénybe fogták az vajdák előtt Ferdinánd idejében az nemes népeket, az földért pörlöttek, az per király fia idejében végződött el, calumnian is maradtak az nemes népek és megítélték, hogy nem jöhetnek által Fejérvár-megyéből az Kászon vizén, és eképpen restituálták az polyániaknak az földet, kiről jó adjudicatoriájuk vagyon. Immár e Szent János nevű praediumon felől vagyon az Kászon rétje vagy mezeje, kinek az hegyek közé völgyei vagynak, patakok jönnek ki azokból, kiknek nevek vagyon, az hegyek erdősök, rétét, mezeit mindenestül eleitől fogva *Kézdi Vásárhelytől* fogva az város és keről való sok faluk mind nemesség, parasztság az bar-mokkal egyaránt éltek, az kinek nem volt elég földök, és ugyan ország szabadjának hitták, azonképpen éltek szentlélekiek is, kászoniak is indifferenter minden bántás nél-kül; az ország útja fel reája Szentlélek mellett ment. Ez az usus continue sine controver-sia alicujus durált mindaddig, mig Károlyi Istvánnak adta felséged *Szentléleket*, *egyik hegyen oda fenn egy fényes vár is volt, kinek az kövében fenn áll most is*, onnan egy patak jő ki és esik az Kászon vizébe, *vár patakának* hívják, azon felül az Kászon szék határáig az Kászon rétének vagy mezeinek az felső felét adta szegény megholt urunk az Kézdi-vásárhelyieknek, cum suis pertinentiis, miérthogy azoknak felséged is adhatja, semmi határok nincsen, statuáltak, pacifice birták egy néhány esztendeig, és ők aval contentusok voltak, azt többit penig ide alá Szent Jánosig communiter élte az több falu mint azelőtt, mind felségedé, mind nemességé indifferenter Károlyi István birodalmáig; azután Károlyi István az polyániak határában is nagy részt elfoglalván, teljességgel mind az egész nagy völgyet erdeivel, mezeivel elfoglalta, mind az Kézdi-vásárhelyiektől az melyet donatioval birtak, mind az többit az faluktól, kit communiter éltek, kiről felette sok panaszt tettek urunknak mind az utak elfogásáért, mind az földeknek elfoglalásáért, emberek fogásáért, veréséért, barmok béhajtásáért, megöletéséért, oda tartásáért, mely-ben sokat megbizonyítottak, melyeket mi minden erőnkkel akartunk köztök leszállítani

onusok nélkül, úgy hogy eltűnjenek az károsok mindent, az ország útját még szabadítsa meg az donatariusoknak, az övéket hagyja birni, az több földben (noha az ő határával nem contigua) nagy darab néki szakadjon, és az maradékát régi mód szerént mind az felséged és nemesség falui pacifice éljék, de ő mind teljességgel kívánja vala, melyet mi nem adhattunk, mert az törvényt sem ítélők hogy adja, és ha az lenne, kit Károlyi kíván, sok falu mind fejedelemé s mind nemességé élnetlenné maradna miatta; ha miben a jámbornak tudtunk volna segítséggel lenni, nagy örömet megmiveltük volna, de senkinek ilyen nyilvánvaló igazságot nem suppressimáltunk, kit így ad amussim azért akartunk megérteni és megirni felségednek, hogy meglássa felséged mint jártunk el az felséged parancsolatjában.

Datum ex arce Gyalu 14-a die decembris anno 1584.

Majestatis Vestrae Sacrae humillimi ac perpetui servitores

Alexander Kendy de Lona
Wolfgangus Kovachocz
Sombori László

In. *SzOkl.* IV. kötet, 90–93.

22.

16. század vége

A Tarnóczy Sebestyén udvarában (Kézdiszentléleken) fenntartott iskola rendszabályai.

Eredetije félv, szakadozott és vízfoltos papíron, birtokomban.

RENDTARTÁS AZ DEÁKSÁGRÚL

és⁸⁾ ájtatosságrul az Istenhöz és szüz Máriához, azonképpen szülékhez, ugymint apjokhoz és anyyokhoz és utánnak való oktatókhoz, főképpen egymáshoz, az kik az ő kegyelme az vitézlő és böcsületes Tarnóczy Sebestyén uram udvarának oskolájában tanulnak és tanulni akarnak az én octató (*így!*) kezem alatt. Mely dolog legyen Istennek neve dicséretire, magunknak pedig lelkünknek üdvességünkre.

Az regula e szerint kezdetik rend(d)el:

Elsőben.

Az jámbor és tökéletes ifjú legény reggel felkelvén, magára keresztet vetvén, mindenben tisztességesen öltözzék fel, megmosdván imádkozzék, az ő könyveivel mennyen helére tanulni.

Az oskolában bemenvén köszönnyen, levetvén süvegét.

Minekelötte elkezdí az tanulást, imádkozzék rendelt való imádsá[go]kat⁹⁾ aytatosan.

Azután tanull(j)an az ő leckéit szorgalmatosan.

8 Sorközi betoldás.

9 Sorközi betoldások.

Mikoron leckéit elmongya, az könvét letegye.

Minden órában egy egy leckét tanulljon szorgalmason magában.

Az leckék pedig három ebéd előtt és három ebéd után.

Ha módunk lehet, minden órában külömb külömféle leckénk legyenek.

Az tanuláskor üdőben senki az oskolábul ki ne mennyen szabadság nekül.

Minekutánna elvégeződnek az leckék, egy kis imádság mondatik deákul.

Hogy az oskolábul kimennek, senki magyarul ne szólljon büntetés alatt.

Az nyájasság egymás között legyen tisztességes, és tökéletes, mindazon(által!) deákul.

Az emberek előtt magaviselése legyen szép módgyával, nagy szép köszönettel, szólasával és megfeleléssel mindennek.

Ebéd előtt avagy vacsora előtt aytatosan minden ember mondgyan asztaláldást.

Mikoron az asztalnál ül, szépen viselljen magát, hal(l)gatván csak az kérdésre felelljen, okosan, szemeit csatára széllyel ne bocsássan, az vitéz kappanban vagy pecsenyében legelől ne öklelljen, sem alábvaló konczokkal ne vagdalkozzék, hanem várjan másdul kinálást. Az vitéz bortul igen tartsan, nem az egész hatarara (*így!*) bocsássan gyakorta, hogy¹⁰) meg ne tréfálljan.

Felkelvén az asztaltul, térdet hajtván, asztal után hála adást elvégezvén, asztal előtt szolgáljan és udvarolljan.

Ha szabadság adatik egy óráig vagy továb(b) tanulság előtt, az a multság szép módgyával legyen, kár nekül, egymást¹¹) meg nem sértvén.

Ebéd után egy órákor ki ki mind engedelmesen mennyen oskolában az ő helére tanulni leckéket.

Ismét azokat elvégezvén, imádkozván mennyenek szépen az oskolábul.

Az kinél megmarad a ferula avagy az deákságnak a jele reggelig, azon hármat üssen reggel minden ember.

Az vacsora fölöt(t) és vacsora után szintén az a rend tartás, mint az ebéd felet(t).

Estve lefeküdvén minden ember imádkozzék és úgy aludgyék.

Senki az oskolábul semmit vásárra ki ne vigye, hanem az oskolában megemészsze, a ki pedig ot(t)kin valamit lát és hall, az oskolában be ne hozza, mert igen jól megadgyák az árát.

Megtiltot(t) könyveket ugy mint az szép Venusrul és szerelmes fiáru Cupidóru virág énekeket senki be ne hozza azt tanulni.

Az mestere hire nekül senki sem(m)it ollyant ne miel(l)jen, ki ellene volna, sohova se mennyen kéretzetlen.

Ellen[ke]zést vagy viaskodást senki ne inditson, sem másutt ne panaszkodgyék, hanem az ő rendelt birájának, a ki teszen nekik siralmas iteletet az jó sugár virga törvényel.

Senki egymást ne csufolljan, sem pedig egymást másképen nevezzen.

In. *SzOkl.* VIII. kötet, 348–350.

10 Sorközi betoldások.

11 szóval *innen kitorölve*.

23.

1602. március 25.

Tharnóczy Sebestyén eladja Forró Györgynek oroszfalvi (kézdiszéki) részjóságát, „Magyari réti”-t 28 frtért. Kelt Kézdiszentléleken 1602. március 25-én.

Én *Tharnoczy Sebestyén* adom emlékezetre mindeneknek az kiknek illik ez jelen való levelemnek rendiben: 1602 esztendőben die annuntiationis b(eatae) Mariae adtam az *oroszfalvi Forró Georginek* Kizdi-székben az én részem jószágomat és az *Zékely Jánosét* is, az kinek része holta után én rám maradt vala, ugyan az oroszfalui határban, mellyet hűnak *Magyari Rhétinek*, vicinusa ugyan ő maga Forró György, örök áron fiúról fiúra, maradváról maradvára, ad utrumque sexum irrevocabiliter, nemine contradicente pro fl. 28. ilyen tiszteletes személyek, ugymint *János diák*, kézdivásárhelyi schola mes-ter és *Fodor Péter* ugyan én magam tisztartóm előtt; ily condicioval és okkal, hogy soha se én magam, se pedig az én maradváim és atyámfiái meg ne háborgathassuk felőle. Sőt ha valaki ezek vagy egyebek közül is meg akarná háborítani rólla: én mindenek ellen menedéke leszek, megmentem és oltalmazom etc.

Cuius causa memoriae firmiorisque testimonii duxi litteras meas extradandas et ad reservandas coram iudicibus praescriptis, contra omnibus molestatoribus et conturbatoribus, sigilloque meo proprio corroboratas.

In *Zentlélek* sede sicalicali Kizdy descriptas, anno dieque praenotatis etc.

THARNOCZY SEBEST. mp.

(Eredetije a Székely Nemzeti Múzeumban.)

In. *SzOkl.* V. kötet, 176.

24.

1607. június 27., Maksa

Kézdi és Orbai székek gyűlésének végzése a fejedelmi biztosok élelmezése dolgában.

Eredetije szakadozott papíron, pecsét nélkül, birtokomban.

Az okirat hátán más egykorú kézzel: Feiér Pállal való compositiója Giárrffás Istvánnak.

1607. 27. JUNII MAXÁN AZ KIZDY ÉS ORBAY GYŰLÉSBEN AZ COMMISSARIUS URAK-NAK VALÓ ÉLÉS FELLIGAZODÁS FELÜLL VALÓ VÉGEZÉSÜNK.

Pénzt, az kinek ekéje vagyon, adgyon den. 10. Az kinek két ökre, ha pedig 2 lova vagyon, az adgyon den. 5. Ha egy lova vagyon, az adgyon den. 3. Ha semmi vonó marhája nintsen, de egyéb barma vagyon, az adgyon den. 2. Az kinek semmiféle barma nintsen, semmit ne adgyon ebbe lófő, drabant, szabad szé kell. S az nemes ember jobbágya is megadgya értéke szerént. Az nemes ember is értéke szerént megadgya, az kinek jobbágya nintsen, sub poena flor. 12.

(...)

Szentlélek buzát vékát 1, zabot cub. 1, tyukot 6, ludat 4.

(...)

In. *SzOkl.* VIII. kötet, 359–360.

25.

1615. november 30.

Bethlen Gábor rendelete Háromszék és Csíkszék kapitányainak, hogy Károlyi István kászonréti, somteleki és szentléleki (háromszéki) birtokához Mattis János is jogot formálván, a széken ítéljenek köztök. Kelt Gy.-Fejérvárt 1615. nov. 30.

Gabriel *Bethlen*, Dei gratia princeps Transilvaniae, partium regni Hungariae dominus et Siculorum comes etc. Fidelibus nostris generosis *Clementi Béldi de Uzon*, trium sedium Siculicalium *Zepsi, Kezdi et Orbai* ac *Francisco Miko de Hidveg*, sedis *Czik Gergio et Kazon* capitaneis, cunctis etiam aliis, quorum interest, seu intererit, praesentes visuris, salutem et favorem nostrum.

Ezelőtt egy néhány nappal *Károly István* udvari szolgálk instantiájára emanáltatuk volt patens levelünket, hogy az articulosoknak continentiája szerint a *Kazon retit* és *Somteleken* és *Zentléleken* s egyéb helyeken való ős jószágait, udvarházhelyeit és azokhoz való örökségüket a mostani possesoroknak kezeikből kifoglalván, *Károly Istvánnak* kezében bocsátaná és a mi közti azokhoz valakinek volna, extra dominium suis modis keresné; mely parancsolatunkkal procedálván, mi úgy tudjuk, hogy már kezében is adott; holott pedig az ellen a mi vitélő hívünk *Mattys János* is bennünket megtalálván, azokban a jószágokban bono modo praetendálja magát lenni. Az két félnek fejedelmi kötelességünk és hivatalunk szerint nem akarnánk megfogyatkozni; hogy azért egyik pars is mireánk méltán ne panaszkodhassék, ez formán resolváltuk nekik magunkat: tudniillik, hogy valamit már ekkedig vigore mandati nostri patensis *Károly István* consequált, akármiféle örökség és jószág, avagy selyér jobbágy legyen az, a kihez *Mattys János* jussát praetendálja, abban vi et absoluta potentia mediante *Károly Istvánt* semmi úton meg ne merészelje háborítani, hanem az ezerhatszázkét esztendőbeli articulusnak continentiája szerint füstiról a székre citálván *Károly Istvánt*, első szék napján a causa elővétessék post harum exhibitionem és ott decidáltatván, ha mellik félnek nem tetszik, appelioban táblánkra bocsáttassék és ott mindenik fél minden bizonyosságával kézen lévén finaliter decidáltassék; hasonlóképen valami jószágot, örökséget és jobbágyokat vagy selléreket *Mattys János* most bír, kihez *Károly István* iussát praetendálja vigore mandati nostri patensis, semmit *Mattys János* kezéből abban ki ne foglaljanak, hanem *Károly István* hasonlóképen *Mattys Jánost* azon articulus continentiája szerint modo praedeclarato füstiról széken keresvén, ha melyik fél a szék törvényivel contentus nem lenne, táblánkra azon causa is transmittáltassék. Secus non facturi, praesentibus perlectis, exhibenti restituis.

Datum in civitate nostra *Alba Julia* die ultima mensis Novembris anno Domini millesimo sexcentesimo decimo quinto.

Gabriel Bethlen m. p. (P. H.)

Caspar Beöleöny secr. m. p.

(Eredetije a Székely Nemzeti Múzeumban.)

In. *SzOkl.* Szerkesztette: Dr. Szádeczky Lajos. Kolozsvár, 1897. VI. kötet, 46–47.

26.

1628. március 12.

Károlyi István a fejedelmi testőrgyalogosok kapitánya házát, örökségét feleségére teszi. A szentléleki egyházra 6 hold földet hagy. Sárfalván a szegények részére kápolnát építtetett. A testamentumot a gyulafehérvári káptalan 1631-ben megerősíti.

Anno Domini 1628 duodecima Marty

(...)

Mi kik vagiunk Testamen[tomosok] Czik Szeki amadefalui Czeres Mihaly Nemes Ember, Kezdi Szeki Sarfalui Balas balas, Karolyne Aszoniom szolgálja, Mikoron az szegin Jstenben elniugot Kezdi Szeki Szenlelekj Karoly Jstuan Jstennek fogsagaban volna de esze, elmeje minden fogiatkozás nélkül volna, de mind azon által Kalnoki Jstuan Vram, Tarnoczine Aszoniom, Karolyne Aszoniom eszekben wettek volna, hogy remensegh nem volna etinek megh maradasa feleol Engem Czerey Mihalt kerenek eo kegielmek, hogy kerdezeoskedgyem az szegin Karoly Vramtol minden dolgok feleol, eo kegielmek az hazbol kimenek, es ben maradek az felliül megh irt Balas balassal, az feiehez allek Karoly Jstuan Vramnak, el akaram kezdeni az kerdezkedest, de maga szegin nem vara azt, hanem kenszerites nélkül így kezdete: Edes Sogoram, ha Jstennek el uegezet akarattya ebely betegh agyamban, Jsten az lelkeomet migh keuannia, en mindenemett az felesegemnek hagiom, miuel mind magam acquisitomom, Tarnoczine Nenem Aszonyinak en semmiuel nem tartozom, mert mindeneket ki attam Kalnoki Jstuan eoczem keziben, tudgia Janko Mihaly miben all dolgunk, keziben az leuelek, uiszellyen gondott rea ha kely; Ugyan itt Szentlelken az magam acquisitomombol 6 hold földet hagyok az Szentegyhazhoz, az Száárfalui Jozzagomott az szeginyek szamara hagiom, ilyen okon egy kapolnat czinaltassanak oda, egy Papott auagy Baratot tarczanak ott szolgaltassek az Jstennek Szent neue naponkint. Ezt penigh ez ok alat hagiom, hogy megh tartsak az Erdely Patronusok ebben, ugy mint Kornis Sigmond Vram Cancellarius Vramek eo Na[gisag]ok; ezen kiuol mindeneket Balas balasnenak mellettem walo forgolodasaert fiurol fiura szabadsagott adok, de így az felesegemnek keduet keresse, megint egy louatt fekjben, nyergiben, dolmant, mentett, nadragott hagiok. Temetesem penigh ugyan itt Szentlelken legyen. Ebbol penigh az lelketekre kens[z]eritelek az meddigh eleuenseghben leszek, senkinek ne mondgiatok. Ugyan az telliül megh irt napon, esztendeoben teott Testamentomom. Datum in possessione Kezdi Szentlelek, Anno Domini 1628, 18 Marty. Et subscriptum erat: Ezt mi hitünk szerint irtuk, peczetünkkel megh ereositettük. Et paulo inferius: Idem qui supra.

(...)

Korabeli másolat: Sepsiszentgyörgyi Állami Levéltár. Fond 36. Apor cs. lvt. 154. p.

Kiállítva: 1631. augusztus 11.

In. Tüdös S. Kinga (válogatta, a bevezető tanulmányt írta és jegyzetekkel összeállította): *Erdélyi Testamentumok I. Hadviselő Székelyek Végrendeletei. Háromszék.* Marosvásárhely, Mentor Kiadó, 2003. 130–132.

27.

1630. január 14.

Királyfalvi Tarnóczy Sebestyén Küküllő vármegyei zágori, királyfalvi és dicsőszentmártoni részbirtokát, udvarházait, valamint Háromszéken: Lemhényben, Gelencén, Felsőtorján, Kézdivásárhelyen, Kantán, Karatnán, Peselneken lévő porcióit és Kézdiszentléleken a kastélyt előbb felesége, Károlyi Zsófia, majd leánya, Tarnóczy Sara örökli.

Mü, Damokos István és Ferencz Alsó-Csernáthomból, Apor Lázár AlsóTorjáról, Vas Páll Szent-Katholnáról, mindnyájan Kézdi székben lakó nemes személyek. Adjuk tudtára mindeneknek az kiknek illik, ez mi jelenvaló levelünknek általa: Quod in Anno praesenti Millesimo sexcentesimo trigesimo, die decima quinta [!] Januarii, hivata bennünket az Nemzetes Királyfalvi Tarnóczi Sebestyén uram, Szentléleken Fejérvármegyében lévő kastélyában; ez házában kíváná mi tőllünk azt, hogy az minemü testamentumat tenni akarna, meghallgatnók, és azt fide nostra mediante le is iratnók, melyek azért rendszerént így következnek:

Én Tarnóczi Sebestyén, noha egynéhány időktől fogván éltemet sok betegségekkel töltöttem el, és most is beteg-ágyamban lévén, de eszemben és elmémben, Istennek szent neve dicsertessék, semmiben nem fogyatkoztam, hanem meggondolván azt, hogy az emberi nemzetek mindnyájon az halálnak romlandósága alá vagyon vettetve, és így minden embernek egyszer meg kell a keserű halált kóstolni, de annak óráját, hol és mikor leszen? mindentől el vagyon rejtetve és senki meg nem tudhatja. Ezekhez képpest nem akarván testamentum tételét az én végső órára halasztani, hanem most, jó eszem, elmém lévén, teszek ilyen utolsó testamentumot: Elsőbben ajánlom az én szegény bűnös lelkemet az hatalmas Istennek, az én testemet pedig az ő anyjának az földnek, a kiből teremtetett. Ezeknek utána pedig: mivelhogy az én kedves szerelmes atyámfiával, Károlyi Sophiával, ifúságotmól fogván sok külömb-külömbféle változó időknek forgásiban, sok nyomoruságokat, sok fogyatkozásokat, hevet, hideget, jó és gonosz szerencsüket együtt túrtünk, és időnknek is nagyobb részét immár eltöltöttük együtt, sőt én, beteges ember lévén, oly igaz szeretetét mutatta hozzám, hogy semmi nyughatatlanságát, dajkálkodását, körülem való forgolódását nem kímélette, hanem minden üdőben igaz hűséges forgolódással és gondviseléssel volt körülem, kit néha várni, és gondolni nem tudtam volna tőle. De mindezeknek felette az Mihály vajda kijövele után, s mind pedig a németek idejében, az Küküllő vármegyebéli zágori és királyfalvi részjóságink annyira elpusztultanak vala, hogy Zágorban 13 ház jobbágnál több nem maradt, Királyfalván tizenegy, magunk is csak egy jobbágyunk házánál nyomorgottunk; annakutánna Isten kegyelmességéből az én szerelmes atyámfiával együtt, sok gondviselésünk, költésünk, és fáradságunk után mind az két helyen való udvarházunkat, szőlőhegyével, malmával együtt megépítettük, sőt ezeknek felette az néhai Becz Thamásné asszonyom, Bethlen Sára asszony, ki azelőtt az néhai nemzetes Sáralfalvi nagyobbik Károlyi Istvánné volt, az feleségemnek édes anyja, látván elégtelen állapotomat, azt cselekedte: hogy az mely kastélyban itt Szent-léleken mostan lakunk, az a kastély elpusztulván, közel száz eszten-deig állott pusztán, elannyira, hogy némely helytt az kőrákás földig aláromlott, és sok ideig való pusztaságnak miatta az kastélypiacon is nagy temérdek fát nevedkedtenek volt,

maga sok költségével, gondviselésével, és fáradságával nem gondolván, azt a kit a feleségemnek dosában [!], parafernumában kellet volna adni, és azonkívül is készíteni, azt mindenekezt ennek az kastélynak épületére költött; annakutánna némü-némü szükségem kénszerítvén, kellet vala az itt benn való szent-léleki jószágimot, minden hozzá tartozó pertinentiáival együtt nagyobbik Mátyus János uralnna záloghoz adnom három ezer forintért készpénzért, és annak a summának külömben szerit nem tehetvén, feleségem anyára a járó részjószágát Ádámosan Küküllő vármegyében, és azon kívül valókat, kellet azért az summa pénzért abalienálnom, kivel ugy kellet kiváltanom az szent-léleki kastélyhoz való jószágimot; azon Küküllő vármegyében szent-mártoni jószágunk is idegen kéznél lévén, azt is együtt való költségünkkel, fáradságunkkal hoztuk meg, és Sükösd György uramnak feleségének, Borsovai Erzsébeth asszonynak az megnevezett kastélyunkhoz tartozó falukbeli részjószágit magunk számunkra Küküllő vármegyében zágori és dicsőszentmártoni jószágunkkal cseréltük meg, mely jószága ő kegyelmének is leányágra bíratott, ki most immár kezünknel vagyon; azért mind az felyül megírt méltó okokból, szabad akaratomból és jó lelkiismeretemből úgy disponáltam magamban, hogy Isten engemet ez világból elvévén, ez az szent-léleki kastélyunk és azon falubeli porti-ónk, melynek egy része Fejér vármegyében, más része Kézdi-Székben vagyon, minden ahoz tartozó portiókkal az mellyek itt az erdőn belől vannak, vármegyék és székely székben lévők, úgy mint Lemhényben, Gelenczében, Felső-Torján, Vásárhely városában és Kis-Kászonban Kézdi-Székben, és Kanthában, Karatnán és Peselneken Fejér vármegyében való falukban lévő részjószágink, akármi névvel neveztessenek, és minden névvel nevezendő pertinentiáival és igazságinkkal az én szerelmes házastársomnak Károlyi Sophiának maradjanak; hogy élete fogytaig libere et pacifice birhassa, halála után az egy leányunkra, Tarnóczi és annak maradékira maradjanak; ha pedig ez alatt Isten más szerencsét mutatna az feleségemnek, és valaki, akárki legyen, juridice az jószágomból kivetné: ennyi sok költéséért, fáradságáért, és jószágának elidegenítéséért, és mellettem való forgolodásáért három ezer forintot, jópénzt, in paratis tartozzék neki refundálni, mindaddig is kezéből ki ne bocsássa; az leányomnak pedig Tarnóczi Sárának maradjon az megírt Küküllő vármegyében zágorbéli és királyfalvi portióim, és minden ott való igazságim, ily conditióval: hogy valameddig az anyjával békességesen akar maradni és tünni, mindenütt lévő jószágimot együtt bírják, ha pediglen nem akarnának és külön lennének, tartozzék az én leányom Tarnóczi Sára a zágori bornak felét és Királyfalvából két öreg hordó bort és egy ürmös átalag bort esztendőként adni, és beküldéssel is segélni, és mindenemü res mobilisek, akármik legyenek aequaliter ketté oszlossanak, fele a feleségemé, fele a leányomé legyen. Mind ezeknek utána hagyom és kérem gondviselőül az én jóakaró uraimat és atyámfiat: Apafi György uramot, Macskási Ferencz uramot, Daniel Mihály uramot, Gerendi Márton uramot, Kálnoki István uramot, Donát János uramot, Domokos István és Ferencz uraimékat, és Apor Lázár uramot, hogy Istent tekintvén ő kegyelmek, ne hagyják szegény árvaimat, hanem Istennek parancsolatjáért legyenek oltalmazói és gondviselői szegény árváimnak, kiért Isten is adjon sok jókat ő kegyelmeknek. Melyet mi felyül megírt testamentumosok az dolognak erősségére és bizonyosságára (adjuk) ez mi pecsétés levelünket fide nostra mediante. Datum die 14-a Januarii an. D. 1630 praenotatis.

Közlés: gr. Lázár Miklós: *Adatok a Perkő alatti várról és kastélyról Kézdi-Szent-Léleken*. Századok, 1870. 219–222.

In. Tüdös S. Kinga (válogatta, a bevezető tanulmányt írta és jegyzetekkel összeállította): *Erdélyi testamantumok I. Hadviselő székelyek végrendeletei. Háromszék*. Marosvásárhely, Mentor Kiadó, 2003. 132–134.

28.

1639. május 6.

Özv. Vitéz Lászlóné Károli Zsófia asszony Kézdiszékben szentléleki és sárfalvai s Fejér vármegyében peselneki és valáli birtokait átadja leányának, Tarnóczi Sárának és vejének, Haller Péternek. Kelt a szentléleki kastélyban 1639. május 6-án.

Mi Kövér Mihály, Fejérvármegyében Peselneken lakó, Szacsvai János Kézdi székben Esztelneken lakó nemes emberek és Cserei János Diák Kézdi székben Szentléleken lakó skólamester: adgyuk emlékezetére mindeneknek az kiknek illik, az mi levelünket látóknak, quod in Anno 1639. die 6. Mensis Maÿ, Mikor volnak (így!) itt *Kézdi székben Szentléleki kastélyban* mű előttünk comparealván az néhai Nemzetes Nemeskürti *Vitéz László uram relictaja, Nemzetes Károli Sophia asszony* és spontanea sua voluntate kezünket fogdosván, minköt bíráló ő kegyelme ilyen dolog felől, viseltetvén ő kegyelme az anyai kegyes szeretettől, az ő egyetlen egy szerelmes leányához nemzetes *Tarnóczi Sára* asszonyhoz mutatá penig ő kegyelme ennyi jó akarátját, hogy mű előttünk feljebb megírt bírák előtt az minemü igassága avagy portioi volnának *Károli Sophia* asszonynak itt *Kézdi székben Szentléleki kastélyban* és ugyan *Kézdi székben Sárfalván*, viszont tag *Fejér vármegyében Peselneken* és az *Valálban*, ezekben levő portioit mind belsőket külsőket, akar mi névvel nevezettek legyenek, in genere mindeneket adá és conferálá az felljebb megírt *Vitéz Lászlóné Károli Sophia* asszony perpetualiter et irrevocabiliter az *Nemzetes Haller Péter* uramnak, ki *Küküllő vármegyében Balástelkén* lakik, viszont tag az *Nemzetes Tarnóczi Sára* asszonynak, mint szerelmes leányának, hogy ő kegyelmek mindenütt való igasságát, *Vitéz Lászlóné* asszonyomat, ugy bírják és bírassák mint magok sajátjokat, mert *Vitéz Lászlóné Károli Sophia* asszony ez declarált naptól fogva semmi igasságát azokhoz az portioikhoz nem praetendálja, sőt bírni, biratni sem akarja ennek utána; de ilyen conditiók alatt, Hogy *Haller Péter* uram ő kegyelme s mind penig *Tarnóczi Sára* asszony *Vitéz Lászlóné* asszonyomat, *Károli Sophia* asszont élete napjáig oly böcsületesen tisztességben tartásák, hogy semmi bántás bosszuság avagy egyéb valami illetlen dolog ő kegyelmin se egyszer se másszor ne essék, hanem mint kegyes fia és leánya szokta anyját nagy becsületben tartani, ő kegyelmét is ugy tartásák, meg gondolván azt hogy *Vitéz Lászlóné* asszonyom is az ő kegyelmekhez való szeretetből cselekedte ez dolgot. Mely felljebb megírt dologról azvagy adományról mű is felljebb megírt bírák örökös bizonságul adtuk az mű hüt szerint való pecsétes levelünköt az felljebb megírt napon helyen és esztendőben.

Idem qui supra.

(P. H) (P. H) (P. H.)

Kívül más, de egykorú írással: *Fassio Generosae Dominae Sophiae Károlyi Genero suo D. Petro Haller et filiae suae Sarae Tarnóczi Sponsarum etc.*

Eredetije a három felül írt bíró ostyába nyomott pecsétjével, egész íven ívrét alakban, a gyulafehérvári káptalanban, *Divers. Comitatum Cista I. fasc. III. nro 12*

In. *SzOkl.* IV. kötet, 271–272.

29.

1641. január 31.

Rákóczy György megparancsolja Háromszék tiszteinek, hogy mezei katonája, keresztúri Székely János perét özv. Károlyi Istvánné ellen, a szentléleki Székely András hagyatékából őt illető ingóságokért, fölvegyék és hamarosan intézzék el. Kelt Szent-Demeteren 1641. január 31-én.

Georgius Rakoci Dei gratia princeps Transsilvaniae stb. Fidelibus nostris gen. egr. et nob. capitaneo et judici regio supremis trium sedium Siculicalium *Sepsi, Kezdi et Orbai*, vicejudicisque regio et juratis assessoribus sedis eiusdem *Kézdi*, nobis dilectis, salutem et gratiam nostram.

Vitézlkő *Keresztúri Székely János, Bojthi István* hívünk kapitánsága alatt levő egyik mezei katonánk, adja értéstünkre alázatos könyörgése által jelentvén, hogy ennek előtte néhai *Székely András* ő neki egy testvér attyafia bátyja meghalván *Kézdi-Szent-Léleken*, halálának előtte testamentumban legált volt egy fejer atlacz-szoknyát az kisebbik hűgának *Székely Ersébetnek*, és mivel mindennémű res mobilissét *Székely Andrásnak* néhai *Karoly István* relictája, ugyan *Szent-Léleken* lakó nemzetes *Kelemen Vernyka* asszony vötte kezéhez, azt az atlacz-szoknyát is maganál megtartván, meg nem adta volna ez exponens hűgának, és jóllehet már megholt volna azon hűga, de őtet concernálná successive az testamentumban legált szoknya nem mást, melyért ez exponens törvénynyel akarván prosequálni *Karoly Istvánnét* és több res mobilissekért is, melyek megemlített *Székely András*tól marattanak: könyörgött nekünk azon, hogy hűségtek által abbeli causáját hallogatás nélkül assumáltatván igaz törvény szerint eligazittatni, méltóztatnánk. Kinek alázatos és méltó könyörgésére kegyelmesen tekintvén, mivelhogy az mi szolgálatunkat kelleitk continuálni, gyakorta annak prosequálására be menni nem érkezhetik: hűségteknek hadgyuk és parancsoljuk is, ez levelünket látván, megírt *Székely János* hívünknek *Karoly Istvánné* ellen moveálandó causáját, sine procrastinatione usque ad finalem decisionem, minden törvényes szék napokon elővegye és secundum deum et ejus justitiam jól megruminálván és discutiálván, az mit az közönséges igasságnak rendi kíván, ebben is azt kövesse hűségtek, úgy hogy ezen dologról ne kellessék többször bennünket requírálni. Secus non facturi. Praesentibus perlectis, exhibenti restituti.

Datum in curia *Szent Demeteriensi*, die ultima mensis Januarii, anno Domini 1641.

G. Rakoci mpa.

(P. H.)

Joannes Szalárdi vicesecr. mpa.

(Eredetije, patens levél alakjában, a nagy fejedelmi pecséttel, az Erd. Múz. Itrában, Mike Sándor gyűjt. 5. k.)

In. *SzOkl.* VI. kötet, 150–151.

30.

1642. április 21.

Haller Péterné Tarnáczy Sára és édesanyja, özv. Tarnáczy Sebestyénné Károlyi Zsófia asszony között kötött egyezés a kézdi-szentléleki jószágról és hozzá tartozókról. Kelt Balázstelkén 1642. április 21-én.

Mi *Sárosi* György, *Maxai* István és *Bánffi* Mi[klós], *Kis-Sároson* Küküllő vármegyében lakó nemes személyek, úgymint [az] ide alább megírt dologban közbírák, adjuk emlékezetre mindeneknek, [az kik]nek illik, hogy in anno praesenti millesimo sexcentesimo qu[adrage]simo secundo, die vigesima prima Aprilis, mikor volnánk *Ba[flázs]telkén* Küküllő-vármegyében nemzeti *Hallerkői Hallér Pál* ur[am] ő kegyelme nemes udvarházánál, jelen lévén mi előttünk az [ő] kegyelme szerelmes házastársa, az nemzeti *Tarnóczi Sára* asszonyom [egy]felől, másfelől pedig ugyan az ő kegyelme édes anyja, *Kár[oly] Zsófia* asszonyom, az néhai nemzeti *Tarnóczi Sebestyénné*, mi[vel] peniglen ő kegyelme *Károli Zsófia* és az ő kegyelme szerelmes leá[nya] *Tarnóczi Sára* asszonyomék ezideig az *szt.-léleki jószágokat*, mely *szt.-léleki jószág* vagyon *Háromszéken, Kézdi-székben, Kis Kás[zon]ban, Lemhénben és Szent-Lélek falván és Fejérvármegyében Peselneken, Felső-Torján, Kantában és Karatnában*, egyarány bírván, ott lévő tisztviselők miatt volt és lehetett ő kegyelmeknek difficultások; hogy azért ennekutánna csendesebben és hasznosban bírhatnák ő kegyelmek: ugyanezen *szt.-léleki* mindenütt lévő jószág felől így végezének ugyan mi előttünk és erősön magok szabad jóakaratok szerint ilyen állandóképpen való *divisiót* celebrálának, hogy tudnia illik az megírt *Károly Zsófia* asszonyom az megírt *szt.-léleki jószágból* vette maga résziben *Kézdi-székben Szent Lélek falvában* ezeket az *jobbágyokat*, úgymint *Dersi Imrénét, Dersi Mihályt és Dersi Istvánt, item Kús Koncz Istvánt, Konabé Mártont, Gán Mártont, Marti Mártont, Darabant Mihályt, Kocsis Gergelyt, Barla Lászlónét és Marti Istvánt* öccsivel *Jánossal és Péterrel, item Fejérvármegyében Peselneken Kis Mártont, Balázst és Benedek Györgyöt, Felső-Torján Pető Ferenczet*, mely *specificalt* *jobbágyokat* engedé és adá jó akaratja szerént megírt *Tarnóczi Sára* asszonyom az ő kegyelme édes anyjának örökösön életéig *Károly Zsófia* asszonyomnak házokkal, örökségekkel és *pertinentiai*-val együtt. Item ugyan *Szent-Lélek falván* az *szt.-léleki kastély* alatt az *faházakat*, ő kegyelme *Károly Zsófia* asszonyom, kiben most lakik, magának vevé; item ugyanott egy *puszta udvarház* helyet is, kit annakelőtte az ő kegyelme édes atya megnevezett *Károly István* bírt; ismét *szántóföldeket* maga *udvarházához* ő kegyelme *Károly Zsófia* asszonyom vén maga résziben az megírt *szt.-léleki határban háromfelé három helyen* lévő *darab földet*, kiket *hét-hét földeknek* hívnak és mindenikben külön külön *huszannégy-négy köböl búza* megyen, melyek közül egyik *Polyán* felé vagyon, másik az *középső mezőben*, harmadik ugyan az *harmadik mezőben*. Ez mellé ismét *negyedik szántófölde*

vagyon Polyánra menőben, kiben nyolcz köből búza megyen; ötödik az hegyre menőben, kiben öt köből búza megyen; hatodik földet az tó mellett; melyben három köből búza megyen; hetediket az *Libocz fészekben*, kiben két köből búza megyen; nyolczadikat az *Kartában*, melyben négy [k]öből búza megyen; kilenczedik földet az *Czegely földén*, az kiben négy köből búza megyen. Item ez mellett szénaréteket is ő kegyel[me] *Károly Zsófia* asszonyom maga résziben vön ugyanezen szent[lélekfa]lvi határban: egyiket az *Kórász porongyán* valót, mely az ő k[egyelme] megnevezett édes atyjáé volt, mást az *Sárrévben* való sz[éna]rétet. Az malombéli jövedelem vám felől is ő kegyelmek úgy alk[uv]jának meg, hogy ő kegyelme *Károly Zsófia* asszonyom kívá[na]ta szerint, hogy ez jövendő közelbik búza-aratásig legyen az vám[nak] fele ő kegyelmié, annak utánna pedig életéig ő kegyelmin[ek] csak az harmada adassék az malom jövedelminek, az két [része] pedig az megírt *Tarnóczi Sára* asszonyomnak és posteritássinak, így mindazáltal, hogy az malombéli szuszéknak kol[csa] is álljon mindaddig egy bizonyos embernél, valamíg meg nem t[el]ik, ne az ő kegyelmök gondviselőinél, és az mikor megtelik, hírt adván az ő kegyelmök gondviselőinek, úgy osszák az fenn megírt mód szerént.

Az szentéleki kastélyban is pedig vevé maga résziben ő kegyelme az megírt néhai *Tarnóczi Sebestyén* csináltatta bastyának feliben lévő alsó és felső házakat, az szentegyház felől valókat [specificalt jobbágyokkal], mely fenn megírt *Kézdi-székben és Fejérvármegyékben* lévő falukban, specificalt jobbágyokkal, szántóföldekkel, szénarétekekkel és azoknak pertinentiaival, item házakkal és nemes udvarházhelylyel s malombéli részszel ő kegyelme megnevezett *Károly Zsófia* asszonyom maga résziben úgy, hogy életéig bírhasa, contenta lévén; az többit pedig azokon kívül minden jószágokat, valamiket ő kegyelmök bírtanak, sőt azokat is mind, az kik zálogban akárhol lévő jobbágyok vagy örökségek akármely falukban volnának is, vagy abból az jószágból elidegenedett volna is, mindeneket ő kegyelme *Károly Zsófia* asszonyom maga szabad jóakarattja szerént ada és örökösön fiúról-fiúra, leányról-leányra engede az ő kegyelme szerelmes leányának megírt *Tarnóczi Sára* asszonyomnak résziben, úgy hogy ő kegyelme soha semmi közit, míg Isten ő kegyelmit *Tarnóczi Sára* asszonyomot és maradékit élteti, azokhoz nem mondja és azokból nem disponal. Végezetre obstringálá ő kegyelme *Károly Zsófia* asszonyom arra is magát ugyan mielőttünk, hogy a fenn specificalt jobbágyokat, örökségeket, szántóföldeket, szénaréteket és akármilyen névvel nevezendő hasznos helyeket, kiket ő kegyelme maga résziben az jószágból maga kezeihez vett, azokban semmit sem el nem zálogosít, s[em] pedig el nem ad, ha peniglen ő kegyelme elzálogosít[na], vagy eladna, invigorosa lenne és csak ezen mi levelünk [er]eivel egy pénz nélkül *Tarnóczi Sára* asszonyom, vagy po[ste]ritassa visszafoglalhassák, hanem életéig bírván ő kegyelme *Károly Zsófia* asszonyom, az maga résziben vött specif[ica]lt jószágot holta után ő kegyelme *Tarnóczi Sára* asszonyom, [v]agy posteritássa éppen az szerént foglaltassák magok szám[á]ra, úgy mint verus heresek; ő kegyelme pedig *Tarnóczi Sára* [asz]szonyom hasonlóképpen kölelezi magát, hogy azon ő k[egyelme] résziben jutott szentléleki jószágban semmit az é[des any]ja *Károly Zsófia* asszonyom kedve és akarattja ell[en el] nem cserél és el nem ad, hanem magának és maradé[kaina]k, úgy mint őstől maradt jószágát megtartja el nem [ideg]eniti. Ezt is peniglen hátra nem hagyván ő kegyelme, hogy ha ez mostani mi előttünk lött végezéseket és jószág felől való alkuvásokat valamelyik fél in

toto vel i[n a]liqua sui parte violálná, eo facto ötszáz arany forinton maradna, melyet az megálló fél az meg nem álló félén omnibus juridicis remediis exclusis, solum vigore praesentium megvehesse. Kinek bizonságára attuk ez mi kezünk írása alatt költ pecsétes levelünket fide nostra mediante. Datum die anno et loco in praenotatis.

Et subscriptum erat: Idem

Georgius Sarosi mp. (p. h.) et Stephanus Maxa mp. (p. h.)

Michael Banffi mp. (p. h.)

Kívül: Anno 1664 die 8. Febr. Proclamatae sunt praesentes ad transumendum. Joannes Kendi protonotarius.

(Átírja és megerősíti Apafi Mihály Nagy-Sinken 1664-ben febr. 8-án az országgyűlés alkalmával Peselneki Kisfaludi Ferenc kívánságára. Az átirat eredetije, a fejedelmi pecséttel és Kendi János protonotarius által hitelesítve, megvan Sepsiszentgyörgyön ifj. Gödry Ferenc polgármester úr birtokában.)

In. Szádeczky Lajos: *Az „özvegy és leánya” megosztóása Kézdiszentléleken*. Erdélyi Múzeum, XIV. kötet, 1897. 210–212.

31.

1657. október 20.

Özv. Székely Boldizsárné Kozma Anna tatár rabságban lévő fia, Székely Bálint kiváltására Donát Páltól Teleken (Orbaiszékbén) kölcsön vesz 65 aranyat, 200 öreg tallért és 70 szeges tallért, és azok fejében zálogba adja hat ház jobbágyát Szárazpatakon, Fehér vármegyében. Kelt Szörcsén, 1657. október 20-án.

Mű, kik ez itt alatt megírt dologban közül fogott bírák kik vagyunk, úgymint *Daniel Mihály* pap mostan *Orbai-székbén Szörcsén* lakó praedicator és *Dónát Benedek* ugyan *Orbai-székbén Szörcsén* lakó nemes személy, adjuk emlékezetre mindeneknek, az kiknek illik, tenore praesentium in hoc anno praesenti 1657. die 20 Octobris, hogy jövének mű előnkbe ilyen böcsületes személyek, ab una parte nemzetes *Donát Pál* uram ő kegyelme, *Orbai-székbén Teleken* lakó, ab altera vero parte néhai nemzetes *Székely Boldizsár* uramnak elmaradt özvegye *Kozma Annasszony* és tőnek ő kegyelmek mű előttünk ilyen compositiot, hogy kéré az megírt nemzetes *Székely Boldizsárné* asszonyom az ő kegyelme fia, úgymint nemzetes *Székely Bálint uram tatárok rabságából való megszabadulásának sarczába* bizonyos számú aranyakat és tallérokat *Donát Pál* uramtól; ada *Donát Pál* uram ő kegyelme is *Székely Boldizsárné* asszonyomnak hatvanöt aranyat, öreg tallért kétszázat, szeges tallért hetvent; az mely megírt summáért, aranyakért, tallérokéért ada az megírt nemzetes *Székely Boldizsárné* asszonyom *Kozma Annasszony* nemzetes *Donát Pál* uramnak hat ház számú jobbágyokat, kik vadnak és laknak *Fehérvármegyében Száraz-Patakon*, kiknek nevek ezek: Kovács András, Bartok György, Kovács János, György Balázs, György Tamás és Biró Gergely. Adá pedig ezeket *Székely Boldizsárné* asszonyom cselédjekkel, jószágok és örökségekkel együtt minden azokhoz tartozandó pertinentiákkal együtt mind falun, erdön, mezőn, az melyek vadnak az megírt *Fehérvármegyében Szárazpatakon* és annak határiban; ugyanazon *Szárazpatakon* vagyon két pusztá örökség is, melyet *Szabó Gergely* és *Kovács Pál* helyinek hínak, vagyon egy darab szénafű hely is *Pataktőn Kozma István* uram vicinimába: ezeket is

az jobbágyokkal együtt adá *Székely Boldizsárné* asszonyom *Donát Pál* uramnak az feljel megírt summáért szalagon (*ti. zálogon*); hogy valamikor vagy maga *Székely Boldizsárné* asszonyom, avagy posteritási letehetik az feljel megírt summát, aranyakat, tallérokat, *Donát Pál* uram is minden törvény nélkül is tartozzék bocsátani az megírt jobbágyokat, örökségeket és szénafüet. Így is lön az compositio, hogy se *Székely Boldizsárné* asszonyom ő kegyelme, se posteritási, se másoknak, se mások pénzivel meg ne válthassák, hanem magok pénzekkel s magok számára váltsák meg az jobbágyokat, örökségeket és szénafüet. Így is lön az compositio, hogy ha *Székely Boldizsárné* asszonyom, avagy posteritási az summának szerit tehetik, ha az aranyakért aranyat nem adhatnak, tallérokat is elvegyen az aranyakért *Donát Pál* uram ő kegyelme.

Ez compositiot mű feljel megírt bírák hallván, az mű hütünk szerént írtattuk meg az feljel megírt napon és esztendőben ugyan *Orbai-székben Szöröcsén* az praedicator házánál, melyet szokott pecsétünkkel meg is erősítettünk.

(P. H.)

(P. H.)

(Eredetije nálam.)

In. *SzOkl.* VI. kötet, 212–213.

32.

1662. október 12.

Uzoni Béldi Pál Orbai Jánost sok hűséges szolgálataáért és a tatár fogságban iránta tanúsított fáradozásáért egy jobbágyfúval ajándékozza meg. Kelt Peselneken 1662. október 12-én.

Mű *Rápolti Pál* fejevármegyei peselni (így!) és *Lajos János* senior szepsi-széki szacsvai nemes személyek, kik ez ide alább megírt dolgokban fogatt bírák vagyunk, adjuk tudtára azért mindeneknek ez levelünknek általa, hogy in hoc anno 1662. die 12 Octobris, midőn volnánk Fejevármegyében *Bodolán* az tekintetes uram *uzoni Béldi Pál* uram ő kegyelme házánál, megtekintvén azért feljebb megírt uram ő kegyelme Kézdi-széki szentléleki *Orbai János* uramnak régtől fogván való jámbor szolgálatját, rabságában ő kegyelmének sok ízben utána való járását, fáradságát, Moldovába gyakran való menetelit, *Bucsákban* élésvitelit, hűséges, igasságos sok szolgálatját: azért ada az feljebb megírt uram ő kegyelme feljebb megírt *Orbai János* uramnak egy *Szőcs Andor* nevű gyermeket ajándékon örökösön, mely *Szőcs Andornak* az *jobbik atyja* *Szőcs Mihály* és az édes atyja is *Szőcs András* lelenics (így!) jobbágyi az megírt uram ő kegyelmének. Mostan ugyan Kézdi-székben *Szent-Léleken* lakik *Szőcs Mihály* és az megírt gyermek, noha *Szőcs András* megholt és az feleségét – az megírt gyermek édes anyját – vette el *Orbai János* uramnak egy *Vas Márton* nevű *Szent-Léleken* lakó jobbágya, melyet ugyan mi általunk vétete meg jobbágyának *Orbai János* uram ennek előtte való üdőben, az asszonytól ő kegyelmétől. Mely dolog így menvén végbe mi előttünk és általunk; kiről mi is adtuk ezen levelünket, hütünk szerént, pecsétünkkel megerősítvén, anno, die locoque ut supra.

Correcta per nos. Judices iidem, qui supra.

Rápolti Pál nobilis és Lajos János nobilis.

(P. H.)

(P. H.)

Mi *Fogarasi György, Vizi Márton, Kovács Márton és Vizi György*, mindnyájan Fejérvármegyében *Nagylakon* lakó nemes személyek, ez feljebb megírt originálból pareaal-nók szóról-szóra fide nostra mediante kezünk írásával és pecsétünkkel megerősítvén; olyan conditióval mindazáltal, mivel az manumissioban az öregbik *Orbai János* uram subscriptioban (így!) az vagyon, hogy az evictiot helyben nem hagyván különben, hanem az néhai urunk uzoni *Béldi Pál* uram ő kegyelme adta testimonialis (adta levél) maradjon nála ő kegyelménél, azért mivel [ha] *Szőcs András* kezénél marad, hogyha elvesztené az originált, az evictiora ne kényszeríthesse Orbai uramékat s ne kereshesse. Melyre szabad jóakarátján kötelezé magát *Szőcs András* keze beadásával is. Mely dolog így menvén végben, mi előttünk és általunk, melyet mi is megpecsételtünk, fide nostra mediante.

Datum *Nagylak*, anno 1696. die 13 Junii.

Correcta per nos. Judices iidem, qui supra.

Fogarasi György (p. h.) Vizi Márton (p. h.)

Kovács Márton (p. h.) és Vizi György (p. h.)

nobiles utrique de *Nagylak*.

(Eredetije a Székely Nemzeti Múzeumban 854. sz. a.)

In. *SzOkl.* VI. kötet, 276–277.)

33.

1669. június 2.

Kálnoki Istvánné Béldi Anna és fia, Kálnoki Sámuel között megoszló vagyonról szóló megállapodás.

(...)

Az *Szent leleki* Jozságh dolgát így hagyák eő kegielmek, hogy az melly Porciot Vitez Laszlone Asszonyom hagyot wolt Testamentumban, kiknek newek ezek Kis kaszonban Kunabe Istwán, Sz. Leleken Marti Janos, Bartha Istwán, Gan Marton, Kanabe Martonne hazas fiaval fundusaval, Gan Peter, Gan Janos, Desi Janos ezek az Specificalt közös Jobbagyok Mikes Kelemen Uramnak eő kegielmenek oszszak kette és ezek közül, akik Kalnaki Samuel Uramnak jutnak, azokat eleteigh Kalnaki Samuel Uram [birja] Kalnaki Istvanne Asszonyom posteritasira hagyta eő kegielme egy Czigant is Miklos Vincze nevütt. Az szánto földeket az három határban ada az Károly reszbol maga reszit. Az Also malomnak hasonfelét adá eő kegielme ugy, hogy az epitesire is az fele reszrül visellyen gondot eő kegielme. Az malom¹² fele reszerol gondot visellyen eő kegielme. A' malom mellet levő kertbeli Szena fűvet is kezibe hagyá eő kegielme¹³ Asszonyomnak, melynek nagy resze zalagban wagjon, reducallya Asszonyom eő kegielmie de ha törvény

¹² Következik: *mellette követ is kihúzva.*

¹³ Következik: *de ha torveny nelkul kihúzva.*

nelkül megh nem adgyák Kalnakj Samuel Uram is legyen segetseggel eő kegielminek. Az mezőben levő Szena füvet ki szabadon wolt, Vitez Laszloné Aszonyomnal, azt is oda adá Kalnaki Samuel Uramnak.

(...)

Basa Thamás Kalnaki Mihály Jano Istvan Baczo Istvan

In: Tüdös S. Kinga: *Székely főnemesi életmód a XVII. század alkonyán*. Bukarest–Kolozsvár, Kriterion Könyvkiadó, 1998. 135.

34.

1694. február 8., Kézdiszentlélek

Zabolai Mikes Mihályné Bethlen Druzsianna gyermekágyban fekvén, súlyos szenvedések között tollba mondott végrendeletében halála esetén minden vagyonát, amelyet kiházásításakor kapott, férjére, Mikes Mihályra hagyja.

Mi ide alább subscribált személylek recognoscallyuk per praesentes, hogj in 1694. die vero octava mensis Februarii, midőn volnánk Nemes Kezdi Székben, Szent Lélek nevű Faluban és ott az Tekintetes Úr Asszonj Kalnaki Susanna Asszonj, néhaj Méltóságos Uram, Zabolai Mikes Kelemen Uram eő kegielme meg maradott Eözvegje kastélyában, hivata bennünket maga eleiben (ott lévén akkor) tekintetes Méltóságos Bethlen Drusianna Asszonj, Tekintetes Méltóságos Uram Zabolai Mikes Mihály Úr eő Nagisaga kedves házas társa, melly Asszonj eő nagisága Jstennek akarattjából az Gyermekek szülésnek kinokkal és sok fájdalokkal telljes állapotjában lévén ilyenképpen, kezét külön-külön nekünk beadván, szólla minekünk.

Édes jó akaró uraim: Én az én Jstenemnek szabados akarattjából mostan minemű állapotban helyeztetett legjek, Kegielmetek jó láttja: ugj hogy, noha mindenkor az ember, az élet és halál között vagjon ugjan, de most kiváltképpen ez nagy kinokkal terhes állapotban igen kitsiny reménség lévén életem felől, nem tudom az én jó Jstenemnek rollam el vegezett szent akarattjat és tettziké eő Felségének meg engemet az élők gjülekezetiben meg tartani avagj nem; azért ha azon én jó Jstenemnek Tanátsa és Szent akarattja az lenne, hogj ez mostani betegségemben ez árnyék világból engemet az halál által magzat nélkül ki szólitana, tehát és szabad magamban el tökélelt jó akaratom szerent és nem kénszerítésből sem nem valami erőszakbólis megtekintvén oda fel említett édes Mikes Mihály vramnak eő kegielmének hozzám igaz tökéletes hűségét és szeretetit, mostani betegségembenis környezetem panasz és unalom nélkül való nyughatatlanságát, fáradozását, hagjom eő kegielmének mindenemet valamit az én ki házasításom alkalmatosságával velem attanak vagi adni kellett volna, penzemet es egjéb javaimot, egj szóval mindeneket valamellyeket engemet illetnek és hagyhatók említett édes Uramnak hagjok és testálok szabad jó akaratom szerent kegielmetek előtt.

Melly meg nevezett Asszonj eő nagisága mi előttünk tett ilyen dispositioját és elszánt maga akarattjanak recognitiojat igi értvén mü annak nagjod és allandobb bizonjságára és erősségére attuk ez irásunkat nevünk subscriptiojával és szokott petsetunkel meg erősítvén. Fide nostra mediante. Datum Anno die locosque praespecificatis.

Coram nobis.
Josepho Boér de Kucsulata mp.
Thoma Jmecs juniori Decsmecsfalva mp.
Daniele Kapossi Tabula Regii in Transilvania Gubernium et Judiciarum Scriba et
Jurato Notario

Eredeti: MOL.F 234. Erdélyi Fiskális lvt. 22 szekrény, fasc. 116/C
Három személy gyürüs pecsétjével hitelesítve.

Közli: Tüdős S. Kinga

35.

1698

Gróf Kálnoki Sámuel inventárium. A miklósvári és kőröspataki kastély, a gidófalvi, kézdiszentléleki, csíksomlyói, csikkozmási udvarházak, a hozzájuk tartozó állat és föld összeírása.

(...)

CVRIA IN KEZDI SZENT LÉLEK

Sokszor meg nevezett Méltóságos Groff Kálnoki Sámuel Uram eő Nagyság[ának] más egy Udvarháza is vagyon Kezdi Székben, Sz[ent] Leleken, néhai Méltóságos Ur Zabolai Mikes Kelemen Uram eő Kegyelme meg hagyatott Özvegye, Tek[intete]s Nagyságos Kálnoki Susanna Asszony eő kegyelme Udvarháza és a Perkő oldal Szomszédságában, melly Udvarházra nyilik kétfele nyiló, fenyő deszkából csinált vas Szegekkel meg vért kapu, vas Sarkokon, pantokon, forgó retesze, vas kavaja, retezfeje; Tölgy fából faragott lábokon allo Séndelyezés alatt boronából felrott, Gondviselőknék való ház konyhával, fűtő házzal edgyütt. A' *Gondviselő Háza* nyilik fel Szer fenyő deszka Ajtó, vas sarkos, pántos, vas bévonoja, fejes apro Szegekkel meg verven.

Vaygon ezen házban falba foglalt két üveg Ablak, fa lábón álló kályhás kemencze, egy Asztal, két fenyő pad, egy deszka Agy, A' fen meg irt konyhára s fűtő házra nyilik félszer fenyő deszka Aitók. Innen eleb menván, jobb kéz felől vagyon egy leczes Tamaszos, Sendelezés alatt egy Szőlős, a' vagy virágos kért, mellyre nyilik fenyő deszkából való vas Sarkokon, pántokon, forgó retezes, retezfejes felszer Aitó.

Innen ki jövén a' meg irt kertbül vagyon a' meg jrt Udvarház alatt valá *Pincze* házokra bėjáró felszer fenyő deszka, vas Sarkokon, pántokon forgó Aitó retezfejével lakattyával edgyütt. Vaygon ebben a' házban egy kálhás kemencze, két ablak. Megyen ezen külső házból a' belső Pincze házra egy deszkával padlott fa garádics. Ebből nyilik jobb kézre egy felszer vas Sarkos, pántos, retezes, retezfős Aitó, padlása, Cserefából való, vagyon ebben egy parasztablak. Ezen házból ugyan jobb kézre ki jövén, nyilik a' legbelső Pinczére egy félszer fenyő deszka Aitó, retesze, retezfeje. Vaygon ebben a' Pinczében egy kályhás kemencze, sűrű Gerendákra csinált jó Padlása; vagyon ezen házban egy jdei Szalonna, egy hái, négy Szakállos.

Ki jövén innét, a' házak előtt, vagyon a' felső házakra fa lábokon álló Tornáczos garádics, Sendelyezés alatt. Ezen Garadicsról a' középső rend házokra nyilik egy félszer fenyő deszka, vas Sarkokon, pántokon forgo Aitó, vas retesze, retezfeje lakattyával, kulcsával edgyütt. Ezen *házban* vagyon egy kályhás kemencze, mazas Csipkés, vas pánt a' Száijában; két Onban foglalt üveg Ablak raita vas Sarkos, pántos, vas rudas fiokiai, egy karos Szék.

Ezen házból nyilik egy *Ebédlő* házra vas Sarkokon, pantokon forgo felszer fenyő deszka Aitó. Vagyon ezen házban egy zöld mázu Csipkés, kerék kályhás kemencze, vas lábön álló, vas pánt a' Száijában; négy Onban foglalt Czifrázott ablakjai, vas Sarkokon, pántokon forgo, párkányos, retezes, retezfejes Ajtaja, egyes Szék kettő, karjas Szék kettő, hosszú karos Szék egy, aprob három, két Agy, három Fogas. Ezen ház Padimentomos, erkellyes, Czifra boltozatu és egy darabja deszka Padlásos.

Nyilik az *Asszony eő Nagysága* házára egy vas Sarkos, Pántos, retezes, retezfejes félszer fenyő deszka Aitó; vagyon ebben az házban egy paraszt kályhás kemencze, egy földön álló Almarium aítajával edgyütt. E mellett mingyárt a' falban mas Almárium, vas Sarkos, pántos. Vagyon ugyanebben az házban két ónban foglalt ablakok, vas sarkokon, pántokon forgó fiokiai, egy kűs deszkából valo karikás Agy, egy lábas Asztal, hat fogas. Ezen házból nyilik az *Árnyék Székre* egy félszer vas Sarkokon, pantokon forgó fenyő deszka Ajtó, fa kilincseivel edgyütt. Innen kijövén és felmenvén, a' felső rend házokra nyilik egy felszer fenyő deszka, vas Sarkos, pántos, retezes, retezfejes Aitó. Ezen házok tellyesseggel készületlenek. A' megh jrt házok egészen jó Sendelyezés alatt vadnak. Innen le menven job kézre az Udvarra, vagyon fenyőfából faragott Szépen öszvő eresztgetett jó Sédnelézet alatt valo *Gabonás ház*, hét szakasszay. Nyilik ezen gabonás házra felszer fenyő deszka, vas Sarkos, pántos, retezes, retezfős Aitó, lakattyával kulcsával edgyütt.

Ki jövén a' meg irt Gabonás házból, vagyon alatta egy *kő Pincze*, mellyre nyilik félszer vas Sarkos, pántos, retezes, retezfejes fenyő deszka Aitó, lakattyával, kulcsával edgyütt. Innen előbb menvén, job kezre a' Szegeletben egy fenyő fa boronából rakot négy Szegű szalma fedelő Szekér szin, ehez csak közél a' veteményes kertre nyilik egy felszer fenyő deszka Ajtó, vasretesze, reteszeje, melly kertben külömb külömb féle veteménynek valo ágyasok vadnak.

Ugyan jnen ki jövén, mingyárt a' Szegeletben egy fenyő fa boronából rakot disznó *ólly*, azon föllyül Tyuk óll, Szalma fedél alatt.

Innen fel fordulván, a' *Tisztartó háza* felé a' meg jrt Szőlőskert vagyon, Sédnel Palánkal Sövényből vagyon meg kerítve, Szegeletin két Bástya Sövényből való Sédnelézet alatt, mely kertből vagyon a' vízre járó kis kapu, felszer fenyő deszka Ajtó.

Ki menvén az meg jrt Udvarrol, az *Istálló* körül való kerten vagyon félszer fenyő deszka Aitó, melly kertben egy nagy Szegre három rekeszben boronából fel rótt Istálló, jó uy Szalma fedél alatt. Tapaszos három fenyő deszka Ajtó, ezen Istálló héjára nyilik egy fél szer fenyő deszka Aitócska, vas reteszes, retezfejes lakattyával kulcsával edgyütt. Vagyon ezen Istállók végében be kerítve egy Marhák akla, abban hat Tölgy Fa Agasokra csinált Marháknek valá Szin.

A' Marha kertből ki jövén, a' Csűrös kertre nyílik egy fenyő deszkából csinált jó Uy kapu, fa sarkokon, pántokon, mellyek jó faragott fából valók jó sendelezet alatt; ezen csűrös kertben bé menván, bal kézre vagyon fenyő fából felrött, Szarvazás nélkül egy bornyu Paita, jó Szalma fedel alatt, mellyen vagyon egy felszer fenyő deszka Ajtó.

Innen eleb menván, vagyon a' csűrös kert közepin egy nagy öreg fenyő fából, négy Szegre fel rott csür, jó Uy Szalma Supozás alatt, melly csűrön vagyon két fél Szer fenyő deszka kapu, fa sarkokon. A' csűrös kertben, a' csür mellett egy Zab Asztag continet Gelimas 900. Vagyon ezen csűrös kert oldalában, a' Perkó felől egy Török buzás kert, Vasárhelly felől valo Szent Leleki határon egy Buza Asztag continet Gelimas 535 (ötszázharminczöt kalongya).

Meg írt csűrös kert Udvarán vagyon nap kelet fele egy Tyukos ház, mellyre nyílik fel szer fenyő deszka Ajtó. Ezen házban egy kálhás kemencze, két Lantornás Ablak, rajta két Tyukketrecz. Innen ki menván, a' fust házra egy hitván fél Szer Aító, mellyben vagyon egy ucsunak valo kas, a' ház alatt egy Pincze, mellyen vagyon egy hitván Ajtó. Innén ki jövén, az Udvaron egy disznó Pajta. Ezen meg jrt ház mellett vagyon egy Galambugos faragot fa, mellyeken felszer fenyő deszkából csinált, kapu, Tőke Zárjával jó Sendelezés alatt, a' meg jrt Udvarház minden épületivel körös körül meglehetőes leszás kertel vagyon bé kerítve. Vagyon fenyő Tőke hat, a' csür mellett faragott fenyő Gerenda nro. 16, hosszu Laitorja 4. Innen ki menván, a' kisebb Koncz Mihály az Ur eő Nagysága jobbágya háza mellett, vagyon egy káposztás kert, gyalogh kerttel bé kerítve, mind két felől az Öszvő járó Utt Szomszedságiban.

Buza In Granis Cub. 69, mellynek utollya cub. 12,1/2. Sarfalui Buza cub. 28, vetésről maradt buza cub. 11, vám Buza Cub. 3. Arpa cub. 34, Haricska Cub. 16, Majorság Szalad Cub. 5, Zab Cub. 37, Kender mag Cub. 2. Len mag Cub. 1, Borsó Cub. 1. Köles Metr. 2. Csorda Dellőbeli Asztagoknak Szeme Cub. nr. 38/3.

Cserép és Fa edények vas eszközökkel

Mázás Edény in Summa nro. 56. Fazek in Summa 66. Fa Tál 17 , Tányér nro. 60. Cseber nro. 7 , kartya hét, Saitár 9, Lége12, káposztás kád 4, Virics kád 4, Eresztő kád 1, Seres hordó 3, egyikben Ser, Szuszek 6, Szita nro. 2, Lámpás 9, Dagasztó Tekenő 2, Szappanozó 2, Mosdó 1, Veteménynek való Láda 1, fa Rosta 2, Kis Tekenő 4, Mérő Saitár 1, merő veka 2, fel véka 1, hoszu Szántó vas 2, Lapos vas 2, vasnyárs 1, vas Rostély 1, Serpenyő 1, Fel fogo 1, üst 2, Torma reszelő 1, vas Gereben egy, Bokor lehel 2, vas kapa 1, Béres Feisze 2, Sikoptyu 3, Erdőlő Láncz 1, Béres Szekér 2, fako kerekej, az allyai vasasok, Szántó Taliga ekestől kettő, Osztovata 4, fonál vető 2, Szekreny 1, Kender Tilo 5, Hordó Töltő 1, kő Só 50.

Maiorság, Marha

Béres Ökör 10. Hízó ökör 4. Harmadfű Gyermeke Ló 4. Kancza Csikó 3. Negyedfő-Gyermeke Ló 4. Tavalyi Csitkó 6. öreg h kancza Ló 15. Szamár nro.1. Rideg Disznó 13, Hízó 4.

Tollyas maiorság

Tyuk nro.17. Lud nro.33. Puika 5. Recze 17 .

Majorság, Szántó földek

Polyan fele valo fordulóban, a' Tanorok kül mingyárt egy Szél föld, Cub. 10. Nehai Ur[am] Tekintetes Nagyságos Zabolai Mikes Kelemen Uram eő kegyelme megh hagyatott özvegye, Tekintetes Nagyságos Kálnaki Susanna Asszonyom eő kegyelme és oreg Kun Istvánné Asszonyom eő kegyelmek földek Szomszédtságiban. A' Templom kiül egy föld, Cub. 3, meg jrt Mikes Kelemenné Kálnoki Susanna Asszonyom eő kegyelme és ugyan eő kegyelme Jobbágya, Butak Miklós földé Szomszédtságiban. Az Kápolnánál egy Szél föld, cub. 20, meg jrt Kálnoki Susanna Asszony és kezdi Sz[ent] Léleki Orbai János Ur eő kegyelmek földek Szomszédtságiban.

Ugyan ott az hegyre ki hágóban cub. 2/2, meg jrt Mikes Kelemenné Asszonyom Jobbágya, Marti Mihály és az Ur eő Nagysága Kálnoki Samuel Uram jobbágya, kissebb Koncz Mihály földek Szomszédtságiban. Ugyan a' Herincsebi Részben egy föld cub. 4, Mikes Kelemenné Asszony eő kegyelme és Mészáros János földek mellett.

A' Polanyra menőben egy föld, cub. 3/2, Mikes Kelemenné Asszony eő kegyelme és az Ország Uttya Szomszédtságiban. A' Tanorok Szeg nevü helyben egy föld cub. 8, Mikes Kelemenné Asszony eő kegyelme és Baiko Mihály földek mellett. Azon lábban egy Szél föld cub. 7, Mikes Kelemenné Asszony eő kegyelme és Kaloncz Mihály földek Szomszédtságiban. Azzon alól, a' második lábban Károlyi rész földek fele egy Szél föld cub. 10, földek ternek meg raita. Ezen föld mellett, Csáki rész földek fele egy Szél föld cub. 10. Mikes Kelemenné Asszonyom eő kegyelme földé mellett.

A' középső határban, Kozma Péter Deák Uram háza Táján egy föld cub. 4. Mikes Kelemenné Asszony és Pocsa Ferencz Uram kender földé Szomszédtságában. Ugyan azon alól egy Szél föld, Károly Rész cub. 10. A' Csáky rész föld Szomszédtságában melyet is az Ur Kálnoky Uram eő Nagysága bir, egy Szél föld cub. 10. Mikes Kelemen Asszonyom eő kegyelme földé Szomszédtságában. Ugyan azon lábban egy föld cub. 3/2, Mikes Kelemenné Asszony földé mellett. Ugyan azon lábban aláb cub. 20. Kezdi Szent Leleki Toltsa Istvan Uram és Mikes Kelemenné Asszonyom eő kegyelmek földek Szomszédtságiban. A' Füves Utt mellett egy föld, cub. 7. Az Ur eő Nagysága Jobbágya, Konabé István földé és az Utt mellett Medgyes láb nevü helyben cub. 4. Mikes Kelemenné Asszony eő kegyelme es öreg Fábján István, Peselneki Rapoti András Uram Jobbágya földek Szomszédtságokban.

A' Sarfalui Dombon egy Szél föld, cub. 8. Mikes Kelemenné Asszony eő kegyelme és Szentleleki Szekel Peter földek Szomszédtságokban. A' Városi Malomnál cub. 8, Mikes Kelemenné Asszony és Nehai Balás Deák Uram Posteritási földek Szomszédtságokban.

A' Torja felől való fordulóban, Karasz Porongyára menő lábban egy Szél föld cub. 10, Szent Leleki Kozma Balás és Opra Mihály, meg jrt Peter Deak Uram Jobbágya földek Szomszédtságokban. A' Csorda Dellő nevü helyen egy föld cub. 7, Károlylyi rész föld, Mikes Kelemenné Asszonyom földé eő kegyelme földé mellett, Ugyan azon lábban fellyeb egy Szél föld, cub. 20. Mikes Kelemenné Asszofiy eő kegyelme földé Szomszédtságában. Ugyan ott az Utra bé menő lábban egy föld cub. 2/2, meg jrt Orbai Janos Uram és az Országh Uttya mellett. A' Völgy lábban avagy Oldalban egy föld, cub. 3/2. Szent Leleki Balás Péter és Bodog János, Kisfaludi Ferencz Vram Jobbágya földek Szomszédtságában. Ugyan ott föllyeb, a' Veres Mártra menőben cub. 2, Mikes Asszony

Jobbágya, Butak Miklos földje mellett. Ugyan ott, a' Völgy Pataka mellett cub. 1/1. A' Patak és a' Gyep mellett, ugyan a' Falu felett egy Szél föld cub. 20, mindkét felől Mikes Kelemenné Asszony eő kegyelme földje Szomszédtságában.

Ugyan ott, az Utt mellett cub. 2/2 az Uttan Bartok János, Sepsi Szentiváni Henter Ferencz uram Jobbágya földje mellett. A' Keresztfára jövő lábban egy Szél föld, cub. 10. Mikes Kelemenné Asszony eő kegyelme földje Szomszédtságában. Azon kívül, Kurd nevű lábban cub. 8, Mikesné Asszonyom Jobbágya, Koncz István és az Ur Kálnoki Uram eő Nagysága Jobbágya, kissebb Koncz Mihály földek Szomszédtságokban. Annak a' lábján, Tompa Miklós Uram földek fele egy föld, cub. 7. az Utt és Mikes Kelemenné Asszony eő kegyelme földje Szomszédtságokban.

A' Kakucsban cub. 7, Mikesné Asszonyom földje Szomszédtságában. A' Sárfalui határon lévő földek, Osdola fele valo mezőben egy Szél föld cub. 20, Mikesné Asszony eő kegyelme földje mellett. Ugyan annak a' lábján egy föld cub. 3, Mikes Kelemenné Asszony eő kegyelme földje Szomszédtságában. Oroszfalu fele való mezőben, Hosszu nevű helyben egy Szél föld cub. 12, Mikes Kelemenné Asszony földje mellett.

Fellyeb a' Falura jövöben, a' Tanorok kapunál cub. 10, Mikes Kelemenné Asszony eő kegyelme földje mellett. Ugyan fellyebb, a' T emplomra jövöben egy Szél föld, cub. 12. Az országh Uttyá és Erős Balint Posteritási földek Szomszédtságában. A' Libocz feszekben egy föld cub. 6. Mikes Kelemenné Asszony eő kegyelme földje és Fazakas Miklós földek Szomszédtságában.

Széna Füvek

A' Bóta nevű helyben cur. circ. 4. Vásárhelyi Szabó Balás és Mikes Kelemenné Asszony széna füveknek Szomszédtságában. Ugyan azon fellyül, hoszu porond nevű helyben cub. cir. 6, a' Viz és Mikes Kelemenné Asszony eő kegyelme Széna füvek Szomszédtságában. Ugyan azon által ellenben, a' Sarrer helyben cub. 3, Mikes Kelemenné Asszony széna füve mellett, forgolak birjak. A' Kerék föld nevű helyben cur. 2, Mikes Kelemenné Asszonyom Széna füve és a' Viz Szomszédtságokban. A' Esztelnek Pataka mellett cur. 4. Mikes Kelemenné és Darvas János Széna füveknek mellette. Ugyan a' Patakon túl cur. 2. Mikes Kelemenné Asszony eő kegyelme Jobbágya, Konábé György és Nyuitódi Donath Joseph Széna füveknek Szomszédtságokban. A' Falu vegiben egy Tanorok cur. 6, az Utt és Szentléleki Borcsa Péter Szomszédtságokban. A' Kasulya nevű kertben cur. 25 Csiki Györgyné, Mikesné Asszonyom eő kegyelme Jobbágya Asszonya. A' Kaszon Rétin, nagy melly Tövin cur. 8, Mikes Kelemenné Asszonyom és az Ur Kálnoki Uram eő Nagysága Jobbágya, Fabján János Széna füveknek Szomszédtságokban. A' Berlőben cur. 6, minden felől az Erdő mellett.

Malom

A' meg jrt Faluban, allszegben, Szent Leleken, a' Falu végin egy Boronából fel rott jó Sendelyezés alatt, három köre épitetett Malom, melly Malomnak Garattyai, Csap és korong vasai, Perselyei, Lisztelő Tekenői minden hozzá tartozandó eszközeivel edgyütt uyak. Vanjolóia, ött nyilas kása Törő Küliüvel edgyütt a' nyilaknak vas a' vegekben. Vagyon ezen Malomház előtt két Istálló, Boronából való, Szalma fedél alatt.

Erdők

A' Perkő oldalon, Kis Kászon falu felől egy darab Tölgyes, Bükfás, Gyertyános Erdő, mellynek Szomszédja egy felől Mikes Kelemenné Asszony eő kegyelme ahoz hasonló Erdeje és a' Bor Viz Pataka.

Vagyon a' meg jrt Erdőhöz csak közel, Szent Lélek felől egy nyires Erdő, ritkás, mellynek is Szomszédja egy felől meg jrt Mikes Kelemenné Asszony eő kegyelme Erdeje, más felől az Püspök hegye.

In super vagyon a' meg jrt Perkő Tetején az Urnak eő nagyságának egy küből czifrán rakott ött Filegoriáiú Cserepes, bellől külömb külömb féle képekkel föl ékesített kapolna, mellyre nyilik vas Sarkokon, pántokon forgó, vas záros, utközös, fordító, fogontyus bellett fenyődeszka Aító, kulcsával edgyütt.

Ittem a' meg jrt Urunk eő Nagyságának vadnak majorság Szántó földje: az Uyfalu határon, a' Szetye mellett egy föld cub. 8. Szomszédja Darvas István. Gyertyánosban hat Szekerre való Széna fü, Szomszédja a' Patak. Borfeien, Jakabfalui határon négy Szekerre való Széna fü, Szomszédja Lázár Ferencz Uram.

Erdő: A' Bellő névű helyben egy darab Tölgyes Erdő, Szomszédja egyfelől Lázár Ferencz Vram és más felől az Uyfalui határ.

In. Tüdös S. Kinga: *Székely főnemesi életmód a XVII. század alkonyán.* Bukarest-Kolozsvár, Kriterion Könyvkiadó, 1998. 211–216.

36.

1702. június 7.

Az altorjai templom 1702. évi renoválására felfogadott mesterembereket szerződtető levél.

A magyar nyelvű oklevélben találkozunk az akkori szentléleki pap nevével: „Pater Demeter Márton, mostan kézdi Széki Szent Léleki Parochus.”

In. Tüdös S. Kinga: *Háromszéki templomvárak.* 2. javított, bővített kiadás. Marosvásárhely, Mentor Kiadó, 2002. 165–166.

37.

1715

A Felső-Fehér megyei Peselnek falutörvénye 1715. május 1.

Mi, Fejér vármegyei peselneki nemesség, látván s meg is tapasztalván a szegény megromlott falunak határunkon lévő sok károk miatt való fizetését, úgy erdőnkben is a gondviseletlenség miatt esett és ezután is következheto kárunkat, tettünk magunk között az egész faluval megegyezvén ilyen végezést:

1-o. Hogy magunk közül mindenkor egy nemesember rend szerint tartozzék fő erdő-és határbírótságot viselni, ki mellé is a falu magok közül tartozzék nyolc parasztembert rendelni, kik is hittel légyenek kötelesek.

2-o. Mind erdőből, mind mezőből a szántszándékkal tölt kárnak tilalma három magyar forint legyen, melynek ketteje a határpásztoroké, harmada a falué, úgy, hogy a nemes és fő bírónak, mind két parasztembernek, annyi cedáljon a bírságban, úgy a gabonafizetésben is a bérből és hajtópénzből.

3-o. Ha tudatlanságból vagy szaladásból esik a kártétel, a kárral és hajtópénzzel tartozik, hogy megfizesse; melyet ha oly cselekednék – gyermek, vagy oly szegény –, erdőben vagy határban kárt tenne, hogy nem volna miből fizet[ni]e, vagy még törvény szerint való időt el nem ért volna, a bírságért a falu előtt nyomattassék le, és veretessék meg érdeme szerint.

4-o. Más ember fűvét, borsóját, makkját, egyszóval akármi gabonáját valaki hordja, vesztegeti, fűzét meghányja, levágja, vagy erdőbeli és mezőbeli vad gyümölcstermő fát, csak egy szálért is három forintot fizessen, úgy az harapégetésért is, melyért ha az határ- és erdőbíráknak valakit kiadnak, reáizenvén egyszer, hogy elémjen, és magát nem mentheti, három forintig való zálogját vehessék, és büntethessék meg, kiadván az falunak az harmadrészt belőle.

5-o. Valahol pedig néhai praedecessoraink idejében falu közönséges marháinak legeltető helye, csordáinak útja volt, azt tartozzanak kötelességek szerint az faluval együtt megtartani és oltalmazni, hogy azokban el ne foglaljanak, sőt ha ennek előtte olyan esett volna is; az mely erdő- és határbírák előtt világosságra jő, tartozzanak faluval együtt rehabeálni.

6-o. Mikor annak ideje eljőne, hogy valahol határt szabadítsanak marháinknak, határ- és erdőbírák hírvél legyen, az faluval megegyezvén, úgy, hogy semmiféle pásztorok azoknak hírek nélkül ne szabadítsanak, sub poena flor 3.

7-o. Ha valamely erőszakos emberek ellen erdőn vagy mezőn segítség kívántatnék az bírák mellé, tartozzanak elmenni, akiket hívtak, sub poena praespecificata; mindazonáltal ha gyakorta hívattatik, abban is jó rendet kell tartani.

8-o. Ha külső emberek vagy erdőnkben, vagy mezőnkben taláztatnak hatalmasul cselekedni, és marhástól-szekerestől behozhatják, bírák uraim éljenek az olyanok ellen törvénnyel az ország végezése szerint, mivel az három forint bírságot rendeltük csak a faluban lakó és possideáló személyek ellen.

9-o. A határpásztoroknak fizetése e szerint rendeltetett: aki három köből búzát vagy annál többet ha vét, fél kalangyával tartozik, aki három köbőlnél kevesebbet, a vetés szerint, aki három köből tavaszt vetett, egy kalangyával tartozik, aki három köbőlnél alább vét, a vetés szerint, külső emberek pedig, minthogy határt nem őriznek, ha kevesebbet vetnek is, a bért adják meg, minthogy ha károk lesz, ők is megkeresik; határpásztor uraim is, ha kiknek mi károk lészen az határban, tartozzanak megfizetni, hogyha olyan erőszakos nép, vagy kitől Isten oltalmazzon, tábori emberek miatt nem esik a kár .

Az határban lévő gyepeket egyenlő értelemből engedjük és hattuk az határbíráknak, de úgy, hogy egyebütt a szénafüveknek békét hadjanak, sub poena praespecificata.

10-o. Valaki a tanorokkaput nyitva hadja, mást nem látván, hogy közel utána menjen, három forint a bírsága, mégis ha amiatt akkor kár esik valaki gabonájában, fizesse meg. Ha valaki valaki kertét kihányja, úgy az határkertet is, megvilágosodván, büntetése három forint, mégis a kárt fizesse meg.

Mely végezésünknek megállására kötelezván magunkat, kezünk írásával ezen leve-
lünket megerősítettük. Datum Peselnlek, a[nn]o] 1715, die 1-a Maii.

(Corpus Stat I. 351-353.)

In. Imreh István: *A törvényhozó székely falu*. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1983.
343–344.

38.

1727. december 15., Peselnlek

*Peselneki özv. Rápoti Andrásné Geréb Borbála bélafalvi jobbágyát, valamint lemhé-
nyi birtokát és jobbágyát fiára, Rápolti Jánosra hagyja, kérvén annak testvéreit, hogy
örökségében őt ne háborgassák.*

Anno 1727. die 15 Decembris.

Én Geréb Borbála néhai Nemzetes Fejér vármegyei peselneki Rápoti András uram-
nak özvegye jóllehet testemben beteges és esetelen vagyok de lelkemben és elmémben
fogyatkozásomat nem érzem, megemlékezvén utolsó órámról magam szabad akaratjá-
ból teszek testamentária dispoziíót jószágomnak és jobbágyimnak némely résziből és
vallom testamentárius bíraimnak mostan Fejér vármegyében peselneki és szárazpataki
ecclesián lakó tiszteletes Péter László Péter uramot eő kegyelmét és ugyan peselneki az
ecclesia házában lakó, mostan Schola Mester Pál Deák uramékat, és eő kegyelmek előtt
jó lelkem üsmérvem szerént hagyom és testálom Rápoti János fiamnak Kézdi székben
Béla falván lévő jobbágy jószágomat, melyen ennek előtte néhai Lemhényi Mihály nevű
jobbágyom lakott melynek vicinussa Kézdi széki polyáni nemzetes Mihác József uram
jobbágy szolgálai mindkét felől. És ugyan Kézdi széki lemhényi Dávid János nevű job-
bágyomat jószág nélkül. Az megirt bikfalvi jószágot pediglen szántó földelivel és széna
füveivel et cum omnibus ad in pertinentis melyeket még egészséges koromban holmi
szerencsétlen casus mián az magam akaratomból kezében adtam és bocsátottam volt
meg irt fiamnak Rápoti Jánosnak, hogy az kikkel maga dolgait és tisztességét az sérel-
mes félnek meg¹⁴ álhassa. Ugy hagyom és testálom pediglen megirt fiamnak ezeket, hogy
az több gyermekim ezekbe meg ne háborgassák holtom után is mithogy én gyermekeim
tudtára és látásra anyai szeretetemből cselekedtem és adtam meg egészséges voltomban.

Mely testamentum tételt mű bírák irtunk meg az mű igaz hütünk szerent nevünk és
szokott pecsétünkkel coruborálván.

Datum in possessione Peselnlek. Anno et die ut supra est.

Parochus László Péter mostan szárazpataki és peselneki ecclesiának plébánossa mp.
Szabó Pál deák mostan peselneki schola mester mp.

Eredeti: Román Állami Levéltár Sepsiszentgyörgy. Fond 74, fasc. IX. 428 pg.

Két személy gyűrűs pecsétjével hitelesítve.

Közli: Tüdős S. Kinga

14 A következő szó olvasata bizonytalan.

1-o. Mivel az itt helyben lakó nemesség jobbágyaival együtt az határ és erdő őrizésében szorgalmatoskodik és alkalmatlankodik, békés possesssor uraimék pedig, kiknek udvarházok vagy udvarházhelyek vagyon, itt nem lakván, határbírótságot nem viselnek, tehát rend szerint az udvari bírások mint egy határpásztor a falu határának őrizésében tartozzék, vagy az olyan possesssor, ki nem akarja bíróját arra engedni, egy jobbágyát rendelje érette, különben kárt ne praetendáljon.

2-o. Mivel az alsó tilalmasban, Szentlélek és Nagymező felől való határok távolabbak és szomszédokra nézve is bajosabbak a többinél, akkor légyen egy számmal több az határpásztor, és a többi is alkalmatos jó emberek légyenek.

3-o. A békés possesssorok ide küldvén szekereket, ekéjeket, feles marhákkal ott jártassák, az hol más itt lakó possesssor uraimék jártatják marhájakat szabad helyeken, mivel kicsin lévén az határ, ha minden ember az magáén szabad lészen, e szerint megszabadul az határ is egészen, mely nagy kárt és romlást okozna a falu határának.

4-o. Minden ember, ha magáéban kárban talál, behajthatja onnan határbíróhoz, de nem másuvá, sőt ha kivált vidék marhákat kárban vagy az határban látna s találna is, behajthatja elzárni, és az hajtópénzt olyankor nem az határpásztorok praetendálhatják, hanem aki behajtja, annak részét az határbíró adja ki, de ha büntetés alá való, az hajtópénzen kívül való poena az feljebb megírt régi végezés szerint légyen, hogyha pedig valaki magához, bár az magáéból hajtja, s külön hajtópénzt vagy bírságot valakin végyen, s mégis a kárt határpásztorokon praetendálja, eo facto kárának megfizetése nélkül maradjon.

5-o. Minthogy a jó rend egyenlőséget kíván, egyenlőképpen tehát a tilalmat úgy kell tartani, hogy se határbíró, se határpásztorok, se más nemesuraimék marhája a tilalmasokban ne járjon, sub poena toties quoties fl[or] 3, ha szántsándékkal hajtattják; hanem szabadulásig mindeneknek egyenlőképpen légyen az határban tilalmok, de mindazonáltal falunkban eleitől fogva majd mindenkor vármegye tisztje lévén, annak lovai számára, csak éppen kiken vármegye szolgálatjában continuuskodik (:ha a nagyobb része itt lakó possesssor uraiméknak és a falunak:) bizonyos közönséges helyet exscindál vagy nyomásból felfog, azzal contentus légyen, és ha ottan is pásztora vagy pásztortalansága miatt kár esik, fizesse meg.

6-o. A főhatárbíró maga jártathatván maga béres szolgáját határpásztorok után, mindennap tartozzék egy határpásztor rend szerint bémenni a dispositióra, és amelyik ebben s egyébben is az határ dolgát concernálóknak szófogatlan lenne, toties quoties az határbíró egy forintig megbüntethesse és marháját elfogathassa érette,

7-o. Külön-külön helyekre az határpásztorok ne rekesszenek marhákat, és határbíró híre nélkül ne bocsássanak el titkon, bár nyilván is magok ductusokból; hanem ha valakinek oly szorgos volna, hogy szekere, ekéje éppen ott késődnék vagy pedig egy nyáj fejős juh lenne kárba tilalmasba, kiket jó kezesség alatt bocsátván, mindjárt az határbíróval írassa bé, különben mint tilalmat, mint kárt az olyan elbocsátó fizesse maga meg.

8-o. Ha valakinek éjtszaka kárba vagy tilalmasba találtatik marhája, bár nappal is, és a pásztor a káros helyhez vagy azon tilalmashoz oly közel vitte volt, hogy nem strásálván talpon, közel érte a marhája, szántsándékkal valónak tulajdoníttassék, ne szaladásnak.

9-o. Valaki kárát megbecsültetvén, ha az határpásztorokat elsöben kérte a békességre s nem conveniáltak, a becsüpenzzel is tartozzanak a károsnak, a becsülök sallariuma pedig légyen a szerint: ha két kalangyán alol becsülnek, két poltúra, két kalangyától is annyi, két kalangyán feljül tízig egy susták; azon feljül pedig hét poltúra, de ha külső embereknek becsülnek, kik itt falusbíroságot, eskütséget nem viselnek, hét poltúránál alább lássák, ha engednek; a kár pedig ha határkertről esik, mind a becsüpenz; mind azon kár a kertet tartó emberre redundáljon, úgy mindazonáltal, ha admoneáltatott azelőtt azon kértről.

10-o. Sánta és beteg marhákot gabonák közé és mellé harmadnapon túl ne hajthasson senki, akkor se másnak kárába, és ha pásztoratlan, olyankor is találják, hajtsák bé, kárt tétetvén pedig az olyan marhával bár gabonák szélyein valaki, másnak fizesse meg.

11-o. Senki tilalmas erdőből építésre is ne vihessen fát, csak erdőbíró hírével, hanem nagyobb része itt lakó possessor uraknak és a falunak egyezésiből mennyit és honnan adjanak, a ledölt és fekütt fákat a tilalmasokban annuatim osszák fel. A szénégetőket, seprükötőket és juhokkal, kecskéekkel járókat, kik ottan vagdálnának, egy forint poena alatt tiltsák ki, és ha depraehendáltak, toties quoties affélékben büntetessenek.

12-o. Az erdőn lévő kaszálók, minthogy távul vagynak és határpásztorok gyakorta nem vizsgálhatják személyekben, ha másoktól megvilágosodnak benne, ki étette, ki tette s tétette azokban a kárt, jó bizonyosságra azon kártevőnek elhajthassák marháját, kárig s hajtópénzig contentumot vehessenek, vagy ha szolga és gazdája nem menti, kalodában üttess[en]lek a bíróval, míg a károssal conveniál vagy jó kezességen ki nem véteti magát, simpliciter el ne bocsáttassék. Ősszel és télbe is senki más ember gepyűjét sub poena flor. 3 el ne merészelje hordani az erdőről.

13-o. Sokszor esik, hogy a kártévő s tétető elszalad marhájával együtt a káros helyről, de a szaladással ne menekedhessék, hanem annak utána is mind a kárt és hajtópénzt rajta, úgy az bírságot az határbíró megvétethesse, de ha resistál, vagy maga marhájának behajtásáért valamelyik határpásztornak bosszúból elfogná marháját, 3 forint poenán maradjon.

14-o. Egy lévén az falu és határa, egyenlőképpen mind, túl s mind innen a patakon lakó becsületes gazdák magok esztenájokat vagy majorházokat szabados helyekre csinálhassák, a pásztorok is az iránt egymás ellen ne járjanak s ne veszekedjenek vagy támadjanak, sub poena fl[or]. 3.

15-o. A behajtott és rekesztett marhákot az határbíró nem strásáltathatván, hír nélkül valaki onnan kiereszti, lopva elhajtja marháját, három forintig, kárig s hajtópénzig a határbíró érette elfogathassa, mégis a bosszúért külön tartozzék conveniálni a határbírákkal.

16-o. A resistáló embert, kinek marhája itt a faluban nincsen, vagy nem itt lakos, akár esztenán lévő, akár más pásztorságban commoráló légyen, a falusbíró hitesseivel együtt tartozik megfogni, neki incumbálván az emberfogás, és nem úgy, mint tiszt rabját, hanem a faluét detentióban láncon tartani, míg maga dolgát nem igazíthatja.

17-o. Valamelyik nemesuraimék közül pedig ha marhájának behajtásáért és határpásztoroknak magok kötelességeinek végbenviteléért, egyszóval méltatlanul a határbíró vagy határpásztorokat illetlen beszédekkel tractálná, fenyegetné őket veréssel, öléssel etc., annál is inkább valamelyikre támadna, vagy megverné, non obstante nobilitari ipsius praerogativa¹⁵, tartozzék az olyan nemesember ezen subscriptiója és pecsétje alatt magát lekötöztetett contractualis levél mellett, itt lakó possessor uraim, és falu törvényén törvényt állani, és ha poena ítéltetik, azt csak falusbíró által az határbíró mindennemű javaiból szabadosan exequáltathassa, semmi remediumokon kívül, mégis ha az megbántódott fél contentus nem lenne a falu előtt ítélt poenával, suis modis et viis külső fórumon maga sérelmét keresesse.

18-o. Az határpásztorok szorgalmatosan vigyázni tartozzanak a kalangyászókra és másoknak fűvét lopókra, elhordókra, kiket is ha depraehendálnak, szekerestől, marhástól béhozzanak, hitek alatt possessor uraim is, falu törvényére; sőt ha az olyan kalangyászt és fűlopót az határpásztor nem találná s nem látná is helyben, de megvilágosodván benne, a károsnak tartozzanak kiadni, hogy maga káráért kalodában üttethesse az olyant; ha pedig a határpásztorok vigyázatlansága miatt lenne, és nem mérnek szólani arról, hogy nem látták s nem tudják, ki cselekedte azt, tartozzanak afféléket is megfizetni a károsnak.

19-o. Amik ennek utána is helyesnek a közönséges jókra s igazságra és jó rendtartásra valók occurrálnának, annectálni azokat is ide lehessen közönséges egyezésből.

(Corpus Stat I. 428-432.)

In. Imreh István: *A törvényhozó székelly falu*. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1983. 391–393.

A kézdiszentléleki római katolikus templom egy, az 1940-es évek elején kiadott képeslapon

15 Nemesi szabadságát sem véve figyelembe.

Székegyházi népesség-összeírások

1602. augusztus 1.

A Giorgio Basta által császári hűségre esketett kézdí-, orbai-, sepsi- és kászsónszéki nemesek, lófők és szabad székegyház katonai összeírása¹

Zentt Lelek

L. Matiús Janos	Z. Orbaj Andras
N. Zekelj Peter	Z. Czintalan Mate
L. Matiús Tamas	Z. Volonczy Gergelj
L. Kosa Balas	Z. Bartos Pal
L. Matiús Balas	Z. Volonczy Peter
L. Hodor ² Tamas	Z. Fabian Lukaczj
L. Hodor Mate	Z. Gan Miklos
Z. Ferenczy Gergelj	Z. Bartos Miklos
Z. Kozma Mihalj	Z. Hodor Gieorgj
Z. Ban Geörgj	Z. Kotro Jstuan
Z. Kis Gergelj	Z. Balas Andras
Z. Roman Gieörgj	Z. Kosa Peter
Z. Matius Lukaczj	Z. Agoston Mihalj
Z. Volonczy Gieörgj	Z. Orbaj Janos
Z. Jano Peter	Z. Bak Peter
Z. Orban Benedek	Z. Matius Balas
Z. Leörinczy Peter	Z. Darúas Tamas
Z. Bartok Tamas	Z. Bereczj Tamas
Z. Hodor Peter	Z. Matiús Jstuan
Z. Balas Jakab	Z. Marton Jstuan
Z. Elekes Mate	Z. Deak Janos

1 A nevek előtt álló betű az illetőnek az egyes rendbe való tartozását jelenti. N. = nemes ember, L., L. F., l., l. f. = lófő, lovas, D., Dr., d., dr. = darabant, v., v. d., V. D. = veres darabant, Z = zabados, ti. szabados székegyház, g., gy., Gy. = gyalog, g. l., gy. l., Gy. L. = gyalog lófő. A jobbágy általában ki van írva a nevek után. Más, az összeírásokban gyakrabban használt rövidítések: ob. = obiit, azaz elhunyt, def. = deficit, azaz elhunyt, E. K. V., E. K. = egy kenyéren van, azaz egy háztartásban él, nem osztottak meg az örökségen, esetleg nincs is külön lakása, háza, m. vagy must. = mustrált, azaz megjelent a hadiszemlén és megvizsgáltatott a hadifelszerelése, katonai készenléte, m. m. = megmustrált, g. m., gy. m. = gyalog mustrált, Örök. örök.=örökség. Egyes latin szavak jelentése: nobiles = nemesek, primipili veterani = régi lófők, pedites pixidarii veterani = régi darabantok, viduae = özvegyek, pedites recuperati = hadi szolgálatra visszaszerzett gyalogok, libertini =szabadosok, m. p.= manu propria azaz saját kezűleg

2 Fodor kijavítva: Hodor

Z. Matius Jstúan	Z. Zeben Lenartt
Z. Kotro Leöriczj	Z. Kouáczej Janos
Z. Deak Andras	Z. Czikj Jstúan
Z. Roman Marton	Z. Kis ³ Kazon
Z. Emeczj Geiorgj	Z. Medues Jstuan
Z. Markos Andras	Z. Nemes Mate
Z. Fazakas Balintt	Z. Czider Peter
Z. Konabi Tamas	L. Magiar Mihalj
Z. Voloncezj Jstúan	Z. Varga Balas
Z. Hegies Matias	Z. Jako Tamas
Z. Hegies Balintt	Z. Konabi Janos
Z. Demeter Leörinczj	Z. Jako Istuan
Z. Kouaczj Miklos	Z. Miklos Peter
Z. Elek Miklos	Z. Czider Janos
Z. Bodor mate	Z. Barta Janos
Z. Voloncezj Lazlo	Z. Barta Geiorgj
Z. Czintalan Gergelj	Z. Kereseö Mihalj
Z. Roman Leörinczj	Z. Elek Matias
Z. Luka Geiorgj	

In. *Székely Oklevéltár. Új Sorozat.* Bevezetéssel és jegyzetekkel közzéteszi Demény Lajos. Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadása, 1998. IV. kötet, 50–51. (A továbbiakban: *SzOkl. Ús.*)

1614. február 17–23.

Maros-, Udvarhely-, Sepsi-, Kézdi-, Orbai-, valamint Csik-Gyergyó-Kászonszék-beli főnépek, lőfők, gyalog puskások, szabadosok, jobbágyok, zsellérek és szolgák összeírása

Con. Szentlelek

Nobiles:

Matius Janos maior
 Szekel Boldisar puer
 Matius Thamas
 Kis Matius Janos
 Matius Jstwan. No. 5

Primipilii:

Lazlo Mihalj
 Romanj Jstuan
 Medues Janos

Hodor Thamas
Hodor Mate
Hodor Janos
Voloncz Lazlo
Voloncz Jstuan
Voloncz Mate
Barthos Pal
Kosa Benedek
Hodor Jstuan puer
Kotro Leorincz
Orbaÿ Miklos
Bartok Boldisar, regi lo[feó], Zegins. mia Zolga.
Orbaÿ Miklos
Voloncz Jstuan senex
Voloncz Georgi minor
Geórgy Mihalj lofeó heliben zallott, de maga Peteó Andrast Zolgalja, Job. No. 19

Pedites pixidarii:

Medues Marton fia Mattjas, levele vagon
Zabo Mihalj, Petki Jdejbelj.
Chiwdeór Peter, Petki Jdejbelj.
Kereséó Mihali puer, Petki Jdejbelj.
Zeóld Andras Drab., leuele vagon, most Matis (!) Jan. maior birja, Confiscalas uthan.
Borcza Geórgi D., rabsagbol ualo zabadittasert Matius Janosnak zalogon [atta] magat.
Marthon Andras regi, most Zegin. mia Zolga.
Bartok Thamas senex.
Hegies Mate, Petki Jdejbelj.
Dombi Simonnak is leuele vagon, de Confiscalas uthan Matis (!) Janosnak atta magat.
Balas Jakab, Petki Idejbelj.
Hodor Georgÿ, Petki Jdejbelj.
Horuath Balas puer, Petki Jdejbelj.
Matius Lukacz, Petki Idejbelj.
Varga Jstuan, Petki Jdejbelj.
Kosa Peter, Petki Jdejbelj.
Matis Jstuan, Petki Jdejbelj.
Kosa Lzlo, Petki Jdejbelj.
Orbaÿ Janos, Petki Jdejbelj.
Roman Mihaly, Petki Jdejbelj.
Roman Jstwan senex valde.
Agoston Geórgi D., most Kis Matius Janos sellere.
Gall Miklos D. Most sponte Nagi Matius Janost zolgallja a Dr. helireól.
Luka Janos puer, Petki Jdejbelj.
Daruas Thamas, Petki Jdejbelj.

Bak Peter puer, Petki Jdejbelj.
Voloncz Gergely, Petki Jdejbelj.
Kouacz Balas puer, Pap Ferencz[nel] lakik most, Zolgal Jozagarol.
Kouacz Miklos, Petki Jdejbelj.
Voloncz Georgi minor, Dr.
Voloncz Lazlo, Petki Jdejbelj.
Voloncz Balint D. Zalagon Matis (!) Thamasnak atta magat Confiscalas uthan.
Fabian Jstwan, Petki Jdejbelj.
Balog Mihali, Petki Jdejbelj.
Kereztes Andras, Petki Jdejbelj.
Kús Kouacz Pal, Petki Jdejbelj.
Kús Kozma Mihalj, Petki Jdejbelj.
Bereczk Jakab, Petki Jdejbelj.
Jako Balas Dr., most Matius janosnak Zalagon atta magat Confiscalas uthan 3
for[int]ert.
Jano Mihali, Petki Jdejbelj.
Jano Janos Dr., de cziak mostan Matius Janosnak Zalagon atta magat, Confiscalas utan
3 forintert.
Kozma Jstuan, Petki Jdejbelj.
Varga Mate, Petki Jdejbelj. Ezeknek az Petki Jdejbeljeknek mind vagion levelek. No.
43

Libertini:

Deak Janos louon Zolgalt
Leorincz Peter
Kotro Jmreh
Elekes Gergely es latorsagert keóte magat Matis Janosnak Confiscalas uthan.
Kýs Mattias, latorsagokert keóttek magokat Matis Janosnak, Confiscalas uthan, lopa-
sert.
Ferencz Gergely
Konabe Janos
Kozma Balas meg holt, leania vagion.
Barta Georgy sponte Zolgallia Matius Janost.
Tarcza Janos sponte Zolgallia Matius Janost.
Kouacz Mihali sponte Zolgallia Matius Janost.
Pados Mihalj, Matius Janosnak Zalagon atta magat pro fl. 4 Confiscalas uthan.
Kania Janos niaualias ember.
Kouacz Mihali sponte Zolgallia Matius Janost. (!)
Kws Mihaly
Bereczk Peter latorsagaert keótte magat Matis Janosnak Confiscalas uthan.
Leórinicz Janos latorsagaert keótte magat Zeke Boldisarnak Confiscalas utan.
Horuath Gergely sponte Matis Janost Zolgallia.
Kosa Simin senex valde.

Chiuz Oremus
Borczia Jstuan
Voloncz Illies, Matius Janosnak keótte magat pro fl. 3, Confiscalas uthan.
Bartos Miklos sponte Matius janost Zolgallia.
Ferencz Miklos
Roman Balas
Roman Bartalis meg holt, leania vagion.
Varga Janos
Matius Andras
Orbay Mihali Zegin. mia Zolga.
Matius Geórgi sponte Matius Janoshoz, kissebbhez tartia magat.
Bak Benedek, Kis Matius Janost sponte Zolgallia.
Gall Balas, Matis (!) Thamasnak Zalagon atta magat, Confiscalas uthan.
Gall Marton puer, Zegin. mia Zolga.
Agoston Benedek
Roman Georgi puer, Zegin. mia Zolga.
Simon Ferencz sponte Matius Thamast Zolgallia, benna.
Pap Andras
Simon Peter puer
Demeter Leórinicz
Roman Geórgy
Kouachy Pal
Jano Peter senex
Elek Miklos pauper
Balogh Janos
Jncze Jstwan
Kouacz Thamas puer
Elek Mattias senex
Fazakas Geórgy sponte Zolgallia Matius Janost, minort.
Zabo Marthon
Orban Benedek
Jako Mate Zegin. mia Zolga.
Czintalan Miklos
Czintalan Mate
Jmecz Geórgy
Konabe Thamas senex
Bolta Peter fia, puer.
Varga Janos, Zegin. mia Zolga.
Marti Balint
Gan Andras
Demeter Thamas
Orban Jstuan, Zekel Peterhez tartotta magat, most Matis (!) Janos keozet mondgia
hozza.

Zabo Janos senex.
Jako Marton sponte Zekelj Peterhez tart.
Jako Thamas
Jako Andras
Mezaros Jstuan, Zegin. mia Zolga.
Elek Mihalj
Roman Leórinicz. No. 68

Jobbagiones:

Agoston Mihalj, Matis (!) Jan. Job. Confiscalas eleótt.
Agoston Peter, Matis (!) Thamas Job.
Medues Janos, Matis Thamas Job.
Bartok Ferencz, Matis Jan. Job. Confiscalas uthan.
David Jakab, Matis Thamas Job. Confiscalas uthan.
Dombi Janos, Matis Janos Job. Confiscalas uthan.
Mezaros Janos, Matis Jn. Job., regi.
Tataj Balas, Varmegiehez ualo Job., Chioma Georgi Job.
Bak Mihalj, Roman Bartalisne sellere.
Bartok Gergelj Varmegiehez valo Eos Job., Nemes Janose.
Thamas Mihaline Varmegiehez valo Eos Job., Kaczio Janosneje.
Bartok Jstuan Varmegiehez valo Eos Job., Matis Janose.
Marti Demeter Varmegiehez ualo Job., Matis Janose.
Marti Leórinicz Varmegiehez valo Job., Matis Janose.
Lengiel Lukacze Varmegiehez valo Job., Matis Janose.
Barra Mihalj Varmegiehez valo Job., Matis Janose.
Lengiel Mate Varmegiehez valo Job., Matis Janose.
Koncz Balint Varmegiehez ualo Job., Zikzaj Géorgie.
Gan Marthon Varmegiehez valo Job., matis Janose.
Gan Janos, Varmegiehez valo Job., Matis Janose.
Marthon Leórinicz Varmegiehez valo Job., Zikzaj Géorgie.
Thamas Andras Varmegiehez valo Job., Zikzaj Géorgie.
Koncz Andras Varmegiehez valo Job., Zikzaj Géorgie.
Fabian Thamas Varmegiehez valo Job., Matis Janose.
Marti Georgj Varmegiehez valo Job., Miko Georgie.
Marti Thamas Varmegiehez valo Job., Miko Georgie.
Farkas Janos Molduaj fj, Bonis Mihali sellere.
Agoston Georgj, Matis Janos sellere.
Szabo Gergelj⁴, Nemes Jan. Job., rabsagbelj zabadittasert.
Jffiu Jstuan Varmegiehez valo Job., Matis Janose.
Kerepeczj Leorincz Varmegiehez valo, Matis janose.
Theóreók Mihalj Varmegiehez ualo, Matis Janose.

4 A kihúzott *Jstuan* fölé írva.

Miklos Janos Varmegiehez valo, Miko Georgie⁵.
 Miklos Andras, Varmegiehez valo, Miko Georgie.
 Gergely Jstuan Varmegiehez ualo, Matis Janose.
 Pakocz Peterne Varmegiehez valo, Kelemen Mihalje.
 Bartalis Pal Varmegiehez ualo, Kelemen Mihalje.
 Bartalis Balint Varmegiehez ualo, Kelemen Mihalje.

Avitici	No. 30
Post Confiscationem	No. 3
Ante Confiscationem	No. 1
Subiugatus	No. 1
Inquilini	No. 3

In. *SzOkl. Ús.* IV. kötet, 434–437.

1619. július 13. és 14.

*Főnépek, lófők, darabantok, szabadosok, jobbágyok és zsellérek összeírása
 Kézdi-, Csík-, Gyergyó- és Kászsorszéken*

Zentlelek

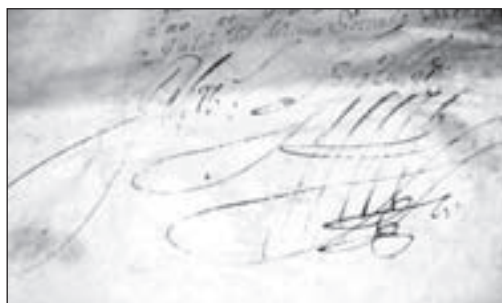
Jurati examinati

Principali:

Hodor Thamas ⁶	2	–	–
Voloncz Gyeörgy	6	1	3
Kosa Benedek	9	7	6
Bartos Pal	4	–	1
Woloncz Jstuan	6	2	–

Pedites Pixidarj Jur.:

Varga Jstuan	6	3	2
Hodor Gyeörgj	2	–	–
Jano Mihály	2	1	–
Kanabe Janos	2	–	1
Kereztes Andras	2	2	1
Jako Mathe	–	2	–
Balas Jakab	2	1	–
Dyak Janos	4	3	1
Jano Peter	4	2	1
Ferencz Gergelj Judex	2	–	–

*Bethlen Gábor erdélyi fejedelem aláírása egy
 1617-ből származó címeres nemesi levélen*

⁵ Miko George a kihúzott Mate Janose után írva.

⁶ A nevek után álló számjegyek az ökrök, szarvasmarhák és lovak számát jelölik.

Jobagiones Joannis Matis senior., Jur.:

In temp[ore] G[abrielis] Ba[thori]	5	2	–
Czýntalan Gergely Geczý Andras			
Jdeýben atta magat			
Agoston Mihaly Conf.	4	1	–

Nobiles:

Matis Janos nagjobb	16	50	12
Matis Thamas	12	13	5
Matis Janos kwsseb	10	3	5
Orbay Jstuan	8	5	3
Orbay Janos	4	–	1
Matis Jstuan kwssebb	4	–	1
Matis Miklos	2	2	1
Relicta Petrý Szekely	6	4	3
Matis Balasne	2	–	2

A kézdiszentléleki Orbai család nemesi címere és pecsétje 1617-ből

Primipili:

Kotro Janos	4	2	1
Hodor Janos ⁷	–	1	–
Matis Lukacz	5	3	4
Wolonc Mate	2	1	–
Wolonc Jstuan	2	–	–
Medues Janos	4	–	–
Bartok Boldisar nil	–	–	–
Roman Jstuan	6	8	3
Lazlo Mihaly	2	2	1
Rel. Hodor Jlyesne	2	1	–
Hodor Matene	2	2	–

⁷ Következik: *nil.* kihúzva.

Pedites Pixidarÿ:

Zabo Mihaly	2	1	–
Borczya Gyeorgj	2	1	1
Medues Mattias nil	–	–	–
Medues Jstuan	2	2	–
Czyendeor Peter	4	2	1
Tureza Mihalj nil, koldus	–	–	–
Marton Andras	6	2	–
Bartok Miklos	4	–	1
Hegyés Mathe	4	4	1
Kotro Andras	3	1	–
Balas Gyeorgy ⁸	2	–	–
Dyak Balas	2	–	–
Leorincz Balint	2	2	1
Elek Jstuan	2	–	–
Kosa Peter	2	–	–
Kosa Lazlo	2	2	–
Kosa Gyeorgy	2	1	–
Kosa Simon	–	1	2
Borczya Jstuan	3	1	–
Czyuz Oremus	4	2	–
Matis Jstuan	4	2	2
Kyws Mihaly	2	1	–
Roman Mihaly	4	1	–
Roman Janos	–	–	1
Ferencz Balas Civis	2	–	–
Roman Balas	2	–	–
Varga Janos	2	–	–
Matis Andras	2	1	–
Daruas Thamas	2	–	–
Pap Andras	–	2	1
Jako Barrabas	2	–	–
Kouacz Marton	6	1	2
Woloncz Gergely kw[eb]	2	2	–
Kouacz Balas budoso, nil	–	–	–
Demeter Leorincz	2	–	1
Elek Miklos nil	–	–	–
Fabyan Jstuan	4	2	2
Balogh Janos	1	–	–
Kouacz Pal	4	1	1
Kouacz Andras	4	2	–

⁸ Következik: *Balas Jakob*, kihúzva.

Kozma Mihály	2	1	–
Konabe Marton	2	1	1
Jako Gyeórgy	4	2	2
Kozma Marton	2	1	–
Konabe Thamas	–	2	–
Bereczk Jakab	2	1	–
Kozma Jstuan	2	1	–
Martj Balint	–	2	–
Roman Leórinçz	2	1	–
Dauid Mihály	–	1	–
Kouacz Pal	2	–	–
Kouacz Andras	2	–	–
Roman Gyeórgj	2	1	1
Szabo Janos	–	1	–
Roman Gyeórgj kwsseb, servus, nil	–	–	–
Jano Thamas sr. nil	–	–	–
Luka Janczy ser. nil.	–	–	–
Jano Jmreh ser. ⁹	–	–	–
Varga Jstok ser. ¹⁰	–	–	–
Elekes Marton ser.	2	1	–
Rel. Bolta Peterne	–	2	–
Rel. Kanya Janosne nil.	–	–	–
Rel. Demeter Benedekne nil	–	–	–
Czywdeór Janosne	2	1	–
Borczya Kereztesne	2	1	–
Woloncz Gergelyne	2	–	–
Dauid Peterne nil	–	–	–
Kata Ersok nil	–	–	–
Szabo Janos Junior, nil	–	–	–
Bereczk Janosne nil	–	–	–
Horuat Gyeórgjne nil	–	–	–
Roman Bartaliusne nil	–	–	–
Demeter Martonne nil	–	–	–
Roman Jstuanne nil	–	–	–
Gal Gyeórgjne nil	–	–	–
Agoston Benedekne nil	–	–	–
Balogh Mihalyne	2	–	1
Kozma Palne nil	–	–	–
Orban Jstuan	4	2	1

⁹ Következik: (*Vaccas*) 2, kihúzva.

¹⁰ Következik: (*Vaccas*) 2, kihúzva.

Jobagiones Joannis Matis senioris:

Bartok Ferencz nil., azt igi tudgiuk: mikor Bathorý Gabor Haua- saljfeódiibeól ký ieóue, akor ada Matis Janos keze ala magat, de igi, hagi holta utan feleseget, gyermekeket iobagisagra ne tarczia.			
Gan Janos. Ezt is ezenkeppen tudgia Woloncz Gyeórgj, mert ott uolt akkor.	–	2	–
Dýak Leórincz. Szalagon hat forintert, ezt Dyak Janos, Hodor Thamas tudgyak	–	2	–
Gal Miklos. Mikor Matis Janos Bathorý fejedelem Jdejeben Jllyefaluan eórzeót, akor atta oda magat	2	3	2
Agoston Benedek Confis.	–	–	–
Vuloncz Gyeórgj kwseb. Bathorý fejedelem idejeben atta magat Jobagisagra.	4	3	–
Woloncz Lazlo nagýob. Ez is akor atta magat Jobagisagra.	2	1	–
Pap Ferencz. Mikoe Gýarfas Pal es Czýoma Gyeórgj Circaltak, akor atta magat oda Jobagisagra	2	1	–
Jako Balas. Confiscalas utan atta magat szalagon	2	1	1
Dombý Simon. Mikor Jllyefaluan eórzeót akor atta magat oda Jobagisagra	2	1	–
Kyws Mattias,	2	–	1
Elekes Jstuan. Ez a ketteó lopasban estek volt s ugi keóttek oda magokot Jobagisagra	2	1	–
Elekes Gergely. Ezenkeppen Confis. utan.	–	–	–
Matis Andras kwseb. Confiscalt	2	2	–
Kouacz Mihaly Bathorý fejedelem idejben atta magat Jobagi- sagra	2	3	–
Dombi Janos nil. Confiscalas utan atta	–	–	–
Ban Gyeórgj Bathorý fejedelem Jdejben atta magat Jobagja, KywsKazonban leueó Jobagj	3	1	–
Sebestyen Jstuan Avit.	2	–	–
Pados Mihalý Dedit.	2	1	–
Kouacz MihalýDedit. Bathorý fejedelem idejben atta magat Jobagja	2	1	–
Turcza Janos Jllyefaluan ualo eórzeseben atta Jobagisagra magat	2	–	–
Medues Peter nil. Ez elmult eztendeóben szallott az Matis Janos feóldere, de lo feo ember uolna	–	–	–
Rel. Borczia Gyeórgjne Brassobol ualtotta uolt ki az urat	2	1	–
Rel. Zeóld Andrasne. Ennek is az vra Jllyefaluanal ualo leteben atta oda magat Jobagisagra	2	1	–
Relicta Balyko Jtuanne Vak	–	1	–
Rel. Kyws Gergelyne. Perben uadnak s uagion harom eztendeje, hogi oda tartot jobagysagra.	2	1	–

Rel. Jako Ersebet nil. Ennek eóreókkeget Matis Janos ket ezten- deje hogi býria.	–	–	–
Rel. Bereczk Peterne nil. Bathorý fejedelem idejben atta az vra Jobagýsagra lопасert magat	–	–	–

Jobagiones Thomae Matis:

Medues Janos felseó. Orsagert atta magat regen Jobagja.	2	2	–
Woloncz Lazlo kóweb. Meggyesi gywles uttann atta magat Jobagisagra.	2	–	–
Dauid Jakab. Megyesi gywles eleót ualo Jobagýa	–	2	–
Agoston Peter. Bathorý fejedelem mikor fejedelemsegre be ieót, akor atta magat Jobagia.	3	1	–
Horuat Gergely. Mikor Jlyefaluan eoreózteók, akor atta Jobagia magat	–	1	–
Vuoloncz Balint. Megyesi Gywles uttan ualo Jobagia	2	–	–
Jano Janos. Confiscalas utan szalagon pro. fl 3 atta magat	4	2	1
Demeter Thamas. Confiscalas utan ualo Jobagj	2	1	–
Rel. Gal Balasne. Az ura regen atta uolt magat Jobagia	–	2	–
Rel. Simon Ferenczne nil. Sok Idey Jobagia	–	–	–
R. Gal Mathene nil, regi Jobagia	–	–	–
Nagj Janos regi Job.	2	2	4

Jobagiones Joannis Matis Junioris:

Agoston Gyeórgy. Bathorý fejedelem ideibeli Jobagia	–	2	–
Luka Janczy ¹¹ Ereószagal akaria Jobagia tennj. Drabant	–	–	–
Bak Jstuan Jmpignoratus	2	–	–
Jncze Jstuan nil. Confis. utan	–	–	–
Fazakas Gyeórgy nil. Megyesi gywles utan ualo	–	–	–
Matis Gyeórgj Megyesi gywles utan ualo	–	2	–
Jako Thamas. Az lýppai utolzorj expeditio utan kert uolt penzt magara, meljest megh adot, s az utan kerte megh ez mostanj urunktol Jobagiul	–	2	–
Jako Andras. Megyesi gywles utan. Subiugatus	2	–	–
Rel. Cziuz Ersebet. Megyesi gywles utan ualo Jobagj	–	1	–
Matis Andras. Orsagert keóteótte magat Jobagia megyesi gjwles utan	–	2	–

Jobagiones Stephaný Karoly:

Bodor Mathe. Megjesy gywles utan ualo Jobagj	–	2	–
Jmecz Gyeórgj. Megyesi gywles utan ualo Job.	2	1	–
Szabo Marton,	2	2	–

¹¹ Következik: *servus* kihúzva.

Kereztés Mathe. Megyesi gyűlés után ualó Jobagiok	–	2	–
Gán András nil. Megyesi gyűlés után feje ualtságába keőteőtte magát Job.	–	–	–
Varga Mathe. Megyesi gyűlés eleő ualó	–	2	–
Czintalan Mathe nil. Megyesi gyűlés eleő ualó Job.	–	–	–
Czintalan András nil, budoso. Megyesi gyűlés eleő ualó Job.	–	–	–
Varga János budoso, feje keőteő latorsagert, paraznasagert.	–	–	–
Zabó Jstuan nil. Impignoratus. Az annya ueő uolt penzt magára.	–	–	–

Jobagiones Relictae Petrij Szekely:

Jako Marton. Megyesi gyűlés eleő ualó Jobagj.	2	–	–
Jano Mathe regi Job.	2	–	–
Racz János Advena. Az melj Jozagban lakik fejedelme	2	1	–
Baricz Mihály Avit.	2	–	–

Orbay Jstuan Jobagia:

Orbay Mihály Impignoratus. Megyesi gyűlés után.	–	1	–
---	---	---	---

Varhoz ualó **Jobagiok** Matis Janosé Nagyöbe, melyek Szekelységben uadnak:

Bartók Jstuan	–	2	–
Martj Demeter	–	2	–
Martj Leórinč	2	2	–
Pal Jstuan	–	2	–
Barra Mihály	2	1	–
Barra Mathe	2	1	–
Gán Marton	–	2	–
Gán János	–	1	–
Fabyan András	2	1	–
Gyeörgj Jstuan	4	3	–
Kerepeczj János	6	1	2
Theóreók Mihály	4	1	–
Gergely Jstuan	4	–	1
Butak Lukacz nil	–	–	–

Nemes Balint Jobagia:

Bartók Gergelj	2	–	–
----------------	---	---	---

Swkeosd Gyeörgj Job.:

Koncz András	2	1	–
Koncz Jstuan	2	2	–
Thamas András nil	–	–	–
Marton Leórinč nil	–	–	–

Miko Gyeórgj Jobagj:			
Martj Thamas	6	3	–
Martj Gyeórgj	4	3	–
Martj Miklos	–	2	–
Rel. Miklos Andrasne	–	1	–
Miklos Janos	4	–	–

Kelemen Jmreh Jobagj:			
Tataý Balas	–	2	–
Bartalis Balint	2	2	–
Bartalis Gyeórgy ¹²	–	2	–
Bartalis Pal	4	2	–
Balýko Pal	–	1	–

Sýgmond Jstuan Jobagj:			
Desi Janos	6	2	3
Desi Jmreh	2	1	1

In. *SzOkl. Ús.* IV. kötet, 602–605.

1635. október 19.

A kézdiszéki hadköteles székelyek jegyzéke

SZENT LELEK

Septem Jurati homines

Kotro Janos Judex
 Fabian Jstvan
 Konabe Jstvan
 Kús Mihaly
 Czusz Georgy
 Konabe Georgy
 Balogh Janos

Nobiles

Matis Janos Senior ob.
 Karoly Jstvan ob.
 Mathis Thamas Uzonban Nemesek kóoszt M.
 Matis Janos Junior Uzonban M.
 Orbai Jstvan ob.,
 Fia Andras M.; Eq. 1
 Ócze Janos. E. K. V.

¹² Következik: *nil*, kihúzva.

Orbai Janos Eq. 1
Matis Jstvan Uzonban M.
Matis Mihaly Eq. 1
Matis Miklos Allia Samuel U[ram] szolgaja
Szekely Boldisar

Viduae Nobilium

Szekely Peterne, Boldisar Fia M.
Matis Balasne Fia Mihaly

Primipili Veterani

Hodor Janos g. m.
Hodor Thamas ob., Keresztes Fia az g. kőszet m., Balas koczissagon szolgal az Gialogh Kapitannal
Voloncz Mathe Eq. 1
Voloncz Jstvan ob., Fia Mattjas g. m. Korto Janos Fia Mihaly Eq. 1
Kosa Balas ob., ennek ócze Benedek vilaghtalan. Ennek Fia Andras, ennek kis¹³ Fia Janczi
Matis Lukacz erőtlen ember, Fia Georgy, ennek Fiai Janos, Jstvan ob., ennek is Fia Mihaly
Voloncz Jstvan Senior def., Óróks. Voloncz Jlljes lakik
Bartos Janos g. m.
Voloncz Georgy Senior
Fiai Peter, Eq. 1
Marton, E. K. V.
Peternek Fia Georgy
Medves Janos, ennek Fiai Mihalj, Andras
Laszlo Mihaly ob., Fiai Andras,
Miklos M., E. K. V. Eq. 1
Andrasnak fia Mihaly
Fodor Jstvan g. m.
Fodor Ferencz g. m.

Viduae Primipilorum

Hodor Jllyesne
Hodor Mathene
Bartok Sandorne def., Órók. Bartok Jstvan birja

Recentes

Nemes Peter Lovan M., de g. szolgalljon Eq. 1
Lórincz Jmreh, jo levele vagion, Fia Peter

¹³ ennek kis helyett s ennekis.

Roman Jstvan, Fia Mihalj M., [ennek] Fiai Andras Eq. 1
Szabo Mihaly, Fia Peter Eq. 1

Pedites Pixidarÿ Veterani

Marton Mihaly, Ócze Marton Jmreh zolgalatban Wagion

Bartok Miklos Fiai Andras, Thamas

Hegies Mathe ob., Fiai Lórinca, Georgy

Hegies Andras ob., Fiai Andras, Georgy

Kotro Andras Fiai Jmreh, Lórinca, Peter;

Óczei Balas ob., Janos el budosot, órókse[eket] az Battjok Kotro Andras birja. Ezen

Kotro Andrasnak mas Óczie Jstvan, nótelen, zolgalatban lakik

Deak Jstvan, Lovasok kózt mondgiak lenni

Balas Georgy Fiai Georgy, Peter

Balas Jakab erótlén ven ember, Fiai Jstvan m.

Andras. E. K. V.,

Andras ob.

Deak Balas

Szasz Mihaly ob., Fia Mihaly

Hodor Georgy ven ember¹⁴, Vey Balas az Lovasok kózt wagion, Fia Lórinca Jmreh

Bonis Mihaly

Volonca Jlyes, Ócze Jmreh. E. K. V.

Varga Jstvan Hadnagy, Nobilitaltatot

Kosa Peter ob., Fia Laszlo. Ennek Fia Miklos M.

Kosa Georgy

Kosa Symon ven ember, Fia Miklos, ennek ócze Janos

Borcza Jstvan ob., Fia Balas ob., def., Ugian Jstvan Fia Gergely, Lukacz ob., Borcza

Peter Gergeljel E. K. V., must.

Czusz Oremus

Czusz Georgy

Matis Jstvan ob., Fiai Peter, Balas, Georgy, Pal. E. K. V.

Kis Mihaly

Roman Georgy ob., Fiai Jstvan Zaszlo tarto, Jmreh

Roman Mihaly

Roman Janos Fiai Andras, Jstvan, Mihaly

Roman Balas Fia Jstvan

Ferencz Balas ob., Fia Gergely Annorum 13

Ferencz Gergely ob., Fiai Janos ob., Marton

Orbai Mihaly ob., Def., órók. Felesege lakik

Varga Janos Fiai Janos, Jstvan, Andras, Peter, Jmreh

Varga Gergely ob., Def., Janos birja óróks.

¹⁴ Így: *Hodor Giórgy ven emb., Veje Balas m.; Fia Andor m. h. Leórinca Balint m. h., Eócze Jmreh; Fia Lórinca Jmreh az Lovasok kózt.*

Matys Andras ob., Fiai Thamas ob., Miklos m.
Gal Marton ob., Órók. Felesege lakik
Darvas Thamas ob., Fiai Jstvan M., Janos, Georgy, Miklos. E. K. V.
Pap Andras Fiai Janos, Mihaly, Andras
Simon Peter vagus, Órók. az Napa lakik
Jako Barrabas, Simon Peternek Mostoha apja¹⁵, az Anyaval óróks. lakik Barrabasznak
Fia Mihaly
Kovacz Marton ob., Mostoha Fia Keresó Mihaly, az lakik az edes Anyaval az óróksege-
ben
Volonc Gergely Fiai Ambrus, Andras, Jstvan, Gergely
Demeter Janos ob., Def., ócze Mihaly; Mostoha Fia Peter
Demeter Andras, ócze Marton M., E. K. V.
Agoston Jmreh
Roman Georgy Fia Marton
Konabe Jstvan Fia Janos
Elek Miklos ven ember, Fia Jstvan M.
Elek Jstvan nótelen
Fabian Jstvan, Veý Boldisar Janos. E. K. V.
Balogh Janos Fiai Andras ob., Peter ob., Jstvan el, Janos is el, Marton is
Kússebb Kovacz Pal, Ócze Peter ob.; Fia Mihaly
Kovacz Mihaly Fiai Andras, Jstvan, Peter
Desi Andras óregh ember, Fiai Mihaly, Jstvan, Janos
Kovacz Thamas Sogora Desi Andrasnak. E. K. V., ez M.
Kozma Mihaly
Kozma Marton Fiai Georgy, Mattjas
Kozma Peter Fiai Janos, Georgy
Elekes Marton ob., Fia Marton
Konabe Janos ob., Fia Georgy, ennek Fia Andras
Konabe Thamas ob., Fia Mihaly, ennek Fia Jakab
Bereczk Jakab
Kozma Jstvan Fia Jstvan¹⁶
Kozma Janos notelen abs., az lovasok kósz
Kozma Georgy
Jano Mihaly ob., Órók. Attjafia birja¹⁷
Jano Jmreh Fia Miklos
Konabe Marton Fiai Miklos, Peter
Konabe Jakab
Keresztes Andras ob., Fia Janos ob.

15 Az *apja* helyett *Fia*.

16 Következik: *junior*.

17 *Attjafia birja* helyett *attiafiai biriak*.

Keresztes Mihaly Fiai Janos, Andras
Keresztes Marton, Ócze Peter. E. K. V.
Jako Mathe Polgar
Jako Georgy ven ember, Fiai Peter M., Jstvan
Meszaros Jstvan Fiai Miklos, Mihaly, Marton; Ócze Marton ob., Def.
Kovacz Pal senior ob., Fiai Balas, Andras, Ferencz. Külön kenyeren wadnak Balasnak
Fiai Kovacz Pal, Jstvan. Ferencznek Fiai Georgy, Peter. Andrasnak Fia Abraham.
David Mihaly ob., Fiai Ferencz, Jstvan
David Jstvan Fiai Andras, Gergely, Janos
Roman Lórinz Fiai Peter, Georgy, Marton
Marti Balint erőtlen ember, Fiai Lukacz, Andras, Jstvan ob., Jakab
Medves Mattjas Fia Mihaly
Medves Jtvan Fia Peter
Szabo Janos kek Dr.
Borcza Georgy Fia Jstvan
Szabo Mihaly, Catarinatol lófú levele
Gergely Kovacz Betegh, Fia Janos
Czúdór¹⁸ Peter ob., Fiai Mihaly, Andras
Czudór¹⁹ Janos
Keresó Mihaly az Anyaval Kovacz Martoneval lakik, Joszaga wagon, arra kel telepedni
Kovacz Marton²⁰ def., az joszaga, ha meghalna Attjafiara szalna, Voncz Gergely szol-
galo ember, kit illetve, az tóbi jobbagi, Bak Peter is szolgalo ember
Horvath Balas Fia Janczi
Deak Peter ob., Ócze Jstvan Deak birja Órók.
Gal Mihaly
Jano Peter ob., Kanabe Jstvan birja felesége után órók.
Bolta Janos
Borcza Jstvan Santa, Ócze Gergely M.
David Jstvan Deak ob., Def., Órók. Czegeri²¹ Andras birja varmegiere²²
Borcza Marton
Luka Janos
Deak Peter ob., Órók. az ócze Jstvan Deak birja
Szabo Andras ob., Def., Órók. Nénye birja

Recen.

Kanya Andras
Kotro Andras Fiai Jmreh, Lórinz, Peter; Ócze Kotro Jstvan Zolgalatban vagion, Had-
nagy Zolgaja

18 Czeodeor.

19 Czeodeor.

20 Következik: *sine semine*.

21 *Czengeri*.

22 Következik: *eztendeie ha vagyon, hogy belé kapott iobbagj*.

Kis Mihaly, Kis Mathene Fia
Roman Georgy, Roman Martonne Fia
Kovacz Jstvan, Roman Jstvanne óróks. szallot

Viduae Pixidariorum

Borcza Keresztesne el, Fia Gergely M.
Kanyo²³ Janosne
Demeter Benedekne ell, az Leanya jobbagj emberhez ment, azok birjak Órók.
David Peterne ell, oda fel megh irtuk, Joszagat Czengeri Thamas birja
Kotro Jstvanne
Kata Ersók, Bartok Jstvan zallot órók., verre
Bereczk Janosne ob., Leaný birjak Órók.
Borcza Matene ob., Fia m. m.
Horvath Georgjne ob., Fia Balas M.
Kis Mathene
Demeter Martonne ob., Demeter Mihaly lakik Josza[gaban]
Roman Martonne
Zoman (!) Bartalysne ob.²⁴
Roman Jstvanne
Gal Georgjne wen²⁵ Aszszonj. Vagion ket leanj Unokaja, azokra szallot óróksege
Agoston Benedekne, Fia Jmreh M.
Balogh Andrasne, Fia m. m.
Elek Andrasne, Fia Def., Verre josza[gat] Fabian Jstvan birja
Kozma Mihaljne ob., Fia Mihaly M.
Kozma Albertne ob., Fiai Peter, Marton M. M.
Jano Mattjasne, Fia Jmreh M.
Bolta Peterne, Fia Janos m.
Luka Georgjne, Fia Janos m., órók. Leaný birjak, Fiait nem illeti
Turcza Mihaljnenak Fiai Jstvan, Andras, Mihalj, Janos, zolgalatban wadnak szellyel

Recuperati Pedites

Gun²⁶ Marton Fia Janos Szaszwaroson lakik, az joszaghnak egj reszit Karoly Jstvanne
birja, egj reszet az Attiafiai
Apolin Peter ob., Def.
Voloncz Laszlo major ob., Fiai Janos, E. K. V., Mihaly, Mihalynak Fia Mihaly
Bereczk Laszlo, joszagaban lakik
More Janos Fia Janos
Medves Peter Fia Andras

23 *Kania.*

24 Következik: *iosz[aga] vérre szallott.*

25 Következik: *óregh.*

26 *Gabir.*

Jako Balas Fiai Marton, Jstvan
Tolda Andras ob., Leany agra bir[ja] josza[gat] Kovacz Mihaly
Czintalan Gergely Fiai Georgy, Jstvan, Mihaly
Roman Ersebet ob., Kovacz Jstvan birja órók. Felesege utan
Bartok Ferenczne el, Fia Andras M.
Jako Andras, Fia Peter m., ennek Fiai Mihalj, Marton
Agoston Georgy
Mathe Andras
Czintalan Janosne ob., Czintalan Jstvan lakik joszag.
Vonocz(!) Balint def., Felesege birja órók.
Jano Janos ob., Fia Jstvan M.
Demeter Thamas Fiai Janos M., Jstvan, Peter. E. K. V.
Voloncz Laszlo Fiai Marton M.; Ócze Janos
Gal Mathe Def., Órók. az Anja birja
Bodor Mathe ob., Fia Mihaly M.,Mihaljnak Fia Mattjas; Ócze Jstvan
Keresztes Mathe ob., Def., Felesege lakik joszagan, holta utan az óczere szal
Jmecz Georgj Fiai Mihaly, Jstvan, Janos
Szabo Marton²⁷ Fia Janos
Voloncz Georgj Fiai Andras M., Ferencz, Balas. E. K. V.
Zanto Peter Poljanban lakik, ott M.
Barcza²⁸ Georgjne, Fia Gergely M.

Recentes²⁹

Mattjas Peter junior Bartok Jstvan Fiai Boldisar, Jstvan; Óczie Bartok Janos. K[ülön] K. V.
Ferencz Peter Fiai Thamas, Mihaly
Kússeb Zeben Andras Fia Ferencz
Nagjob Zeben Ferencz
Szeben Janos
Bak Peter Fia Mihalj
Kússeb Jako Peter Fia Georgj; Óczje Jako Georgj vagus, szolgálatra wagian
Dombi Jstvan Fia Andras

Gialogh lófűek

Fodor Keresztes Fia Thamas; Óczei Balas, Andras, de K[ülön] K. V. tóle
Czintalan Georgj Fia Thamas
Fodor Janos Fiai Boldisar, Janos
Fodor Jstvan Fiai Janos, Mathe; Ócze Mihalj E. K. V.
Fodor Ferencz
Bartos Andras Fia Mihalj
Bartos Janos Fia Miklos

²⁷ *Mihaly.*

²⁸ *Borczia.*

²⁹ Hiányzik: *Recentes.*

Voloncz Mattjas, Voloncz Jstvanne Fia
Tórok Miklos ob., Fia Georgj

Computus:

Nobiles	4
Vid. Nob.	2
Prim. Vet.	11
Prim. Rec.	3
Vid. Prim.	2
Ped. Pix.	20
Equi. Recent.	2
Vid. Pix.	16
Rec. ped.	17
Recup.	9
Deb.	9
Def.	14
Abs.	10

In. *SzOkl. Ús.* V. kötet, 160–165.

1670 körül

A háromszéki nemesek, lófők és gyalogpuskások összeírása

SZENTLELEK

Pap Mihali	More Janos
Pap Andras	Ferencz Mihali
Kozma Mattias Jun.	Kovacz Miklos
Hegies Andras	Balas ? Peter
Roman Andras	Hodor Janos Jun.
Kovaczi Jstvan	Kozma Georgi Sen.
Ferencz Tamas	Varga Janos
Mattias Tamas	Barczia Jstvan Jun.
Kozma Georgi Jun.	Voloncz Georgi
Hodor Peter	Cyzmadia Moyses
Konabe Miklos	Kereztes Janos
Jako Marton	Konabe Peter
Kovaczi Janos	More Mihali
Roman Marton	Deak Janos 100 ³⁰
Barrabas Mihali	Varga Andras
Jako Marton Jun.	Kovaczi Andras

30 A név elé más kéztől írt szám, de ugyanazon szám szerepel az almási Bene Jstvan Jun. neve után is.
Ezt az eredeti kéziratot összeállító íródeák vetette papírra

Konabe Andras
Roman Georgi
Kovaczi Peter
Kovaczi Mihali Jun.
Medves Andras
Elhek(!) Jstvan Jun.
Kovaczi Jstvan Sen.
Kozma Mihali
Keresztes Andras
Szabo Peter
Balogh Mihali

Meszáros Marton
Kozma Janos Jun.
Lórinicz Georgi
Jako Boldisar
Laszlo Janos
Varga Jmreh
Varga Peter
Foris Janos
Borcza Janos
Bartok Jstvan

In. *SzOkl. Ús.* VII. kötet, 207.

1676. április 20.

Kézdiszéki adóösszeírás

SZENTLELEK

Szám Adok

Kouacz Jstuan Senior, primipilus
Kozma Janos primipilus
Voloncz Marton primipilus
More Mihaly pixidarius
Voloncz Gergely Senior, pixidarius
Keresztes Janos primipilus
Szabo Jstuan primipilus
Koncz Mihaly Job[bagy]

Nobiles

Fote Jstuan V[ram]
Szekeli Boldisar
Kozma Peter V[ram]
Janos Deak V[ram]
Mattjus Jmre
Hodor Mate V[ram]
Czengeri Janos
Voloncz Peter
Orbay Janos
Mattjus Janos
Czüdör Andras
Mattjus Peter Junior³¹
Mattjus Mihaly Senior

31 Következik alatta a kihúzott *Koncz Mihaly jobbagy*. A név viszont a szentléleki számadók között olvasható.

Primpili et pixidarÿ

Barta Jstuan
Czüdör Janos
Borcza Mihalyÿ nótelen
Veres Janos
Medues Mihalyÿ
Roma Mihalyÿ
Roma Jstuanne
Medues Janos
Laszlo Miklos
Laszlo Janos
Nagy Istuan
Kouacz Mihalyÿ Senior
Borcza Georgÿ
Hodor Janos
Hodor Jmre
Hodor Tamas
Hodor Ferencz
Hodor Mihalyÿ
Hodor Jstuan
Marton Andras
Marton Miklos
Hegjes Janos
Hegjes Georgÿ
Hegjes Mate
Hegjes Lörincz
Deak Balas 2 nap Arat
Korto Jstuan
Kotro janos nótelen
Balas Peter Jspán
Kosa Peter
Barlok Andras
Barlok Janos
Bonis Georgÿ
Horuat Tamas
Hodor Janos Junior
Hodor Georgÿ
Balas Miklos
Szasz Andras nótelen
Keresztes Andras

Borcza Janos
Nagy Mihalyÿ
Kouacz Mihalyÿ Junior
Kouacz Ambrus³²
Kosa Jakab
Czusz Janos
Czusz Mihalyÿ
Kozma Mihalyÿ nótelen
Borcza Peter nótelen
Bartos Miklos
Ferencz Peterne
Ferencz Gergelyÿ
Kouacz Jstuan Junior
Roman Janos
Roman Mihalyÿ
Tamas Jstuan
Voloncz Gergelj Junior
Roman Andras
Varga Jstuan
Varga Jmre
Mattjus Andras
Konabe Georgÿ
Konabe Jstuan
Forjs Janos
Daruas Janos
Voloncz Tamas
Pap Andras
Barabas Mihalyÿ
Kotro Mihalyÿ
Voloncz Jmreh
Bartos Jstuan
Voloncz Mihalyÿ
Voloncz Jstuanne
Voloncz Andras
Turcza Andras
Voloncz Peterne
Balas Andras kezes
Voloncz Gergeli senior ket napi dologra³³
Demeter Andras

32 Felette kihúzva : *Mattjus Mihalyÿ*

33 *A kezes Voloncz Gergeli senior ket napi dologra* a lap jobb szélére írva

Szeben Geörgy
Konabe Mihály
Elek Jstuan
Elek Peter ninczen hon
Balogh Andras
Voloncz Jstuan
Mihály Jstuan
Kouacz Peter
Jako Marton Junior
Jako Boldisar
Szasz Georgy nótelen
Keresztes Peter
Keresztes Mihály
Deak Peter
Balogh Janos
Kozma Tamas
Kouacz Andras
Kozma Mihály ninczen hon
Kozma Jstuan
Dimien Laszlo
Jako Marton
Jako Balas nótelen
Czintalan Jstuan Junior
Süket Georgy
Czintalan Jmre
Seöcz (!) Ferencz
Jmecz Janos
Jmecz Mihály
Jmecz Georgy
Seöcz Mihály
Jano Janos
Jano Jstuan nótelen
Kozma Balas nótelen
Kozma Georgy
Kozma Balás Senior
Bota Janos
Roman Miklos
Roman Jmre
Bodor Jstuan
Czintalan Janos
Konabe Jstuan nótelen
Jmecz Andras
Demeter Peter

Elek Ferencz betegh
Elek Gergely
Kouacz Pal
Meszaros Janos
Száz 31 primipili

Jobbagiones

Kerepeczj Andras
Kerepeczi Mihály
Kouacz Mihály
Miklos Peter
Miklos Jakob
Konabe Jstuan
Teörök Mihály nótelen
Gyrgiaj Mattjas
Baliko Mihály
Pakocz Balas
Nagy Andras
Gal Andras
Pakocz Andras
Kouacz Andras
Sebestien Laszlo
Pados Andras
Gal Marton
Marton Mihály
Gan Márton
Butak Jstuan
Fabjan Peter
Laszlo Miklos
Marti Jstuan
Gan Janos
Gyrgioj Peter
Koncz Janos
Tot Janos Senior
Marti Janos Senior
Marti Mihály ben valo szolga
Bartok Peter
Marti Janos Junior
Bartok Jmre
Fabjan Leörincz
Marti Jstuan Senior
Desi Janos
Marti Peter

Bereczk Janos
Orban Peter El Eget
Nagy Ambrus
Kjs Janos
Kjs Mihaly nótelen
Ferencz Jstuan
Szgyiarto Pál
Tompos Andras
Fekete Georgy
Sypos Peter
Haydu Miklos
Gal Jstuan
Bak Mihaly
Marton Sigmond

Baroti Miklos
Tot Georgy Vduarban lakik
Haydu Janos
Kouacz Janos
Szabo Peter
Haydu Andras³⁴ betegh
Sypos Georgy
Kouacz Janos
Radulj Janos
Dauid Andras
Szgyiarto Peter nótelen
Tot Janos Junior
63 personae

In. *SzOkl. Ús.* VII. kötet, 247–249.

Nagybölön, 1680. április 20.

Háromszéki katonai összeírások

Kézdi lovasok

HODOR MATHE SZÁZA

Szent Lelek

Csüdeör Andras szolga?
Szabo Jstvan
Matyas Peter³⁵
Veres Janos
Medves Janos
Szekely Boldisar
Hodor Tamás
Bartok(!) János
Szász Péter³⁶
Kozma János
Kozma Mihaly
Matis Mihaly
Ferencz Georgy
Tamás Jstvan

Matyus Andras
Pap András³⁷
Kovacs Jstvan Senior
Jako Boldisar
Jako Balas³⁸
Voloncz Jstvan Junior
Keresztes Peter
Keresztes János
Kersztes Mihaly³⁹
Kovacs Jakab
Kanabe Georgy
Szeben Georgy vagus⁴⁰
Csengeri Janos

34 *Andras* a kihúzott *Janos* után írva

35 Alatta a kihúzott *Szász Jstvan* név és az utána olvasható *praediumban lakik* más kéztől írt megjegyzés.

36 *Szasz Péter* a kihúzott *Voloncz Márton* neve után írva, más kéztől.

37 Alatta a kihúzott *Voloncz Peter* neve.

38 *Balas* a kihúzott *Balint* után írva.

39 Ez és a következő név a lap szélére írva.

40 A név utáni *vagus* megjegyzés más kéztől írva.

Bodor Mihaly⁴¹
Csintalan Menyhárt⁴²
Bolta János
Jáno Peter⁴³
Jáno Janos
Csintalan Jmreh
Szócz Ferencz
Hodor Jmreh
Hodor Ferencz⁴⁴
Medvés János
More Mihaly
Voloncz Peter⁴⁵
Hodor Janos
Hodor Geörgy
Kanabe Jstván Senior

Kanabe Jstvan junior
Szász Geörgy
Kovacz Jstvan junior
Kozma Tamás
László Miklos
Süket Geörgy⁴⁶
Jako Marton
Bartos Jstván
Varga Janos puer⁴⁷
Szabo Benedek szolgál⁴⁸ ?
Kovacz Jstvan⁴⁹
Jako Janos
Demeter Peter
Borcsa Mihály

In. *SzOkl. Ús.* VII. kötet, 317.

Kézdi gyalogok

ORBAI JÁNOS SZÁZA

Szentlélek

Foris János⁵¹
Roman János
Román(!) Mihaly
Roman Andras
Voloncz Gergely junior
Varga Jstván
Balás Andras
Voloncz Tamas obiit
Voloncz Jmreh
Voloncz Gergely Senior

Román Jmreh
Demeter Andras debilis
Turcza Andras
Voloncz Mate⁵¹ vagus
Kovacz Pal
Kovacz Ambrus
Elek Gergely
Elek Janos
Konabe Mihaly
Jako marton Senior

41 Következik alatta a kihúzott *Csintalan Jstván obiit*.

42 Alatta a kihúzott *Csintalan János* neve.

43 A más kéztől írt *Peter* a kihúzott *Jstvan* után áll.

44 A lap szélére írva ez és a következő két név.

45 A más kéztől írt *Peter* a kihúzott *Jstvan* után áll.

46 Alatta a kihúzott *Csintalan Jstvan junior* a más kéztől írt *obiit* megjegyzéssel.

47 *Janos puer* a kihúzott *Jmreh* után írva.

48 A *szolga* megjegyzés más kéztől írva.

49 A más kéztől írt *Jstvan* a kihúzott *Mihaly* után áll.

50 Alatta a kihúzott *More Mihaly* neve.

51 Alatta a kihúzott *Barthos? Jstván* neve. A sokszori áthúzás miatt a családnév olvasata bizonytalan.

Balogh Mihaly
Balogh Andras
Mihaly Jstván
Kovácz Peter⁵²
Diak Peter
Balogh Peter
Kozma Mihaly
Farago Mihaly
Jmecs Janos debilis
Jmecs Jakab
Jmecz Andras
Kozma Geörgy debilis

Kozma Balas Senior
Roman Miklos
Jmecs Geörgy⁵³
Kozma Balas junior
Turcza Jstván⁵⁴
Voloncz Mate Senior lovas
Kovacz Mihaly
Voloncz Andras
Takacz Jstvan
Lazar Simon
Balas Peter⁵⁵

BALAS PETER SZÁZA

Szent Lélek

Medves Mihaly
Csüdeör János
Barta Andras⁵⁶
Lászlo János
Borcza Geörgy⁵⁷
Hodor Mihaly
Marton Miklos⁵⁸
Bartok Peter⁵⁹
Kotro Jstvan
Keresztes Andras
Bartók(!) Andras
Voloncz Máte
Bonis Geörgy⁶⁰
Balás Miklos

Szasz Andras
Borcza János Senior
Nagy Mihaly
Kosa Jakab
Csiusz János
Csiusz Mihaly
Borcza Peter
Roman Andras
Horvat Tamas
Kosa Peter
Bartos Miklos
Jmecz Mihaly⁶¹
Batha János

In. *SzOkl. Ús.* VII. kötet, 338–340.

52 Alatta a kihúzott *Kovacz Jakab* és *Keresztes Mihaly* neve, ám utánuk a *Lovas* megjegyzés olvasható.

53 Alatta a kihúzott *Jako János* neve a más kéztől írt *lovas* szó kíséretében.

54 Alatta a kihúzott *Balogh Mihaly* neve.

55 A lap szélére más kéztől írt név.

56 Alatta a kihúzott *Nagy Jstván* neve.

57 Következik az áthúzott *Kovácz Mihaly*.

58 A név az áthúzott *Marton Andras* fölé betoldva.

59 Alatta az áthúzott *Deak Jstvan*.

60 Alatta az áthúzott *Hodor János Ferencz puer*.

61 Ez és a következő név a lap jobb szélére írva.

1683. évi bécsi hadjárat után

A háromszéki hadköteles székelyek katonai összeírása

Kézdi Lovasok

HODOR MATHE SZAZA

Szent Lelek

Csüdör András fia 3, aki magával lakik, Kalnoki Samuel V[ram] szol[gálja]

R. Csüdör Peter fia 2

Szabo Jstvan fia 1

Mattyus Peter

Veress Janos Pol[gar], fia 1

Medves Janos fia 1

Szekely Boldisar fia 1, Donat Mattyas ment[ette] 1-szer

Hodor Tamas fia 1

Bartok Janos, 1-szer Kal[noki] Sam[uel] v[ram] ment[ette]

Szász Peter

Kozma Janos⁶² Fia 5, teokelletlenseghel csaltak megh Urunkat

Kozma Mihaly tökeltlen

Mattyus Mihaly, Kalnoki Jstvan szol[gája]

Meszaros Janos. Eötse Peter, a kettőnek 5 Fia, Mikes K[elemen] v[ram] szol[gája]

Tamás Jstvan, egyszer Hadn[nagy] beresse volt

Mattyus András fia 1. Absens, ketszer Hadn[agya] ment[ette]

Pap András fia 1

Voloncs Peter, az utolszori hadban holt megh. Fiai: Jancsi [és] Jstok 12 eszten[deigh] ne
szolgallyanak

Kovács Jstvan Senior. Biro

Jako Boldisar, fia 3

Jako Balás

Voloncs Jstvan kissebb

Keresztes Peter fia 4

Keresztes Janos, egy veka Magyaron el atta volt a Felesegit

Keresztes Mihaly fia 2

Konabe Geörgy

Kovacs Jakab fia 2

Szeben Geörgy vagus, had előtt szökött [el]

Cengeri Janos

Bodor Mihaly

Csintalan Menyhart fia 5, Kalnoki Sam[uel] v[ram] szol[gája]

Bolta Janos fia 4

62 Következik a kihúzott Eöcsei András, s csak azután folytatódik a megjegyzés.

Jano Peter⁶³. Eötse Balás
 Jano Janos fia 1
 Jano Jstvan, gyilkossagert budosik
 Csintalan Jmreh fia 2. 1 eszten[deigh] immunis a hadtol
 Szőcs Ferencz, egy eszen[dőben] hadnagy mentette
 Hodor Jmreh. Ez akkor Balás Peter szazaban volt gyalogok között, az utolszori tabo-
 rozaskor a Tanács rendeleteből maradvan itt honn, a Zaszlo Kapit[ány] ur[amna]k
 minden heten harom nap dolgoztak Zaszlostol
 Volloncs Peter, mertek felett mentese van, egy eszten[dőben] hadn[agya] mentette, más
 eszten[dőben] Mikes ur[am] Apor Lazarnak engedte, tökelleetlen ember
 Hodor Janos a Betsi taborozáskor holt megh lova hatan. Fia 1, ez 12 eszten[deigh] ne
 szolgallyon
 Hodor Geörgy, tökelleetlen ember, fia 1
 Konabe Jstvan nagjod, fia 4
 Konabe Jstvan küsseb, Bolta Jstvan regi szol[gája]
 Szász Geörgy. Eötse Jstvan, a kettő[nek] ket fia
 Kovács Jstvan iunior, most a Taborozasban holt megh, 12 eszten[deigh fia] ne szolgallyon.
 Fia 1
 Kozma Thamás, a Taborbol visza szökött
 Laszlo Miklos fia 2
 Süket Geörgy fia 1. Taborozasban veszett el a lova, 3 eszten[deigh] epülljön
 Jako Marton Fia 4
 Bartos Jstvan fia 2
 Varga Janos gyermek
 Szabo Benedek, Kalnoki Sam[uel] ur[am] szol[gája]
 Kovacs Jstvan Peter fia 1-szer Jstvan ur[amnak] szolgált. Battyanak 2 fia: Mihaly, Jancsi
 Jako Janos fia 2
 Demeter Peter
 Borcsa Mihaly fia 1
 Hodor Ferencz fia 2
 Medves Janos kisseb, fia 1
 More Mihaly fia 4
 Ferencz Geörgy fia 3
 Kozma Marton
 R. Lazar Simon
 R. Tamás Geörgy
 Darvas Janos fia 1
 R. Kotro Janos
 Mattyus Mihaly leanya[na]k fattyu fia, Bernad Ferencz chinalta, Josephnek hyak
 Mattyus Jmreh leanya[na]k fattya, Mikes Pál chinalta, Pal[nak] hyak

In. *SzOkl. Ús.* VIII. kötet, 170–171.

63 *Peter* a kihúzott *Jstvan* után írva.

1685. január 26.

A Huszt várába küldött, Ebesfalván hűségesküit tett székelyek névsora

Kézdiszentlélek

Főhadnagy Balás Péter
Tizedes Nagy Mihály
Barta András puskátlan
Csüdör András puskás
Bonta György puskás
Balás Miklós puskás
Kotró István puskás
Imecs Mihály puskás
Marton Miklós puskás
Hegyes György puskás
Hegyes Máté puskás

(Vicehadnagy) Hegyes János
(Zászlótartó) Barthók Péter
Szász András puskás
Kósa Péter puskás
Barthók András puskátlan
Borcsa János puskás
Kósa Jakab puskás
Csúz János puskás
Csúz Mihály puskás
Borcsa Péter puskás

In. *Erdélyi Országgyűlési Emlékek.* (EOE.) XVIII. kötet, 258–260.

1691

Háromszéki lustra, összeírva Sárfalván 1691. május 17-én.

HODOR MÁTÉ URAM SZÁZA

Szentlélek

Hodor Máté
Csüdör András, szolga Kál.
Borcsa Mihály
Demeter Péter, polgár
Szabó István
Csüdör Péter
Szabó Benedek, szolga Kál.
Mátyás Péter
Medvés Mihály, por.
Székely Péter, nobilis⁶⁴
Hodor András
Hodor Imre
Hodor Tamás, junior
Román János, szolga Apor
Hodor Ferencz
Kozma János
Hodor György
Csengeri János

Kovácz István Péter fia, szolg. Apornál
Mátyus Mihály
Kovácz Ambrus, obiit⁶⁵
Kozma Mihály
Moré György
Ferencz György
Kovácz István, absens
Kovácz Mihály
Tamás István, szolga Apor
Tamás György
Mátyus András obiit
Mátyus Péter junior
Kanabe István
Darvas János, szolga Kap.
Kanabe András
Pap András
Pap István⁶⁶
Veres János

64 Kihúzva.

65 Kihúzva

66 Kihúzva

Bartos István
Kovácz István senior
Mészáros János, szolga Kap.
Mészáros Péter, szolga Kap.
Lázár Simon
Voloncz István sz. egyház fia
Farkas Ferencz
Keresztes István
Keresztes Mihály
Deák Péter
Kovácz Jakab
Szász Péter
Kozma Tamás
Kanabe István, szolga Zolta.
Jákó János
Csintalan István
Csintalan György

Szász István, polgár
Jákó Boldisár
Jákó István, szolga / Barabásné
asszony
Csintalan Menyhárt, szolg. Kál.
Bodor Mihály
Bolta János
Kozma András
Kozma Márton
Jánó Péter
Jánó István szol. Kál.
Jánó Balás⁶⁷
Csintalan Imre, bíró
Szóc Ferencz
Süket György, szolg. Kál.
Mátyus Péter⁶⁸
Mátyus Márton, absens

ORBAI JÁNOS URAM SZÁZA

Szentlélek

Voloncz Gergely junior
Román András
Román János
Varga István
Varga János
Barabás Péter
Voloncz Gergely senior
Román Imre
Turcza András
Kanabe Mihály
Mihály István
Balás András

Balog András
Voloncz András
Kovácz Péter
Balog Péter
Jakó Balás
Faragó Mihály
Imecz András
Román Miklós
Imecz Jakab
Imecz György
Elek János
Kovácz János

BALÁS PÉTER URAM SZÁZA

Szentlélek

Barta János
Csüdör András
László János
László Mihály

Medvés György
Borcza György
Bartok András
Kósa Péter

67 Kihúzza

68 Kihúzza

Voloncz Máté
Bartok Péter
Hegyes János
Hegyes György
Hegyes Imre
Hegyes Máté
Szász András
Balás Miklós
Horvát János

Borcza András
Nagy Mihály
Román András
Csusz János
Borcza Péter
Kósa Jakab
Kotró János
Kotró István
Bartok János

(Jancsó Imre erdélyi udvari kancelláriai titkár által bemutatott egykorú másolati példányról, néhai gróf Kemény József 1836. febr. 21-én Bécsben befejezett másolata, az Erdélyi Nemzeti Múzeum levéltárában őrzött *Miscellanea* cz. másolati gyűjteménye 21. kötetében.)

In. *Genealógiai Füzetek*. Kolozsvár, 1911. 126–127., 129–130.

1713. január 13.

Háromszék lakosainak hűségesküje III. Károlynak 1713. január havában.

Pagus Sz.-Lélek

Nobiles

Foltha István m. p. (p. h.)
Kozma Simon m. p. (p. h.)⁶⁹
Kozma Antal m. p. (p. h.)
Kozma Sámuel m. p. (p. h.)
Mátyus Péter
Kozma János Deák
Mészáros János és Péter
Mészáros Sámuel és Gábor

Csüdör Péter és Pál
Csengeri János
Mattyus Joseph
Foltha Ferencz m. p. (p. h.)
Csüdör Sigmond
Hodor Joseph m. p. (p. h.)
Csüdör Mihály

Primipili

Horváth János
Voloncz Péter
Szász Márton
Horváth György
Csintalan András és István
Pap István senior et iunior
Kovács Mihály és János
Jakó Márton és Ferencz
Keresztes Mihály
Balás György
Jakó Ferencz

Keresztes Péter és János
Voloncz Márton és István
Hodor Mihály
Deák János
Jákó Mihály és István
Szabó Benedek
Keresztes István
Voloncz György
Demeter Péter
Darvas Gábor
Kovács István

⁶⁹ Pecsétjén a paizsban és a sisak felett kardot tartó szárnyas groff; körülötte: *Kozma Simon*.

Voloncz István és János
Román Márton és Péter
Voloncz János
Román Mihály
Keresztes Mihály
Jakó István
Máttyus Joseph
Kovács János és István
Szász István
Hodor Ferencz
Bartók István
Bolta Mihály és István
Keresztes Márton
Szabó László
Pap János
Darvas Sámuel
Bodor Mihály
Török Mihály
Jákó Sámuel
Thamás István
Borcsa András iunior és György
Borcsa Mihály
Szász Mihály
Medves Mihály
Konabe Péter
Kovács János
Kovács Ferencz
Kovács András
Kovács Mihály senior et iunior
Voloncz György
Kosa Mihály
Deák Máthé és János
Thamás István senior
Kosa Jakab
Imecs Péter
Voloncz Mihály
Jákó István és András

Pixidarii

Bartha András
Balás Miklós, Jakab és István
Ferencz György és János
More István és János

Varga Péter
Román János, György és András
Horváth András
Hodor János és Mihály
Román Miklós
Márton András és Mihály
Hegyes György és Pál
Bartók András és István
Elek János és Miklós
Hegyes Gábor és Márton
Kozma Balás és Márton
Balogh András és János
Borcsa András senior és Péter
Toth Péter
Lukács György
Hegyes Jakab és Imreh
Imecs Mátyás és Péter
Szász András
Kovács Dániel és János
Csusz János és István
László Mihály
Darvas János
Kotró István és András
Medvés István
Csintalan György
Kovács István
Kozma Péter és Ferencz
Csüdör András
Imecs András és István
Konabe Mihály
Román András
Barabás Péter
Csusz Sigmond
Sido Ferencz
Jakó Balás
Balogh Péter
Jánó Mojses
Imecs Ferencz
More János
Csintalan János

In. Br. Apor Péter *Verses művei és levelei (1676–1752)*. II. kötet. Szerk. Szádeczky Lajos. Budapest, 1903. 632–634. Ugyanitt található meg az eskü szövege: „Én, N. N. esküszöm az élő, igaz és örök Istenre, és ígérem s kötelezem arra magamat, hogy a felséges, hatalmas és győzhetetlen hatodik Carolushoz, római választott császárhoz, Német, Spanyol, Magyar, Cseh országok királyához és erdélyi fejedelemhez, az én kegyelmes, legitimus és haereditarius uramhoz s fejedelmemhez és ő felsége legitimus haeressihez s successorihoz egész életemben hű, engedelmes, igaz és tökéletes subditus, barátinak baráttya, ellenségének ellensége lések. Az ő felsége szentséges személye, állapotya, méltósága, tisztessége és birodalmi ellen sem titkon, sem nyilván nem machinálok, sem másokat akármí szín alatt, arra nem tanácslok, segíték és arra indító ok nem lések, sőt inkább, ha valakiket, ez ellen munkálkodni, vagy peniglen ő felsége successori és birodalmi ellen valamely károkat hallok, vagy eszembe vészek, azokat vagy magam, vagy mások által, immediate vagy mediate jó idein megjelentem és edszersmind az efféle molitiókat és mind egyéb károkat tehetségem szerint megakadályoztatom és elhárítom. Ellenben pedig az ő felsége és successori jóvát s hasznokat, a mint tőlem lehet, előmozdítom. Isten engem úgy segélljen s úgy adgya lelkem üdvösségét.” (i. m. 571–572.)

Egyházlátogatási jegyzőkönyv, 1731

Br. Sorger Gergely püspök rendeletére tartott 1731. évi vizitáció jegyzőkönyve.

A SzentLéleki templomnak bonumi

1mo SzentLélek Úr Isten tisztességire építettett és consecreáltatott és azon templom tisztességes cseréppel fedett, mellynek hossza belől 19 öl és egy sing, szélessége ugyan belől 4 öl fél sing.¹

2. Kereteisse [!] új vagyon, mellynek még hejja vagyon.²

3. Ezen templomnak a végihez vagyon ragasztatott tisztessiges tornya, új sindelből álló fedelezéssel [!], mellynek [!] vannak 3 harangok.

4. A templomban vannak oltárok numero 3. A nagy oltár építettett a Szent Lélek Isten tisztességire, mellyen találtatnak statuák a tetején lévő crucifixussal 9.³ Tabernaculum tisztességes, jó zárral 1. Az oltár consecrált réz gyertya tartó nro 4.

5. Az második oltár ugyan consecrált, építettett az Boldogságos Szűz tiszteletire, mellyen vannak statuák numero 6.⁴ Ezen fa gyertya tartó numero 2.

1 1 erdélyi öl = 1,896 m; 1 erdélyi röl/sing = 62,2 cm. A templom hossza így 36,64 m, szélessége pedig 7,775 m, az utóbbi a hajó szélességének felel meg!

2 Azaz az új védőfal építése akkor, 1731-ben még nem fejeződött be.

3 A ma is meglévő főoltárat az oltárképen látható felirat kronosztichonja szerint 1685-ben építették: Et appar VerVnt Ipsls Dispertl-/tae LingVae tanqVaM Ignls spl-/rItVs sanCtl Act.25[!: 2, 3].

4 Szebelébi Bertalan az erdélyi református egyház későbbi vikáriusa, aki 1675-ben még kézdiszentléleki esperes volt, 1707-ben kelt végrendeletében vallja, hogy ő csináltatta ezt az azóta eltűnt oltárat. Vö. Veszely Károly: *Erdélyi egyháztörténelmi adatok*. I. Kolozsvár, 1860. 358, 360, 362, 364. Idézi Tüdös S. Kinga: *Erdélyi védőrendszerek a XV–XVIII. században*. Budapest, Püski, 138.

Könyv a plébánia könyvtárából

6. Az harmadik oltár ugyan consecrált és építetett Sz. Antal tiszteletire, mellyen találtatik ó gyertya tartó numero 2.

7. Vagyon sekrestyéje is tisztességes, mellyben az edgyet-másoknak zár alatt deszkából teszteséges fiókos asztala vagyon, melly fiókokban taláttatnak az edgyek-mások ez szerint:

Kehely tisztességes patenákkal numero 4. Aranyos monstrantia 1. Cibórium ezöst-aranyos 1. Réz cibórium aranyos 1. Ezöst pacificalék 2.

Ezöst ablutióra való csésze 1. Viaticumra való ezöst aranyos pixis 1. Virágos ezöst aranyos pohár 1. Ampullák, egy pár, tányérostúl 1 [!] Réz turribulum 2. Egy elromlott réz gyertya tartó 1. Kövel rakott fa kereszt 1. Virágos ezöst aranyos pohár 1.

Csengető vagyon numero 9, mellynek edgyike van az plebánus uram házában, más az iskolában, harmadik Apporné [!]⁵ asszonyomnál, a többi az templomban. Bornak való ólom palaczk 1.

[Könyvek:] Missálék, egy barát⁶ irással való, 4. Missale defunctorum 1. Graduale, rongyos 1. Rituale 2. Magyar cantionale 1. Breviarium 1.

Portatile 2.

Chorus fából való 1.⁷ Ebben hat mutatoria orgona 1.

Casula manipulussal, stólával 11. Casula manipulus nélkül 1. Pluviale 1. Bursa 4. Corporalék 7. Purificatoriumok 14. Fejér hosszú, vékony velum 7. Ugyan hitvány, világos velum 1. Sárga velum, oltárra való 2. Keskeny, hosszú, sárga tafota 1. Kehelyre való hosszú, fejér velum 1. Kehelyre való vörös velum 1. Vörös selyem theses 1. Ké[hely]re való fejér velum 1. Alba 5. Humerale 8. Superpelcium 3. Cinguli 6. Nyomtatott vörös antependium 1. Zöld selyemből álló antependium 1. Fejér gyolcsból álló antependium 1.

5 Apor Péterné Kálnoki Borbála 1733 előtt miseruhákat és orgonát készíttetett a kézdiszentléleki templom javára. *Br. Apor Péter verses művei és levelei*. Szerk. Szádeczky Lajos. II. Budapest, 1903, 238–239. Idézi Tüdös S. Kinga: i. m. 140., 201.

6 Kézíratos, gót minuszkulákkal.

7 A mai köoszlopokon álló korognakarzat így alighanem csak a 18. század második felében épült. A templom mai, 1902-ben készült Angster-orgonáját 1976-ban vásárolták Hunyad megyéből, talán Gyalárról. Ezzel helyettesítették a korábbi, 8 regiszteres Szalay Gyula székesfehérvári orgonaépítő által készített orgonát, amely 1918 után (1968!) leégett. Ez sem lehetett azonban sokkal korábbi az Angster-orgonánál, mert az általa épített erdélyi orgonák 1892 és 1902 között készültek. Vö. Dávid István–Binder Hermann–Geréd Vilmos–Kovács L. Attila: *Műemlék orgonák Erdélyben*. Kolozsvár–Budapest, Polis–Balassi, 1990. 206.

Ezöst fonállal szűtt antependium 1. Skófiummal szűtt antependium 1. Zölddel nyomtatott antependium 1. Tarka kis antependium 1. Fejér selyem antependium 1. Fekete antependium 1. Umbella 1. Chrismale ónbúl álló tányérával 1. Skófiomos török czafrang 1. Török szűnyög 1. Festékes 6. Missale alá való vánkos 6.

Abrosz in summa 25. Communicansok eleibe való abrosz 1. Nagy oltárra való abrosz 1. Kiss oltárra való abrosz 1.

Kendő in summa 13. Keszkenyő in summa 31. Előruha 6.

Réz crucifixus 1. Bádokból[!] való ostya pixis 2. Üveg lámpás 2.

Egy prédicatiós könyv vagyon Miklós deák uramnál sok üdőtől fogva. Az méltóságos Aporné asszony adott a nagy oltárra egy hosszú sárga selyem materiát, ulnarum circiter 8. Ugyan azon oltárra parisosból[!] csinált virágokat 8. Ugyan ő nagysága⁸ adott az templomnak némely képeket, mellyek jelentik a Calvariát, képíró munkája.

Ugyan ő nagysága az pacificalere adott papírosból koszorút 1. Ugyan ő nagysága székénél belül vagyon egy fábúl való Boldogságos Szűz statuája, jobb kezében ugyan fábúl álló kiss Jesus képe. Ezen képnek a nyakán vagyon közenséges zöld gyöngyből lapossan főzött gyöngy. Papírosból metczett virág fa tokban mellette 2.

A kiss Jesus képinek a nyakán vagyon kötve egy sárga réz keresztetske, hasonló sárga lánczoscán pántlikával ezüst máslábúl valóval lévén felkötve numero 1.

Az congregatio képe, mellett iratott az úr, Apor Péter⁹ ő nagysága 1.

Selyem theses rámonkon 2. Papíros theses is rámonkon 2. Praedicalló szék kőbül álló,¹⁰ melly bé van vonva zöld nyomtatott aranyos materiával. Keresztelő kő, jó módgyával zár alatt üst lévén és abban keresztelő vész[!]. A két kiss oltár között fenn vagyon fából egy crucifixus 1.¹¹ Ugyan fából álló statuia az crucifixus mellett 2.¹²

Az ecclesia földi. Polyán felül való mezőben találtatik 4 darab cub. 12. Torja felől való mezőben nagy darab cub. 12. Az szentegyház fiainál vagyon négy, ketteje Torja felől, ketteje pedig Polyán felől. Cap. cub. [!]

(Protocollum visitationis canonicae. A Gyulafehérvári Római Katolikus Érseki és Főkáptalani Levéltár. Visitatio Canonica. I. doboz, III. kötet).

In. *Erdélyi római katolikus egyházlátogatási jegyzőkönyvek és okmányok*. I. 1727–1737. Közzéteszi Kovács András és Kovács Zsolt. A bevezető tanulmányt és jegyzeteket Kovács András írta. Kolozsvár, 2002. 146–147., illetve: Kovács András, Tüdös S. Kinga: *Kézdiszentlélek templomai*. Két tanulmány. Kézdivásárhely, Ambrózia Kiadó, 2003. 20–25.

8 Lásd alább!

9 Apor Péter br. (1676–1752)

10 Nem azonos a maival.

11 Valószínűleg a diadalív vállvonalában elhelyezett gerendán állott.

12 A kereszt két oldalán valószínűleg a megszokott felállításban Máriát és János apostolt ábrázolták.

A szárazpataki templomnak bónumi.

[164v] Építettett Szent Bertalan apostol tisztességire, consecraltatott-é vagy nem, azt nem tudhatni. Patrónusa nintsen, keretése és tornya fából való, harang vagyon 2, oltár 3, consecraltattak-é vagy nem, azt nem tudhatni, portatile 1, tabernaculum zár nélkül 1, ciborium 2, egy ezüst, a másik réz, kehely ezüsbül 1, patena 1, monstrancia nincsen, corporalek 5, purificatóriumok 10, bursa 1, pallák 2, velum, vörös 2, zöld 1, fehér 3, fekete 2, pluviale 1, kasula kölömb szénő 7, egy manipulus nélkül, a többi mind manipulus és stolával, alba 2, humerale 4, superpellicium 2, turribulum 1, réz gyertyatartó 2, földbül 8, antipendium 3, ho[s]szú abrosz 5, rövid 6, kendő 5, keszkenyő 7, pacificale helyet fából crucifixus 3, szünyeg 1, keresztelő vész vagyon 1, missale 1, szent olajnak pyxis ómbül[!] 1, pro viatico nincsen, zászlós kereszték 4, matricula 1, láda 1, orgona 1, rituale 1, breviarium 1, cantionale 1, képek 3, szántóföldek 2.

In. *Erdélyi római katolikus egyházlátogatási jegyzőkönyvek és okmányok*. I. 1727–1737. id. kiadás, 151–152.

A peselneki templomnak bónumi etc.

Építettett és szenteltetett Szent Lőrincz martyr tisztességire. Torony fából való és abban harang 2, oltár vagyon 3, egy csak felékesítve, portatile 1, tabernaculum 1 zár nélkül, ciborium nincsen, most penig a szárazpataki ciboriumba tartatik a venerabile, egy ezüst kehely patenával edgyütt, monstrancia nincs, corporalék 4, purificatorium is 4, bursa 3, palla is 3, velum vörös 2, kik 1, fejtő 2, [165r] casula fejtő 1, vörös 1, fekete 1, sárga 1, stóla 4, manipulus 4, superpellicium 1, alba 1, humerale 2, réz turribulum 2, föld gyertyatartó 10, fa pedig 2, ho[s]szú abrosz 12, antipendium 2, keszkenyő 9, csengető 2, kendő 17, pacificale 2, egy fából, másik csontbül, szünyeg 1, keresztelő vész 1, ampula övegbül 2, missale 1, keresztzászlók 17, szent olajnak való pyxis 1, pro viatico nincsen, matricula nincsen, láda, záratlan 1, orgona és cripta nincsen, rituale 1, Pázmán 1. A Mogyoros Gödörnél, a túlsó vapában egy föld, másik a NádasKut alsó végiben.

In. *Erdélyi római katolikus egyházlátogatási jegyzőkönyvek és okmányok*. I. 1727–1737. id. kiadás, 152.

A kézdiszentléleki egyházközség 1829-es vizitációja

Az egyházlátogatás (*visitatio canonica*) a keresztény egyházban az 5. századtól egészen napjainkig alkalmazott ellenőrzési forma, melynek során az egyházi vezetők azt vizsgálták, hogy a hatáskörük alá tartozó gyülekezetek vallási élete milyen mértékben felelt meg az előírt szabályoknak. A püspök által személyesen vezetett kiszállások során számba vették az egyházközségek ingó- és ingatlan javainak az állapotát, adatokat gyűjtöttek a papok, kántorok és tanítók tevékenységéről, személyéről, életkörülményeiről, felkészültségéről, erkölcséről, valamint a hívekről, azok egyházhoz való viszonyulásáról. Jegyzőkönyvbe vett megállapításaik alapján az előjáróknak lehetőségük nyílt az egyházi élet javítását szolgáló intézkedések meghozására. Az utókor számára e jegyzőkönyvek a múltbeli egyházi élet, építetett örökség, kultúra, művészet és művelődés felbecsülhetetlen értékű kútfőivé váltak.

A szentléleki egyházközség levéltára egy 1829-es egyházlátogatás írásba rögzített megfigyeléseinek jegyzőkönyvét őrzi. Az 54 oldalas irat bevezetője szerint a tusnádi Kovács Miklós püspök által vezetett küldöttség, az 1829. május 3-án a Barcasági dékánátus területén elkezdett és a sepsi–miklósvári majd a kézdi–orbai főesperesi kerületekben folytatott vizitáció során, május 27-én este érkezett Kézdiszentlélekre. A következő napon, az Úr mennybemenetelének ünnepén, a szentmisét követően, melyen 140 személynek osztották ki a bérmálás szentségét, Szent István tiszteletére megáldották a harangot és felszenteltek 5 kelyhet, meglátogatták, és számba vették a templomot és berendezését, a parókiát, az iskolát és a hegyi kápolnákat.

A megfigyeléseikről készített jegyzék terjedelme és részletessége jóval felülmúlja az egyházközségről korábban készített hasonló forrásokat.

Az első rész a templom elhelyezkedését, külső és belső leírását tartalmazza. Pontosan rögzíti az egyház árendába adott 35–40 köbölnyi¹, évente 213 rénes forint és 30 dénár jövedelmet hozó földjeinek helyét és méreteit, az árendások személyét és az árendák összegét is. Felsorolták az egyház 4204 rénes forintnyi alaptőkéjéből bizonyos összegeket kamatra kölcsönvevő személyek neveit is. A jegyzék szerint mindezen bevételek kezelése az egyházközség által a gondnoki teendők ellátására is megválasztott pap és segédgondnoka, a katonarendhez tartozó Mór András vállaira nehezedett. A továbbiakban a jegyzék a szentléleki egyház szertartásrendjét részletezi, majd a plébános szakmai és magatartásbeli kötelezettségeire tér ki.

A következő rész az egyházközség plébánosainak névsorát rekonstruálja, leírja a parókia épületét a hozzá tartozó gazdasági épületekkel és kertekkel együtt. Majd a papilak teológiai, történelmi, imádságos és más témájú könyveinek, illetve protokollumainak 67 kötetet felsoroló jegyzéke következik. A jegyzőkönyv szól az egyház Kiskászon

¹ Kb. 10–12 hektár.

filiájáról, a perkői kápolnákról, az egyházközség lakóinak nemzetiségéről, vallási hovatartozásáról és magatartásáról. Feljegyzése szerint a római katolikus egyházközségnek 2686 tagja volt. Azután részletesen beszél a pap személyéről, képzettségéről, származásáról, közel 60 kötetet számláló saját könyvtáráról, kötelességeiről és jövedelmeiről, majd azt követően a templom mellett működő iskoláról, a kántor és a tanító személyéről és jövedelméről.

Az utolsó részben a különféle misék mondására, a rászorultak megsegítésére, továbbá a rossz állapotban lévő egyházkerületi építmények javítására tett alapítványok és segélykasszáknak a számbavétele következik. A vizitáló egyházi előjáróknak, a tapasztaltak alapján tett, javító szándékú észrevételeivel zárul a jegyzőkönyv.

Püspöki pecsét

A rögzített adatok segítségével az olvasó szeme előtt egy 19. század eleji székelyföldi tehetősebb egyházközség keresztmetszete bontakozik ki. Tisztességes méretű és jó karban tartott temploma, számos ezüst és aranyozott használati tárgya és eszköze, díszes miseruhái, majdnem másfélszáz latin és magyar nyelvű, 16–18. századi köteteket tartalmazó könyvtára, és mindezek fenntartására jelentős vagyona igazolja állításunkat. Az egyházkerületen belüli kiemelt helyét az is mutatja, hogy papjai nem egy esetben kézdiszentléleki szolgálatuk idején a Kézdi–Orbai Egyházkerület főesperesei vagy kerületi jegyzői is voltak. Többjük gyulafehérvári, kolozsvári, pesti és más tanintézményekben szerezte tudását, magasabb egyházi körökben is elismert, fő-egyházkerületi beosztást – vikárius, káptalani prépost, püspöki helynök, püspöki főesperes, püspöki titkár vagy szertartó, kanonok – is viselő személy volt.

Ugyanakkor figyelemre méltó, hogy a kántor mellett, aki egyben az iskolamesteri funkciót is betöltötte, egy képzett másodtanítót (*instructor*; *promagister*) is foglalkoztattak az oktatásban. Az egyházközség gazdagságát, a hívők segítőkészségét a számtalan segélyalapítvány, segélykassza felállítása és működtetése is bizonyítja.

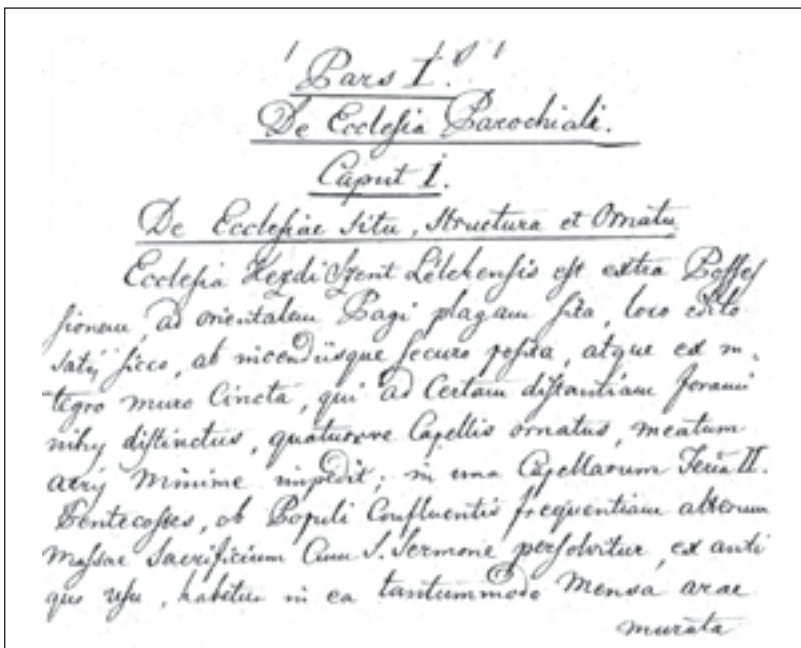
Az alább magyar fordításban közölt részletekben az egyházközségre vonatkozó egyedi adatokat válogattuk ki, kerültük e jegyzőkönyvek rutinszerű vezetéséből adódó, gyakran egyházközségenként ugyanúgy ismétlődő, sablonos részek közlését. A jegyzőkönyv eredeti példánya a kézdiszentléleki plébánia irattárában található.

A plébániatemplom

A templom fekvése, felépítése és felszerelése

A kézdiszentléleki templom a településtől keletre, száraz és tűztől védett helyen van, lőrészekkel és négy kápolnával ellátott fal övezi, az egyik kápolnában, ahol régi szokás szerint pünkösöd másodnapján a nagy néptömegekre való tekintettel külön misét

tartanak, falazott oltárasztal van. A szentélyben a főoltár előtt kis kripta található, melynek bejárata a templomból nyílik, de mindig zárva van, így senki sem temették ide.² A temető részben a várfalon belül, részben azon kívül terül el, többnyire újabb sírok vannak benne. A templomot övező falon kívül az említett temetőben egy kő feszület emelkedik. A temetőbe csak katolikusokat temetnek, a más felekezetűeket a várfalon kívül, egy délre eső helyen hantolják el. A keresztség szentségének felvétele előtt meghalt újszülötteket a bábák temetik el a szülők által kijelölt helyen, általában a szülőház kertjében.

A templom külső leírása

Az 1615 körül épült,³ jól falazott, külső illetve belső támokkal megerősített, cserép héjazattal fedett templom jó állapotban van. Csúcsán bádogkereszt áll. 12 orgia⁴ magas tornya ugyancsak falazott, cserepekkal héjazott, kettős bádogkereszttel ellátott. Ez a torony egyben harangtorony is, melyben 3 harang függ: a nagyobbikat 1508-ban öntötték,

2 Hasonló kis méretű, a diadalív két lábánál és a prédikáló szék alatt lévő „temető boltocsákak vagy kriptácskák”-ra találunk utalást a feltorjai templom esetében is 1801-ben. Lásd Tüdös S. Kinga: *A feltorjai református egyház 19. századi jegyzőkönyve*. 71.

3 Az építési dátum mellett egy jel van, ami a következő lapolji bejegyzésre utal: *valószínű 1401-ben Apor István lánya: Margit, a moldvai Sándor vajda felesége építtette*. A kutatás azonban kételyeit fejezte ki e dátummal és a személyekkel kapcsolatban. Lásd Tüdös S. Kinga: *Háromszéki templomvárak. Erdélyi védőrendszerek a XV–XVIII. században*. Marosvásárhely, 2002, 128–129.; uő: *Kézdiszentlélek templomvára*. In: Kovács András, Tüdös S. Kinga: *Kézdiszentlélek templomai*. Ambrózia, Kézdivásárhely, 2003, 27.

4 1 orgia transsilvanica (erdélyi öl) = 1,866 m.

5 centenariumot⁵ nyom, a kisebbiket 1698-ban öntötték és súlya 2 centenarium. A legkisebbiket 1715-ben a Mészáros familia hozzájárulásával szerezték be és kb. 60 libra⁶ súlyú, bizonyára mindhárom fel van szentelve. A toronyba a felmenés nehézkes, így a toronyaljából húzzák a harangot. A templom kulcsai a plébánosnál vannak. A templom zárja eléggé biztonságos. A tető karbantartását a hívek végzik a templom jövedelmeiből. A templom főoltára fel van szentelve.

A templom belső leírása

A templom padlója, boltozata, kapui, ablakai jó állapotban vannak, két pillérré épült kő karzata megfelelő, 6 regiszteres orgonája jó, szószéke kényelmes, melybe a feljárat a sekrestyéből nyílik.⁷ Teljes egészében kőből faragott keresztelőkútja jobbról a szentély és a hajó határán van, tisztességes [méretű] medencéje állandóan zárt. A sekrestyében őrzik a szenteltvizet. A templomnak egy fő- és két mellékoltára van. A főoltár⁸ kő alapra van emelve, szentségtartóval, tiszta terítőkkel és 3 falépcsővel van ellátva. A központi képen a Szentlélek szerteágazó lángnyelvek formájában az apostolokra alászáll, egyik oldalán Szent Pál apostol és a tízparancsolatot tartalmazó törvénytáblákat tartó Mózes, másik oldalon pedig Szent Péter és a füstölőt tartó Áron alakja látható. A központi táblakép fölött a kisdedet a karján tartó Mária képe, e fölött a keresztet vállain hordozó Krisztus ábrázolása, az oltár csúcsán pedig a feszület látható. Ez az oltár a templom patrónusának, a Szentléleknek van szentelve. Oldalt a sekrestyeajtó és a szószek közötti mellékoltár kő alapon áll, bal kezében a kis Jézust tartó Szűz képe díszíti. Szent Domonkost is ábrázolja, amint a rózsafüzért átveszi Máriától. A másik mellékoltár szintén kő alapon áll és a keresztrefeszített Krisztust ábrázolja. A főoltárban ezüst feszület, a mellékoltárokon pedig fa feszületek vannak. A főoltáron 6 ólom és 2 réz gyertyatartó, a mellékoltárokon pedig 4 vas gyertyatartó található. Továbbá úgy a fő-, mint a mellékoltárok szép oltárkárpitokkal, 3 fehér oltárterítővel, vánkosokkal és kánontáblákkal vannak felszerelve. Hordozható oltár csak a Szent Szűz mellékoltárában van, a főoltárba szentek ereklyéi vannak falazva. A szentségtartó fülke a főoltárban van, mindig zárva, kulcsát a sekrestyében egy ajtócskával elzárt helyen őrzik, ahová a szentségtartókat soha nem teszik. A főoltár előtt egy üveg lámpa – a nép nyelvén luster – függ, amelyet csak nagy ünnepekkor a szentmise alatt égetnek. A templom falán függő passiójeleneteket ábrázoló képek alkalmasak a hívők hitének elmélyítésére. A székek nagyon kopottak. Mindkét bejáratnál kő szenteltvíztartók vannak a falba mélyítve, kevés szenteltvíz van bennük. A templomhoz kapcsolódik a sekrestye, amelyben a miseruhák tárolására szükséges szekrény, egy feszület, Máriát és Szent Vendelt ábrázoló, a templom patrónusának feliratával ellátott képek vannak. Ráccsal ellátott gyóntatószék egy van, a torony alatt, a templom bejáratánál. A szentélyben bal felől színes karosszék (*faldistorium*) van.

5 1 centenarium (erdélyi mázsa) = 56 kg.

6 1 libra (erdélyi font) = 0,56 kg.

7 A mellékhajók megépítésekor e sekrestyét elbontották.

8 A ma is létező főoltár.

A templomi felszerelés

1. Ezüst kelyhek paténákkal 3.

Volt ezelőtt egy ezüst kehely, amelyet 1827-ben a templomból elloptak, kuppája megkerült, alsó része egy Puzsi nevű személy kertjében volt, középső része viszont még mindig hiányzik. Paténája megvan 1.

2. Réz cibórium 1.

3. Ezüst monstrancia 1.

4. 3 darab ezüst edényke a szentelt folyadékok tárolására, közülük az egyik felső része az utolsó szentségek tárolására is használtatik. Ugyanerre a célra egy ezüst poharat is használnak 4.

5. Üveg korsócska 2.

6. Nagy fa feszület 2.

7. Ezüst kereszt (*pacifical*) 3.

8. Aranyozott rézkereszt a Szent Kereszt darabjával 1.

9. Ostyasütő eszközök 1.

10. Ostyaszaggató, nagy és kicsi 2.

11. Fa pohár ostya tárolására 1.

12. Kerámia tál az ostyaabroszok (*corporalia*) és kehelykendők (*purificatoria*) mosására 2.

13. Réz füstölő, eszközeivel 4.

14. Csengettyűk 4.

Ornátusok

15. Régi, különböző színű, selyem miseruhák hozzátartozóikkal 7.

16. Három fekete, közülük kettő ezüst rojtos.

17. Öv 2.

18. Kehelykendő 10.

19. Baldachin 1.

20. Vánkos 4.

21. Zászló 2.

Lenből szőtt textíliák

22. Miseruhák, melyek közül kettő kopott 4.

23. Vállkendő (*humeralia*) 4.

24. Kopott, hosszú ujjas ruha (*superpellicea*) 4.

25. Ostyaabrosz 5.

26. Törlőkendő (*manutergia*) 4.

27. Oltárterítő 3.

Különféle felszerelés

28. Körmeneti kereszt 6.

29. Rúd 1.

30. Oltárterítő 3.

31. Ministráns ruha 4.
32. Háromszögű gyertyatartó 1.
33. Húsvéti viaszgyertya 1.

A papilak és a papok névsora

A papilak irataiból nem derül fény arra, hogy az épületnek mely pap volt az első lakója, mivel azonban az 1823-as egyházi vizitáció szerint az épületet az egyházközség hozzájárulásával 1622 körül emelték, feltehetően az első pap is ugyanabban az évben költözött ide. A jegyzőkönyvek adatai szerint a papelődök a következők:

1634-től Kozma Péter, a Kézdi–Orbai Egyházkerület főesperese

1649-től Benkes János

1656-tól Felvintzi Ferenc

1666-től Tusa Mihály, aki a kerület főesperesi tisztségét is betöltötte

1672-től Szebelébi Bertalan⁹

1695-től Szászfalvi István

1696-tól Antalfi János

1700-tól Demeter Márton, aki megkezdte a matrikula (*anyakönyv*) vezetését¹⁰ és folytatta a családok összeírását, majd Gyulafehérváron halt meg, ahol káptalani prépost és általános püspöki helynök volt

1706-tól Antalfi István

1721-től Demjén Lőrinc, aki szintén Kézdi-Orbai Egyházkerület főesperesi tisztségét töltött be

1727-től Bertalan Tamás

1739-től Tibád Mihály

1758-től Csorba István, aki egyszerre kerületi jegyző is volt

1782-től Farkas János

1791-től Eresztevényi Ferenc (meghalt 1792-ben)

1792-től Kováts Péter, aki 1817-ig kerületi jegyző, majd azután kézdi-orbai egyházkerületi főesperes volt. 1826-ban püspöki főesperessé és kanonokká nevezték ki.

1826-tól Gyárfás Miklós

A kápolnákról

A Perkőnek nevezett dombon két, romos állapotban lévő kápolna áll, melyek közül egyiket a Mikes család, másikat a báró Apor család költségén emelték. Patrónusaik elhagyták azokat, így rossz állapotuk miatt manapság egyikben sem tartanak semmilyen egyházi szertartást.

9 Személyét és szentléleki papságának idejét utólag jegyezték be a jegyzőkönyvbe, valamint azt is, hogy innen 1695-ben Altorjára kerül plébánosnak, mely tisztségét 1707-ig tölti be.

10 A papilak összeírt könyvei közötti *Matricula baptisatorum, copulatorum et mortuorum ab anno 1700 usque 1782-ről* lehet szó. (Magyarul: *Keresztelési, házassági és elhalálozási anyakönyv 1700-tól 1782-ig.*)

Az egyházközség papjáról

A kézdiszentléleki egyházközség papja a háromszéki Lécfalván, nemesi származású szülők gyermekeként, 1784-ben született, 46. életévében járó Gyárfás Miklós. Grammatikai és humán tanulmányait Gyulafehérváron, filozófiai tanulmányait Kolozsváron, teológiai tanulmányait pedig részben Gyulafehérváron, részben a pesti egyetemen végezte. Az egyházi rendbe 1804-ben vették fel, 1808-ban szentelték pappá. A magyar, latin és román nyelvekben jártas. Tanulmányai befejeztével előbb Brassóban szolgált 3 évet káplánként, majd 6 évig kézdinyújtódi pap volt, ahonnan 1817-ben az akkori püspök, Rudnay Sándor, most magyarországi hercegprimás és kanonok, püspöki szertartóvá nevezte ki. E tisztséget Rudnay, majd Szepessy Ignác püspök oldalán – aki most pécsi püspök – 1823-ig viselte, majd 3 évre püspöki titkárrá nevezték ki. 1826 augusztus 28-án a kézdiszentléleki egyházközséghez rendelték, ahová október 28-án be is iktatták. Ezzel egyidőben Kézdi-Orbai Egyházkerületi főesperes is lett.

Az iskolaépület és a kántori lak

Az egyházközség tagjai által fából épített iskola és kántori lak egy tető alatt van. A szalmával fedett épület karbantartása és, ha szükséges, újjáépítése szintén az egyházközség feladata. A kántor a ház első felében lakik, a hátsó rész pedig az iskolát és a másodtanító szobáját foglalja magában. A kántor lakása és az iskola között levő pitvarban élelem van. A kántori lakhoz gazdasági épületek is tartoznak – magtár, pajta, sütőház – és továbbá egy kút, melyek karbantartása, a kántor bennvalójának a körbekerítésével együtt, szintén az egyházközség kötelessége. Az osztálytermet, melyet a tanító szobájától egy ajtó választ el, fiúk és lányok együtt használják. Mérete alkalmas a tanulók befogadására, de szükséges néha [újabb] székekről gondoskodni.

Az iskolamester vagy kántor és az instructor vagy tanító, valamint az iskolai oktatás

Déva István a kézdiszentléleki kántor, aki 1771-ben született, grammatikai és humán tudományi ismereteit a kantai iskolában szerezte, telt, középtermetű, robusztus testalkatú, jó egészségnak örvendő, nős, hét gyermekes férfi. A fiatalok tanításához elegendő tudással rendelkezik. Korábban több helyen volt harangozó, majd Gelencén 11 évig, Altorján 8 évig volt kántor, 10 éve pedig már Kézdiszentléleken szolgál. Vallásos és erkölcsös ember, énektudása és orgonajátéka tökéletes, az egyházi szolgálatban kitartó és állhathatos, semmilyen más szolgálatot nem vállalt, birtokára és javaira gondosan ügyel.

Bíró János a másodtanító, 30 éves. Bélafalvi, székely gyalogkatona-rendű szülők gyermeke, nőtlen, ő is a kantai iskolában tanult grammatikát és humán tudományokat. 1819-ben vették fel a tanítók társaságába (*coetum instructorum*), azután több egyházközségben teljesített szolgálatot, három éve pedig a kézdiszentléleki egyházközség tanítója és harangozója. Fizetésüket a kepe harmada, az oszpora¹¹ és a kántori illeték képezi.

¹¹ A papnak és a tanítónak járó pénzadomány megnevezése.

Az egyházközségben csak triviális szintű iskolai oktatás folyik. Az egyházközségben 6 és 12 év közötti, tanulásra alkalmas fiú 300, lány pedig 200 van, akik közül rendszeresen 60 fiú és 6 lány jár iskolába. A többiek részben főként a szegénység, részben szülei gondatlansága miatt hanyagolják az iskolát, habár a pap gyakran biztatja, sőt hivatalánál fogva kényszeríteni is próbálja ez okból a szülőket, de részükről semmi gondosság ilyen téren nem látszik. A tananyag: hittan, olvasás, írás, főnév és igeragozás (*declinatio, coniugatio*), melléknevek fokozása (*comparatio*), aritmetika és mások. Gyermekkorban jó a keresztény hittételeket elsajátítani, ezért a plébános hetente kétszer, tudniillik szerdán és pénteken, hittant oktat az iskolásoknak.

A kézdiszentléleki papilak. Fotó: Borcsa Imola

Püspöki leirat

1847. augusztus 25.

Püspöki leirat a Barcsa Elek által alapított iskoláról és alapítványról a szentléleki közösségnek. Az iskolára tett alapítványból a község óvodát akar építeni a templom mellé. Az alapító viszont a falu távoli részébe építendő iskolára adta a pénzt, hogy a gyermekeknek ne kelljen kilométereket gyalogolniuk.

A Kézdi Szent Léleki nemes falusi és megyei Közönségnek Istentől Áldást!

A nemes közönségnek folyó évi Május 8ról felterjesztett azon kérésére a néhai gelenczei plébános Barcsa Elek által a Kézdi Szentléleki Alszegeben épített falusi iskolaházat¹, és az annak fenntartására s abban leendő tanítónak fizetésére hagyott 5000 Váltó forintot a Kézdi Szentléleki Közönség által felállítani szándéklott Kisded-Óvodának kéri által adatni, hogy ezen tőke és az érintett iskola ház ára a Kisded-Óvoda tőkájével olvasztatnék össze, meghallgattván a néhai Barcsa Elek végrendelete végrehajtói, úgy nyilatkoznak, hogy

Iör Ami illeti a végrendeletnek e tárgyra nézve eddig nem történt teljeseget, ennek oka az, hogy néhai Barcsa Elek végrendelete 12ik pontjában erre az Imecs Theresia, Geréb Ádámnénál kiadva volt, s akkor mintegy 200 pforintokra rugott összevet hagyta ugyan, de annak kamatját más czélokra is elosztva szabályozta, ami pedig az egésznek évenkénti kamatjából mind azok után megmaradna, azt az épület fenntartására rendelte. Azonban ide folyamodván Geréb Ádámné, megnyerte azt, hogy normalis cautiok mellett, az írt tőke kamatra tovább is nálla hagyatott még pedig úgy, hogy az addig járandó kamat is a derék összevhez csatoltatott, a bajlódások kikerülése tekintetéből.

2or Ami pedig magát a kérést illeti, már a felhozott indokok sem látszanak elegendőnek arra, hogy a kérésnek erős alapot adhassanak, mert a rendelt évenkénti 60 p. forint fizetéssel az iskolaháznál való lakás mellett olyan tanítót tarthatni, mint a millyenek másutt is vannak; továbbá az iskolaház javítgatására évenként 12 pft maradván, ez minden esetre elegendő annak fenntartására. Hogy pedig néhai Barcsa Elek úr ezen iskola felállítását czélszerűen rendelte legyen, eztet a Szentléleki közönség mikor tagadni törekedik, épen akkor bizonyítja be; ugyan is elismeri, hogy az Alszeg, mellynek számára ezen iskola építetett, olly messze vagyon a tetplomtól, hogy oda a gyenge gyermekek el nem járhatnak, már pedig a Kisded-Óvoda épen a templom közelébe tervezetik, és így ha alkalmatlan lenne a gyermekeknek a templomba feljárni, némelly napon, sokkal alkalmatlanabb lenne az óvodába feljárni minden napon. Végre, ha a hagyományozónak szándéka nem teljesítetik, mások a hagyakozástól visszajesztetnének; mert

¹ Az iskolaépület jelenleg is áll a mondott falurészen, Fazakas János tanár 1980-as feljegyzései szerint az 1930–40-es években a katolikus dalárda székhelye, próbaterme is volt, 1945 után magántulajdonba került, majd a helyi fogyasztási szövetkezet vásárolta meg. (A szerkesztő)

a Kisdéd-Óvoda célja nem egyéb, mint a 2–5 éves kisdedeknek, kik még tanulásra nem is szoríthatók, egy állandó felügyelő alá összegyűjtése, hogy ezek rossz példáktól, és történhető szerencsétlenségektől megmentessenek, holott a Barcsa által alapított oskolának célja a 6 s ezen feljül való gyermekeknek tetteles tanítása és formálása, mihez képest, ha az erre hagyott öszveg amoda fordítatnék, annyi lenne, mintha az épület fundamentomába minden költség belé menne, s azután nem lenne reá miből építeni. – Ugyan azért a nemes Közönségnek fennebb elősorolt kérése nem teljesíthetetik. Jó indulattal lévén

A Nemes Közönségnek jóakarója

K(ovács) Miklós Erd(élyi) Püspök

Kolosvártt Augustus 25én 1847.

In. Sávai János (gyűjtötte és közreadja): *A székelyföldi katolikus plébániák levéltára*. I. kötet, Szeged, 1997. 489–490.

Egyházlátogatási jegyzőkönyv, 1848

Egyház-látogatási jegyzőkönyv a kézdi-orbai kerületből. A jelentést Kádár Antal kézdi-orbai kerületi esperes készítette. A vizitációs jegyzőkönyv ezen példánya az egyházlátogatás alkalmával készülhetett, mert teli van javítással és sem dátumozva, sem pedig aláírva nincs. Különösen az iskolák helyzetét vizsgálta a főesperes. Sok községben kevés gyermek jár iskolába, rosszak a tanítás körülményei. Több esetben az iskola épülete sem alkalmas az oktatásra: sötét, alig fűthető, balesetveszélyes a megközelítése. Gyakori, hogy hiányoznak az elemi felszerelések, mert a község vezetése nem gondoskodott azokról: nincs tábla, így a gyerekek nem tudnak írni, számolni. (...) Vannak visszatérő gondok, amelyek orvoslására a községi elöljáróságot kötelezi a főesperes.

1848. Protocollum Visitationis Archidiaconali

A Kézi-Orbai Esperesi Kerületben található Anya és Fiók Megyéknek 's benne létező Iskoláknak az 1848ik év Boldog Aszszony és Bőjt elő havának alább feljegyzett napjain tartatott törvényes esperesi látogatások és iskolai vizsgálások

Jegyző Könyve

Boldog Aszszony hava

(...)

Kézdi Szent Lélek – Kis Kászton

Januarius 21én 1848ba

Jelen vannak: Tekintetes Köntzei Antal úr, Mészáros Mihály megye bíró,
Kováts János, Kozma István, Moré István.

31er A kiskásztoni község peselneki Miklós Antal ifiat tanítónak megfogadta, gyalog katona Szabo Péter saját házát jó szántából ideiglenesen átengedvén 59 mindkét

nemű gyermekek járnak tanulásra, kik fejenként a tanítónak fizetnek ¼ véka gabonát, egy garast, fát mindenki viszen kezében. Ezen tanító intézetett szorgalmatosan megvizsgálván úgy tapasztaltam, hogy a betűk esméretébe szófoglalást, 's a 100. kérdések és feleleteknek könyv nélküli tanulását meglehetősen jó sikerrel folytattya, de részint a hely szűke, részint a szükséges szereknek nem léte miatt sem a számvetés, sem az írás elemeibe nintsenek bévezetve, nem külömben az egyházi énekbe és ministratióba is csak kevesen tettek előmenetelt.

Annál fogva a helység előjáróinak meghagyttam, hogy ha állandó iskolaházat építenek, vagy szereznek, 's az oda rendelendő tanító fizetését biztosítják a harangozói ujjoncok közül fogok nékik tanítót rendelni.

32. Kézdi Szent Léleken két helyen foly a tanítás, a helybeli plébánus Jakabos József úrtól jószívűleg átengedett nyári konyhában Kováts Mihály ifiabb harangozó és az által épített harangozói lakban. Kis Kászonból vissza jövén legelébb is

a/ a papi életen lévő tanodába mentünk, 's ottan nagy számmal egybegyűlt mindkét nemű tanulókat szorgalmatosan felkérdeztük, 's azt tapasztaltam, hogy a keresztény tudományban, szükséges imádságokban, egyházi énekekben, ministrálásban kielégítő előmenetelt tettek kivált a fiú gyermekek.

b/ Ebéd után a megyeháznál lévő <...> első harangozó által tanítatott iskolát látogattam meg. Ez itteni iskola kevésbé látogatott 's tám azért is a tanulásbeli szorgalom is kevesebb, mind azon által nehányan a nékik feladott kérdésekre kielégítő feleletet adtak, mint a keresztény tudományból, mindpedig az egyébb legfensőbb helyen kiszabott tanulmányi tárgyakkól.

Hogy a siker, eredmény dúsabb légyen, czélszerűbnek vélném a fiukat a lány gyermekektől elkülönözöttten, két állandóan ottan lakó tanító által oktattatni, mely nézetemre válasz által, ha a célba vett s építeni kezdett kisedd ovoda létre jövend, akkor célirányosabb osztályozás fog tétettetni.

32er Gelencei volt plébánus Bartsa Elek úr Kézdi Szent Léleken, szülötte falujában az alszegben ősi telke mellett iskolát építeni kezdett, de mielőtt elkészíthette volna, meghalálózván, véghagyományilag ezen iskoláról is rendelkezett, mely eddig még telyesedésbe nem ment.

A néhainak véghagyományilag rendelt tömeg gondnokait nemes Fejér Aront, és osdolai plébánus Balás Ferentzet ezen tömeg kezelésének bévégzésére hivataloson felszólítandóknak aláztatson vélem.

33or A megye és templom körüli javítások jövő tavasszal fognak megtétetni.

Kézdi Szent Lélekről Januarius 21én saját megyei, lelkipásztori kötelességeink elintézése haza parantsolván ugyan azon hó 24én estvére Kézdi Szent Lélekről, hová a jegyzővel újra egybe jöttünk, Szárazpatakra mentünk.

Szárazpatak Januarius 25én

Jelen voltak: Nemes Rapolti János, Ferentz János megye bíró, Szabó Antal egyházfő, Bartók Antal, Bartók Ferentz, György Mihály

34er Reggeli isteni tiszteletett végezve az iskolába mentem, 's meglehetősen számmal egybegyűlt mindkét nemű tanulókat megvizsgáltam, 's úgy tapasztaltam, hogy

a) keresztény tudományt az emlékezetből előadni igenis de az értelmét felfogva más szóval előadni nem képesek.

b) Olvasni, szótagolni jól tudnak.

c) A főbéli számvetést valamennyibe értik.

d) Ministrálni kevesen.

e) Egyházi énekeket énekelni minyájan tudnak.

Azomban a nagyobb sikernek előmozdítása tekintetéből a falusi előljárásnak meghagytam, hogy fekete táblát, melyen betűk formálását, számvetést tanulhassanak, csináltasson az iskola ajtaját, padjait igazítsa meg.

35er A papi és kántori telkeken az épületek vetkezni kezdvén romlásnak indultak. Annálfova ez iránti figyelmeket felkértem a megye előljárásgainak, hogy a nagyobb veszély eltávoztatása tekintetéből ezen kezdő hiányokat pótolják ki.

Szárazpatakon ebédemet végezvén azon nap délután siettem vizsgálatot tartani

Peselneken.

Jelen voltak: Nemes Jankó András gondnok, Daczó Mihály megye bíró,

Tsák Ferentz egyházfő, Afra János egyházfő, László Mihály falus bíró

36or Az iskolában jelenlévő fiú és lány gyermekeket felkérdezvén megvizsgáltam, úgy a keresztény tudomány, mint egyéb tanulmányokból. A könyvnelküli keresztény tudományból kielégítő feleletet adtak, de az írás, főbéli, valamint írásbéli számvetés nem tanítatott.

A falusi közönségnek meghagytam: a) azt, hogy a felső és legfelsőb rendeleteket tudva a szülőköt kényszerítsék arra, hogy gyermekeiket iskolába küldjék; b) az iskolát czélszerűleg javítsák ki; c) a szükséges fekete táblát csináltassák meg.

37er A szentegyházat megvizsgálván, némely jövő tavaszon téendő apró igazításokat kivéve, tisztán és jó karba találtam.

Peselnekről, hogy Torján korán foglalatosságomhoz kezdhessek, késő estve útnak indulván nem minden veszély nélkül 9 óra tájban megérkeztem Torjára Januarius 26án 1848ba. (...)

In. Sávai János (gyűjtötte és közreadja): *A székelyföldi katolikus plébániák levéltára*. I. kötet, Szeged, 1997. 491–497.

Kovács Miklós erdélyi püspök levele

1851. május 19.

Kovács Miklós erdélyi püspök levele a háromszéki főespereshez a Barcsa-féle iskolai alapítvány ügyében. A község elöljárósága a püspököt okolták az alapítvány végrehajtásában mutatkozó késedelmekért. A püspök a válaszában jelzi, hogy éppen a községi vezetésnek az elszámolásban mutatkozó hanyagsága hátráltatja az ügyintézt.

Főtisztelendő Esperes és Plébános!

Kézdi Szentlélekfalva Elöljáróságának, az Erdélyi Cs. K. Főkormányhoz beadott, s onnan folyó hó 8-ról 10991. szám alatt körülményes, kimerítő tudomástétel végett velem közöltetett azon folyamodását, mellyben kéri: hogy néhai Gelencei plébános Barcsa Elek Vég hagyományra a Kézdi Szentléleken felállítandó iskolát illetőleg, a testans által kinevezett elégtévő biztos urakkal telyesedésbe vétetni, s a testans által hagyott kamat, a Kézdi Szentléleken elkészített s megnyitott iskolába lévő tanítónak és tanuló gyermekek számára úgy kiadatni rendeltessék, hogy a 2000 pengő forintból mai napig hátra levő kamatjával 3224 p. forintra rúgó tőke kamatjának haszon fele a tanító fizetésére, más feléből pedig az 50 darab ABC könyvekre való rész a falu Elöljárósága számadása alá adasson, vagy pedig az érdeklött iskolát illető kamat tőkéje számadás mellett a falu elöljáróságának tárába áttetetni rendeltessen. Olly utasítással küldöm ki a Főtisztelendő Esperes úrnak, miszerint aztot közölvén a Néhai által végrendelete végrehajtásával megbízott Osdolai Balás Ferencz és Haralyi Egyházi Főgondnok Fejér Áron urakkal, kérje ki és vegye bé az ő nyilatkozatukat olly renddel teendő, hogy 1ször Mutassák ki a Végrendeletnek melly pontjait telyesítették? és mellyeket nem? 2or fejtsék fel, mik voltak eddig? és mik most is a telyesíthetésnek akadályai? 3or Feleljenek különösön Kézdi Szentléleki elöljáróság kérésére vonatkozólag, megírván véleményüket, ha lehetne és mennyiben azon falu elöljáróságának kívánságát telyesíteni? (itt megjegyvezvén, hogy már egyszer 1847ben Végrendeleti Végrehajtó Urak vélekedése nyomán hasonnemű kérésével a Kézdi Szentléleki Közönség innen elutasított). 4er Fejezzék ki kérésüket a Testamentum végrehajtásának akadályai elhárítására nézve. Itt azonban Fejér Áron úrnak 1850. Június 1én a Kézdi Szentléleki elöljárósághoz intézett s másolatban

*Bartsa (Borcsa) Elek plébános síremléke
(a képen a jobb oldali) a gelencei középkori
templom kertjében. Fotó: Borcsa Imola*

KÉZDISZENTLÉLEK A TÖRTÉNETÍRÁSBAN ÉS A SZÉPIRODALOMBAN

SZALÁRDI JÁNOS

Siralmas magyar krónika

Történik azonban [1634 után], hogy Mikes János, az említett Zsigmondnak egyik fia, ugyan Háromszéken, Orbaiba Szentléleken lakó néhai Tarnóczy Sebestyén hajadon leányát Sárát, hogy szép személy volna, megkedvelené, és a leánynak édes anyjátul néhány úttal kérettetné is. De a leányasszonynak sem lévén kedve hozzá, az anyja sem ígérné neki. Azonban ők azt nagyon szégyellvén, s hihető nem is atyjok-anyjok tanácsok nélkül, Mikes Mihály bátyjokkal János és Kelemen egybe tanakodván és fegyveresen minden szolgájokkal felkészülvén, az leányasszony édes anyjának házánál való nem létében szentléleki kastélyokra ráütöttek, ahová (a benn valók abbéli szándékjukat csak meg sem tudván gondolni) bérohanván, a leányasszonyt nagy sírással-rívással kihúzáván, vonván, hurcolván kastélyukból atyjukhoz, anyjukhoz Zabolára vitték, és ott a leánynak, ki éjjel-nappal csak sír, rív és jajgat vala, kedve ellen való menyekzői lakodalmat csinálván, erőszakos feleségévé akarják vala tenni Mikes János fioknak.

A leányasszony anyjának hírével esvén a facinus, csaknem hal vala meg keserűségében, ottan azon székbéli vicetiszteket maga mellé vívén, hozzájuk sieté, leányát visszaadni kívánja, és hogy tisztességében meg ne gyaláznák, mind Istenre, fejedelemre, ország törvényére őket tilalmazza vala. De amazok sem anyjának, sem a tiszteteknek meg sem mutatván, csak csendesíteni akarják vala a keseredett asszonyt: lenne jó reményességben csak, mert hisznek Istenben, hogy a leányasszony is szeretni fogná az ő édes fiokat, s magának is kedve kereső jó fia lenne. Az asszony csakugyan leányát látni és elvitelre megadatni kívánván, s amazok előbbeni válaszokat kettőztetvén, hármaztatván, az özvegy csak keserves nagy siralommal kényszerített vala onnan eljöni, és a véle Zabolára járt tisztektől a dolognak valóságáról testimoniális avagy bizonyosság-levelet vívén, mindjárt a fejedelemhez Fejérvárra sieté.

A fejedelem, méltóságos hivatalja szerint, a megkeseredett asszony valamint kívánta, mindjárt mind a tiszteteknek, mind magoknak Mikeséknek nagy keményen parancsolt vala; megizenvén nekik: hogy valamit ezen szokatlan és haza törvénye ellen való s keresztyénségben majd hallatlan gonosz cselekedetben fejedelmi tiszte fogná kívánni, azt el nem fogná semmiképpen mulatni. Kiket azonnal közelebb diétára, közönséges országgyűlésre evocáltatván, törvényben hivatvatván a director, s amazok vívén eszekben, hogy dolgoknak nem jó kimenetele lenne, az országgyűlését meg nem várván,

az moldvai Lupul vajdához, hogy azt tudnák fejedelemnek nem szintén jó szomszédjának lenni, általmentek és szaladtak vala. Mikes Mihály feleségéről maradt gyűjteményeket, mellyeket lóterhben magával elvinni nem akart vala, atyja s anyja kezéknél hagyván, kik félvén, amint következett vala, a dolognak kimenetelítül, azoknak némelly részét házoknál, némelly részét hol egy, hol más falukban, erdön-mezőn szerén-szerte kit földbe ásattak, s kit egy, kit másképpen rejtegettek el.

Kinek abbéli cselekedetek az országgyűlése alatt az státusok, ország rendi előtt megvilágosodván, noha már azelőtt a leányt ugyan leányfővel kivették volt tőlük, és maguk is elfutottak vala, de a director actiójára, keresetire nótán, azaz fejeknek, minden jószáguknak elvesztésén maradtak vala. Melly ellenek való sententiával, törvénylevéllel fiscus minden elrejtegetett ezüst, arany marháit Mikes Mihálynak, s mind a többinek minden javokat olly szorgalmasan kikereste és ki is találtatta vala, hogy mindenek ítéleti szerint való jószágokat is mindenütt excidáltatván, kiszakgattatván és másoknak konferálván, donálván, eladván.

Magok néhány esztendeig oda lakván Lupul vajdánál, fejedelem sem sokat gondolt vélek, portát is kiadások felől meg nem tanált, hanem végre megunván magok odabenn való lakásukat, confugiáltak, folyamodtak fejedelem kegyelmességéhez, s úgy nyertek volt grátiát, és azután való szolgálatjokkal promoteáltattak volt mind egyik, mind másik annak utána.

A leány pedig Haller Péternek, már meghanyatlott idejű, de különben becsületes úri főembernek házasított volt, kinek ugyan boldogtalan vége volt, mert micsoda kísértetből, nem tudatik, de maga megmetszvéen torkát magának, megölte volt magát nyavalyásul Szeben városában, ott is residentiája lévén urának.

1662–64

Szilárdi János: *Siralmas magyar krónikája*. Budapest, Magyar Helikon, 1980. 159–161.

Korabeli portrék a Haller család egyes tagjairól

(Coroi Artur megjegyzéseivel)

1. A képek lelőhelye: Szádeczky Lajos: *A Haller grófok nemzetség-könyve. III. A Haller-család művelődéstörténeti szempontból és nemzetségkönyvük magyar viselet-képei. Turul*, 1886. 3. szám. 115–118.

2. Az elhalálozás dátumát valószínűleg maga Szádeczky írta a nevek mellé.

3. Lehetséges, de nem biztos, hogy Tarnóczy Sáráról és Haller Péterről már életükben portré készült, erre nézve azonban semmilyen bizonyíték nincs, amint arra se, hogy ha ezek a portrék valóban elkészültek volna, fenn is maradtak és azonosak volnának a Hallerek nemzetségkönyvében levőkkel. A valószínűség mellett szól, hogy Tarnóczy Sára nagyapja, Károlyi István, midőn bizonyos földterületek miatt perlekedett 1584-ben, már térképrajzolókat alkalmazott. (*SzOkl.* IV. 77–79, 90–93. 1584. XII. 14.)

4. A Hallerek nemzetségkönyvében lévő egészalakos, csoportos portrék erénye, hogy az öltözékek korhűsége nemigen vonható kétségbe és (...) az arcok nagymértékben egyénítettek.

1. Haller Ruprechtné Müntzer Kata
2. Haller Bertalanné, Eiseler-leány
3. Haller Gáborné Bochkay Ilona
4. Haller Istvánné Kendi Judit
5. Haller Mihályné Pernyeczki Dorottya
6. Haller Péterné Tarnóczy Sára
7. Haller Zsigmondné Kendy Krisztina
8. Haller Pálné Barkóczy Judit
9. Haller Jánosné Korniss Kata
10. Haller Péterné Bethlen Zsófia

1. Haller Pál † 1531.
2. Haller János † 1544. után
3. Haller Endre † 1572.
4. Haller Gábor † 1608.
5. Haller István szül. 1560.
6. Haller Mihály † 1596.
7. Haller István † 1657.
8. Haller Gábor † 1663.
9. Haller János † 1697.
10. Haller Péter † ca 1670.

Erdély históriája

1668

(...)

Ebben az esztendőben, minekutána az atyám, Cserei János egynéhány esztendeig főasztalnokságot viselt volna a fejedelem udvarában, elbúcsúzóik tisztitól, és Csíkban, Mádéfalván néhai dícsiretes emlékezetű Cserei Mihály leányát, az anyámat, Cserei Juditot feleségül eljeddé, és januáriusban, ugyan Csíkban, a lakodalma meg is lőn. Az atyám akkor volt huszonhat esztendő, az anyám pedig tizenkilenc esztendő. Az anyám anyja volt a híres öreg Apor Lázár leánya, Apor Lázár édesanyja volt Lázár Borbára, az öreg Lázár András leánya; az első felesége, kitől való az én nagyanyám, Apor Ilona, volt Nagy Borbára, ama nagy híres főembernek, Nagy Menyhártnak leánya. Gróf Apor István a nagyanyámmal egytestvér apával, az Apor familia pedig a Székelységen eleitől fogva nevezetes régi úri familia volt. Emlékezem reá, mikor egykor Fejérvárat létünkben az erdélyi Bánffy és Bethlen urak mind háta megé szegény úrnak, gróf Apor Istvánnak, mind pedig szemiben hánnák a magok familiájának régiségit és gyaláznák az Apor familiát, megbúsulván lejöve szállására, hivatá a két fejérvári káptalanokat és monda nekik: „Édes atyámfiak, kérlek, hányjátok fel a káptalanbeli leveleket, lássátok meg, ha találtok-e valami mentiót az én genealógiámról? Fáratságtokat hejában nem hagyom.” Mintegy három hét múlva ihol jönnek a káptalanok s hát rátaláltak egy gróf altorjai Apor Sándor donációjára függőpcset alatt, melyben in anno 1373 egy szolgájának Szárazpatak nevű faluban két sessiót ad inscriptióban. Más levelet is hozának in originali, melyben törvénybeli processus vala ugyan gróf Apor Sándor ellen egy nemesember megveretésiért. A szegény úr a káptalanokat tisztességesen megajándékozván, az originál leveleket töllök kezihez vevé és felmenvén a Guberniumban, producálá előttök, azt mondván: „Urak! Ti mindenkor a magatok familiáját hántorgatjátok s az én familiámat gyalázzátok. Ihol én az én familiámnak régi úri genealógiáját világosan megbizonyítom, mutassatok nekem a magatok familiájának régiségiről hasonlókat.” Az urak egymásra nézván elpirulának, és soha többször familiát Apor István előtt nem hántorgattak; az úr pedig az originálokat ugyanazon káptalonok által pecset alatt transumáltatá s magánál tartá, az originálokat pedig ad conservandum kezekhez adá; én is pariáltam mindenik levelet, s nálam megvadnak. (...)

1709

(...)

Fekete Vaszily tolvaj kapitány pedig Marusszéken általjövén, Kibéden, mivel a szegény falusiak a generál parancsolatjából a kapukot betöviselték vala, hogy inkább afféle kóborlók ne üssék magokat mindjárt be a falukban, a falut egybenégetteté, és az ott levő becsületes nemesemberek, Dósáék, kik nekem is vér szerint való atyámfiak voltak, a templom kerítésiben futván be előttök, kihúzták onnan, s kegyetlenül megölték,

a templomot is felégetik. Onnan Udvarhelyre jöve, egynehány napot üle a sok tolvajokkal, mind a városi embereket, mind a körülvaló nemességet megsaccoltatván, számtalan praedával onnan elmene. Ha generál Vellenstein lesz vala itt Brassóban commendáns, bizony kiment volna ő Vasziyra, s megtréfálta volna, de generál Faberit hozák ide commendánsnak, addig húzá-halogatá, holott mind Csíkban, mind Háromszéken Illyefalván, Szentléleken, mind itt Brassóban feles lovas rác hadak valának, s könnyen megkeríthetik vala, Vasziy is azalatt elmene a számtalan praedával Nagysinkben, hogy a nagysinki kastélyt felpraedálja. (...)

(...)

De mivel nem szűnik a sok istentelen gonoszság a magyar nemzetben, s ennyi sok büntetés után, melyet a fegyver szerze, csakugyan nem akarának Istenhez megtérni, más rettenetes hallatlan ítéletit is bocsátá Isten mind Erdélyre, mind Magyarországra: a pusztító döghalált, melyhez hasonló soha Erdélyben nem volt, miolta ember kezdette lakni. Az elmúlt esztendőben Havasalföldiben Bukuresten kezdődék a pestis, oda Törökországból jött, s egynehány ezer ember meghala, onnan Molduvában mene által, valami gyergyai cigányok, kik a kurucok előtt futottak vala Molduvában, betegen kijövének Gyergyószentmiklóstra, ott meg is halának, egyiknek pokrócát más cigánygyermek elviszi, benne hál, az is megbetegedik, meghal, onnan a több falusi emberekre is kihat a contágió. A németnek hírirel esvén, mindenfelől az utakat bevágatja, s strásákat állít, senki se be ne menjen Gyergyóban, se onnan kijöjön. (...) Ha Isten meg nem szán bennünket, félő, az egész országot elfogja, és végképpen elpusztul ez a szegény ország. (...) A Gubernium, látván az Istennek rettenetes ostorát, az egész országban minden religión valóknak közönséges böjtöt hirdete, hogy minden vasárnap, míg háromszor a templomból ki nem jönnek, addig senki ne egyék, igyék, de azt a böjtöt is, aki akarja, csak úgy observálja, ahonnan semmi jót nem várhatunk magunkra. A generál pedig minden helyekre, ahol még a pestis nincsen, strásákat rendelete, hogy megvizsgálják, ki honnan jó s hová megyen, s nagy bajjal tud most akárki csak a szomszéd faluig is menni. Amellett pátenst bocsátá ki, hogy a pestises helyekről senki a falu vagy város határán kívül ne járjon, mert meg van parancsolva, az olyan embereket minden kedvezés nélkül megöljék, és ha a strásák meg nem ölnék, a strásákat magokot a generál megöleti, és hogy minden városokon, falukon kívül a mezőre házakot csináljanak, és ha valaki megbetegszik, akár úr, akár szegénylegény legyen, kivigyék mindjárt azokban a házakban, s oda penig ne legyen szabad senkinek menni, hanem az enivalót tegyék le közhelyen, s a betegek hordják el magoknak, s ha meghalnak is, se apjának, anyjának, gyermeki-nek oda ne legyen szabad menni, a holttestet csókolni, vagy siratni, harangozni, praedicállani, kisélni, hanem a mezőn ássanak nagy vermeteket, s arra rendeljenek minden városokon, falukon két-három embert, azok vigyék ki éjszaka a holttesteket, s minden coeremónia nélkül temessék el. Ha penig otthon, a maga házánál valaki meg talál halni, a házat minden benne levő egyetmásokkal együtt a földig elégessék, s a ház cselédit az erdőkre csapják ki, s negyven napig ott legyenek, amint már sok helyeken meg is történt ez a halálnál nehezebb s terhesebb parancsolatnak véghezvitele. Melyet csak hallani is rettenetes irtóztató dolog, s éppen elfonnyasztott már csak arról való gondolat is, s nem tudunk mit csinálni, mert ha itt maradunk a városban, s az Isten szent fiáért őrizzen,

a pestisben valamelyikünk meg talál halni, bepecsétlik a házakot az életben maradtakra, s ott kell éhel is meghalni.

(...)

A szebeni doctorokat is a generál egybengyűjtven, megparancsolja, hogy a mostani pestis ellen orvosságokat írjanak ki mindenfelé az országban, s ki is küldik írásban. Az orvosság ugyan jó s Istentől rendeltetett eszköz is, de mindenekfelett való orvos-ság volna az igaz megtérés, mert anélkül az orvosság sem használ. Azt jóvallják, hogy minden reggel a házakot fenyőtövissel füstöljék, a házak falait minden héten fejrítsek, éhomra senki házából ki ne menjen, kivált a fenyőmagos égettort vagy nyers boritalt, fenyőmagos ételt, fenyőmag rágását, a citromos ételt, mézet, diót, foghagymát, mondo-lát, a dohányszívást igen jóvallják. (...)

Én ebben az esztendőben is itt nyomorgék a brassai hosszas exiliumban, a több nemes-ség mind kitakarodik, ki a maga házához, a többi, kiknek közel volt oda jószágok, Illye-falvára és Szentlélekre, mert a német, hogy inkább zabolában tarthassa a székelyeket, s a tolvajokot is inkább kergethesse, mind Illyefalván, mind Szentléleken erős sáncokat csináltata, mind Csíkban Szeredában, és oda mind gyalognémeteket, mind lovas német, rác, magyar hadakat collocála, kik télben, nyárban azólta ott laknak, és mindenfelé, ahová kívántatik, portáznak. (...)

1710

(...)

Szörnyű és irtóztató csuda dolgok történének mindenütt Erdélyben ebben az eszten-dőben. (...) Júniusban, júliusban oly rendkívül való szörnyű száraz, meleg idők jártanak, melyhez hasonlókot soha nem értem, az emberek teljességgel semmit nem szánhattak, a gyümölcsök a fákon egybefőttenek, fonnyadtanak, a tavaszgabonák fel nem nőhettek. Septemberben penig Molduvából számtalan sáskák jövének ki, kik a napnak fényit soka-ságokkal befedték, és az egész országot egybenjárták, mindenféle zöldséget megettenek,

*Kőobelisz 1714-ből Kézdiszentléleken
a pestisjárvány emlékére*

*Feszület az obelisz tetején.
Fotó: Niko*

vége Kolosvárnál egybengyűlvén mindenfelől, egymással megvítanak az aerben, és oly dühösséggel marták, ölték egymást, hogy a földre lehullván, nagy darab helyen bokáig jártanak az emberek a holt sáskák között, s ott büzhöttek egyben. Adná Isten, valami újabb idegen nemzet ne jöjjön a szegény országra, mint annakelőtte mindenkor megtörtént. (...) Háromszéken Szentlélek táján fenn az aerben szárnyas hangyák nagy sokasággal, rettenetes tusakodással egybenmentenek, mint két tábor, s úgy víttanak. (...)

De mindenekefelett a pestis grassála az egész országban. Elsőben a lovak, marhák, disznók, kutyák kezdenek döglenni. Segesvárott, minekutána harmadfélezeren, és Marusvásárhelyen is annyin megholtanak volna pestisben, Udvarhelyszéken tizennyolcezeren, Marusszéken szintén annyin, végre azokon a helyeken megszűnénk, hanem Kolosvárott kezdődék el júniusban. (...)

1711

Cserei Mihály: *Erdély históriája* [1661–1711]. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1983. Sajtó alá rendezte, a bevezetőt és a jegyzeteket írta Bánkúti Imre

BENKŐ JÓZSEF

Kézdiszék

Kézdiszék (latinul Sedes Kézdi) mind földjei fekvésére nézve igen szerencsés, mind külsejére nézve igen tetszetős. Határai: északról (ahol Fehér vármegye egy kis része, 1. 6. §. d. is helyet kap), a Csík- és Kászonszéket ettől elválasztó erdős hegyek; keletről a Moldvába vezető Ojtozi-szoros s a vele szomszédos havasok és hegyes erdők; délről Orbaiszék; nyugatról Sepsiszék. Nyugattól keletig, vagyis Maksától Bereckig hosszában négy mérföldre s délről északra, tehát Szentkatolnától Kiskászonig szélességében két és fél mérföldre terjed. Földje sík mező, amelyet a Feketeügy, a Kászon, az Ozsdola és kisebb patakok öntöznek, s nevezetes a termékenység híreről.

1) Az írókat, akiknek a műveit Erdély történetéhez olvassuk, nem sokat foglalkoztatta az a kérdés, hogy honnan tapadt a székre a *Kézdi* név. Kétségkívül mondják, hogy a Kézdi a *Kisdi* és *Kysdi* romlott formában, vagyis *Kezdő*, amely szó latinul *inchoansot* jelent: ez ugyanis kelet felől nemcsak Háromszéket, hanem egész Erdélyt is „megkezdí.”¹ Ugyanazon az alapon nevezik a szászok egyik káptalanját *Kysdinek Kysd* mezőváros, magyarul Szászkézd után, ehelyett, hogy Szász-Kezdő, vagyis latinul Saxonicum inchoator vagy inchoatio, mert északról kelet felé itt kezdődik a szászok földje, vagy inkább itt végződik.

2) Ennek a széknek a határait, természetes és polgári állapotát az 1721-ben és 1722-ben készített *Conscriptio Carolina* röviden így mutatja be:²

1 Valószínűleg a Keszi törzs -d képzős származéka.

2 L. *Magyar Statisztikai Közlemények*. XII. 486.

„A székely Kézdiszék a teljes Háromszéknek nemcsak nevezetesebb, hanem nagyobbik és jobbik része, amennyiben hosszában felnyúlik egészen a moldvai havasokig és leereszkedik Sepsiszék határáig; ugyanazon Sepsi és Orbai székek között a mezők hossza mintegy 3 mérföld, szélessége ennek (több mint – B. J.) a fele és több helyen negyed mérföldet tesz ki. Harminc faluja van, ezek közül mintegy tíz nem valami nagy, a többi pedig vagy közepes nagyságú, vagy nagyobb kiterjedésű. Három vagy legfeljebb négy falunak a földje és mintegy ugyanannyi falunak a magasabban, a hegyek lejtőjén fekvő mezeje terméketlen; egyébként valamennyi föld mindenütt igen jó, sehol sem szorul trágyázásra, bármely gabonát jól megterem, s az egész székben négy ígásállattal, két vagy három ízben szántható. Mind tűzi-, mind épülethez való fához, akár ahhoz, ami saját területen nő, akár az olcsón beszerezhető, a szomszédokén nöthöz kevés munkával hozzá lehet jutni. A makk nem elegendő. Malom akad bőségesen. Nyomasztó és nagyarányú katonai beszállásolásnak a szék nincs kitéve, s elég szerencsés, mert a szükséges áruk eladásával Vásárhely mezőváros sokat segít rajta. Brassó városa nem esik messze azoktól, akik a szék alsó felében laknak.”

(...)

Azt gondoltuk, hogy ennek a széknek a falvait úgy kell csoportosítani, hogy első helyen a keletről Kézdivásárhely mezőváros fölött fekvőket vegyük számba, azután pedig nyugatra, a város alatt elhelyezkedőket.

1) Napkelettől tehát így következnek: Ozsdola, Martonos, Sárfalva, Szászfalu, Nyújtód, Lemhény, Almás, Csomortány, Esztelnek, Bélafalva, Kurtapatak, Polyán, Szentlélek. Észak felé: Alsó- és Felsőtorja Bálványos várának a földjével és romjaival; ezekhez tedd hozzá Kiskászon és Baksafalva községeket.³

(...)

13) Szentlélek, azaz latinul Sanctus spiritus: „Ez a falu egy magas hegy alatt, de mégis kellemes síkságon fekszik. Van három földtáblája, amely sík, tágas, termékeny, a trágyát nem nagyon igényli, négy ökörrrel felszántható, és bármilyen gabonát bőven megterem. Az erdői más falvakkal közösek, amelyik pedig egyedül ennek a falunak a sajátja, egyébre nem jó, csak tüzelőnek. A mezőváros innen kb. 1/4 mérföldre esik, ezért a lakosok – segítve a helység közelségétől – pénzszerzés végett ide vihetik mind terményeiket, amelyekkel bőségesen ellátják őket a termékeny földek, mind tűzifájukat. A Kászon patak, amely a falu közepén folyik át, főként a szénatermő részeken okoz kárt.”

Bonbardi [358.] dicséri a magas sziklán ülő, tetszetős és megerősített szentléleki várat (amelyről Losonczy is ezt mondja [209.]: „Kézdiszentlélek vár magas kősziklán ül”)⁴, amelyet Bertalanffy [742.] Csíkszékbe tolt át. Ámde az írók szeme tévedett, amikor az átelleni hegy tetején, amelynek Perkő a neve, messziről látható, odaépült templomot

3 Sic. Manuscriptum 217 jelzet, viszont Manuscriptum u. 1950 jelzet: *Buksafalva*, azonosítatlan; talán azonos *Bakosfalvával*. Ma a Bélafalvához közeli Kézdiálmás egyik utcáját hívják *Baksának*, ez a falu legrégibb része. Feltehetően azonos Baksafalvával is.

4 Magyar nyelvű mondat.

kápolnának és a mellette ottlakó remete lakásának nézték, holott ennek a hegynek a lábánál a Mikes-kastély és nem messze egy tornyos templom díszeleg. E falu fölött fekszik Kiskászon, egy kicsiny falu. Szentlélek, Polyán és Peselnek falvak lakosai közt volt egy vizzály területi kérdésekben; ennek lecsendesítésére diétai úton biztosokat küldtek ki, amit mutat az 1678. október 1-jei országgyűlés 28. és 29. cikkelye.⁵

1778–83

Benkő József: *Transsilvania specialis*. Erdély földje és népe. II. kötet. Bukarest–Kolozsvár, Kriterion Könyvkiadó, 1999. 129–130., 142., 144–145.

IFJÚ GRÓF TELEKI DOMOKOS

Egynéhány hazai utazások leírása

(Bécs, 1796)

Csikszeredáról eljövén folytattuk utunkat Háromszék felé; Tamásfalván, Szentkirályon és Kozmás nevű falukon, mind derék helységeken jöttünk keresztül. Háromórai menés után a Nyerges nevű hegy alá értünk, mindaddig a legkiesebb térségen menvén, gabonaföldek, kenderföldek és szép rétek mellett. A Nyerges hegye Csikot elválasztja Kászontól. Nagy hegy, egy jó félóra kell, amíg az ember a hegy tetejére kiér, a tetején egy négyszzegetű sánc vagyon. A lejövetel a hegyről egy jó félórát ismét megtart, leérvén pedig az ember rövid idő alatt Kászonújfaluba jó, egybe a Kászon fiúszék helységei közül. Kászonújfalu völgybe fekszik, derék helység; rész szerint szabad székelyek, rész szerint parasztok lakják, akik a nagyobb székely birtokosok vagy az úgynevezett székely nemesek földjén laknak. Vallásokra nézve katolikusok, valamint a többi kászonszéki helységek is, melyeknek száma öt. Innen elmenvén utunkat egy hosszú völgyben folytattuk, ahol a Kászon patakján keresztül-kasul kellett mennünk. Két óra alatt az ember Kászon fiúszékből kijut, és Szentléleken túl (mely is a kászoni hegyek végébe fekszik) Háromszékbe ér. Jobbra Szárazpatak, Peselnek és Karatna nevű helységek esnek, melyek Fejér vármegyéhez tartoznak; igaz, hogy ez különös.*

Ifjú gróf Teleki Domokos

⁵ Szilágyi Sándor (kiad.): *Erdélyi Országgyűlési Emlékek*. Budapest, 1875–1898. XVI. 614.

Szentléleken g. Mikes úr bír, akinek a hegy aljában egy régi és megromlott kastélya vagyon. Ezen a falun túl az ember a legszebb sík térségre jut ki, a hegyek mindkét részről igen messze távozván. Csíkhez hasonló térséget látsz, csakhogy még egyenesebb és sokkal nagyobb kiterjedésű; szép gabonaföldek, rétek és sok haricskavetések mellett mégyen el az utad. Itt is, amott is helységek ötlődnek szemedbe. Sz[ent]lélekről egy félóra alatt bejutottunk Kézdivásárhelyre.

(...)

Bővebben a Székelyföldről nem írhattam, de oka ez, hogy keveset mulattam. Ezen utazásnak leírása legalább útmutatásra jó lehet, ha valakinek kedve tartaná, hogy Erdélynek ezt a részét lássa; legalább arra használhat, hogy valamely ifjú hazámfiának kívánságát felgerjessze olyan országnak bővebb vizsgálására, melynek csak egy kisebb részében is ennyi szépet és nézni méltót talál: holott milyen hiános ez a rövid utazás leírása!

* [*Teleki Domokos jegyzete*: Vagynak még Háromszéken olyan helységek, melyek Fejér vármegyéhez tartoznak, de ezek Háromszéknek a szélében fekszenek, Háromszék és Brassó vidéke közt, úm. Hidvég és Árapatak. Ezek a nemes família jószágai, amelyeket még a IV. Béla magyar királynak donációjából bírják, mely akkoron, amint azon még meglévő donáció mutatja, tatároktól elpusztított föld és azelőtt a székelyeké volt.]

KEMÉNY ZSIGMOND

Özveggy és leánya

Első rész

2

Tarnóczyné nagyasszonyom természetéről és szokásairól aligha nem volt értesítve az a lovag, ki a szentléleki plébános laka előtt néhány percre megállott, és miután az öreg lelkész kezét ajkaival tiszteletteljesen illette, megmozdítá selymostorát, és e jelre hőkent méne ügetve és büszkén vitte a faluból ki, s a hegytérre föl, hol az út a várkastély mellett kezdett ismét egy völgyre lejteti, melynek oldalait tölgy- és bükkerdő szegte be, míg sima, zöld rétjén gazdag fű és illatos virágok közt ezüstszín csermely tévedezett, oly szeszélyesen, oly kószán, mintha mindenütt jelen és távol lenni akart volna.

Midőn a lovag a régi épület címeres kapuja előtt volt, kíváncsi tekintetet vetett az udvarba.

Néhány tilosból behajtott marha, mely a száraz kútválúhoz gyülekezett s a zálogok miatt vitatkozó gazdatiszt adták az utas szeme előtt megnyílt panoráma mozgalmásb részét.

A többi, mit látott, merev, érdektelen, holt kép volt.

A várkastély maga egy bástyázott, zömök, idomtalan mű. Négyszögű ablakai aránylag kicsinyek, magasak és mélyek, mert a század, melyben épültek, inkább arra ügyelt, hogy senki kívülről a lakba be ne tekinthessen, mint arra, hogy a bennlevők messze kiláthatósanak. Akkor a ház menhely s nem kéjtanya volt, és a család inkább óhajtott a világ ellen védekezni, mint a világgal érintkezni.

A lovag hamar elfordítá arcát Tarnóczyné udvarházától.

De az udvaron levők figyelmét már fölgerjeszté.

Mert a kastély leghitszegőbb komondora, Vidra, rögtön oldva érzé magát a válú mellé szorított barmok őrzésétől, s a kapun kirohant, hogy a lovag kíséretében levő agárt üzöbe vehesse. Példája csábítón hatott a többi ebekre, s azok csakhamar élénken mozgó és mindig keskenyülő kört alkottak a lovagtól elszakított s magát majdnem gombolyékba összevont agár körül, melynek tagjai már reszketének a félelem miatt, míg lángos szeméből még mindig ingerültség és düh szikrázott.

A lovag a nagy ugatásra visszatekint, s megfordítván ménét, a zaklatott állat segítségére akar indulni.

– Szegény Zelmira! He, hollá! Szólítsátok az ebeket – kiáltá a kapuhoz sietőknek.

Szólítás nem történt ugyan, de rá szükség sem volt, mert Zelmira a füttyöt és nevét hallván kiegyenesedett, s hátrakondorítá farkát, előrehegyezte fülét, s oly büszke, fenyegető mozdulatokat tőn, hogy a kör, melyet ellenségei vontak, szemlátomást tágult.

– Zelmira! – hangzott ismét, és az agár merész rohammal áttörve az élő sorompót, mely útját állá, a ló lába előtt volt, s csak akkor vőn szabást, hogy megint egy kevéssé féljen, egy kevéssé összehúzódjék, és üldözői ellen idegen védelemre számoljon. De azok már többé nem folytatták támadásaikat, hanem a komondor a kapuhíd szélén egy buckára ült, föltartva nyakát, csak időközönként ugatott a dobogás és por felé; apróbb társai az útarokból mérgesen lökték ugyan föl magokat, anélkül azonban, hogy a levegőnél egyéb után harapjanak; a könnyelmű kopók pedig – melyek a csaholásban legtüzeesebbek voltak – hamar visszafordulván, a mellettök elmenő tyúkok után kezdettek kapkodni, vagy a kapuban ácsorgó gyerekekre ugráltak azon kétes hangulattal, mely haragból és hízélgésségből volt vegyítve, s mely csak annyit jelentett, hogy a történetek miatt még mindig ideges állapotban vannak.

Míg e jelenet bevégeződött, a várkastély udvarában élénk párbeszédnek folytak.

– Hej, komé! Ki lehet ez az úr? – kérdé társától egy góbé, ki tináját jött kiváltani.

– Mintha ismerném, pedig tudom, hogy az apám lelke sem látta.

– Most felénk fordul.

– Vigyen el a mircse, ha sajdítom miféle; ámbár úgy üt valakire, mintha szeme gubójából vágták volna ki!...

– Né te né! – mondá egy másik csoportozatból a konyhaszolgáló. – Ez ismét Mikes Kelemen.

– Az ám! Csakhgy feketére pingálta az orcáját – válaszolá a béres.

– Az imént karmazsin dolmányban volt.

– S most világoskék hacukája van.

– Hogy változhatott át oly hamar!

– Talán a hetedik fiú, és teliholdnál született.

– De mégsem lesz ő – folytatá a leány tenyerét szeme fölébe tartva, hogy jobban nézhessen.

– Nem-e?

– Szálasabb növésű.

– S osztán az egész Mikes falamiának sincs ily dali lova – közbeszólott a béres.

– Tán tátos is? – kérdé kíváncsian a szolgáló.

– Fejér csillag van a homlokán.

Az ispán, midőn a kutyahecc megindult, nevetve tekintte az utcára, de idővartatva komorodni kezdett arca, hegyesre pödré bajuszát – mi nála haragra mutat –, s hetykén közelített a lovaghoz; azonban amint a hely színére ért, s az idegen a kiszabadult Zelmira kíséretében mellette ügetett el, alázatosan kapta le süvegét, s mély bókra görbedt.

A nép e jelenetet is észrevette, és indokát kezdé hüvelyezni.

– Nagy úr lehet – suttogák.

– Biz Isten, csauz!

– Megszaporodik az adó.

– Vagy beglerbég!

– Háború üt ki.

– Vagy a fejedelem hpmestere!

– Hajtóvadászat lesz.

– Vagy annak a hírneves királynak a követje, ki a hideg tengeren lakik, a német császárral folytat háborút, és az igaz hitet vallja.

– Már úgy kiteszik ám a parókiából a szentléleki plébános szűrét.

– De mégis, hátha a nagyságos tatár kán.

– Nosza, az erdőbe kell rejteni a vászoncelédeket.

– Vagy maga a fejedelem.

– Hüh! Instanciát íratunk Tarnóczyné nagyasszonyom ellen. Adja tüstént be a helység színe a mi kegyelmes urunknak, mégpedig térden állva.

– Mit mondotok? – kérdé az ispán, ki a végszavakból valamit sejtett.

– Hát csak azt, jó uram, hogy sok is lesz két dénár egy ökörért.

– Ha holnap reggelre a pénzt be nem hozzátok, többé ki nem adom a zálogot.

– Úgy is áldja meg az Isten, jó uramat!

Az ispán haragosan pödrötte bajuszát, de a vitát tovább nem akará fűzni a vegyes néppel, melynek egy része szabad székelyből állott.

– Cudar zsványok! – dörmögé hátat fordítva. – ... De ki lehet a büszke fiatalúr, mérges fekete szemével. Oly parancsolón nézett reám, mintha szolgálja volnék, s mintha minden zsebében egy uradalmat hordana? Hallom, hogy a fejedelem a mi vidékünkön vadászik. Ennek az ő kíséretéhez kell tartozni. Lett volna csak Mikes Kelemen, majd értésére adtam volna, hogy az asszonyosság távollétében nem illik egész nap az udvar és a kert körül csavarogni, csupán azért, hogy Sára kisasszony kötényét vagy kalapját láthassuk. Mit mondana Tarnóczyné nagyasszonyom, ha meghal-laná?... Be szeretném tudni, kicsoda, micsoda volt az a büszke úr? Alig billenté fejét, pedig egész becsülettel köszöntem. Kövesse meg magát, ha legalább nem királybíró vagy főispán!...

A lovag, ki a szentléleki várnagy kíváncsiságát és neheztelését észre sem vevé, amint a völgybe lejtett, áthatottá, majdnem búskomollyá lőn. Talán emlékekkel akart találkozni, s nem lelt rájuk. Talán a magány, a nesztelen út, a mély erdőcsend s a sűrű köd, mely az ormokról leszállni kezdett, puha, nedves palástját a nap tüzetől szikrázó dombokra ejté, és ólmosfehér foszlányokban hullott alá a smaragd-zöld rétekgig, talán a fényéből és színéből vetkező reggel, mely esős delet ígért, vagy tán egy kesergő pásztorsíp, mely a szótlanná vált madarak helyett bátorkodott a rideg csendet megtörni, tán egy ismeretlen ok, tán egy titkos benyomás, tán valami álom, tán valami remény, valami sejtés tölték be kedélyét, és boríták el. (...)

3

(...)

Mihály kettősével vette a tornáclépcsőket, midőn az általunk kísért lovagot a tornác előtt nyergéből lepattanni látta.

Egymás karjaiba rohantak, de az első gyors ölelés után mindkettő kevésbé hátrább vonult és szembenézett, mintha meg akart volna győződni, hogy nem tévesztette el az egyént, kit a viszontlátás örömevel halmoz.

– Egészen a régi vagy, kedves nagybátyám! – kiáltá a lovag, Mihály urat hévvel szorítva kebeléhez.

– Mily deli ifjú lett belőled, öcsém, Mikes János, s mint megváltozott képed, termeted s még hangod is! Teremtuccse! Rád sem ismertem volna, ha nem tudom, hogy jössz. Pedig nem rég ideje láttuk egymást.

– Csak tizenkét éve, kedves bátyám – szólt mosolyogva az unokaöcs.

– S te a rövid távollét alatt királyilag élted napjaidat. A krakkói udvarban legszebb apród, Lupuj vajda seregében legkitűnőbb testőr voltál. Szerelem és vitézség az élet fűszere. Nálunk bezzeg fölfordult a világ. (...)

Mihály e beszélgetés közt házába vezeté unokaöccsét. (...)

Mihály karonfogta unokaöccsét, s a tornácra vezette vissza, hol egy lócára ültek, s csakhamar hosszu pipából eregették a janinai finom, kék füstjét. Az ég már derengeni, a nap sugárzani kezdett, a ködök a hegyéleket söprötték, s a legmagasabb fenyőágak közt szakadoztak foszlányokká. Az ebédlöterem falórája rettentő csörömpölés közt hiba nélkül ütötte a tizenkettőt.

– Mégsem jön Kelemen – szólt türelmetlenül Mihály –, bizonyosan Sára cipőjének nyomát látta valahol a fövényben, s azt bámulja. A te öcséd maholnap oly szórakozottá lesz, hogy nem fogja bal kezét a jobbtól megkülönböztetni.

– Attól nem tartok, bátyám, mert Kelemen inkább heves, mint mély érzésűnek látszik, legalább gyermekkorából ítélve. Egyébiránt, ha annyira szereti, miért nem veszi Sárát nőül? Amint hallám, atyám óhajtja e házasságot; Tarnóczy Sebestyén pedig halálos ágyában áldást mondott szövetségökre, s csak a gyász miatt halasztatott a menyegző pár hónappal későbbre. Ezt anyám még akkor írta nekem.

– Igaz, de Tarnóczyné most ellenkezőt állít.

– Hogyan?

– Hát, azt mondja, miként férje összefogott kézzel kérte, hogy Kelemen ne engedje leánya szívéhez közel jutni, s házasságukba semmi ürügy alatt meg ne egyezzenek.

– Ez már cudarság! Hát nem elég jó család a miénk? Nem leghűbb barátja volt-e házunknak Tarnóczy Sebestyén? S mi hiba van Kelemenben? Miért ne volna méltó akárki kezére? S nem hallottam-e százszor, hogy Sebestyén úr saját gyermekeként szerette őt?

– Szent igaz, öcsém János, de most az Istentől elrugaszkodott nő rákente Sebestyén barátunkra, hogy pápistagyűlölő volt, s a valláskülönbség miatt tiltotta meg a házasságot. Pedig ez sült hazugság.

– Már én Kelemen helyében csak azért is elrablanám Sárát – szólt hévvel János.

– Atyád is ezt tanácsolta neki – kiáltott sugárzó arccal a nagybátya. – Én pedig ... no, keveset mondok, ha tízszer nem nógattam rá. De ő még mindig határozatlan. Beszélj, kérlek, szívére. Mondd, hogy te az ő helyében elrablanád Sárát, még ma az Armidoron elrablanád.

Jánost meghatotta a társalgás e véletlen fordulata.

– Ugye elrablanád? – sürgeté Mihály.

– El – mondá merengőn János, el, ha érezném, hogy mélyen és változatlanul szeretem.

– Kelemen szereti.

– El, ha bizonyos volnék, hogy ő mélyen és változatlanul szeret.

– Kelemen bizonyos.

– El, ha tudnám, hogy anyja nem átkozná meg.

– Már erről, öcsém, nem kezeskedem.

– De az anyai átok fog – szólt János megindulással.

– Attól akitől, öcsém! Hisz Sárát éhomra, estére folyvást átkozza Tarnóczyné.

– A sokszor használt átok nem az többé – mondá János tompán, alig érthetőn.

– Amen! – hangzott Mihály ajkairól.

János összerezett. Sejté, hogy a pusztai véleménycserénél több forgott fönn társalgásukban. Gyanítá, hogy szavai által le van kötve, s bár bátorsága még eddig sohasem hagyta el, most szíve lázasan vert, tűz és fagy küzdött véreireiben, hevítve s dermesztve tagjait.

– A célnál vagyunk – szólt Mihály örömtől szikrázó arccal. – Te jó testvérnek mutattad magad. Te bátorítani és segíteni fogod őt.

Ekkor vágatott Kelemen az udvarba.

1855–57

Kemény Zsigmond: *Özvegy és leánya*. Regény. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1967. 12–16., 20–26.

Kézdiszentlélek és környéke

(...)

A Kászon vize völgytorkolatának baloldalán egy, a térbe előszökellő meredek sziklahegy magasul fel, ez a Perkő, aljában Kézdiszentlélek fekszik. Ezen oly sok tekintetben érdekes pont felé irányozzuk lépteinket.

Midőn Kézdivásárhelyt, illetőleg Kantát elhagytuk, a torjai hegyekben egy sötét felhőtömeg gomolygott, s a hirtelen támadott Hatforintos széltől megkapatva, vészes morajjal tombolt lefelé, azonban a futó zápor északra húzódva, udvariasan került minket, s a Perkő előtt sűrű fátyolként elvonulva, tova nyargalt. Elvonultával csakhamar kitörtek a napnak percnyire fátyolozott sugarai, s e sugarak megtörése ragyogóan élénk színű szivárványt rögtönzött, melynek egyik ívszára éppen Torja temploma mögül emelkedett fel, míg másik ívbroncsa Kászon völgyébe ereszkedett le. Jobbról a záport öntő felhőtömeg, melyen vészes villámok cikáztak át, és e kettő között – az ég békéjének és haragjának e nagyszerű jelképei, a tündöklő szivárvány és a vihar sötét leple közt, feltűnt a nap sugaraiban tündöklő Perkő fehérlő kápolnáival tetején, a Tarnóczi kastély sötét romtöredékével s Szentlélek impozáns templom-kastélyával lábainál. Ennél szebb természeti tüneményt, ily tünde világításban felmutatott szebb tájt alig láttam; de éppen azért, mert az varázslatszerű volt, hamar továtűnt, szivárvány és zápor – a vidék ez ünnepies ékei – tova lebbentek, a táj a maga természetes mindennapi alakjában mutatkozott, mely azonban így is elég szép és vonzó volt.

De immár Kézdiszentléleken vagyunk, azon közel 4000 lakost számláló végfalujában Háromszéknek, melynek besenyő vagy bissen eredetű¹ lakói ma már tökéletesen elvannak székelyesedve.

Szentlélek 1332-ben már önálló egyházközség, s Pál nevű papja (Sacerdos de S. Spiritus) 19 régi banalíst fizet a pápai dézsmába. (A pápai dézsmák regestruma 646. lapján.) Az 1567-ik évi regestrumban Zenthlelek néven 54 kapuval van bejegyezve. Szentlélekek régészeti tekintetben is igen érdekes temploma a falu északkeleti végében magaslaton fekszik; a csinos gót ízlésű épületnek belseje reneszánsz stílusban alakult át, poligon

1 Kállay Ferenc A Ns. Székely nemzet eredete című könyve 131. lapján azt mondja, hogy később szabad bissenusok ülték meg a Székelyföld némely elpusztult helyeit, mint Kantát, Peselneket, Volált, Karatnát, Szárazpatakot és Szentlélek egy részét, melyeknek fekvése is mutatja, hogy azok Székelyföldre tartoztak és csak később lettek Fehérvármegye részei. Okolicsáni Decr. et vit. reg. Hung. című munkája II. 153. lapján határozottan mondja, hogy e falukat szabad besenyők lakták, kik a székelyekkel keltek fel, s a Székelyföldre is tartoztak. Felső-Fehér megyéhez akkor csatoltattak, mikor az Aporoknak adományoztattak Bálványos várához e faluk is. Timon és Szegedi is ezen véleményen vannak, s ha ezt elfogadjuk, akkor a besenyő fajnak a magyarral rokonsága kétségtelenné válik, mert ily teljes összeolvadás és azonosulás csak rokon elemek közt jöhet létre.

záródású szentélyében csakis két csúcsíves ablak maradt meg, halhólyag díszművezetével (a záródáson levő harmadik berakatt) megmaradt még átszelt lóherívvel záródó sekrestye ajtaja, és meg fele részben egy elébe épített faloszlop által fedve az igen csinos szentésházacska, melynek nyílata egyenesen záródik, de ennek keretelése felül két tornyacs (Fialen) közti kanyar csúcsívbe megy át, mely a késő gót kor túlajtott levélcsonóival ékítve, szintén túlzottan alakított keresztvirágban végződik. A teljesen átalakult hajóban, mely csak alig szélesebb a szentélynél, szintén találunk néhány megmaradt műidomot, ilyen a hátsó kart hordó 4 nyolcszög pillér, ilyenek ajtóí, melyek közül a déli oldalajtó átszelt lóherívvel záródik, ilyen a nyugati főportála, melynek a szokottnál nagyobb (1½ öl magas) nyílata szintén elcsapott lóherívvel záródik; de kifelé táguló csúcsíves bélletét két mély horony közé foglalt körtetag díszíti. Ívmezejére szánt domborműve, úgy látszik, nem készült el; de ily bevégzetlen állapotjában is nagyobb és díszesebb e kapu a községi egyházak szokásos kapuzatánál, s nagyobb maga a templom is (levén 49 lépés hosszú, 8 lépés széles). Az egészen látszik, hogy azt fejedelmi kegy emelte, mert a hagyomány azt tartja, hogy ez egyházat Sándor moldovai vajdához férjhez ment Apor Kata építette 1401-ben, és e feltevést igazolni látszik a hajó északoldali diagonal oldaltámjára (12 ily oldaltám van) domboron kifaragott ökörfő (Moldova címere), a követelt építési kort (1401) pedig a templom építészete igazolja, amennyiben annak minden megmaradt műidoma a késő gót kort képviseli. Ez egyház a Szentléleknek levén szentelve, adta a falu nevét is, s pünkösöd másodnapján nagyon élénk búcsúk tartatnak itten, melyre a Csíksomlyóról visszatérő felvidékiek nagy számban sereglenek össze.

*Orbán Balázs képaláírása: A Perkő imoláival, Kézdi-szentlélek egyházával és a Tarkoczi-kastély romjaival.
Rajz: Keleti Gusztáv*

E templomot nyolcszögű várkastély környezi, mely szögletein levő 4 körídomú bástyával és egy kapuvéddel van ellátva. E kastélynál azon sajátosságos alakítás jön elő, hogy déli és északi oldala hegyes szöglet alatt befelé van hajlítva, mi által a védképesség fokozva volt. E falak és bástyák régen nagyon magasak voltak, ma letörpítvék, s szépen fehérre levén meszelve, a háttérül szolgáló Perkő sötét sziklalapján messze látszólag

körvonalozódnak. E fiatal színezetű csoporttal élénk ellentétben áll a falu ellentétes északnyugati végénél szintén magaslaton fekvő Tarnóczi- vagy Mikes-kastély időbarnította szeszélyes romtömege. Templomot és kastélyt, valamint az azok felett felmagasuló Perkőt mellékelte képünkön mutatjuk be a kedves olvasónak.

E kastélyt nem kell egybetévesztenünk a már Szent István király korában is állott szentléleki várral (Castrum Zent Leleuk), mert az – miként később látni fogjuk – fenn a Perkő tetőlapján feküdt. E kastély legelőbb a 15. században (1465) fordul elő, mikor Mátyás király a kastélyt és falut Desői Bályogi Lőrincnek adományozza, mikor az „Ad radicem montis et castris olim Regalis ejusdem nominis” (Zent Leleuk) kifejezés fordul elő.

A Bályogi család kihaltával 1517-ben II. Ulászló király Zápolya Jánosnak adományozza², de vagy az évszámot vétette el Kállay, vagy a király nevét, mert 1517-ben nem Ulászló, hanem II. Lajos ült a magyar trónon.

1519-ben Béli kapja e kastélyt Bodoláért.

1579-ben az e kastélyhoz tartozó gelencei, kiskászoni, sárfalvi, peselneki és felső-torjai részjóságokat Borsovai István, Horváth Menyhárt, Herencsiny Mihály és Románi Zsigmond nyerik, kiknek birtoklása ellen törvényesen felszólaltak Tarnóczi István és György, s végre hosszas per után kibékültek.³ De nem sokáig bírták, mert két évvel később Báthori István lengyel király és Erdély fejedelme a várhegyi várhoz tartozó szentléleki és kiskászoni jószágot kerchedi Károlyi Istvánnak, a magyar gyalogság vezérkapitányának adományozza, kitűnő hadi érdemeinek jutalmául.⁴ A Károlyit birtokába beiktató küldöttségnek Báthorihoz tett jelentéséből⁵ kitűnik, hogy Szentlélek akkor két részből állott, egyik része Fehér vármegyéhez tartozott, s több nemesnek volt birtokában, másik része a várhegyi várhoz tartozott, és Kézdiszékben feküdt. Ezen kívül még szabad székelyek is úgy lovas, mint gyalogok számosan voltak ottan. Sőt egész 1848-ig e falu egy kis része Fehér megyéhez tartozott.

Az 1630-ki, Bethlen Gábornét beiktató országgyűlés a szentléleki kastélyt és kővári uradalmat a kormányzó Bethlen Istvánnak adja⁶; de a nagy hazafi, a magasztos jellemű Bethlen István – ki a trónról lelépve, Cincinnatusként magányba vonult, csak hogy honát a polgárháború viszályaitól megvédje – úgy látszik, Szentléleket nem soká bírta, mert 4 évvel később azt Tarnóczi Sebestyén özvegye birtokában látjuk. 1634-ben e kastélyban történt leányának, a bájos Tarnóczi Sárának Mikes János által való elragadtatása. Ezen kalandos történetet már két jeles regényírónk (Kemény Zsigmond és Halmágyi Sándor) dolgozván fel, az sokkal ismertebb, hogysen itt kedves olvasónk becses figyelmét fárasztanók vele.

1663-ban Apafi Mihály e kastélyt hozzátartozó részjóságokkal Kálnoki Sámuelnek és Zsuzsannának adományozza. Most b. Apor-birtok.⁷ Az annyi kézen átment, az annyi viszontagságot átélte kastély még e század elején is oly ép vala, hogy lakható volt, most azonban magas falai fedéltelenül tépelődnek az idő és elemek romboló hatalmával.

2 Kállay: A Ns. Székely nemzet eredete. 51. lap. Az adománylevelek eredetije a fehérvári káptalan levéltárában.

3 Árpádia I. 170. lap.

4 Ez adománylevél kelt Plescovia városában 1581. Lásd Erd. Tört. Adat. I. k. 266. Az adomány eredetije megvan az erdélyi kormánysszék levéltárában. Cist. dipl. 26 Nr. 22. Kelt 1581-i nov. 8-án Moscoviában Plescovia erődben a király és Gyulay Pál titoknok aláírásával. Ez okmányban érdekes adatok vannak a Báthori alatti lengyel–muzka háborúra, a veliciluchi, zaccolochi és Plescovia váraknak bevételére vonatkozólag, melyek ostrománál Károlyi több alkalommal kitűntette magát, s midőn a sereg téli szállásra ment, Erdélyből új csapatokat vezetve, Plescovia ostrománál régi vitézségének emlékét új dicsőséggel tetézte, ezért nyeri jutalmul Szentléleket és a kiskászoni birtokot.

5 Erd. Tört. Adat. I. köt. 267. lap

6 Kővári, Erd. Tört. 4. k. 254. lap.

7 Árpádia I. 170–175. lap. Apafi adománylevele 1663. márc. 22-én Segesvárt kelt, megvan Kemény József gyűjt. Lib. I. Reg. Apafi pag. 665.

E kastély alakja szabálytalan négyszög, de mivel északi és déli oldala poligon záródású, azért az inkább nyolcszögűnek mondható, 50–60 lépés oldalhosszal, 7 öl magas falakkal. A kastély két része különböző kor jellegét viseli. Északi része sokkal régibb, itt magasan fekvő kis lőrészerű ablakok vannak. Az északi oldalfal közepén sokszögű (poligon) záródással bíró félbástya szökell ki, igen szép ráházatú köríves ablakocskákkal, mondják, hogy ez a kastély kápolnája volt. E bástya vagy inkább oriolum külső falában domborművű kőtáblán két lovas harcnok s most olvashatlan felirat nyomai látszanak. Ezen északi rész falai igen kacéron vannak ékítve, berakott téglapárkányok és fűrészfog-ékítmények (dents de scie, Spitzzahnverzierung, szintén téglából) futják végig a lőréses falakat, melyeken golyólyukak, kiállott ostromok nyomai látszanak.

A déli rész ellenben újabb s békésebb kor műve; itt már nagy széles ablakok vannak, közepén kiszökellő négyszög bástyája szép kilátást nyújtó nyílt pavilon, s ekként e kastély építészetében a harci óvatosságot a béke bizalmával látjuk párosítva, bár a déli rész nyugati falán levő ezen felirat: „Renov. Anno Dni 1627.” mutatja, hogy a kastély ezen része is elég régi. A kastély beső része össze levén omolva, belosztályairól mit sem tudhatunk, bár azt tisztán láthatni, hogy az egész tömör épület volt, s közepén vagy éppen semmi, vagy nagyon csekély udvar lehetett.

A Tarnóczi-kastély romjai. Orbán Balázs felvétele

A sziklalapra fektetett kastélyt sánc nem futotta körül, hanem külső véd-fala mégis volt, melynek tömör maradványai a délnyugati szögletnél most is láthatók.

Nem látom feleslegesnek e kastély jelen állásának ily rövid konstatírozását, mert azon vétkes közönyösség mellett, mellyel honunkban minden, még históriai emlékeket is védtelesen elpusztulni engedünk, maholnap e kastély is romba dülend, mert önző századunk csak a haszonnak adózik; régi dicsőség, történeti kegyelet mind üres szóvirágokká lettek. Mit? Egy

rom fenntartására költsek én, hová még egy pár ökröt sem köthetek! – mondja praktikus századunknak anyagelvi embere. Igen, uram, a föld, melyet a haza adott nekünk, kötelességeket is von magával, s midőn a jövedelem egy kis részével megmenthetünk egy történeti emléket, egy, a táj szépítésére szolgáló, egy, az ivadék lelkében lelkesedést ébresztő, egy, a múlt kor építészeti fejlettségéről, eseményeiről beszélő romot, s azt nem tesszük, akkor nagy hazafibúnt követünk el. Nem hiszem, hogy e figyelmeztető szavaim megmenthetnék e tisztos romokat a végpusztulástól, de azért legalább emlékét megőrzendő, idecsatolom e kastélynak délről felvett képét.

A kastélyon felül keresztrel jelölt ölnyi magas sziklaszál van, ezt Dinnyekőnek hívja a nép dinnye alakzatáról. Fennebb a Perkő (délnyugati) oldalában sajátos sziklacsoport vonja magára a figyelmet. Középen egy asztal alakú lapos szirt, négy oldalán négy

köszék, ezt Berecz asztalának hívja a nép, s azt mondja, hogy Tarnóczi Sára ottan szokta estebédjét elfogyasztani, mi, tekintve az innen feltáruló szép kilátást, regényhősnőnknek jó ízlésére mutat. Ez irányban alább a hegynek szabályszerű kiszökellése van, ezt Sieth várának hívják, sőt a hagyomány régi várat is helyez oda, alatta pedig kincstelt pincét keres a kincsvágy; falakatnak ott most semmi nyoma, s tekintve a hely kicsiny voltát, ott legfeljebb valami őrtorony állhatott. Alább egy helyet Vadaskertnek hívnak, a hagyomány szerint Darnóczi (Tarnóczi népies neve) Sára vadaskertje volt ottan. Most pedig, miután a Perkő aljában levő, figyelmünket kiérdemlő helyeket átvizsgáltuk, másszuk meg e sziklahegyet magát, hogy az ott állott, hajdan híres Zent Leleuk-i vár helyét felkeressük.

A Perkő egy megfordított L alakú hegy, melynek északról délre irányuló hosszabb szára Kászon völgye mellett nyúlik fel, nyugatra hajló rövidebb szára Peselnek felé rúg ki. Ennek végfokán van a Mikes Antal által védszentje tiszteletére épített kápolnának romja. (Z –Lásd az alaprajzot.) Itt a hegyélt átszető s a hegy ormát félovál kanyarulattal körülfutó régi sáncolat (AAAA), azon belül pedig a földnek szabályszerű kettős ormózata (BBBB) látszik, mi mutatja, hogy ott sánc övezte kettős fal vonult

el, mely 430 lépés hosszúságban öleli körül az északi, keleti és nyugati oldalt. A déli oldalon (CCC), hol a Perkő meredeken hanyatlik le, megszűnik, régi várainknál mindennél észlelhető azon gazdálkodási elv alapján, hogy felesleges falat a természettől erődített helyekre nem vesztegettek soha. Közepén egy 80 lépés területű emelvény (DDD) van, melynek szélein falakat maradványai látszanak. Ez a középkori váraknál szokásos dombozat (motte) volt, melyen a várnak zömtornya (donjonja) feküdhett, ezt nyugatról félkörídomú Ballium (E) előzte meg, melynek elportlott alapfalai most is kivehetők.

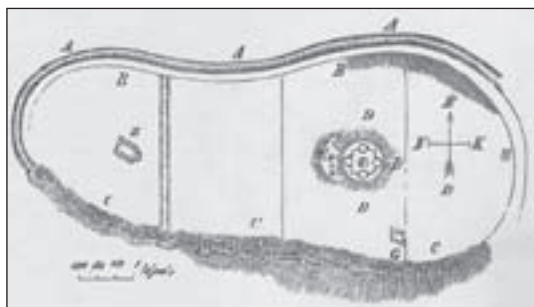
A Dinnyeskő. Fotó: Borcsa Imola

Berecz asztala. Fotó: Borcsa Imola

A hajdan büszke donjon helyére s hihetőleg annak anyagjából egy román modort utánzó, 5 toronyka által tetőzött ötkúpú kápolna (F) épült, mely a négyszögidomhoz ragasztott négy félkörből alakult, s mely alapszerkezetében a regensburgi 12. század közepén épült Baptisariumhoz nagyon hasonlít, bár alig feltehető, hogy imolánk ily régi lenne, s azért azt csak későbbi utánzásnak kell tartanom, mit nyugatra néző faragott kőportáléja s annak felirata is mutat. Ezen egyenes záródású portálé szemöldén két címerpajzs, egyikben átnyilazott vadkan KS betűkkel (Kálnoki-címer), másokban derékon átszegzett szarvas L E betűkkel s köztük e felirat: „Non est mortale quod opto Anno Dni 1686. Die 23. Mart.”

E szemöldöt szép fejezetű korinthiai féloszlopok tartják; ezek körül most olvashatatlanná kopott felirat van.

*Szentlélek várának alaprajza a Perkő-hegy tetején.
Orbán Balázs rajza*

Itt Szent István király napján a csíksomlyóival vetekedő népes búcsúk szoktak tartatni; egy, a kápolna közeli házban (G) lakó remete öröklik e szentély fölött. Könnyebb tájékozás végett a Perkőn észlelt régi várnymok alaprajzát ide csatolom. Véleményem e szerint az, hogy Szentlélek vára itt a Perkőn feküdt, és nem hátrább, mint azt Kővári állítja.⁸ De mivel szerettem mindennek lelkiismeretesen utána járni, elindultam a Kővári által Várpa-

tak fejéhez helyezett várrom felkeresésére, de miután ok nélkül kutatám fel a hegyeknek csúcsait, végre sikertelen kutatásaim a Perkő nyugati alján fekvő Kiskászon faluba vezettek, hol egy tudákos öreg embertől megtudtam, hogy a követelt vár nem itt, hanem messze fenn a Kászon völgyében van; egy vezetővel annak felkeresésére indultam.

Útközben a Kászon vizébe jobbpartilag szakadó Kápolna-patak torkolatjában Szent János töve nevű helyen egy kápolnának romjaira bukkantunk, melyek, mint vezetőm mondá, egy itt feküdt Szent János nevű falu templomának maradványai, s hogy a hagyomány a századok homályába vesző eseményekre mily hű öre, arról itt is meggyőződhettem, mert a történeti nyomozások rávezettek e falu lételének biztos tudatára. Ugyanis Zápolya János Segesvárt 1521. (Gergely pápa napja előtti csütörtökön) ápril 17-én okmányt ad ki⁹, melyben torjai Apor István, László és Mihálynak hűségesek szolgálatuk jutalmául, Blaskó János, Imre és Becz Imrének szárazpataki, szentjánosi birtokait és Árokközinek nevezett földét adományozza, melyeket ezek az Aporoktól bírtak zálogban; de a személyünk elleni pártütés és a székelyek felbujtogatása miatt hűtlenségi bűnbe

⁸ Erdély Régiségei 182. lapján, bár ő is az én kéziratomnak elsajátításával önmaga is kiigazítja e tévedését Erdély építészeti emlékei című újabb munkájában.

⁹ Ezen adománylevél egész terjedelmében közölve van Apor Péter Lusus Mundi című munkájában a Magyar történeti emlékek című gyűjt. II. k. 103–108. lapjain. Említi Kállay is A Ns. Székely nemzet eredete című munkája 222. lapján.

esvén, nevezett birtokaik koronánkra visszaszálltak. És mi azokat minden hasznaikkal, szántóikkal, erdeikkel stb. nevezett Apor István, László és Mihálynak adományozzuk.

Szent János-falu keletkezésére nézve pedig ismét adatot találhatunk a Báthori István által Károlyi Istvánnak adományozott szentléleki és kiskászoni jószágokra vonatkozó 1584. dec. 14-én tett jelentésében a kormánytanácsnak¹⁰, hol Szent Jánosra vonatkozólag ez áll: „Kis-Kászonon felül Polyán határán Kászon rétje felől vagyon egy praedium, Sz.-János nevű, kinek kápolnája fennáll most is (1584-ben tehát még állott e kápolna), túl Kászonon hatalmasul általjöttek volt valami nemes népek, és házakat csináltak, és embereket szállítottak volt meg a székelyek támadása előtt. A polyániak törvénybe fogták a vajdák előtt Ferdinánd idejében a nemes népeket, az földért pörlöttek, az per király fia idejében végződött el, calumnian is maradtak az nemes népek és megítélték, hogy nem jöhetnek által Fehérvármegyéből az Kászon vizén, és ekképen restituálták az Polyániaknak az földet, stb.” A polyániak a területükre telepített jobbágyokat elűzték, de úgy kell lenni, hogy az Apor-család tovább folytatva, megnyerte a pert, vagy pedig Szent Jánosnak egyik, talán a vármegye területéhez tartozó (Kászon vize jobb partján fekvő) része tovább is az Aporok birtokában maradt, mert Báthori Zsigmond 1584-ben máj. 30-án Fehérvárról kiadott védlevelében átírja Zápolyának fennebb érintett adománylevelét, s Apor Imrét, Ferencet s több testvéreit a már praediummá lett Szent János birtokában megerősíti.¹¹A falut – hagyomány szerint – tatárok dúlják fel, s lakói Polyánba települnek át. De folytassuk utunkat a kérdés alatti várhoz.

Szentlélektől három órányira, a csíki országot által átszelt Kászon völgyében, a Kézdivásárhely birtokában levő Ramocsa alján egy kommandóháznak¹² látszanak romjai, ezzel szemben szakad balpartilag a Kászon vizébe egy kis csermely, melyet Vár-pataknak neveznek; e csermely messze felnyúló völgyének jobb oldalán egy erdőnőtte sziklacsúcs emelkedik, melyet Várélinek neveznek. Ennek tetőcsúcsán feküdt a kérdéses vár, egy körded idomú, alig 70 lépés hosszal bíró váracska, melynek falai 4–5 láb magasságban még most is fennállanak. A vár északi bütüjénél – hol a Várélit a hátrább levő s jóval magasabb Cecével hegynyak köti egybe – a fal háromsoros volt, mindenik falon kívül sánc futott el, ezek közül a legkülső, egy roppant munkát feltételező átmetszése a hegynyaknak, mi a várhoz közelítést nagyon bajossá tette. A vár belterének közepén mély üreg van, melyet a vár beomlott kútjának tartanak. A vár alatt pincét hisz a nép, hol rézagár által őrzött roppant kincs van elrejtve. E minden három évben felnyúló pincéből magyarországiak hordják a kincset. A rege szerint óriások építék és lakták e várt, most is vannak ott óriások, csakhogy óriási hangyák, merklye (kis szénaboglya) nagyságú bolyokban. Hogy a vár koronázta hegy aljában valamely helység volt, mutatják az ott szétszórt hüvelyk vastagságú cserépdarabok.

A Várélin felül levő Katrosa-patak mellett egy helyet Vadaskertnek hívnak, hagyomány szerint e vár asszonya Darnóczi Sárának – ki e vidék hagyományaiban nagy szerepet játszik – volt ott vadaskertje, mi nem lehetetlen azért, hogy e kis sasfészek is

10 Közölve van e jelentés egész terjedelmében Erd. Tört. Adatok I. k. 165–167. lapjain.

11 Apor Péter Lusú Mundijában közli egész terjedelmében Báthori Zsigmond megerősítő levelét.

12 Ez egy katonai postaállomása volt a határhozredeknek.

a Tarnóczi család birtokában lévő menhely volt; de az semmi esetre nem lehetett a már Szent István király alatt is állott királyi vár; kicsinysége s rejtett helyzete ez elméletnek ellentmond. Legfeljebb búvhely lehetett az, hová vész idején a lakosok elrejtöztek, vagy valamely rablófészek. E várról említés van téve azon bizottság jelentésében, mely Báthori István által 1581-ben kiküldetett, hogy Károly Istvánt a szentléleki jószágba introducálja (Erdély Tört. Adatok I. k. 265–268. lap), hol mondatik, hogy: „Egyik hegyen oda fenn (Kászon völgyében) egy fényes vár is volt, kinek a köviben fennáll most is; onnan egy patak jön ki és esik a Kászon vizibe, Várpatának hívják.” Ezen hű körülírás kétségtelenné teszi, hogy ezt és nem más várat értettek, valamint azt is, hogy az akkor tekintélyesebb maradványokat mutatott, melyről fényes várnak nevezheték azt. Ez az egyedüli történeti adat, melyet e várról bírnak. Mily kár, hogy abban is csak úgy röviden van az felemlítve, s múltjára és nevére nézve semmi felvilágosítás nem nyújtatik.

Ezen vizsgálódás még inkább megerősített azon hitben, hogy a Castrum Zent Leleuk ugyancsak a Perkő tetején feküdt. Lássuk e várnak történetét.

E hadtanilag jelentékeny ponton, mely az Ojtozi-szorost és a Csíkba vezető Kászon völgyét fedezi, honnan Háromszék terén végig lehet tekinteni, már a 10. században volt egy királyi, tehát tekintélyes vár, melyet IV. Béla alatt a mongolok feldúltak.¹³ De Béla visszatérével 1251-ben megrendelte Lőrinc erdély vajdának és Walko grófjának, hogy a székely határszélen levő Szentlélek várát (Castrum Zenth Lelewk), melyet a tatárok feldúltak, késedelem nélkül felépítse, s abba várnagyot helyezzen.¹⁴ És hogy Béla király ezen rendelete végrehajtott, kitetszik V. Istvánnak 1271-ben kelt rendeletéből melyben a zenth lelewkhi királyi vár parancsnokához, László fiához Jakabhoz ír, melyben a nevezett vár újbóli kiigazításáról rendelkezik. Ebben az is fel van említve, hogy ezen hatalmas határszéli erőd a 11. vagy 12. században épült.¹⁵ 1389-ben e várnak parancsnoka egy másik László, Péter fia, kinek Zsigmond király elődei s főként Mária királynénak tett szolgálataiért a felségsértési bűnbe esett s javaitól megfosztatott Zenchei Tibáld javait (50 jobbágytelket) adományozza.¹⁶

13 Rogerius Hist. Sup. descr. Hung. című munkájában a mongolok által Erdélyben feldúlt várak közt Castrum Zent Leleuk-et is említi.

14 Béla király e rendeletét egész terjedelmében közli Fejér Cod. Dipl. T. VII. vol. III. suppl. pag. 33. Ez okmány annyira érdekes, hogy azt ide iktatni nem látom feleslegesnek: *Bela Dei gratia etc. Magistro Laurentio Wajwodae nostro partium Utrasylvanorum et comiti de Walko salutem cum favore. Cum intelligamus Castrum nostrum Regale Zent Lelewk in confinis terrae Siculorum partium nostrum Utrasylvanorum posituum, superioribus annis per Tartarorum rabiem Regnum nostrum devastantium non nihil concusatum et destructum esse, neque ab eo tempore restauratum haberi, hinc vi Regii nostri muneris quo huic regno nostro subjectis que nobis populis eorundemq saluti superinvigilare tenemur fidelitati tuae harum Serie firmissime mandamus et precipimus ut Castrum Zenth Lelewk ab antiquis jam temporibus in Salutem et tutamen populorum nostrorum terre Utrasylvane in ipsis confiniis olim extractum sine mora restitui reedificariq faciatis, Constituendisque eorum Castellanis fidelem ipsius Castri Custidiam serio committatis, ne ex incuria vestra aut eorum detrimentum aliquod Regno nostro ex confiniis inferatur, Secus non facias Datum Anno Dni MCCLI. Nono Idus January Regni antem nostri Anno quindecimo.*

15 Fejér Codex Dipl. T. VII. vol. III. Supl. pag. 33.

16 Ugyanott T. X. vol. I. pag. 514.

A 15. században e vár már rom, melynek lakói a mostani Szentlélekre költöztek le, mint ez kitetszik Mátyás királynak fennebb említett adományleveléből (Bályogi Lőrincznek).¹⁷ Hogy minő ellenség dülta fel, nem lehet tudni, csak sejtelem, hogy Murád (Amurát) szultánnak e század folytán honunkban romboló csordái pusztították el, s most a hajdan büszke várnak még fekhelyét is alig tudjuk meghatározni – annyira eltűnt az a föld színéről.

Ha a Perkő alólról tekintve, szép sziklarétegeivel s a tetejét koronázó szent imolákkal festői képet mutat, mennyivel szebb, nagyszerűbb azon távlati kép, mely annak tetejéről feltáru. Egész Háromszék, Sepsiszek egy kis szögletének kivételével, mint képlapon terül el e páratlanul szép síkság, melyet a leggyönyörűbb, legváltozékonyabb havasok fantasztikus csúcsaikkal keretelnek körül, Szentlélektől Brassóig 8 mfd hosszúságban, Torjától Bereckig 3 ½ mfd szélességben terül el, és e táj, hol a róna határtalansága a havasok nagyszerűségével van párosítva, oly szép, oly vonzó, hogy bárhányszor lássa is az ember, különböző nézpontról, különböző világításban tekintve, mindig új és meglepő festői pontokat fedez fel, melyekben elő- és háttér váltakoznak ugyan, de amelyek körvonalai és színezete mindig meglepően szép és ragyogó. A 80 falutól tarkázott, a számos folyamok ezüst ereitől átkanyargott térnek e nézpontról tekintett háttérben a Bodza vidékének nagyszerű havastömege, odább a Barcának hegyóriásai emelkednek.

Balról a Szentföld felett örökdő Nemere, a határszél örtelepe Bereck, felette az ojtosi és lemhényi havasoknak kéklő láncolata. Jobbról (nyugatra) a mi kedves ismerőseink, a cukorsüvegként fellövellő Bálványos, az ennek alakját utánzó Baramezeje és Torja várának hegyes csúcsa. A nap éppen ekkor áldozott le a Búdös vést rejtő szikláik mögé, az említett három csúcs aranyozott felhők fénylő lapjára festé le sötét körvonalát, s a Bálványos hatalmas donjonja ily messze távolból is tisztán kivehető volt, mert a nap búcúsugarainak dicsfénye övezte körül azt, mintha régi dicsőségnek fénysugarai derengtek volna körülte. Ily gyönyörű, ily nagyszerű volt a világítás nem csak ott, a mesés múltnak szentelt romok körül, hanem idább is, Háromszék páratlanul nagyszerű rónáján, hol a napnak utósugarai aranyfátyolt borítottak a tájak legszebbikére.

A Perkő nem csak széptanilag, hanem hadtanilag is nevezetes pont, s azt nem csak az ősi előidőkben vették észre őseink, építvén oda a határszél biztonsága felett örökdő várat, hanem későbbi időben, e vár eltűnte után is szerepel az, a haza elnyomatására célzó hadtani műveleteknél; így 1708-ban a Rákóczihoz és a szabadsághoz hű háromszékiek fékezésére a németek erős sáncokkal védett táborhelyet csináltak Szentléleken, honnan ki-kicsapva, a falukat égetve igyekeztek terrorizálva fékezni a hódolni nem akaró népet.¹⁸ 1849-ben a szabadságérzet eltírására s a zsarnokság megalapítására bejött oroszoknak szintén volt a Perkőn erődített táborhelyük.

A Perkő hátulján van Háromszéknek Kászonszékkal ütköző határszéle, mely minket megtérít; de mielőtt a Perkő keleti oldalán levő még felkutatlan vidékre térnénk, be kell előbb tekintnünk a Kászon vizének jobbparti mellékvölgyeibe, hol a Felső-Fehérvárme-gyéhez sorozott Szárazpatak és Peselnek rejtőzködik. Ezen egy egyházközséget alkotó

17 Árpádia 1838. évf. 72. lap.

18 Cserei Mihály Újabb Nemz. könyvt. 434. lap

két falut – miként fennebb látók –, besenyőtelepek népesíték¹⁹, s azért soroztattak azok Fehér vármegyéhez.

Szárazpatakról első történeti tudomásunk 1311-ig hat fel, mely évben Kézdy Balázs, Olcy gróf fia, szárazpataki birtokát testvére, Opor Péter fia János gróf fiainak: István, Miklós, Demeter és Péternek hagyja végrendeletileg.²⁰ 1324-ben még szabad besenyők lakják, kiket a hatalmas Aporok erőszakkal tettek jobbágyokká²¹ Ekkor szakadnak Felső-Fehér vármegyéhez az addig Székelyföldre tartozott faluk, s lesznek jobbágyokká az addig a székelységgel egy zászló alatt szolgált szabad besenyők.²² Most Szárazpatak a mater, Peselnek pedig a leányközség, régen megfordítva volt, mert a pápai dézsmák regestrumának 1332., 1333. és 1334-ik évi rovatában az utóbbi Pusulnik, Pusulnuk és Pusulnik néven mint önálló egyházközség van bejegyezve, míg Szárazpatakról (mint filiáról) semmi említés nincsen téve.²³ Azonban Peselnek régen nem mostani helyén, hanem a délrébb lefolyó Cék-lászpatak völgyében feküdt; fekhelyét – hol egy régi temp-
lom nyomai látszanak – ma is Faluhelynek nevezik.

(...)

1869

Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása*. III. kötet, Pest, 1869. 108–114.

19 Kállay Ferenc: A ns. Székely Nemzet eredete. 131. lap és Okolicsáni Decr. et vit. reg. Hung. II. 153. lap. Hogy az egykori besenyők teljesen elszékelyesedtek, azt felesleges is mondanom, vallásilag nagyrészt katolikusok.

20 Ezen végrendelet egész terjedelmében közölve van Apor Péter Lusur Mundi című művében a magyar tört. emlékek II. k. 95–96. lapjain és Okolicsáni Decr. et vit. reg. Hung. II. 152. lap.

21 Tamás erdélyi vajda 1324-ben oct. 29-én [Secundo die Octavorum Eclisae Dni] Déváról rendeletet ad ki, melyben a fehérvári káptalannak meghagyja, hogy a vajdai kiküldött Péchy László mellé emberüket adják, kik a szárazpataki nemesek István fia János és az Opor testvérek közti osztály ügyét megvizsgálják. A káptalan ugyanazon év Szent Agátha napján tett jelentésében előadja, hogy a vajda rendeletére kiküldötte László mellé Pál magister-kanonokot adták, kik Szent Pál napján a szárazpataki birtokba kiszállván, ott szorgalmas investigatiót tartottak, s úgy a titkos, mint nyilvános kikérdezésekből kitűnt az osztály igaztalansága, mert mikor a szárazpataki nemes János fia Istvánnak nőtestvére 10 háza és 14 szabad ember – azok közt biszenusok – háza jutott csak, akkor Opor Sándor és Egidus 85 szabad biszenus házát [mansiones hominum liberorum bicenorum] foglalták el részükre. Ugyanezen kiküldöttek Feltorjára is átmenvén, ott ily aránytalan osztályt találtak; mert István és testvéreinek csak 30 ház, Egidiusnak pedig 135 feltorjai ház jutott. Azért nevezett kiküldöttek Opor Sándort és Egidust a vajdai székre 1325-i febr. 29-re [ad Octavas Purificationis Beatae Virginis] meghívták. Megemlítik végül, hogy némely, Sándor atyja által kiadott biszenusokat Sándor és Egidus újból elfoglaltak. Ezen okmány egész terjedelmében közölve van Apor Péter Lusur Mundi című munkájában 96–99. lapon, a Magyar tört. emlékek II. kötetében. Szárazpatakról a 16. században lásd fennebb Szentlélek és Szent János leírásánál.

22 Lásd Okolicsáni Decr. et vit. reg. Hung. II. 135. s köv. lapjain.

23 A 646. lapon 1332. rovatban így: „Dominicus Sacerdos de Pusulnik solv 8 parv. Denarios.” A 675. lapon: „Dominicus Sac. de Pusulnuk solv. 3 banales ant.” A 716. lapon: „Dominicus Sac. de Pusulnuk solv. 1 grossum.”

Adatok a Perkő alatti várról és kastélyról Kézdiszentléleken

Kézdiszentlélekre, a szentléleki vár s kastélyra nézve több adat jutott kezemhez, melyekből egy-kettőt a tisztelt olvasónak bemutatni kívánok. De ezek nem a régi királyi várról, nem ama várról szólnak, mely a Perkő tetőlapján feküdt, hanem a Perkő alattiról, mely Mátyás király 1465-i okmányában csak castellum, de később hihetőleg megerősítettén, egy 1517-beli okmányban már mint estrum, vár jön elő.

Ez adatok egyikéből kiderül, miként a szentléleki, fönt érintett várt Szapolyai Jánosnak 1517-ben II. Lajos király nem a Bályogi¹ nemzetség kihaltával, hanem a Dicsőszentmártoni *Kizdi*, másként *Sándor* Gáspár, vagyis *Kizdi Sándor Gáspár* magszakadtán adományozta, s nem egyedül Jánosnak, hanem egyszersmind Szapolyai Györgynek is, akiknek ezúttal nevezett Sándor Gáspár Küküllő- és Fejér megyei birtokai is adományoztattak, ú. m. Dicsőszentmárton s a csüdőtelki, királyfalvi, zágori, péterfalvi és szilkúti jószágok.

Ezekben a beiktatásra 1518-ban került sor; az a Küküllő- meg Fejér megyei javakra nézve végre is hajtatott, de nem csekély számú ellentmondók jelenlétében, kik közt állott Kiskendi Balátfy János is. De a szentléleki várra és e várhoz tartozott birtokokra nézve nem sikerült a beiktatás, mert Balátfy János negyven fegyveres lovassal szembeszállott a királyi és káptalani emberekkel, szóhoz sem engedé őket jutni, sőt annyira megtámadta, hogy ha derék emberek közbe nem vetik magukat, megölik a káptalan emberét. A beiktatást megakadályozzák, s azután a király és káptalan küldötteit fegyveres kézzel két mérföldre követve, fenyegetések és szidalmazások közt, oly esküre kényszerítik, miszerint oda belépni soha többé nem fognak.

Megjegyzendő, hogy ez oklevél szerint a szentléleki vár birtokosa egyszersmind Zágore is. Felhívom azért a t. olvasó figyelmét az ide mellékelt azon kivonatra, melyből kitétszik, miképp 1412-ben (és amint következtetni lehet, azelőtt is) Zágort a Kézdiszentléleki Sándor család ivadékai bírták. A 14. és 15. századból több oly okmányt tudnánk fölmutatni, melyekből kitűnik, hogy a Dicsőszentmártoni Kizdi, másként Dicsőszentmártoni Kizdi Sándor vagy Kizdi Sándor család ivadékai zágori és királyfalvi birtokosok voltak. E Sándor családot mint kihalt Sandrinus családot a báró Aporok az Apor családból származottnak állítják. Nem az 1533-beli Csíki krónikából merítik állításukat, hanem, úgy hiszem, 1324-beli okleveleikből, melyekben, mint tudjuk „Sandrinus filius Opour et Opour frater Sandrini”, továbbá „Sandur filius Opour” fordulnak elő, és tán más oklevelekből is. Az Aporok 1311-i okmányában egy „comes Blasius” mint „filius Olcy de Kizdy” jő elő. Egy Kizdi Lászlót is találunk 1360-ban a Székelyföld

¹ Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása*. III. k.; *Árpádia*. I. k. 73.; Kövári: *Erdély építészeti emlékei*. 133.; Az előnevül írt Derő (Orbánnál tollhibából Deső) nevű helységet nem találom a földabroszon.

szomszédságában Torjay Péterrel és egy Peselnekyvel mint vajdai embert. Apor Péter is közöl 1479-beli oklevelet, melyben egy „egregius Sandrinus Kiszdi de Dicső-Szent-Márton” vádolva van birtokfoglalással Torján.

Ezeket előrebocsátva bemutatok egy más kivonatot, mely szerint a kolozsmonostori convent bizonyítja, hogy Keszii Székely István fia, Székely László saját részeit Dicső-szentmártonban és a királyfalvi, zágori, csüdötelki és szilkúti birtokrészeket, továbbá Fejér vármegyében, Péterfalván és Páloson² fekvő részeit cserébe adja Kyzdi Sándor Jánosnak és Istvánnak; az oklevél szavai szerint elcseréli „cum Joanne et Stephano filii Sandrini Kyzdi de Szentmárton”, ezeknek Nógrád megyében *Kezy, Geregye, Tharnocz, Thórincs* és *Arán* nevű helységekbeli részeikkel. Hogy mily rokoni viszonyban állottak egymáshoz az itt nevezett „Keszii Székelyek” és Kizdi Sándor”-ok, amennyire emlékszem, kideríthető – mégpedig tagtársunk, Jakab Elek mint az erdélyi országos levéltár igazgatója segedelmével – a főt érintett oklevél 1540-beli transumptumából.

E transumptumon kívül még egy 1519-beli és egy 1524-beli oklevelet is bír a kolozsmonostori convent, s abban az említett Keszii Székelyek úgy is fordulnak elő, mint „Kizdi Székelyek”. E Kizdi Székely ivadékokra is ruházhatók Apor Péter következő, a torjai és Kizdi Székelyekről írt sorai: „Haec ideo, quod si alicubi, vel apud antiquos historicos vel scriptores, aut in litteris quempiam poni de *Siculis de Kizdi*, scias illum, posteritas de familia nostra Aporiana fuisse.” Az elősoroltakból látható, miképp a Székely a Kizdy, a Sándor család ivadéka, kik az Aporoktól leszarmazottaknak állíttatnak, bírtak régen Kézdiszékben, bírtak Szentléleken; és az elősoroltakból meggyőződhetünk: mennyit nyerne Kézdiszék s a szentléleki várak történelme, ha valakinek sikerülne összegyűjteni a Kizdi, Sándor, Székely és Apor családok történetére vonatkozó adatokat.

E kis kitérő után bemutatom a kezemenél lévő többi adatokat. Előbb azokat, amelyekből következtethetjük, hogy a szentléleki vár nem maradt a Szapolyayaknál, valamint Kizdi Sándor János fiának, Sándor Gáspárnak Küküllő- és Fejér megyei javai sem jutottak a két Szapolyay testvér birtokába.

Az egész Szentmártonhoz, a csüdötelki, zágori, királyfalvi, szilkúti, péterfalvi, feltorjai, nagypeselneki és kantafalvi³ birtokrészekhez joga Csáky Petronellának, Losonczi Bánffy Péternének, azelőtt Somkerekai Erdélyi János özvegyének volt, egy egyezmény-nél fogva, s 1518-ban II. Lajos király Budán „in crastino festi circumcisionis Domini” Csáky Petronella részére beiktató parancsot⁴ is intéz a kolozsmonostori conventhez. E nő azután, az itt elősorolt birtokokat lekötötte Somkerekai Erdélyi Mártonnak, akinek számára ugyan 1518-ban „feria secunda proxima p. festum circumcisionis” kél II. Lajos

2 E Páloson egy Sándor Simon is bírt 1480 előtt, kit gr. Kemény József ekként talált írva egy okmányban: „Simon filius Sandrini dicti Kyzdi de Szent-Márton”, és megjegyzi: Iste vendiderat anto annum 1500. Possessionem suam Pálos, Domonoco de Pethk (Petki) fratri suo.

3 Ez oklevélben: „Chantafalva” (Fejér megyében), tehát ily néven mint falu már létezett 1518-ban.

4 Ily sorok állanak ebben: „quae alias Egregii quondam Joannis filii Simonis Sándor dicti de Kizd et tandem nobilis Gaspar filii ejusdem Joannis praefuissent.”

király beiktató parancslevele.⁵ Mind a két beiktatásánál számos ellentmondó jelentkezett. Zágor iránt a Kizdi Sándor-örökösök által formált igényekről majd alább lesz szó.

A kézdiszentléleki vár, a szentléleki birtok és az ehhez tartozott részek iránt, úgy látszik, a Kizdi Sándor család örökösei léptek föl jogaikkal. Az oly hatalmasan föllépett Balátfy Jánost is ily örökösnek gyanítom, miután forgott volt kezemben egy – bár nem hiteles és zavaros – véréragzati töredék, amelyen egy Balátfy nejéül Sandria Ilona (így!) vala bejegyezve.

Legjogosabb örökös a Keszi Székely család lehetett, amellyel rokoni egybekötötetésben állottak a Herencsényiek és Tarnóczyak, mindkettő Nógrád megyei család.

Amely oklevél az utóbbiakról szól, abból kiderül, hogy sem a vajda, sem testvére, Szapolyay György nem maradtak a szentléleki vár s a várhoz kapcsolt birtokok urai. De e birtokok tulajdonába ama Béldy (ha igaz amit Orbán Balázs⁶, a kútforrást nem idézve, felhoz, hogy 1519-ben Béldy kapja a kastélyt Bodoláért) sem juthatott, vélekedésem szerint; mert nyoma van, miképp a Szapolyay János vajdasági ideje alatt, tehát 1526 előtt, Szapolyay maga saját és a káptalan emberét küldi ki avégett, hogy a szentléleki vár – együtt a birtokkal – Székely Sándornak és Tarnóczy Jánosnak visszaadassék. És ekkor nem egy Béldy az, akitől azok visszaveendők valának.

Keszii Székely Sándort és Tarnóczy Jánost, akiket előbb érintettünk, mint fölpereseket látjuk szemben Kiskendi Balátfy Jánossal, aki alperes. Sokáig tartó perök volt, s azt örökösök is folytatták. Székely Sándorról testvére, Székely Simonra szállott a per; Tarnóczyról fiaira, Györgyre és Sebestyénre, de előbb csakis Györgyre és azután Sebestyénre; és mindezekkel együtt fölperesek mint osztozó testvérek Románi Zsigmond és Herencsényi István is⁷, alperesekké pedig Balátfy János halála után ennek fiai lettek: Balátfy Farkas és Ferenc. A nevezett fölpereseknek Zágor iránt is forog fönn egy perök e tájban, ugyanazon alperesekkel.

A szentléleki várnak urai a fölperesek 1540-ben még nem voltak, vagy csakis ez évben lettek azokká. Tanúsítja ezt ez okmányi másolat, melynek eredetijét gróf Eszterházy János társunk az Eszterházy-levéltárból szíveskedett velem közleni, tanúsítják pedig e sorok: (...) Ez okmány tudniillik János királynak 1540-ben „nono die termini prenotati” (lásd fönt) a fejérvári káptalanhoz a restitutio iránt kiállított parancslevele.

Van e tárgyban és ugyanez évről még egy okmány, ebbe Zágor is belé van foglalva, és ebből tetszik ki a Sándor-örökösök igénye Zágorhoz. Ez okmány János király saját rendelete, „datum Albe Gywle, feria tertia proxima post octavas festi sacratissimi Corporis Christi. A. D. 1540.”, intézve Szentlélek és Zágor szomszédjaihoz. Nevezetes ez okmány, melyet Szabó Károly tagtársunk a báró Radák-levéltárban létező eredetiről másolt le, s mely által – a fönt említett fölperesek kérésére, kik tartottak tőle, hogy a szomszédok félé-

5 Sándor Gáspár szépmezei és váradgyai része is ez okmányba van foglalva; e részeket a Sándor család Járay Zsuzsáról, Járay Péter erdélyi alvajda unokájáról örökölte, ki a 15. század elején Dicsőszenmártoni Kizdy, másként Sándor Miklósné volt.

6 A Székelyföld leírása. III. k. 109.

7 Mind Herencsény, mind Tarnóc Nógrád megyében fekszik; ott fekszik Karancs-Keszi, úgy Romhány is.

lemből vagy Balátfy Farkas és Ferenc iránti vonzalomból, ezeknek kedvezni akarva, nem fognak megjelenni, midőn a káptalan embere a beiktatás végrehajtására a hely színén leend – János király kemény büntetés alatt megparancsolja a beiktatásra való megjelenést.

E két oklevél nyomán mondhatjuk, hogy Székely Simon, Tarnóczy Sebestyén, Románi Zsigmond és Herencsényi István, ti. a fölperesek csak 1540-ben lettek igazi tulajdonosaivá a szentléleki várnak. Ezek közt oszlottak föl mind a szentléleki, mind a Küküllő megyei jószágok, aminek némi bizonyítására szolgálhat az is, hogy 1578-ban egy Herencsényi Mihályt és egy Tarnóczy Pétert Zágori előnevekkel találunk, valamint hogy a később Királyfalvi előnevet használt Tarnóczy is bírt Zágoron, és pedig sajátján kívül ugyanott Herencsényi-részt is. De még nagyobb erősséggel szolgál az, hogy Románi Zsigmond a maga részét, ú. m. a szentléleki, peselneki, kiskászoni és voláli részeket zálogba veti⁸; amit igazol az e Rományi Zsigmond egyik unokája, Románi Zsófia, Szentdemeteri Nyújtódy Györgyné folyamodására 1597-ben kiállított és erre vonatkozó oklevél.

Hogy maga a vár a fölperesek közül melyiknek jutott azután részül, homány földi. Akinek jutott is, az mint ép várt nem sokáig bírhatta; alighanem az említett 1540. évben vagy hamar ezután lőn az rommá. Mi bír engem e hiedelemre, azt alább nyilváníthatom, ha az erre vonatkozó adat már ismertetve lesz a t. olvasó előtt.

1540-től 1579-ig majdnem negyven év folyt le: és ez időből éppen nem bírunk Szentlélekre vonatkozó adatot. Az 1579-i oklevél kivonatját gr. Kemény az Árpádiában így adja elő: „1579-ben a szentléleki kastélyhoz és uradalomhoz Kiskászon, Gelence, Sár-falva (Kézdiszékben), Peselnek, Feltorja és Kantafalva (Felső-Fejér megyében) részjószágok tartoztak, és királyi adomány mellett Borsovay Istvánnak, Horváth Menyhártnak, Herencsényi Mihálynak és Románi Zsigmondnak részenként adattak. A beiktatás alkalmával ez adománynak ellentmondott Tarnóczy György és István, de ezen felek 1579-ben a kolozsmonostori káptalan előtt megegyezvén, a szentléleki birtok több részre oszlott.” Kiket gróf Kemény e kivonatában látunk: mind az adománynyerők, mind a tiltakozók az 1540. évi fölperesek maradékai, részint örökösei. Románi Zsigmond, aki itt felhozatik, az 1540-beli Románi (Romhányi) Zsigmond unokája, a családnak itt utolsó fiivadéka; ez Báthory András fejedelemnek volt fegyverhordozója és e fejedelemmel veszett el 1599-ben, egyetlen leányt, a Kemény Zsófiától született Rományi Zsuzsát hagyva hátra.⁹

Miként és mikor jutott 1579 előtt fejedelmi kézre a szentléleki vár vagy várrom a hozzá tartozott birtokokkal együtt, arról nincs tudomásunk. Talán nem is szállottak a fejedelemre összesen mind azon javak, melyek 1540-ben a pör tárgyát képezték. Gyanítható, hogy az akkori részesek közül egy-egy, az osztályul neki jutott részt háborítatlanul bírta folytonosan, s bírták maradékai is. Vajon nem ilyenek voltak-é a Tarnóczyak is? Az 1579. évben adományt nyerők közt is volt olyan, akinek része nem szállott vissza

8 Hogy kinek adta zálogba, nincs megírva. A 16. század vége felé lelőnk Szentléleken egy tekintélyes családot, melyről nem tudni: a fölperesek valamelyikének örököse vagy zálogtartója-e, vagy 1562 utáni adománynál fogva lett ott birtokossá. Ez az oklevelekben mint Máthiz, Mátis és Máthys család fordul elő.

9 E név az oklevelekben „de Rhomán”, „de Rohmán” vagy Románi, Rohmány.

a fejedelemre; Sükösd Györgyné Borsvay Erzsébet, kinek férje egy későbbi lustrában is Szentlélek birtokosai közt szemlélhető, alighanem éppen a fõnt említett Borsvay István után bírhatott ottan. Ennélfogva nem vagyok oly vélekedésben, mint Orbán Balázs tagtársunk, miképp az 1579-beliek nem sokáig bírták adományait.

1581-ben november 8-án Károlyi István sem kapta az egész Szentléleket, noha egy oklevélben így áll: „Szentlélek nevű falu ott vagyon, kinek egy kicsiny része Fejér vármegyében vagyon, és sok nemeseké, nagyobb része Kizdy székben, azt adta Felséged Károlyi Istvánnak”; mert egy pörlevélből is következtethető, hogy már Károlyi István idejében is bírt ott a kézdiszentléleki Máthys család, melynek egy ivadékától szerzeményei is voltak Károlyinak; továbbá az Erdélyi Történelmi Adatok I. kötetében közölt oklevéli töredékben is csak portióról van szó: „integram portionem nostram possessionarium in possessione Zenthlelek vocata.”

Hogy világosabban állhassanak előttünk az ezután előadandók, főleg az oklevéli kivonatok, szükségesnek látom e vérágazati töredékeket mind a Tarnóczyokról, mind a Károlyiakról idecsatolni. Úgy mint: (...)

I. Tarnóczy Péter Herencsényi Petronella	}	Tarnóczy Borbára † 1630. Királyfalvi Tarnóczy Sebestyén Károlyi Zsófia, ki 2-or Nemes-Kürti Vitéz Lászlóné.	}	1630. 1637. 1640. Tranóczy Sára. Haller Péetrné.
II. 1581, 1584. Károlyi István, Bethlen Sára, ki 2-or Kozmási Becz Tamásné.	}	Sárfalvi Károlyi István † 1630 tájt. Csicsai Kelemen Veronika, előbb idősb Mátyus Jánosné, Károlyi Kata, Kálnoky Jánosné. 1630. 1637 Károlyi Zsófia, Tarnóczy Sebestyénné, ki Vitéz László özvegye 1637-ben.	}	1630. 1631. } Kálnoky Samu. Kálnoky István. } Kálnoky Zsuzsa Tarnóczy Sára, lásd fõnt.

A szentléleki vár falaiból épült kastély történetére világot derítő adatot az 1630. január hóban elhunyt Tarnóczy Sebestyénnek kevéssel halála előtt készült végrendeletéből meríthetünk; mely végrendelet Brandenburgi Katának 1630. ápril. 19-én Kolozsvárt kelt azon adománylevelébe van foglalva, melynél fogva a fejedelemnő, főleg háromszéki főkirálybíró, Daniel Mihály közbenjárására Károlyi Zsófia, Tarnóczy Sebestyén s leánya, Tarnóczy Sára részére Tarnóczy Sebestyén végrendeletét megerősíti, és az abban foglalt birtokokra nézve királyi jogát adja. Mely végrendelet ide a Liber Regius VII-ből másoltatott le. Ebben fölvilágosítást nyerünk nézetem szerint azon kastélyra is, amely a szentléleki birtokkal együtt Mátyás király 1465-i okmányában ily szavakkal említettük: „possessionem nostram Szentlélek, ad radicem montis et Castri olim Regalis ejusdem nominis, una cum Castello in eadem possessione.” Mely kastély később hihetőleg megerősített, miután az 1517 és 1540-beli oklevelekben mint vár szerepel, de mely vár elpusztulván közel száz esztendeig állott pusztán, míg újra fölépült, és kastéllyá alakítottatott.

A hitelesen kiállított végrendelet a következő (*Lásd kötetünkben a 27. számú oklevelet! – A szerkesztő*).

A kastélynak fölépülésére, a réginek elpusztulására s közel száz esztendeig pusztán állására e végrendeletben vonatkozó sorok bírtak engem azon hiedelemre, miképp a még 1540-ben főnnállani látszó vár 1540-ben vagy hamar ezután pusztult el. Fölpítésében Tarnóczyt Károlyi Istvánné (ki atájt már Kozmási Becz Thamásnak is özvegye volt) a 17. századnak alkalmasint második tizedében segítette föl; innen 1540-ig hátra számítva nincs ugyan száz év, de a végrendelet is csak „közel száz” esztendőt mond, hogy pusztán állott; 1540-ben pedig még főnnállott. A kastély tökéletesen bevégezve még nem lehetett akkor, amikor Kézdiszentléleki Máthys János¹⁰ birtokába ment át mint zálog, ki is azt 1619-ben bírni látszik, hanem hihetőleg 1627-ben végeztetett be teljesen, s ezt jelzi a „Renov. Anno Dni 1627” fölirat. Hogy pedig 1619-ben idősb Máthys János bírta, következtetni lehet ez év július havában készült lustrából¹¹, ahol idősb Máthys János saját jobbágyain kívül még 14 szentléleki jobbágy említettik, így: „Várhoz való jobbágyok: Matis Jánosé, nagyobbé, melyek Székelységben vadnak.” Egyébiránt itt a vár szó alatt a várhegyi vár is lehet értve, mert a szentléleki részek, míg fejedelem kezénél voltak, a várhegyi várhoz tartoztak.

Tarnóczynak nem lévén fiúmaradéka, a végrendeletben elősorolt Küküllő megyei birtokait, továbbá Szentléleket és kastélyát, de csakis a peselneki, gelencei, kantai és karatnai vagy felső-voláli részek megemlítésével, Tarnóczy halála után Brandenburgi Kata előbb, 1630. február 9-én Iktári Bethlen Istvánnak adományozta volt, de Bethlen visszaszabcsátotta azokat Tarnóczyné és Tarnóczy Sára részére.

Ugyan 1630 tájt meghalván Tarnóczy sógora, Sárfalvi Károlyi István is, Kézdiszentléleket illetőleg találunk okleveleket a Liber Reg. VII-ben, úgymint: I. Rákóczi Györgynek a váradi várban 1631-ben május 8-án kelt oklevelét, melynél fogva Rákóczi a maga konyhamesterének, Hidvégi Arady Gergelynek, (Csíkcsicsai) Kelemen Veronika, ki előbb Kézdiszentléleki Máthys János, azután Sárfalvi Károlyi István özvegye minden javaiban létező királyi jogát adományozza. Az oklevél szerint: arra az esetre, hogy ha meg találna halni Kelemen Veronika, Aradynak adományozza a kézdiszentléleki részjószágot mind a két nemesi curiával; továbbá Sárfalvát az esztelneki, bélafalvi, feltorjai, polyáni, kiskászoni birtokokkal (Kézdiszékben), az impérfalvit (Kászon székben); a csicsai, szépvízi, delnei, szentsimoni, csomortányi, zsögödi, szentkirályi, csík-szentléleki és somlyai birtokokat (Csík székben); továbbá ugyan az említett Kézdiszentléleken, Karatnán, Peselneken (Fejér vármegyében), Ádámoson és Királyfalván (Küküllő vármegyében) lévőket, mely birtokait Kelemen Veronika részint első férjével, Máthys Jánossal együtt szerzette s nyerte, részint második férjével, Károlyi Istvánnal való házassági egybekötetésénél fogva kapta, és mind a két férjtől véghagyomány útján bírja; de

10 Ugyanaz, aki 1603–1610 csíki főkapitány.

11 Szentléleken 1619-ben a Mátyus családból 6, az Orbay családból 2 ivadék lakott és özvegy Székely Péterné. Sok jobbágyot bírt: idősb és ifjabb Mátyus János, Mátyus Tamás, Sárfalvi Károlyi István, Tarnóczy sógora. Kevesebbet bírtak: Sükösd György, Mikó György, Kelemen Imre. Csak egyet vagy kettőt: Nemes Bálint, Sigmond István, Orbay István; Székely Péternének is csak 4 jobbágya volt.

azok, mivel sem Máthyus, sem Károlyi végrendelete fejedelmi megerősítést nem nyert, s minthogy mind a két férj magtalanul halt el, a fejedelemre szállottak, s magáról Kelemen Veronikáról is, mivel utolsó deficiens: „quod ea unica, et singularis ac ultima deficiens esset persona”, a fejedelemre szállandók és adományozási jogába tartozandók lesznek.

Egy másik oklevél, a Liber Reg. VII-ben két nappal később kél: kérésére ez Arady Gergelynek, ki Kelemen Veronikának egy közeli rokonát, a csíkszéki Fodor család egy ivadékát, Fodor Erzsébetet bírta nőül, Rákóczi egy egyezményt erősít meg, mely Arady és Károlyi István özvegye közt, pörlekedéseik elenyésztetése szempontjából, az Arady neje részébe adottakra nézve 1630-ban szeptember 7-én kötöttet. Ez egyezménynél fogva a Szentléleken nyert rész és jobbagytelkek, úgy látszik, Máthyusnak szentléleki birtokából szakasztattak ki.

Az özvegyet Károlyi István halála után Károlynak sárfalvi és szentléleki jószágaiért Kálnoky István is, Károlyi Kata és Kálnoky János fia pörrel támadta meg, mely ellen az özvegy a végrendelettel állva elő, azzal védte magát. E pör 1634-ben is folyt, melybe ingerálva látjuk Károlyi Zsófiát, ki Tarnóczy halála után Nemeskürti Vitéz Lászlóhoz ment férjhez, de annak is már özvegye volt 1634-ben. Mi volt eredménye a pörnek, nem tudom. Kelemen Veronika halála után vajon a Kálnokyakra és részint Károlyi Zsófiára szállottak-e Károlyi István szentléleki és sárfalvi birtokai, eddigelé ki nem kutathattam. Az Arady Gergely részére kiállított föntebbi oklevélről azt hiszem, hogy az úgy, amint kiállítva volt, nem léphetett életbe.

Még ismertetem a Liber Reg. IX-ben Tarnóczy Sárára vonatkozó okleveleket. Igaz, hogy Károlyi Zsófia Vitéz Lászlóné 1634-ben leányával, Tarnóczy Sárával a szentléleki kastélyban lakott, de onnan Sárát a Mikes-testvérek nem 1634-ben rabolták el. Szalárdy krónikájában ez eseményt az 1634-ben történtek közt beszéli el, azonban a Liber Reg. IX-ben létező oklevelekből kiderül, hogy a Mikes testvérek 1637-ben „circa festum Beatae Elisabethae viduae” rontottak be a kastélyba, s rabolták el Sárát. Ugyanez oklevelek egyike szerint Tarnóczy Sára már 1640-ben december 23-án mint Haller Péter neje fordul elő.

Haller Péterné Tarnóczy Sára szomorú halála után, melynek idejét meghatározni nem tudom, a szentléleki kastély a hozzá tartozandó jószágokkal, úgy látszik, a fejedelemre szállott; Apaffi Mihály fejedelem 1663. március 22-én Kálnoky Sámuelnek és Kálnoky Zsuzsának adományozza azt. Ezek Károlyi Katának Kálnoky Jánostól való unokái és idősb Károlyi Istvánnak kis-unokái voltak. E Kálnoky Sámuel ugyanaz, aki mint gróf és udvari kancellár 1706. október 6-án halt el. Ennek és Szárhegyi Lázár Erzsébet nevű nejének címerei díszlenek a Perkő-hegyen levő kápolna kőportáléján; ő tétette oda ama feliratot: „Non est mortale quod opto. Anno Dni 1686.” Kálnoky Zsuzsa pedig, Sámuel testvére Mikes Kelemenhez menván férjhez, e Mikesről vagy tán inkább fiáról, a Rákóczi-mozgalmak alatt szerepelt gróf Mikes Mihályról, székelyek generálisáról kapta a szentléleki kastély a *Mikes-vár* vagy *Mikes-kastély* nevezetet. A kastély egyik bástyáján, ablakai faragott kövében 1715-ben bevéssett betűk, M. M. B. D. Mikes Mihály és neje, Bethlen Drusiánna nevének kezdőbetűi.

In. *Századok*. A Magyar Történelmi Társulat közlönye. Negyedik füzet, 1870. április

Az „özvegy és leánya” megosztása Kézdiszentléleken

Báró Kemény Zsigmondnak, a legkitűnőbb történeti regényírónak egyik legszebb regénye az *Özvegy és leánya*, mely a 17. század derekán a Székelyföldön, Kézdiszentléleken és a Szászföldön, Nagyszebenben játszik. Igaz történetet beszél el, korrajz és regényes epizódok keretében.

Szentlélek falva a háromszéki *Várhegy* (Székely bánja) uradalmához tartozott. 1581. november 8-án az oroszországi Pskow vára alatti táborban adományozta Báthory István lengyel király és erdélyi fejedelem kercesdi *Károlyi Istvánnak*, az oroszok elleni hadjáratban vitézkedő magyar (s székely) gyalogság főkapitányának, kiváló hadi érdemei jutalmául.

Károlyi István mind Erdélyben, mind Lengyelországban előkelő részt vett Báthory István minden hadjáratában. A poroszok (Dancka) ellen vívott 1577. évi dersavai ütközetben „mint kitűnő vezér tüzelte harcra katonáit, nem riadva vissza a veszélytől, nem a nyilak és golyók záporától.” Ugyanazt a virtust tanúsította Dancka város tengerparti erődje ostrománál.

Érdemeit növelte az oroszok elleni hadjáratokban. Midőn a király 1579-ben Polock ostromára készült, ő vezette ki Erdélyből a segédcsapatokat az ostromlott Duna parti vár alá, ahol jó példával ment elől katonái élén az ostromműveletekben, sáncok és ostromárkok készítésében, s halálmegvetéssel rohant elől a meredek várhegy megmászásában és várfalak fagerendái felgyújtásában. 1580-ban, midőn a többi várak ostromára került a sor, Károlyi István ismét serényen forgolódott. *Velikiluki* vára alatt éjjel-nappal talpon volt, s egyaránt kitűnő vezérnek s rettenthetetlen bajvívónak bizonyult. Zavolosc vára ostromához segédcsapattal küldetvén, csak pusztá megjelenésével oly rettegést ébresztett, hogy az addig makacsul védett és hiába ostromlott várat tüstént föladták az oroszok. Midőn pedig a tartomány elfoglalása után a királyi sereg téli szállásba vonult, Károlyi István ismét Erdélybe küldetvén, itt újabb sereget toborzott a legjobb katonákból, s 1581-ben *Pskow* vára ostrománál előbbi érdemeit újakkal tetézte. Ezek voltak az adományozási oklevélben elősorolt érdemei, melyekért kézdiszéki Szentlélek birtokát kapta, Kiskászon részirtokáival együtt, melyet a hasonló nevű patak választott el Szentlélektől.¹

Károlyi István beleült a szép birtokba, erős kézzel vezette a gazdálkodást s erőszakosan is, mert csakhamar olyan birtokperbe keveredik a szomszédokkal, hogy sem az István király parancsára az erdélyi kormányzók által a helyszínre kétszer kiküldött ítélő „mester, director, assesorok (törvényszéki bírák) és nemes népek” nem tudják kiegyenlíteni, sem magok a kormányzók, pedig „a pictorral is delineáltatták” a peres birtokrészt,

¹ Báthory István levele a *Székely Oklevéltár* IV. kötetének 77–79. lapján, valamint kötetünkben olvasható. (A szerkesztő)

a *Kászon réjtjét*, melyet Károlyi István hatalmasul elfoglalt a kézdívárshelyiektől és a körülötte fekvő falusiaktól, kik azt addig szabadon használták, ott legeltetve barmaikat, úgy hogy „*Ország szabadja*”-nak hívták. A megfosztott birtokosok „felette sok panaszt tettek” az ifjú fejedelemnek Károlyi ellen „az utak elfogásáért, mind az földeknek elfoglalásáért, emberek fogásáért, veréséért, barmok béhajtásáért, megöletéséért, odatartásáért, melyben sokat bebizonyítottak.”

A kormányzók szerették volna a pert békésen eligazítani, tekintettel Károlyi István király előtt kedves személyére, de „ő mind teljességgel (az egészet) kívánja vala”, melyet nem adhattak, mert „senkinek nyilván való igazságát nem suprimálhatták.” A végén István király elébe terjeszték a pört eldöntés végett.²

Ennek a vitéz katonának és erőszakos földesúrnak volt a leánya *Károlyi Zsófia*, előbb Tarnóczy Sebestyén, később nemeskürti Vitéz László felesége. Tarnóczy Sebestyéntől volt egy leánya, *Tarnóczy Sára*, a Kemény Zsigmond regényének hősnője.

Tarnóczy Sárába – vagy a birtokába – egyik szomszéd földesúr, az ifjú zabolai Mikes János szeretett belé, aki – miután a leány hozzá nőül menni nem akart – 1637 novemberében két testvérével, Mikes Mihállyal és Pállal s csatlósaival, szolgálival rajtaütött a szentléleki kastélyon, s Tarnóczy Sárát erőszakkal elrabolta.

Ennek a regényes históriának eredeti tanúkihallgatását is megtaláltuk a vörösvári levéltárban, s abból kitűnik, mily érdekfeszítő regény játszódott le 1637 őszén ott a szentléleki kastélyban. Amint a Mikes-fiak megrohanták a kastélyt, s lövöldözni kezdtek, a kastélybeliek a harangot félreverték, a kisasszony sikoltozott, tolvajt kiabált, menekülni akart a várból, de Benedek Györgyné asszonyom megfogta, és nem eresztette, úgy menekült aztán a bástya „héjára”.

Mikes Pál és szolgálai egy néhány fej beverése után a kisasszony felkutatására indultak. Egyik szolga reátalált, s rejtekhelyéből elő akarta vonni. Tarnóczy Sárában, aki „kész volt az halálra inkább, hogysesem mint elvigyék”, felforr a Károlyi-vér, s kést döfött a durva szolganak a karjába. „Azonban az haját fogák kisasszonyomnak – vallotta komornája –, úgy vonák elő, az hová bútt vala. Eléhívák Mikes János uramat s mondta az kisasszony: az Istennek szent haláláért kérlek, ne jöjj, mert tudod, hogy soha nem szerettelek s nem szeretlek, soha bizony veled nem lakom, ha elviszsz is.”

Ekkor érkezett haza az immár kétszeres özvegy anyja: Károlyi Zsófia asszony. A vad „Mikes János uram az ablakon ki akara löni, hogy átallóje [leendő anyósát]; Tarnóczy Sára ragadá meg s rántá vissza, mondván: Istennek szent vére hullásáért ne lödd meg az anyámat.”

Hiába volt minden védekezés, Tarnóczy Sárát erőszakkal elvitték Zabolára, ahol a leányrabló ifjak anyja „Mikes Zsigmondné asszonyom késő éjjel jöve haza, mondá Tarnóczy Sára asszonyomnak másnap reggel: bizony édes leányom én akartam nyoszolyód lenni tegnap, de későlém várni, én ezt régen akartam megcselekedni.”³

2 Kendy, Kovacsóczy és Sombory kormányzók levele Báthory Istvánnak Gyaluból 1584. december 14-én. (*Székegy Oklevéltár*, IV. kötet 90–93., valamint kötetünkben.)

3 Erdélyi Országgyűlési Emlékek. X. 160. – Tarnóczy Sárának egykorúan festett arcképe megvan a gr. Hallerek nemzetség-könyvében, kiadva: Turul, 1886. évf.

Tarnóczy Sára mégsem lett a Mikes Jánosé. Édesanyja rohant a fejedelemhez, s a puritán I. Rákóczi György nóta (felségsértési) perbe fogatta a Mikes-fiakat, akik Lupul moldvai vajdához menekültek, s a leány megszabadult.

Egy-két év múlva aztán (úgy látszik, inkább anyja ösztönzésére, mint vonzalomból) férjhez ment a gazdag és fukar „meghanyatlott idejű” Haller Péterhez, akivel Balázstelkén és Nagyszebenben élt, úgy látszik, nagyon boldogtalanul, mert nemsokára önkézzel vetett véget regényes, de szerencsétlen ifjú életének.

Ilyen érdekes háttére van az alább közlendő egyezésnek, melyben az „özvegy és leánya” a szentléleki birtok használata felett megosztoznak.⁴

1897

In. *Erdélyi Múzeum*. XIV. kötet, 1897

A Tarnóczy-kastély kertjének falmaradványai, háttérben a római katolikus templom. Fotó: Borcsa Imola

4 Az egyezés szövege olvasható a kötetünkben közölt oklevelek között, a 30. szám alatt.
(A szerkesztő)

Baróti Cserei János deák élete és pályája

A 17. században csak Baróton éltek folyamatosan Cserei nevű, egymással rokonságban álló családok, így a miklősvárszéki Cserei családnak ez lehetett az ősi fészke: a Sepsi-, Csík- és Udvarhelyszéken, valamint Marosvásárhelyen a 17. század elején felbukkanó Cserei családnév azonban vélhetően a Cserei nemzetség korai kirajzásáról tanúskodik.¹

A moralizáló hajlamú, kitűnő jellemábrázoló Miklősvárszéki Nagyajtai Cserei Mihály történetíró, genealógus és jogtudós (1668–1756), Apor Péter (1676–1752) rokona, barátja, szellemi és részben alkotótársa csak a legismertebb, de időrendben nem az első írástudója a miklősvárszéki Cserei családnak. A kapcsolatot nem befolyásolta Cserei és Apor felekezeti hovatartozása. Csáki Árpád sepsiszentgyörgyi történész 2008. július 24-én értesített arról, hogy a kuruckor zűrzavaros időszaka után hazatérő, hívő kálvinista Cserei Mihály, a nagyajtai eklézsia kurátora hosszú időn át vezetett számadáskönyve, az általa 1700-ban az eklézsiának adományozott úrvacsoraosztó ezüst tálaeska és az 1755-ben adományozott Váradai Biblia ma is a nagyajtai eklézsia tulajdonát képezi.² Apor Péter viszont családi háttere okán, de jezsuiták általi neveltetéséből és ferences kapcsolataiból kifolyólag is hitbuzgó katolikus volt: 1694-ben nagyszombati diákként Liliumfeldben egy szodalitásba is belépett.³ A Cserei család kézdiszéki kapcsolatai se Cserei Mihálynak az Apor családból való anyai nagyanyjával, Apor Ilonával, Apor István kincstartó leánytestvérével vagy magának Cserei Mihálynak az Apor István szolgálatában töltött éveivel kezdődtek.⁴ (A Cserei család, személyesen Cserei Mihály és az Apor család, illetve személyesen Apor Péter kapcsolatáról számos adatot őriz úgy az előbbi főműve,⁵ mint az utóbbi írásai.⁶)

1 A Székelyföldön 1602 és 1698 között összeírt Csereiek nevét a függelékben táblázatba foglaltuk. A Pálmay József-féle Cserei-genealógiával dolgozatunkban nem foglalkozunk. (PÁLMAJ József 1901. 104–108.) Cserei Mihály, aki maga is barótinak tudta a dédapját, tagadta a madéfalvi Csereikkel való rokonságot. (BÁNKUTI Imre 1983. 77-79.)

2 A Cserei Mihály adományaira vonatkozó adatokat itt köszönjük meg Csáki Árpádnak. Cserei Mihály erős kálvinista meggyőződését az egyháztörténet is számon tartja. (NAGY Géza 2008. II. 83, 151, 255.)

3 KAZINCZY Gábor 1863. 5, 130-132, 183-184, 255, 340, 425-435, 442; SZÁDECZKY Lajos 1903. I. 42, 98-102, 108-109, 170, 173, 175, 185, 190-191, 197, 202, 205, 210, 217, 229, 249, 272, 320, 364, 376-377; II. 4-6. stb. Szodalitás = papi vagy vallásos testület

4 BÁNKUTI Imre 1983. 256-257. A 17. század végén és a 18. század elején Cserei Mihály gyermekei is számos kézdiszéki családdal – a Bernáldokkal, a Benkőkkel, a Bakcsiakkal, a Damokosokkal, a Ferenczikkal és a Maxaiakkal (Maksaiakkal) – kerültek atyafiságos viszonyba. (BÁNKUTI Imre 1983. 288-289.) Cserei saját iskolázatlanságát okolta azért, hogy nem tölthetett be magas, jól jövedelmező hivatalokat. (BÁNKUTI Imre 1983. 10.)

5 Lásd az 1. jegyzetet. Számos rokon vonást fedezhetünk fel a három kortárs, Cserei, Apor és a moldvai Ion Neculce szemléletében.

6 BÁNKUTI Imre 1983. 22, 26-27, 78, 251, 286, 288, 304, 351-352, 356-357, 416-418, 437, 441; SZÁDECZKY Lajos 1903. I. 42, 226, 293, 376; II. 16; KAZINCZY Gábor 1863. 6-8, 303-304, 313.

A család baróti ágában, amelyből a nagyjait ág is ered, már 1635-ben felbukkant egy egyházi személyként a nemesi rendbe sorolt írástudó, Cserei Márton Schola Mester. (Bethlen Gábor fejedelmünk 1614-ben kiváltságlevélben biztosította a háromszéki papok immunitását, 1629-ben pedig egyetemlegesen tényleges nemesi sorba emelte a bevett erdélyi felekezetek papjait mindkét nemű utódaikkal együtt – az annak idején házasságban-ágyasságban élő székelyföldi katolikus papokéit is – kollektív címerrel is jelezve rendi hovatarozásukat.⁷ Bethlen Gábor – az előtte járó 16–17. századi erdélyi fejedelmek példájára – azonos jogkövetkezményekkel egyénileg is megnevesített protestáns, katolikus és görögkeleti papokat, utódaikkal együtt: a kedvezményezettek címet kaptak, és házuk mentesült a közterhek viselésétől. Így a 17. század eleje óta elsősorban a protestáns egyházi személyek – papok, iskolamesterek, deákok – és leszármazottaik gyakorlatilag a nemesség soraiba emelkedtek, a 18. század eleje óta pedig, VI. Károly német-római császár – III. Károly néven magyar király – rendelete következtében a katolikus tanítók is.)

Eddigi ismereteink szerint azonban a Cserei család baróti ágában az írástudásbeli elsőbbség – időrendben – nem a valószínűleg kálvinista Cserei Márton baróti iskolamestert, hanem a Kézdiszékre szakadt katolikus Baróti Cserei János deákot illeti.

Cserei János deák élete és pályája legtöbb eseményét és fordulát nagyrészt sajátkezűleg írt és róla elnevezett kéziratos *Énekeskönyve* üresen maradt lapjain vagy más szövegek közé beszúrva található – az időrendre néhol fittyet hányó – szórványos és szűkszavú feljegyzései alapján követhetjük.⁸ Ezek a feljegyzéseken néha ő maga javított, ami az illető események időpontját némileg bizonytalanná teszi, bár esetenként ez azt jelentheti, hogy feljegyzései némelyikét utólag, emlékezetből készítette, mert *Énekeskönyvébe* valószínűleg csak 1627 után kezdett különféle személyes jellegű és más feljegyzéseket írni. (Az *Énekeskönyv* 1957-ben került Budapestre, az Országos Széchenyi Könyvtár kézirattárába egy ömlesztett anyag részeként, mely áttétel volt a zirci cisztercita apátság könyvtárából. A zirci *OSZK Reguly Antal Műemlékkönyvtár* legrégebbi, 19. századi kötetkatalógusaiban – közülük a legkésőbbi 1863 és 1865 között készült – még nem szerepel Cserei János *Énekeskönyve*, az ezután készült cédulakatalógusok pedig nem maradtak fenn.⁹ Az *Énekeskönyv* annyira rossz állapotban volt, hogy restaurálásra szorult, de a szétesett lapokat nem mindig sikerült a megfelelő helyre beilleszteni – ebből következnek az időrendi következetlenségek –, és valószínűleg több lapja hiányzott is: restaurálása előtt, 1962-ben, mikrofilm készült róla.¹⁰)

7 MOL. F 1. VII. *Liber Regius Gabrielis Bethlen*. 311-313; *Erdélyi református zsinatok iratai*. IV. 1790–1800. Kolozsvár, 2001. 150; JAKÓ Zsigmond– JUHÁSZ István 1979. 19.

8 *Czereij János énekeskönyve*. OSzK. *Kézirattár*. Jelzete: Oct. Hung. 1609. Az *Énekeskönyv* szerzőségét a kézírások alapján kutatói – a 19. századi bejegyzéseket nem számítva – Cserei Jánoson kívül még két személynek tulajdonítják, de témánk kereteit e kérdés taglalása meghaladja.

9 Ezúton köszönjük meg Kertész Balázs úrnak, az OSzK *kézirattára* munkatársának és Németh Gábor úrnak, az OSzK *Reguly Antal Műemlékkönyvtára* (Zirc) könyvtárvezetőjének a szíves tájékoztatást.

10 Ezúton köszönjük meg Weeber Tibor úrnak, az OSzK *kézirattára* munkatársának a szíves tájékoztatást.

Cserei János szüleitől, születési helyéről-idejéről, testvéreitől, gyerekkoráról semmit se tudunk, de minden valószínűség szerint 1600 táján született Baróton. Ő maga 1638-ban és 1640-ben *Joannes Czereij de Baroltnak* nevezi magát.¹¹ Az *Énekeskönyv* lapjain leggyakrabban a *Joannes Czereij* vagy *Czereij Janos* aláírást találjuk, néhol a deák, rector, senior vagy pater címmel együtt, néhol pedig csupán a *Czereij m. p.-t.*¹² A háromszéki római katolikus főesperességben hosszú időn át betöltött seniori tisztségén kívül baróti gyökerei és miklósvárszéki kapcsolatai is indokolhatták részvételét a baróti egyházközségben 1639-ben megejtett esperesi egyházlátogatáson, amelynek során valószínűleg rokonait is felkereste.¹³ (A szomszédos Fehér vármegyei enklávék plébániáit is magába foglaló háromszéki római katolikus főesperességet csak a 18. század közepétől kezdve nevezik időnként kézdi-orbai főesperességnek.¹⁴) Feljegyzéseinek szereplői közül könnyen azonosítható volt Dienes Máté baróti nemes és Orbán Gergely baróti szabados, gyalogszékely.¹⁵

Cserei János valószínűleg a baróti iskolában, majd egy színvonalas oktatási intézményben vagy kolostorban, talán épp Csíksomlyón, idősebb papok és iskolamesterek mellett vagy keze alatt szerezte latin nyelvtudását, az egyházi zenében való jártasságát, a szentírásban és a vallásos irodalomban való tájékozottságát: sokirányú érdeklődése is erre utal.¹⁶

Egyházi pályakezdéséről csak azt tudjuk, hogy az 1620-as években már deákként, iskolamesterként szolgált Lemhányban, ahol 1626 vagy 1627 novemberében (az advent első vasárnapja előtti vasárnapon) feleségül vette a módos, jobbagytartó lemhányi lófőszékely, Csákány Ferenc Dorottya nevű lányát: felesége a Cserei János vagy Bede András kezétől származó utólagos bejegyzés szerint 1661. január 1-én hunyt el.¹⁷

A házaspár a lemhányi parochialis – nyilván iskolamesteri – házban lakott, amikor első kislányuk, Anna, 1627 vagy 1628 szeptemberében (a Szent Mihály arkangyal ünnepe előtti vasárnapon) megszületett.¹⁸

11 *Oct. Hung.* 1609. 82^r, 84^r. 1638-as feljegyzése Kolozsváron, az 1640-es Kézdiszentléleken kelt.

12 *Oct. Hung.* 1609. 14^v, 28^r, 28^v, 30^v, 32^r, 32^v, 79^v, 82^r, 84^r, 84^v, 85^v, 85^r, 86^r, 86^v, 101^v, 103^v. Minden idézetben feloldottuk a rövidítéseket. A katolikusoknál a seniori tisztséggel, amely a katolikus iskolamesterek előjáróját jelentheti, egyelőre más iratokban nem talákoztunk: a 17. században rendszerint a protestáns esperesek viselték a seniori címet. Rector = iskolai előjáró; pater = a római katolikus szerzetesek és papok címe, megszólítása; m. p. = manu propria = sajátkezű aláírás

13 *Oct. Hung.* 1609. 85^r.

14 Szárazpatakot, Peselneket (1906 óta Kézdikővár), Bereczket és Bodolát biztosan ide számították. (VESZELY Károly 1860. 310.) Miklósvárszék és Sepsiszek plébániái 1780-ban, illetve 1802-ben elválasztattak a Háromszéki főesperességtől és a Brassói dékánátushoz kapcsolattak. (VESZELY Károly 1860. 374-375.)

15 *Oct. Hung.* 1609. 6^r, 172^r.

16 SCHRAM Ferenc 1964. 502; SÁVAI János 1997. 115.

17 *Oct. Hung.* 1609. 31^v. Az *Énekeskönyv*ben szereplő személyek általunk összegyűjtött adatait felbukkanásuk sorrendjében a függelékben közöljük.

18 *Oct. Hung.* 1609. 31^v. A dátum sajátkezű javítása itt és a következő bekezdésben a Báthori Zsigmond idején (1590-ben) bevezetett Gregoriánus naptárhoz való igazítás jele is lehet. Erre vallhat az egyévnvi eltérés és az, hogy Cserei János deák csak 1633-ban kezdi a hónapok nevével és a naptári napokkal keltezni feljegyzéseit: mindaddig az egyházi idővel számolt. A következő mondatot 1622. VIII. 7-én írták le: „Az Ujj Calendariom zerent Szentmartonnap november 11”. (MOL. P 1995. *A Mikó család lvt.*) parochialis = egyházközségi tulajdonban lévő

Csákány Dorottya bizonyára több fiú- és leánygyermeket szült Cserei Jánosnak Lemhényben és Szentléleken, mint ahányukról az *Énekeskönyvből* tudomást szerezhethünk: az apa a többiek születésének, házasságkötésének és halálának dátumát valószínűleg a Bibliájába jegyezte be. Csereiék kislánya, Judit, akit Lemhényben temettek el, 1640. november 21-én hunyt el, aznap, amikor éjjél előtt egy órával megszületett Péter nevű fiuk: ez a fiúcska is elhunyt november 27-én hajnali négy órakor.¹⁹ Akkori szokás szerint 1645. február 25-én, saját lemhényi házukban született kislányukat szintén Juditnak keresztelték.²⁰ Ez a Judit nevű kislányuk is csecsemőkorában hunyhatott el, mert 1647. augusztus 26-án reggel kilenckor született kislányukat ugyancsak Juditnak keresztelték.²¹

Csereiék Katalin nevű kislánya 1641. december 9-én született Szentléleken,²² 1647. június vagy július 28-án pedig férjhez adták Borbála nevű leányukat,²³ akinek születését az apa ugyanúgy nem jegyezte fel *Énekeskönyvébe*, mint az 1640. november 21-én elhunyt Judit lányukét.

Cserei János deák családja a következő években is gyarapodott: 1650. február 24-én született Mátyás nevű fiuk ugyanazon év április elsején el is hunyt, de 1651. július 9-én reggel 5 órakor született János nevű fiuk biztosan megérte a felnőttkort.²⁴ Szentléleken 1676-ban és 1677-ben említik „Janos Deak Vram” nemesembert,²⁵ aki azonos lehet Cserei János fiával, Cserei János deákkal, aki 1680-ban Hatolykán volt iskolamester.²⁶ Borbála és János kivételével Csereiék egyik gyerekéről se tudjuk, hogy megérték-e a felnőttkort, és még erről a kettőről se találtunk további adatokat, de valószínűleg nem tévedünk, ha a forrásainkban 1821. pünkösöd havának 18. napján felbukkanó Cserei Elek esztelneki nótáriust Cserei János deák egyik utódjának tekintjük.²⁷

A család 1629 tavaszán (a Húsvétvasárnap utáni kedden) költözött Szentlélekre, ahol Cserei János deák immár *Szentléleki schola mesternek* nevezte(tte) magát.²⁸ (Szentléleki működését meg nem jelölt forrás alapján más kutatók csupán az 1634 utáni, illetve az 1633 és 1635 közötti időszakra teszik.²⁹) Ott érte őket a nagy éhínség és pestisjárvány 1633-ban, amely utóbbinak április 11-től szeptember 10-ig – a közösséghez nem tartozó

19 *Oct. Hung.* 1609. 85^v, 86^v.

20 *Oct. Hung.* 1609. 86^v.

21 *Oct. Hung.* 1609. 88^v. A korabeli gyermekhalandóság nagyságrendjéről a kutatók számos adatot összegyűjtöttek. (DANKANITS Ádám 1983. 11-12, 15.) Az elmúlt századokban általánosan elterjedt szokás volt a család valamely elhunyt kisgyereke nevét adni az azonos nemű újszülöttnak.

22 *Oct. Hung.* 1609. 86^v.

23 *Oct. Hung.* 1609. 88^v.

24 *Oct. Hung.* 1609. 103^v.

25 *SzOkl.* Új sorozat. VII. 248; TÜDŐS S. Kinga 2003. 268-269.

26 COROI Artúr 1998. 19.

27 *MOL.* R 319. (*Polyáni Tuzson cs. lvt.*) Volt egy kortárs Cserei Elek Baróton is: őt a fülei vashámmal kapcsolatban is említették. (VESZELY Károly 1868. 192, 195.)

28 *Oct. Hung.* 1609. 31^v.

29 SCHRAM Ferenc 1964. 497; CSEREY Gábor 2000; STOLL Béla 2002. 53; SEBESTYÉN Kálmán 1995. 133. (Az utóbbi szerző ismeretlen okokból a 18. század elejétől a 19. század közepéig terjedő időszakban működő református iskolamestereken és tanítókon kívül a római katolikus és unitárius iskolamestereket és tanítókat is felvette adattárába.)

jövevényeket nem számítva – 412 áldozata volt a faluban: ráadásul december 13-án leégett az iskolamesteri ház is, amelyben laktak.³⁰ (Akkortájt jegyezhetette be az *Énekeskönyv*be a következő, igen érdekes eseményt: „Observatio Nyujtodi Janos Deakne Kalamarsagot indított, ugmint, Brassobol [...] Wasarhelt patikat. Praeterea perezet süt ugy hordozza az piacon az kariaba.”³¹)

Az 1634-es esztendőben Cserei János feljegyezte, hogy az október 18-án makkra hajtott disznókat a nagy havazások miatt november 21-én haza kellett hajtani.³²

Cserei János szentléleki rektor Szentmiklósi Mátyás szentkatolnai parochus (esperes képe), Gelencei (Kozma) Péter szentléleki és Vasmat Bálint esztelneki parochus, Kozmási Gergely altorjai és Damokos Tamás nyujtodi rector, továbbá a karhatalommal felruházott Altorjai Apor Lázár (székkapitány képe) társaságában 1634. november 22-én ejtette meg a torjai esperesi vizitációt: előtte egy nappal égett le a futásfalvi Illyés István háza.³³

„Ugian azon esztendőben die 26 mensis novembris hala megh az harom szeki fő papista Esperest Felföldi Ferenc pap.”³⁴ Felföldi Ferenc valószínűleg öregsége vagy betegsége miatt nem vehetett részt az 1634-es esperesi vizitáción. Halála után hamar sor került az esperesválasztásra, amelyen a plébánosok mellet az iskolamesterek is szavazati joggal vettek részt, és a gyász ellenére Cserei János örömmel jegyezte fel, hogy november 30-án Gelencei Kozma Péter szentléleki plébánost háromszéki római katolikus főesperessé, őt magát, a szentléleki iskola rektorát pedig a seniori tisztségre választották meg.³⁵ Nincs kizárva, hogy Cserei János akkor már a papi teendők ellátására jogosító licenciátus birtokában volt, bár később is szentléleki iskolamesternek írták vagy írta önmagát. (A háromszéki plébánosokat – épp úgy, mint az iskolamestereket és deákokat – annak idején egy-egy évre választották-fogadták, így főesperesként is többnyire ott laktak, ahol plébánosi teendőiket végezték, ráadásul főesperesi tisztjük letétele után is főesperesként

30 *Oct. Hung.* 1609. 28^r. Az 1633-as pestisről más források is megemlékeznek. „...nagy döghalál lön egész Erdélyben 1633 esztendőben . . . augustusba.”; „1633. Nagy döghalál egész Erdélyben.” (VESZELY Károly 1860. 143. 148; DOMOKOS Pál Péter 1957. 256.)

31 *Oct. Hung.* 1609. 8^v. A feljegyzés pontos időrendi elhelyezése a mondat egy részének olvashatatlansága miatt egyelőre lehetetlen. Nyujtodi János deákot nem könnyű azonosítani: ha épp Nyujtódon szolgált volna, ez lenne a bizonyossága annak, hogy Kozmási Kelemen Gergelyen kívül más deák is szolgált ott a 17. század első felében. 1602-ben Polyánban és Bélafalván is esküt tett egy-egy lófőrendű János deák: később már csak a polyáni *Janos Deak Schola Mester, deak* élt, akit 1614-ben a szabadosok, 1635-ben a régi gyalogok közé írtak. (*SzOkl.* Új sorozat. IV. 51, 52, 441; V. 167.)

32 *Oct. Hung.* 1609. 32^r. Cserei Jánost egyházi iratokban épp 1634 és 1659 között említették deákként és mesterként. (SÁVAI János 1997. 128.)

33 *Oct. Hung.* 1609. 32^v. Parochus = megyéspap

34 *Oct. Hung.* 1609. 32^v.

35 *Oct. Hung.* 1609. 32^r. Háromszék esperesét eddigi adataink szerint 1607 és 1650 között a papok és iskolamesterek választották egy évre, de ugyanazon személy többszöri újraválasztásának nem voltak akadályai. Torjai Kis Márton lemhenyi plébános volt az első, akit 1607. V. 18-án a papok és deákok választottak esperesnek: a választást Rákóczi Zsigmond oklevele megerősítette. (*MOL.* F 1. IV. *Liber Regius Sigismundi Rákóczi.* 39; VESZELY Károly 1860. 307-309.)

említették őket, és a paphiány következtében ugyanazon pap - vagy deák – egyidejűleg két vagy több parókiában is szolgálhatott.)

Az 1635-ös, eseményekben gazdag esztendőben több személyes, társadalom- és egyháztörténeti vonatkozású feljegyzést készített a szentléleki rektor.

A Székelyföldön a 16. századtól kezdődően a jogi ügyetek zömét az érdekelt felek által felkért kézenfogott közbírák – jogban járatos, tekintélyes személyek – bonyolították le. Ezekben a testületekben gyakran találunk írástudókat, de szinte minden esetben pap, iskolamester vagy deák foglalta – a bírák által aláírt és lepecsételt – okiratba a létrejött megállapodásokat. Sárfalvi Varga Jánosné megvádolta Ferencz Mihálynéét, hogy az sőt járatott vele által, és ezzel a tejét is elvette.³⁶ Az ügyben 1635. április 29-én Sárfalván a két férj, Ferencz Mihály és (kisebbik) Varga János (mindketten újházasok lehettek) Cserei János deák szentléleki iskolamestert, hilibi Gál Jánost, sárfalvi Héja Jánost és Jancsó Gábort kérte fel – ez alkalommal békéltető – kézenfogott közbírának: a békéltetés eredményesen végződött.³⁷ (Úgy tűnik, hogy amikor nem volt keze ügyében más papíros, Cserei János az állandóan magával hordott *Énekeskönyv*be jegyezte le az ilyen ügyek nyersfogalmazványát a legfontosabb adatokkal, majd megszerkesztette a kívánt okiratot, a letisztázott példányt pedig aláíratta és lepecsételtette társaival is.)

Az 1635. esztendőben nem a fentebb ismertetett volt az egyetlen olyan jogi ügylet, amelyben deákunk közreműködött: október 13-án *Czereij Janos Deak* szentléleki *scholamester* szövegezte meg azt a jobbágykötő levelet, amelyben két moldvai cigányember (Varga Demeter és István varga) özvegy Károlyi Istvánné Kelemen Vernyika jobbágyául kötötte magát Szentléleken.³⁸

Cserei János deák – mint látni fogjuk – ennél jelentősebb jogi, például vagyonügyi ügyletekben is szerepet kapott, illetve vállalt, és azoknak a felek megelégedésével járó megoldása nagymértékben múlhatott az ő hozzáértésén és hozzáállásán.

Ebben az évben (1635-ben, a Húsvétvasárnap utáni szerdán) indult el György deák, akit Cserei öccsének nevez, Csákány Jánossal Magyarországra.³⁹ A megszólítás azonban valószínűleg nem a György deákkal fennálló rokoni kapcsolatra utal, csupán a szívélyes viszonyt jelzi a fiatalabb pályatárrsal. Csákány János 1635-ben – más összeírásban nem is fordul elő – egy háztartásban élt Csákány Ferencsel: nemigen dönthető el, hogy Ferencnek öccse-e vagy unokája, mindenesetre Cserei sógorának mondta.⁴⁰ Ha még gyerekek volt, a nála idősebb deák valószínűleg valamelyik magyarországi iskolába, talán épp Nagyszombatba kísérté. György deákot, Csákány János útítársát vagy kísérőjét azonosítani – hacsak nem bukkannak fel reá vonatkozó korabeli iratok – egyelőre megoldhatatlan feladatnak tűnik, mégsem hagyhatunk figyelmen kívül néhány igen kézenfekvő

36 A vajákosság, kuruzslás, rontás eme formájával eddig nem találkoztunk korabeli iratokban.

37 *Oct. Hung.* 1609. 28^v-29^r, 130^r.

38 *KÁL.* Fond 384. *Szárhegyi Lázár cs. lev.* Nr. 54, 4. A jobbágykötő levélről szóló értesítést itt köszönjük meg felfedezőjének, Csáki Árpád történész kollégának. Vernyika a Veronika keresztnév annak idején használatos formája.

39 *Oct. Hung.* 1609. 29^r.

40 *SzOkl.* Új sorozat. V. 177.

lehetőséget. Baróti kapcsolatai révén Cserei János deák arra a György deákra is rábízhatta sógorát, akit 1614-ben Mikó Mihály baróti ősjobbágyaként vettek számba,⁴¹ bár ennek igen csekély a valószínűsége. Valamivel nagyobb a valószínűsége annak, hogy Patzai György 1635-ben még deákként működött és ő kísérte Magyarországra Cserei sógorát.⁴² Rajtukon kívül számításba jöhet „Ersek Ujvari Nagij Geörgij, alias Geörgij Deak”, aki 1641. május 1-én, a Szent György napi sokadalom idején Kézdivásárhelyen Balog Márton házából egy ezüst övet lopott: a lopáson rajtakapott deákot Nyujtódi Dónát Mátyás örökös jobbágyává fogadta, így mentve meg őt az akasztófától.⁴³ Érsekújvár – ma Nové Zámky – nem esik nagyon messze Nagyszombattól, ahol a jezsuita Pázmány Péter esztergomi érsek, a magyarországi ellenreformáció vezéralakja 1624-ben katolikus nemesi (fő)iskolát alapított, amelyet 1635 májusában egyetemi rangra emeltek: ott szerzett később jogi és filozófiai doktorátust Apor Péter, és ott tanultak nagyobbik fiai, János és József is.⁴⁴

Cserei János deák azt is feljegyzi, hogy a kézdiszéki nős és/vagy ágyasságban élő római katolikus papok, Szentmiklósi Mátyás szentkatolnai, Csupor István altorjai, András szárazpataki és Vasmat Bálint eszternelői parochus 1635. X. 29-én összeesküdtek (Gelencei Kozma) Péter szentléleki plébános-esperes ellen, és a Székelységen hadiszemlélt tartó I. Rákóczi György fejedelemtől hamis beadványuk nyomán életmódjukat jóváhagyó oklevelet is nyertek. Az összeesküvők mindnyájan házas és/vagy ágyasságban élő plébánosok voltak, akik nyilván azért esküdtek össze Gelencei Kozma Péter esperes ellen, mert ő maga szigorú cölibátusban élt. Az esperes válaszul kongregációra hívta Sársárvára a papokat és a deákokat, akik kezük írásával biztosították őt támogatásukról és az „összeesküvők” által a fejedelemtől nyert, az esperesség protocollumába bemásolt oklevelet is érvénytelennek nyilvánították.⁴⁵ (Az 1635-ös sársárvai kongregáción egy 1641. április 22-én, Altortján felvett tanúkihallgatási jegyzőkönyv szerint heves vita folyt a nős és nőtlen plébánosok között a széki tiszteknek az esperesválasztáson való részvétele és szavuknak ezen ügyben megengedhető súlya fölött.)⁴⁶

41 *SzOkl.* Új sorozat. IV. 383.

42 Patzai György nős plébánost lásd alább.

43 *MOL.* P 5. *Rétyi Antos család lvt.* A főbenjáró, azaz halálos büntetést maguk után vonó cselekedetek elkövetői megmenekülhettek a haláltól, ha valaki örökös jobbágyául fogadta őket.

44 KAZINCZY Gábor 1863. 5; SZÁDECZKY Lajos 1903. II. 4-5, 147.

45 Maga I. Rákóczi György inkább a nős és/vagy ágyasságban élő székelyföldi katolikus papokat pártfogolta: 1640. VIII. 1-én leíratot intézett a háromszéki főtisztekhez a római katolikus papok ügyében. (*MOL.* F 1. XIX. *Liber Regius Georgii Rákóczi I.* 214-215.) 1650 és 1654 között több jelentés is beszámol arról, hogy különösképpen a fejedelem által is pártfogolt székelyföldi plébánosok nősültek vagy tartottak nyilvánosan ágyast. (TÓTH István György 2005. 1801, 2027, 2029.) A nős és/vagy ágyasságban élő plébánosok „összeesküvése” akkora felháborodást váltott ki a kézdiszéki római katolikus egyházi és világi körökben, hogy Cserei János két, nagyjából egyező tartalmú feljegyzést is készített az esetről. (*Oct. Hung.* 1609. 30°-30°, 32°.) protocollum = az esperességek vagy az egyházközségek jegyzőkönyve

46 *A Korda család levéltára* a Kolozsvári Állami Levéltárban. (A volt Erdélyi Nemzeti Múzeum, majd a Románia Szocialista Köztársaság Akadémiája Levéltára állományából.) Az adatot ezúton köszönjük meg Dani János főkutatónak.

I. Rákóczi György fejedelmünk 1635-ben személyesen tartott hadiszemlét a székelységeen. Cserei János e szavakkal írja le a kézdivásárhelyi hadiszemlét: „Anno Domini 1635 die 5 mensis Nouembris Jöue Kezdi Vasarhelyre Urunk eo Nagysága Rakoci Geörgi fejedelmwnk és egi egész hetig mustrálá Kezdi Szeket akkor sokakat az jobbágiságból meg szabadita, sokakat pedig fel indita az szabadsagra, de nimeleket be ada az feoldesuranak, mellijeket mint egi iteletkor a mint szokot lenni husztak, vontak, szakallat szaggattak, tömlecezttek, kalodasztak, uertek es keoteöztek ugi annijra hogi valaminemű nijomorusagba szokot az rab lenni az poganok kezeben, szinte ugi voltak az három szeki jobbgiok az feoldesuroktól. Mene pedig az feiedelem die 11 mensis novembris Czikba ottis hasonlo [keppen] procedalt dolgaban az io feiedelem.”⁴⁷

A fenti két esemény Gelenczei Kozma Péter pap esperessége és Czereij János deák seniorsága idején történt – jegyezte meg *Joannes Czereij*.

Még ugyanazon 1635. esztendő XII. 11-én felszentelték az esztelneki templomot is.⁴⁸ Az új, az újjá- vagy átépített, illetve új épületrészekkel bővített templomokat és azokat, amelyek korábban más felekezetek birtokában voltak, vagy amelyeket megszenteltelenítettek, mindig felszentelték. Esztelneknek – Yskulnuk – már a pápai tizedjegyzékek korában (1332–1337) is volt temploma és papja:⁴⁹ 17. századnak tűnő sekrestyéjét és portikusát a diadalíven található felirat tanúsága szerint („Positum fuit erlium renovatum 1523 m sursus 1635 et 1724, terrae motu concursum 1802, Reparatum 1819 et 1839 et 1864.”) valószínűleg az 1635-ös nagyjavítás során építhették, ezért kellett újból felszentelni a templomot.⁵⁰ (Bethlen Gábor fejedelmünk parancsára 1624. október 25-én Altorjai Kis Márton esztelneki plébános házat mentesítették a közterhektől: „Exemptio Domus R[everen]di Martini Kis de Alsotoria, Concionatoris Pontificij in possessione Ezelnek et Sedi Kezdi existen[tem]... Honorabilis Martini Kis de Alsotoria Sacerdotis Romano Catholici”⁵¹ Az oklevélből arra lehet következtetni, hogy a Rákóczi Zsigmond fejedelmünk által állásában 1607. május 18-án megerősített korábbi lemhenyi plébános és háromszéki esperes nős ember volt: „Archidiaconatus Reveren[dissimi] Martini Kis Toriani Sacerdotis Catholici poss[ess]ionis Lemhin”⁵²) Cserei János deák esztelneki

47 *Oct. Hung.* 1609. 29^v-30^r. Más források szerint I. Rákóczi György 1635 október 28-án fejezte be a sepsiszéki hadiszemlét és másnap reggel elindult Kézdivásárhelyre, ahol október huszonkilencedike és november harmadika között, hat napon át tartott hadiszemlét. November 4-én már Kászónújfaluban, 5-én pedig már Csíkszentkirályon volt. (*SzOkl.* Új sorozat. V. 8.) A fejedelem 1635 november 1-én már Kézdivásárhelyen ült törvényt az uzoni lustrán meg nem jelenő uzoni Ambrus Bálint fölött, akit feleségével és gyermekeivel együtt Béli Kelemen és árvái örökös jobbagyává tett. (*KÁL.* Fond 324. *A Béldi család iratai.* Nr. 82, 3. Az adatot ezúton köszönjük meg Csáki Árpádnak.) Az eltérés azt jelentheti, hogy Cserei János deák utólag, emlékezetből készítette feljegyzését e fontos eseményről.

48 *Oct. Hung.* 1609. 32^r.

49 *MVH.* 1887. 100-130.

50 BOROS Judit 1976-1977. 490. Az *erlium* szó valószínűleg nyomdahiba – az *etiam* elírása – vagy a felirat rongált voltából következő hibás olvasat eredménye.

51 *MOL.* F 1. XV. *Liber Regius Gabrielis Bethlen et Georgii Rákóczi I.* 107.

52 *MOL.* F 1. IV. *Liber Regius Sigismundi Rákóczi.* 39.

kapcsolataira a Nagy Bálint táplálására vonatkozó keltezetlen feljegyzései is utalnak.⁵³ Újabb önéletrajzi vonatkozású feljegyzéssel csak 1638-ban találkozunk az *Énekeskönyv*-ben: bár deákunk a hónapot nem nevezte meg, valószínűleg december 13-án kakasszókor tért vissza a baróti vizitációból.⁵⁴ Lehetséges, hogy azután mindjárt Kolozsvárra utazott, mert az advent második vasárnapja utáni pénteken éjjel után egy óraker Baróti Cserei János deák nagy szomorúságban Kolozsváron tartózkodott.⁵⁵

Az 1640-es esztendő májusának 12. napján Cserei János deák elmerengett azon, hogy immár tizenegy éve viseli a kézdiszentléleki rektorságot.⁵⁶ Valamivel korábban, 1640. március 4-én feljegyzí, hogy Kozmási Gergely deák öccse, Istók három forint, egy ing, egy lábravaló, egy harisnya, egy zeke és egy jó süveg évi fizetségért elszegődött János paphoz.⁵⁷ Nem tudjuk, az akkor tájt Kézdiszéken is szolgáló vagy megforduló négy János pap – Gyergyai János, Benkes János, Sükösd János és László János – közül melyik fogadta fel Kozmási Istókot.

Cserei János deák feljegyzésre érdemesnek tartotta, hogy 1640 május egyik meg nem nevezett napja éjjeli óráján Kálnoki Istvánné Béli Annának kislia született, akit valószínűleg ő keresztelt meg, és hogy május 23-án Csereiék komaasszonyának, szentléleki Voloncs Mártonnának született egy kislánya, akit június 4-én Barbarának kereszteltek.⁵⁸ (Csereiék számos szentléleki családdal ápolhattak jó viszonyt, így a szerzteágazó Orbai családdal is: ez a családnév szintén előfordul a feljegyzésekben.⁵⁹)

Mint már jeleztük, Cserei János deák igen fontos vagyoniügyi ügyleteknél is közreműködött. Ezt és Csereiék lemhényi kapcsolatainak folytonosságát is bizonyítja az *Énekeskönyv* 1640. június 13-án kelt bejegyzése: lemhényi Nagyobbik Zsigmond István – valószínűleg azért, mert vissza akarta váltani vagy vásárolni a Tarnóczy Sebestyén által 1614 és 1619 között megvásárolt jobbágyait – honn nem létükben törvénybe idéztette szentléleki házuktól Kézdivásárhelyre Vitéz Lászlónét és Haller Péternét, Mátis János, Csintalan Gergely és Csintalan István előtt, bár Bod István formai hibát talált az idézőlevélben.⁶⁰ A perbehívás előzménye az volt, hogy Tarnóczy Sebestyén feleségét, Károlyi Zsófiát és leányukat, Tarnóczy Sárát 1630. január 14-én, Szentléleken kelt végrendeletében kézdiszéki (lemhényi, gelencei, feltorjai, kézdivásárhelyi, kiskászoni) és Fehér vármegyei (kantai, karatnai, peselneki) jószágai örököseivé tette.⁶¹ Miután Tarnóczy Sebestyén elhunyt, özvegye férjhez ment Vitéz Lászlóhoz és 1639. május 6-én szentléleki kastélyában Peselneken lakó Kövér Mihály, Esztelneken lakó Szacsvai János

53 *Oct. Hung.* 1609. 125^v, 132^v; *SzOkl.* Új sorozat. V. 170; CSEREY Gábor 2000. 7-11.

54 *Oct. Hung.* 1609. 85^r.

55 *Oct. Hung.* 1609. 82^r.

56 *Oct. Hung.* 1609. 84^r.

57 *Oct. Hung.* 1609. 85^r. Lábravaló = hosszú gatyá; harisnya = posztóból készült szűk nadrág, „székelyharisnya”; zeke = rövid posztókabát.

58 *Oct. Hung.* 1609. 84^v, 85^v, 86^v.

59 *Oct. Hung.* 1609. 156^r.

60 *SzOkl.* Új sorozat. IV. 616; *Oct. Hung.* 1609. 84^v.

61 TŰDŐS S. Kinga 2003. 132-134. Tarnócziné egyes adatok szerint kálvinista volt.

és Cserei János szentléleki iskolamester kézenfogott közbírák jelenlétében leányának, Tarnóczy Sárának és vejének, Haller Péternek ajándékozta szentléleki, sárfalvi, peselneki és voláli birtokait. Cserei János nem csak az ajándékozási-adományozási ügylet egyik kézenfogott közbírája volt: magát az okiratot is ő szerkeszthette meg, és talán az említett idézőlevelet is ő foglalta írásba.⁶²

Az oklevél szereplői közül Vitéz Lászlóné, Tarnóczy Sára és Haller Péter irodalmi hőssé vált. Kemény Zsigmond 1853-ban sajtó alá rendezte Szalárdi János *Siralmas magyar krónikáját*, amely az oklevélben szereplő két asszony, Haller Péter, Zabolai Mikes János, Mikes Mihály és Mikes Kelemen történetét is tartalmazza,⁶³ majd 1854-ben elkezdte megírni a témát feldolgozó *Özvegy és leánya* című regényét, amely 1855-ben jelent meg. A regény cselekménye 1636-ban kezdődik.⁶⁴ Szalárdi János krónikájában nem szerepelnek pontos dátumok, de az általa megörökített, 1634 után lezajlott események egy részéről a kortárs Tatrosy György (1599–1653) némileg eltérő módon számolt be: „1638. Besztercen őszszel giules león az hova ky hozak Moldovabol az Mikes Sigmund három fiait Mikes Mihalit, Janost es Palt kik illetlen magok viselesseert nem comparealvan az teorvenyre valo citalas eleott oda be szeöktek vala magoknak otalmat keresven, de onnetis az vajda mind kezbe ada eöket es teorveny szerent minden javokat el vesztven fejeketis sarzon valtak megh az apiokkal eggjütt. Az jovokat valoban ki tudvan keresni Uzony Mihaly deak neü cancellarista deak.”⁶⁵

Mikes Kelemen nem vett részt a szentléleki Tarnóczi-kastély lerohanásában és Tarnóczi Sára elrablásában, Szalárdi őt Mikes Pál helyett szerepeltette. I. Rákóczi György fejedelmünk 1637. december 1-én Segesvárról levelet írt Mikes Zsigmondnak, feleségének és fiaiknak, Mihálynak, Jánosnak és Pálnak, mindnyájukat felszólítván, hogy Tarnóczi Sárát tisztességesen és tisztaságban, sértetlenül és bántatlanul adják ki, ha nem akar Mikes János felesége lenni, ha pedig valamelyik fiúnak a lányhoz házasság színe alatt követelése volna, azt törvény útján érvényesítse, amire a Mikes fiúk megátalkodottan válaszoltak.⁶⁶

Cserei János deák időrendben következő bejegyzése szerint Béldi János 1640. október 21-én reggel nyolc órakor „haita az Caluinista uallasra Bodolat, es Nijent”: a bodolai templomot Nemes Tamás háromszéki főkapitány, Herseli Kristóf brassai tanácsúr,

62 *SzOkl.* IV. 271-272. Az ajándékozási-adományozási okirat szövegét az olvasó megtalálja ugyanezen kötetben.

63 SZAKÁLY Ferenc 1980. 159-161. Szalárdy elbeszélését az olvasó megtalálja ugyanezen kötetben.

64 NAGY Géza 2008. I. 121; KEMÉNY Zsigmond 1967. 371-376; SZAKÁLY Ferenc 1980. 64-66; NAGY Miklós 1972. 135-137. Kemény Zsigmond ezen regényét megfilmesítették.

65 DOMOKOS Pál Péter 1957. 258. Uzoni alias Mark Mihály deák, II. Rákóczi György *Secretariussa* 1645 táján hunyt el Brassóban, ahol a magyar templomba temették. (DOMOKOS Pál Péter 1957. 261.) Az ügy kivizsgálásában valóban döntő szerepe volt Uzoni Mihály deáknak. (*EOE.* X. 155.)

66 THALY Kálmán 1862. 101-103. A per 1884-ben közzétett, 1638. V. 10-én kelt legfontosabb dokumentuma tizenkét, többnyire huszonéves személy tanúvallomását is tartalmazza: hármuk a Károlyi család, kettejük más háromszéki családok szentléleki jobbágjai voltak, de vallomást tett néhány helybeli gyalogszékely és egy kiskászoni személy is. (*EOE.* X. 19-21, 155-165.)

Kálnoki István és Henter András adta át a prédikátoroknak Gelencei Kozma Péter főesperes, Budoli Péter (altorjai) pap és Cserei János deák, senior jelenlétében. Cserei azt állítja, hogy az oltárt és a (szent)képeket kihányták a templomból.⁶⁷ Más forrás szerint azonban az erdélyi református püspökség az áttérés fejében engedélyezte a bodolai és nyéni gyülekezetnek az egyik oltár megtartását, továbbá a böjtöt és a szentek kultuszát, tiszteletét is.⁶⁸ (Rudolphus Bzentszky brassai jezsuita páter egyébként később így jellemezte a 17. század első felének háromszéki felekezeti viszonyait: „1699. I. 31. ... pagi Catholici ... in Háromszék circiter tres et viginti, ubi Pagi aliquot in haeresim prolapsi Processiones Sacras adhuc instituunt, volentes Progenitorum Suorum Catholicas Consvetudines continuare.”⁶⁹ (Háromszéken, ahol kb. huszonhárom katolikus falu van, némely eretnokségbe esett falvakban még most is Szent Körmenetet rendeznek, folytatni akarván katolikus őseik hagyományát.)

Időrendben következő feljegyzése 1644. június vagy július 30-án kelt, midőn délután 3 órakor „lőn az nagi szel”,⁷⁰ 1646. november 21-én pedig elkezdte feljegyezni egy számunkra ismeretlen személy halálának körülményeit: „Anno do[mi]ni 1646 die 21 nove[m]bris [... die praesentationis B[eatae] M[ariae] V[irginis] obiit.”⁷¹ A haláleset az 1646 „Szent János [nap] tájában” kezdődött, „Nagy halál”-nak nevezett pestissel lehet összefüggésben.⁷² (Cserei János érdeklődése az időjárás és a betegségek iránt máshol is tetten érhető.)

(Háromszék főesperese 1642-ben Kászoni Miklós gelencei plébános volt.⁷³ Cserei János nem említi, pedig kapcsolatban kellett lennie vele: 1648. IX. 20. „+ Kaszoni Miklos Pap Kezđj Szekbe[n] Eztelneki Parochus ... Nicolaus Kaszoni”;⁷⁴ 1652. IX. 12. „P[atrem] Nicolaum Kászoni, quid in Processione, et Templo Szentlélekiensi praesente Patre Joanne serviverit”; 1659. IV. 7. előtt: „Nicolaus Kászoni Archidiaconus”⁷⁵ Kászoni Miklóst 1651-ben lemhenyi nős plébánosként említették és egyes adatok szerint 1653. január 5-én már csak az özvegye élt.⁷⁶)

Az 1640-es évek végén Cserei János valószínűleg Lemhényben is deákoskodott: 1648. július 23-án Kézdivásárhelyen azzal vádolták meg, hogy néhai (Kászoni)

67 *Oct. Hung.* 1609. 86^r. Nemes Tamás Hidvégen és Héjjasfalván is minden eszközt felhasznált a másvallásúak, elsősorban az unitáriusok kálvinistává tételére. (NAGY Géza 2008. I. 131-132, 229.)

68 POKOLY József 1904-1905. II. 155; NAGY Géza 2008. I. 134, 312; *Új Magyar Múzeum*, 9. évf. I. kötet, 208-210. Az áttérésben azonban a források tanúsága szerint bizonyára volt némi nyomásgyakorlás.

69 BZENTZKY, Rudolphus 1699. 92^r.

70 *Oct. Hung.* 1609. 45^v. A hónap nevének csak az első két betűje olvasható.

71 *Oct. Hung.* 1609. 85^v.

72 VESZELY Károly 1860. 149, 153.

73 VESZELY Károly 1860. 301-316, 374.

74 *MOL.* P 5. Már 1648. VII. 15-én is esztelneki plébános volt, de nem tudjuk, hol szolgált 1648. V. 13-án. (SÁVAI János 1997. 119, 129, 132.) A katolikusok az általuk szerkesztett iratokat gyakran kezdték kereszttel.

75 *MOL.* P 612. *Szádeczky-Kardoss lvt. Apor cs. Humillima familia Aporiana.*

76 SÁVAI János 1997. 129-130, 135.

Ferenczi András pap nevében, illetve pecsétjével hamis végrendeletet csináltat. Ő azzal mentette magát, hogy András paptól mindenekben teljhatalmat kapott, a végrendeletet az ő utasítására írta és pecsételte le. Lehetséges, hogy akkor már papi teendőket is ellátott, előbb a lemhényi plébános káplánjaként, majd választott lemhényi vagy almási plébánosként.⁷⁷ (A lemhényi templom a gazdagabbak közé tartozhatott, mert 1619-ben egy saját jobbágya is volt.⁷⁸) Ezt a feltevést az *Énekeskönyv*ben olvasható sajátkezű bejegyzése támasztja alá: „Finita suffragia p[atris] Joanne[m] Czereij seniore[m] ipsa die Do[mi]nica Rogatione[m] Anno D[omini] 1650: in Schola Lemhenijen[se] mp.”⁷⁹ Cserei János következő feljegyzése talán almási plébánossága első bizonyítéka: „Anno 1650 (az utolsó két számjegy olvasata elmosódottságuk miatt bizonytalan) die 25 Dece[m]bris Ne[m]pe Joanni Bögözi Juniori de Almas. Defunct[us] est Joannes Beogeozi 1650 feria 2[secun]da rogatione[m]”⁸⁰ Az előbbi bejegyzés szerint Cserei János 1650-ben a Húsvét utáni ötödik vasárnapon a papi címet viselte a búzaszentelő körmeneten.⁸¹

Itt kénytelenek vagyunk egy kis kitérőt tenni. Cserei János, mint láttuk, valószínűleg már 1650 előtt odahagyta a szentléleki római katolikus egyházközséget, „parochia Szentlelekiensis, ampla et primaria in tribus sedibus”, ahol – annak ellenére, hogy az esperes és minden plébános ágyast tartott, a vikárius pedig velük szemben tehetetlen volt, mert a protestáns egyházak és a fejedelem is őket támogatta – egy 1650-ben kelt jelentés jezsuita rezidencia létesítését is elképzelhetőnek tartotta.⁸² Nem tudjuk, pontosan hol és milyen minőségben szolgált akkoriban, de ugyanazon évből fennmaradt a következő adat: „1650. Czerey Janos Deak junior hatolykai schola mester”.⁸³ Mint láttuk, Cs. Bogáts Dénes egy 1680-ban Hatolykán működő Cserei János nevű iskolamestert említett, de az általa megőrzött adat forrása elpusztulhatott 1945-ben a zalaegerszegi állomáson, ezért ma már nem azonosítható. Úgy véljük, hogy az 1650-es adat elírás vagy az évszám, vagy a *junior* szó esetében. A fentebbi, Lemhényben kelt feljegyzésben nem egyértelmű, hogy Cserei János deák a *seniori* címet vagy a *senior* = *idősb* szót írta a neve után, amellyel némelyek tévesen azonosítják: mindkettőt rövidített formában is használták (*sen.*; *jun.*), így egy figyelmetlen másoló könnyen elírhatta. A kérdést a forrásadatok elégtelensége miatt nyitva kell hagynunk, de megjegyezzük, hogy ha 1650-ben Hatolykán valóban működött volna egy ifjabb Cserei János nevű deák és iskolamester,

77 SÁVAI János 1997. 127, 134.

78 *SzOkl.* Új sorozat. IV. 617.

79 *Oct. Hung.* 1609. 101^v.

80 *Oct. Hung.* 1609. 88^v. Almás Lemhénnyel szomszédos.

81 Az *Énekeskönyv*ben a búzaszentelő körmenetek egyik akkori szabálya is olvasható: „Suffragia de p[ro]cessionibus in diebus Rogationu[m] I: fit de sancto ad cuius Eccl[esi]am fit p[ro]cessio” (*Oct. Hung.* 1609. 93^r.)

82 BENDA Kálmán–KENÉZ Győző 1989. 211, 215-216. A forrásra Csáki Árpád hívta fel a figyelmünk, amiért ezúton mondunk köszönetet. Parochia Szentlelekiensis, ampla et primaria in tribus sedibus = Háromszék (katolikus) egyházközségeinek legnépesebbike és legtekintélyesebbike a szentléleki.

83 *SÁL.* Fond 74. Fasc. II. 150. *Cserey Jánosné Zathureczky Emilia gyűjteménye.* Csáki Árpádnak ezúton köszönjük meg az adat rendelkezésünkre bocsátását.

az is csak a mi deákunknak egyik, az 1620-as évek végén született fia lehetett, aki valószínűleg 1650-ben vagy 1651-ben el is hunyt: ezzel magyarázható, hogy Csereiék 1651-ben született fiúgyermeküket is Jánosnak keresztelték.⁸⁴

A következő önéletrajzi bejegyzésében Cserei János már biztosan felszentelt papként mutatkozik be: 1652-ben, Márk evangélista ünnepén, április 25-én mondotta el első miséjét az almási kápolnánál.⁸⁵ (Az almási kápolnára vonatkozhat a következő, keltezetlen 17. századi adat: „Az Almasi mezeőben az Kapolna szeken”.⁸⁶ Az almásiakat 1765-ben Lemhényben anyakönyvelték.⁸⁷) Az 1652. szeptember 19-én kelt feljegyzés azonban nem biztos, hogy rá vonatkozik, bár Kelemen Gergely deák lemhényi iskolamester volt: „Ludimagistrum praefati Patris Joannis . . . nomine Gregorium Literati, aliter Kelemen”.⁸⁸ Akkortájt vagy nem sokkal korábban szentelhettek pappá több nős férfit: az új páterek „vicarius híre és akarata nélkül papságra mentek”, de nem akarták alávetni magukat a vikáriusnak és a kánonoknak.⁸⁹

Egy polyáni perben 1653. január 4-én Pécsi István papról azt vallották, hogy kijelentette: „Czerei Mihalj Uram igen regnal most r[a]itunk.”⁹⁰ Az idézet az 1628-ban Kézdiszéken tartózkodó vagy lakó későbbi görgényi főudvarbíró majd csiki főkapitány, Madéfalvi Cserei Mihályra vonatkozik.⁹¹ (Baróti Cserei János deák, illetve pap és Madéfalvi Cserei Mihály kapcsolatáról egyelőre semmit se tudunk.)

Cserei János lemhényi plébánosként – Gyergyai János főesperes mellett – tagja volt az 1656-os vizitatori testületnek.⁹² Seniorként korábban is tagja volt különböző háromszéki római katolikus papi testületeknek, így maga is befolyásolhatta paptársai életének és tevékenységének megítélését.

84 Az akkori névadási szokások egyikét lásd a 21. jegyzetben, Cserei János hatolykai iskolamester adatait pedig 24-26. jegyzetnél.

85 *Oct. Hung.* 1609. 103*; SÁVAI János 1997. 133.

86 *MOL.* P 5.

87 *MOL.* O 105. *Almási Szabó család lvt.*

88 *MOL.* P 612. *Szádeczky-Kardoss lvt. Apor cs. Humillima familia Aporiana.* Ez a címe Apor Péter *Lusus mundija* két, Altorjai Márton Miklós deák által letisztázott, a Kazinczy Gábor által közölttől eltérő tartalmú, be nem fejezett változatának: a kéziratok lapszélein Apor Péter sajátkezű javításai és kiegészítései olvashatóak.

89 SÁVAI János 1997. 125; VESZELY Károly 1860. 307, 313. Az új papok felszentelése a moldvai Bákóban is történhetett: 1654-ben a bákói római katolikus püspök 11 nős embert szentelt pappá. (TÓTH István György. Roma-Budapest. 2005. 2027.)

90 SÁVAI János 1997. 126.

91 TÜDŐS S. Kinga 2003. 130-131. Madéfalvi Cserei Mihály 1628-ban Károlyi István egyik *testamentáriusa* volt. Akkortájt köthetett szorosabb ismeretséget az Apor családdal és ismerkedhetett meg jövődöbéli feleségével, Apor Ilonával, hacsak nem már Apor Ilona férjeként lakozott akkortájt Kézdiszéken, valószínűleg Altorján.

92 SÁVAI János 1997. 127. A Háromszéki főesperesség legrégebbi ismert egyházlátogatási jegyzőkönyvei a csíksomlyói és a kantai iskola történetében felhasznált források szerint az 1634–1659 közötti időszakot ölelik fel. (SÁVAI János 1997. 446.) Ezt a jegyzőkönyvet használhatta fel Apor Péter is a *Lusus mundi* befejezetlen és kiadatlan változatának megírásához. (*MOL.* P 612. *Szádeczky-Kardoss lvt. Apor cs. Humillima familia Aporiana.*)

II. Rákóczi György 1657 januárjában – szövetségben X. Károly svéd királlyal és a kozákokkal – szinte a teljes erdélyi haderővel elindult megszerezni a lengyel királyi koronát. Hadjárata kudarcba fulladt: júliusban megalázó békét kötött a lengyelekkel, 300 főnyi kíséretével visszatért Erdélybe, míg a had zöme Kemény János fővezérrel együtt tatár fogságba esett. Erdély csaknem öt évig (1657–1662) a török és tatár csapatok dúlásaival tetézett polgárháborúk anarchiájába fulladt.

Ebből a zűrzavaros időszakból való az egyik utolsó, általunk fellelt adat, amely kéz-dialmási plébánosként mutatja be Cserei Jánost: 1659. V. 2. „Patre Joanne Cserei”.⁹³ Ez a dátum igen nagy fordulatot hozott az életében. László János generális vikárius és Tusa Mihály háromszéki főesperes 1659. április 7-én Szentléleken vizsgálatot indított a nős és/vagy ágyasságban élő plébánosok ügyében: 1659. május 2-án Felvinczi Ferencz, Hatolkai Demeter és Patzai György elzárásra ítéltettek, mert nejeiket nem akarták elbocsátani.⁹⁴ Úgy tűnik, Hatolykai Demeter és Patzai György meggondolta magát, mert Cserei János és Pécsi István plébánossal együtt hivatalos okiratban, ünnepélyesen és súlyos átok alatt kötelezte magát nem csak a feleségétől való örök időkre szóló elválásra, hanem a vele való mindennemű közvetlen vagy közvetett kapcsolat teljes megszüntetésére is. Ezt az okiratot is érdemes teljes terjedelmében idézni:

„1659. V. 2. Sub iisdem Regiis eadem die, possessioneque in praesentia Spectabilis ac Generosi Domini Clementis Mikes, supremi Capitanei Sepsi, Kézdi et Orbai, Francisci Mihálcz V[ice] J[udice] Regii sedis Kézdi de Polyán et Joannis Szacsvai de Esztelnek nobilium sequentes literae sunt confectae: Mi Cserei János pap, és Pécsi István pap, és Patzai György pap adjuk tudtára mindeneknek, a kiknek illik, ez levelünknek rendiben, hogy in anno praefato, die et loco superius denominato, mi is magunkba szállván, és papi tisztünk– s kötelességünkéről meggondolkozván az Concilium Tridentinum szerint mindenekben élni akarván, szabad akaratumk szerint feleségünkötől, melyekkel eddig hitünk s canon ellen éltünk, elválunk in perpetuum, soha nem beszélünk, nisi honestis et oculatis testibus, házakot nem frequentáljuk, semminemű commerciumot velek nem institualunk, soha nem is redeálunk többször az elhagyott asszonyokhoz. Isten minket ugy segéllyen, sem pediglen másokat nem requirálunk arról, nem is szólunk senkinek, hogy papi kötelességünk és canon ellen feleségünkhöz redeálnánk. Ha pedig fogadásunkat vagy in parte, vagy in toto violálnánk, eo facto egy vagy két bizonyság comprobálná, sine ullo juris processu megfogattassunk, in perpetuum detentioban legyünk. Hogyha pediglen reincurrálnánk az causaban, ezen dologban pert soha ne indíthassunk, hanem akarmi névvel nevezendő circularis tiszt úr vagy nemes ember által intercipiáltathassunk. Ha pediglen kötelességünkhöz magunkat nem tartanók, a föld mint Chore Datant és Abiront elnyeljen, az Istennek minden átka reánk szálljon, menyországból Luciferrel kizárássunk, az lelkünk ne üdvözüljön, a testünket a föld bé ne fogadja, az angyal ne várjon, Atya, Fiu, Szent-Lélek ugy segéljen, hogy azt mindenekben praestáljuk, a mit hitünk szerint subscribáltunk anno, die ut supra.

93 MOL. P 612. *Szádeczky-Kardoss lvt. Apor cs. Humillima familia Aporiana*. Ugyanezen kéziratban ugyanezen dátumon Patzai György és Pécsi István páter is szerepel.

94 VESZELY Károly 1860. 314.

Stephanus Pétsi consentiens in omnibus m[anu] p[ropria].
Joannes Cserei subsripsi.
Georgius Patzai consentiens in omnibus juxta fidem meam.
Demetrius Hatolykai consentiens in omnibus punctis.⁹⁵

A fenti okiratban nincs szó a plébánosok már többnyire nagykorú és/vagy családos gyermekeiről, így lehetséges, hogy azokkal kapcsolatban maradhattak, bár ez magában hordta a gyermekek anyjával való kapcsolat lehetőségét és kockázatát is.

Cserei János deák 176 levél (352 lap) terjedelmű, többször említett *Énekeskönyv*ében a latin és magyar nyelvű, néhol kottázott egyházi énekeken, zsoltárokon, különböző célú imádságokon és verseken kívül zömükben magyar nyelvű szónoklat- és áldásszövegeket, evangéliumi idézeteket, nemesek és közrendűek számára írt halottbúcsúztatókat, példabeszédeket, tanmeséket, ételrecepteket és egyéb szövegeket, egy ismeretlen tárgyú pénzügyi elszámolást, egy, nem a Cserei családra vonatkozó genealógiai táblázatot és egyéb szövegeket is találunk:⁹⁶ némelyik szöveget talán maga szerezte és kottázta. Az *Énekeskönyv*ben iniciálénak kihagyott helyeket és három szép iniciálét is találunk: a szokásos tollpróbák se hiányoznak.⁹⁷ (Az *Énekeskönyv* lapjai eredetileg számozatlanok lehettek, bár az 56^l laptól a 80^l lapig eredetinek tűnő 17. századi számozással találkozunk.)

A zenetörténészek figyelmét leginkább az *Énekeskönyv*ben olvasható, kottákkal illusztrált, *De musica* című zeneelméleti szöveg keltette fel, amelynek leírását-másolását 1636 októberének közepén – a Szent Lukács evangélista ünnepe előtti hétfőn, délután 5 órakor – fejezte be,⁹⁸ ha a bejegyzés, mint véljük, erre vonatkozik, az irodalomtörténészekét Balassi Bálint két verse teljes, illetve nem teljes másolata (a másodikat valószínűleg egyik hivatali utódja, Bede András iskolamester másolta be az *Énekeskönyv*be 1668-ban⁹⁹), a néprajzosokét és a táplálkozástörténet kutatóiét pedig a Betlehemes játék,¹⁰⁰ illetve az ételreceptek szövege.¹⁰¹

95 VESZELY Károly 1860. 314-315. (*MOL. P 612. Szádeczky-Kardoss lvt. Apor cs. Humillima familia Aporiana.*) Különös, hogy Hatolykai Demeter neve az okiratban nem szerepel, de azt egyetértően aláírta.

96 Az *Énekeskönyv* kissé hiányos leírása – némely olvasati hibákkal – megtalálható a *RMKT. XVII/7. 625–626. lapján. A RMKT. XVII/7., a RMKT. XVII/9. és a RMKT. XVII/11. kötetében közölték az Énekeskönyv néhány szövegét. Annak részletezése, hogy melyik szöveg kinek a kézírása, és mikor íratott le, amint 8. jegyzetünkben is megírtuk, meghaladja témánk kereteit.*

97 *Oct. Hung.* 1609. 110^r, 111^v, 118^v, 124^r, 125^v, 133^v.

98 *Oct. Hung.* 1609. 88^r. A *De musica* eredetijének kutatása – mivel az *Énekeskönyv*ben olvasható szövegnek Cserei János deák csak az általunk feltételezett másolója, kompilátora, de nem szerzője – nem érdektelen feladat, de meghaladja témánk kereteit. Az *Énekeskönyv* egyik kottájának sorai közé az 1640. esztendő írták.

99 *Oct. Hung.* 1609. 11^r, 33^v-48^r, 79^v, 137^v, 142^v, 174^r, 175^r.

100 *Oct. Hung.* 1609. 134^r-137^v. Közlés: SCHRAM Ferenc 1964. 497-502.

101 Közlés: CSEREY Gábor 2000. 7-11. Cserei János deák valószínűleg lemásolta valaki számára az *Énekeskönyv*ben lévő ételrecepteket, mert a következő mondatot szúrta be közéjük: „Most teöbbet Nem Irhatok Ura[m] de oszta[n] ebed utan fel Jövk.” (*Oct. Hung.* 1609. 22^r.)

A „Kiben bűne bocsánataért könyörgött akkor, hogy házasodni készült – Balassi Bálint nevére – Az nótája: Bánja az Úristen”¹⁰² másolata keltezetlen: Cserei János deák úgy tudta vagy vélte, hogy Balassi eme verse Szent Dávid király 15. zsoltárának a sum-májából („Domine ne in furore tua arguas – Isteni félelemről és jó életről való tanúság”) ihletődött.¹⁰³ A Cserei szellemi arculatához jól illeszkedő vers Balassi nyomtatásban leg-korábban megjelent istenes versei közé tartozik, amelyek az unitárius énekeskönyveken keresztül is ismereteseek voltak Erdélyben: kéziratban terjedő változathoz került be az erdélyi unitárius énekeskönyv I. és II. kiadásába (1600, 1605–1607) és Hajnal Mátyás jezsuita imádságos könyvébe (1629). A hivatalos református énekeskönyvbe is bekerült 1640-ben és 1642-ben.¹⁰⁴

A viszonylag korainak tekinthető másolat a költő művei háromszéki ismertségének – továbbá az unitárius és kálvinista könyveknek az itteni katolikusokra gyakorolt hatásá-nak – fontos bizonyítéka. Balassi istenes versei első bártfai (1632–1635 között) és bécsi képes (1632–1635 között) kiadása és az azokat követő továbbiak is protestáns színeze-tűek voltak, de még a katolikus jellegű nagyszombati képes kiadás (1699) szövegét is egy késői protestáns kiadásból vették át.¹⁰⁵ Korántsem biztos, hogy Cserei János deák nyomtatott példányból másolta ezt a verset, bár Csákány János vagy György deák 1635 után magával hozhatta a verset tartalmazó kötetet magyarországi útjáról, és egy ilyen kötetet más úton is beszerezhetett, vagy 1640-ben, kolozsvári tartózkodása idején meg is vehetett, de Balassi versei a 17. század folyamán még sokáig kézirat os másolatok-ban is közkézen forogtak. Balassi istenes vereseit Bártfán 1635–1640 között és 1679-ben, Váradon 1640 körül, 1646-ban, 1652-ben és 1652–1660 között, Lőcsén 1640 körül, 1670-ben, 1683-ban, 1693-ban és 1700-ban, Kassán 1665-ben, Pozsonyban 1676-ban (és a 17. században még egyszer), Kolozsváron 1677-ben, 1681-ben, 1691-ben, Debrecenben 1692-ben adták ki *Balassa Bálint és Rimay János istenes énekei* címmel, 1635 után Péczeli K. Imre istenes verseivel együtt.¹⁰⁶

A katonáskodó székelyek lelkületéhez közelebb álló „In laudem confiniorum: (A végek dicséretére) Egy katonáének – Az Csak búbanat nótájára” az említett bécsi képes kiadáson, a két unitárius, a jezsuita és a két református énekeskönyvön kívül – bár nem istenes vers – Balassi verseinek fentebb felsorolt kiadásainak mindegyikében meg-található.¹⁰⁷ Tekintve az 1668-as másolási keltezést, van némi valószínűsége, hogy az 1632 és 1665 között megjelent nyolc kiadás valamelyik példánya Cserei János és/vagy

102 Lásd: ECKHARDT Sándor 1951. I. 78-79.

103 *Oct. Hung.* 1609. 11^r, 12^v.

104 KLÖSZ Jakab 1640; BREVER Lőrinc 1642. (Lásd: ECKHARDT Sándor 1951. I. 7-8, 11-12.) Az utóbbira egyháztörténetesek is hivatkoznak. (NAGY Géza 2008. I. 256.)

105 ECKHARDT Sándor 1951. I. 9, 21. (E munka 10. és 21. lapján említenek egy 1664-es kassai, egy 1676-os pozsonyi és egy 1695-ös lőcsei kiadást is, az 1679-es bártfai kiadást pedig harmadik kiadásnak tekintik.); SZTRIPSKY Hiador 1967. I. 107.

106 SZTRIPSKY Hiador 1967. I. 116, 117, 128. 140, 154, 165, 190, 191, 193, 199, 218, 220, 221, 239; SZABÓ Károly 1879. I 498, 506, 517, 534, 566, 571, 578, 621, 637. Az utóbbi munka 180. lapján kérdőjellel említenek egy 1604-es lőcsei kiadást is.

107 ECKHARDT Sándor 1951. I. 112, 245.

Bede András kezébe – vagy birtokába – került, de nehéz volna megállapítani, kéziratból vagy nyomtatott példányból másoltattott-e.

A ma ismert legrégebbi magyar nyelvű – a szakirodalomban *szentlélekiként* számon tartott, Lukács evangéliumán alapuló – betlehemes játékot is minden valószínűség szerint Cserei János deák másolta be az *Énekeskönyvbe*.¹⁰⁸

Az *Énekeskönyv* a 19. század elei bejegyzések tanúsága szerint az ozsdolai Zsögön család birtokába került.¹⁰⁹ Bede András Cserei János pártfogoltjaként kerülhetett Barót-ról Kézdiszékre 1635 után, felesége pedig valószínűleg Cserei János elsőszülöttje, Anna volt.¹¹⁰ Nem tudjuk, korábban mely falvakban szolgált, de 1675-ben Ozsdolán találjuk,¹¹¹ ami magyarázatul szolgálhat az *Énekeskönyvnek* a Zsögönök birtokába jutására. Az *Énekeskönyv* ma az Országos Széchényi Könyvtár kéziratárának egyik igen becses darabja. Az *Énekeskönyvben* olvasható két népdaltöredék és egy népi halottsirató-ének töredéke az íráskép alapján inkább 19. századnak tűnik,¹¹² épp úgy, mint a lemhényi Bencze családra vonatkozó, keltezetlen feljegyzések, míg az ozsdolai Vas Pálra és Vas Miklóstra vonatkozóak – bár ugyancsak keltezetlenek – bizonyosan 17. századiak.¹¹³

Cserei Jánost – a gyakorlati okokon kívül – többek közt az készíthette saját kézirat *Énekeskönyvének* elkészítésére, hogy bár bizonyára volt egynéhány nyomtatott könyve, például latin és/vagy magyar nyelvű *Bibliája*, énekeskönyve stb., az őt érdeklő könyveket anyagi vagy egyéb okokból kifolyólag nem sikerült beszereznie, így azokat pap- és deáktársaitól kellett kölcsönkérnie.

A szerzetesek, papok és deákok egyébként mindenkor munkájuk fontos részének tekintették az írást, amely elsősorban a jelentős dolgok – Isten ígéje és a hozzáfűzött magyarázatok, liturgiai formulák, szertartások, tulajdonjogi ügyletek és rendkívüli események – rögzítésére szolgált, és mint ilyen abban a korban, amelyben még kevesen művelték, az írás és művelője a szokás által is megerősített részese volt a hatalomnak.¹¹⁴ Cserei János *Énekeskönyve* írása közben is a hagyományok és a szokások által az írástudóval és az írással szemben támasztott igényeknek tett eleget. A kottázott énekek szövegét, valamint néhány más szöveg címét és/vagy kezdősorait például a minuszkulákhoz hasonló betűkkel írta,¹¹⁵ talán mert azokat nyomtatott könyvből másolta, de többségüket folyóírással rögzítette: írásképe alapján úgy véljük, hogy például 1652-ben a látása már nem volt a régi, a keze sem volt már olyan biztos, esetleg épp beteg volt, vagy nagyon kimerült lehetett.

108 SCHRAM Ferenc 1964. 497-502. (Oct. Hung. 1609. 134^f-137^v.)

109 A Zsögön család tagjainak tulajdonítható változatos tartalmú bejegyzéseken kívül valamelyik családtag méhéseti tanácsokat is beírt az *Énekeskönyvbe*. (Oct. Hung. 1609. 102^v, 104^f.)

110 Oct. Hung. 1609. 137^v, 142^v.

111 COROI Artur 1998. 30.

112 Oct. Hung. 1609. 104^v, 127^f, 162^f.

113 Oct. Hung. 1609. 148^f, 149^v, 157^f.

114 DUBY, Georges–LARDREAU, Guy 1993. 68-69.

115 Oct. Hung. 1609. 110^r, 111^v, 117^v, 118^v, 124^v, 125^v, 129^v, 131^v, 178^f. Minuszcula = a kódexírók és -másolók által használt, szépen formált kisbetűk, amelyek az első nyomtatott szövegek betűinek mintájául is szolgáltak

Ismeretes, hogy Erdélyben még a 18. században is a kéziratos könyvet, a könyvkötővel bekötött kódexet tekintették igazi könyvnek. Apor István kincstartó is elsősorban kéziratosokat gyűjtött, Apor Péter vagy Cserei Mihály egy évszázaddal Cserei János kora után se szorgalmazta írásai kinyomtatását, ilyesmi a jelek szerint eszükbe se jutott,¹¹⁶ de még a 19. század első felében is kéziratosokat gyűjtöttek és cseréltek egymással az erdélyi írástudók.¹¹⁷ Ebbe a sorba illeszkedik Cserei János előszeretete a kéziratos könyv iránt.

Szolgálati helyein más deákokhoz, iskolamesterekhez, rektorokhoz hasonlóan Cserei János bonyolította le mindenkori egyházközsége teljes írásbeli ügyintézését, ő őrizte és vezette egyházközsége jegyzőkönyvét (*Protocollum ecclesiae*), egyházközsége bíróságának – a megyeszékiének – a jegyzőkönyvét, számon tartotta az egyházközség tagjainak kötelezettségeit és azok teljesítését, az egyházi személyek jövedelmeit, a templom számára tett adományokat stb. Amennyiben ezen dokumentumok fennmaradtak, tanulmányozásuk nagymértékben elősegítené az illető egyházközségek életének, Cserei János pályafutásának, az egyházi épületek történetének stb. alaposabb megismerését.

Az *Énekeskönyv* megírásának okai közül nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt a tényt, hogy az egyházi szertartások során felhangzó énekek betanítása, gyülekezetük kórusának vezénylése a deákok, iskolamesterek, rektorok legfontosabb feladatai közé tartozott. Cserei János deák nyilván nem csak a maga gyönyörűségére szerzett nem mindennapi tudást és jártasságot az egyházi zene és ének terén: ismereteit bizonyára felhasználta működése során és joggal feltehető, hogy maga is kitűnő énekes volt, talán valamilyen hangszeren is játszott.

Cserei János életéről több adatot nem találtunk, de életrajza itt nem zárul le véglegesen: a jövődöbéli kutatók újabb adatokkal gazdagíthatják, és válaszolhatnak a nyitva maradt kérdésekre. A baróti Cserei család leszármazottai ismereteink szerint a 17–19. században katolikusok voltak, és közülük került ki Cserei Dániel baróti katolikus kántor: (1750. IX. 28.) „Daniel Cserei Cattholi[ci] Relig[ionis] Cantor”¹¹⁸ Más adatok is fennmaradtak róla, de nem tudni, milyen családi kapcsolatban állt az 1752-ben ugyancsak Baróton szolgáló Cserei Pál kántorral.¹¹⁹ Érdekes módon a család protestánsként ismert nagyajtai ágából is eredt két római katolikus plébános-esperes: Nagyajtai Cserei József 1797–1809 között, a bátyja, Nagyajtai Cserei Imre pedig 1810-ben volt marosvásárhelyi plébános és marosi esperes.¹²⁰

116 SZÁDECZKY Lajos 1903. VI, VII, XIV, XXXIII; I. 29, 42, 115-117, 205, 390, 413; II. 96, 157, 169-170, 208; KAZINCZY Gábor 1863. V, VIII, 7, 18, 21, 252, 254, 263-264, 296-299, 303, 305-309, 315-316, 330, 339-340; SZABÓ György–TARNAI Andor 1988. 407; BIRÓ Vencel 1935. 164.

117 Felsőcsernátoni Bod Péter 1746-ban, tehát még Apor Péter életében Cserei Mihállyal levelet váltott, de sem az ő, sem az Apor Péter munkáiról nem tudott, míg Benkő József mindkettőjük munkáit ismerte, és hírt adott az Apor-kortárs, Apor Péterhez közelálló tollforgatóról, Altorjai Mihálcz Mihályról is. (BOD Péter 1982. 461-463; SZABÓ György–TARNAI Andor 1988. 51-54, 125-128, 129-130, 148-149, 301-305, 312-313, 314-319, 331-339, 359-360, 400-416.)

118 *MOL.* F 393. Specificatio Juxta Commissionem Excelsae Directricae Commissionis de dato Cibinij 28. 7[septem]bris. Anno 1750. Emanat[ae]. 2[secund]o Cantorum penes actuales Parochos servientium.

119 COROI Artur 1998. 13; VESZELY Károly 1868. 5, 7-9, 13-15, 17, 20-105,

120 VESZELY Károly 1860. 369.

Irodalom

- BAKK Pál 2001. *Szentkatolnai krónika*. Kézdivásárhely.
- BÁNKUTI Imre (sajtó alá rendezte, a bevezetőt és a jegyzeteket írta) 1983. Miklósvárszéki Nagyajtai CSEREI Mihály: *Erdély Históriája 1661-1711*. Budapest.
- BENDA Kálmán – KENÉZ Győző (közzéteszi) 1989. Jezsuita jelentés az erdélyi egyház helyzetéről 1650. Helesfëni András jezsuita páter jelentése. = *A Ráday Gyűjtemény Évkönyve VI*. Budapest.
- BETHLEN János 1993. *Erdély története 1639-1673*. Budapest.
- BIRÓ Vencel 1935. *Altorjai gróf Apor István és kora*. Cluj – Kolozsvár.
- BOD Péter 1982. *Magyar Athenas*. Budapest.
- BOROS Judit: Adatok az eszterneki műemléktemplom falfestményeihez. = *Aluta VIII-IX*. (1976-1977). Sepsiszentgyörgy.
- BREVER Lőrinc 1642. *Keresztyen Isteni Dicsiretek*. Lőcse.
- BZENTZKY, Rudolphus 1699. *Syllogimena Transylvaniae Ecclesiae*. Coronae, Pridie Kalendas Januarias. Anno Christi 1699. Caput Decimum. Pars 5. Kalocsai Főszékes-egyházi Könyvtár, MS 415.
- COROI Artur (közzéteszi) 1998. *Adalékok Háromszék iskolatörténetéhez*. Cs. Bogáts Dénes bejegyzései Berecz Gyula: *Háromszék-vármegye népoktatási intézeteinek története* című könyvébe. Brassó, Alexi Könyvnyomdája. 1893. Kolozsvár. Erdélyi Tudományos Füzetek 225.
- CSEREY Gábor 2000. Kapott-e sajtót, kenyeret, bort Nagy Bálint? Harminckét ételrecept a XVII. századból. = *Erdővidéki Lapok*. 2000/1.
- CSEREY Gábor 2001. A nagyhirű Cserei Miklós. = *Erdővidéki Lapok*. 2001. december, II. évf., 4. [6.] szám, Barót.
- DANKANITS Ádám 1983. *A hagyományos világ alkonya Erdélyben*. Budapest.
- DOMOKOS Pál Péter (közzéteszi) 1957. Tatrosy György önéletírása és történeti feljegyzései. = *Irodalomtudományi Közlemények*. 1957. LXI. évfolyam 3. szám.
- DUBY, Georges – LARDREAU, Guy 1993. *Párbeszéd a történelemről*. Budapest.
- ECKHARDT Sándor (összeállította) 1951. *Balassi Bálint összes művei*. I. Budapest. *Erdélyi református zsinatok iratai. IV. 1790-1800*. Kolozsvár, 2001.
- IMREH István 1983. *A törvényhozó székely falu*. Bukarest.
- JAKÓ Zsigmond – JUHÁSZ István 1979. *Nagyenyedi diákok 1662-1848*. Bukarest.
- KAZINCZY Gábor (kiadja) 1863. *Altorjai báró Apor Péter munkái*. Pest.
- KEMÉNY Zsigmond 1967. *Özveggy és leánya*. Budapest.
- KLÖSZ Jakab (kiadja) 1640. Gönczi György: *Keresteni Isteni Dicsiretek*. Bártfa.
- KRAUS, Georg 2008. *Erdélyi krónika 1608-1666*. Csíkszereda.
- MUCKENHAUPT Erzsébet 1999. *A csíksomlyói ferences könyvtár kincsei*. Budapest – Kolozsvár.
- NAGY Géza 2008. *A református egyház története 1608-1715*. I-II. Máriabesenyő – Gödöllő.
- NAGY Miklós 1972. *Kemény Zsigmond*. Budapest.
- PÁLMAY József 1901. *Háromszék vármegye nemes családjai*. Sepsiszentgyörgy.
- POKOLY József 1904-1905. *Az erdélyi református egyház története*. I-V. Budapest.

- SÁNDOR Imre 1910. *A csikszentsimoni Endes család levéltára 1544-1848.* Kolozsvár.
- SÁVAI János 1997. *Missziók, mesterek, licenciátusok.* Szeged.
- SÁVAI János 1997. *A Székelyföldi katolikus plébániák levéltára.* I-II. Szeged.
- SÁVAI János 1997. *A csíkсомlyói és a kantai iskola története.* Szeged.
- SCHRAM Ferenc 1964. *Három történeti betlehemes játék. = Irodalomtörténeti Közlemények.* 1964. LXVIII. évfolyam 4. szám.
- SEBESTYÉN Kálmán 1995. *Erdély református népoktatása 1780-1848.* Budapest.
- STOLL Béla 2002. *A magyar kézíratos énekeskönyvek és versgyűjtemények bibliográfiája (1542-1840).* Budapest.
- SZABÓ György – TARNAI Andor (a leveleket összegyűjtötte és a jegyzeteket szerkesztette) 1988. *Benkő József levelezése.* A Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézete kiadása.
- SZABÓ Károly 1879. *Régi magyar könyvtár.* I. Budapest.
- SZÁDECZKY Lajos 1886. A Haller grófok nemzetség-könyve. III. A Haller-család művelődéstörténeti szempontból és nemzetségi könyvük magyar viselet-képei. *Turul.* 1886. 3. szám
- SZÁDECZKY Lajos (közvetteszi) 1903. *Báró Apor Péter verses művei és levelei.* I-II. Budapest.
- SZAKÁLY Ferenc (sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta) 1980. *Szalárdi János siralmas magyar krónikája.* Magyar Helikon.
- SZEREDAI Antal 1791. *Notitia veteris et novi capituli ecclesiae Albensis Transilvaniae, ex antiquis ac recentioribus literarum monumentis eruta.* Albae Carolinae, MDCCXCI.
- SZTRIPSZKY Hiador (egybeállította) 1967. Pótlások és igazítások Szabó Károly *Régi magyar könyvtár* c. munkájának I-II. kötetéhez – 1472-1711. I. Budapest.
- THALY Kálmán (szerkesztette) 1862. *Történelmi kalászatok 1603-1711.* Pest.
- TÓTH Ernő (közli) 1902. Hidvégi id. Nemes János naplója az 1651-1686. évekről. = *Történelmi Tár.*
- TÓTH Ernő (közli) 1903. Hidvégi id. Nemes János naplója az 1651-1686. évekről. = *Történelmi Tár.*
- TÓTH István György (kiadja) 1994. *Relationes missionarium de Hungaria et Transilvania (1627-1707).* Budapest – Roma.
- TÓTH István György (kiadja) 2002. *Litterae missionarium de Hungaria et Transilvania (1572-1717) II.* Roma – Budapest.
- TÓTH István György (kiadja) 2005. *Litterae missionarium de Hungaria et Transilvania (1572-1717) III.* Roma – Budapest.
- TÜDŐS S. Kinga (válogatta, a bevezető tanulmányt írta és jegyzetekkel összeállította) 2003. *Erdélyi testamentumok. Hadviselő székelyek végrendeletei. Háromszék.* Marosvásárhely.
- VESELY Károly 1860. Erdélyi egyháztörténelmi adatok. Kolozsvárt.
- VESELY Károly 1868. A baróti plébánia. Brassó.

RÖVIDÍTÉSEK

EOE. X. = Erdélyi Országgyűlési Emlékek. (1637-1648) Budapest, 1884.

EOE. XIII. = Erdélyi Országgyűlési Emlékek. (1661-1664) Budapest, 1888.

KÁL. = Kolozsvári Állami Levéltár.

MOL. = Magyar Országos Levéltár. Budapest.

MVH. 1887. = Monumenta Vaticana Hungariae. Series I. Tomus I. Budapest.

OSzK. = Országos Széchenyi Könyvtár. Budapest.

RMKT. = Régi Magyar Költők Tára. Budapest.

SÁL. = Sepsiszentgyörgyi Állami Levéltár.

SzOkl. = Székely Oklevéltár. Régi sorozat.

SzOkl. Új sorozat. = Székely Oklevéltár. Új sorozat.

SzOkl. IV. 271-272.

P. H. = pecsét (helye). A korabeli írástudók, ha jogi ügyleteknél kézenfogott közbírákként működtek közre, az általuk szerkesztett és aláírt okiratokat ugyanúgy, mint a nemesek, a lófők vagy épp a gyalogszékelyek, (pecsét)gyűrűjük viaszlenyomatával hitelesítették. (Azon ajándékozási-adományozási okirat lábjegyzetébe, amelyhez a dolgozatbeli 62. jegyzet tartozik.)

TUDÓS S. KINGA

Kézdiszentléleki Mátyus alias Mátis János székely főkapitány

(sz. 1570 körül, mh. 1635 előtt)

Az önálló erdélyi fejedelemség történéseit ezúttal egy szokványosnak tűnő katonaeMBERnek a 16–17. század fordulójára eső élettörténete bemutatásával próbáljuk megközelíteni.

Mindenekelőtt néhány szót érdemes ejteni annak a katonai társadalomnak a szervezettségéről, amelyben katonaeMBERünk élt, és szolgálta a hazát „kora ifjúságától hadbíró öregségéig”.

Az Erdély délkeleti kanyarulatában letelepedett székelység az erdélyi fejedelemség keretei között sajátos katonai rendszerben élt. Hadfelkelés idején a központi hatalom pénze nélkül fenntartott katonaság kétharmada az országos táborba rendeltetett, egyharmada pedig a települések, az otthonok védelmét volt hivatott biztosítani.

Az összes székely hadak vezetője a *székely ispán* (comes siculorum) volt, a legfőbb katonai, de politikai, közigazgatási és törvénykezési tisztségviselő is egyszemélyben, akit az erdélyi főnemesek közül választottak meg. Székenként öt követte a *széki hadnagy* (maior exercitus), később a *szék főkapitánya* (capitaneus sedis), mellettük a kisebb hatáskörű *kapitányokkal* és *hadnagyokkal*, akik felügyelték a sereget, és vezették hadba a csapatokat.

Egy-egy székely szék legfőbb katonai tisztviselője a *szék főkapitánya* volt. A katonai ügyek intézése mellett fő feladatai közé tartozott a béke idejében tartott hadiszemle (mustra) megtartása, amelynek elhanyagolását a mindenkori fejedelem súlyosan büntette. Ilyen alkalmakkor került sor a hadviselő székelyek számbavételére, fegyvernemeik felülvizsgálására, s annak megfelelő katonai rendbe való sorolására. Háborúskodás idején ő volt, aki a székely ispán hadba hívó rendeletét továbbította, hordoztatta faluszerte a véres kardot, gyújtatott „lármafákat”, azaz máglyákat a települések közötti dombokon, felszólítva a hadbaszállásra.

A széki főkapitányokat a szék javaslatára a fejedelem nevezte ki, aki a hadügy igazgatása mellett a törvényszék egyik embereként a közigazgatásban is részt vett. Így a panaszok meghallgatásából és perek, valamint az azt követő bírságokból származzó jövedelemből maga is részesedett. Ezen főkapitányok egyike volt a háromszéki származású *kézdiszentléleki Mátyus János*, aki 1602–1610 között Csík-, Gyergyószék főkapitánya-ként szolgált, azt követően pedig Háromszék helyettes kapitányaként telepedett le (vissza) ősi birtokára, Erdély keleti határszéleinek egyik jelentős központjába, Kézdiszentlélekre.

A továbbiakban a szórványos források alapján ennek a 16–17. század fordulóján élt székely kismanesnek az élettörténetét próbálom nyomon követni, ezzel némiképp eltérve történetírásunk mai divatos irányzatától – amelyet magam is követtem –, s amelynek középpontjában egy-egy kiemelkedő személyiség, erdélyi főnemes állott.¹

Ez az élettörténet, amelyet sajnos csak nagyvonalakban követhetünk nyomon, egy, a lófők soraiban élő székely katonaelem felemelkedéséről, érvényesüléséről szól. A társadalmi ranglétrán való előmenetelét nem a nagy vagyonnak vagy a szellemi téren elért sikereinek köszönhetette. Azt a hadsereg kötelékében végzett eredményes katonai szereplésével érdemelte ki, amelyre a 17. század eleji történelem pergő eseményei bőségesen szolgáltattak alkalmat.

Pálmay Józsefnek, a székely családtörténet fáradhatatlan kutatójának sorait idézve: „ezen székely család hazája Kézdiszék; ősi fészke Hatolykán volt, tagjai onnan származtak előbb Szentlélekre, Márkosfalvára, Szentkatolnára és Komollóra.”² A család

1 Gondolok itt elsősorban a Kálnoki, a Mikes, valamint a kilyéni Székely családból származó személyiségek töredékes élettörténetének bemutatására: Tüdös S. Kinga: *Székely főnemesi életmód a XVII. század alkonyán*. Bukarest–Kolozsvár 1998.; *Egy székely nemesasszony élete és személyisége Apafi korában. Lázár Erzsébet Kálnoki Sámuelné*. Erdély és Patak fejedelemasszonya Lórántffy Zsuzsanna. Sárospatak 2000. 93–107.; *Adatok a kilyéni Székely család történetéhez*. In: *Historia Manet*. Volum omagial Demény Lajos Emlékkönyv. București–Cluj. 2001. 287.; *Csiksomlyói végtisztesség. A székelyek generálisa, I. Mikes Kelemen végrendelete és temetése (1685–1687)*. Acta Siculica. Sepsiszentgyörgy. 2008. 295. A főnemesi életmód vizsgálata mellett egy újabb kutatási irányzat is elindult, amely az ún. szokrányosnak vélt élettörténetek feltárásával foglalkozik. Ennek egyik kiváló kutatója Balogh Judit, aki Lippai András székely hadnagy karriertörténetével foglalkozott tanulmányában. Lásd *Egy székely nemesi karrier a 17. században. Lippai András, a székely hadnagy története*. Századok, 4. sz. 140. évf. 2006. 973.

2 Pálmay József: *Háromszék vármegye nemes családjai*. II. kötet. Sepsiszentgyörgy, 2000. 296. (Rövidítése: Pálmay J. II.) Nagy Iván: *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal*. Pest 1860. köt. VII. 374. A Mátyus családot kibédi előnévvel említi, a háromszéki eredetű Mátyusokról nem tesz említést.

legkorábbi okleveles említése Mátyás király idejéből származik, pontosabban 1467-ből, amikor Mátyus alias Mátis Sándort a király hadnagyaként tüntették fel.³

Évszázadokon át a Mátyus családnév az oklevelekben különbözőképpen szerepelt: Mátyus, Matus, Mathis, Matys vagy Matias formában. Ebből a családból származott kapitányunk, Mátyus János, akinek neve az 1602-ben és 1619-ben készített katonai összeírásokban, bár különböző változatban, de következetesen szerepelt, előbb a lófők majd a nemesek soraiban.

Az 1602–1603-as, Basta által császári hűségre esketett Kézdi-, Orbai-, Sepsi-, valamint Kászonszéki nemesek, lófők és szabad székelyek katonai összeírásában a szentléleki Mátyus Jánost a lófők közé sorolták. Kezdetben tehát nem tartozott a társadalom legfelső fokán élőkhez, a nemesek csoportjához, vagy ahogyan a faluközösség őket nevezte, a possessorátusokhoz. Katonai, valamint az azt biztosító vagyoni helyzete révén egyike volt azoknak, akik a székely haderő legrégebb csapatneméhez, a lovassághoz soroltatott, s indult hadba lóval, páncéllal, sisakkal, pajzsral, kopjával. Kezdetben társadalmi hovatartozását, jogi állapotát a kisenemesi sorban élők jogviszonya igazgatta, hasonlóan a vármegyei köznemesekéhez.

Később Mátyus Jánost Rákóczi Zsigmond fejedelem 1607. május 16-án Gyulafehérvárott nemesi címmel jutalmazta.⁴ Így sorolhatták a tehetséges katonaembert az 1614. évi Bethlen Gábor-féle összeírásban a nemesek közé: „n. Matius Janos maior.”⁵ Feltehetően kiemelkedő katonai érdemeiért nyerte el a fejedelem elismerését, és emelkedhetett ki a lófők soraiból. Gyarapodott vagyonával pedig tovább erősíthette rendi státusát. Ugyanis az önálló erdélyi fejedelemség korában a nemesek közé tartozott az, aki származásánál és birtokánál fogva mentes volt a pénzben vagy természetben való kötelezettség alól, beleértve az egyházi tizedet is. Köteles volt viszont személyes hadi szolgálatot teljesíteni. Általában a nemes saját birtokán élt, szemben a nemtelen paraszti állapotban, más földjén élő, függő viszonyban lévő jobbágy, zsellér, szolga parasztsággal. Rend szerint soraikból került ki a fejedelmi udvarban szolgálatot teljesítők zöme, közöttük a főkamrás, ajtónálló, pohárnok, főlovászmester, de viselhetek főkapitányi, főkirálybírói, székely székek főkapitánya tisztségét is. Fontosnak tartjuk azonban kiemelni, hogy a székelyföldi nemesek, elsősorban az ottani viszonyok és normák szerint voltak vagyonosak. Tulajdonuk, néhányuk kivételével, alig volt több egy-egy falu birtoklásánál vagy kevés számú jobbágnál. Közülük csupán néhány familia bírt vármegyei birtokokkal, s a fejedelemség vezető csoportjában is csak igen kevesen jutottak be (Aporok, Béliak, Mikesek, Kálnokiak, Lázárok).

Az immáron nemesi sorba került Mátyus a címének-rangjának megőrzéséhez szükséges gazdasági helyzetét eredményesen kezelte. Öt esztendő elteltével, az 1619 júliusában tartott Kézdi-, Csíki-, Gyergyói- és Kászonszéki főnépek, lófők, darabontok, szabadosok,

3 Pálmay J., II. 296.

4 Dr. Vass Miklós: *A „királyi könyvek” székely oklevelei.* Erdélyi Múzeum. Kolozsvár. 1900. 596. Sajnos, sem a levél tartalmát, sem az esetleges címer ábrázolását nem ismerjük.

5 *Székely Oklevéltár.* Új Sorozat. Bevezetéssel és jegyzetekkel közzéteszi Demény Lajos. Kolozsvár 1998. IV. kötet, 434. (Rövidítése: *SzOkl. Ús.*)

jobbágyok és zsellérek összeírásában továbbra is a kézdiszentléleki nemesek soraiban jegyezték fel – „Joannis Matis senior nobilis” –, aki számos alattvalóval bírt.⁶

Pályafutása

Mátyus János pályafutásának története egyik tipikus példája a 16–17. század fordulóján élt tehetséges székely katonaeMBERÉNEK. Példázata annak, hogy a társadalmi-hatalmi rend keretei között kínálkozó lehetőségeket kihasználva a lófők közül valaki hogyan juthatott be a nemesek soraiba és tarthatta meg rendiségét.

Mint ismeretes, a székelység körében a rendi előbbrejutás legkézenfekvőbb lehetőségét a katonai szolgálat jelentette. Hogy a szóban forgó Mátyus János lófő, majd nemes ember mikor és milyen érdemek alapján szerezte meg Csík-, Gyergyó-, Kászonszék kapitányi rangját, egyelőre nem ismerjük. Háromszéki származása ellenére mégis hogyan nyerhette el egy másik szék főkapitányi rangját? Választ erre az 1601. évi, széki főkapitány választását szabályozó kiváltságlevél nyújt, amelyben előírták, hogy széki főkapitány csak az lehetett, aki maga is rendelkezik a nevezett széken saját birtokával.⁷ S mivel Mátyusnak, talán épp felesége, csicsai Kelemen Veronika révén szép birtoka volt Csíkszékben, ezáltal, a feltételeknek megfelelően, semmi nem akadályozhatta meg tisztsége elfoglalásában.

Mátyus János főkapitány általunk ismert élettörténete Báthori Zsigmond (1588–1602, megszakításokkal), a többször lemondott majd ismét visszatérő fejedelem újraválasztásának időszakával kezdődik, amikor a döntéseiben kiszámíthatatlan fejedelem a széke-lyeket törökellenes harcaiban a maga pártjára kívánta állítani. Abban az időben Mátyus János már kapitányi rangban szerepelt. Kortársa, Nagy Szabó Ferenc *Memoriáléj*ának feljegyzésében olvashatjuk, hogy 1602-ben, amikor Konkoly Péter⁸ hajdúkapitány, Báthori Zsigmond vásárhelyen összegyűlt hadának „megütésére” készült, több más székely főemberrel együtt Mátyus János is jelen volt csapatai élén. Ám szándékukat „az Isten nem engedte vala meg nékik” – fűzi hozzá a *Memoriálé* írója.⁹

Ezt követően került sor a fejedelem, Báthori Zsigmond végleges távozására Erdélyből (Csehországba). A fejedelemnek hívei pedig török földre menekültek. Közöttük volt a császárellenes párt vezére, Székely Mózes is, aki nemsokára, 1603 tavaszán, szultáni athnaméval a kezében tért vissza Erdélybe a fejedelmi szék elfoglalására.

Székely Mózes székelyföldi származása ellenére nem örvendett egyöntetű népszerűségnek. Nem kívánta őt a fejedelmi székben látni, intézkedéseit elfogadni sem az erdélyi nemesség, sem a városok lakossága. Ám a helyzet mégis úgy alakult, hogy a nyári hónapok idején, kénytelen-kelletlen mindannyian meghódoltak előtte. A szé-

6 *SzOkl. Ús.* IV. 602.

7 Pál-Antal Sándor: *Székely önkormányzat-történet*. Marosvásárhely. 2002. 87.

8 Konkoly Péter 1605. jan. 24-én keltezett okiratban: „Petrus Konkoly, capitaneus sedis Siculicalis Kézdi” szerepel. *Erdélyi Országgyűlési Emlékek*. Szerkesztette: Szilágyi Sándor. Busapest. 1879. V. kötet, 374. (Rövidítése: EOE.)

9 Nagy Szabó Ferenc: *Memoriáléjából*. Erdély öröksége. Tűzpróba 1603–1613. Budapest. É. n. III. 15. (Rövidítése: Nagy Szabó F. *Memoriálé*)

kelység viszont döntésében megoszlott. A pártoskodó székelyekről Nagy Szabó Ferenc a következőket jegyezte fel: „Akarván Móses már által menni a Maroson, elsőbben *szép levelét* bocsátja mindenüvé a székelyek közé, kérvén őket, hogy mindjárt felkeljenek, és melléje jöjjenek; ha hol pedig valaki ebben ellentartó lenne, tehát annak nem barátja, hanem ellensége léssen.”¹⁰ Igaz ugyan, levele olvastán az Udvarhely-, Maros- és Aranyasszékiek közül sokan pártjára állottak, gondolván, lám „atyafiságokból s nemzetekből Isten fejedelmet támasztott volna” nekik. A háromszékiek viszont, látván a Székely Mózeset segítő „pogányságnak rettenetes pusztítását, rablását, nem állának oda, hanem magokra más gondot viselének. Ezt mondják vala egymásnak: látjuk mi azt jól, hogy ez az ő pogánya, a tatár, nem válogat abban: ki áll Móses mellé, s ki nem áll, hanem csak elrabolja a kit hun talál. Így ha mi melléje megyünk, itthon ő elrabolja a feleségeinket, gyermekeinket; mert Mósestől semmit nem vár, sem tart a tatár, hanem azt mieli a mit akar (...). Ebben Háromszék megáll. Bocsátának azért vigyázásnak okáért erre ki a Rika felé ötszáz lovas a háromszékiek, melyet hamar hurré ad Mósesnek Udvarhelyszék, hogy vigyázzon azok ellen.”¹¹ A háromszékiek „a tatártól és Mózesetől igen félnek, mert igen jól tudják, hogy Móses haragszik reájok. Mindazáltal annál inkább öszsze gyűlnek és táborba szállnak fejenként és vigyáznak.”¹²

A – főként – háromszékiek részéről Székely Mózes ellenében szervezett szembenállásáról tudomást szerezvén, az Erdélyben összevont császári csapatok főparancsnokát, Giorgio Basta generálist helyettesítő, „fölöttébb parázna” Ráczy György¹³ nevű kapitány – aki maga is vágyott volna a fejedelmi székbe – a Basta híveként ismert Radu Șerban havaselvi vajdához sietett. Szándékában állott, hogy az ellenzéki háromszékiek mellé a vajdát is megnyerje, ezért javasolta „hogy a Mózesrel való békés tárgyalásokat félbe kell szakítani.” Ráczy György, hogy nyomatékot szerezzen a vajdához való jövetelének, szerénytelenül hangoztatta: „Nem azért jöttek át Kárpátokon túli hazájukból, hogy nézelődjenek, nem is, hogy jelentéktelen dolgokkal töltsék az idejüket”, hanem azért, hogy a vajda „harcra szánt testtel és lélekkel vezesse hát őket az ellenség ellen a sikeresnek remélt ütközetbe.”¹⁴

A tárgyalások sikerrel jártak. A vajda hajlott a részvételre és „adott azért kész szép hadat a vajda Ráczy György mellé, és előljáróban kibocsátá a Bodzán őket (...) Ezt látván, Háromszék igen nagy öröme lón rajta, és Mózes ellen szívet vön.” Így indult hadba Háromszék Brassó alá, Székely Mózes ellenében, Ráczy György, valamint a havaselvi vajda segítségével. Hiába ígérte a szultán a székelyeknek, álljanak Székely Mózes mellé, ennek fejében majd segítséget küld a Habsburg-csapatok kiűzésére. Hiába intette őket arra, fogadják el Székely Mózeset, s örüljenek, hogy nemzeti fejedelmük van, nem pedig

10 I. m. 26.

11 I. m. 27.

12 Uo.

13 Ráczy Györgyöt apjává fogadta Homonnai Bálint, aki maga is a fejedelemségbe sántikált Rákóczi Zsigmond ellenében. Vö. EOE. V. 517.

14 Szamosközy István: *Erdély története 1598–1599, 1603*. Magyar Helikon, 1977. 364. (Rövidítése: Szamosközy I.)

idegen zsarnok. Mindhiába. 1603. július 17-én Radul havaselvi vajda a hadrendbe sorakozott székelyekkel karöltve, Brassó mellett szétverte Székely Mózes fejedelem, főként nemesekből álló seregét.

A történetek kapcsán hídvégi Mikó Ferenc naplójában Mátyus János részvételéről is szót ejt: „Basta által Rudolphusnak Havasalföldébe beszállított creaturája, Sorbán alias Ráduly vajda succurálni akarván vasallus társának, Háromszéken Bedő Istvánt, Csíkban Matis Jánost erre alkalmasnak ítélvén, országából is Rác Györggyel bizonyos számú kurtányit kiküldvén, noha mind Háromszékről, Csíkról az igaz nemesség hazájoknak megszabadulására (Székely) Mojzes mellé mentek vala, alávivé a Háromszéken és Csíkban egybegyűjtött hadakat Rác György mellé, és magokat Földvárnál conjungálák.”¹⁵

A harc kimenetele közismert. Ott esett el a Habsburg-ellenes, törökpárti Székely Mózes, Erdély legrövidebb ideig uralkodó fejedelme. A fejedelem tökéletes veresége és végzetes bukása után Erdélyben – az akkori kor hangulatát jellemző Szamosközy Istvánt idézve – „mindenki azt rebesgette, hogy vége az egész országnak és neki magának, elközelített a siralmas végpusztulás (...). Az egyik oldalról a dölyfös és kegyetlen győztes, a vlah vajda fenyegeti a romlásnak indult országot, másik oldalról pedig Rudolf császár (...) érezteti, hogy megbántották: az büntetni akar, ez pedig Erdély minden lakosától számon kéri hűtlenségét.”¹⁶

Hogy ebben a nagy zűrzavarban Mátyus János mint katonaeMBER, főkapitány milyen megfontolások alapján került egyik vagy másik táborba? Pártoskodását, törökellenességét követő kockázatvállalásának mi szabott irányt és határt? Erre válaszolni egyelőre a kevés adatok alapján még nem vállakozhatom. Döntéshozatalának rejtett hálózatát ha nem is követhetjük nyomon, annak végkivitelét viszont ismerjük. Mátyus János a megosztott székelység törökellenes csoportjához tartozott, s foglalt állást a törökpárti Székely Mózes ellenében, tartván Ő is attól, hogy míg harcolnak, addig „itthon [a tatár] elrabolja feleségeinket, gyermekinket”, hiszen Mózesről „semmit nem vár, sem tart a tatár.”

A történetek után hogyan alakult Mátyus kapitány életútja?

Tűnik, továbbra is megmaradt tisztségében, ugyanis amikor a Székely Mózes – főként török katonai erővel – megszerzett rövid uralkodását Bocskai István fejedelemsége váltotta fel (igaz, ő is a török támogatásával szerezte meg a fejedelmi címet!), kapitányunkat az újonnan választott fejedelem hívei között találjuk. Meggyőződését követően útja tehát elvált a Székely Mózes ellenlábásától, a Rác Györgyétől.

Főkapitányunkat hamarosan, az egyik hadviselés idején, Bocskai fejedelem erdélyi generálisa, Gyulaffi László szolgálatában találjuk. Mint ismeretes, az I. Rudolf király mellett kitartó szászok, királyi biztosok, köztük a hírhedt Rác Györggyel Szebenből, a Bocskait képviselő Gyulaffi csapatai ellen szervezkedtek. Ebesfalva és Holdvilág között ígérete ellenére Rác György megtámadta Gyulaffi táborát, majd szétverte. A csata végkimenetele nem vált a hadrendbe állott székelyek dicséretére, ugyanis azok egy része,

15 *Hídvégi Mikó Ferencz historiája 1594–1613*. Közli Kazinczy Gábor. Magyar Történelmi Emlékek. VII. Pest, 1863. 158. (Rövidítése: Hidvégi Mikó F.)

16 Szamosközy I., 377.

élükön a „semmi férfiúhoz illendő bátorság”-gal nem rendelkező dersi Petki Jánossal, a székelyek generálisával, megfutamodtak.¹⁷

Közöttük volt-e Mátyus kapitány?

Úgy tűnik, akkor ő épp a segédcsoportokat vezényelte a hadszíntérre. Gyulaffi Lestár, a Báthori Zsigmond udvarában élő kanceláriai titkár, aki színes elbeszéléseiben örökítette meg a történeteket, s aki maga is a menekülők között volt, azt is feljegyezte, hogy amikor a menekülő Petki Erdőszentgyörgyre igyekezett, Dánoson „Mátyus Jánosval a csiki és gyirgyai kapitánnal öszvetalálkozott, ki nagy haddal jú volt Gyulaffi mellé, és immár ha az miénkeken az tentatio meg nem esett volna, délre az Gyulaffi táborában beérkezett volna; kérte Petkit, hogy megtérjen és ilyen gonosz példát ne adjon, magát is megböcsülje, de semmi benne nem költ, futotton futott, a míg el nem unta.”¹⁸ Mátyus, a látottak ellenére tovább vezette csapatait, majd Sárdnál találkozott Gyulaffival s közölte véle, hogy „csak hadának az eleivel érkezett volt akkor oda, útban lévén azért hadának az dereka is.”¹⁹

Az elbeszélés alapján tehát arra következtethetünk, hogy Mátyus katonaemberhez méltóan tartotta (volna) szavát, azaz a székelyeknek a fejedelmet biztosító ígértét, miszerint „ne küldjön bár ide be semmi hadat, elegen lesznek ük az százságnak meghajtására, és azt ugyan magokra is vették volt.”²⁰ De nem így történt. A székelyek „futotton futottak” a fejetlenség elől. 1605 szeptemberében az őszi hadjárat alkalmával a Habsburg-párti százsok ellen felsorakoztatott Bocskai hadai végül elfoglalták Segesvárt, ezzel megtörvén ellenállásukat.

A kapitány tisztségében Rákóczi Zsigmond fejedelemsége (1607. február 11–1608. március 5.) idején is megmaradt, bár a fejedelem iránti hűségében meglehetősen ingadozott. Ő tulajdonképpen a merész könnyelműségéről híres majdani fejedelem, Báthori Gábor híveként szerepel, ám Kendi István²¹ kancellár (1608–1610) rémítésére jobb belátásra térve, végül maga ajánlotta fel hűségét a fejedelemnek. Rákóczi Zsigmondnak bár volt tudomása Mátyus hűtlenségéről, hiszen hozták hírét annak, hogy „Mátyus uram megfutamodott volna Moldva felé” azzal a szándékkal, hogy Báthori híveihez csatlakozzon. Bedő István, Sepsiszek kapitánya pártját fogván viszont azt állította a fejedelemnek, hogy „csak ötet várná vissza, az ecsedi bortól, ha vétkezett volna, megszánta, bánta volna” – olvasható Rákóczi egyik intézkedését rögzítő levelében.²²

Mátyus, azaz „Joannes Mattias sedis Siculicalis Czik-Girgo-Kazon capitaneus et iudex regius” aláírásával 1607. május 26-án Sennyei Pongrácznak, a császárhoz küldött követnek a megbízó levelében találkozunk.²³ Hogy mi úton-módon jutott a „iudex

17 Gyulaffi Lestár: *Az székelységnek Bocskai mellé való állásának bizonyos eredeti*. Erdély öröksége. III. Budapest. É. n. 53. (Rövidítése: Gyulaffi L.)

18 I. m. 54.

19 I. m. 55.

20 I. m. 57.

21 Kendi István katolikus főúr, kezdetben Báthori Gábor fejedelem bizalmasa, majd a Habsburg-udvarban az ellene folytatott tevékenységéről vált ismertté.

22 EOE. V. 449. Báthori Gábor ezidőben a Szatmár megyei ecsedi várban tartózkodott.

23 EOE. V. 483. Állítólag már 1605-ben is így szerepel.

regius”, azaz a királybíró titulushoz, egyelőre nem ismerjük. Annyi azonban bizonyos, hogy a „király képének” megtestesítője a székelyek körében nem örvendett nagy népszerűségnek. Ugyanis az elsőrendű bizalmi állás élére kerülőket a székelyek régi szokása ellenére, az 1562. évi felkelést követően maga a fejedelem nevezte ki. Ez ellen tiltakoztak a székelyek, míg végre Bethlen Gábor fejedelem azokat ismét visszaállította.

1608. március 5-én Rákóczi Zsigmond lemondott az erdélyi fejedelmi székről, és két nap elteltével, március 7-én a rendek Báthori Gábort (1608–1613) választották Erdély új fejedelemének. Mátyus tehát jól helyezkedett, s mint a fejedelem hűséges alattvalóját 1609. február 6-án testvérével, Péterrel együtt a fogarasi várhoz tartozó Sztretzsa-Kercsesora nevű birtokkal ajándékozta meg.

Csík-, Gyergyó-, Kászsónszék kapitányaként még tevékenykedett egy darabig, majd 1610 elején tisztsége megszűnt. Akkor ugyanis Báthori Gábor fejedelem Mátyus helyére Bethlen Gábort nevezte ki. Erről hidvégi Mikó Ferenc feljegyzésében olvashatunk, miszerint „csiki kapitánysággal, a hámmorral együtt és a baróthi portióval” a fejedelem Bethlen Gábort ajándékozta meg.²⁴ Egyelőre nem ismerjük, hogy mi okból cserélte fel hűséges emberét tisztségéből a fejedelem, de valószínű, nem a korára való tekintettel kellett távoznia, hiszen a hadviselő székelyek kora ifjúságuktól hadbíró öregségükig voltak kötelesek szolgálni a hazát.

Mátyus kapitány élete derekán lehetett, amikor mint Háromszék helyettes kapitánya visszatelepedett ősi birtokára, Kézdiszentlélekre. Ott nemcsak saját otthonába tért meg, hanem, többek között a Tarnóczi Sebestyén birtokához is jogot formált. Erre utalnak Tarnóczi 1630 januárjában írt végrendeletének következő sorai: „némű-némű szükségem kénszerítvén, kellet vala az itt benn való szent-léleki jószágimot, minden hozzá tartozó pertinentiával együtt nagyobbik Mátyus János uramnak záloghoz adnom három ezer forintért készpénzért.”²⁵ Megjegyezzük, hogy az ily módon történt vagyonszerzés nem egyszer nyújtott kiváló alkalmat arra is, hogy a meglévő katonai funkciót viselő tovább erősítse magasabbrendűségi tudatát, mind a maga, mind pedig falustársai szemében. Mindez természetesen elsősorban azok számára volt fontos, akiknek a rendiségük még nem tekintett vissza nagy múltra. Ebben a helyzetben volt Mátyus uram is, aki ifjú korában lófőként kezdte pályafutását, majd – kihasználva a kínálkozó lehetőséget – küzdötte fel magát a nemesek soraiba. Katonai tisztségviselőként érte meg az 1611. évi eseményeket is, amikor a kalandos kedvű, gátlástalan politikus, Báthori Gábor épp a szászok ellen indult, s szenvedett súlyos vereséget Brassó mellett a városiak megsegítésére érkezett Radu Șerban havaselvi vajda seregétől. A veszített csatát követően a fejedelem a környéken heverő számos holttest összegyűjtésével és eltemetésével Mátyus Jánost bízta meg.

A kapitánynak része volt az 1612. évi háborgásokban is, amikor Michael Weiss brassói királybíró vezetése alatt a Báthori Gábor ellen felbőszült szászok és a hozzájuk csatlakozott elégedetlenkedő magyarok a Barcából Háromszékre támadtak. Állítólag ez időben, egy lustra feljegyzése alapján Mátyus maga is a várat őrizte. Talán ennek az időnek

24 Hidvégi Mikó F. 181–182.

25 *Erdélyi Testamentumok I. Hadviselő székelyek végrendeletei – Háromszék*. Válogatta, a bevezető tanulmányt írta és jegyzetekkel összeállította Tüdös S. Kinga. Marosvásárhely. 2003. 133.; ugyanazt a végrendeletet lásd kötetünkben is. (A szerkesztő).

az emlékét őrzi az 1619. évi katonai összeírásban szereplő bejegyzés, ahol többek között arról olvashatunk, hogy a kézdiszentléleki Gál Miklós akkor adta magát jobbágysorba a kapitánynak, „mikor Matis János, Báthori fejedelem idejében Illyefalván őrzött.”²⁶

Még aktív katonaember az 1616. évi események idején, amikor a gyulafehérvári országgyűlés határozata alapján – hogy az országot fenyegető veszélyt elkerüljék – Lippa várát át kellett adni a töröknek. Ennek érdekében Bethlen Gábor fejedelem (1613–1629) kénytelen volt hadat gyűjteni a saját katonasága által védett vár bevételére. A katonai expedícióra felszólító rendeletében, hogy „némely híveinket (...) velünk egy érelemre és egyességre” bírja, elrendeli a hadbaszállást. Az 1616. május 20-án Déva várában összeállított disciplina 11-dik pontjában a következő olvasható: „Ennek utána mind szekerek mellől és akármely helyekről is nemesség, székelység, százság gyalogját egy bizonyos helyre rendeljük, és minden ispánok, kapitányok, királybírák, kiki mind az ő székíró, vármegyéjéről való gyalogját állassa elő, az registrumát is adja bé, hogy az szerént tudhassák hirtelen azokat rendszerént szolgáltatni. Az egész székelység gyalogjának eleiben rendeltük mi vitézlő hívünket Matis Jánost (...).”²⁷

Sajnálatainkra itt véget ér a Mátyus főkapitány pályafutását rögzítő megemlékezések, krónikák, levelezések, rendeletek, szórványos bejegyzések sora. Abban csak reménykedhetünk, hogy a jövőben újabb adatokkal bővíthet élettörténete, amennyiben valaki majd vállalkozik annak további kutatására.

Családja

A főkapitány pályafutásának feltérképezése mellett családi kötelekeinek összefoglalása talán még nehezebb feladat elé állít – a források hiányában. Családjáról Pálmay József néhány soros feljegyzése mellett leginkább feleségéről, a Csíkszékéről származó csicsai Kelemen Veronikáról írhatunk, aki meglehetősen szép hozománnyal gyarapította a Mátyus-birtokot. Bár eddig sem állítani, sem cáfolni nem tudjuk, de úgy tűnik, hogy a csíkszéki birtokhoz elsősorban felesége révén jutott, s vált előnyére a főkapitányi rang megszerzésében. Kérdés, hogy Mátyus katonai tisztségét elfoglalva vajon melyik udvarházában lakott, továbbra is megmaradt-e kézdiszentléleki otthonában, vagy valamelyik csíkszéki településen lévő udvarházában térhetett haza az épp csendesebb napokon. Az 1619. évi összeírásban Csíkszentkirálynál olvashatjuk, hogy „12 ember megh eskut, azt valiak, *feo haz* az eo Faluiokban mas ninczien, Az Andrasí Martone uagion, kit edig Matius vram es Kelemen Jmreh birtak.”²⁸ Ez talán arra enged következtetni, hogy Mátyus, szolgálatának idején családjával együtt csíkszentkirályi udvarházukban lakhatott mint a Kelemen-ági részirtok tulajdonosa. Majd miután megszűnt Csík-, Gyergyó-, Kászonszék főkapitányi kinevezése, költöztek vissza kézdiszentléleki otthonukba.

Az oklevelekben utalást arra, hogy Mátyus Jánosnak és Kelemen Veronikának volt-e gyermekük, eddig nem találtam. Figyelmet érdemel viszont az 1614. évi katonai összeírásban szereplő kézdiszentléleki *Kis Matis János* felbukkanása, aki – úgy tűnik

26 *SzOkl. Ús.* IV. 603.

27 *Bethlen Gábor levelei.* Közlő Szilágyi Sándor. Történelmi Tár. 1885-diki évfolyam. Budapest. 440.

28 *SzOkl. Ús.* IV. 674.

– „helyet kér” a családfa megrajzolásában. Hiszen mint ismeretes, egy-egy településen a „küsebb” és „nagyobb”, valamint a „senior” és „junior” jelző feltüntetése ugyanazon családnév előtt az egyazon nemzetségből származó atyafiaknál vált használatossá. Ennek alapján feltételezsem a következő: amennyiben elfogadjuk, hogy id. Mátyus János fia Kis Mátyus János, akkor a gyerek 1590 körül született, hiszen 1614-ben már hadnagyként szerepel. Továbbá azt is elmondhatjuk róla, hogy katonai pályafutását illetően apja nyomdokaiba lépet. Katonai tisztséget vállalva, ő is Báthori Gábor fejedelem híve. Ez néhány székelyföldinek az 1614. június 12-én V. Báthori Andrásnak küldött leveléből is kiderül. Abban arra kéri a politikai mozgalmaktól elvonultan élő V. Báthori Andrást, hogy ne hagyja megbosszulatlan testvére, Báthori Gábor halálát.²⁹ A levél zárósoraiban, miután a fő árulók nevét felsorolták, a „jámbor hívek” említésére is sor került, akik között található „Küsebb Matyus János hadnagy”, kinek vicehadnagya Mártonosi Nagy Gergely volt.³⁰ 1635-ben, amikor I. Rákóczi György újabb mustrára hívta a székelyeket, a kézdizsentléleki mustra alkalmával az ifjú Mátyussal kapcsolatban megjegyzeték, hogy „Matis Janos Junior Uzonban mustrált.”³¹ Mikor és miért költözött Uzonba, és hagyta oda az apai örökséget az ifjú Mátyus, nem ismerjük. Az viszont feltűnő, hogy sem apja halálát, sem anyja újabb házasságát követően, majd annak hagyatékozása során nem jelenik meg mint örökös. Az idős, valamint az ifjú Mátyus János közötti apa–fiú kapcsolat tehát még tisztázásra vár.

Id. Mátyus János élettörténetének egy töredékéről viszonylag részletesen értesülünk. Pontosabban az egyik falustársával, sárfalvi II. Károlyi Istvánnal történt pereskedéséről van szó. Bethlen Gábor fejedelem 1615. november 30-án kelt oklevélben megparancsolja Háromszék és Csíkszék kapitányának, hogy II. Károlyi István somteleki és kézdizsentléleki birtokához, mivel Mátyus János is jogot formál, széki ítéletet hozzanak.³² Emlékeztetőként: a perfelvétel idején Mátyus János már hazaköltözött, és csíkszéki főkapitányságát Háromszék helyettes kapitányságára cserélte fel. II. Károlyi István viszont a fejedelem közelségében tartózkodó „udvari szolga”, főkapitány.

Mint annyiszor élettörténetének vizsgálata során, most sem tisztázódik a felvetődő kérdés. Ez esetben: vajon milyen jogon követelt részt Mátyus uram a Károlyi-birtokból? Az ugyanis a szentléleki udvarházzal és a hozzá tartozó részjószággal az alperes

29 Báthori Gábort nagyváradi tartózkodása idején Bethlen Gábor elől való menekülésekor megölték.

30 EOE. VII. 537. „... főárulók ezek mind: Göröfi János, ő utána Simon deák, Balási Ferencz, ő fia Balási Mihály, Balási Ferkó, Kornis Ferencz, Bethlen Farkas, Dániel Mihály, Beldi Kelemen, Micko György, Micko Ferenc, Mickes Sigmond, Toldalaky Mihály, Csoma György, Kálnoki János, Damokos István, Bernad Ferencz, Nagy István, Donát János ugyan nagy, Gyótó Miklós, Mihacz András, Kún István ugyan rúttól szitta az szegény urunkot... Halljad uram immár az jámbor híveidnek is neveket: Küsebb Matyus János hadnagy, vicehadnagya Mártonosi Nagy Gergel, Birtan Bálint vicehadnagy, Hady Mihály hadnagy, Bernád Benedek, Csürös János vitéz, Cziie Péter, Pálmiklós Mihály, Vajda János, Gál János, Árrós Imre, Czudör Gáspár, Szögön István, Kornis (?) Gergely, Mártonosi Nagy Mihály, Hady György, Bertalan Péter... igaz szolgálid vagyunk, noha távol vagy mi tőlünk, csak hallhatnók azt, hogy készen vagy minden éröddel közelebb jönnél, mi is megmutatnók hűségés voltunkot”

31 *SzOkl. Ús.* V. 161.

32 *Székely Oklevéltár.* Szerkesztette Szabó Károly. Kolozsvár. 1892. VI. 46. (Rövidítése: *SzOkl.*)

II. Károlyi kezébe került már 1581-ben, akkor amikor Báthori István lengyel királytól és Erdély fejedelmétől a szentléleki kastélyt és a kiskászoni birtokot nyerte el kiváló szolgálataért mint a Lengyelországban szolgáló magyar gyalogosok vezérkapitánya. Igaz, csak részben kaphatta meg „mert egy pörlevélből is következtethető, hogy már Károlyi István idejében is bírt ott a Kézdi-Szent-Léleki Máthyus család, melynek egy ivadékától szerzeményei is voltak Károlyinak.”³³ Valószínű, ebben keresendő a pereskedés igazi oka, amelynek végkimenetele, mint nemsokára látni fogjuk, nem várt fordulattal végződött.

A főkapitány élettörténetének számunkra ismert utolsó stációja az 1635. évi, I. Rákóczi György-féle összeírás. Kézdiszentléleknél a következő bejegyzést olvashatjuk: „nob. Matis János senior ob”. Idős Matyus János tehát bár már nem volt az élők sorában, ennek ellenére még mindig számon tartották a 473 háromszéki nemes között.³⁴

Elhalálozásának körülménye, annak dátuma úgyszintén nem ismeretes. Minderről csupán annyit írhatunk, hogy a kapitány valamikor 1622 után, de mindenképpen 1627 előtt távozott az élők sorából, ugyanis felesége, Kelemen Veronika 1628-ban már a hajdani peres fél, II. Károlyi István feleségeként szerepel az okiratokban. Az újabb házasság viszont nem tarthatott sokáig. 1628-ban Kelemen Veronika második férje is végrendeletének megírására szánta el magát, majd azt követően nemsokára meghalt.³⁵ Veronika asszony így nemcsak első férje, Matyus János szerzeményeit örökölte, de hamarosan II. Károlyi István vagyont is magáénak mondhatta. A növekvő birtok azonban nem hozott megnyugvást az özvegy számára. Mivel sem Matyus, sem Károlyi végrendelete nem nyert fejedelmi megerősítést, ráadásul az örökösök létezését is homály fedi, azt végül I. Rákóczi György a Kelemen Veronika-ágbeli rokonságnak juttatta. Történt ugyanis, hogy hídvégi Arady Gergely, a fejedelem konyhamestere, mivel Kelemen Veronikának egy közeli rokonát, a csíkszéki Fodor család egy ivadékát, Fodor Erzsébetet vette feleségül, arra kérte a fejedelmet, hogy e birtokot neki adományozza. Az 1631. május 8-án kelt oklevelében a fejedelem eleget tett Arady kérésének. A Szentléleken nyert rész- és jobbagytelkek, úgy látszik, Matyusnak a szentléleki birtokából szakasztattak ki.³⁶

Matyus Jánosnak egyéb családi kapcsolatait ugyan nem sikerült kinyomozni, de feltételezzük, hogy az 1602–1603. évi lustrában szereplő „Matyius” Tamás és Balázs lófőkkel egy családot alkothatott, esetleg testvérei, fiai is lehettek. Továbbá az 1614. évi lustrában a kézdiszentléleki nemesek közé sorolták még Matyus Tamást, Istvánt, 1619-ben pedig Tamáson és Istvánon kívül Miklóst és Balázst, de hogy ezekkel milyen vérségi kapcsolatban állott, utalások hiányában erre választ egyelőre nem adhatunk. Ugyancsak rokoni szálak fűzhették a szabad székelyek közé sorolt „Matius” Lukács, Balázs és István családjához, hiszen ugyanazon településen éltek le életük java részét.³⁷

33 Gr. Lázár Miklós: *Adatok a Perkő alatti várról*. Századok. Pesten. 1870. 218. (Rövidítése: Gr. Lázár M.)

34 *SzOkl. Ús.* V. 160.; Tüdös S. Kinga: *Erdélyi hétköznapok. I. Rákóczi György hadiszemléje a Székelyföldön 1635*. Budapest. 2001. 228.

35 Tüdös S. Kinga, i. m. I. 130. Az akkor rendelkezésemre álló adatok alapján Kelemen Veronika harmadik férjeként hídvégi Arady került bejegyzésre. Uo. 394.

36 Gr. Lázár M. 224.

37 *SzOkl. Ús.* IV. 434., 602.

Birtokai

Mint ismeretes, Erdélyben a legnagyobb földbirtokos a fejedelem volt. Az erdélyi nemesi birtokok zömét leginkább a kisebb, egymástól távol eső birtokrészek összesége jelentette. Hasonló volt a helyzet a székelyföldi nemesek birtokait illetően is.

Mátyus János társadalmi rangját a részben örökölt, de zömében élete során szerzett vagyonával is erősítette. Földbirtokának nagyságát az általam eddig ismert források alapján nem állapíthattam meg. Ezáltal gazdaságtörténeti következtetést sem vonhattam le, nem hasonlíthattam össze más korabeli földbirtokkal. Egyetlen általános következtetést engedhetek meg, miszerint birtokrendszerének összetételével nem különbözött a más korabeli székelyföldi nemesi birtokokétól. Továbbá azt sem állapíthattam meg, hogy az ősi Mátyus-birtokból, amely Komolló, Márkosfalva, Hatolyka határában terült el, a főkapitány hol és mennyit örökölt.

Ezzel szemben ismeretes, hogy szép birtoka és udvarháza volt Kézdiszentléleken. Földbirtokos volt a csíki részeken (felesége révén is): Csicsón, Szépvízen, Csíkdelnén, Szentsimonban, Csomortányban, Zsögödön, Csíkszetkirályban, Csíkszentléleken. Kászonszékben pedig Kászonújfaluban és Impérfalván volt birtoka. Főkapitányságának idején bevételét a csíki vashámorok jövedelme is gyarapította.

Katonai tisztségviselőként Mátyus hatalmát környezetére is kiterjesztette. Erre utalnak a székely katonai összeírások. Az 1614. évi lustra bejegyzéseiben számos jobbággal, szolgálával rendelkező nemesként tartották nyilván. Kézdiszentlélekről 17 fő neve után jegyezték be, hogy „Matius Janos maior” jobbágya, szolgálja.”³⁸

Az 1619. évi összeírásban erről többet is megtudunk. Így például a szentléleki „Gál Miklós, Mikor Mattis János Báthori Gábor fejedelem idejében Illyefalván őrzött, akkor adta magát oda” jobbágnak, Dombi Simonnal együtt. Bartók Ferenc pedig akkor adta Mátyus János „keze alá” magát, amikor Báthori Gábor Havasalföldéből kijött, de azzal a feltétellel, hogy holta után feleségét, gyermekét jobbágyságra ne kötelezze.³⁹ A feljegyzés alapján volt még jobbágya Bélafelelőn (11 fő), Polyánban (3 fő), valamint Kézdiálmáson és Esztelneken egy-egy fő.⁴⁰ Csíkszetkirályon hat, Szentsimonban és Kászonújfaluban egy-egy főt jegyeztek fel.

A megjegyzések néhol kertelés nélkül utalnak arra, hogy a főkapitány élt hatáskörével, és néhány hadkötelest pénz vagy egyéb járadék, esteleg szolgálat fejében „mentett ki” a hadi szolgálat cseppet sem könnyű feladata alól. A rászorulók között volt, aki csak időlegesen, egy-egy hadjárat idejére kívánt felmentést nyerni, s szegődött jobbágnak a kapitány birtokára. Következésképpen mindkét fél elérte számításait: a jobbágy megmenekült a hadviseléstől, a földbirtokos pedig nemcsak gazdaságának hatékonyságát növelhette, hanem a „szövetségbe kényszerült” falustársa révén felsőbbrendűségi tudatának a nyilvánosság előtt nagyobb nyomatékot adhatott.

Az ilyen történést követően, aki végül veszteséget könyvelhetett el, az a központi hatalom volt. Mert mint ismeretes, az erdélyi hadsereg gyakran kétharmadát épp

38 I. m. IV. 436–437.

39 I. m. 603.

40 I. m. 586.

a székelység állította ki. Bár az egyre fogyó székely katonaságra a 16. század fordulóján és a 17. század elején élő és uralkodó fejedelmek is felfigyeltek, de a folyamatot megállítani már nem tudták. Az állandó bizonytalanság, amelyben a székelység azokban az évtizedekben élt, nem múlt el nyomtalanul. A székelység számára, aki azelőtt büszkén viselte katonai rangját, már kevésbé vált vonzóvá a hadviselés. A hadbaszállás nehéz megpróbáltatása elől a gyalogos puskás, de még a lófő is inkább menekült jobbágyosra, minthogy hadrendbe álljon.

Az 1606 decemberében megtartott székelyudvarhelyi nemzeti gyűlésen hiába hangzott el Bocskai István fejedelem kiengesztelő intézkedése, amelyben megparancsolta, hogy a szabad székelység „el ne kösse magát” (ti. jobbágyosra), mert őfelsége meg akarja őt tartani szabadságában. Hiába kötelezte a jobbágyokat maguk megváltására, hadi szolgálatuk felvételére, a főembereket pedig jobbágyaik felszabadítására. A székelység katonai szolgálatot teljesítő rendje tovább fogyatkozott, s nem is kevés.

Az ily módon kialakult konjunktúra következtében a nemességnek pedig aligha volt nagyobb vétké, mint az, hogy a kedvezőtlen hadviselés terhei elől menekülő székelyt jobbnak látta jobbágygá fogadni, majd lehetőségeihez mérten igyekezett őket védelmezni. Hiszen a 17. században továbbra sem a befektetés, a nagyüzemi gazdálkodás fejlesztése jelentette az értéket egy-egy udvarház vagy kastély életében, hanem a termelő munkáskéz.

Tulajdonképpen ezt a lehetőséget fordította hasznára Mátyus János, és fogadott fel számos, a katonai szolgálat elől kibuvót kereső falustársat. Nem cselekedett másként, mint jobbágytartó földbirtokos falustársa, a környezetében élő Mikó György, Szikszai György, Mátyus Tamás vagy a környéken élő birtokos Aporok, Béliak, Kálnokiak és mások.

Végezetül: Mátyus János nemes ember élettörténete a megmaradást igazoló élettörténetek egyike. Személyiségét, életútját a kevés adat tükrében bár csupán nagyvonalakban követhetem nyomon, mégis érdemesnek tartottam vele foglalkozni. Ugyanis a népi társadalom mélyreható kutatásainak bár még az elején tartunk, de meggyőződésem, hogy bármilyen, ehhez a témához fűződő tényfeltáró próbálkozás újabb információval bővíti a kérdéskör alaposabb megismerését.

Kortársainak szórványos feljegyzései alapján úgy véljük, Mátyus János főkapitányként megállotta helyét a székely csapatok élén. Erről nemcsak a tiszttségében való újraválasztásai tanúskodnak, de azt a nevére szóló fejedelmi adománylevelek is igazolják. Egyike volt azoknak, akiknek életpályája összefügg a fiatal fejedelemség születését követő évtizedek vívódásaival. Példája annak a hadviselő székelynek, aki lófőségét csakhamar nemesi rangra cserélve jutott a társadalom főemberei közé, és maradt mindvégig soraikban.

A hajdan élt hadviselő székelyek főkapitánya végezte feladatát meggyőződése szerint ott, ahová rendelte a sors és az épp akkor hatalmon lévő fejedelem. Ment a harcba otthona, hazája védelmére – hasonlóan több más társához – „kora ifjúságától hadbíró öregségéig” követve szülőföldje ősi jogszokását.

EMLÉKÜK KÖZÖTTÜNK ÉL

Az 1848–1849-es szabadságharc hősi halottai

Kézdiszentlélekiek

A következő neveket őrzi a világháborús emlékmű: Baróthi Zsigmond, Bartók Mihály, Csüdör Lajos, Csüdör Mózes, Gergely József, Hegyes Simon, Illyés István, Kozma József p., Kovács József, Matt[yus] Lajos, Medvés Joáchim, Szabó Ferenc, Tompos János, Tompos Pál.

Kézdiszárzapatakiak

A falu hőseinek neveit szintén az első világháborús emlékmű örökíti meg. Ezek: Antal János L., Bartis József, Bartók Ferenc, Gál János, Miklós Mihály, Ópra András, Pinti János, Voloncs József.

Az első világháború áldozatai

Kézdiszentlélekiek és kiskászoniaiak

A hősök emlékművét Kézdiszentlélek Porond nevű részén állították fel 1941-ben az azóta lebontott római katolikus felekezeti iskola és művelődési otthon elé. Készítői a kézdiszentkeresztii Laub-testvérek. 1999 óta a templom előtti téren, az egykori állami iskola helyén áll. Felirata: *1914–1918. Dúló csaták után testük idegenben nyugszik, de emléküik közöttünk él.* Az országzászló-tartó felirata: *Visszatérésünk emlékére 1940. szept. 13.*

A kézdiszentléleki emlékmű a falu Porond nevű részén

Az emlékmű oldalain a következő nevek szerepelnek: Borcsa Ferenc L., Bartók Miklós P., Deák István F., Gergely Albert L., Keresztes Sándor, Kovács Lajos D., Mátyás Lajos L., Miklós Albert J., Porkoláb Lajos, Porkoláb Albert, Szász András, Tompos György, Antal János, Borcsa Lajos M., Baróthi Vince P., Demeter Lőrinc L., Gergely Ágoston, Jákó József A., Jákó Ignác A., Lázár Lajos, Mészáros

1 Tamás ?

Gábor J., Mészáros Károly J., Orbay Viktor, Ráduly Simon, Vencel Albert, Bakk Mihály, Bartók Antal L., Csüdör Sándor J., Fábíán Lukács, Hegyes Albert b., Kanabé Balázs, Kovács Lajos, Marthi Lukács, Miklós Albert P., Pászka Lajos, Szabó Dávid k., Vargyasi Béla, Voloncs László, Borbándi István, Borcsa Antal M., Bartók Antal I., Demeter Imre, Jákó József M., Kovács István L., László Ferenc J., Mészáros Albert, Ópra Ferenc, Ráduly Albert, Ráduly Béla M., Szakács Ferenc P., Baróthi Antal, Jakab Mihály, Kovács Lajos B., Bartalis János, Bartók Albert M., Bedő György F., Fábíán Ferenc T., Gergely István L., Kanabé András A., Kovács Péter, Kovács Dénes K., Marthi Jakab, Mészáros Pál G., Papp Lajos J., Tóth Kálmán, Voloncs Ágoston, Mészáros József P., Borcsa Gyula, Bartók Domokos, Deák Ferenc F., Gáll Antal, Hosszu István, Hosszu János, Keresztes Lázár, Marthi Dénes S., Marthi Simon, Miklós Ágoston J. G., Pinti János, Szabó István I., Tompos István I., Tamás Lajos A., Bartha Pál P., Bartók Jakab, Daczó Sándor, Gáll Lázár A., Fülöp József, Hodor László M., Kanabé Imre J., Marthi Lajos, Miklós Balázs, Péter István, Szabó Lajos A., Szabó Ferenc, Voloncs Rezső, Szigyártó István, Borcsa Béla G., Baróthi György, Deák Péter, Gergely András, Jákó Albert, Kozma István M., László János J., Mátyus Ignác L., Oláh János, Papp Lajos B., Papp Dénes, Papp Boldizsár, Szász Sándor, Borcsa József, Baróthi Béla, Deák Miklós M., Gergely András, Jakab András, Kiss Márton, László János, Mátyus Béla, Mórén István, Porkoláb István, Szász Józsiás, Szabó Mihály, Tompos Albert, Sipos József, Bartis Mihály, Bartók Ágoston J., Csákány Sándor, Fábíán István A., Gligor János, Kanabé Miklós, Kovács Sándor, Marthi István, Miklós Ágoston I., Papp István F., Szabó Albert J., Tóth Gyula, Voloncs András A., Bagoly Elek, Borcsa Miklós E., Baróthi Mihály Gy., Fábíán Ferenc, Gergely Dénes, Ilyés Miklós, Kovács Lajos T., Marthi Balázs F., Marthi István F., Marthi Dénes F., Sipos Gergely, Tompos Lajos J., Vencel Lajos,

Katonakép

Kiképzésen a Perkő oldalában

Hadikórház előtt ápolók és egy szentléleki sebesült Nagyszöllősen (Kárpátalja)

Bakk Ágoston, Bartók Mihály, Darvas István, Gábor Ferenc, Horváth Ferenc S., Keresztes József J., Kovács Miklós, Kovács Péter, Miklós Ágoston J., Pethő János, Tompos András, Voloncs Lajos J., Bara Miklós, Dragamér Lajos.

Kézdikőváriak

A templomkertben lévő kőobeliszk felirata: *Ezen emlékkövet állíttatta [a] kegyelet azon hősökért, kik az 1914/18 évi világháborúban szeretett hazánkért haltak meg. Béke a hősök poraira! Áldás a hazára! Az emlékművet a kézdiszentléleki kőfaragó, Bartalis Ferenc készítette 1922-ben, a felirat szerint: K[ézdí]. Sz[entlélek]. 1922 év Bartalis F[erenc]. K.Sz.*

Első világháborús emlékjelel Kézdikőváron

Az emlékmű a következő neveket tartalmazza: Andor József, Ifj. Áfra István, Bartis András, Bartis Ferencz, Bodi János, Bodi András, Bodi Ferencz Lukács, Jankó András, Donáth Ferencz, Donáth István, Fehér Lajos, Áfra József, Gligor József, Gligor János József, Gligor József Andrásé, Gligor Dénes, Gligor Albert Eleké, Kovács József Pálé, Kovács Páll Pálé, Kovács Ferencz Ferenczé, Fehér Pál, Gligor Lajos, Gligor József, Gligor István, Kovács István, Kovács József, Kanabé Lőrincz, Kelemen Tamás, Kanabé Ferencz, Kelemen József, Donáth András, Török Páll, Veress Ferencz, Kovács Domokos, Varga Domokos, Lemhényi János, Lemhényi Tamás, Opra Cs. Ferencz, Opra Cs. János, Opra M. András, Kosa András, Kovács G. Páll, Kovács Ferencz Józsefé, Kovács András Andrásé, László János Ferenczé, László József Ferenczé, Opra András Józsefé, Opra

Gy. Ferencz, Lőrincz Gyula, Kosa István, Opra Ferencz, Bartok János, Bartis Ferencz, Gligor József, Kovács Albert.

Az emlékművön külön csoportban örökítették meg a hadifogságba kerültek neveit. Internáltak: Áfra Ferencz, Áfra István, Bartis Mihály, Bartis József, Fehér István, Gligor Páll, Kovács Ferencz, Kelemen Ferencz, László János, László Ferencz huszár, László Gábor, Márton János, Oláh József, Opra M. András, Opra G. András, Opra L. Albert, Szabó Páll.

Kézdiszárzapatakiak

A kőből készült díszes emlékmű a falu központjában, a templommal szembeni kis téren áll. 1928-ban állíttatták, készítői Laub Ede és Lajos polyáni kőfaragók. Felirata: *A hazáért 1914–1918.*

A következő nevek szerepelnek az emlékmű egyes oldalain: Antal Béla, Bartók József, Bartók Ferenc, Csurulya András, Daczó Albert, Daczó Lajos, Ferencz András, Gál

Marthi Ágoston, Medvés Gyula, Marthi Kálmán, Marthi Kelemen K., Mátyus Kálmán, Mátyus Béla, Mátyás Pál, Medvés Ignác, Mészáros Miklós, Miklós András, Miklós Ágoston, Miklós József, Miklós Balázs, Molnár Gáspár, Nagy Zoltán A., Páll Szilveszter, Palló András, Palló István, Pászka Dénes, Pethő Imre, Ráduly András, Szabó András, Szabó Elek, Szász Lázár, Szász Szilveszter, Szebeni Lázár, Tompos Albert, Tóth Sándor, Tóth András, Voloncs Lajos S., Kovács Károly.

Kézdikőváriak

A második világháború kézdikővári áldozatainak emlékjele

A világháborús áldozatok nevét a templomkertben lévő Solyom család síremlékének két oldalára vésték, a következő felirat kíséretében: *1942–1945 Hősök*. Ambrus Pál, Andor Kálmán, Daczó Zsigmond, Jankó Szilveszter, Kanabé Gábor, Kovács Ede, Kovács Gábor, Kovács Miklós, László Jenő, Ópra B. István, Ópra Ferenc, Ópra Gyárfás, Ópra Bold. Tamás, Solyom Pál, Török Elek, Török István, Török Sándor, Varga Miklós.

Ugyancsak ez az emlékoszlop őrzi a világháborús áldozatok egy külön csoportjának nevét, az alábbi szöveg kíséretében: *Kimutatás azokról a foglyokról, akiket a románok 1944 ősz[én] ok nélkül elhurcoltak. Névsor. KKővár 1945. VII. 8.* Bódi A., Kanabé Mihály, Ópra Mihály, 1 német, T. Áfra

Dávid, T. Bartis Bertalan, T. Bódi András, T. Bódi Sándor, T. Daczó András, T. Daczó Rezső, T. Fejér Géza, T. Ferencz Lajos, T. Gábor Gyula, T. Gligor István, T. László Domokos, T. Kanabé Jenő, T. Kanabé Miklós, T. Kiss Ágoston, T. Kiss András, T. Kiss János, T. Komsay Gyula, T. Kozma Ferenc, T. Kovács István, T. Szabó Ferenc, T. Ópra Mihály, T. Varga József, T. Varga Elemér, T. Pethő Imre. Földvár – Tichinya

[Olvashatatlan dátum] T. Kanabé János, T. Áfra Dezső.

Az emlékoszlop déli oldala a Solyom család elhunyt tagjainak emlékét őrzi. Felirata:

Itt nyugszanak a Soliom család tagjai közül András 1793–1848, Venczel 1830–1875, András 1860–1876, Tamás 1852–1864, József 1854–1891, Teréz 1860–1868. Soliom Vencelné Pethő Veron 1825–1901.

Kézdiszárazpatakiak (1942–1945)

A második világháború áldozatainak nevei a falu első világháborús emlékművén olvashatók: Bartók Ágoston, Bartók Lőrinc, Bartók Simon, Csurulya Bertalan, Csurulya Ignác, Csurulya Imre, Csurulya József, Daczó András, Fejér Mihály, Fejér Tibor, Gál A. Vince, Hosszú Antal, Kelemen Aladár, Kerezsi Lajos, Kovács Gyula, Lemhényi Ferenc, Marti Ágoston, Marti Mihály, Opra Lajos, Török István, Váradi Ferenc.

Politikai perek (1956–1965) kézdiszentléleki elítéltei

Kézdiszentléleki csoport, 11 személy, mindnyájan kézdiszentléleki születésűek és ottani lakosok. Tagjai: *Kozma Gábor*, sz. 1926. október 4-én, iskolai végzettsége 4 elemi osztály, napszámos földműves; *Fábián Kálmán*, sz. 1929. június 6-án, iskolai végzettsége 7 elemi és 2 mezőgazdasági osztály, köműves, 1950-ben 7 hónap „javítóbörtönre elítélve”; *Fábián Ignác*, sz. 1935. február 28-án, iskolai végzettsége öt elemi, földműves, 1957-ben 8 hónap „javítóbörtönre ítélt”; *Gergely Gáspár*, sz. 1912. szeptember 23-án, iskolai végzettsége 4 elemi, földműves; *Fábián Vince*, sz. 1934. augusztus 29-én, iskolai végzettsége 7 elemi, földműves, „többszörösen büntetett előéletű”; *Kovács István alias Kotró*, sz. 1919. december 17-én, mészáros; *Tamás Imre*, sz. 1921. november 1-én, iskolai végzettsége 4 elemi, földműves; *Kovács Bernád*, sz. 1925. március 4-én, iskolai végzettsége 6 elemi, földműves; *Bálint Károly-Kálmán*, sz. 1939. november 3-án, iskolai végzettsége 7 elemi, földműves, volt kulák; *Porkoláb Sándor*, sz. 1918. február 17-én, iskolai végzettsége 3 gimnáziumi osztály, földműves, volt horthysta csendőr, 1951-ben egy hónap „javítóbörtönre ítélt”; *Finta Zoltán*, sz. 1934. november 15-én, iskolai végzettsége 7 elemi, földműves.

1959. szeptember 4-e (Kozma Gábor és Fábián Kálmán) és november 8-a (Kovács Bernád) között tartóztatták le őket „társadalmi rendszer elleni tevékenységért”. Éspedig: Kozma Gábort és Fábián Kálmánt „társadalmi rend elleni rendkívül súlyos agitációért” és „törvénytelen fegyver és lőszer rejtegetéséért”, Fábián Ignácot, Gergely Gáspárt, Kovács Istvánt és Tamás Imrét „törvénytelen fegyver és lőszer rejtegetéséért”, Fábián Vincét „törvénytelen lőszer rejtegetéséért”, Kovács Bernádot „társadalmi rend elleni agitációért” és „törvénytelen fegyvertartásért”, Porkoláb Sándort „társadalmi rend elleni izgatásért”. Bálint Károly-Kálmán és Finta Zoltán „bűne” volt Kozma és Fábián Kálmán „szökevények favorizálása”.

A „tények”: 1959. június 23-án Kozma Gábor és Fábián Kálmán megverték a helyi mezőgazdasági társulás egyik vezetőségi tagját, Kovács János RMP-tagot. Ez alkalommal „szidalmazták” a kommunistákat, őt pedig „magyar kommunis-tának”, a „magyar nemzet árulójának” mondták, „megfenyegették”, hogy „eljön az idő, amikor a többi kommunista is a kezükbe kerül”. A letartóztatás elől a hegyekbe menekültek, de előbb Fábián Ignác egy rejtegetett katonai fegyvert és 35 töltényt adott nekik. Neki több fegyvere és lőszere is volt, amit Kovács István csűrében elrejtett. A szökevények 1959. június 24-én erőszakkal elvették a kézdiszázarpataki erdész fegyverét is. Cinkosaikkal a Cece- és Kozma-mező nevű erdőrészekben találkoztak. Ezután

*Emlékkereszt a Perkőn
a politikai elítéltek tiszteletére*

Fábián Vincétől is szereztek fegyvert és 400 töltényt. Kozmáékat Gergely Gáspár és a többiek élelemmel segítették. Elhatározták, hogy „fegyveres harcot folytatnak a rendszer ellen”, amelynek a megdöntését 1959 őszére vagy a következő év tavaszára várták. Kovács Bernád azt is kijelentette, hogy „ha itt egy olyan ellenforradalom tör ki, mint Magyarországon”, akkor Kozmáék „akcióba lépnek”, megtámadják a kommunista párt kézdiszentléleki székházát, a néptanácsot és a milíciát, és kinyírják a kommunistákat, és ez által „nagy emberekké válnak”. (...) (MvKat.ügysz. 189/1959, Lelt. 652. Sz.)

In. Pál-Antal Sándor: *Áldozatok – 1956. A forradalmat követő megtorlások a Magyar Autonóm Tartományban*. Marosvásárhely, Mentor Kiadó, 2006. 119–120.

Megjegyzés:

1967-ben a falu fölötti Perkő-hegy csúcsára Kozma Gábor emlékkeresztet állított. Ezt 2004-ben Vince nevű fia újjal cserélte ki.

A kereszt déli oldalán olvasható: *Kézdiszentléleki politikai foglyok emlékére – Kozma Gábor, Finta Zoltán, Porkoláb Sándor, Kovács Bernád, Kovács István, Fábián Kálmán, Gergely Gáspár, Tamás Imre, Fábián Vince, Fábián Ignác, Bálint Kálmán*. A kereszt északi oldalának felirata: *Szent István királyunk tiszteletére állította Kozma Vince 2004*.

(A szerkesztő)

*Emlékkereszt a Perkő-tetőn, Mikes-kápolna helyén.
Fotó: Borcsa Imola*

ÉPÍTETT ÖRÖKSÉG

KÓNYA ÁDÁM

A szentléleki vártemplom

Napkelet felől tökéletesen megalkotott épületkompozíció a kézdiszentléleki Perkő aljában épített vártemplom. Mint egy központi főalakos és kétoldalt mellékalakokkal övezett emlékmű emelkedik a magasba. A középén kiemelkedő magas szentélynél a magas tető, valamint a hozzá tapadó támasztópillérek még fokozzák az épület függőleges vonalait, s ennek újabb lendületet ad a fölėje magasodó torony, hegyesen égnék szökkenő toronysisakjával.

Kétoldalt, a mozgalmas vonalvezetésű várfal szögletein a kerek alaprajzú, zsindeyes kúptetővel fedett védőtornyok, mint mellékfigurák, szinte visszahúzódnak a várfal magasságába, hogy a központi épülettömb annál inkább érvényesülhessen. Az egész épületegyüttestől mi sem áll távolabb, mint a védelmi célokra épített vártemplomok komorsága, védelmi berendezéseinek zsúfoltsága. Itt fejlett érzékkel kialakított, könnyed, lendületes épületcsoport maradt ránk az évszázadok távolából.

Mindez a külső látvány, ám a nyugati kaputorony reneszánsz napraforgódíszes kazettával pompázó kapuja melletti kisajton belépve, megýénknek, legalábbis kívýlról, legépebben megmaradt és legnagyobb méretű gótikus templomát vehetjük szemýgyre. A templomhajót és a kelet felől szögletesen végzódó szentélyt egyaránt sýrűn támogató, karcsú támpillérek között, gótikus kórácscsal díszített, magas, csúcsíves ablakok sötétlenek. A déli és nyugati bejárók szintén gótikus ajtókeretein kívýl, bent a sekrestye bejáratát ugyancsak gondosan kidolgozott, a 15. század végére jellemző későgótikus ún. leszelt lóhereíves kőajtókeret díszíti, szomszédságában a gótikus szentségtartóval.

Ezektől eltekintve azonban a templom gazdagon tagolt belső tere teljesen a 18. századi barokk művészet formavilágát idézi. A falakat kihangsúlyozott és erőtéljes párkányzatú félpillérek tagolják. A belőlük kiinduló bolthevederek közti mennyezetszakaszokra ún. csehűvegboltozat lapos kupolái feszülnek, amelyeket a közelmúltban még könnyed vonalú, aranyozott barokk stukkó (vakolatdísz) élénkített.

A templomot a köztudat szerint Alexandru cel Bun idevaló származásű felesége, Apor Katalin építtette 1401-ben. Ezzel azonban a kolozsvári egyetem művészettörténész tanára, Virgil Vătășianu legutóbbi nagy összefoglaló munkájában nem teljesen értett egyet. Ő a templomot a gótikus bejárók elemzése alapján későbbinek, a 15. század közepe-ről valónak véli. (Más részletei meg éppenséggel a század végére utalnak.)

Összecsaptak a vélemények a templom északi falát támasztó két pillérbe beépített kődombormű eredetét illetően is. A bikafejes reliefben ugyanis Moldva címerét ismerte fel Orbán Balázs, és a fentiekben ismertetett alapítással hozta kapcsolatba. A heraldikus K. Sebestyén József a címerpajzs hiánya miatt ezeket inkább az evangelisták jelképeinek tartotta, amelyek, kivitelezésük alapján, egy korábbi román stílusú templomból kerülhettek mai, eléggé eldugott helyükre (a hiányzó kettő pedig elkallódhatott). Nagyjából az utóbbi véleménnyel ért egyet V. Vătăşianu is, csak éppen két évszázaddal fiatalabbnak tartja őket. Amíg azonban egy javítással kapcsolatos kutatómunka eldönti esetleg ezeket a vitás kérdéseket, csak gyönyörködjünk az építőművészeti emlékekben megyénk városainál is gazdagabb Kézdiszentlélek megkapóan szép vártemplomában.

Megyei Tükör, 1969. február 15.

Kőből faragott domborművek az északi támpilléreken: Szent Lukács és Szent Máté jelképei

A szentléleki törtvonalas vár

A szentléleki váron a középkori műemlék templom köré épített terjedelmes és érdekes alaprajzú erősséget értjük, tehát nem azonos a Perkön feltételezett Szentlélek várával.

A templom nyugati homlokzatánál emelkedő 2 m falvastagságú torony megmaradt hosszúkás lőrésével bizonyítja, hogy védelmi célt is szolgált. Maga a templom noha délnyugati sarkán az 1401-es évszám olvasható – különösen a szentély ablakainak halványagos körácsai alapján ítélve – inkább a 15. század második felében épültnek látszik. Akkoriban bonthatták le a helyén álló, kb. 13. századi résablakos (tehát könnyen védhető) félköríves stílusú templomot. Ennek létét az északi támpillérekbe befalazott domborműves kövek is bizonyítják.

Orbán Balázs leírását érdemes idéznünk ez alkalommal is: „E templomot nyolcszögű várkastély környezi, mely szögletein levő 4 körídomú bástyával és egy kapuvéddel van ellátva. E kastélynál azon sajátságos alakítás jön elő, hogy déli és északi oldala hegyes szöglet alatt befelé van hajlítva, mi által a védképesség fokozva volt.” A kitűnő jellemzéshez csak annyit tegyünk hozzá, hogy a keleti oldalon is hegyes szögletet képeztek ki. Ezért a „várkastély” voltaképpen *kilencszögű*.

Helytálló a „sajátságos alakítás” fogalma is. Kiegészítésünk: ismét, akárcsa a nagyajtai várnál, *egyedi esettel* állunk szemben a védőfal *alaprészét* illetően. Ritkaságnak számítanak az alacsony

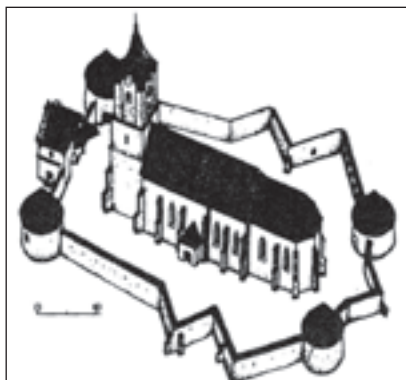
kerek sarokvédőtornyok (nem bástyák!) is. Feltűnően hasonló tornyokat a gyergyószentmiklósi örmény vártemplomnál láthatunk csupán, amely a 18. század első felében épült.

A szentléleki vár építésének idejéről eddig semmilyen adattal nem rendelkezünk. Valamilyest talán eligazít a *védőfal törtvonalas vezetése*, a kerek tornyok és az alacsonyan bemélyülő lőrések sora.

A bástyás várépítés rendszere a 15. század közepén alakult ki Itáliában. Nálunk használata egy évszázaddal később terjedt el. A bonyolultabb felépítésű harapófogós várak a 17–18. században terjedtek el. Ilyen rendszerben épült ki a 18. században a gyulafehérvári vár. A szentléleki várnál e rendszer legegyszerűbb elemeinek jelenlétére gondolhatunk, tehát az erősség 17., még inkább 18. századi építésére.

Megerősítenek ebben a feltevésben a kerek saroktornyok, a viszonylag alacsony (átlag 4 m magas) falak, az alacsonyan bemélyített rézsüs lőrések sorozata (mint Eszterneken, Lemhényben, Csíkközmasón stb.).

Megeyi Tükör, 1980. augusztus 2.

*A templomvár délkeletről, 1987 előtt.
Gyöngyössy János rajza*

Kézdiszentlélek templomvára

Felső-Háromszék északkeleti csücskében, az Ojtozi-szoros szomszédságában terül el Kézdiszentlélek. Önálló egyházközségének Pál nevű papja 1332-ben 19 régi banálist fizetett, tehát jelentős helységnek számított abban az időben.¹ Háromszék „végfaluja” – így nevezte Orbán Balázs – népességéről az első adataink az 1567. évi adójegyzékből származnak: ebben Zentlelek 54 kapuval, azaz adófizető családdal tűnik fel, s mint ilyen a szék közepes nagyságú helységeinek egyike.

A falu határvonalán emelkedő Perkő sziklahegyének aljában, enyhén kiemelkedő domb tetején különös, sokszögű várfal áll, udvarában gótikus teremtemplommal. Ez Háromszék egyik legnevezetesebb templomvára, amelyet a hagyomány szerint a középkori Erdély politikai életében gyakran fontos tisztséget betöltő nemesi család sarja, Apor Kata alapított 1401-ben, abból az alkalomból, hogy feleségül ment Alexandru cel Bun moldvai vajdához, akinek ökörfős címere még ma is ott áll a hajórész külső, északi oldalának első pillérén.²

A hagyomány azonban félreértésen alapult, amelyet épp a címernek vélt ökörfő alapján azóta már tisztáztak. Az ugyanis nem Moldva címere, hanem a négy evangélista közül Szent Lukács jelképe. E megállapításnak annál is inkább igazat kell adnunk, mert keleti irányban a második támpillér felső negyedében egy durván faragott emberfej (angyalfej), vagyis Szent Máté evangélista szimbóluma látható. Így valószínű, hogy a többi három támpillér közül kettőn Szent Márk és Szent János evangélisták jelképei állhattak. Kiegészítésként még hozzáfűzzük, hogy ugyancsak a hagyomány ellen vall az alapítás eseményének indítéka is, hiszen Apor Kata 1401-ben házasságot a csíkszentdomokosi és csíkszentmihályi Sándor család csíkszentmihályi ágának István fiával kötött, akitől azután egyetlen fia, Péter született.³ Az viszont való igaz, hogy ebben az időben Moldva vajdája is a Sándor nevet viselte, akit Alexandru cel Bun néven ismerünk (uralkodási ideje 1400. április 23-tól 1432. január 1-ig), de feleségei között Apor Kata nem volt.⁴

A támpilléreken még meglévő faragványok: ökörfő, emberfej alapján viszont másra következtethetünk. Pontosabban arra, hogy itt az 1401-es számmal jelzett templom helyén egy korábbi épület is volt, mert ezek a homokkőből faragott, egyszerű, igénytelen darabok mind anyagukban, mind kidolgozásukban lényegesen eltérnek a templom belsejében álló igényes, szépen faragott késő gótikus maradványoktól.⁵

1 *Monumenta Vaticana Historiam Regni Hungariae illustrantia.* (Bevezető: Fejér-pataky L.) Budapestini, 1887. Series I. Tom. I.; Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása.* III. Pest, 1869. 109.

2 Orbán Balázs: i. m. 109.

3 Kövári László: *Erdély nevezetesebb családai.* Kolozsvár, 1854. 221.; Tüdős S. Kinga: *A kézdiszentléleki templomvár.* Műemlékvédelem, XXXVI, 1992. 1.

4 Aurelian Sacerdoteanu közlése alapján Alexandru cel Bun vajda feleségeinek névsora: Ana (Neagsa), Stanca, Ringala (Ringalia), Maria, Marena (Marina), Vasilias, Anastasia.

5 Keöpeczi Sebestyén József: *Régi székely népi eredetű műemlékeink.* Erdélyi Múzeum, 1941. 46. szám, 38.

Feltehetően tehát ezen a helyen állhatott a település első temploma, a díszei talán ezek a kőből faragott féldomborművek voltak. Ezt a 14. században már feltehetően álló, félköríves szentélyű román kori templomot bontották le a 15. században, s az újabb építkezés kezdetét (?) jelentheti az 1401. évszám, amelyet a templom déli falának külsejére is felfestettek. Nem tudjuk pontosan, hogy mennyire jutottak a 15. század elején, de annyi bizonyos, hogy – főként a szentély csúcsíves ablakainak halhólyagos kőrácspai után ítélve – főleg a 15. század második felében folytak a munkálatok. Késő gótikus épületét rossz állapota miatt a 18. században barokk stílusban újraboltozták, és belső díszítését is módosították, de a középkori épület meglévő részeit – ablak, ajtókeretek, szentségtartófülke – eredeti helyükön meghagyták.

Mai állapotában a szentélyt déli oldalról – a már említett 15. század második felére utaló – magas, csúcsíves ablakok világítják meg. Közülük a későbbi építkezés alkalmával a keleti ablakot befalazták. Meglévő csúcsíveiket egyszerű, szép ívű mérművek díszítik, melyek formái nem szokatlanok ezen a vidéken, hiszen a szomszédos templomvárak (Gelence, Esztelnek – róm. kat., Zabola – ref.) gótikus ablakainak ívmezejében hasonló mérművek láthatók. Más 15. századi maradványt is őriz a szentély. Északi oldalfalába beépített, homokkőből faragott késő gótikus szentségtartó fülke áll, keleti oldalhosszát az újjáépítés során a falat díszítő lizénával befalazták. Ily módon az egykori nemes arányokkal megépített, szamárhátívvel záródó, rajta bimbós díszítésű fiatornyos kis fülke csupán részletében érvényesült (ma már kibontva áll). Bár felépítésében a gelencei római katolikus templom szentségtartó fülkéjének stílusát juttatja eszünkbe, a faragás technikájával jóval felülmúlja nemcsak a gelenceit, de a környék valamennyi hasonló emlékét, és a csíki szentségfülkékhez kapcsolható (Karcfalva, Csíkszenttamás).

A szentségtartófülke szomszédságában nyílik az azonos korból való, homokkőből faragott, átszelt lóhereívvel záródó sekrestyeajtó. A gótikus templom szentélye eredetileg jóval magasabb lehetett, mert az újraboltozás során felkerült mennyezet, lévén alacsonyabb, a délkeleti ablak csúcsíveinek egy részét eltakarta. A szentélyt és a tengelyétől kissé északi irányban eltolódott hajót, enyhén csúcsíves diadalív választja el. A hajó belsejét a déli oldalon három, a szentély ablakaihoz hasonló gótikus ablak világítja meg. Kétszer hármas lóhereív és kör alakú mérmű díszíti. Ezek közül a bejárat felett lévő (negyedik) ablakot a későbbi építkezés során szintén befalazták.

A templomhajó nyugati részén álló karzatot négy nyolcszögű, kőből faragott késő gótikus oszlop tartja. Innen nyílik a templom főbejárata, amelynek két oldalán egy-egy egyszerű, geometrikus díszítésű gyámkő tartotta a karzat eredetileg terrakottás bordás boltozatát. Mindebből csupán a bejárat bal oldalának gyámköve maradt meg. A tekintélyes karzat létezése azért is valószínű, mert szervesen illeszkedik az épület impozáns méreteibe, a reprezentatív, tetszetős formában tervezett főbejárat összképébe. A templomtér délnyugati sarkában egy elkülönített, szűk középkori lépcső vezet fel az említett pillérekén nyugvó tágas karzatra.

A falu lakossága veszély idején a templom belsejébe menekült. Vastag ajtaját a biztonság érdekében belülről fagerendával torlaszolták el. Ennek nyomait itt is megtaláljuk, ugyanis a főbejárat két oldalának falmezején gerendatartó mélyedések helyei tátonganak.

Végül az épület nyugati részét a védőrendszer egyetlen háromszintes tornya zárja le, amely egyben a főbejárat s annak védelmére is szolgált. Kőből faragott timpanonos ajtókerete méretében jóval meghaladja a megszokott kis falusi templomok főbejáratának ajtókereteit. A magas, csúcsívvel záródó, gyámos nyílású bélletes ajtókeretet két mély horony közé fogott körtetag díszíti. Aránylag tágas ívmezejébe valószínűleg domborművet is terveztek; ezt azonban – ha el is készült – nem illesztették helyére. De nélkül is bizonyos, hogy a templom építéséhez szükséges anyagi fedezetet valójában nem a szerény lehetőségű falu közössége állotta, hanem az magasabb főúri ízlést igénylő támogatásban részesült.

A torony első emeleti részén, a bejárat felett egy kis méretű, kör alakú ablak nyílik. Felfelé a keskeny lőrészerű kémlelőablakok szintén középkori maradványok. A két méter vastagságú oldalfalak résablakai mint lőrések a védelem célját is szolgálták. A torony legfelső szintjéről a négy égtáj felé barokk kori köríves ablakok nyílnak.

A kézdiszentléleki templomvár fő patrónusai évszázadokon át elsősorban az Aporok és a Kálnokyak voltak. A hagyomány szerint már a gótikus templom alapkövetétele is az Apor család nevéhez fűződik, s az Aporok gondoskodása hosszú évszázadokon át tartotta méltó küllemében a templomot. Apor Péter nagybátyjáról, Istvánról⁶ (aki 1704-ben hunyt el) például úgy írt, mint aki vagyonát a templomokkal „közlötte”, azaz osztotta meg.⁷ Majd később maga is feleségével, Kálnoky Borbálával tovább folytatta a család hagyományait, s mint azt a templomnak 1735-ben történt állítólagos kifosztásával kapcsolatban írt panaszleveléből is megtudjuk, háromszáz forinton „uri orgonát csináltata” a szentléleki templomba, „egynehány uri casulat (...) drága pénzen, sok szép ékességet, mellyel oltárokat sátoros innepekben s más solemnitásokban felékesítette”⁸

A 17. századtól a Kálnokyak nevével is találkozunk a templomról szóló forrásokban. Közülük Kálnoky István, a székelyek generálisa és felesége, Béli Anna végrendeletében jelentős összeget hagyott a torony átépítésére, amelyet később fiúk, Kálnoky Sámuel kancellár végrehajtott. Ezzel egy időben nővére, Kálnoky Zsuzsanna Mikes Kelemenné a várudvar északnyugati részéhez kápolnát is építtetett.

A felújítási munkálatok 1701-ben történtek, amit a templomépület déli oldalán található felirat jelez: „ERECTUM ANNO 1401 REAEDEFICATUM 1622 RENOVATUM ANNIS: 1701, 1773, 1834, 1892, 1913, 1969” – azaz építtetett 1401-ben, újraemeltetett 1622-ben, és renováltatott a felsorolt esztendőben.

A népes Apor és Kálnoky familia mellett az egyház és temploma patrónusai között szerepel az erdélyi római katolikus egyház későbbi vikáriusa, Szebelébi Bertalan neve is, aki 1675-ben még kézdiszentléleki esperes. 1707-ben kelt végrendeletében többször is kitér a templomra, amelyet pénzhagyományban és tárgyi, valamint gazdasági juttatásokban részesített. Először is 100 magyar forintot hagyott a templom javára, „melyek

6 Apor István (+1706) a család vagyonát tovább gyarapította, fontos hivatali tisztségeket töltött be, grófságot is szerzett. Utódok nélkül halván el, jóságait rokonai és az egyház között osztotta szét.

7 *Br. Apor Péter verses művei és levelei (1676–1752)*. Szerkesztette: Szádeczky Lajos, I–II. k. Budapest, 1903. I. 13.

8 I. m.. II. 238–239.

elocaljanak [bérbe adjanak] a Dominus Parochus [papnak] a megye birájával perpetua-liter [örökösön] sex per centum [6%], annak az interessének [jövedelmének] két része az az négy forint cedáljon [adassék] a Dominus Parochusnak, hogy annuatim [évenként] négy kántorokon négy énekes misét cerebráljon (...) két forint legyen a templom szükségére.” Hagyott ezen kívül még egy ón tányért, egy réz gyertyatartót, „egy crucifixus”-t, a kézdiszentléleki Boldog Asszony oltárára pedig, amelyet – mint írja – „én csináltattam”, egy „zöld antipendiumot [az oltárasztal mellső síkját díszítő textíliát] egy keszkenjével, (...) velumot [brokátkendő] melynek zöld atlasz egyik fele, egy fejr tisztességes bursával [erszény] együtt.” Ugyancsak a Boldog Asszony „kis oltárára tiz köből buzát, tiz köből szaladot” és „egy török ingből csinált széljes ujjú csipkés albat [miseing].”⁹

A kézdiszentléleki templomot körbevevő fal különös alaprajzával egyedülálló Háromszék hasonló műemlékei között. A tulajdonképpeni hossznegyszög alaprajzú várfalat a déli és északi oldalon két-két, keleti oldalon pedig egy kifelé ugró, hegyesszögben záródó falrészsel bővítették. Mindezek alapján jogosan vetődik fel a kérdés – vajon a kiugró, ún. ollószerű várfalrészek és a keleti oldal hegyesszögű falrészével mennyire segítették elő a védekezést, hiszen általuk lényegesen (főlőslegesen) megnőtt a támadható, stratégiailag különösebben ki nem képezett falfelület. Ráadásul, az ollók közötti szűkre szabott távolság (társág) inkább gyöngítette, mint erősítette a bentlévők védelmét. Ez semmiképpen sem jelenti – mint azt a Gyöngyössy–Kerny–S. Sebestyén szerzőhármas kívánja feltételezni –, hogy a templomvár védőfalát megfosztottuk volna funkciójától.¹⁰ Minderről azért sem írhatunk, mert mint ismeretes, ezen a vidéken még a 18. században sem szűntek meg a tatár betörések¹¹, sőt a kuruc mozgalmak is éreztették hatásukat. Fejtegetésünkkel csupán az ollós, barokk kori rendszer kézdiszentléleki változatára keressük a választ.¹² A várfal további sajátosságához tartozik a hossznegyszög négy sarkán kiugró, kör alakú, vékony falú, törpe tornyok építése is, amelyhez hasonlót a 18. század első felében épített gyergyószentmiklósi örmény templomvárnál láthatunk.¹³ A várfal építésének idejére vonatkozóan eddig konkrét adatunk nincs. Részletes vizsgálatánál azonban kiderülhet, hogy az a többszöri átépítés eredménye. Mai formáját azokban az esztendőben nyerhette, amikor a templomvárak védelmi funkciója már alábbhagyott, pontosabban a 18. század vége felé. Ezt feltehetően egy korábbi várfal előzte meg, amelyre a nyugati oldalon nyíló bejáratot védelmező torony is, vastag falaival, nehézkes formájával, de elsősorban földszinti részének boltozásával utalhat.

1995

-
- 9 Veszely Károly: *Erdélyi egyháztörténelmi adatok*. I–II. Kolozsvár, 1860. I. 358, 360, 362, 364.
10 Gyöngyössy János–Kerny Terézia–Sarudi Sebestyén József: *Székelvföldi vártemplomok*. Budapest., 1995. 150.
11 Apor Péter 1717. esztendőről írta: „[Tatárok e] télen sokat mivelkedtek / [Egész] Háromszékig sokszor elérkeztek / [O]jtoznak vár[áig] csak be nem vetődtek.”
12 Kovács András is tanulmányában a templomvár „célszerűtlenségére és teljes hatástalanságára” hívja fel a figyelmet.
13 Kónya Ádám: *A szentléleki törtvonalas vár*. Megyei Tükör, 1980. augusztus 2.

Kérdőjel a Perkő tetején

Kézdivásárhelytől északra a Kászon vize egy igen kedves falun csörgedezik keresztül. (...) A hangulatos falukép és az északkeleti végén a 14. században épült, erődített templom már elég is lenne ahhoz, hogy érdeklődésünket felkeltse, de ezzel még nincs vége a községben található látnivalóknak. Az erődtemplomtól meredeken emelkedik ki a tájból rozsdavörös szikláival a Perkő. A hegy tetején, ahol valamikor az egyik legrégebbi székely végvár állott, igen különös építmény vonja magára a figyelmet: a Szent István-kápolna. (...)

Négyszögletes, de mindegyik falában félköríves karéjjal kialakított kupolás épület, mind a négy karéja fölött huszártoronyral. A középső teret fedő kupolán elhelyezett huszártoronyral együtt így öt tornya van a templomnak. Elhelyezése pontosan keletelt, a nyugati karéj kapuzata kőből faragott és első látásra megállapíthatóan elüt a templom stílusától, később került oda. Egyenes felső lezárása van, amelyet két reneszánsz díszítésű féloszlop tart. A portálé szemöldökgerendájában két címeres pajzs van kifaragva, egyikben átnyilazott vadkan K S betűkkel, a másikban átszúrt szarvas L E betűkkel, közöttük felirat: „Non est mortale quod opto Anno Dni 1686 Die 23 Mart.”

A déli karéj közepén van a rotunda egyetlen ablaka, melytől nyugatra és kissé lejjebb egy másik, befalazott is jól kivehető. A templom anyaga terméskő és téglá vegyesen, a kupoláké és a huszártornyoké tisztán téglá. A falvastagság 85 cm. Tetőzete ma bádog, korábban nyilván fazsindelyes lehetett. Padlózata kváderkő. A belső tér a huszártornyok hosszúkás ablakaiból kapja a fényt, a falak fehérre meszeltek. A nemrég elpusztult oltárkép Szent Istvánt ábrázolta, amint felajánlja koronáját Szűz Máriának.

A rotundától mintegy 22 m-re északnyugatra meglehetősen otromba kinézetű, 3,75 m × 3,75 m alapterületű harangláb áll. Ezekből kissé távolabb, egy nyeregídomon áthaladva érünk a szemben lévő dombtetőre, amely az előzőnél alig alacsonyabb. Itt kőkeresztet találunk, amely érdekes információval szolgál. (...) És valóban, a meglévő alapkövek sejtetik egy patkó alakú szentéllyel kialakított templom egykori formáját. Ennek rajzát Orbán Balázs is közli.

Amilyen különleges látványt nyújt ez a kis kápolna, épp olyan különleges és eltérő a megítélése is. A legtöbb szemlélőjét becsapta vagy legalábbis befolyásolta a kapuzat szemöldökgerendájában jelzett 1686-os dátum. (...) Gaali Zoltán szó szerint átvészi Orbán Balázs leírását és a Perkő alaprajzát.¹ Ugyancsak ez a kiindulási alapja a Bartos Endre által összeállított *Mesél a Perkő – Kézdiszentlélek község monográfiájából* című összeállításának, amely elfogadja a kapuszemöldökben levő évszámot a templom építési dátumának.² (...) Gervers-Molnár Vera, aki elsőként gyűjtötte könyvbe az ország

1 Gaali Zoltán: *A székely ősvárak története, mondája és legendája*. I. 267.

2 *Művelődés*, Bukarest. 1969. január

egykori területén lévő rotundák anyagát,³ ezt a kápolnát nem vizsgálta meg személyesen. Bár a kézdiszentléleki négykaréjos rotundát „feltehetően 13. századnak” itéli, ezt csak Entz Géza szóbeli közlésére alapozza.⁴ Nem csodálkozhatunk azon, hogy Orbán Balázstól kezdődően legtöbbször furcsállták a templomot, és utánzatnak tartva nem tudták saját korába helyezni, hiszen egyedi jelenséget láttak benne. Nem tudhatták, hogy a rotunda előképeit a Kaukázus vidékén és a bizánci építészetben kell keresni, nem ismerték a gyökereket. A rotunda jelentősége azóta vált különlegesen fontossá, amióta két, a kézdiszentlélekihez hasonló alaprajzú templom alapfalai kerültek elő hazánkban. Az egyik a székesfehérvári Szent Kereszt-sírtemplom, amelyet a kutatók Géza fejedelem sírtemplomának tartanak,⁵ és szintén négykaréjos, kisméretű, centrális templom. A másik lelet pedig a Szekszárdon előkerült apátsági – kilencosztatú, centrális – templom, szintén az alapfalai ismertek. A kézdiszentléleki templom – hasonló alaprajzával – segítséget ad a két hazai templom külső képeinek rekonstrukciójához, míg ezeknek előkerülése bizonyítja, hogy a kézdiszentléleki nem „egyedi furcsaság”, hanem megvannak a rokon emlékei építészetünkben, és ez a templom datálásához is új szempontot ad.

Csemegi József hívta fel a figyelmet arra az összefüggésre, amely a misztikus erővel felruházott középkori jelek és jó néhány korabeli templom alaprajza között kimutatható. Tanulmányában⁶ elsősorban a hatszögre szerkesztett építményekkel foglalkozott, melyek eredetét és indítékát a hexagramm ősi asztrálszimbólumában találta meg. Bemutatott egyéb közel-keleti apotropaiikus jeleket és azok építészeti megfelelőit is. Az ősi mágikus varázscsomók egyike a négyzetre fűzött lánckereszt, melynek tökéletes megfelelője a Perkő-kápolna alaprajza. Az ábrán bemutatott masztarai templomot előképének tekinthetjük.

Ezek ismeretében – mivel a legutóbbi helyszíni kormeghatározási kísérlet nem hozott eredményt⁷ – vizsgáljuk meg, mit állapíthatunk meg elméletileg:

1. Nem valószínű az Orbán Balázs által feltételezett 17. századi építés, mert az erre bizonyítékul szolgáló kapuzat későbbi betoldás, és a barokk korban nem volt divat román stílusú templomok utánzása.

2. 10–13. századi építését valószínűsíti ezzel szemben: stílusa, előképei, falazása, falvastagsága, a déli karéjban kialakított ablakának formája,

A Szent István-kápolna alaprajza

3 *A középkori Magyarország rotundái*. Budapest, 1972

4 I. m. 59.

5 Dr. Guzsik Tamás: *Magyar román kori építészet*. Egyetemi jegyzet

6 Csemegi József: *Közép-Európa centrális templomainak építészettörténeti kérdései*. Építés- és Közlekedéstudományi Közlemények, IV. 3.

7 "Szentléleken, a Perkőn végzett ásások a négykaréjos kápolna időrendi besorolásához semmi fontos eredménnyel nem járultak hozzá" – írja Székely Zoltán a sepsiszentgyörgyi múzeum évkönyvében. (*Aluta*, 1974–75. 67.)

valamint hogy az alaprajzilag legközelebbi rokon emlék, a székesfehérvári templom első építészeti emlékeink közé tartozik, 10. századi.

A pontosabb kormeghatározás még várat magára. A hazai szakirodalom ez idáig nem tette közzé a templom alaprajzát, ezért az 1980 tavaszán végzett felmérésünk eredményét itt adjuk közre.

Honismeret, 1981. 6. 37–42.

Újraközölve: *Székelly Újság*, 1990. augusztus 20.

BABÓS IMRE

A kézdiszentléleki Perkő-kápolna

Erdély legkeletibb részében a Háromszéki-medence egyik szép műemléke a 719 m magaslaton: a Perkő-kápolna. A kis község négy körbástyás gótikus római katolikus templomának érintésével a temetőn keresztül, kb. háromnegyed óra alatt feljuthatunk a hegytetőre, a négykaréjos műemlékhez. Fenn a körkép csodálatos. Keletről és délről a Kárpátok hegykoszorúja, északnyugat-észak felől a Bodoki-hegyek, délnyugatról a Brassói-havasok zárják a képet. De előbb nézzük meg a kis harangtorony-házikó mellett álló, öttornyoskás építményt, a négykaréjos kápolnát, idézzük részleteit és múltját.

A kápolna reneszánsz kapuzatát a Kálnoki család készítette, amint a címerekből és vésett feliratából olvashatjuk. A köportálé szemöldökrészén a család jelmondata jelenik

A kápolna reneszánsz portáléja

meg : „NON EST MORTALE QUOD OPTO”. Az átnyilazott vadkan K S, Kálnoki Sámuel, a derékon átszegezett szarvascímer L E betűkkel nejjének, Szárhegyi Lázár Erzsébetnek a címere. A kapuzat függőleges, a bejáró felőli széléken „az idő vasfoga” annyira lekoptatta a köriratot, hogy nem olvasható. Ehhez hasonló kapuzatot leírt Orbán Balázs Sepsikőröspatak község múltjának ismertetésében (*A Székelyföld leírása*, III. kötet, 50.). Az ottani, szintén Kálnoki-kapuzat 1685-ös évszámmal szerepel, és a latin szövegű írást is olvashatjuk. A perkői kápolna kapuzata, mint a lehullott vakolatból látjuk, nem a falazat építésénél került helyére, hanem jóval később. Az előző bejárat szélesebb nyílást igényelt. A kápolnának egy ablaka van a déli karéjban. Keskeny, román ízlésű kiképzés. Egy másik, régi ablaknyílás, az előbbi közelében be van falazva. A kápolna falazata terméskő, kisebb-

nagyobb darabokból áll, jól kötő habarcsban. A belső boltozatok is falazottak. Jó szakemberek alkotásának mondhatók. A tornyocskák téglafalazással készültek, és a szabad nyílások csak a belső világosságot szolgálják – biztosan későbbi beépítések. A keleti karéjrászben levő kőoltárasztal szélének párkányzata hasonlít a kerci 13. századi menze-oltárhoz, amely faragott kockakövekből készült. A perkői pedig falazott, de szép alkotás. A szögletkaréjokban a keleti részen a mellékoltároknak vagy szent szobroknak tartóhelyeket, „asztalkákat” falaztak.

A Mikes-kápolna helyén álló emlékkereszt

Mindent összefoglalva mondhatjuk: a perkői négykaréjos kápolna a román stílus körébe tartozó alkotás a 13. század második feléből. (...)

A nagy kiterjedésű tető északnyugati részén áll még a Mikes-kápolna téglány alaprajzú, a szentély részen a nyolcszög három oldalával záródó alapfalmaradványa. Most emlékkereszt áll benne. (...)

Műemlékvédelem, 1983. 1.

KOVÁCS ANDRÁS

Kézdiszentlélek templomai

Az erdélyi reneszánsz kései, az 1658–61-es pusztítást követő korszakának a feltárásával és értékelésével, noha sok apró részletét ismerjük, máig adós művészettörténet-írásunk. Ezt a korszakot stilisztikai szempontból a késő reneszánsz formák makacs továbbélése jellemzi, s a barokk ízlés megnyilvánulásainak csak igen kevés jelét érzékelhetjük a végórát élő, elszigetelődött erdélyi fejedelemség megrendelőinek körében.

Kézdiszentlélek két egyházi építménye, a római katolikus Szent Lélek-plébániatemplom és a falu fölé magasló Perkön álló Szent István-kápolna¹ ennek a korszaknak a vizsgálatára kínál lehetőséget olyan környezetben, amely felekezeti kötődéseit és a szóba jöhető megrendelők társadalmi helyzetét, igényeit tekintve is úttörője lehetett volna a barokk formák meghonosításának.

Már a település helyzete is különleges, ugyanis területén húzódik a középkori Fehér vármegye és Kézdiszék határa, s ennek következtében, különösen koraujkori fejleményként, a falu jó része is megyei birtokosok kezére került.

¹ Az utóbbi a 19. századtól tulajdonképpen a szomszéd faluhoz, a korábban filiális Kiskászonhoz tartozik, de a szakirodalom kizárólag Kézdiszentlélekkel összefüggésben emlegeti.

A történeti források emlegetnek a környéken egy várat is. Míg ezek egy részének a hitelessége igencsak megkérdőjelezhető, mert Kemény József nyilvánvaló hamisítványainak látszanak,² újabban Entz Géza monumentális adatgyűjteményében találhatunk a Kézdi várra vonatkozó hiteles 16. századi adatokat, amelyeket már nem lehet elutasítani, és amelyek szükségessé teszik a Perkő régészeti kutatását, mert kétségtelennek látszik a forrásokban szereplő várnak a településsel való kapcsolata,³ így nehezen lehetne azt máshol, mint a falu fölött magasló Perkőn keresni.

Ezzel a várral Orbán Balázs hozta kapcsolatba az általa román korinak ítélt Perkő-kápolnát, feltételezve, hogy az az egykori vár „őregtornyának” maradványaira épült volna. A centrális elrendezésű épület alaprajza valóban emlékeztet a románkori kápolnákéra, noha analógiáját nem leljük a középkori magyarországi emlékanyagban.⁴ A négykaréjos elrendezés Kézdiszentléleken a négyzetes hajó oldaléleleinél kisebb átmérőjű és az oldaltengelyekben nyíló félköríves apszisok csatlakoztatásából adódik. A románkori épületekhez viszonyítva jelentős eltéréseket figyelhetünk meg a kápolna felépítésében is. Tekintetbe kell vennünk, hogy az épület arányai, viszonylagosan nagy átmérője és csekély magassága, homlokzatának tagolatlansága, tört kőből épült falai, amelyeknek még a sarokéleit sem kváderesték, téglából épített boltozata, amelyből kis lanternák emelkednek ki s nem utolsó sorban keleti apszisának az ablaktalansága – együttesen olyan jelenségek, amelyek nehezen illeszthetők be az erdélyi középkori építészet világába.

A Szent István-kápolna északnyugat felől

Ezeket a benyomásokat látszik megerősíteni a nyugati apszisban elhelyezett, az apszis körívével megfeleltetett ívelt alapon álló reneszánsz portálé formája, melynek nemcsak a stílusa, hanem talán még a helyitől eltérő kőanyaga is a közeli Brassó emlékeit idézi. A kapuzat „NON EST MORTALE / QVOD OPTO ANNO 1686 / D(ie) 23 MART(ii)” felirata a Kálnoki család jelszavát idézi, és sorait a megrendelők, K(álnoki) S(ámuel) és L(ázár) E(rzsébet) kapcsolt olaszkoszorúba foglalt monogramos címerei osztják meg. A keretet készen hozhatták a helyszínre, és apró kődarabokkal rögzítették előre elkészített ágyába. Ezután került kívül-belül az

2 Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása*. III. Pest, 1869. 111. skk., 113/1–4. jegyzet. IV. Béla 1251. évi és V. István 1271. évi oklevelei hamisítványok. Vö. Karácsonyi János: *A hamis, hibáskeltő és keltezetlen oklevelek jegyzéke 1400-ig*. Budapest, 1902. 106. és 138. sz.; Századok, 1893, 54–55.

3 *Erdély építészete a 14–16. században*. Kolozsvár, 1996. 160., 322. 1513: „castrum Kyzdy”; 1517: „castrum Zenthlelek”; 1518: „castri Zenthlelek”; 1540: „castrum Zenthlelek in sede Kyzdy”. Itt jegyezzük meg, hogy Jánó Mihály szíves szóbeli közlése szerint Székely Zoltán folytatott is régészeti kutatásokat a Perkőn, de eredményeinek a közzététele elmaradt.

4 Gervers Molnár Vera: *A középkori Magyarország rotundái*. (Művészettörténeti Füzetek 4) Budapest, 1972. Az 58–59. oldalon felsorolt példáit löhereívyszerűen kapcsolt karéjok jellemzik, nem karéjokkal bővített négyzetes alaprajzúak, mint emlékünkn.

épületre az a ma legrégebbnek látszó, viszonylag nagy kavicsszemeket tartalmazó vakolatréteg, amelyre belül a freskók megkívánta finomabb vakolatot is felhordták.

A keleti apszisban emelkedő falazott oltárasztal ereklyemélyedéses kőlapját szimára támaszkodó lemez szegélyezi.

A kápolna freskódíszének nemrég napvilágra került töredékeit az 1996-os restaurálást megelőzően tanulmányozhattuk, s megállapíthattuk, hogy azt a patrónusokként számbajöhető Apor–Kálnoki–Mikes rokonságnak egy olyan tagja rendelhette volt meg, akinek a felesége a Petki családból származott, ugyanis az apszist díszítő freskókompozíció heraldikai bal – házastársak esetében –, a feleség címerének fenntartott oldalán a Petki család címerének pelikános sisakdíszje volt kivehető. Az így leszűkíthető patrónusok közül egyedül gr. Mikes Istvánra (megh. 1761), Felső-Fehér vármegye főispánjára (1744), gr. Petki Róza férjére gondolhatunk, s a patrónusnak az ő személyével való azonosítását támogatja a kápolna Szent István titulusa is. Ő lehetett a megrendelője a Szentkorona-tan eszmeiségét kifejező falképnek, ha hihetünk a sematizmusoknak, 1736-ban.⁵

Az eddig elmondottak alapján úgy véljük, alapos indokaink vannak arra, hogy a kápolna építészeti kompozícióját meghatározó alaprajzot ne a középkori világban, hanem a reneszánsz építészetében keressük. Ismeretes, hogy a 15. század utolsó évtizedének és a századfordulónak olasz építész-elméletében milyen jelentős helyet foglalt el a centrális elrendezésű egyházi épületek műfajának kérdésköre. Az olasz reneszánsz építészeti teoretikusai közül – hogy csak a leghíresebbeket említsük – Francesco di

*Az 1932-ben Pál Gyula segédlelkész által készített oltárkép mintegy negyven évig díszítette a kápolna oltárát.
Fotó: Gligor Zoltán*

*Freskó, középen a három főalakkal.
Fotó: Niko*

5 Schematismus venerabilis cleri dioecesis Transsylvaniensis ... pro anno Christi 1882. Albae Carolinae, 1882, 17: „Ecclesia [sc. Parochialis in Kézdiszentlélek] per parochianam communitatem anno 1733 renovata. Turrim ecclesiae illustrissima familia Stephani[?] Kálnoki addidit, aere in illum finem per uxorem praeluadati testamentaliter legato, turrim tandem ad perfectionem deduxit comes Samuel Kálnoki; Susanna comitissa Kálnoki, soror Samuelis [uxor Clementis Mikes] capellam aedificare curavit. Tam ecclesiam, quam capellam illustrissima familia Apor insignibus requisitis providit. ... Ibidem in monte Perkő capella ad Sanctum Spiritum anno 1736 aedificata.” Vö. *Schematismus...* 1830. 95.; *Schematismus...* 1882. 54.

Giorgio Martinit (1439–1501/2) és Leonardo da Vincit (1452–1519), a kivitelező építésszek közül Donato Bramantét (1444–1514) foglalkoztatta az eszményinek tekintett centrális terek problematikája, s valamennyiük munkásságában találunk példákat a karéjokkal bővített négyzetes terek kialakítására vonatkozóan is. Így nem szükséges ragaszkodnunk az igen nehezen indokolható románkori eredeztetéshez, különösen egy ilyen, igen szerény méretű épület esetében. Azt azonban mindenképpen regisztrálnunk kell, hogy az erdélyi katolicizmus kiemelkedő személyiségei közé tartozó Kálnoki Sámuel (1697-től gróf, majd udvari kancellár, meghalt 1706-ban) és felesége, gróf Lázár Erzsébet (megh. 1709) nem a Bécs és nem a katolicizmus által pártfogolt barokk formanyelvnek megfelelő épületet rendelt meg, hanem az Erdélyben még élő reneszánsz formák felé tájékozódott. Ebben szerepet játszhattak a szűkre szabott lehetőségek is, hiszen háborús időkben, Budavár visszafoglalásának az évében készült el a kápolna, egy évvel a balázsfalvi szerződés és évekkel az erdélyi katolikusok számára gyökeresen új lehetőségeket biztosító Diploma Leopoldinum aláírása előtt. Az új, barokk formák befogadása a kápolna esetében így csak a freskódíszítés kialakításakor, 1736-ban regisztrálható. Meg kell azt is jegyeznünk, hogy időközben a kápolna épülete is szenvedhetett, hiszen Thököly Imre 1690-es hadjárata, illetve a kuruc szabadságharc eseményei sem múltak el nyomtalanul fölötte.⁶ Elképzelhető, hogy az említett események annyira megviselték az épületet, hogy a 18. század harmincas éveig használhatatlan volt. Ez magyarázhatja, hogy az 1731-es püspöki vizitáció⁷ említést sem tesz róla.

A reneszánsz és barokk közötti átmeneti korszak időrendi problémáinak jó illusztrációja Kézdiszentlélek másik egyházi épületegyüttesének a története. A középkori eredetű plébániatemplom gótikus épülete torony–hajó–szentély térfűzésű – kiemelkedően értékes tömegkompozíciójú – együttest alkotott egészen az 1980-as évekig, amikor két idomtalan és a külső képét teljesen lerontó oldaltérrel bővítették a szentélyt, megsemmisítve a középkori sekrestyét és – feltehetőleg – külső és belső falfestményeinek jó részét is.⁸ A templomot körülvevő, viszonylag alacsony védőfal Erdélyben teljesen egyedülálló alaprajza a templom hossz tengelyéhez igazodó szimmetrikus szerkezetet alkot, amelynek rövid oldalain ugyancsak szimmetrikusan elrendezett kis kerek tornyocskák fogják közre nyugaton a kapuépületet, keleten pedig a védőfal hegyes, ékszerű kiszögellését. Hasonló, ezúttal páros és szimmetrikus falkiszögellések ugranak ki a hosszoldalakon is. A nem túl magas, 3,5–4 méteres védőfalakat és a tornyokat keskeny és magas, kézi tűzfegyverre méretezett lőrések törik át, amelyek belül ívelt záródású fülkékben kaptak helyet.

6 Orbán Balázs: i. m. 113.

7 Olvasható kötetünk *Írott források tanúsága* című fejezetében. (A szerkesztő)

8 Ma már csak a szentély külső déli oldalán, a koronázópárkány alatt figyelhetők meg középkori eredetű díszítőfestés nyomai. 1996-ban a templom középkori külső homlokzatának a vakolatát minden szakfelügyelet nélkül leverték, s utóbb már csak a törmelékben található jelentős mennyiségű festett vakolatdarabot lehetett megfigyelni.

A templom történetével kapcsolatosan csak a témánk szempontjából fontos, az irodalomban még ismeretlen részleteket emelnök ki. Ezek közé sorolható az, hogy a késő gótikus épületet a 17. század végén új bútorzattal látták el. A szobrokkal gazdagon díszített főoltár⁹ majdnem egyidőben készült a Perkő-kápolnával, 1685-re utal a Szentlélek eljövételét ábrázoló oltárkép kronosztichonja. Formái – eltekintve későbbi színezésétől – a Csíkban s a szász vidékeken fennmaradt hasonló asztalosmunkákkal rokonítják. Az oltárkép kompozicionális részletei arra a 17. századi stíluskörnyezetre jellemzőek, amelyben az alakok csoportosítása és élénk, kissé naív gesztusaik jelzik csak az érzéketesebb, mozgalmasabb barokk kompozícióra utaló törekvést. Ezzel az oltárral közel egyidős a templom Szent Antal-mellékoltára is. Ennek a bútorzatnak az elkészülése egyrészt Szebelébi Bertalan plébános, kézdi főesperes mecénatúrájára, másrészt ugyancsak Kálnoki Sámuel gróf patrónuskodására utal.¹⁰

A templom 19. század vége előtt keletkezett s a különböző építkezések és javítások időrendjét rögzítő felirata 1701-ben jelez újabb építkezéseket, akkor és 1713-ban építhették át a tornyot, majd 1736-ban elkészülhetett az orgonakarzat is.

Ezekkel a munkálatokkal párhuzamosan készült el a cinterem körüli kerítés is. A történeti adatok arra utalnak, hogy 1731-ben az új kerítés még csak épülőfélben volt, a forrás szavait idézve: „Kereteisse új vagyon, mellynek még hejja vagyon.”¹¹ Különleges formája a kutatók szemében a 18. század föld- és téglajerődtményeit idézte, így többen is ennek függvényében keltezték – a hibás interpretáció ellenére helyesen – a 18. század elejére.¹² Ez az újonnan feltárt adat kétségtelenül arra utal, hogy a kuruc szabadságharc viszontagságaiban sokat szenvedett közösség határozhatta el a védőfal megépítését, és azt a következő évtizedekben valóra is váltotta.

Ez a kétségtelenül homogén szerkezet azonban nem a francia erődítési rendszer elveiből indul ki. (A korszerűséget ebben a műfajban a gyulafehérvári fejedelmi palota és székesegyház védelmére a kuruc szabadságharc vége felé emelt tört vonalú földmű példázza.) Első pillantásra nyilvánvaló ugyanis, hogy a francia erődítési rendszertől idegenek nemcsak a törekeny tornyocskák – amelyeknek az eresztét egy magasabb ember elérheti –, hanem a vékony, földtöltéssel meg nem támasztott védőfalak is. Márpedig ezek szerves alkotóelemei az együttesnek, s a kompozíciónak éppen ezek a 18. században már elavult, régies elemei világítják meg a helyes származtatás felé vezető utat.

9 Lásd az említett vizitáció kötetünkben közzétett jegyzőkönyvének 4. számú tételét! (A szerkesztő)

10 A főoltár retabulumának golyvázott párkányát összefogó oromzat mezejében látható, szimmetrikusan ívelt reneszánsz pajzsba foglalt címer hármashalmon lépő, mancsában három nyílvevőt markoló oroslánt ábrázol, tulajdonosát, aki az oltár megrendelője volt, eddig nem sikerült azonosítanunk. A Boldogasszony-oltár megrendelője Szebelébi Bertalan volt. A ma is meglévő főoltárat az oltárképen látható felirat kronosztichonja szerint 1685-ben építették: Et appar VerVnt IpsIs DispertI-/tae LingVae tanqVaM IgnIs spI-/rItVs sanCtI Act.25[!: 2, 3].

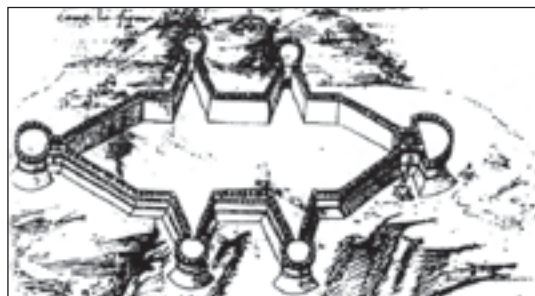
11 Lásd az említett vizitáció kötetünkben közzétett jegyzőkönyvének 2. számú tételét! (A szerkesztő).

12 Kónya Ádám: *A szentléleki törtvonalas vár*. Megyei Tükör, 1980. aug. 2.; uő: *Őrizendő örökség*. Fórum, 1984. augusztus (a Megyei Tükör melléklete); Gyöngyössi János–Kerny Terézia–Sarudi Sebestyén József: *Székegyföldi vártemplomok*. Budapest, 1995. 146–151.; Tüdös S. Kinga: *Erdélyi védőrendszerek a XV–XVIII. században*. (Háromszéki templomvárak) Budapest, Püski, 1995. 133–140.

A kézdiszentléleki védőrendszernek elsősorban a teljes célszerűtlensége és hatástalansága ragadja meg a figyelmünket. Ilyen 80 cm vastagságú falakkal és ezekkel a földszintes tornyocskákkal nyilvánvaló, hogy az ágyútűz elleni védekezésre egyáltalán nem gondoltak építői. Mosolygásra készítő igyekezetük, amely a zordonságot, a harciasság képzetét tornyocskákban és megtört vonalú kötőgátakban fogalmazta meg, olyan „védműveket” hozott létre, amelyben 5–6 méteres falszakaszok képviselték az olló funkcióit, a „keresztűz” lehetőségét pedig az ezeket áttörő 2–3 pár lőrés biztosította; természetes, hogy ezek hatékonysága ilyen méretek és néhány kézi tűzfegyver alkalmazásával semmiben nem múlja felül az egyszerűbb formájú kötőgátak harcászati értékét.

A védőmű tervezőiről azonban éppen ezek a formák és méretek árulnak el sokat. Ha hatékonyságról és védelmi funkcionalitásról nem beszélhetünk, ha tekintetbe vesszük azt is, hogy ez a furcsa szabályosságú, csillagsokszög körvonalait idéző védőfal lényegesen kisebb alapterületet kerít, mint amekkorát valamilyen szabályos sokszögű alaprajz alkalmazásával ugyanilyen kerületű kurtinákkal körülfoghatott volna, nyilvánvalóvá válik, hogy a várfal építői ilyesmire nem törekedtek túlságosan. Elég azonban egyetlen pillantást vetnünk az alaprajzra, hogy belássuk, hogy e rajz játékos fantáziája, szimmetriája, szabályossága és formagazdagsága kelthette fel az építetők figyelmét. Minthogy a várhoz közelítő vagy a cinteremben előrehaladó gyalogos legfennebb a térképzés nyugtalanító szeszélyességét érzékeli, arra kell gondolnunk, hogy eredetileg is e csodálatos, soha nem látott alaprajz termékenyítette meg az építők/építetők képzetét.

Erdély és a Székelyföld koraujkori építészetében találunk reneszánsz erődítményeket, ismeretesek azok a formák is, ahogyan Marosvásárhely, Árkos, Illyefalva 17. századi lakói újraértelmezték Váradnak vagy Fogarasnak az ő közmunkájukkal is kiépített bástya erődítményeit a 17. században. Az előbb említett emlékek mindegyike esetében érvényesül is a harcászati célszerűségnek legalább az az alapvető követelménye, hogy a védett terület nagysága és a védőöv hossza optimális, gazdaságos arányban álljon egymással. Ezekről el is mondhatjuk bátran, hogy építőik a fejedelmi építkezéseken szerzett tapasztalataikat gyümölcsöztették, s ugyanolyan eredményekre jutottak, mint a reneszánsz építészek 16. századi nemzedékei, akik a várformákból kiindulva tervezték meg lakószárnyakkal határolt sarokbástyás vagy saroktornyos kastélyaikat. Ilyen előképről esetünkben nincs szó, és a potenciális ostromlót rémítő díszlet elkészítését a kor gazdaságossági elvei eleve kizárták volna, ha Kézdiszentléleken, ahol a házak kerítéseit is fejtett kőből rakták, a kőbánya nem lett volna a templomtól mintegy 50 m távolságra. A falu köfajtásban jártas

Francesco di Giorgio Martini rajza

lakóit így a gazdaságtalan építkezés nem érintette annyira súlyosan, hogy lemondtak volna az érdekes, a közeli és távoli környéken egyedülálló struktúra megvalósításáról.

Az érdekes alaprajz forrását csak találgatni tudjuk. Kizárható véleményünk szerint képzett építész/hadi-építész részvétele a tervezésben, mert ilyen megoldást tapasztalt szakember

a 18. század elején nem ajánlhatott. Arra kell gondolnunk tehát, hogy valójában valamilyen építészeti traktátus illusztrációi mozdíthatták meg az építkezők fantáziáját. Ezek közül különösen azoknak van jelentősége, amelyek Francesco di Giorgio Martini kéziratára vezethetők vissza. A nagy sienai építész 15. század végén keletkezett rajzai között találunk ugyanis olyanokat, amelyeket ő hegyes vidéken épült városok erődítésére ajánl, és amelyeket – mondanunk sem kell – soha nem viteleztek ki. Ezekben a rajzokon a megtörő falszakaszok 2–300 méter hosszúságúak, azaz legalább egy nagyságrenddel haladják meg a kézdiszentlélekiet, s ő esetenként az ékek csúcsára is tornyokat, hengeres védműveket illesztett, amelyek tökéletesen meg is feleltek a 15. századi harcászati, az oldalazó tüzelésre irányuló elképzeléseknek. A rajzokat kísérő jegyzeteiből az is kiderül, hogy az ilyen erődítmények hegyek lábához építve is hatékonyak, mert az ostromágyúk – szerzőnk a 15. századvégen csak közvetlen célzásra alkalmas tűzszerszámokra gondolhatott – felrobbannak, ha a hegyről lefelé fordítják őket.¹³

A sienai mester kézírata és a 16. században megsokasodó traktátusok közötti kapcsolatra egy másik sienai építész rajza világít rá: Baldassare Peruzzit (1481–1536) is megejtette földije rajzának varázslatos szabályossága, mert az ő hagyatékában is megtaláljuk a 16. század első felében taktikailag már mindenképpen indokolhatatlan tervnek egy változatát.¹⁴ Minthogy Peruzzi rajzai Sebastiano Serliot (1475–1554) és Giacomo Barozzi da Vignolat (1507–1573) is inspirálták, nem elképzelhetetlen, hogy az ő hatásukat közvetítő generáció számtalan traktátusának valamelyikében is előfordulhatott ennek az érdekes „disegno”-nak valamilyen változata. A csak nagyságrendekkel mérhető léptéktévesztés, ami a kézdiszentléleki erődítményt és a sienai mester eredeti elképzelését elválasztja egymástól, ugyancsak közvetett bizonyítékot kínál arra, hogy a székely közösség egy tanult fia vagy éppen művelt, bibliofil patrónusa által közvetített rajz hatására választotta ezt a megoldást a 18. század húszas éveiben.¹⁵

A közvetítő személyével kapcsolatban ugyancsak találgatásra szorulunk. Az 1731-es vizitációs jegyzőkönyv a templom patrónusai közül Apor Pétert és felségét, Kálnoky Borbálát említi. Számunkra ellenőrizhetetlen, de hitelt érdemlőnek tűnő forrásból származnak azok a Schematismusokba foglalt adatok, amelyek az előbbieket mellett – amint az 5. számú jegyzetből kiderül – Kálnoky Sámuel gróf és húga, Zsuzsanna támogatását emelik ki. Így nem lehetetlen, hogy az a bizonyosan olasz nyelvű hadiépítészeti munka, amelynek a címét gr. Kálnoky Antal tábornok könyveinek 1761-ben készült leltárában latinizálva „*De fortificatione. Guardia, difesa et expugnatione*” formában jegyezték volt fel, esetleg még Sámuel gróf (megh. 1706), vagy inkább fia, Ádám csiki főkapitány

13 Francesco di Giorgio Martini: *Trattati di architettura ingegneria e arte militare*. A cura di Corrado Maltese. Transcrizione de L. Maltese Degrassi. Milano, 1967. 446. Tav. 252: „da la parte delle montagne non ponno le mura essere bombardate, perché all'ingiu traendo ogni bombarda bisogna che in brevi colpi si granghi per lo moto violento del foco, el quale naturalmente tende al in su, [come molto volte per esperinza ho visto]...”

14 Hajnóczy Gábor: *Az ideális város a reneszánszban*. Budapest, 1994. 195/36. kép

15 Tüdősné Simon Kinga: *A Kálnoky család XVIII. századi könyvtára*. In: *Emlékkönyv Jakó Zsigmond nyolcvanadik születésnapjára*. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadása, Kolozsvár, 1996. 492–501. 57. tétel.

(megh. 1719) könyvei közül származhatott.¹⁶ Úgy véljük ugyanis, hogy a könyvtár 1761. évi tulajdonosának katonai érdeklődését a listában felsorolt könyvek közül a szép számmal előforduló német és latin(?) nyelvű fegyvernemi szabályzatok meg francia nyelven íródott korszerűbb katonai munkák jellemezhették, s velük szemben az erődítésekről szóló olasz traktátus, egy sor más, ugyancsak olasz nyelven íródott irodalmi és vallásos alkotással együtt a bécsi tanulmányaiból olasz házastárssal hazatért Ádám grófnak, Apor Péter sógorának a könyvgyűjteményéhez inkább illett volna. Minthogy ő a templomkerítés elkészítésének idején már nem élt, valószínű, hogy az érdekes, de erősen elavult rajzra a család valamelyik katonai dolgokban nem túl járatos tagjának választása eshetett.

Ebben a kontextusban nincs mit csodálkoznunk a Perkő-kápolna alaprajzán sem, hiszen éppen olyan, a traktátusok által terjesztett tipológiai vonulatba illeszkedik, amilyenek a plébániatemplom erőd-díszletét is köszönhetjük.

In. Kovács András, Tüdös S. Kinga: *Kézdiszentlélek templomai*. Két tanulmány. Kézdivásárhely, Ambrózia Kiadó, 2003

MAGYARI LAJOS

Templomok a múlt időkben

Kevés faluhelyen található egyházi építményt ér az a tisztesség, hogy könyvespolcnyi irodalom szülessék róla. Háromszéken ezt elsősorban a gelencei, Szent Imréről elnevezett műemlék templomról mondhatjuk el, s az Árpád-korban, valószínűleg a 13. század folyamán épült, eredetileg román stílusú, de a későbbi korok építészeti ízléseit – gótika, reneszánsz – egyaránt fölmutató építmény méltán köti le az építészettörténészek és a műtörténészek figyelmét, hiszen megmaradt és nagyrészt feltárt falfestményei, freskói okán is joggal védett műemlék, egy UNESCO-listán szereplő monumentum. A sort lehet folytatni: Zabola vártemploma, a sepsiszentgyörgyi és illyefalvi templomerődök, a kilyéni unitárius templom, a bibarcfalvi Szent László-freskókat őrző református templom, a lemhényi-kézdialmási reneszánsz-barokk egyházi épületegyüttes, a berecki, kézdipolyáni, torjai, futásfalvi római katolikus, a sepsiszentkirályi, kézdivásárhelyi, kovásznai, lisznyói és még annyi más helységünk protestáns templomai kíváncsognak a lajstromra, hogy írásunk szűkre szabott tere nem is engedi felsorolni mindüket.

16 A kézdiszentléleki templomvár alaprajzának lehetséges eredeztetésével kapcsolatosan vö. Kovács András: *Francesco di Giorgio Martini és a kézdiszentléleki templomvár*. Egy olasz reneszánsz építészeti traktátus erdélyi recepciójáról. In. *Művelődési törekvések a korai újkorban*. Tanulmányok Keserő Bálint tiszteletére. Szerk. Balázs Mihály, Font Zsuzsa, Keserő Gizella, Ötvös Péter. Szeged, 1997, 299–305.

Gazdag épített örökségünk van, s e gazdagságban is jeles helyen áll Kézdiszentlélek két csodálatos architektúráis öröksége: a község nevét is adó, várfallal övezett Szent Lélek-plébániatemplom és a Perkőn álló Szent István-kápolna, melynél Felső-Háromszék katolikusai évente megtartják első, szent királyunk tiszteletére és emlékezetére figyelmeztető búcsújukat, mely lassan-lassan a csíksomlyói híres Mária-búcsú méltó társa lesz.

E két építményről valóban könyvespolcnyi irodalom született – főleg, ha tekintetbe vesszük az összefoglaló művekben, folyóiratokban történt közléseket –, de monografikus igényű könyv először most, a kézdivásárhelyi Ambrózia Kiadó jóvoltából jelent meg*, mely helyesnek és üdvösnek találta, hogy két történészünk, illetve művészettörténészünk tanulmányait egybeszerkessze és pompás kis könyvet ajándékozzon az Olvasónak, a múltunk, örökségünk iránt érdeklődőknek. A szemre-fogásra is ízléses, szép, gazdagon illusztrált könyv dr. Kovács András és dr. Tüdős S. Kinga tanulmányait tartalmazza, melyek – szinte egybehangzóan – tisztázzák a műemlék épületek keletkezési idejét, körülményeit, rávilágítanak építészeti, művészettörténeti értékeikre, s mellesleg tévhiteket oszlatnak el eme építmények genézisének értelmezése körül. Mert vannak ilyenek – s vélhetően lesznek is még –, s azon sem kellene csodálkozni, ha némely művészettörténészünk, helytörténészünk vitába bocsátkozna a könyv szerzőivel, kik az eddigi hiedelmekkel szemben mindkét épületet az erdélyi reneszánsz becses alkotásainak tartják, vitatván – főleg a perkői kápolna esetében – román kori eredetüket.

A vita lehetősége nyitott, ám e remek kis könyv föltétlenül nyereség.

*Kovács András, Tüdős S. Kinga: *Kézdiszentlélek templomai*. Ambrózia Kiadó, Kézdivásárhely, 2003. A bevezetőt írta: dr. Borcsa János. Nyomdai munkák: Charta, Sepsiszentgyörgy. Grafikai szerkesztő: Kisgyörgy Tamás.

Háromszék, 2003. augusztus 16.

Látogatók a kápolnánál 1964-ben

A Szent István-búcsú színhelyén

Felső-Háromszéken csaknem mindenfelől szembeötlő a Kézdiszentlélektől északra, meredek oldalaival felmagasló Perkő. Noha oklevél már a 13. század derekán királyi várat említ „*castrum nostrum Regium Zent Lelewhk*” megnevezéssel, az eddigi kutatások a hegyorom fennsíkján eddig még nem tudtak azonosítani. A hadászati rangú fekvésű és alakzatú felszíninformát csaknem lehetetlen, hogy ne használták volna ki védelmi-megfigyelő célra.

Kónya Ádám rajza

A kutatások azonban feltárták a tető fennsíkjának délnyugati peremén egy sokszögletű végződésű, egyhajós kápolna (vagy kisméretű gótikus templom?) alapfalait. Tőle keletre emelkedik a négykaréjos alaprajzú *Szent István-kápolna*. (...) Ezúttal csak annyit, hogy a széles körben elterjedt vélekedéstől eltérően aligha épülhetett 1736-ban. Nyugati oldalán levő, gyönyörűen faragott, reneszánsz kőajtókerete is korábbi, 17. századi. Az utolsó helyreállítás idején jól lehetett látni a falban, hogy utólag tették be oda. Lehet, hogy éppen 1736-ban. És feltételezhető, a közeli Tarnóczy-várkastélyból szállították át.

A Perkő délnyugati lejtőjének alján, a kiugró sziklafokra épült várkastélyt már Orbán Balázs is romosan látta; azonban akkor még két emeletnyi magasságban állottak reneszánsz kőfaragványos falai, amint azt fényképen is megörökítette. Feltárása a közeljövő egyik feladata lesz.

A Perkő déli és keleti oldalán köfajtók sora éktelenkedik ugyan, azonban az alatta levő temetőben, mintegy kárpótlásként, vidékünknek talán legszebb kökeresztes temetője tekinthető meg.

Tőzsomszédságában emelkedik a katolikus plébániatemplom, érdekes törtvonalú várfallal övezetten. Öt évszázad egymást követő művészeti stílusai ötvöződnek ebben az épületegyüttesben.

A templomhajó északi támpilléreire látható kődomborművek talán még a mostanit megelőző, félköríves ízlésű templomból származnak. Lukács evangélista jelképes állatát, az ökröt (fej), illetve a Máté jelképét, az angyalt (fej) ábrázolják. A templomhajó

és a szentély egységesen *gótikus a 15. századból* (támpillér-, kőműves, csúcsíves ablaksor). A kaputorony nyugati kapuszárnyain faragott kazetták a *reneszánsz* ízlés-világát idézik. A templombelső és berendezése *barokk*, azonban a cikornyás barokk „köntös” alól, a szentély északi falán elővillan a gazdagon díszített, gótikus szentségtartó. És a törtvonalas várfal? Alighanem a francia *Vauban* hadmérnök-marsall által, a 17. század végén kidolgozott erődítményrendszer háromszéki, egyszerűsített változata. Az alacsonyan húzóódó lőrészor a csíki templomkastélyok világát idézi; a kerek, játékosan derűs védőtornyok pedig a gyergyószentmiklósi örmény katolikus templomkastély képét juttatják eszünkbe.

Építészeti műemlékként tartjuk számon a közelben emelkedő *plébánia épületét* is, amely a jellegzetes 18. századi háromszéki kúriák (udvarházak) formavilágát őrzi. Téglány alaprajz, középen előreugró pilléres-boltíves tornác, ácsremekmű tartotta ún. duplatető.

A Könczey-Páll-udvarház. Fotó: Borcsa Imola

Típus-épületek voltak ezek is a maguk korában! Mégis jól megkülönböztethető részletformáik révén valódi egyéniség valamennyi. Példa erre még két, ugyancsak Kézdiszentléleken fennmaradt kúria. A *Páll család* tulajdonában levő udvarház (73. sz.) a kőtornác oromfalán látható felirat szerint 1608-ban épült, újjátartott 1829-ben. Így látható ma is. Hasonlítsuk össze a plébánia épületével. Feltűnőek a tetőt élénkítő padlás-világító, kontyolttetős ablakok, a boltíves tornác eltérő aránya, eltérő bejárati megoldás. No és az északkeleti sarkán emelkedő, magas kőkapulábak sorozatába fogott bejárók látványos együttese.

Megint más a *Tamás Elek-féle ház* (170. sz.). A pilléres-boltíves tornác még a késő reneszánsz udvarházak utánérzése. Az eszterháj felett, enyhén ívelt barokkos ízü oromfal emelkedik. Az ablakok felett, Napóleon császárságának időszakára emlékeztető empire füzérsor tagolja a falat. És az épületsarkok armírozottak. Mindehhez, ráadás-ként, az előbbi elemek ellenpárjaként, a telekre vezető kapu kőlábai felett fából készült galambdúcos tető.

Háromszék, 1990. augusztus 19.

Felső-Háromszék népi építészetéről

1.

Háromszéken, az északkeleti részeken, Kézdiszék népi építésze – a vidék falvainak eldugott földrajzi fekvése miatt – talán a legegységesebben, legépebben maradt meg. A Perkő alatt fekvő Kézdiszentlélek – a községközpont –, a hegy északnyugati tövében lévő Kiskászon – jóízű borvízforrásaival –, a medence északi peremére épült Kézdikővár, régi nevén Peselnek és a szomszédos Szárazpatak falvai még sok föltárássra váró értéket őriznek.

E térségnek, számon tartott műemlékein túl (várak, templomok, udvarházak, kastélyok) népi építésze, gazdasági épületei, kapui, kerítései is figyelmet érdemelnek.

A lakóházak általában két- vagy háromszatúiak, fából vagy téglából épültek. Több típust különíthetünk el:

- az épület hosszanti oldalának közepén vagy szélén nyitott, sok esetben zárt ereszt inkább a fából ácsolt házak jellegzetessége;
- szintén fából készültek a széles ereszes, hosszú tornácos lakóházak is, melyek tornácmellvédei szépen díszített deszkaszerkezetek;
- a téгла- és kőépületeken gyakori a kiugró, barokkos oromfallal díszített, árkádos, íves nyílású tornác. Ez inkább az igényesebb, módosabb lakóházakra, kisebb udvarházakra jellemző.

Az ablakok általában kisméretűek, mives vasráccsal vagy különbözőképpen díszített fatáblákkal védettek. Az ablakszárnyakat az osztólécek négy vagy hat részre tagolják.

Beosztásában, szerkezetében a ház a részletek tisztaságát, logikus, egyszerű megoldását mutatja. A rendkívüli arányok, az eredetileg zsindeellyel, majd cseréppel fedett tetők monumentalitása, a bejáratnak oszlopokkal, oromfallal, ívekkel való mindenkori hangsúlyozása, a fehér meszelés ad ezeknek az épületeknek különleges bájt.

Általában a lakóház rövid oldalával fordul az utca felé, előtte kis virágoskert. A kétablakos utcai homlokzat az elsőszobát vagy tisztaszobát rejt.

A gazdasági épületek a lakóháztól külön állnak, általában arra merőlegesen, lezárva a hátsó udvart. Az istállók, csűrök, ólak fából épültek, nemes arányokkal, magas, zsindeellyel vagy cseréppel borított tetővel, széles eresszel. A téglából épített gabonásoknak is visszatérő díszjele a barokkos, karéjos oromfal.

A porta minden tartozékán látszik a székely ember díszítő kedve, ügyessége, mindenhez-értése.

A lakóházak és telkek fontos tartozékai a kapuk, kerítések. Felső-Háromszéken gyakori a kőből, téglából épített, vastag, nagyméretű, fehérre meszelt kapubálványok közé állított nagykapu és gyalogkapu. Az oszlopok négy síkú cseréptetővel fedettek.

KÉZDI SZENTLÉLEK
533. szám

TÁVLATI RAJZ

A mestergerendán:

"EZEN HÁZAT ÉPÍTETTE: OLÁH LAZÁR ÉS NEJE
BARCSA BORBÁLA 1898. M. J. VIK."

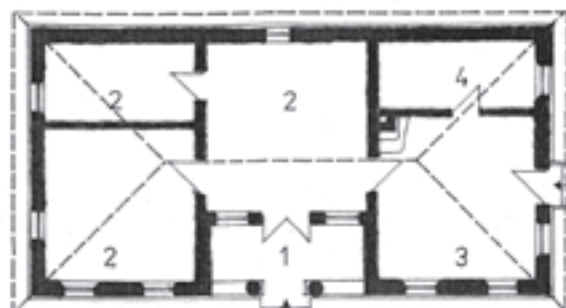
Oláh Béliáné háza
épült 1898-ban

SZERKEZET

falazat: téglá
alaplábazat: kő
födém: deszkafödém,
cserefa gerendák
tető: támasztott szarutás
faragott fenyő
héjazat: csérep

BEJÁRATI HOMLOKZAT

1 nyitott ereszt
2 szoba
3 konyha
4 kamra

0 1 2 3 4 5m

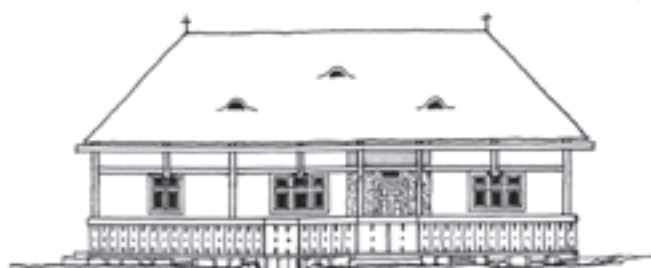
ALAPRAJZ

M. DEYER KATALIN, 1978.

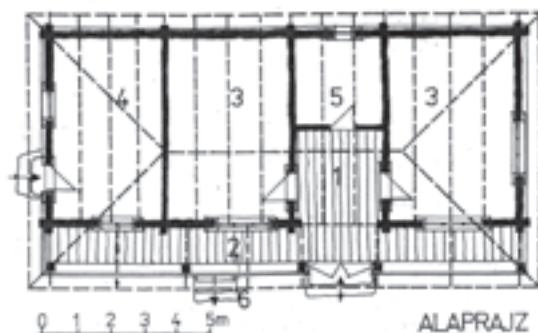
KÉZDŐZENTLÉLEK
442. szám

TÁVLATI RAJZ

BEJÁRATI HOMLÓKZAT

ALAPRAJZ

épült 1880 körül

SZERKEZET

falazat: fenyőfa boronafal
gerézdelve

födém: deszkafödém fenyő-
fa gerendákkal

tető: támasztott szarutás
faragott fenyő

héjazat: zsindeley

MELLVÉD RÉSZLET

1. nyitott ereszt
2. tornác
3. szoba
4. konyha
5. kamra
6. pincelejtő

M. BEYER KATALIN, 1970.

KISKÁSZON

TÁVLATI RAJZ

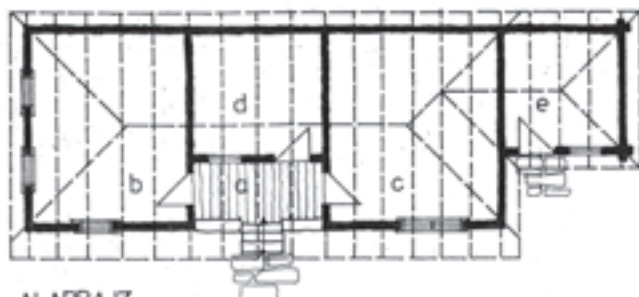
Pál Sándor háza
eredetileg Keresztes Veroné
épült 1870-80-ban

BEJÁRATI HOMLOKZAT

SZERKEZET

falazat:
fenyőfa boronafal
födém: deszkafödém
fenyőfa gerendákkal
tető: támasztott szaru-
fás faragott fenyő
héjazat: cserép
eredetileg zsindely

ALAPRAJZ

0 1 2 3 4 5m

a. nyitott eresz
b. első ház
c. hátsó ház
d. kamra
e. nydrikonyha

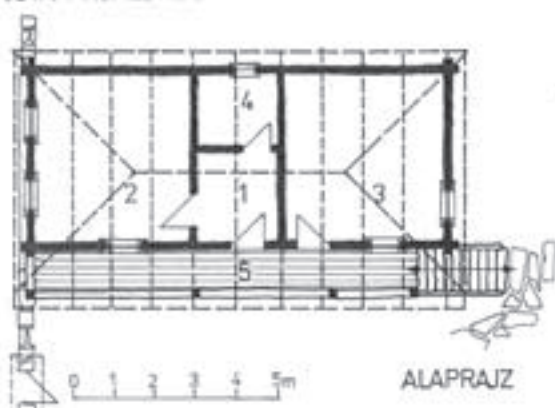
M. BEYER KATALIN, 1978.

Kiss Ferenc háza
épült 1932-ben

SZERKEZET

falazat: alagsor: kő
földszint/tenyőfa boronccal gerezdélve
födém: deszkafödém fenyőfa-gerezdékkel
héjazat: zsindely
tető: támasztott szarufás faragott tenyő

alagsor: konyha, pince
földszint: 1. zárt eresz
2. első ház
3. hátsó ház
4. kamra
5. toroncs

M. BEYER KATAJN, 1976.

2.

Sokszor négy vagy hat kapubálvány őrzi a bejáratot, mint ezt a kézdiszentléleki régi Kőnczey–Páll-kúriánál láthatjuk. Van eset, hogy a vastag kőoszlopok magas ívvel vannak összekötve, tetején barokkos, karéjdíszes oromfallal, közéjük ékelve állnak a díszesen ácsolt, faragott faparkok. A gyalogkaput is magába foglaló, sokszor dupla galambdúcú kétszárnyú nagykapu inkább Közép-Háromszékre jellemző. Ezek a népi faragás igazi remekművei; a rajtuk föllelhető festett, faragott díszítő motívumok átöröklött ősi jeleket hordoznak, melyek valódi értelme már régen elhomályosult.

A kerítés függőleges irányban sorakozó deszka, felül háromszögű levágással, vagy faoszlopok közé vízszintesen behelyezett széles fasztrépa. Felső-Háromszéken – elsősorban Kézdikőváron – izgalmas, érdekes faluképet nyújtanak a mindenütt jelen levő vakolatlan kőkerítések. Ezek és a fehérre meszelt téglakerítések egy- vagy kétsíkú cserép-, régen zsindelethéjazattal fedettek. A kőben gazdag vidék önmagától kínálta ezt a megoldást. Itt a gazdasági épületek nagy része is kőből épült.

Ezek az építészeti emlékek éppúgy, mint a hagyományos faluképek és gazdálkodási formák, a fölgyorsult társadalmi változások nyomán eltűnőben vannak. Megőrzésük, legalább rajzokban, fényképfelvételeken nemcsak néprajzosoknak, hanem a vidéken élő értelmiségieknek is fontos feladata.

Részlet a szerző 1984-ben megvédett doktori értekezéséből

Kézdikővári látkép. Fotó: Vargyasi Levente

Vizek világa

A kézdiszentléleki vízimalom néhány évvel ezelőtt keltette fel érdeklődésünket. Dolgozatunk megírásához hasznos történelmi és elméleti ismereteket szereztünk Márton László *Vízimalmok Erdélyben* című könyvéből (Csíkszereda, Pallas–Akadémia Könyvkiadó, 2003) és Ozsváth Gábor Dániel *Malmok, molnárok, őrlők Csernátonban* című dolgozatából (*Acta, 1998.*, Sepsiszentgyörgy–Csíkszereda, 1999).

A vízimalmok megjelenése Kr. e. több évszázadra vezethető vissza. A legrégebbi feljegyzés a görög Sztrabontól származik, aki bemutatja azt a vízimalmot, amely Pontosz király udvarában működött már Kr. e. 63-ban. A koraközépkor vízimalmainak teljesítménye viszonylag alacsony volt, 120–150 kg gabonát öröltek óránként, de ez is óriási előrelépést jelentett abban a korban, amikor két rabszolga kézi hajtású darálójával csak 5–7 kg gabonát tudott megőrölni ugyanennyi idő alatt.

A vízimalmok fennmaradtak egészen napjainkig, mert társadalmi igényt elégítettek ki, és ma is csodálatot váltanak ki a nagy tudás alapján készült elmés szerkezeti megoldások. Ugyanakkor az emberi kapcsolatok ápolásában is fontos szerepet töltek be: az őrlésre várakozók barátságot kötöttek, gondolatokat, híreket cseréltek, egymás közösségi szokásait ismerték meg.

Vízimalmok Erdélyben és a Székelyföldön

A vízimalmok Erdély gazdasági életében is szerepet játszottak, nem véletlen, hogy Erdély számos pontján ma is megtalálhatjuk őket. Erdély domborzati és vízrajzi jellegzetességeinek köszönhetően különleges adottságokkal rendelkezik. Bővízű folyóit számos gyorsfolyású hegyi patak táplálja. Az Olt, a Maros, a Kis-Küküllő és a Nagy-Küküllő, a Kis- és a Nagy-Homoród, a Feketeügy felső szakasza, és ezen folyók vízgyűjtő területéhez tartozó több száz gyorsvízű patak, köztük a két megyén áthaladó Kászon pataka, kiváló feltételeket és lehetőségeket teremtett a vízimalmok működéséhez.

Írásos dokumentumok hiányában nehéz eldönteni, mikor épültek Erdélyben az első vízimalmok. Feltehetően a Ferences rend szerzetesei már ismerték és alkalmazták a vízikereket. Noha a székelyföldi települések többsége már a 14. század közepén fellelhető a pápai regestrumban (1332–1334), malmokról még említést nem találunk. Azonban a 16. század második felében már egyre több malmot építenek, erre utal az 1589–1591-es évekből fennmaradt több tucat oklevél, törvényszéki jegyzőkönyv is, amelyek a malmok gátjairól, a malmok hasznáról, a malomhelyek adás-vételéről, a malmok örökléséről, pusztulásáról számolnak be.

A malom és a hozzá tartozó épületek

Az udvar minden molnárportán tágas, ahol egyszerre több szekér is elfér, és könnyedén meg tud fordulni. Ugyanis az őrlőt hozó szekerek gyakran összetalálkoztak a malomban, főleg amikor gyengébb volt a víz. Egy kisebb helyiség volt kialakítva

a malomépületen belül a várakozók számára, ahol az örletők ismeretséget kötöttek, szóba elegyedtek egymással.

A malomház rendszerint a lakóházzal egy fedél alatt vagy ahhoz nagyon közel épült. Belőle nyíltak a gabona tárolására szolgáló helyiségek. Belül mindig legalább két vagy három szint található: padló, kőpad és szitapadlás. Az örleménnyel teli zsákok az alsó szinten sorakoztak. Innen két-három lépcső vezet a szitapadlásra, ide állították fel a három fokozatú szitát és/vagy a gabonarostát a szemek tisztítására. A lisztet a lisztes ládából a deszkacsatornában lévő kanalas felvonó vitte a szitába, amely a három féle lisztet és a korpát választotta szét. A család a malomhoz legközelebb eső helyiségben aludt, hogy hallják meg éjszaka is, ha jelzi a harang, hogy lejárt a garat. Majdnem minden portán épült egy nyári konyha, ahol a család nyáron a mindennapjait élte.

A malom után a második legfontosabb építmény a csűr, amely többnyire a házzal átellenben található. Magába foglal istállót öt-hat nagy állat számára, tíz-tizenkét férőhelyes disznóolat, illetve a számukra szükséges szálastakarmány, a termény, valamint a szekerek befogadására alkalmas szint. Minden molnárportán fontos volt az állattenyésztés. Tartottak malacot, lovat, tehenet, juhot, kecskét és szárnyasokat. A fészert több szekér befogadására méretezték, hiszen ide állították be az örletők a szekereiket, míg a sorukra vártak.

A különböző műhelyek a malom karbantartását szolgálták. A molnároknak igen sok alapszakmában jártas szakembereknek kellett lenniük. A vízszabályozás gondjai, a fából készült mechanikus szerkezetek elkészítése, az épületács-szakma minden titka a vízimolnár tudásköréhez tartozott. Igazi ezermesterként kellett bizonyítani a szakmájában.

Malmokat hegyi patakok mentén már az Árpád-korban is építettek. Építőik a környező erdők fáját használták, vigyázva arra, hogy melyik alkatrész milyen fából készüljön. A malomépítés a hely pontos megválasztásával kezdődött: megfigyelték a víz járását, hozamát, ellenőrizték a part kötöttségét. Rendszerint olyan helyet jelöltek ki, ahol a meder kanyarodik, és mindkét partja szilárd.

A kézdiszentléleki vízimalom

Amikor hozzáfogtunk a dolgozatírásához, csak a mostani molnártól, Tóth Csabától (szül. 1933-ben) szereztük információinkat. Tőle tudtuk meg, hogy a malmot valószínűleg Oláh Pál építtette az 1860-as években. Ő volt az ugyanis, aki hozzájutott a korábban az Aporok tulajdonát képező ottani birtokhoz. A malomépülettel szemben, az udvar keleti felében ma is álló, a 19. században épült istálló egyik gerendájába vésett felirat is az ő nevét tartalmazza mint építtetőt. Azt is Tóth Csabától tudtuk meg, hogy 1918 előtt sokáig egy Krizbai Mihály nevű molnár bérelte a malmot.

Malomárok. Fotó: Borcsa Imola

Az istálló és mestergerendája

A malom a falu északnyugati felében, a Perkő aljában, a középkori Tarnóczy-várkastély „időbarnította szeszélyes romtömege” (Orbán Balázs) közvetlen szomszédságában épült, ahová a Kászon patakát egy malomárkon keresztül vezették el.

Több adattal szolgálhatunk azokról az időkről, amikortól a Tóth család birtokába került a malom. Számos írásos dokumentum van a család birtokában, amelyeket szívesen a rendelkezésünkre bocsátottak. A régi papírok közül előkerült az 1918. október 23-án kiállított „adás vevési szerződés”. Ennek értelmében a régi tulajdonosok, Tamás Elek és felesége, Páll Veronika, Páll Imre, Páll Péter, Páll Ágoston és felesége, Oláh Berta két tanú (Sipos János és Dézsi Balázs) jelenlétében 150 ezer korona „kialkudott vételár” fejében adták át a malom tulajdonjogát Tóth Sándornak és nejeének, Várza Linának. Régi szokás szerint ez a szerződés „felolvasás és magyar anyanyelven történt megmagyarázás után mindkét fél által saját kezűleg aláíratott.”

Kezünkbe került egy „birtokállási lap” is. Ebből tudhatjuk meg, hogy mekkora terület tartozott a malom portájához. Majdnem 2500 négyszögölnyi területet foglalt magába a birtok. Köztük kaszálók, szántók és a malomárok, valamint a malomház és az udvartér „a vár alatt, két víz között”. Egy értesítés is előkerült a vízhasználati engedély ügyében, ami még a Páll Péter nevére szól, s amelyet 1922. augusztus 15-én adtak ki Sepsiszentgyörgyön, a pecséten a következő román nyelvű felirattal: Romania Subprefectul Jud. Trei-scaune. Ebből viszont nem derült ki, hogy mekkora vízhasználatot engedélyeztek.

Tóth Csaba (1933–2009)

A mostani molnár családja prázsmári származású, nagyszülei költöztek Szentlélekre. Ők működtették a malmot egészen az ezredfordulóig. Tóth Csaba ekkor hagyta abba a munkát életkorára és egészségi állapotra való tekintettel, és fiú utódja sincs, aki továbbvinné a molnarmesterséget. Elmondta, hogy még most is szomorúsággal tölti el, ha bemegy az ürességtől kongó malomba. Pedig még olyan jó állapotban van az, hogy kevés befektetéssel újra be lehetne indítani.

Egy 1928-ból származó fénykép tanúskodik arról, hogy régen hogyan nézett ki a malom és a hozzá tartozó épületegyüttes. A fényképen családtagok, molnárlegények és egy gépész is látható. Különálló gabonással is rendelkezett a malom, ami a kép jobb felső sarkában látható, sőt ez az épület már az Orbán Balázs által készített felvételen is jól látható, *A Székelyföld leírása* III. kötetének 110. oldalán. Mindezeket összehasonlíthatjuk azzal, ami máig is fennmaradt.

Tóth Csaba mondta el azt is, hogy 1962-ben áttértek a vízmeghajtásról a motoros meghajtásra. A motort faszénnel és benzinnel is működtették.

Beszélgetésünk során a molnár elmondta, hogy több malom is működött a faluban: a Tóth-malom, az Orbai-malom, Ábri Mózes malma (1920-ban épült) és a Kicsi Józsi malma, amely még az 1860-as években állott. Az utókornak azonban csak a Tóth-malom maradt fenn.

Epilógus, avagy a kézdiszentléleki vízimalom jövője

A Székelyföld minden táján a valaha sok lisztet, de sok örömet és bánatot is őrölő malmok ma már kezdenek feledésbe merülni. Ezt nem szabadna engednünk nekünk, székelyföldieknek, hiszen annak a népnek, amelyik elfeledi a múltját, jövője nem lehet. Kötelességünknek éreztük, hogy dolgozatunk által megpróbáljuk felhívni a szakma és az érdekeltek figyelmét a szentléleki vízimalomban rejlő lehetőségekre. Nem egy példa van arra, hogy archaikus épületeket, köztük vízimalmokat is átalakítottak múzeumnak,

Fotó az 1920-as évekből

és műemlékként tartanak számon. Ezt szeretnénk a kézdiszentléleki önkormányzat figyelmébe ajánlani, hiszen történelmi nevezetességei mellett ez a festői tájon, a középkori Tarnóczy-várkastély romjai tövében álló malom is idegenforgalmi vonzóereje lehetne a falunak. Természetesen tudjuk, hogy anyagi vonzata nehezíti ennek a tervnek a megvalósítását, hiszen a malom restaurálásra szorul. De mi a dolgozatunkkal megtettük az első lépést, ily módon a magunk, sőt mindannyiunk malmára hajtva a vizet...

Részletek a Tudományos Diákkörök (TUDOK) VII. Országos Konferenciáján (2007. márc. 31–ápr. 1.), Veszprémben bemutatott dolgozatról. Irányító tanár: Nagy-Babos Edit.

Háromszék, 2007. május 19.

Adás-vevési szerződés

A kőfaragó Bartalis család Kézdiszentléleken

Kézdiszentléleken a kőfaragó és a Bartalis családnév szorosan összefügg, mindez annak tulajdonítható, hogy a Bartalisok évszázadok óta kőfaragással foglalkoznak.

A *Néprajzi Lexikon* szerint a *kőfaragó* az az iparos, aki kőből építőelemeket készít, és azokkal díszít. A kőfaragók javarészt a feldolgozandó követ is maguk termelték ki.

A magyar kőfaragás legkorábbi tárgyi darabjai a 11. század román stílusú építkezéseiből valók, díszítőelemeik, némely motívumuk a honfoglaló magyarság jellegzetes díszítőelemeivel mutatnak rokonságot. A kőfaragó mesterség hazánkban a középkor folyamán királyi, egyházi, főúri megrendelések, reprezentatív, monumentális feladatok révén a hazai ipari fejlődés élvonalába került, s korról korra a legkülönbözőbb európai stílusáramlatokat ötvözve gazdagodott. A külföldi, leginkább olasz mesterek szerepe meghatározó a magyarországi kőfaragóipar kibontakozásában. Ahol a nagyobb egyházi és polgári építkezéseknél kőfaragókra volt szükség, ott rendszerint megtalálhatók az olasz mesterek. Eger környékén kívül dolgoztak a Börzsöny- és a Gerecse-hegységben, a Balaton-felvidéken és Székelyföldön is. Többen letelepedtek és elmagyarosodtak, mások visszatelepültek hazájukba. Szerepük bizonyosan abból adódott, hogy Itáliában a kora-középkor óta a kőfaragásban és építészetben magas szintű szakmai tudásra tettek szert, és ezért szívesen alkalmazták, s jól megfizették őket Magyarországon. Rajtuk kívül osztrák és német kőfaragók betelepülése és hatása számottevő.

Városaink polgársága körében a 14. századtól, mezővárosainkban a 15. századtól kell számolni a kőfaragómunkák szélesebb körű felhasználásával. A 18. század második felétől egyre több falusi építkezésnél alkalmaztak kőfaragványokat, ablak-, ajtó-, kapu-kereteket, lépcsőket, híd- és pinceboltozat-elemeket, járdalapokat. A kő építőelemként történő felhasználása mellett leginkább a sírkő- és a kőkeresztállítás szokása terjedt el népünknel.

A régebbi hazai néprajzi irodalomban kevés – és csak általánosságokat tartalmazó – utalást találunk erre a sokszor háziiparszerűen gyakorolt kismesterségre. Rendszerint csak a termékeket ismertetik, a mesterség leírását nem. Az újabb irodalomban is kevés tanulmány foglalkozik a kőfaragó kismesterség egyik vagy másik ágának részletesebb leírásával. Ahhoz azonban, hogy ennek a jelentős és sokágú mesterségnek a keresztmetszetét, technológiáját, gazdasági-kulturális szerepét megismerhessük, az egyes kőfeldolgozási iparágak adatainak összegyűjtése szükséges.

Természeti adottságainak megfelelően Kéziszentléleken, akárcsak a szomszédos Polyánban és Ojtozban, a kőfaragás kisipari ága honosodott meg. Felső-Háromszék legfontosabb kőfeldolgozó központjai voltak itt. Az 1890-es években a köipart nem sorolták a kézműiparosok közé, valószínű azért, mert azt majdnem minden háztartásban üzték.¹

1 V.ö. Cserey Zoltán–dr.Binder Pál: *Kézdiszentlélek*. Háromszék, 1994. május 21.

A Bartalisok a kőfaragást mint mesterséget megőrizték egészen napjainkig, átörökítve apáról fiúra.

A következőkben a Bartalis család történetén keresztül szeretném bemutatni a Kézdiszentléleken ma is élő kőfaragó mesterség múltját és jelenjét.

A Bartalis család története

A Bartalis család első írásos említése Kézdiszentlélek történetében a 1614. évi Bethlen-féle lustrában van, ahol a szabadosok és jobbágyok soraiban szerepelnek.² Egy másik írásos említés a 1619. július 13. és 14.-i összeírás, amely a családfők nevét és egyenkénti állatállományukat veszi számba, itt már három Bartalis családfő neve is szerepel.³ A kézdiszentléleki római katolikus egyházi anyakönyvből kivett adatok szerint az 1790–1820 közötti időszakban több mint öt Bartalis család élt a faluban, éspedig Bartalis Ferenc, Bartalis József, Bartalis Antal, Bartalis Lajos, Bartalis János családjai. Azt persze nem lehet eldönteni, hogy milyen fokú rokonságban álltak egymással.

Kutatásaim során arra a következtetésre jutottam, hogy a ma Kézdiszentléleken élő Bartalisok egy ágra vezethetők vissza, mind a *Bartalis Boldizsár* leszármazottai. Bartalis Boldizsár az egyházi anyakönyv szerint 1846. szeptember 29-én született Bartalis József és Tamás Márta harmadik fiaként. Bartalis József családjáról viszont nagyon kevés adatot tudtam meg. Az első gyermekük József volt, aki bizonyára megérte a felnőttkort, viszont további feljegyzéseket nem találtam róla. A második fiú, akit Boldizsárnak kereszteltek, 1842-ben született, de csak egy évet élt – az egyházi feljegyzésekből látható, hogy régen gyakori volt a gyermekhalál –, így a szülők a következő gyermeket, a harmadik fiukat is ugyanarra a névre keresztelték. A negyedik gyerekük egy 1850-ben született lány, Anna, akiről csak ez az egy adat áll rendelkezésünkre.

Bartalis Boldizsár tehát az, akinek az életét nyomon tudjuk követni. Azt biztos, hogy már Bartalis Boldizsár is kőfaragó volt, akit nemcsak a faluban, hanem az egész Felső-Háromszéken ismertek mint kőfaragó mestert, már ő is sírköveket, kapulábakat és lépcsőket faragott.

Feleségül vette Pászka Máriát, akivel három gyerekük született: Anna, Ferenc és Mária.

Mária férjhez ment a Porkoláb családba, s az ő leszármazottai közül is foglalkoztak kőfaragással több mint száz évig, igaz, nem mint kőfaragó mesterek, hanem mint segédmunkások. A nőtlén Porkoláb Albert halálával végleg megszűnt a kőfaragás hagyománya a Porkolábok között.

Anna Budapesten ügyvédként dolgozott, nem ment férjhez, nem szült gyerekeket. Azt tudjuk róla, hogy öregségére haza szeretett volna jönni, de a testvére, Ferenc azt írta neki, hogy „ahol eltöltötte a sok jót, töltsd el a rosszat is.”

Mivel Boldizsár lányát, Annát ügyvédnek taníttatta, arra következtethetünk, hogy bizonyára jó anyagi körülmények között éltek.

2 Demény Lajos (bevezetéssel és jegyzetekkel közléstesi): *Székely Oklevéltár Új Sorozat*. IV. kötet. Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadása, 1998

3 I. m.

Az 1907-es évből fennmaradt özv. Kovács Istvánné által elkészített, és a magyar királyi fölművelésügyi miniszter által aláírt üzemtervből kiderül, hogy a Perkő-hegy oldalában lévő 10 hold bánya, 13 hold erdő és még szántóterület is a birtokában volt már az 1879-es évtől. (Lásd az 1. mellékletet)

Boldizsár a mai szentlélekiek, de a környékbeliek emlékezetében is úgy él, mint az „aranytorkú”, akinek olyan erős hangja volt, hogy a perkői bányából lekiáltott a feleségének, hogy: „Mári, a lovakat hajtsd ki!” Egy másik érdekes történet szerint egyszer átkiáltott a mintegy öt kilométerre fekvő Nyújtódra, értesítvén a megrendelőt, hogy: „Féder úr, a munka készen van!” Az ezt követő egy órán belül Féder úr meg is érkezett a szekérrel a munkáért.

Bartalis Boldizsár 1902-ben halt meg, sírköve a kézdiszentléleki temető egyik legsebb és legkülönlegesebb sírköve, amit fia, Ferenc készített.

Bartalis Ferenc egyetlen fiúgyermekként született 1872-ben. Ő vitte tovább a családi mesterséget, a kőfaragást. Élete nagyon nehéz volt, tele buktatókkal, de mindig helyt állt az életben, munkabírása, bátorsága és üzleti érzéke példaértékű lehet nekünk, unokáinak. Feleségül vette a kézdiszentléleki Opra Máriát, akivel öt gyerekük született: Berta, Ferenc, Vince, Béla, Margit. Fiait kiskoruktól fogva kőkifejtésre és a kő megmunkálására nevelte. Abban az időben a bányából a földet csillék segítségével hordták el, a köveket pedig szekérrel szállították haza, ahol majd megmunkálták. 1913-ban viszont teherautót rendelt, azzal akarta megkönnyíteni a szállítást, de ezt a tervét a háború miatt nem tudta kivitelezni. 1914–1918 között részt vett a háborúban. Ez idő alatt elvesztette feleségét, Máriát. Háromnapos eltávozási engedélye alatt eltemette feleségét, és gyerekeit rokonai gondozásában hagyta. Így mindegyik gyereke más-más családba nevelkedett mindaddig, míg apjuk hazatért. 1918-ban rokkantként, két pálcával járva tért vissza a háborúból. Itthon a szegénység és az öt gyerek várta.

Az élet nehézségeivel szembeni harcot egy magyarországi, túrkevei nő, Kiss Julianna segítségével vette fel, aki felvállalta azt, hogy anyja lesz az öt gyereknek. Kettejük kevés pénzével vettek két lovat, amelyek segítségével elkezdheték a kőkifejtést és a gazdálkodást.

Sok munka, önfeláldozás és nélkülözés árán jutottak újra jobb anyagi helyzetbe. Ezekre az időkre így emlékezett Ferenc: „Itt a cseresznyefa alatt egész nap cseresznyével dolgoztam, hogy az étel maradjon a gyermekeknek.”

Fiai, Béla és Ferenc a bányában végzett munkálatokban megsérültek, Ferencnek súlyos lábsérülése volt, ami miatt végleg sánta maradt, Bélának a fogait berúgta a ló. Ezen sérülések miatt a második világháborúban nem vettek részt. Mindig nagyon bántotta Ferencet, hogy fiait ilyen sokat dolgoztatta, később megpróbálta kárpótolni őket, Béla fiának aranyfogakat rakatott.

Három pecsétje volt Bartalis Ferencnek, mivel háromféle munkát is folytatott: bányatulajdonos, kőfaragó mester és pálinkafőző volt. Nyáron a kő kifejtésével és megmunkálásával foglalkoztak, míg télen pálinkafőzéssel. Mindezek mellett ki kell emelnünk azt, hogy nagyon ügyesen értékesítette a kőből készült munkáit. Nemcsak a környéken, hanem Sepsiszentgyörgyön és Brassóban is ismert volt. Sepsiszentgyörgyön sírkőlerakatot nyitott, ahova hetente szállította le a megrendeléseket. A brassói Fekete templom

újjaépítéséhez a szentléleki bányából szállították a követ. Munkával és üzleti rátermettségével elérte azt, hogy több mint 10 segédmunkása, valamint szolgálai voltak.

Itt szót kell ejteni Kiss Juliannáról, a nevelőanyáról, akiről úgy emlékeznek, mint egy nagyon dolgozó és hihetetlenül spórlós asszonyról. Saját gyermekeiként nevelte az öt testvérét. A fiúk gyakran apjuk és nevelőanyjuk tudta nélkül eladtak egy-egy szekér követ, így tettek szert egy kis zsebpénzre, igaz, ha az kitudódott, nagy családi vita lett belőle.

Két lányuk, Berta és Margit Torjára mentek férjhez, Berta Fetés Ferenc felesége lett, Margit pedig a Kerekes Pállé, majd miután ez betegség miatt elhunyt, újra férjhez ment Menyhárt Gáborhoz. Mindkét lányt tisztességes hozománnyal engedték el a családi fészekből. Bertának nevelt gyerekei voltak, Margitnak pedig három édes gyereke volt, első férjétől Kerekes Vince, a második házasságából pedig Menyhárt Gábor és Piroska.

Ferenc, a legnagyobb fiú feleségül vette a szentléleki Horváth Ilonát akivel, két gyerekük született Gizella és Ilona. Mivel fiúgyerekük nem született, a Bartalis név és a kőfaragás mestersége sem öröklődött.

Vincének négy fiúgyermek született a torjai születésű Fogarasi Erzsébettel kötött házasságából: László, Gábor, Vince és Lajos. A családi háznál élve, nagyapjuk és apjuk mellett mind megtanulták a kőbányászat és a kőmegmunkálás fortélyait. Gábornak és Vincének állami munkahelye volt, de mindaz mellett faragással is foglalkoztak. Mindenkük közül legnagyobb kőfaragó mester Lajos volt, aki a szilikózis áldozata lett, és 2000-ben meghalt. Ma az ő fiai, Barnabás és Lajos foglalkoznak kőfaragással.

Béla, a legkisebb fiú 1949. január. 22-én férjhez hozta a kiskászoni Keresztes Erzsébetet, akivel rövid házasságuk során négy gyerekük született: Ernő, Béla, Dezső és Mária. Mint mindegyik gyerekének, Bélának is kiházásodásakor ingó és ingatlanokat adományozott apja, amit egy listára összeírtak tanúk előtt. (Lásd a mellékletben!) Az ő leszármazottai közül Béla és két fia, ifj. Béla és János is kőfaragással foglalkoznak, valamint a Németországban élő Dezső és fia, Attila is kőfaragó mesterek. A legidősebb fia, Ernő egészen a 1990-es évekig faragott, viszont egészségi okok miatt ezt abba kellett hagynia, így ma ő és fia, ifj. Ernő a mezőgazdasággal foglalkoznak

Béla nagyon korán, 1965-ben meghalt, a gyerekei még mind kiskorúak voltak. Sajnos a Bartalis kőfaragó mesterek sorában gyakori a korai elhalálozás, ez a köpor ártalmainak tudható, mivel a köpor a tüdőbe jutva a szilikózis nevű betegséget okozza.

Idős Ferenc a fiai megnősülése után is üzletvezetői szerepet töltötte be, a megrendeléseket ő vette fel, ő járt kiállításokra. 1961-ben halt meg, s kívánsága szerint az általa faragott nagyon szép „vállkendős” sírkövet állították sírjára, amit évekig kiállításokra is hordozott.

Összegezve tehát: a mai Bartalis-generációban a Bartalis Béla, valamint a néhai Bartalis Lajos leszármazottai, a Németországban élő Bartalis Dezső és fia őrzik a több mint kétszáz éves családi mesterséget, a kőfaragást. A Bartalis-kőfaragók munkái Erdélyben, Ausztriában, Németországban is láthatók. Bartalis Ernő és unokatestvére, Lajos 1990-ben a bécsi Szent István-katedrális restaurálásában vettek részt. Nagyon sok megrendelést kapnak Erdély minden pontjáról (Segesvár, Székelyudvarhely, Kézdivásárhely, Sepsiszentgyörgy) templomok, kastélyok restaurálásához szükséges különféle elemek vagy például szobortalapzatok készítésére. Egyik nagy munkájuk

2005-ben egy németországi megrendelés, amikor egy 500 éves épület restaurálásához szükséges, kőből készült elemeket (boltíves ajtó- és ablakkeretek, lépcső és padlózat) kellett faragniuk.

Kézdiszentléleken a Bartalis-kőfaragók munkáinak sokaságában gyönyörködhetünk. Kőből faragtak ablakkereteket, tornácoszlopokat, tornáckönyöklőket, padot, lépcsőt, itatóvályút, határkövet, hid- és pinceboltozat-elemeket, járdalapokat. Már a falu Kézdivásárhely felőli bejáratánál egy kőből faragott „Isten hozott Kézdiszentléleken” feliratú alkotás áll, majd a falun végighaladva láthatjuk a kapulábakat, melyek a falu portáit teszik szebbé. A templom és környékén nagyon sok kőmunkával találkozunk, ilyen az egyik temetőkapu, a templomban az ajtót körülvevő boltív, a lépcsők, a kőből faragott táblák.

A kő építőelemként történő felhasználása mellett leginkább a sírkő- és a kökeresztállítás szokása terjedt el népünknel, így alkotásaik nagy többsége a temetőkben van, a sírkövek nemcsak a szentléleki, hanem a környező falvak, városok temetőiben is az ők munkáiról tanúskodnak.

A kőfaragás munkaszakaszai és fejlődése

A kő megmunkálása három fázisban történik: a kő kifejtése (kibányászása), feldolgozása-megmunkálása és a munka helyreállítása.

A kitermelés helye a falu határában fekvő Perkő-hegy oldalainak olyan részén alakult ki, ahol a talajfelszín lekopása vagy lecsúszása nyomán az alapkőzet rétegfői a felszínre kerültek. Ahol a kő kitermelését ilyen terepszakaszon megkezdik, azt a helyet bányának nevezik. A kitermelést több munkaszakaszban végzik. Az első az előkészítő művelet, a földelés. A tömör kőréteget borító talajt, valamint az alatta lévő mállott réteget felcsákányolják, majd lapáttal eltávolítják. Ezt a műveletet nevezik földelésnek.

A kitermelés tulajdonképpen munkaszakasza a hasítás, a fejtés. Évek hosszú során át gyűjtött tapasztalat, gyakorlat szükséges hozzá. A cél az, hogy minél nagyobb darabokat, lapokat tudjanak az anyakőzetről lehasítani, lehetőleg akkorákat, amelyeket több méter hosszúságú oszlopokra, vagy több négyzetméter nagyságú lapokra lehet feldarabolni. A hasítás munkaszakasza négy mozzanatra tagolódik: a kötömb kijelölése, a spiccelés, azaz a hasítószegek beverése, a repesztés és a leválasztás.

A hasítás a következő módon történik: a hasítószegeket a ráverő 6–7 kg-os kalapáccsal rendre – többször végighaladva a soron – besüllyesztik a kőzetbe. Ék alakúak lévén a szegek, feszítésük nyomán a kőzet a lyukak vonala mentén megreped, elhasad. Ha a leválasztásra kerülő kőlap rétegződéséből adódóan vastag, akkor a repesztővonal két-három pontjából a hasítószegeket kihúzzák, helyükbe párosan beütik a vasrudakat. Az így megnövelt feszítés nyomán most már a kőlap az anyagtömbtől a spicclyukak mentén elszakadva és a rétegfelület mentén kissé felcsúszva elmozdíthatóvá válik. A munkának ez a része nagyon veszélyes, Béla szerint „ezt csak az tudja csinálni, aki a bányában született.” A bányában történő munka folyamata az idők során nem változott, ugyanúgy bányásztak ükapáink, mint most testvéreink.

A feldolgozás folyamata is a bányában kezdődik a lehasított kötömbök szétdarabolásával. A kőlapot megvizsgálják, hogy nincs-e rajta valamilyen rejtett repedés. Ettől függ, hogy a lefejtett tömb mekkorára osztható.

A darabolás munkamenete szintén a spiccelésből és a hasítószegekkel végzett hasításból áll. Ezt követően osztályozzák az anyagot. A megfelelő méretű darabokból szükséglet szerint sírköveket, kapulábakat vagy más nagyobb méretű elemeket készítenek, a nem megfelelőkből házalapnak, kerítésnek való követ darabolnak.

Ezt követően a kötömböket hazaszállítják, ott folytatódik a kő megmunkálása. Régen lovas szekerekkel, ma már traktorok segítségével történik a szállítás. A kő megfelelő méretét régen hasítással érték el, ma már gatter segítségével a kötömböket lapokra vágják. A gattert vagy keretfűrészszet az 1980-as évektől használják. Ezt a szerkezetet Bartalis Ernő készítette, és ezt folyamatosan újítták.

A munka végleges formáját a spicc, véső, kalapács és stokkhamer segítségével dolgozzák ki, majd csiszolókövekkel símára csiszolják. (Régen a saját anyagával és vízzel történt ez a művelet.) Néha egyes munkákba, mint például a sírkövekbe, feliratokat is vésnék.

A sírkövekbe többféle motívumot is faragnak, ami lehet a régi, hagyományos tulipános minta, továbbá keresztek vagy ma már a rózsamotívumok. Itt meg kell jegyezni, hogy a szerszámokat ugyanúgy, mint régen, ma is a kőfaragómesterek saját maguk készítik műhelyeikben, ahol kohóban felforrósítják a vasat, majd az üllön a megfelelő formára alakítják. Tehát azt is mondhatnók, hogy kovácsok is egy személyben a kőfaragók.

A munkafolyamat befejező szakasza az elkészült munkának, illetve elemnek a helyreállítása, lehet az sírkő, kapuláb, lépcső, szobortalapzat. A mesterek a megrendelt munkát a helyszínre szállítják, és helyére állítják. Ezzel fejeződik be a munkafolyamat.

A kőfaragás egy olyan népi mesterség, amely nagyon sok fizikai munkát követel művelőjétől, amíg egy kemény homokkőből szemet gyönyörködtető és tartós alkotást hoz létre. Ugyanakkor alapos szakértelmet is igényel ez a szakma, s az is igaz, hogy művelői kifinomult ízléssel megáldott emberek kell hogy legyenek. Portáinkat, közttereinket díszítik munkáik, vagy emléket állítanak a halottainknak, s ezáltal közízlést formáló szerepük igen jelentős.

Irodalom:

Matricula Baptisatorum, Copulatorum, Defunctorum Liber II. 1782–1834

Matricula Baptisatorum, Copulatorum, Defunctorum Liber III. 1835–1857

www.mek.nuf.hu Magyar Néprajzi Lexikon

www.tankonytar.hu/ magyar-néprajz/

www.mek.oszk.hu Magyar Néprajz III. Anyagi kultúra 2 Kézművesség

Adatközlők:

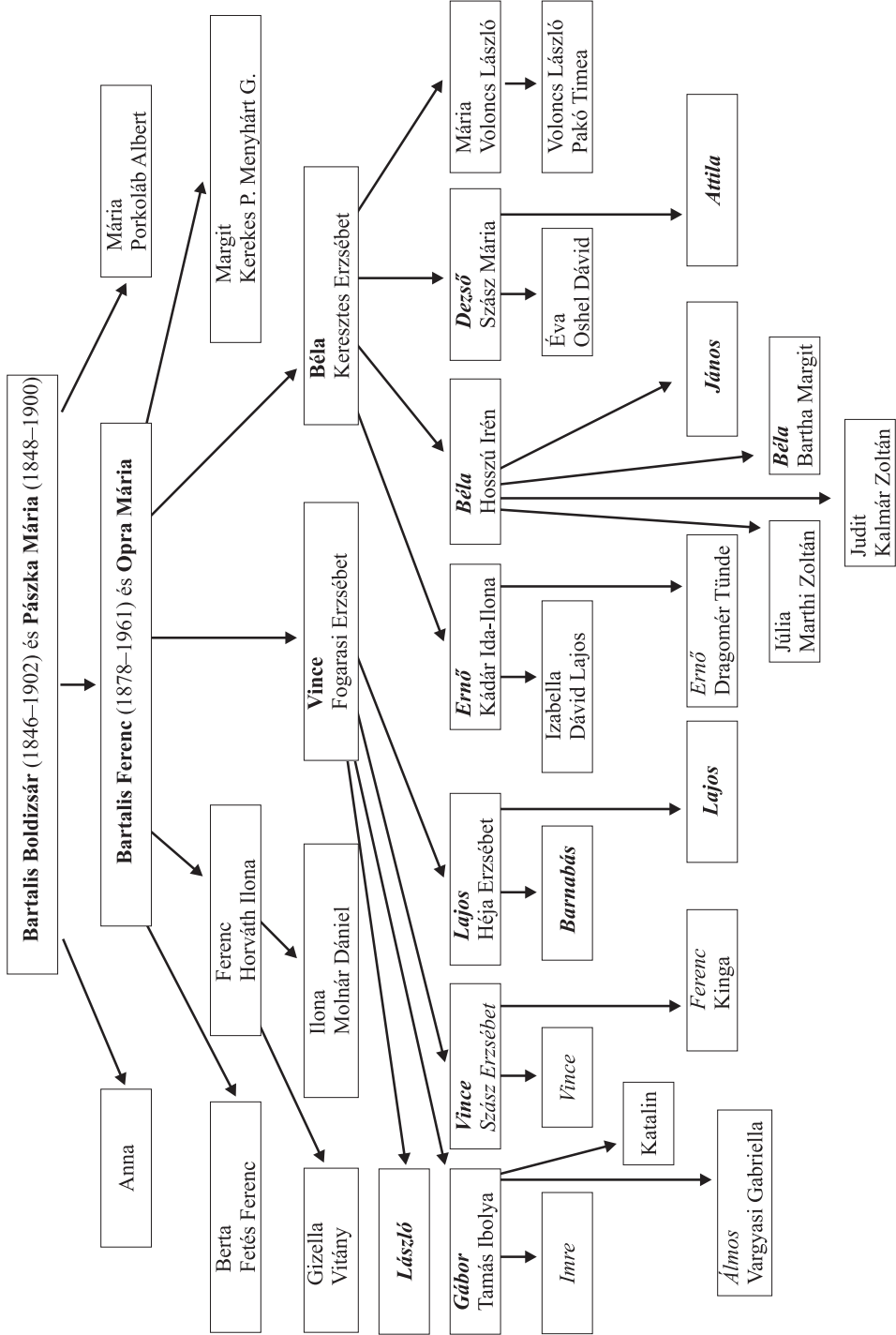
Bartalis Béla (sz. 1950)

Bartalis Ernő (sz. 1949)

Bartalis Vince (sz. 1943)

Tompos szül. Keresztes Erzsébet (sz. 1926)

Melléklet

3531 - 1879.
LH-2.

Ezen használati tervet az 1879. évi XXXI.
tc. 3. §-a értelmében jóváhagyom, a következő
feltételek mellett:

1) A védődő és a kőbánya határvonalai
a térképen kitüntetett állapotnak megfelelően
állandó jelekkel kirosítandók.

2) Legeltetési tilalmi jelek felállítandók.

Budapest, 1907. évi február hó 16-án.

Minister megbízásából:

Ministeri tanácsos.

A kőbánya használati tervének magyar királyi jóváhagyása

*Bartalis Ferenc és felesége Opra Mária
valamint gyermekeik: Vince, Berta és Ferenc*

*A Bartalis kőfaragó mesterek,
álló sorban Béla, Dezső, Lajos, Ernő*

A temető új kapuja

AKIK ELŐTTÜNK JÁRTAK

P. Balás Pál Ágoston (1680–1748)

Balás Ágoston, Szent Ferenc-rendi szerzetes, erdélyi székely származású; mint hit- és bölcselettanár és hitszónok több helyen működött. (...) Kiadta *A keresztény katolikusok egyházi énekes könyvét* 1719-ben Csíksomlyón sok javítással.

In. Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái*. Budapest, 1891, I. kötet)

P. Balás (Pál) Ágoston szül. Kézdiszentléleken 1680, beölt. 1702. szeptember 4., felsz. 1708. április 6-án. 1721–24 Secr. Provae. Buzgó szerzetes, tudományos és sokat foglalkozó teológiai lector volt. Petrik bibliográfiája írja róla: „Cationale catholicum Régi és Új, Deák és Magyar Áitatos Egyházi énekek Dicséretok, Soltárok és Lytániák. Most másodszer a Méltóságos és Nagyságos Mártonffi György Karczfalvi Zászlós Úr és erdélyi Püspök Istenes költségével kinyomtatattott, melyet azelőtt Seraficus Sz. Ferencz Szerzetéből való Pater T. Kajoni János szorgalmatos munkával egyben szedett volt. Mostan pedig P. Balázs Ágoston theológus által a fogyatkozásokból megjobbítottván, és némely deák s magyar énekek kihagyattván, újak tétetennek helyekben, és Istennek dicséretére s a keresztények lelki vigasztalására újonnan kibocsáttott.” Munkás életét születése helyéhez közel, Esztelneken zárta be 1748. augusztus 26-án.

In. György József: *A ferencrendiek élete és működése Erdélyben*. 1930. 473.

Balás Ágoston működési helyei felszentelése után a következők voltak: 1708-ban Mihházán, 1714-ben Désen és Vajdahunyadon teológiai tanár, 1717-ben Székelyudvarhelyen működik, 1718-ban Csíksomlyón, 1722-ben Nagyszebenben, 1724-ben Esztelneken teológiai tanár és a provincia titkára, 1725-ben Székelyudvarhelyen házfőnök, 1727-ben Csíksomlyón, 1728-ban Székelyudvarhelyen házfőnök és filozófiatanár, 1730-ban Désen, 1731-ben Mihházán működik, ahonnan átjár Szentdemeterre gróf Csáki Gábor udvarába, 1732-ben Esztelneken, 1734-ben Zágonban, 1736-ban Brassóban működik, 1742 és 1748 között pedig Esztelneken.¹

¹ Az adatokat *P. Pap Leonárd* bocsátotta rendelkezésünkre, amiért ezúton mond köszönetet a szerkesztő.

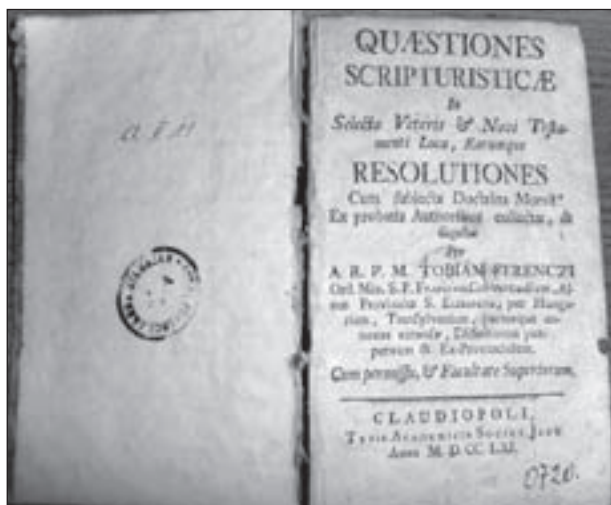
Ferenczi Tóbiás

(1701–1767)

Ferenczi Tóbiás teológiai doktor, minorita szerzetes, szül. 1701-ben Kézdiszentléleken, Háromszék megyében; miután Kolozsvárt és Eperjesen a rendi növendékeknek a bölcseletet tanította, a novíciusok magistere, több rendház főnöke s két ízben a rend tartományi főnöke volt. Meghalt 1767. júl. 2-án Miskolcon.

Munkái: 1. *Contradictiones s. scripturae apperentes, earumque conciliatio, quam cum universa ad mentem doctoris subtilis Joan. Dunsscotti theologia... Alexio Sigismundo Ladány... consecrarunt anno 1735.* Bern. Braun et Alexius Maternic... praeside T. F. Cassoviae, 1735. – 2. *Selecti Sacrae Scripturae veteris et novi testamenti textus, eorumque interpretatio, ex autoribus excerpta et collecta.* Cassoviae, 1743. – 3. *Questiones scripturisticae in selecta veteris et novi testamenti loca, eorumque resolutiones cum subjecta doctrina morali ex probatis autoribus collectae et digestae.* U. ott, 1756. (2. kiadás Kolozsvár, 1761)¹

In. Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái.* Budapest, 1894. III. kötet

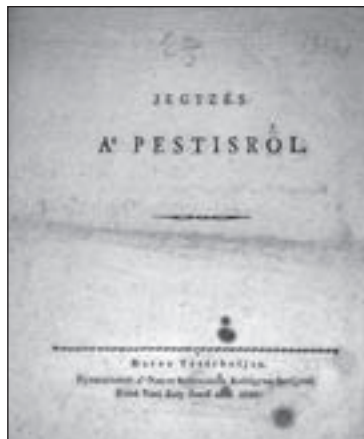
¹ Ezúton mond köszönetet a szerkesztő Spielmann Mihály könyvtárigazgatónak, aki lehetővé tette a Teleki Tékában található Ferenczi-munkák címlapjának reprodukálását kötetünkben.

Kováts Antal (1749–1843)

Kováts Antal (kézdiszentléleki) orvosdoktor és szü-
lészmester; erdélyi, székelyföldi származású; gya-
korlóorvos Marosvásárhelyt, hol 1843. jan. 16-án
meghalt 94 éves korában.

Munkái: 1. *Adsertiones veterinario-medicae
adnexo tractatu de morbis epizooticis.* Viennae, 1782.
– 2. *Rövid utasítás a fák betegségeiről, gyógyításairól
és a természet mivoltáról.* Marosvásárhely, 1806. (2.
kiadás u. ott, 1809.) – 3. *Jegyzés a pestisről.* U. ott,
1829.¹

In. Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái.*
Budapest, 1899. VI. kötet

¹ Ezúton mond köszönetet a szerkesztő Spielmann Mihály könyvtárigazgatónak, aki lehetővé tette a Teleki Tékában található Kováts-munkák címlapjának reprodukálását kötetünkben.

Kovács (Kováts) Tamás (1799–1831)

Kováts Tamás (kézdiszentléleki) bölcséleti s jogi doktor, ügyvéd, született 1799. dec. 21-én Kézdiszentléleken (Erdélyben); a pesti egyetemen végezte bölcséleti s jogi tanulmányait, és ügyvédi oklevelet szerzett; azután hajlamát követve hírlapíró lett, és a Kulcsár (Kultsár) István szerkesztette *Hazai s Külföldi Tudósításoknak* és melléklapjának, a *Hasznos Mulatságoknak* segédszerkesztője lett 1826-ban, majd Kulcsár halála (1828. márc. 30.) után átvette mind a két lap szerkesztését, melyet 1831. máj. 16-án Pesten történt haláláig folytatott. Költeményeket is írt a *Hébebe* (1825), az *Aurorába* (1827), az *Urániába* (1829), és egy hátrahagyott költeményét a *Regélő* (1833) közölte.¹

In. Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái*. Budapest, 1899. VI. kötet

Kovács Tamás versei

A' BÓLDOG.

Bóldog, ki a' világnak
Távúl zajos, veszélyes,
Csalóka tengerétől
A' csend' lakó helyében,
A' gondtalan magányban
Szép Ézjijét ölébe
Enyel'gve hév ölébe
Szoritja; és szerelmét,
Mint a' szelid galambok,
Ajkára Kedvesének
Hív szájjal is ragasztja.

Bóldog, ha Kedvesének
Majd lángoló szeméből
Látszik öröm, mosolygás;
És gyenge rózsá-arczán
Szépsége a' tavasznak,
A' kellemes tavasznak
Találtatik lefestve.

¹ Az alább közölt versek közlését *Babus Antal* irodalomtörténész szíves együttműködése tette lehetővé, amiért ezúton mondunk köszönetet. (A szerkesztő)

Bóldog, ki Kedvesének
Szemérmes szavából
Hallhatja ezt: Szeretlek. –

De én nem értem ezt el
Bóldog nem is vagyok hát.

(*Hébe*, 1825. 300–301. lap)

A' VERSENYGŐ SZIV ÉS ÉSZ.

Ész: Éjjel nappal epeztenek
Komor gondjaim,
Nyugtalanok, kedvetlenek
Hajnalim 's alkonyaim:
Maradj el hát oh szerelem!
Édes mérged' nem szívelem,
Ha így bánasz velem.

Szív: A' biztató reményeknek
Nagy a' hatalma,
A' mostani keserveknek
Egy szép szűz lesz jutalma:
Maradj hát édes szerelem!
Mosolygó arczod' kedvelem,
Maradj itt velem.

Ész: Bé van kötve Ámor' szeme,
Nyájasan köszönt,
De aztán megvakít 's eme
Veszélyes örvénybe dönt:
Maradj el hát oh szerelem!
Édes mérged' nem szívelem,
Ha így bánasz velem.

Szív: Sőt ki szeret mit a' hegyről,
Mindent messze lát,
Vigyáz, letépi szeméről
A' sötétség' fátyolát:
Maradj hát édes szerelem!
Mosolygó arczod' kedvelem
Maradj itt velem.

Ész: Akkor a' szép tudományok
Árván maradnak,
Ha fő tárgyul a' leányok'
Kedvét teszed magadnak.
Maradj el hát oh szerelem!
Édes mérged' nem szívelem,
Ha így bánsz velem.

Szív: Ámor azért el nem veszi
Pallasz' kegyelmét;
Sőt szépre, nagyra ébreszti
A' szunnyadozó elmét.
Maradj hát édes szerelem!
Mosolygó arcod' kedvelem
Maradj itt velem.

Ész: Szeress tehát oh veszett szív!
De majd meglátod,
Nem léssen hozzád mindég hív
A' ki most jó barátod;
Akkor így énekelsz velem:
Maradj el mérges szerelem!
Ha így bánsz velem.

Szív: Élek halok a' kedvesért,
Csak ő legyen hív,
Tudom: hogy soha meg nem sért
Engemet más mérges ív;
Tehát csak ezt énekelem:
Maradj mosolygó szerelem,
Maradj itt velem!

Ész: Elkapják tőled, nehezen
Lesz tiéd a' szűz,
'S lantod majd búsan zeng ezen,
'S csak ilyly bánathangot üz:
Maradj el álnok szerelem!
Csalárdságod' nem szívelem,
Ha így bánsz velem.

Szív: Levernek már a' bús gondok,
'S ezen jós szavak;
Úgy hát mindenről lemondok,

Nem akarok lenni vak.
Maradj el hát oh szerelem!
Édes mérged' nem szívelem,
Ha így bánsz velem.

(*Aurora, Hazai Almanach.* 1827. 333–336. l.)

UTRAVALÓ, A' FECSKÉKHEZ.

Fut az idő, gyors a' lába;
A' meleg napok mulnak:
Látom, melegebb hazába
A' Fecskék is indulnak.

Szelíd madarkák! veletek
Én is már elútazok;
Egek! Én mért nem lehetek
Oly szerencsés, mint azok?
Azok kedvesikkel mennek;
Én nem: – tavasz kezdetén,
Azok ismét visszajőnek;
De jövök-e többet én?!

(*Uránia, Nemzeti Almanach* újesztendei ajándékul. 1829. 148. l.)

AZ ÉSZ.

Az Ész az Ég' szent szikrája;
Ember! legyen gondod rája!
Ez olly erővel van tele,
Hogy tsudát is tehetsz vele.

Ez előtt a' Természetnek
Titkai el nem rejtetnek:
Mindent látni, tudni akar,
A' mit mély setét is takar.

A' hol a' menykövek' árja
Készül, mind azt öszve – járja;
Sőt még többre kész, mivel itt
A' földön is ollyant készít.

Égő havat, nyárban jeget,
Essőt, szivárványt eleget
Tsinál; – sok hirtelen holtat
Feltámaszt, és ismét szólhat.

Megméri, a' Föld hány fontos,
Sőt a' mérésben olly pontos:
Azt is tudja, a' Dunából
A' tengerbe hány ittze foly.

Leszáll a' Földnek gyomrába,
Ama' titkos kamarába,
Vizsgálja a' Vulkánokat,
Azokra is keres okot.

Nem kell soká földi verem,
Egyszerre a' Holdban terem?
Ottan is lakókat talál,
Kik közt talán nints is halál.

Tovább felrepül a' Napba,
'S megnézi, mi vagyon abba',
Vizsgálja temérdekségét,
Távulságát, fényességét.

Több égi testet öszve – jár,
Nintsen előtte semmi zár:
Mi az az ég' tejes – útja,
Felkeresi, 's által – futja.

Balgatag! ne menj azokba
A' sok millió napokba;
Ott a' véghetlenségnek
Fáklyái nem érted égnek.

Eltévedsz ott azok között,
Ha bölcs vagy is; költsönözött
Szárnyal aztán hogy szállsz alá
Ide a' fellegek alá? –

Nem téved el az én Eszem,
Akár melly tsillagba teszem;
'S ha elveszne is az égben,
Nem marad ott a' mélységben.

Tudom én hol kell keresni,
Ha tévedésbe fog esni:
Eltaláljátok-e, kinél? –
Annál az édes Ézinél.

(Uránia, Nemzeti Almanách újesztendei ajándékul. 1829. 272–274. l.)

KI BOLDOG?

Boldog, ki a' világnak
Távul zajos veszélyes
Csalóka tengeréből,
A' csend lakó helyében
A' gondatlan magányban
-----él.

Boldog, ha kedvesének
Majd lángoló szeméből
Látszik öröm-mosolygás,
És gyenge rózsa arczán
Szépsége a' tavasznak
A' kellemes tavasznak
Találtatik lefestve.
Boldog, ki kedvesének
Szemérmes szavából
Halhatja ezt: s z e r t l e k!

(Regélő, 1833/3. 382. lap)

P. Kozma János Demeter

(1827. március 15., Kézdiszentlélek – 1911. június 1., Dés)

Ferences szerzetes. Beöltözött 1844. szeptember 29-én, felszentelték 1851. augusztus 16-án. Filozófiát Gyulafehérváron (1845), teológiát ugyanitt (1848), valamint Vajdahunyadon (1850) tanult. A szabadságharcban közhonvéd volt. Szolgálati helyei: Székelyudvarhely (1852-től pap és tanító), csíksomlyó (1856-tól), Fogaras, ahol tanár és házfőnökhelyettes (1862–1865), majd házfőnök (1865–1868), Szamosújvár (1868–1874 – házfőnök) és Dés (1874–1906 – házfőnök).

Munkatársa több korabeli lapnak: *Magyar Futár* (1857–1888), *Tanodai Lapok* (1857–1862), *Korunk* (1860–1862), *Katholikus Néplap* (1861), *Idők Tanúja* (1862–1864), *Kolozsvári Közlöny* (1871), *Magyar Állam* (1873–1884), *Közművelődés* (1880). Írói álnevei: Capistran, Kászoni, Mikházi, Capitulum, Mucius Scaevola, Oltmelléki, Veritas, Én, Erdélyi.

Veritas álnéven jelentette meg *Lassan a testtel!* (Egy kis lecke a barátfalóknak) című munkáját Budapesten 1873-ban a Hunyadi Mátyás Intézet.

Nyomtatásban megjelent beszédei¹:

Beszéd. Mondotta Kozma Döme 1881 utolsó estéjén. Dés, 1882. 20 old.

Beszéd 1885. esztendő utolsó estéjén a hazaszeretetről. Írta és mondotta Désen Kozma Döme. Dés, 1886, 26 old.

Nagypénteki beszéd. Írta és mondotta Kozma Döme. Dés, Demeter és Kiss Könyvnyomdája, 1892, 16 old.

Beszéd. Írta és mondotta Kozma Döme Désen a ferencrendűek templomában 1894 utolsó estéjén. Dés, Demeter és Kiss Könyvnyomdája, 1895, 52 old.

Beszéd Húsvét napján a lélek halhatatlanságáról. Írta Kozma Döme. Dés, Demeter és Kiss Könyvnyomdája, 1907, 16 old.

Beszéd Nagyboldogasszony napján. Írta és mondotta Kozma Döme Désen a ferencrendűek templomában az új orgona megáldásakor 1893-ban. Dés, Demeter és Kiss Könyvnyomdája, 1895, 40 old.

Beszéd Főtisztelendő Simon Jenő erdélyrészi Szent Ferenc-rendi tartományfőnök huszonöt éves áldozásági jubileuma ünnepségén... Mondotta Kozma Döme. Dés, 1894, 32 old.

Beszéd. Írta és mondotta Kozma Döme Désen a ferencrendűek templomában 1892 utolsó estéjén. Dés, 1895, 33 old.

Beszéd a Désen felállított Honvéd-síremlék 1889. évi június hó 2-án tartott ünnepélyes leleplezésekor. Írta és mondotta Kozma Döme. Dés, 1895, 15 old.

¹ Összeállította és a szerkesztő rendelkezésére bocsátotta P. Pap Leonárd, amiért ezúton mondunk köszönetet.

Emlékversek és történeti gyöngyök főtisztelendő Simon Jenő tartományfőnöknek huszonötéves áldozársága jubileuma alkalmából... Írta Kozma Döme. Dés, 1894, 15 old.

Millenáris Ima. Írta és mondotta Kozma Döme Désen, 1896. május 17-én. Dés, 1896, 4 old.

Irodalom:

Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái.* Budapest, 1899, VI. kötet

P. Boros Fortunát: *Az redélyi ferencrendiek.* Kolozsvár, 1927. 212.

György József: *A ferencrendiek élete és működése Erdélyben.* Kolozsvár, 1930, 535.

Jákó János

(1856– ?)

Jákó János bölcséleti doktor, állami főgimnáziumi tanár; szül. 1856. június 23-án Kézdiszentléleken (Háromszék megye) Jákó Joákim és Bodor Rozália földbirtokos székely szülők fia; a gimnázium négy osztályát a kézdivásárhelyi-kantai római katolikus főgimnáziumban, az V–VII. osztályt a csíksomlyóiiban, a VIII.-ot a székelyudvarhelyiben 1875. július 3-án végezte; októberben a kolozsvári egyetemre iratkozott be, hol a természetrajz-vegytani előadásokat hallgatta, s 1876. október 1-től a növénytani tanszakra hirdetett évi állami ösztöndíjat nyerte, s egy növénytani pályamunkával 150 ft. díjat. Egy évig önkéntes volt Kolozsvárt, s ezen szolgálat letelte után az Erdélyi Múzeum növénytani osztályánál mint herbáriumrendező alkalmazzák. 1881. január 11-én tanári vizsgálatot tett, és azon évi szeptembertől nevelő volt Párvy Károly nagybirtokosnál Lugoson. 1882. január 3-án bölcséletdoktori szigorlatot tett a kolozsvári egyetemen növénytanból, ásványtanból és vegytanból. 1882. szeptember 14-én a nagykikindai gimnázium természetrajz-földrajzi tanszékére választották meg helyettes tanárnak, és itt, miután 1883. május 1-én a budapesti tanárvizsgáló bizottság előtt földrajzból is a tanári képesítést megszerezte, mint rendes tanár alkalmaztatott, hol jelenleg is működik. – Programértekezése a nagykikindai római katolikus gimnázium *Értesítőjében* (*Háromszék megye földrajzi leírása orográfiai, hidrográfiai és etnográfiai szempontból, természeti sajátosságainak fölemlítésével.* 1883); cikkei a *Magyar Növénytani Lapokban* (1881), a *Földrajzi Közleményekben* (1883); cikkeket írt névtelenül a *Közoktatásba* (1883), a *Nemzeti Iskolába* (1894, 1896). – Munkája: *Adatok a stapeliák szövettanához.* Lugos, 1882. – Szerkesztette a *Kikindai Közlönyt* egy ideig Erődi Dániel helyett annak akadályoztatásai alkalmával.

In. Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái.* Budapest, 1897. V. kötet

Balogh István

(1876–1958)

Balogh István, kézdiszentléleki (Kézdivásárhely, 1876. július 19.– 1958. december 19., Budapest) – drámaíró. Csíkszentsimon és Csíkcساتószeg körjegyzője, majd kényszernyugdíjjal Tusnádfürdőn élt. Székely tárgyú elbeszéléseit közölte az aradi *Vasárnap*. *Adóniás* című bibliai tárgyú ötfelvonásos drámájának (Csíkszereda, 1928) hőse a nemzet jövőjéért minden áldozatra kész hadvezér, aki azonban mások vallása és nyelve ellen vét s ezért megbűnhődik.

In. *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon*. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1981. I. kötet

Borcsa Gergely

(1883–1978)

BORCSA JÁNOS

Egy pedagógusportré

A Bethlen Gábor által elrendelt és a fejedelmi biztosokkal elvégeztetett 1614. évi székelyföldi népesség családfőkénti általános összeírásában szerepel Borcsa György (Borcsa Geórgi) kézdiszentléleki lakos neve a pedites pixidarii rovatban, valamint a Borcsa Istváné (Borcsia Jstuan) a libertini rovatban, az 1635-ben a kézdiszéki hadköteles székelyekről készített jegyzékben pedig Borcsa István, Borcsa György fia, István, Borcsa István, Sánta és Borcsa Márton neve található a pedites pixidarii veterani rovatban. (*Székely Oklevéltár. Új sorozat*. IV., illetve V. kötet. Kolozsvár, 1998, illetve 1999.) A fennmaradt legrégebbi írott források tehát a Borcsákról mint katonákról adnak hírt, de már a 17. század végéről és a 18. századból vannak adatok, amelyek arról tanúskodnak, hogy a család gondot fordít a gyermekek iskoláztatására, az Esztelneken Nagy Mózes által alapított gimnázium diáknévsorában szerepel egy András nevű tanuló (latinosan Andreasnak írva), aki később mint falusi írástudó különböző hivatalos iratok megszövegezőjeként tűnik fel a forrásokban (lásd *A székelyföldi katolikus plébániák levéltára*. I. Gyűjtötte és közreadja Sávai János. Szeged, 1997), a 19. században pedig Borcsa Elek mint lelkész szolgált évtizedekig Gelencén, s az általa tett alapítvány tette lehetővé a szülőfaluban az egyik iskola működését (vö. Berecz Gyula: *Háromszék vármegye népoktatási intézeteinek története*. Brassó, 1893. 233.)

Ebből a családból származik Borcsa Gergely matematika–fizika szakos tanár, aki 1883. május 8-án született. Apja a kézdiszentléleki Borcsa István, aki a községhez tartozó Kiskászonból vette feleségül Gábor Juliannát mint özvegy asszonyt. Házasságukból három gyermek született: Klára (Hodor Györgyné), Ágota (Pászka Mihályné) és Gergely.

A gyermekek nevelésében segítséget nyújtott azok féltestvére, Ráduly Katalin is. A szintén István nevű apai nagyapa teológiát végzett ugyan, de felszentelése előtt megházasodott.

Borcsa Gergely szülőfalujában végezte az elemi iskolát, jól tanult, és szívesen járt ministrálni. Ő volt a család kedvence, a szülők családi ünnepekre is magukkal vitték, de a nagyapa is sokat foglalkozott vele. Középfokú tanulmányait Kézdivásárhelyen, a kantai gimnáziumban kezdte, majd a csíksomlyói főgimnáziumban folytatta, ahol 1902-ben érettségi vizsgát tett. Érettségi bizonyítványa kimondja, hogy a jelölt „a szabályszerű követelményeknek jól megfelelően, őt a főiskolai tanulmányokra érettnak nyilvánítjuk, s neki a R. K. Főgimnázium pecsétjével és saját aláírásunkkal ellátott jelen bizonyítványt kiadjuk. Kelt Csíksomlyó, 1902. jún. 28-án.” Érdemes feljegyezni, hogy a vizsgáló bizottság elnöke Kuncz Elek tankerületi főigazgató, Kuncz Aladár író édesapja volt.

Egyetemi tanulmányait Borcsa Gergely a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetemen végezte, ahol mennyiségtan és természettan tanítására való képesítést szerzett 1906-ban. A középiskolai tanári képesítő vizsgát tett ifjú néhány évig szülőfalujában jegyzősködött, s mint a történelem iránt érdeklődő értelmiségi, a fellelhető anyakönyvek alapján családtörténettel is foglalkozott, majd házi tanítói állást vállalt főúri családoknál.

Borcsa Gergely 1910-ben gróf Majláth Gusztáv Károly püspöknek köszönhetően került a csíksomlyói Római Katolikus Főgimnáziumba, és volt annak matematika–fizika tanára – s egy rövid, de igen zavaros időben, 1944–45-ben igazgatója is – harminchét éven keresztül, 1947. szeptember 1-ig. 1911-től a gimnázium székhelye Csíkszeredába, az időközben felépült impozáns épületegyüttesbe tevődött át (ma: Márton Áron Gimnázium). 1913-ban házasságot kötött Kolonics Violával, dr. Kolonics Dénes iskolaorvos és a gimnázium egészségtan tanárának művészi hajlamú, nála kilenc évvel fiatalabb leányával (az orgonaépítő Kolonics István unokájával), aki jól zongorázott, akárcsak édesanyja, s magántanítványa volt a festő Nagy Istvánnak. Házasságukból négy gyermek született,

Borcsa Gergely

de csak Dénes (1922–1997, jogász) és Julianna (1926, tanárnő) érte meg a felnőttkort. Egyik násznagyuk Borcsa Miklós kézdivásárhelyi törvényszéki bíró volt.

Az ígéretesen indult pályát az első világháború bekövetkezése törte meg. Mint nemzedékének annyi neves és névtelen tagja, Borcsa Gergely is részt vett a háborúban. 1914. augusztus 1-én vonult be katonának, a harctérre vezényelték, ahol megsebesült, és 1916. július 3-án orosz fogságba esett. Innen 1920 végén került haza, Vlagyivosztokból indult Saigon érintésével, és Fiumében kötött ki. Úgy emlegette, hogy társaival együtt az amerikai magyarok segítették haza.

1921 januárjától Borcsa Gergely visszatért a katedrára, folytatta oktatói-nevelői munkáját egy gyökeresen megváltozott történelmi-politikai helyzetben, a hatalomváltást követő, az erdélyi magyarság számára súlyos megpróbáltatásokkal járó időszakban.

A Benedek Elek, Kós Károly és más hozzájuk mérhető értelmiségiek által példázható utat, a traumatizált erdélyi magyar közösség és intézményei megtartásának szívós munkáját választotta Erdély egyik keleti szögletében. Az erdélyi magyar oktatást sújtó bukaresti törvények és rendeletek sorra jelentek meg nem sokkal a trianoni békediktátumot követően. Ezek közül nem egy magát Borcsa Gergelyt és családját is hátrányosan érintette. A 31.664. számú rendelet szerint például a román származású tankötelesek csak román nyelvű iskolákat látogathattak. Kiindulópontja volt ez a rendelet a későbbi származás-, név- és valláselemzés gyakorlatának. Az 1925-ös Anghelescu-féle magánoktatási törvény a csíkszeredai főgimnáziumot is magániskolának nyilvánította, s előírta, hogy csak magyar anyanyelvű tanulókat vegyenek fel, a romános hangzású névre hallgató tanulókat pedig távolítsák el. Ennek alapján 1934-ben Borcsa Gergely Julianna nevű kislányát sem akarták beírni csak román nyelvű elemi iskolába, mire az édesapa pert indított, amit közel kétéves idegölő harc árán megnyert. A korabeli erdélyi közéletben visszhangos per ismertté tette Borcsa Gergely nevét, mint aki kiáll ősi székelymagyar származása mellett, sőt jogi precedenst teremt kisebbségi magyar sorstársai számára is. A helyi újságok (például a *Csíki Lapok*) lépésről lépésre tudósítottak a per menetéről, de beszámoltak országos és budapesti lapok is róla, az egyik folyóirat 1935-ös évfolyamában pedig hírei között foglalta össze röviden az 1934–35-ben zajló per lefolyását: „Semmitőszéki döntés a névelemzés ügyében. Borcsa Gergely csíki főgimnáziumi tanár Juliska nevű leányát be akarta iratni a róm. kat. elemi iskola I. osztályába. Az illetékes állami elemi iskolai igazgató megtagadta az erre vonatkozó szülői nyilatkozat elfogadását. Eljárását azzal indokolta meg, hogy a gyermek román eredetű, már pedig az elemi iskolai törvény 8. cikke és a MOT. 34. cikke úgy intézkedik, hogy a román eredetű szülők gyermekének az állami iskolában kell tanulnia. A szülő panasszal élt, de a minisztérium a 168.848/1933. sz. rendeletében szintén az iskolaigazgató álláspontjára helyezkedett. Borcsa Gergely tanár 1934. febr. 28-án keresetet nyújtott be a táblához a rendelet megsemmisítésére. A tábla az 1934. ápr. 30-án kelt ítéletével helyt adott a keresetnek, érvénytelenítette a fenti rendeletet és a közokt. minisztériumot 1951 lej költségben elmarasztalta. A minisztérium a tábla ítéletét a semmitőszékhez fellebbezte meg. A semmitőszék 1935. március 18-án teljes egészében magáévá tette a tábla felfogását és kimondotta, hogy az államnak nincsen joga meghatározni azoknak az eseteknek az elbírálását, hogy mikor van szó a román eredetű állampolgároknak az elmagyarosodásáról, minek alapján kötelezhetné a szülőket gyermekeiknek állami vagy román tannyelvű iskolákba való beiratására.” A perben Borcsa Gergely védelmét Gyárfás Elemér (1884–1945) szenátor, marosvásárhelyi ügyvéd látta el. Önazonossága bátor vállalásáért Borcsa Gergely a magyar hatóságoktól 1941-ben megkapta a Kézdiszentléleki előnevet. Abban az időben készített folyamódványának fennmaradt pizskozatában írta: „A magyar fajhoz való törhetetlen ragaszkodásomnak tanújelét adtam, mikor a híres Anghelescu miniszter névelemző rendeletével szembe helyezkedtem. Én voltam az első és egyetlen, ki meg mertem tenni, hogy a r. államot ilyen ügyben bepereljem. Két évig folyt a per, s kisleányomat nem adtam egyáltalán iskolába, kijelentvén, hogy ha magyar iskolába nem mehet, itthon marad. Ezen szembe helyezkedésemmel egész egzisztenciámat és családom nyugalma kockára tettem. Súlyosabb volt ezen meghurcoltatással teljes 2 év, mint ennyi idő a fronton.”

Borcsa Gergely 1933-ban egy nagy erdélyi zarándokcsoporttal – melynek tagja volt a költő Dsida Jenő, aki *Magyar karaván Itálián keresztül* című riportsorozatában számolt be a zarándokltról – olaszországi utazáson vett részt kisgimnazista fiával együtt. A jutalomutazást a *Keleti Újság* előfizetői közötti sorsolás révén nyerte el, de fia útiköltségét apósa állta. Ezúttal látogattak el Velencébe, Firenzébe, Nápolyba, Pompejibe, Rómába és a Vatikánba, ahol fogadta őket a pápa. A család számára emlékezetes maradt, hogy a pápa külön áldotta meg a zarándokcsoport egyedüli gyermektagját, Borcsa Gergely Dénes nevű fiát. Egy másik emlékezetes útja Budapestre vezetett 1938-ban, az Eucharisztikus Kongresszusra. De szerette a természetet is, családjával és közeli barátaival gyalogosan vagy szekéren kisebb-nagyobb kirándulásokra vállalkozott, bejárva a Székelyföldet.

Az csak természetes, hogy Borcsa Gergelyt mélyen érdekelte a technika. Szerencsés nemzedék tagjának tudhatta magát ilyen tekintetben, hiszen jelen lehetett például a szülőfalujába befutó első vonat érkezésénél a 20. század hajnalán, a villamosság, a telefon és rádió, majd a televíziózás szintén izgatta, s mindezeket a jelenségeket tanárként nagy hozzáértéssel magyarázta és tette hozzáférhetővé az akkori idők egész diákgenerációi számára. Ő volt az iskola fizika szertárának az őre, őt bízták meg emellett az iskolai pénztár kezelésével, valamint az órarend készítésének komoly, de csöppet sem látványos munkájával. Tanítványait előszeretettel szólította atyámfiaiának, kifejezve ezáltal is, hogy mennyire közel érzi magát sorstársai gyermekeihez.

Tanárként, munkatársként és magánemberként egyaránt kiérdemelte a köz megbecsülését. Nem véletlen, hogy különböző világnézeten vagy valláson lévő tanártársai és tanítványai tiszteletét élvezte egész életében. Bányai László vagy Sombori Sándor emlékirataikban nagyra értékelték emberi és pedagógusi erényeit (*Válaszúton. Önéletrajzi jegyzetek*. Bukarest, 1980, illetve *Katedra és színpad*. Regényes krónika. Sepsi-szentgyörgy, 1997), Fodor Sándor Csíksomlyóról írt lírai szociográfiájának (*Tíz üveg borvíz*. Tünődés séta közben. Bukarest, 1979) egyik kiemelt hőseként jelenik meg, János Pál muzeológus visszaemlékezéseiben (*Múlt idők iskolája, tanárai*. Székelyföld, 2001. július) tanóráinak hangulatára vet fényt. A gimnázium ünnepi évfordulóira összesereglett közönség szeretettel vette körül, s a hagyományos érettségi találkozók alkalmat adtak számára egykori tanítványaival való közvetlen kapcsolattartásra.

A tanár és tanítvány mély lelki kötődésének legszebb példái közé sorolható Borcsa Gergelynek a Márton Áron püspökkel való kapcsolata. Kezdő tanárként, az első világháborút megelőző években tanította a csíki főgimnáziumban diákoskodó Márton Áront, és számon tartották egymást az évtizedek során. Személyes és levelezői kapcsolatukat nem befolyásolta a külső, politikai széljárás, sőt a mindkettőjük által megélt emberi drámák még inkább közelítették egymáshoz

Márton Áron püspök magánlátogatása

a két sokat próbált férfit. Az 1970-es évek elején, miután a román hatóságok megszüntették a püspök házi őrizetét (1967), felkereste idős tanárát csíksomlyói családi házában. A látogatást Borcsa Gergely lánya örökölte meg egy újságcikkben. Íme: „Verőfényes nyári nap volt 1971. június 12-én, vasárnap. Ekkor látogatta meg Márton Áron gyulafehérvári római katolikus székespüspök a matematika–fizika szakos Borcsa Gergely volt tanárát, aki ekkor 88 éves. Otthonunkban voltam, amikor a lépcsőn lépések hangjára lettem figyelmes. A tárva nyitott ajtón át nagyméltóságú, kedves püspökünket láttam jönni kísérőjével, Ferencz Béni volt csíksicsói plébánossal. Örömmel üdvözöltem őket, és vezettem az ebédlőbe, ahol a kedves vendégeket fogadtuk. Édesapám arca örömtől sugárzott a nem mindennapi vendég láttán. A püspök úr szeretettel beszélt dr. Kolonics nagyatáról, aki iskolaorvos és egészségtan tanár volt egyszemélyben a gimnáziumban. Beszélt a szimuláns kisdiajkról, önmagáról, és az őt védelmébe vevő nagymamáról, akinek a képe ott függ a szemben lévő falon. Elmeséli, hogy egyszer ő is elment a többi szimulánshoz hasonlóan, hogy betegszabadságot kapjon. A doktor bácsi hajthatatlan volt. Akkor ő elsírta magát, s ahogy a konyhán a doktor bácsi felesége megkérdezte: ‘Miért sírsz, kisfiam?’, nagyon megsajnálta. Megfogta a kezét, visszavitte a rendelőbe, s azt mondta férjének, adjon neki három nap betegszabadságot. A doktor bácsi ezt meg is adta. Mikor hazaért, megfogadta: többé nem fog az igazság útjáról letérni... A püspök úr szavai találóak és választékosak. Csodáltuk lényét, egyéniségét, amellyel a látogatás során megajándékozott. Szerencsére, ott volt a fényképezőgép, filmmel, így megörökíthettük a látogatást. A fénykép őrzi és felidézi a meghitt, derűs hangulatot.” (*Romániai Magyar Szó*, 1993. szeptember 15.)

Borcsa Gergely magas kort ért meg, és végig bölcs szemlélője és értelmezője volt a szűkebb környezetében és a világban történeteknek. 1978. december 8-án hunyt el Csíksomlyón, és a Kolonics család sírjában nyugszik. Nagy részvétellel, különleges egyházi ceremóniával temették el.

Fodor Sándor író említett művében (*Tíz üveg borvíz*) Borcsa Gergely jellemét így idézte meg: „Borcsa tanár úr a tisztességével vált közmondásossá. Nem az ő igyekezetén múlt, hogy nem lett belőlem matematikus (...), ám abban, hogy valamennyire tisztességes embernek tudom magam, nagy része volt Borcsa tanár úr sajátos (...) nevelési módszerének, ami a kimondott szó feltétlen tiszteletében nyilvánult meg. (...) Tőle tanultam meg, hogy érdemes bízni az emberekben, hinni a bizonykodás, esküdözés nélkül kimondott emberi szóban. (...) Személyes példamutatásával nevelt, már a nyugdíjkorhatár küszöbén, a szülőföld szeretetére is: 1944 őszén ez a mindig törvénytisztelő ember ellene mert szegülni a Csíkban kihirdetett kiürítési parancsnak. Pedig nem volt kommunista, igaz, magyarkodva se döngette a mellét soha. Akkor sem, amikor ez divatos volt. De amikor – a harmincas években – a névelemző ‘szakemberek’ rá akarták venni, hogy tagadja meg nemzetiségét, a maga csendes módján nemet mondott nekik, vállalva a személye ellen indított sajtókampányt és egyéb, kisebb-nagyobb meghurcoltatásokat is.” (39–40.)

Irodalom

ANTAL Imre: *Tisztesség adassék*. Lapok a csíkszeredai Római Katolikus Főgimnázium történetéből. Csíkszereda, Pallas–Akadémia Könyvkiadó, 1994

Ópra Benedek

(1907–1978)

IOCHOM ISTVÁN

Ópra Benedek – az '56-os magyar forradalom egyik áldozata

A kézdiszárzapatoki iskola 2001. május 26. óta viseli Ópra Benedek nevét, azóta áll falán Vetró B. András domborműve.

Ki is volt Ópra Benedek? Kézdiszárzapatokon született 1907. április 12-én tanító szülők, Ópra Pál és György Anna gyermekeként. 1926-ban érettségizett Kézdivásárhelyen, majd tanulmányait Kolozsvárott, a Ferdinánd király nevét viselő egyetemen folytatta, ahol 1932-ben francia-, magyar- és román szakos tanári oklevelet szerzett. Franciaországi tanulmányútja után Erdélyben telepedett le, előbb a csíkszeredai római katolikus főgimnáziumban, majd Brassóban a fémipari líceumban tanított.

1956-ban tanítványai arra kérték, vegyen részt az 1956. november 4-én alakított Erdélyi Magyar Ifjak Szövetsége (EMISZ) munkájában. Az EMISZ volt a legjelentősebb, 1956-hoz kapcsolódó erdélyi szervezkedés. Alapító tagjai középiskolás diákok, szakiskolások, a magyar történelmi egyházak lelkészei, tanárok, teológiai hallgatók és más értelmiségiek voltak. Az EMISZ-szel kapcsolatosan mintegy ezer személyt hurcoltak meg, és hetvenhetet állítottak katonai törvényszék elé.

Ópra Benedek óva intette a fiatalokat a rájuk leselkedő veszedelemtől, és valójában nem vett részt szervezkedéseikben, mégis 1958-ban váratlanul Bukarestbe rendelték, ahol október 24-én a vasútállomáson letartóztatták, majd a brassói szekuritátéra vitték. A kirakatpert 1959. március 9. és 19. között Marosvásárhelyen tartották. A kolozsvári katonai törvényszék bírói tanácsa a hírhedt Macskássy Pál, szabóinasból lett hadbíró őrnagy elnöklétével döntött az EMISZ-esek sorsa felett, súlyos börtönövekre ítélve őket. Ópra Benedeket négy társával együtt hamis vádak alapján huszonöt év szigorított kényszermunkára és teljes vagyonekzabzásra ítélték.

Börtönöveinek nagy részét a Duna-deltában, Peripraván és Szamosújváron töltötte. A sors kegyetlen fintora, hogy Ópra Benedek Peripraván nádvágás közben összetalálkozott Macskássy Pállal, egykori hóhérijával, aki szintén börtönbüntetését töltötte. 1964. július 29-én közkegyelemben részesült.

*Vetró András domborműve az iskola külső falán.
Fotó: Bándi Levente*

A tanügybe többé nem fogadták vissza, ezért Brassóban szakképzetlen munkásként dolgozott. 1968-ban nyugdíjazták. Csíkszeredában, felesége családi házában élt 1978. november 25-én bekövetkezett haláláig. Nyugdíjas éveiben gyakran járt haza szülőfalujába, igyekezett rendbe hozni a házat, dédelgetett terve volt végleg hazaköltözni Szárazpatakra. 1948-ban végzett diákjai vitték vállukon a koporsóját, egykori tanítványai közül, aki tehette, Erdélyből és Magyarországról, megjelent a harmincöt pap által celebrált temetésen. 1996-ban, az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc 40. évfordulóján Göncz Árpád, a Magyar Köztársaság elnöke posztumusz kitüntetésben részesítette. (...)

Háromszék, 2008. október 25.

Bartók Barabás, P. Albert OFM

Szentbeszéd*

*Dicsértessék az Úr Jézus Krisztus !
Krisztusban szeretett zarándok Testvéreim!*

P. Bartók Barabás (1927–2004)

Isten kegyelméből az idén is eljöttünk gyalog, vonattal vagy autóval Csíksomlyóra, a székelyek Rómájába. Célunk az, hogy a 2003-as évben is köszöntsük a Csíksomlyói Szűzanyát, és kifejezzük ragaszkodásunkat és szeretetünket iránta.

Zarándoklásunk, énekeink, közös imáink közponja mind-mind Jézus Krisztus Édesanyjának, a Boldogságos Szűz Máriának szólunk, akit végeredményben minden keresztény ember tisztel, mint a Megváltó Édesanyját. Vallásos életünkbe a Mária-tisztelet mélyen belegyökerezett. Székelyföldön azt mondják: „Megsegít a jó Mária!” Azt hiszem, hogy nem járunk helytelen úton, mert Mária-tiszteletünket megalapozza az a tény, hogy ezelőtt kétezer esztendővel az Úr Jézus Krisztus a keresztfán – végrendeletképpen – Máriát égi édesanyánknak rendelte, amikor Szent János apostolra nézve azt mondta: „Íme, a te Anyád!”, Máriának pedig azt mondta Jánosról: „Íme, a te fiad!”

* Elhangzott 2003-ban a csíksomlyói búcsún.

Mária-tiszteletünket megalapozza az is, hogy Szent István királyunk ezer évvel ezelőtt koronáját, országát és népét a Boldogságos Szűz Mária oltalmába helyezte. Mária-tiszteletünket megalapozza történelmi nagyjaink életpéldája is: említettem Szent Istvánt, de odasorolhatjuk Szent László királyunkat, Nagy Lajost, Hunyadi Jánost, II. Rákóczi Ferencet és sokan másokat is, akik nemcsak tisztelték, hanem bensőséges szeretettel szerették a Szűzanyát. Az sem véletlen, hogy a legelső magyar verses írásunk Máriáról szól, az Ómagyar Mária-siralom a 13. századból.

Itt, Csíksomlyón Mária-tiszteletünket megalapozza IV. Jenő pápának a levele, amelyben búcsút engedélyezett mindazoknak, akik a csíksomlyói barátokat segítik a templom építésében. Engedélyét azzal indokolta, hogy már abban az időben sokan jártak Csíksomlyóra Máriát tisztelni. És nem tekinthetünk el attól, hogy itt, a kegyhelyen – gondoljuk meg – évszázadokon keresztül mennyi beteg, szenvedő, reményvesztett ember kapta vissza egészséget, életkedvét, reményét, lelkének nyugalma és boldogságát a Szűzanya lábainál.

A Mária-tisztelettel kapcsolatban nyugodtan utalhatunk a most uralkodó II. János Pál pápánkra is, aki „Totus tuus”, vagyis „Egészen a Tied vagyok”-jelszóval egész életét, működését a Szűzanya oltalmába helyezte, és most is, 2002 októberétől 2003 októberéig, ezt az évet a Rózsafüzér évének nyilvánította, és azt állítja, hogy a Rózsafüzér a családok imája, és legyen a családokért való ima is. S azzal fejezi be gondolatát a Szentatya: „Ennek az imának a hatékonyságába helyezem a világ és a családok békéjét.”

Az ideai zarándoklatunknak is a mottója az – hallottuk azt többször is, és a táblákon olvashattuk is –, amit a kánai menyegzőn a Szűzanya, miután a Fiához fordult segítségért, a szolgáltnak mondott: „Tegyétek meg, amit a Fiam mond!”

És azt hiszem, hogy ezt Ő jogosan kérheti tőlünk, mert Ő is azt tette. Egy életen keresztül Isten akaratát kereste és cselekedte. Kegyelemben és erényekben gazdag életét össze lehet foglalni két szóban: áldozat és szeretet.

Az áldozatos szeretet készítette őt arra, hogy igent mondjon az angyali üdvözléskor az Isten megváltó tervére. Az áldozatos szeretet sugallta, hogy elvállalja a názáreti ács-család életével akkor szükségszerűen együtt járó gondokat és szegénységet. Az áldozatos szeretet vitte őt Egyiptomba Gyermek megvédésére. Az áldozatos szeretet segítette el a keresztút negyedik állomásához, hogy szembenézzen a legnagyobb Szemvedővel. Az áldozatos szeretet állította oda a Golgotán a kereszt tövébe, ahol édesanyai Szívét a szenvedés mind a hét tőre egyszerre átjárta. És mégsem roskadt össze, ahogy az énekünk mondja: „Áll a gyötrött Istenanya.”

Testvéreim! Áldozatos és szerető, vagyis máriás lelkű lányokra és asszonyokra van szüksége világunknak. Máriás lelkű szülőkre, máriás lelkű nevelőkre, tanárookra és papokra van szüksége a mai világnak.

Mindannyian, akik itt vagyunk, tudjuk, hogy ebben az univerzumban a lélek miatt a legnagyobb érték emberi életünk. És a keresztény lelkület mindig, lépten-nyomon hangoztatja, hogy vállalni kell az életet, vállalni kell a gyermekeket, mert különben célt téveszt a társadalom. A legjobb esetben is idegenek foglalják el a kultúremlék helyét.

Én mint Édesanyámnak a hetedik fia, azt hiszem, hogy alázattal kérhetem az édesanyákat: Vállalják az életet, vállalják a gyermeket! Ha a mi szüleink is úgy gondolkodtak volna, hogy nekünk csak egy vagy két gyermek kell, akkor én soha meg

nem születtem volna. És nem is vártak engem, mert volt már hat fiú. Gondolták, a hetedik csak lány lesz Nem így volt, és mégsem dobtak el. Legyen áldott a poruk ott, a kézdiszentléleki temetőben!

Testvéreim! (...) Sajnos, mi, papok nem vagyunk eléggé felkészülve ahhoz, hogy ki tudjuk egészen hangsúlyozni és megértetni, hogy mekkora jelentősége van az emberi életnek a mi életünknek. A magyarság életében még nagyobb szerepe van a gyermeknek. De mégis most kedves hallgatóimnak a figyelmét egy másik szükségletre szeretném irányítani. És ez nem más, mint a nevelés. Mert, testvéreim, ezt teszem a gyermekek és az ifjúság érdekében, amelyért semmiféle áldozat nem túlságosan nagy. Mondanivalómat röviden három pontban foglalom össze: 1. nevelni szükséges, nevelni kell, 2. hogyan neveljünk? és 3. mire neveljünk?

1. Nevelni kell. A gyermeknek már a családi otthonban meg kell tanulnia, hogy különbség van a jó és a rossz között. Már a családi otthonban rá kell döbbsennie arra, hogy cselekedeteinek következményei vannak. És az a gyermek, aki a családban nem tanulja meg elviselni azt a két szót, hogy „nem szabad”, azt az élet fogja megtanítani rá, és az számára nagyon keserves lesz. Azt hiszem, hogy senki sem kételkedik abban, hogy a gyermeket nevelni kell, és nem szabad az ösztöneire és a véletlenre bízunk nevelését, mert még mi is, felnőttek, inkább a rossz felé hajlunk, mint a jó felé. Ez az eredeti bűnnek a következménye. Miért sírt a kisgyerek? „Édesanyám, miért olyan jó rossznak lenni, és olyan rossz jónak lenni?” Mert a rossz felé hajlik az emberi természet. Nevelni kell! A második világháború alatt fiaink kint voltak az orosz fronton. A front mögött 800 méterre volt egy vöröskeresztes sátor, ahová a sebesülteket bevitték melegíteni, kezelni. Egyszer hordágyon hoztak egy fiatal embert, korára nézve vagy húsz-huszonkét éves lehetett, nemzetisége bizonytalán szlovák volt. Fejlövést kapott. Öntudatlan állapotban volt. A tiszt orvos intett, hogy tegyék oda a fal mellé, mert ott nem nagyon simogatták a súlyos betegeket. Inkább csak azokkal foglalkoztak, akikről remélték, hogy felgyógyul, és újból a tűzbe lehet dobni. És eltelt három nap, és a fiatal ember nem halt meg. Mozgott az ajka. Az orvos kíváncsi volt, lehajolt hozzá, és hallgatta: „Tatinkó, Matinkó, Tatinkó, Matinkó!” A könnyem kiesett, amikor a tábori lelkész naplójának ezt a részét elolvastam, és úgy elgondolkoztam: Istenem, milyen jó édesapja lehetett, és milyen jó édesanyja lehetett ennek a fiatal emberek, hogy sérült agyvelővel, önkívületi állapotban, az agónizálás nehéz perceiben is az emlégetésükből merített erőt: „Édesapám! Édesanyám!”

Sajnos, testvéreim, az életben vannak másfajta példák is: Az 1930-as években egy Hartman nevű fiatal embert halálra ítélték. Nem kell részleteznem, miért. Házkutatás alkalmával emberi csontokat kaptak a szobájában. A kivégzés előtt, az utolsó szó jogán megkérdezték: „Fiatal Úr, mit üzen a szüleinek?” És elkiáltotta magát: „Átok apámra! Átok anyámra! Átok apámra! Átok anyámra! Mert nekik köszönhetem, hogy ide jutottam! A mi családunkban nem volt imádság, a mi családunkban nem volt vasárnap, sem ünnepnap! Mi az Isten nevét csak káromolva hallottuk. Átok apámra! Átok anyámra! Végezzenek ki minél hamarább, ne kínozzanak!”

Testvéreim! Két eset az életről. Ti döntésétek el, hogy a kétféle viselkedési módnak mi van a hátterében! Egészen biztos, hogy ráéreztek arra, hogy a nevelés. Nevelni szükség, nevelni kell!

2. Hogyan neveljünk? Szóval és étellel! Mondani kell! Mondani kell, és mondani kell a szépet, az igazat, a jót, a szentet a gyermeknek, az ifjúnak! Mondani kell! Lehet, hogy nem hallgatja meg, de akkor nem átkoz, hanem azt mondja: „Volt egy jó édesapám, édesanyám! Megmondta az igazat, de sajnos, nem volt annyi eszem, hogy megfogadjam!”

Mondani kell! Igaz, nem elég mondani, hanem tenni, sőt élni kell azt, amit hiszünk! Keresztényi életünket gyermekeink, fiaink előtt kell megélnünk. Mert egy édesanya hiába mondja gyermekének, hogy ne hazudj, ha ő lépten-nyomon azt hallja, hogy édesanya a szomszédoknak össze-vissza hazudik. Az édesapja hiába mondja gyermekének, hogy: „Ne lopj, mert az Isten mindent lát!”, ha visszavigyoroghat, és azt mondja: „Akkor Isten azt is látja, hogy maga lődörögve jött haza az este!”

Testvéreim! Mondani és megélni kell a kereszténységet a gyermekeink, a fiataljaink előtt. És még ez sem elég, hanem Isten kegyelmét kell kérni számukra.

3. A következő kérdés az, hogy mire neveljünk. Elsősorban imádságra. Ugyancsak a fronton történt. Két katona haldoklik, érzik, hogy az utolsó csepp vér is kicsordul a testükből. Egyik imádkozik, a másik azt súgja: „Taníts meg imádkozni!” Hát annak nem volt édesanyja? És valóban, testvéreim, amit a gyermek hall és lát kicsi korában a családban, azt viszi a világba, bárhová is kerüljön e széles világban. (...)

Testvéreim, mire neveljünk? Engedelmességre (...), egységesen engedelmességre neveljük. Amit mondott édesapád, tessék megtenni! Vagy fordítva. Tessék megtenni, amit hátrahagyott édesanyád! (...)

Mire neveljünk? Tisztaságra! A gyermeket mint drága kincsünket szeretetünkkel óvnunk kell minden bűntől és bűnalkalomtól, amíg a hatalmunkban van, a környezetünkben van. Sőt, ha később nyiladozik az értelme, és az élet után kérdezősködik, nem lehet elutasítani, és nem szabad mesét mondani, nem elhallgattatni kell, hanem értelmi képességének megfelelően tájékoztatni. Azt kérdezi: Honnan a testem? Nem a golya hozta! Bár hozta volna! Az édesanya álljon szembe vele, és nézzen szemébe, és mondja: gyermekem, itt hordoztalak a szívem alatt kilenc hónapig. Majdnem az életembe kerültem. S ha így beszél vele, az úgy néz az édesanyjára, az édesapjára, mint egy szentre.

Mire neveljük, testvéreim, ifjainkat, ha tizenkilenc-húszéves fiatalok vannak a családban? Nem mondhatja a szülő, ülj itthon, és ne menj sehová! Legyen az apja barátja a fiának, legyen az anyja barátnője a leányának, beszéljenek meg mindent! (...) Vannak bajok, de nem ijesztgetjük, hanem megszerettetjük a tisztaságot. Azt mondjuk neki, szent dolog az élettárs választása. Te vigyázz magadra! Ha akarsz boldoggá tenni egy fiút, vagy ha akarsz boldoggá tenni egy lányt, ha akarsz szép családi életet élni, ha akarsz egészséges, pirospozsgás, ragyogó szemű gyermekeket, ne pazarold el se idegedet, se az energiádat. És ha mégis elbukik a fiatal, nem kidobni kell, nem kitzasztani kell a családból, hanem visszasegíteni a tisztaság útjára, a bűnbánat útjára és a becsületes élet felé.

Testvéreim! Mire neveljük gyermekeinket, ifjainkat? Neveljük vallásos hitre, mert azt eléggé hangoztattuk prédikációinkban, hiába van sok pénze, hiába van palotája, hiába van kényelme, hiába van nagy tudása, hiába vannak kapcsolatai, ha nincsen vallásos hite, Istenbe vetett hite, hamar összeroskad az élet gondjai alatt, csalódik, és nem tudja elviselni az életet, és érzi mindig, hogy valami hiányzik az életéből, csonka az élete. Merjük kimondani, szerencsétlen a hitetlen ember.

Testvéreim! Itt gyerekek is vannak sokan. Ők se ijedjenek meg, hogy annyi tanácsot és annyi szabályt és annyi törvényt és annyi parancsolatot kell megtanulniuk. A Szűzanya azt üzeni nekik, hogy legyen a jelszavuk: imádság, engedelmesség, tanulás. Ha imádkoznak, szereti a mennyei Atya, ha engedelmeskednek, szeretik a szülei, ha tanulnak, előbb utóbb – reméljük – boldogulnak az életben. Fiataloknak, s akik már nagyok, nekik is fel kell hívnom a figyelmüket, hogy nemcsak az életszínvonalra van szükség, hanem az élet minőségére is szükség van, amelynek a kivevői a hit, a családközpontúság, a gyermek vállalása és nevelése, a közös gondok vállalása és küzdelem a függetlenségünkért. Ezzel minden fiatalnak számolnia kell. Fiataljainkra büszkén nézünk, mert a maiak között is vannak nemesek, tisztalelkű, jóakarató, becsületes, józan ifjak. Nem igaz, hogy az ifjúságunk romlott. Nagyon sok rossz hatásnak vannak kitéve, többnek, mint amennyinek mi voltunk annak idején. De jók az ifjaink. Kérjük és bátorítjuk, hogy tudjanak tisztán élni, becsületesen élni ebben a társadalomban.

(...)

Tudnunk kell, hogy az ifjúságnak java része, különösen városban, csorbított lelkiéletű, mert elvált szülők mellett él egész nap, napközben tartózkodik és tévé előtt. A mai nemzedék ugyanakkor szembetalálja magát különböző gazdasági és ökológiai katasztrófákkal, háborúkkal és különböző újabb és újabb betegségekkel. Azt mondta egy egyetemista, az egyháznak nyíltabbnak kellene lennie felénk, mert mi igen határozott válaszokat várunk. Tudjuk azt, hogy maga az Úr Jézus is harmincéves korában kezdte nyilvános működését, globálisan gondolkozott, globális körülmények között tevékenykedett, csak az önszerető emberekhez nem volt gyomra. Mi mást várunk a mi egyházunktól, és tudja meg, az én plébánosomnak, a mi papunknak soha sincs ideje, valahová mindig siet. Hova siet? Majd a szektásnak lesz ideje várni!

Testvéreim! A lelkiatyáknak is a lelkére kötjük, hogy még a hittanóra sem elég, sokszor az imádság kárára is időt és energiát kell áldozni az ifjúságra. Ez az ő kívánságuk, ez az ő igényük, és ha azt várjuk, hogy valóban emberek legyenek, jó magyar emberek legyenek, mert most már a magyar nemzethez tartozunk, akár van magyar igazolványunk, akár nincsen. Ezt mondhatjuk és élhetjük, ebbe nem szólhat bele senki. (Taps)

Testvéreim, ezzel be is fejezhetném, tulajdonképpen időben. Látom a paptestvéreimnek az arcán, hogy ez az öreg még mit akar, de engedjétek meg, hogy a csiksomlyói Szűzanyának az üzenetét közvetítem a csángó testvéreimnek, akik évszázadokon keresztül idejönnek Moldovából: Pusztina, Klézse, Külsőrekecsin, Lujzikalugar és a többi jó híveink. Azt üzeni a Szűzanya: imádkozzanak és követeljék a jogaikat, hiszen máma a bennszülötteknek is jogot adnak, a guzmánok ezren vannak világviszonylatban, és követelik a jogaikat. Előbb-utóbb meg kell történnie, hiszen kultúrvilágban élünk. Tudja a Szűzanya, mi fáj, hogy nem imádkozhattok, nem énekelhettek, nem tanulhattok úgy, ahogy szeretnétek, az anyanyelven. A moldvai csángó testvéreim szívében bizonyára bele van vésvé néhány név: Petrás Incze, János, aki a kultúráért olyan sokat tett, Domo-kos Pál Péter, az ő nagy barátjuk, de ott volt Gheorghina páter, aki az ötvenes években megengedte nekik a magyar szentmisét, ő maga is úgy végezte, és amikor a börtönből többször kikerült, meghúzódott valahová a közösségekben, és magyarul gyóntatott. Oda menekültek a hívek. Ezeknek az embereknek a neve ott éljen beleírva nem arannyal,

hanem vérrel az életetekbe. Kóstelek és Magyarcsügés megfogytakozott népének is üzen a Szűzanya, míg van apostoluk, hallgassanak rá. A Tatros vidékén már sok öröm van. Örömrünkre szolgál a három új templom, a Hidegségen Szent István temploma, Felsőlokon pedig a „Sziklára épült ház”. Most úgy hallom, hogy a második is épül. Azok olyan nagy értékek, amihez úgy kell ragaszkodnotok, mint az ősi szent hitetekhez.

Testvéreim! Ahogy a székely mondja, van még valami a májamon. Az nem más, mint a cigánykérdés. Ne borzolódjatok fel, mert az, akár akarjuk, akár nem, van. Tudom azt, hogy három formában viszonyulnak hozzá. Vannak, akik ki nem bírják, gyűlölik őket; vannak, akik nem törődnek, közömbösek; s vannak, akik szeretnének segíteni rajtuk. Miért? Azért, mert az Isten is akarja. Istennek teremtményei, Jézus Krisztusnak a megváltottjai, s akármilyen furcsán hangzik, a mennyországban együtt leszünk. Nehogy megelőzzenek bennünket.

Testvéreim, ha akarunk rajtuk segíteni – mert itt Erdélyben, hála Istennek, vannak jó kezdeményezések, vannak apostolaik –, ha akarunk segíteni, hozzá kell őket segíteni ahhoz, hogy nekik is legyenek képzett embereik, legyenek saját papjaik, mert akkor lehet bízni abban, hogy az a nép, amely nemcsak szociológiailag különbözik tőlünk, hanem kultúrában is, felemelkedik. És úgy kell elfogadnunk őket, ahogy vannak. Magyarország már megelőzött minket néhány lépéssel ebben, hiszen a jövő hónapban papot szentelnek. Ha jól hallottam a nevét, Orsós István személyében.

(...)

Utoljára hagytam, a végére, de nem utolsó sorban, s ha nem is politizálunk, és ha nem is akarjuk kioktatni politikusainkat, akár kormányon vannak, akár a fórumban dolgoznak, vagy akármilyen csoportban, a Szűzanya azt üzeni: tartsanak párbeszédet egymással. Mert a beszéd nyomán sok minden kitisztázódhat és elrendeződhetik, és helyrejöhet a megértés, az egyetértés, sőt mi, keresztények még valamit hozzátennénk: a szeretetet. (Taps) Mert, testvéreim, nyugodtan állíthatom, hogy ezen csoportok közül, akinek a lelkében gyűlölet van, nem jár az igazság útján, nem jár az Isten útján. Egyedül csak a szeretet tud megmenteni minket, magyarokat.

És befejezésül kérjük a Csíksomlyói Szűzanyát, Nagyasszonyunkat, égi Édesanyánkat, hogy segítsen meg ezekben a nagy feladatokban, az élet vállalásában, a nevelés szent feladatában, a szemléletváltásban embertársaink iránt és az egységben.

S valamennyiünk nevében könyörgök Hozzá a régi éneknek a szavával:

„Óh, égi Szűzanya, Mária, csüggedőknek szép remény,
világítótorony gyanánt állsz az élet tengerén,
Ó, Mária, ragyogj nekünk,
Vész ha sújtja életünk,
s porba hull szövétnekünk,
Te légy velünk,
Te légy velünk!”

Ámen.

A LÉLEK MINDENESEI

Írástudók: papok, kántorok, tanítók névsora

Papok Kézdiszentléleken¹

Pál (1332)

Kozma Péter (1634–1649) – Háromszéki esperes 1637-től.

Benkes János (1649–1656) – Csíkszentsimonon született.

Felvinczy Ferenc (1656–1666)

Tusa Mihály (1666–1672)

Szebelébi Bertalan (1672–1695) – Szebellében, Hont megyében született; Pozsonyban majd Bécsben (1662–1667) a Pázmáneum növendékeként tanult; 1675-ben háromszéki esperes; 1678. jún. 10-e és 1707. szept. 30-a között erdélyi vikárius; meghalt Altorján 1707. szept. 30-a után.

Szászfalvi István (1695–1696)

Antalffi János dr., püspök (1696–1700) – 1644-ben született; Kolozsváron a Jezsuita Gimnáziumban és Akadémián, valamint Nagyszombatban (1686–1692) tanult; 1707 – 1712 között vikárius; 1725-ben püspökké szentelték; meghalt 1728. jún. 10-én.

Demeter Márton (1700–1706) – Minorita, 1700 májusától anyakönyvet vezet, ugyanabban az évben összeírja az egyházközség lakóit: eszerint 277 család, 1340 lélek élt a faluban. 1701-ben renováltatja a templomot; meghalt 1741-ben.

Antalffy István (1706–1721) – Szolgálat idején, 1719-ben éhség és pestis pusztított a faluban, amelynek 642 ember esett áldozatul, 1720-ban belép a Ferences-rendbe.

Demjén [v. Dimény] Lőrinc (1721–1727) – Minorita, plébános, majd főesperes; meghalt 1727-ben.

Bertalan Tamás (1727–1738) – Altorján született.

Tibád Mihály (1739–1758) – Székelyudvarhelyen született, meghalt 1758. márc. 2-án.

Csorba István (1758–1781) – 1773-ban renováltatja a templomot.

Farkas János (1781–1791) – Csíksomlyón született; a *Csiki székelly krónikát* az általa készített 1796-os másolat alapján ismerjük.

Eresztevényi Ferenc (1791–1792) – Ő az utolsó, akit a templom alatti sírboltba temettek.

Kovács Péter (1793–1826) – Kozmáson született; 1819-től esperes; meghalt 1835-ben.

Léczfalvi Gyárfás Miklós (1826–1836) – 1829-ben a plébánia köré kőkerítést épített, 1834-ben renováltatja a templomot.

¹ A névsor összeállítása során felhasználtuk Csiby József plébánosnak a kézdiszentléleki egyházközségről 2009-ben készült dolgozatát, az egyházközség Domus Históriaját, Kézdiszentlélek falufüzetét (Sepsiszentgyörgy, 2001), valamint Fazakas János (1914–2006) kézdiszentléleki tanár 1980-ból származó kéziratos feljegyzését, amely Miklós László teológus hallgatónak egy, az 1930-as években készített dolgozatára épül. (A szerkesztő)

Jakobos József (1836–1858) – Újrakötteti a plébánia könyvtárát, kutatja a templom és a falu történelmét; Altorján született 1796-ban, meghalt 1858-ban.

Győrffy Lajos (1858–1874) – 1870-től kézdi-orbai esperes; Csatószegen született 1806-ban; 1849–1850-ben börtönbe kerül; 1874. ápr. 30-án halt meg.

Bálint Károly (1874–1887) – Szolgálata idején, 1879–80-ban építik fel a templom közelében az iskola épületét², telket vásárol a báró Apor családtól, bővítve a plébánia kertjét; Atyhán született 1829-ben, meghalt 1894-ben.

Gidófalvy Gergely (1887–1895) – 1892-ben renováltatja a templomot és a kerítést; közadakozásból Mária-oltárt építtet; 1894-ben kezdeményezésére Könczey Miklósné orgonát építtet; Rómában végezte a teológiát; meghalt 1907-ben Nagyszébenben.

Markaly Antal (1895–1910) – Felújítatja a templom ablakait, renováltatja a két régi oltárt, új keresztúti képekkel díszíti a templombelsőt, egyházi ruhákat, lobogókat és más templomi kellékeket szerez be, Jézus Szent Szíve-szobrot rendel, 1903-ban a perkői kápolnát kívül-belül kijavíttatja, 1904-ben a templom és a plébánia belsejét kijavíttatja és kifesteti, 1906-ban tíznapos missziót szervezett; 1856-ban született Kászonaltízben, 1910-ben halt meg, a kézdiszentléleki temetőben nyugszik.

Templom és iskola a 20. század elején

Oláh Dániel (1910–1930) – A magyarságot s így az egyházközségét is súlyosan érintő történelmi időszakban töltötte be a jó pásztor szerepét; felismerve a felekezeti iskola szükségét a kisebbségi létben, 1919-ben felekezeti iskolát nyit két tanítóval a tíz évvel korábban államosított helyett, 1923-ban felépül a falu Porond nevű részén az új iskolaépület is, 1922-ben közbenjárására két új harangot kap az egyház az első világháború alatt rekviráltak helyébe, újrafedik a templom körüli bástyákat; 1878-ban született Korondon; 1913-tól kézdi-orbai főesperes; 1960-ban hunyt el, a tövisi római katolikus temetőben nyugszik. Írói munkája: *Az örökség*. Falusi életkép 2 felvonásban. Kolozsvár, 1930.

1910. évi...
Magyarországi Pártok és Szervezetek
ÉRTESÍTÉS
 A Magyarországi Pártok és Szervezetek...
 Kézdi-orbai...
 1910. évi...
 1. ...
 2. ...
 3. ...
 4. ...
 5. ...
 6. ...
 7. ...
 Kézdi-orbai...
 Oláh Dániel...
 1910. évi...

Hivatalos irat

² Leégett 1942-ben.

Díszítő elem egy miseruhán

Csoportkép az 1930-as évekből

Pál Domokos (1930–1944) – Különös gondot fordít a gyermekpasztorációra, de általában az erkölcsi nevelésre és a magyarságtudat megszilárdítására egy olyan időszakban, amikor a gazdasági válságot a kisebbségi elnyomás súlyosbítja; 1903. febr. 28-án született Csíkmenaságon; 1945-től Tusnádon, 1950 és 1980 között Szentdemeteren és Kadicsfalván volt plébános; a kommunista hatóságok többször elhurcolták, volt vizsgálati fogságban, bíróság elé állították, és börtönbüntetésre ítélték; 1984. máj. 12-én hunyt el, és a kézdiszentléleki templomkertben nyugszik.

Sólyom Béla (1945–1946) – Torján született 1889-ben, Marosvásárhelyen halt meg 1953-ban.

Farkas Antal (1946–1978) – Kiváló szónok, nagy hangsúlyt fektet a hitoktatásra, felújítja a perkői Szent István-búcsú sorát az 1960-as évek végén, miután évtizedekig nem engedélyezték ezt a kommunista hatóságok; született 1903-ban Korondon, meghalt 1985-ben Nagykászonban.

Balázs György (1978–1990)

Akik az első szent áldozáshoz járultak 1962-ben

Réthy György (1990–2000)

Csiby József (2000–)

Kézdiszentlélekről származó papok és szerzetesek³

P. Balás Pál Ágoston (1680–1748)

Mátyus Mihály – Kolozsváron és Nagyszombaton tanult; szolgált Baróton (1684)

P. Szabó Antal Ádám (1699–1771)

Mátyus András – Nagyszombaton tanult; szolgált Gyergyóremetén (1729)

P. Balázs Gergely Rafael (1710–1768) – Novicius magiszter, teológiai lektor, műve:
Proxima regula morum.

P. Keresztes Kelemen Vazul (1714–1772) – Provinciai tanácsos.

Barcsa László – Székelyudvarhelyen (1733), Kolozsváron (1734–1740) és Nagyszombatonban (1741–1743) tanult; szolgált Szentkatolnán (1753), Gelencén volt plébános (1766).

P. Keresztes Simon Mansvét (1718–1769)

P. Mészáros József Mózes (1782–1815)

Hodor Imre – Kolozsváron tanult (1784–1786); 1796-ban szentelték pappá; 1819-től Csíkszeredában plébános; 1824-ben halt meg.

Koncz Ignác – Szolgált Marosvásárhelyen, Székelykálón, Gyulafehérváron, Székelyudvarhelyen, Csíkszeredában; 1832-ben halt meg.

P. Kovács Márton Ignác (1783–1849) – Provinciai tanácsos.

P. Szigyártó József János (1789–1848)

Borcsa [Barcsa] Elek – Született 1787. ápr. 6-án; pappá szentelték 1814. ápr. 24-én; 1820-tól 1842. febr. 9-én bekövetkezett haláláig plébános Gelencén; több alapítványt tett; szolgált még Kolozsváron (1815) és Sárfalván (1818); sírja a gelencei középkori templom kertjében.

Kanabé András (1814–1880) – Pappá szentelték 1841-ben; 1859-től Szentivánlaborfalván plébános.

Molnár Mihály (1817. okt. 28.–1880. máj. 12., Borbánd) – Pappá szentelték 1842-ben.

P. Kozma János Demeter (1827–1911)

Bardócz István Sándor (1843–1908) – Szolgált Görgényszentimrén és Kozmáson.

Tamás Dávid (1857. jan. 2.–1911. nov. 18., Ozsdola) – Szolgált Bereckben, Nagykászonban, Gyergyóalfaluban, Alsócsernátonban, Ozsdolán.

Péterfi Lőrinc dr. (1870. ápr. 2.–1943. aug. 7., Székelyhodos)

Molnár Kálmán (meghalt 1961-ben Esztergomban)

Páll Gyula (1901. nov. 14.–1966. márc. 27., Kézdimartonos) – 1958-ban börtönbüntetésre ítélik a kommunista hatóságok.

Pászka Ágoston (1901. nov. 13.–1974. jún. 20., Gödemesterháza)

Hodor Jakab (1904–?) – Pappá szentelték 1927-ben.

³ Köszönetet mondunk P. Pap Leonárdnak, hogy összeállításunk elkészítéséhez rendelkezésünkre bocsátotta adatait. Felhasználtuk ugyanakkor Fazakas János kéziratos feljegyzéseit, amelyet a család volt szíves átadni a szerkesztőnek.

Miklós Elek (1907. nov. 8.–1983. febr. 10., Szárazpatak) – Hosszú ideig szolgált Szárazpatakon.

P. Tamás Ágoston Filibert (1908–1987)

Miklós László (1910. júl. 2.–1965. márc. 22., Szépvíz) – Pappá szentelték 1934-ben; utolsó szolgálati helye Szépvíz.

Pál László

Bartha Domokos (1913. júl. 21.–1989. jún. 2., Kézdiszentlélek) – Szolgált többek között Nyújtódon, Altorján.

Ráduly Géza (1921. dec. 15.–1985. jan. 29., Madéfalva) – Először mint püspöki káplánt tartóztatták le és ítélték el 1951-ben. Kiszabadult, majd mint plébánost tartóztatták le újból 1957. november 24-én. A Szoboszlai-perben a kolozsvári Katonai Bíróság Temesvárra kihelyezett ülésén hazaárulás vádjával 20 év fegyházra ítélték.⁴ 1964-től Tusnádon, 1970-től Madéfalván plébános.

Hosszú Vince

P. Bartók Barabás Albert (1927–2004)

Papok Kézdikőváron⁵

Domokos (1332–1334)

Vasmat Bálint (1648–1653)

Pécsi István (1653–1665)

Köszvényesi Miklós (1665–1704) – 1676-ban Altorján működhetett, mert ő keresztelte Apor Pétert; 1710-ben pestisben halt meg.

Lukács András (1704–1710)

Lendvai János (1710–1719) – Szolgált Kászonújfaluban, Kézdiszárazpatakon plébános; a pestises betegek ápolása közben lelte halálát.

Bodó Ferenc (1719–1723)

Antal Albert (1723–1724) – főesperes

Szabó János (1724–1727)

László Péter (1727–1738)

Bíró Márton (1738–1753)

Bíró Ferenc (1753–1779)

Mártonfi Ádám (1779–1786)

Kovács Péter (1786–1792)

Andrási János (1792–1811)

Nemes Mihály (1811–1816)

Sánta István (1816–1848)

Domokos Ferenc (1848–1879)

Rápolthy Ferenc (1879–1899)

Balogh Ignác (1900–1919)

⁴ Lásd Pál-Antal Sándor: *Áldozatok – 1956*. Marosvásárhely, Mentor Kiadó, 2006. 214.

⁵ A kézdikővári és kézdiszárazpataki papok névsorát Drócsa László plébános bocsátotta rendelkezésünkre, amiért itt fejezzük ki köszönetünket. (A szerkesztő)

Antalffy Károly (1919–1927)
Bencze István (1927–1931)
Péterffy Lőrinc dr. (1931–1933)
Kicsid Béla (1933–1937)
Lajos Balázs (1937–1938)
Héjja Albert (1938)
Pellion Ervin (1938)
Menyhárt Antal (1938–1943)
Molnár Imre (1943–1944)
Faragó Ferenc (1944–1945)
László Imre (1945) – ideiglenes plébános
Bartha Domokos (1945–1946)
Miklós Elek (1946–1970)
Bodó Antal (1970–1971)
Harai Pál (1971–1978)
Virág László (1978–1991)
Nagy Imre (1991–1996)
György Ignác (1996–1997) – beszolgáló plébános (Sárfalva)
Gábor Zoltán (1997–2000) – beszolgáló plébános (Altorja)
Márton Gábor-Benedek (2000–2002) – lelkipásztor
Drócsa László (2002 –)

Kézdikóvárról származó papok

Kiss Ferenc (megh. 1764. aug. 7.)
Székely Pál (megh. 1784) – Kolozsváron, a Jezsuita Gimnáziumban és Akadémián, valamint Nagyszombatban (1762–1764) tanult; 1779-től Zetelakán plébános.
Opra János (1794. jan. 24.–1861. márc. 15., Mezőszengyel)
Lemhényi Ferenc (1801. okt. 30.–1881. júl. 8.) – esperes
Jankó Antal (1851. nov. 27.–1933. jan. 13.) – lelkipásztor
László Dénes (1907. aug. 22.–1982. jún. 30.) – lelkipásztor

Kézdiszárazpataki papok

Köszvényesi Miklós (1665–1704)
Lukács András (1704–1710)
Lendvai János (1710–1719)
Bodó Ferenc (1719–1723)
Antal Albert (1723–1724) – főesperes
Szabó János (1724–1727)
László Péter (1727–1738)
Bíró Márton (1738–1753)
Bíró Ferenc (1753–1779)
Mártonfi Ádám (1779–1786)
Kovács Péter (1786–1792)

Andrási János (1792–1810)
Nemes Mihály (1811–1816)
Sánta István (1816–1848)
Domokos Ferenc (1848–1879)
Rápolthy Ferenc (1879–1899)
Balogh Ignác (1900–1919)
Antalffy Károly (1919–1927)
Bencze István (1927–1931)
Péterffy Lőrinc dr. (1931–1938)
Molnár Imre (1938–1946)
Miklós Elek (1946–1970)
Bodó Antal (1970–1971)
Harai Pál (1971–1978)
Virág László (1978–1981)
Oláh Áron (1981–1982)
Péter Sándor (1982–1994) – lelkipásztor
Nagy Imre (1994–1996)
György Ignác (1996) – beszolgáló plébános (Sárfalva)
Csavar Tibor (1997) – beszolgáló plébános (Almás)
Bartalus Zoltán (1997–2000) – beszolgáló plébános (Zabola)
Márton Gábor-Benedek (2000–2002) – lelkipásztor
Drócsa László (2002–2004)
Bodó Imre (2004 –)

Kézdiszárazpatakról származó papok

György Lázár (1871. jún. 19.–1921. febr. 3.) – Szolgált Szászrégenben, Székelyudvarhelyen, Máréfalván.
Rápolthy Ferenc (1874. okt. 5.–1927. febr. 1.) – A teológiát Bécsben végezte; szolgált Székelyudvarhelyen, Marosvásárhelyen, Alsócernátonban, Kézdiszárazpatakon, Nyújtódon.⁶

Tanítók, kántorok a község falvainak iskoláiban⁷

Pál (1332, Kézdiszentlélek)
Domokos (1332–1334, Peselnek [Kézdikővár])
Cserei János (1629–1640-es évek vége, deák, iskolamester, Kézdiszentlélek)
Csikszentgyörgyi Szabó Pál (1724, 1727, deák, iskolamester, Peselnek)
Czipa [vagy: Czipo] *Ferenc* (1741, kántor, Peselnek)
Baló Mihály (1808–1826, kántortanító, Kézdiszárazpatak)

6 A fenti papi névsorok összeállításakor még konzultáltuk Ferenczi Sándor *A Gyulafehérvári (Erdélyi) Főegyházmegye történeti papi névtára* című művét (Budapest–Kolozsvár, 2009). (A szerkesztő)

7 A névsor összeállításakor felhasználtuk a kötetünkben közölt munkákon kívül: Coroi Artúr (közze-tészi): *Adalékok Háromszék iskolatörténetéhez*. Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 1998; *Kézdiszentlélek*. Falufüzet. Sepsiszentgyörgy, 2001. (A szerkesztő)

Déva István (1819–1829?, kántor, Kézdiszentlélek)
Bagoly Mihály (1823, segéd-kántortanító, Kézdiszárzapatak)
Lázár Ferenc (1825, kántortanító, Peselnek)
Hadi Imre (1826–1846, kántortanító, Kézdiszárzapatak)
Bíró János (1826–1829?, másodtanító, Kézdiszentlélek)
Bara György (1846–1893?, kántortanító, Kézdiszárzapatak)
Kovács József (1846–1885, kántortanító, Peselnek)
Miklós Antal (1848, tanító, Kiskászon)
Kováts Mihály (1848, tanító és harangozó, Kézdiszentlélek)
Szotyori Nagy Ferenc (1871–1872, Peselnek)
Péterfi Lajos, Opra János, Kováts József (1870-es évek eleje, Kézdiszentlélek)
Német István (1875, Kézdiszentlélek)
Dézi Lajos (1873–1876, Peselnek)
Kovács Ferenc (1876–1893?, Peselnek)
Bara Ferenc (1878–1893?, kántortanító, Kézdiszárzapatak)
Gábor András (1886–1893?, Peselnek)
Szabó Sándor, Opra János, Györbíró Ignác, Péterffy Árpád (1893, Kézdiszentlélek)
Opra Pál (1893–?, segéd-kántortanító, Kézdiszárzapatak)
Orbán János (1925–1940, kántor, Kővár)
Szakács Antal (1930–1940, kántortanító, Kézdiszentlélek)
Márton Pál (1940–1943, kántortanító, Kővár)
Paál József (1943, kántortanító, Kővár)
Oláh Jakab (tanító, Kézdiszentlélek)
Györbíró Kálmán (tanító, Kézdiszentlélek)
Jánó József (tanító, Kézdiszentlélek)
Nagy Géza (tanító, Kézdiszentlélek)
Kovács József (tanító, Kiskászon)
Nagy Árpád (tanító, Kiskászon)
Dénes Károly (tanító, Kiskászon)
Tóth Endre (1946–1948, kántortanító, Kővár)
Kobulniczki Béla (kántor, Kézdiszentlélek)
Nagy Ferenc (kántor, Kézdiszentlélek)
Török István (kántor, Kézdiszentlélek)
Hübel János (kántor, Kézdiszentlélek)
Kertész Tibor (kántor, Kézdiszentlélek)
Dávid Emil (1986–, kántor, Kézdiszentlélek)

A leánykórus néhány tagja az 1939-ben

Március 15-i felvonulás Kézdivásárhelyen 1944-ben

Szentlélek

Közs. lsz. 2819: magy. 2785, rom. 2, egyéb ny. 32. Róm. kat. 2778, gör. kat. 16. ev. ref. 25. Tnk. sz. 581 mn., f. 204, l. 198 ; ism. f. 87, l. 92. Iskolába jár: mn. f. 183. l. 184; ism. f. 50, l. 50. Isk. nem jár: 114 tank. Van l róm. kat. felekezeti jellegű népiskolája.

Róm. katolikus felekezeti népiskola. A történeti múltban oly gazdag Háromszéknek egyik határközségét képezi Szentlélek, mely már a 13. században önálló egyházközséget alkot. Már ezen időben igen tekintélyes község, valamint ma is egyike a vármegye legnépesebb községeinek.

A 14. század elején Pál nevű papját ismerjük, akit egyben az első tanítók egyikének is tekinthetünk. De bár határozott adataink nincsenek is ezen iskola múltjára vonatkozólag, mégis tekintve e község népességét, valószínű, hogy itt már kezdetben tanító is volt alkalmazva. Kézdizsentléleken már a 17. század elején több tanítónak kellett alkalmazva lenni, s igen valószínűnek látszik, hogy a század vége felé a két nembeli tanköteleseknek szétválasztása is foganatosítva volt. Az iskolázásnak eredménye a jobbak közé tartozhatott, minthogy a 18. század elején Kantának, a Szentlélek szomszédságába áthelyezett zárdának hatását a község ki nem kerülhetette. De már maga azon körülmény, hogy a közelben középiskola volt, melyet a szentléleki tanulók minden nagyobb anyagi áldozatok nélkül látogathattak, bizonyára hozzájárult ahhoz, hogy az iskolaügynek fejlesztését kiváló gonddal ápolják.

Régebbi tanítóiról, valamint iskolázásának részletes viszonyairól adatok hiányában nem emlékezhetünk meg. A hetvenes évek elején három tanító volt alkalmazva: Péterfi Lajos, Opra János és Kováts József. De már 1875. évben négy tanító szerepel, és az előbb említettekhez még Német Istvánt választották meg.

Kézdizsentléleken van az iskolának *Borcsa alapítványa*, melytől az egyik iskolának neve is „Borcsa-iskola”. Három különálló épületben vannak az iskolák elhelyezve, melyek közül egyik kőből, a másik kettő pedig fából van építve. Az iskolaépületek csak részben felelnek meg a követelményeknek, berendezésük és felszerelésük is kiegészítésre vár.

Jelenleg alkalmazásban vannak: *Szabó Sándor; Opra János, Györbiró Ignác és Péterffy Árpád* tanítók, kik valamennyien szabadlakást s átlag évi 300-300 frt. fizetést élveznek.

Iskolaszéki elnök: *Gidófalvi Gergely* róm. katolikus tb. főesperes, plébános.

Peselnek

Közs. lsz. 1176: magy. 1169, ném. l. egyéb ny. 5. Róm. kat. 1161, gör. kat. 2, ev. ref. 10, unitárius 1, gör. kel. 1. Tnk. sz. 226, mn. f. 77, l. 91; ism. f. 23, l. 35. Iskolába jár: mn. f. 71, l. 83; ism. f. 14, l. 16. Isk. nem jár 42 tank. Van l községi jellegű népiskolája.

Községi elemi népiskola. Minthogy a róm. kat. templomot 1820 körül rozoga állapotára miatt használni már nem lehetett, s helyette 1825-ben a ma is használatban levő templomot építették, feltehető, hogy a róm. katolikus egyház itt már régen pozíciót foglalt. A rendelkezésünkre bocsátott adatok szerint az itteni róm. katolikus egyház és iskolának keletkezését 1770-re vélik tehetni. Dacára ennek, csak 1825-ből ismerjük Lázár Ferenc kántortanítót, ki 70 kalangya képéért tanított és végezte a kántori teendőket. Utóda és előbb segéde Kovács József, ki 1846-tól egész 1885-ig volt kántortanító. Iskolája egy szűk kis rozzant szobából állott, felszerelése nem volt, még a padok is hiányoztak, melyet hosszú lócák pótoltak. Dacára ennek az iskola igen jó hírnévnek örvendett, s a felvidéki nemes családok szívesen adták gyermekeiket a peselneki iskolába. E helyett az épület helyett 1858-ban a róm. katolikus egyházközség költségén, a község északi részén, egy magaslaton új iskolát építettek 2 tanteremmel, mely jelenleg a községi iskola helyiségéül szolgál. Dacára hogy a tankötelesek száma évről évre emelkedett, és hogy a 2 tanterem rendelkezésre állott, a tanítást egy tanteremben, egy tanító végezte 1870-ig. Ekkor Réthi Lajos tanfelügyelő közbenjöttével sikerült államsegélyt kieszközölni, s már 1870. évi március elején megalakult a községi iskolaszék Jankó András elnöke alatt, ki egyben a gondnoki teendőket is ellátta. A községi iskolaszék első teendője volt az iskola számára megfelelő számú tantereket biztosítani, és engedélyt nyerni arra, hogy iskolájában két tanteret alkalmazhasson. A községi iskola két tanítóval 1871-ben nyílt meg. Szotyori Nagy Ferenc rendes, Kovács József kántor pedig segédtanítói minőségben alkalmazták a kir. tanfelügyelőség által. Nagy Ferenc azonban egy évi működés után búcsút mondott Peselneknek, a helyére megválasztott Lengyel József pedig állomását sem foglalta el, s így ismét csak Kovács József kántorra maradt a tanítás. A tanév befejeztével azonban betöltötték a rendes tanítói állomást Dézsi Lajos okl. tanítóval, ki ezen minőségében 1876-ig, tehát három évig szolgált, s innen Páncélcsehre távozott. Ekkor került ezen iskolához Kovács Ferenc rendes tanító, ki ma is itt van alkalmazásban. Kovács a tanítóegyesületi életben tevékeny részes, és a kézdi–orbai róm. katolikus tanítóegyesületnek 1883 óta főjegyzője. 1885-ben az öreg kántor és segédtanító Kovács József elhalálozván, helyébe Gábor András okl. tanító választott meg, s működik ma is.

Az iskolaépület minden kritikán alul áll. Abban még állva sem férnek el a tankötelesek, ha ugyan teljesen beiskolázva volnának. Rendőri szempontból is tűrhetlen állapot ez, melyen segíteni a leggyorsabban szükséges.

A rendes tanító évi 300 frtot és évtödös pótlékokat, szabad lakást, a segédtanító évi 200 frtot és évtödös pótlékot s ezen felül mint kántor szintén mintegy 100–150 frt. évi jövedelmet élvez.

Az iskolaszék elnöke: Rápolthy Ferenc róm. katolikus plébános; kiválóan buzgó tagja már 1880 óta Eperjesi Pál.

Szárzapatok

Közs. lsz. 828: magy. 828. Róm. kat. 799, gör. kat. 23, ev. ref. 6. Tnk. sz. 172, mn. f. 60, l. 58; ism. f. 28, l. 26. Iskolába jár mn. f. 56, l. 54; ism. f. 21, l. 12. Isk. nem jár 29 tank. Van 1 róm. kat. felekezeti jellegű népiskolája.

Róm. katolikus felekezeti népiskola. Szárazpatak, mely a 16. században Peselnek filiáját képezte, 1621-ben lett önálló egyházközséggé, s ugyanakkor alakult meg itt a plébániával egyidejűleg vagy legkésőbb néhány évvel ezután az iskola. A régebbi időkre vonatkozó adatok sajnos ezen iskolára vonatkozólag sem maradtak fenn, sőt tanítóit is csak e század elejéről ismerjük. Annyit tudunk, hogy már e század elején a kántortanító mellett segédtanító is működött, ki a leányok tanításával volt megbízva, s így a tanítóknak nem szerint elkülönítve részesültek tanításban. A kántortanítók huzamosabb ideig szolgáltak, míg a segédek majdnem minden évben változtak. Baló Mihály 1808-tól egész 1826-ig volt kántortanító, őt követte 1846-ig Hadi Imre; 1846 óta pedig Bara György van alkalmazásban, ki mellett azonban már 1878 óta fia, Bara Ferenc utódi joggal végzi a kántortanítói teendőket. A segéd-kántortanítók közül csak Bagoly Mihályt említjük meg, ki 1823-ban volt alkalmazásban; őt azóta 26-an követték, s jelenleg *Opra Pál* tölti be ezen állomást.

A szárazpataki iskola régebbi szervezetén csak az 50-es évek vége felé történt változás, amidőn *Hatólykai Potsa József*, ma Háromszék vármegyének nagyérdemű főispánja, elfogadva az iskolatanácsosi kinevezést, a szárazpataki róm. katolikus felekezeti iskola átalakítását megkezdte. Potsa József főispán munkás életében a tanításügy iránti meleg érdeklődésnek itt találjuk első nyomait. Az 1858/59-es tanévben kezdte meg itt működését. S amint az iskola jegyzőkönyvében megvan örökítve „*havonként többször megjelenvén az iskolában, megjelenése által a tanügynek egészen új lendületet adott.*” De nemcsak az iskola szellemi színvonalának emelésén fáradozott, de kiterjedt figyelme az iskola szomorú anyagi viszonyaira is. Mégpedig igen egyszerű, de hathatós módon javított az iskola sanyarú helyzetén. Odaajándékozta regale jövedelmének 1/3-át az iskola számára, hogy abból a különben is gyenge javadalmazású tanítónak jövedelme gyarapíttassék; így jutott a második tanító is némi készpénzfizetéshez. Majd 1884-ben, tehát már mint e vármegyének főispánja megemlékezik a szárazpataki róm. katolikus iskoláról s annak javára 1000 frtos alptíványt tesz le azon kikötéssel, hogy annak kamataiból 4/8 rész a második tanítói állomás javadalmához csatoltassék, 2/8-a a kamatoknak a szegény tanuló részére tankönyvek beszerzésére fordítottassék, 1/8-án a hat évig iskolázott leánykáknak imakönyvek szereztesse be; a kamatok 1/8-a pedig új iskola építésére, takarékpénztárilag kezeltesse.

A most használatban levő iskolaépület 1878-ban épült fel, s annak költségeihez Ő Felsége a Király 100 frttal, Fogarassy Mihály püspök 100 frttal, Domokos Ferenc akkori szárazpataki plébános pedig 160 frttal járultak. Van benne két tanterem és egy tanítói lakás. A tanterem felszerelése és berendezése kielégítő.

A kántortanító terményekben és készpénzben mintegy évi 300 forintot, a segédtanító pedig 200 forintot nyernek.

Iskolaszéki elnök: *Rápolthy Ferenc* róm. katolikus plébános.

In. Berecz Gyula: *Háromszék vármegye népoktatási intézeteinek története.* Brassó, Alexi Könyvnyomdája, 1893. 233–234., 191–192., 230–231.

A Jézusfaragó ember Kézdiszentléleken

Az elmúlt vasárnap Kézdivásárhelyen voltam, ahonnan az egyik barátom unszolására estére átmentünk Kézdiszentlélekre megnézni Nyirő *Jézusfaragó emberének* szabadtéri előadását. Délután 6 órakor indultunk el szekérrel. Az országúton mindenütt autók, szekerek, gyalogosok igyekeztek sűrű egymásutánban a közeli falu felé.

A szabadtéri színpad a falu melletti hegyen, a Perkőn van felállítva. A Kászon-patak hídjánál a rendező dalárda tagjai fogadják a tömött sorokban érkező közönséget, és vezetik fel a nézőtérre. Egy malom mellett visz el az út. Mindenütt fényes villanyvilágítás. Felérünk a nézőtérre, mely feketélik a sűrű sorokban ülő emberektől. Ünneplőbe öltözött szentlélekiek, takarókba burkolózott kézdivásárhelyiek és szomszéd falubeliek. Pedig enyhe az idő. Egész sötét van. Az égen úszkáló felhők közül ki-kibukkan a hold. A hegyet hatalmas vízmosság osztja szinte ketté. Ennek az alját képezték ki színpaddá, illetve szélesítették ki nézőtérré. Amint a plébános úrtól hallom, kb. két hónapig dolgoztak kalákában a lelkes dalárdisták és falusiak, amíg sikerült ezt a hatalmas munkát elvégezni. A Perkő csupa kőszikla, a kövek között azonban megkapaszkodott a fenyő is. Gyönyörű fenyőóriások képezik a szabad színpad természetes díszleteit.

A Jézusfaragó ember szereplői 1938-ban

Megkezdődik az előadás, két reflektor világítja meg a színt, egy harmadik fényszóró meg mindig odaveti hatalmas fénynyalábját, ahol éppen a cselekmény folyik. Falusi leányok, legények játszanak, de mintha nem is játék lenne ez, hanem élő valóság. Úgy járnak-kelnek a színpadon, úgy beszélnek, mintha tényleg a havason lennének. Élik a maguk nyomorú, a kenyeret két kézzel nehezen kereső munkás életét. Mindegyik művész, és mégis mind saját magát adja. Itt látszik meg, hogy Nyirő milyen jól ismeri a székely lelket. Ezek az egyszerű emberek nem érzik idegennek a szerepet.

Az előadás nagyszerűen pereg. Kibújít a hold, fenn a csillagos égbolt, a reflektortól megvilágított vízmosás, hatalmas, szép szál fenyők, fehér harisnyás székelyek, csattog a fejsze, dőlnek a fák... Ennél gyönyörűbb képet elképzelni sem lehet. Idevaló ez a darab, ide a nagy természetbe...

Jól választott Szakács Antal, a tanári diplomás kántortanító, amikor ezzel a darabbal avatta fel szabadtéri színpadukat. Örült az embernek a lelke, hogy mire képes egy agilis ember, akit jó- vagy balsorsa vetett ki falura. Aki azonban megtalálta azt a terrénmot, ahol kiélheti nagy munkakészségét. Mindennek Ő a lelke. Vezette a színpadépítő munkálatokat. Betanította a darabot. Játssza a főszerepet olyan tökéletesen, hogy egy nagy színháznak is dicséretére válnék ez a mesteri játék. Meglepő még a csaknem nyolcvanasztendős írni-olvasni nem tudó Kovács János Üdö Mártona. Mintha csak róla mintázta volna a szerző ezt az alakot.

Kár, hogy erről a vidékről nem nézhették meg sokan a darabot, mert érdemes lett volna látni, hogy szeretettel, hozzáértéssel mit lehet kihozni az egyszerű földművesekből. Még sok ilyen sikerült előadást kívánunk Szakács Antalnak és a szentlélekieknek!

Székely Nép (Sepsiszentgyörgy), 1938. október 9., 42. szám

BARTOS ENDRE

Közművelődés Kézdiszentléleken

(Részlet a szerző *Mesél a Perkő* című munkájából)

Kézdiszentlélek közművelődési élete kedvező körülmények között fejlődhet. Négy művelődési otthon, két klub, két mozi és négy könyvtár áll a lakosság rendelkezésére. A műveltség terjesztésében nagy szerepet játszik a modern hírközlő eszközök meglehetősen kiterjedt hálózata. 379 rádió- és 25 televíziókészülék található a községben. (...)

A műveltség megszerzésében fontos szerepet játszanak a könyvtárak. A községben négy könyvtár működik 7527 kötettel. Ebből 215 kötet román nyelvű. A könyvek a következőképpen oszlanak meg:

- szépirodalom 3932 kötet
- gyermekirodalom 2600 kötet
- népszerű tudomány 245 kötet
- mezőgazdaság 231 kötet
- ideológia 215 kötet
- műszaki 65 kötet
- más 239 kötet.

1968-ban 880 állandó olvasót tartottak nyilván a könyvtárakban. Foglalkozás szerint az olvasók aránya így alakul:

- mtsz-dolgozó 380
- tanuló 235

- tisztviselő 79
- munkás 66
- más foglalkozású 60
- nyugdíja 60.

Itt is érvényesül az az általános jelenség, hogy a nők többet olvasnak, mint a férfiak. A nyilvántartott olvasók közül 489 nő és 391 férfi. A felnőtt lakosság könyvtárlátogatására jellemző, hogy a 14 éven felüli állandó könyvkölcsönzők száma 490, a 14 éven aluliaké pedig 390. (...)

A műkedvelő tevékenység már a múlt században gyökeret eresztett. Jegyzőkönyvek, a színjátszó csoport és énekkar szerepléseit nyilvántartó kimutatások bizonyítják, hogy századunk elején állandósultak a csoportok, rendszeressé váltak a fellépések, szervezettebb formát kapott a műkedvelő mozgalom. Egy 1908-ból keltezett jegyzőkönyv szerint Jánó József iskolaigazgató, Szabó Sándor kántortanító és Oláh Dániel lelkész 30 taggal megalapítják a műkedvelő színjátszók csoportját és 57 taggal a Petőfi Sándor Férfidalárdát. Ettől az időtől kezdve a színjátszó csoport majdnem minden évben előadott egy-két háromfelvonásos színdarabot. Az egyfelvonásos színdarabok is közkedveltek voltak, bár ezek esetében nem mutatható ki semmi rendszeresség. Voltak évek, amikor hat-nyolc darabot vittek színre, voltak évek, amikor egyet sem.

A színjátszó csoport 60 éves tevékenységéről az alábbi lista nyújt ízelítőt:

- 1908-ban A falu rossza: 4 előadás otthon, 2 másutt
Pártütők: 3, illetve 2 előadás
- 1910-ben Finum Rózsi: 3, illetve 2 előadás
- 1911-ben A tolonc: 2, illetve 2 előadás
- 1912-ben A tolonc: 2, illetve 3 előadás
- 1913-ban A falu rossza: 4, illetve 4 előadás
- 1919-ben Gyímes vadvirág: 5, illetve 3 előadás
- 1920-ban Árva Rózsi: 2, illetve 1 előadás
- 1921-ben A szökött katona: 2, illetve 1 előadás

Az iglói diákok előadása után 1935-ben

A Többsincs királyfi előadása után 1939-ben

- 1922-ben A csikós: 3, illetve 2 előadás
- 1925-ben A vén cigány: 4, illetve 5 előadás
A csizmadia: 2 előadás
- 1926-ban Karácsonyest: 3 előadás
A kutyamosó: 2 előadás
- 1927-ben A tót leány: 3 előadás
A fekete mén: 1 előadás
- 1928-ban A falu rossza: 5, illetve 1 előadás
- 1929-ben Baboskendő: 5, illetve 1 előadás
A lelenc: 2 előadás
- 1930-ban A tót leány: 2 előadás
- 1931-ben Piros bugyelláris: 3, illetve 3 előadás
- 1932-ben Piros bugyelláris: 2 előadás
- 1933-ban Parasztkisasszony: 3, illetve 3 előadás
Noémi: 5, illetve 3 előadás
- 1934-ben Cseperkekalap: 4, illetve 2 előadás
- 1935-ben Az iglói diákok: 5, illetve 5 előadás
- 1936-ban Az abbé: 2, illetve 3 előadás
- 1937-ben A vereshajú: 2, illetve 3 előadás
- 1938-ban Jézusfaragó ember: 3 előadás
- 1939-ben Többsincs királyfi: 3 előadás
- 1940-ben Jézusfaragó ember: 3 előadás
- 1941-ben Jézusfaragó ember: 2 előadás
- 1942-ben Jaj de búsan harangoznak: 4, illetve 1 előadás
- 1943-ban Aranyigazság: 3, illetve 2 előadás
- 1944-ben A falu rossza: 3, illetve 1 előadás
- 1949-ben Mócok asszonya: 3, illetve 1 előadás
- 1950-ben Ludas Matyi: 3 előadás

A Vihar a havason előadása után 1955. augusztus 20-án

- 1951-ben Jubéleum: 5, illetve 4 előadás
 - 1955-ben Vihar a havason: 3, illetve 1 előadás
A csikós: 4, illetve 2 előadás
 - 1956-ban A kérők: 3, illetve 2 előadás
A cigány: 5, illetve 3 előadás
 - 1957-ben A Szent Anna-tó regéje: 4, illetve 2 előadás
Buborékok: 5, illetve 1 előadás
 - 1958-ban Liliomfi: 3 előadás
 - 1961-ben Az elveszett levél: 3 előadás
 - 1963-ban Nézd meg az anyját: 2, illetve 1 előadás
 - 1968-ban Légy jó mindhalálig: 2 előadás.
- (...)

*A Szent Anna-tó regéjének előadása után 1957. február 3-án
az újonnan épült művelődési ház előtt*

Említettük, hogy a rendszeres színjátszás meghonosodásával egyidőben megalakult a férfidalárda. Sajnos, ennek az útját csak 1951-ig lehet nyomon követni, amikor is karmester híján megszűnt. (...)

A dalárda feloszlása már csak azért is nagy veszteség, mert a legjobban összeforrott, komoly dolgokat kezdeményező és véghezvivő csoportnak bizonyult valamikor. S hogy egy ilyen összekovácsolódott lelkes közösség mire képes, csupán egy példával szeretnők illusztrálni: 1938-ban a dalosok kezdeményezésére összefogott az egész község, és a Perkő oldalán szabadterei színpadot építettek, 1500 köbméter föld és kő kitermelésével olyan nézőteret képeztek ki, ahonnan 1300 ember nézhette végig az előadásokat. A dalárda áramfejlesztő gépet vásárolt az amfiteátrum kivilágításához, tagjai és azok hozzátartozói színdarabot tanultak, amelynek jövedelméből egyenruhát és kottaállványokat vásároltak. (...)

Művelődés, 1969. 2. 11–13.

A népnevelő Szakács Antal

Ha valaki áttekintené Kézdiszentlélek amatőr színjátszásának utóbbi száz évét, a csúcsot vitathatatlanul a *Jézusfaragó ember* 1938-as bemutatásában jelölné ki. (Az 1908–1968 között bemutatott színművek listájának összeállítását különben el is végezte a falu néhai szorgalmas krónikása, Bartos Endre, és közreadta a *Művelődés* 1969 februári számában.) Nyirő József „havasi színjátékának” előadásáról még húsz-harminc évvel később is úgy beszéltek az egykori nézők, mint friss és felejthetetlen élményről. Azt sem mellékes megjegyezni, hogy a budapesti, Nemzeti Színház-beli ősbemutató után nem egészen egy évvel jött létre a kézdiszentléleki szabadtéri „szuperprodukció”, amelynek rendezője és a darab főszereplőjének alakítója Szakács Antal tanár, aki 1932–1940 között teljesített kántori szolgálatot a felső-háromszéki faluban.

Szakács Antal Gyergyóalfalu szülötte (1900), ugyanott kezdte tanítói és kántori pályáját (1919), majd – a polgári iskolai tanári oklevél megszerzése (Kolozsvár, 1923) után ugyanitt került szembe a román állami hatóságokkal, amikor egyik nyilvános sze-

A dalkör Kolozsváron a Mátyás szobor előtt 1938-ban

A dalkör Budapesten 1938-ban

replését államellenesnek minősítették, sőt felbujtással vádolva politikai pert indítottak ellene (1924). A két és fél évig tartó per végén felmentették a vád alól Szakács Antalt, aki ezt követően Csíkszentdomokoson nyert kántortanítói állást, aztán néhány évre visszatért szülőfalujába, ahol főkántori állásba került, és a római katolikus polgári iskola tanára lett. Visszanyerve pályakezdői lendületét, széles körű népnevelői munkát folytatott: dalkört és műkedvelő színjátszó csoportot vezetett, hangversenyt szervezett, egyszóval a falu közösségiművelődési életének kovásza lett.

Utólag visszatekintve Szakács Antal évtizednél is rövidebb népnevelői munkásságára választott falujában, azt mondhatjuk, hogy az itteni kisebbségi magyarságra nézve nehéz, zavaros időszakban volt irányt adó értelmiségi a Perkő alji település székelysége körében. 1933-ban

megalakította a római katolikus népszövetségi dalkört és szavalókórust, amellyel Sepsiszentgyörgyön, Kézdivásárhelyen is fellépett (1934-től), kitűnően szerepeltek a Brassóban tartott dél-erdélyi kórusvetélkedőn (1937), olyannyira kitűntek, hogy meghívást kaptak az 1938-ban Budapesten tartott Eucharisztikus Kongresszus rendezvényein való fellépésre, sőt kihallgatáson fogadta a dalkör tagjait a pápai nuncius. Ugyanezen év nyarán vettek részt a Kolozsvárt szervezett Magyar Országos Dalosszövetség hangversenyén, ahol ezüst fokozattal jutalmazták. Szakács Antal ugyanakkor folytatta és pezsgésbe hozta a falu hagyománnyal rendelkező amatőr színjátszó mozgalmát, évente mutattak be színműveket, amelyek három-négy, de jobb esetben tíz előadást is megértek. Az 1938. szeptember 24–25-én bemutatott *Jézusfaragó emberrel* aztán teljes lett a színjátszók sikere. Maga a vállalkozás, a szabadtéri előadás gondolata volt rendkívüli. „Mindennek ő (Szakács Antal) a lelke – írta a sepsiszentgyörgyön kiadott *Székely Nép*. – Vezette a színpadépítő munkálatokat. Betanította a darabot. Játssza a főszerepet olyan tökéletesen, hogy egy nagy színháznak is dicsőségére válnék ez a mesteri játék.” Szakács Antal ugyanezzel az előadással búcsúzott Kézdiszentlélektől 1940. szeptember 22-én.

A történelem felgyorsult eseményei és tragikus fordulatokat vett irányai aztán a falusi közművelődés terén tett kezdeményezéseivel és eredményeivel Erdély-szerte ismertté vált pedagógus pályáját is befolyásolták: megérdemelt megbízatást kap (Háromszék vármegye tanügyi és népnevelői előadója 1940–44 között), aztán következik egy rövid frontszolgálat, majd Nyugatra való menekülése, valamint az anyaországban történő visszatérés (mivel Erdélybe nem térhetett vissza) és letelepedés (1945). Rokonok fogadták be Érden a hadifogságból érkezett családot, majd rövid zalaegerszegi szolgálat várja. 1946-tól népművelői munkakörben, később pedig tanárként dolgozott Bonyhádön, a frissen letelepített bukovinai székelyek körében a szellemi otthonteremtéshez járult hozzá olyan Székelyföldről származó értelmiségiekkel együtt, mint a kézdivásárhelyi Földi István, illetve magát az áttelepítést központi szintről irányító, ugyancsak kézdivásárhelyi születésű és gelencei kötődésű Bodor György. A kezdeti években töretlen lendülettel, aztán 1949–50-től mint általános iskolai tanár gúzsba kötve, igen szűkre szabott keretek között s a gyanakvás légkörében végezhetette, amit hivatástudata diktált egész életén át, a nemzetnevelést. 1960-ban nyugdíjazták, s a következő évben Érden telepedett le. Az itt töltött évek alatt néha még fel-fellángolhatott a régi szenvedély, a versmondás, a rendezés, a közművelődésben való cselekvő részvétel. 1980-ban hunyt el, az érdi Újvárosi temetőben pihen. Az *Új Ember* című katolikus hetilapban Domokos Pál Péter búcsúztatta.

A Szakács Antalról készült pályakép megrajzolása dr. Kolta Lászlónak köszönhető, aki 2004 decemberében Bonyhádön jelentette meg füzetnyi terjedelmű munkáját a jeles tanárról és népnevelőről. A szerző főként a család hagyatékában megtalálható dokumentumokra, iratokra, illetve a korabeli lapokban megjelent tudósításokra és beszámolókra alapozva mutatja be Szakács Antal életét és munkásságát. Így éltetik emlékét az anyaországban, itthon pedig, Kézdiszentléleken a Dávid Emil kántor vezette egyházi vegyes kar felvette 2001-ben egykori hírneves vezetőjének nevét.

Háromszék, 2006, január 28.

Megpezdült zenei élet

A beszéd után a zene az emberi kapcsolattartás legfontosabb eszköze, főleg az érzelmek kifejezője. Ezért is fő feladat a zenei anyanyelv megismerése és művelése. Kodály Zoltán írta, hogy a gyermek zenei nevelése nem az iskolás-, nem az óvodáskorban kezdődik, hanem legalább egy évvel születése előtt...

Citerazenekar az 1970-es években

A zenei anyanyelv ismerete nélkül félanyanyelvű az ember, s más népek zenéjét sem tudja kellőképpen értékelni, megbecsülni. Ezért is örülhet Kézdiszentlélek, hogy végre zenetanárt kapott Demény József személyében, és megkezdődhetett a szakszerű és rendszeres zeneoktatás, illetve újraindulhatott a kórusmozgalom. Nemcsak a szentléleki általános iskolában, hanem Kőváron és Szárazpatakon is ő tanítja a zenét.

S innen rá is térhetünk a kórustevékenységre. Hiszen a kórus, ha nem is az egyetlen, de fontos kapocs az ember számára – főleg falun –, amely a zenével, a kultúrával köt össze. Szentléleken 1951-ig jónevű dalárda működött, ez azonban szakember híján megszűnt, s 1973-ig kellett várni, amíg újjászerveződött.

A kezdeti lépésekről Demény József beszél: – Fazakas János nyugalmazott tanárral, a régi kórus tagjával és Tóth Antal kultúrigazgatóval eljártunk az emberekhez, megbeszéltük elképzeléseinket. Bár élt bennük az együtténeklés örömeinek emléke, mégsem ment a szervezés egyik napról a másikra. Nem is mehetett, nehéz húsz év után újratekenni. Persze, a régi dalárda tagjaira alapoztunk. Hadd nevezzük meg őket: Bakk János, Bartos László, Borcsa László, Fazakas János, Gergely Gábor, Kanabé Vince, Marthi János, Pálházi Ferenc. 1973. november 8-án tartottuk az első próbát, és december végén léptünk közönség elé. Betanultunk egy Bach-korált, egy Schubert-madrigált, valamint három népdalfeldolgozás és népdalcsokor is szerepelt a műsorunkon. Tehát elég jól dolgoztunk.

– Mik a további tervek, elképzelések? – kérdeztük.

– Jelenleg 40–45 tagból áll a kórus, de szeretnők legalább 80 személyre kibővíteni. Ehhez várjuk a fiatalok támogatását, jelentkezését is. Tudva lévő, a kórustevékenység komoly hozzáállást, áldozatkészséget, lemondást igényel, mert csak így alakulhat ki egy nagycsaládként dolgozó s közönségre hatni tudó csoport.

Végyeskórus

- Versenyekre, kórustalálkozókra neveznek-e be?
- Egyelőre a márciusi kórustalálkozón szeretnénk részt venni. Ez pedig további odaadó, megfeszített munkát igényel mindannyiunktól.

A jó nevelő az utánpótlásról is gondoskodik. Demény József megalakította az iskolai kórust, hogy tanulói az általános iskolában részesüljenek rendszeres zeneoktatásban, kerüljenek közelebb a nép- és műzenéhez. A kultúrához általában.

Megyei Tükör, 1974. január 9.

ÁROS KÁROLY

Kézdiszentlélek sportélete

Az indulás írott emlékei elvésznek a távoli múlt homályában. Kézdiszentlélek nevét nem találni a testnevelést tanítani kezdő iskolák, az első testnevelést tanítók névsorában. Az első írott emlék 1908-ból való, ekkor alakult meg ugyanis *Kézdiszentlélek Ifjúsági Egyesülete*. Ez az egyesület volt felhatalmazva a település ifjúságának nevelésével. S ennek a nevelésnek szerves részét képezte a sport. Hogy tulajdonképpen milyen szerepet játszottak a kor ifjúsági egyesületei, felidézünk alapszabályzataikat.

Az ifjúsági egyesületek célja volt az ifjúság valláserkölcsi és hazafias szellemben történő képzése, a közhasznú ismeretek terjesztése, a testápolás, a sport általi tisztaság szórakozás biztosítása – a politika teljes kizárásával. E célt szolgáló eszközök: a példaadás, az épületes társalgás, felolvasás, a tisztaság mulatság, a sportjátékok... Ezek az egyesületek szabályzataikban gondoskodtak az oktatásról is, kitértek annak területeire is: hittan, ének, olvasás, számadás, földleírás, történelem, természetrajt és sport.

Természetesen nem kerülte el az egyesületek figyelmét a jövedelmi forrás sem, tehát tisztában voltak a pénz szerepével olyannyira, hogy meg is fogalmazták a pénz előteremtésére

alkalmas forrásokat, úgymint: az alapító tagok alapítványai, az adakozás, a segélyek, valamint a különböző ünnepélyek, táncmulatságok, sportrendezvények tiszta bevétele.

Hogy Kézdiszentléleken mindez hogyan öltött testet, hogyan valósult meg, arról nem sokat tudni, de a későbbi évek tapasztalataiból kiindulva következtethetünk arra, hogy igen kemény harcot kellett vívni a „lenni, vagy nem lenni?” kérdés tisztázásában, meg kellett küzdeni a kor szellemével, hogy teret biztosítsanak az újnak, hogy igazolják annak létjogosultságát.

A továbbiakban sorra vesszük a már rendelkezésünkre álló tényeket, adatokat.

Ilyés Csaba modellező

Elsőként arról szólunk összefoglalónkban, hogy Kézdiszentléleknek van egy szülőtte, aki egy Felső-Háromszéken szokatlan sportágban, modellezésben szerzett Európa-bajnoki címet, tanítványai pedig világbajnoki bronzérmeket. Ilyés Csaba 1937. január 29-én született. Édesapja tisztviselő, édesanyja háztartásbeli. A család korán elkerült Kézdiszentlélekről, hiszen Csabát már 1948-ban a kolozsvári Repülőmodellező Klub modellezői között találni. Rátermettségét bizonyítja, hogy két évvel később igényt tart szolgálatára a Kolozsvári Vasas, és átigazolja, miközben ő beiratkozott a kereskedelmi középiskolába, ahol aztán könyvelői oklevelet szerzett. Katonai szolgálata alatt is modellezett, egészen 1960-ig, amikor átigazolt a Dési Egyesüléshez mint versenyző és oktató. Tehette, hiszen 1954-ben Câmpinán repülőmodellező-oktatói tanfolyamot végzett, 1967-ben aztán edzői minősítést is szerzett. Ezzel a minősítéssel váltott egyesületet, és ment át a Dési Glóriához edzőnek és versenyzőnek egyaránt. Első országos bajnoki címét 1973-ban szerezte vitorlázó kategóriában (R3), méghozzá országos csúccsal. Két évvel később vízi modellezésben is megcsillogtatta rendkívüli képességeit, tudását, három kategóriában is országos bajnokságot nyert. 1977-ben a plovdivi Balkán-bajnokságról ezüstéremmel tért haza, melyet aztán 1979-ben a bákói Balkán-bajnokságon aranyra váltott. A már többszörös országos bajnok, ezüst- és bronzérmes, Balkán-bajnok és ezüstérmes az igazi megmérettetésre, egy világ- vagy Európa-bajnokságon való szereplésre még nem kapott lehetőséget. 1991-ben aztán a sokadik országos bajnoki címe megszerzését követően nevezték a lengyelországi Európa-bajnokságra, ahol be is váltotta a hozzá fűzött reményeket – aranyérmes lett. Ilyés Csaba oktatói munkája sem maradt díjazatlanul. Tanítványai az ifjúsági világbajnokságon szereztek bronzérmes. A sportmesteri címmel kitüntetett sportember 1974-től állandó tagja a válogatottnak az F2c kategóriában. Ilyés Csaba és családja ma is Désen él.

A falu sportéletének hőskora

Kézdiszentlélek sportéletében a hőskor a labdarúgó csapat megalakulásával veszi kezdetét, ami 1954 tavaszán történt meg. A *Kovács Károly, Lukács Péter, Borcsa Ferenc, Hodor István, Miklós Sándor, Stupinszki, Kovács Antal, Hodor Béla (Öcsi), Hodor Miklós, Miklós Barna, Bartók Imre, Nagy Imre, Péter János* alkotta együttes *dr. Pető Béla* körorvos irányításával kezdte meg előkészületi mérkőzéseit, olyan edzőpartnerek társaságában, mint Kovászna, Tamásfalva, Barátos. Két évvel később aztán már a férfi röplabdacsapat is hallat magáról, a Brassó tartományi döntőn harmadik helyezést ér

el az *Antal László, Borcsa Ferenc, Kovács Károly, Miklós Barna, Miklós Sándor* és *Nagy Imre* alkotta együttes.

1957-ben egy új tanár, *Tóth Géza* került az iskola tantestületébe. Ideköltözésekor hozta magával pingpongasztalát is, melyet aztán az iskolában állított fel, a gyerekek és nem utolsó sorban a falu fiatalságának örömére. Ennek köszönhetően Kézdiszentléleken gyökeret eresztett az addig csak újságból ismert sportág, az asztali-tenisz.

A Perkő labdarúgói egy mérkőzés után 1966-ban

Ugyancsak 1957-ben alakult meg a község női röplabda csapata *Borcsa Ferenc* irányításával, s oly sikeresen szerepelt, hogy rövid idő alatt a Kézdivásárhely környéki falvak legjobb együttesévé lépett elő. A különböző kupaküzdelmeken, rendezvényeken elismerést, megbecsülést szereztek a leányok – *Mihály Ibolya, Karacsi Erzsébet, Karacsi Margit, Finta Julianna, Kovács Olga, Bálint Erzsébet (Pötyi), Szász Katalin, Hodor Teréz, Kovács Mária, Molnár Magdolna*. A női röplabdázók 1961-ben *Borcsa Ferenc* irányításával egy országos döntőn harmadik helyezést értek el. A csapat tagjai voltak: *Karacsi Erzsébet, Karacsi Margit, Kovács Veronika, Kovács Olga, Kanabé Rózália, Kovács Mária, Mihály Ibolya, Molnár Magdolna*.

A falu mellett emelkedő Perkő télen kitűnő lehetőséget kínált a sísport kedvelőinek, akik nem kevesen voltak. A tél délutánjain a lesiklók hangjától volt zajos a Perkő oldala, közöttük rendszeresen ott lehetett látni *Bartók Imrét, Pálházi Ferencet, Kovács Ágostont, Bartók Gyulát, Fábíán Gyulát, Fábíán Gézát, Bartók Kálmánt, Marthi Szilvesztert, Sipos Jenőt, Baróti Gábort, Miklós Sándort*, akik nem csak lesiklásban, de sífutásban is remekül megállták helyüket. A rajoni versenyek, az ifjúsági kuparendezvények – Falusi Ifjak Kupája, Ifjúsági Kupa stb. – díjazottai között rendszeresen szerepeltek a kézdiszentléleki fiatalok, élükön Bartók Imrével. A szentléleki sízők teljesítményét értékelte a vidék vezetése, amit bizonyít az a kilenc pár síléc, melyet különleges díjként adományozott a falu ifjúságának.

Télen lécen, nyáron keréken vitézkedtek a falu fiataljai. Figyelemre méltó teljesítmény volt a *Sütő Terézé*, aki tartományi döntőig jutott kerékpározásban, s ott is bizonyította rendkívüli adottságait.

1963-ban alkalom adódott a népi birkózás terén is színre lépni, s ezt ki is használták a szentléleki legények, egy nagyon erős, ütöképes csapat alakult ki, amelynek tagjai voltak: *Fábíán Dezső (52 kg), Kovács Ágoston (62 kg), Bartók Imre (67 kg), Szász Bertalan (72 kg), Molnár Vince (78 kg), Szabó Gábor (nehézsúly)*. Legjobbjuk, Bartók Imre az országos bajnokság döntőjéig jutott.

A Kézdiszentléleken honos sportok közül utoljára maradt az atlétika. Az akkori idők rendezvényein – Mezőgazdasági Kupán, a Falusi Ifjak Kupáján, KISZ-kupán – gyakran

találkozni szentléleki atlétákkal. *Fábián Gyula* például éveken át tartotta a 10 000 méteres síkfutás rajoni csúcsát.

Bartók Imre pályája

Volt ennek a hőskornak egy rendkívüli egyénisége, Bartók Imre. 1938. január 2-án született Kászonfélézen, ahol szüleinek gyára volt, de amióta Imre az eszét tudja, Kézdiszentléleken laktak. Imre itt végezte elemi iskoláit, innen került Kézdivásárhelyre, ahol műbútor-asztalosságot tanult. Alig lépett életének ötödik évébe, amikor sílécet kötött a lábára, és szembenézett a Perkő hóborította meredekével. Azóta is visszajár oda, de már rég nem egyedül, hanem mindig egy-egy gyereksereget visz magával, hogy a saját kertjének lejtőjén tanultakat a Perkőn gyakoroltassa, csiszoltassa velük tovább.

1952-ben kapott a szüleitől egy igazi focilabdát, mely nem csak az ő, de a falu más gyerekei életében is fordulatot hozott. A labdát szétrúgták, a focicsapatot pedig fedél alá hozták: 1954-ben megalakult a község labdarúgó-csapata. S mert az idő tájt az volt a divatos név, hát *Termésnek* keresztelték, később viszont a *Perkő* nevet vette fel.

A falu jegyzett labdarúgójaként került 1956-ban inasiskolába Kézdivásárhelyre. Nyers ereje, ügyessége, nagyszerű mozgáskészsége Kézdivásárhelyen is érvényesült, s Imre rövid idő alatt az *Akarat* egyik legjobb birkózója lett. *Kovács Károly* edző irányításával három stílusban – kötött-, szabadfogás, népi birkózás – követelt magának tiszteletet, elismerést a tartományi bajnokságokon, országos szpartakiádokon, bajnokságokon. 1964-ig erősítette Kézdivásárhely birkózósportját.

Időközben, 1960-ban visszatért gyerekkori szerelméhez, a síhez, viszont nem a kapuk közé, hanem a sífutópályára. Előbb rajoni bajnokságot nyert – többször is –, a tartományin rendszeresen a negyedik helyen érkezett célba, aztán országos bajnokságon is rajthoz állt. A díjként kapott sílécetekkel – kilenc párral – otthon, Kézdiszentléleken valóságos siiskolát nyitott. Nemegyszer méretkezett meg „házibajnokság” keretében: 1962-ben 1. *Bartók Imre*, 2. *Kovács Ágoston*, 3. *Pálházi Ferenc*; 1963-ban 1. *Bartók Imre*, 2. *Kovács Ágoston*, 3. *Fábián Gyula*. Télen sífutással, nyáron terepfutással erősítette, fokozta állóképességét, s oly eredményesen, hogy mezei futóversenyeken is rajthoz állt, atlétaként is próbára tette tudását, felkészültségét. Több versenyen is győztesként érkezett a célba.

Sporttevékenységének slágere viszont kitartóan a foci maradt. Imre hódolt is e szenvedélyének. De ha közben a helyzet úgy hozta, jobban mondvá megkövetelte, szívesen röplabdázott is. És alkalma nyílt, hiszen az idő tájt Kézdiszentléleken hódított a röplabda. Ugyancsak hódolt az asztalitenisznek. Az újonnan megismert játék népszerűsége gyorsan terjedt a faluban: nappal fociztak a fiatalok, esténként pedig asztaliteniszeztek. Imrét annyira hatalmába kerítette a kaucsuklabda játéka, hogy 1974-ben asztalt vásárolt, és lakásának egyik szobáját pingpongteremmé varázsolta. Ma is működik a pingpongüzem, hetente két nap, kedden és pénteken, délután a gyerekek, este a fiatalok játszanak rögtönzött bajnokságok keretében vagy éppen díjmérkőzésekben.

Sí, labdarúgás, birkózás, atlétika, röplabda, asztalitenisz – hat sportág, amelyben Bartók Imre otthonosan mozgott. De nem csak a küzdőtéren állta meg helyét, hanem

a sí, a labdarúgás, az asztalitenisz esetében az oktató szerepkörében, a kispadon is nagyot tudott alkotni, sőt ha lettek volna feltételek, akkor a birkózás terén is szerepet vállalt volna.

Bartók Imre szentléleki lakása asztalitenisz-műhely, kertje a falu sportolójának találkozó helye. A lakásban serlegek, érmek, oklevelek, fényképek sora emlékeztet Imre sportolómúltjára, tanúsítja oktatómunkáját, és tesz bizonyosságot rendkívüli sportegyéniségéről. 2001-ben falusfelei, játékosársai elismerése, megbecsülése abban is kifejezésre jutott, hogy a község Minden idők legjobb kézdiszentléleki sportolója címmel tüntette ki, így nyugtázva a sportban szerzett érdemeit, megalapozott nagyságát.

A válság jelei

A Kézdiszentléleki *Perkő* tizenöt éves fennállását kellett volna ünnepelnie 1969-ben a falu fiataljainak, amikor a megtorpanás jelei kezdtek mutatkozni. A megtorpanás, a hanyatlás a röplabdacsapat feloszlásával kezdődött, aztán következett a labdarúgó-csapat körüli meg nem értés, majd kizárása a megyei első osztályból a bajnokság 16. fordulójában. Íme, mit írt a *Megyei Tükör* 1969. június 7-i száma a *Mi lesz veled, Perkő?* című cikkében: „(...) Mi lesz ezután? Felszámolják a holtvágányt, s egy újra helyezik az együtttest? Vagy egyszerűen bejelentik, hogy nincs tovább? Lehet, ez az utóbbi kényelmesebbnek bizonyulna, s kedvezne a milliókban számoló termelősövetkezetnek, hiszen megszabadulna egy gondtól. (...) Tusa elvtárs, a községi pártbizottság titkára is megszabadulna ígéreteinek terhe alól, Ábri Béla sem mondaná többé, hogy ‘Tusa elvtárs mindent megígért, de sajnos még a mérkőzésekre sem jött el.’ (...) Igen ám, de a nemtörődöm emberek mellett akadnak sportszeretők is, akik még bíznak a sportélet újrarendítésének sikerében. Fekete Károly, Pinti Ferenc, Borcsa Ferenc, Ábri Béla, Miklós Zsigmond, Bartók Imre és sokan mások azon fáradoznak, hogy megtalálják a kiutat ebből a kritikus helyzetből. Első lépés, amit tenniük kell, az átszervezés, az új vezető kollektíva megválasztása, amely aztán a pártbizottság, a néptanács, a községi akciókban új álláspontra helyezkedő termelősövetkezet, az iskola támogatásával fogjon munkához.”

Eredmények

A többi sportág a maga idejében folytatta szokásos jó szereplését. A Falusi Ifjak Kupáján 1970-ben például az asztaliteniszező női páros – *Ambrus Mária, Bakk Mária* – ezüstérmert szerzett, a sízó *Ráduly Miklós* aranyat, *Kanabé Attila* bronzot, 1971-ben a sakkozó *Bartalis Vince* ezüstéremmel gazdagította Szentlélek trófeagyűjteményét.

Az iskolában zavartalanul ment a sportélet, mert vitte magával az órarend szekere, a fiatalok soraiban viszont kezdett megmutatkozni a sportmozgalom terén a rendszertelenség, a tudatos összefogás hiánya, a felkészülésben a spontaneitás, ennek következményeként kezdtek elmaradozni a megszokott jó eredmények, pedig Kézdiszentlélek fiataljai változatlanul szerették, imádták a sportot, a mozgást, tehetségük adott, tehát a nagyobb odafigyelés, támogatás szükségeltett ahhoz, hogy kibontakozhassanak. E célt hivatott szolgálni egy 1971 decemberében megrendezett kerekasztal-beszélgetés, melyen a község elöljárói mellett a megyei sporttanács, a megyei KISZ-bizottság képviselője is megjelent.

A kerekasztalon elhangzottakat örökítette meg a *Megyei Tükör* 1971. december 7-i száma *A hírnév kötelez* című cikkben: „(...) Két év leforgása alatt az *Perkő* újra felült a megyei bajnokságban, két év után újra gazdagabbak lettek a vasárnap délutánok, s ma már nemcsak az évente kétszer sorra kerülő Falusi Ifjak Kupa-rendezvényén találkozhatunk a szentléleki sportolókkal, hanem a rendszeres megyei bajnokságon is. Igaz, egyelőre csak a labdarúgókkal, de nincs kizárva, hogy a közeljövőben sor kerül az asztaliteniszezők, vagy éppen a kézilabdázók bemutatkozására. Csak az újraindulás volt nehéz. A folytatás már könnyebb lesz. Ezt sugallják Jáni elvtárs, a községi pártbizottság titkárának szavai: ‘A hosszú várakozást követő indulás előtt *Bartók Gáspár*, az új sportelnök személyében hozzáértő, lelkes sportemberre találtunk, akinek szívügye a község sportélete. Fáradtságot nem ismerve intézi az egyesület ügyeit, bajait. Mi minden tőlünk telhető támogatást, segítséget megadunk, az anyagit a téesz és a fogyasztási szövetkezet kell, kellene biztosítsa. A termelészövetkezetnek van egy úgynevezett kultúr- és sportalapja. Ezt adja is. De nincs pontosan megszabva, mire, mennyit fordítanak. Ezért a támogatás csak részleges. A fogyasztási szövetkezet viszont nem ad a sportra.’”

A kell, a kellene szavak mögé nem véletlenül szorult be az aggodalom. 1972-ben *Demeter Lázár* ugyan még szerzett két aranyérmes a Falusi Ifjak Kupájának megyei döntőjén (súlylökés és kislabdadobás), a futballcsapat csak a megyei másodosztályban szerepel, a röplabdázók, sízók teljesen kivonultak a sportélet színteréről, az atléták is csak emlékezésből élnek. Ez így tovább nem mehet – fogalmaztak a falu sportbarátai, akik újra kerekasztalt ültek, ahol mérlegeltek, terveket szőttek. Tervbe vették a labdarúgócsapat megyei első osztályba juttatását, a klubélet újraindítását, jégpálya készítését, tekepálya építését és még annyi mást. Rancz Elemér, az iskola egykori igazgatója, ekkor már a község párttitkára minden támogatást megígért, meg Barabás Ágoston téesz-elnök, Dobos László iskolaigazgató is.

Ezúttal a kerekasztal eredményesnek bizonyult. A következő esztendőben, 1973-ban a Falusi Ifjak Kupájának megyei döntőjén bravúrt bravúrra halmoztak a szentléleki sportolók. A labdarúgók bronzérmes szereztek, a *Tompos–Kovács* női páros asztaliteniszben ezüstérmes nyert, *Bartalis Mária* kerékpározásban aranyat pedálozott, aztán jöttek az atléták, s feltették a koronát. Aranyérmesek: *Demeter Lázár* (súlylökésben 11, 10 m, kislabdadobásban 78,70 m), *Bakk Mária* (100 m-es síkfutásban 14,0 mp, 800 m-en 2:33,0 perc, távolugrásban 4,21 m), *Kanabé Klára* (kislabdadobásban 34,0 m), ezüstérmes: *Kanabé Klára* (súlylökésben 7,05 m). A kupaküzdelem összefoglaló éremtáblázatán: 1. Kézdiszentlélek 7 arany-, 2 ezüst- és 1 bronzérem, 2. Nagyborosnyó 2–3–1 és 3. Uzon 2–1–3.

Új vágányon a falu sportélete

Nem vitás, ez az éremtáblázat is bizonyítja, hogy új vágányra került, s ezen igyekezett haladni Kézdiszentlélek sportélete. Ehhez nagyban hozzájárult az iskola új testnevelő tanára, *Dobricza Áron*, akinek tenniakarása, dolgozókedve elérte, hogy „holtidőben” tornateremmé változzon a kultúrotthon nagyterme, anélkül, hogy bántotta volna, akadályozta volna a falu kultúrelétét.

„Kék melegítőben Dobricza Áron testnevelő tanár, körülötte egy sereg tornaruhába öltözött gyerek szorgoskodik – írja a *Megyei Tükör* riportere 1973 novemberében. – Kint süvít a Nemere, dühösen kergeti a sűrűn hulló hópelyheket. Bent a teremben három szőnyegen éppen bukfcenet gyakorolnak az ötödikesek. Aztán előkerül két labda és stafétázni kezdenek. Észre sem veszik, hogy eltelt az óra. Kellemesen, üdítően. Szünetben egy pingpongasztal árát hozzák a testnevelő tanárnak. Egy félóra múlva hozza is majd az asztalt egy Kézdivásárhelyről érkező gépkocsi. Új asztallal gazdagodik az iskola (van régi is), a község. Közben számba vesszük a pályákat, a pályák mellett emelkedő öltözőt. Még nincs teljesen kész, de tavaszra meglesz, akárcsak a bitumenes kézilabda pálya is.”

Kézdiszentlélek első számú sportja a labdarúgás. Vasárnapról vasárnapra megtöltötte a pályát övező rögtönzött nézőteret, s ebből a ‘teltházból’ futotta a csapatot kiszállásaira elkísérő szurkolótáborra is. Lassan és fokozatosan jutott el ez a szurkolótábor oda, hogy igényei is lettek a szép, látványos és eredményes labdarúgás iránt. Ha nem tetszett a csapat játéka, ha lazált a gárda, felcsendült a füttykoncert. Játszani, hajtani kellett, mert ezt várta a közönség. S ehhez is volt köze Dobricza Áronnak, akinek vezetése, irányítása alatt nagyot nőtt Szentlélek labdarúgása. A délelőtti edzéseket Dobricza Áron és Gergely Zoltán irányították, a délutániakat Bartók Imre. Arra a játékos keretre, mely akkor kezdett erősödni, izmosodni, nem lehetett nem odafigyelni. Ime, a névsor: *Tamás, Miklós – kapusok, Marthi Gy., Marthi I., Ráduly T., Ráduly G., Ráduly I., Szabó, Dobricza, Gergely, Ilyés, Bartalis, Kovács, Bartók I., Dán.*

És nem lehetett figyelmen kívül hagyni azt a sportoló tömeget se, mely minden rendezvényen ellepte a küzdőteret. A KISZ-kupa megyei döntőjén két szentléleki ezüstérmest jegyeztek a krónikások mezeifutásban: *Marti Gizellát* (15–16 évesek korosztályában) és *Bakk Máriát* (a felnőttek mezőnyében), az Ifjúsági Kupa megyei döntőjén *Dobos Ildikó* asztaliteniszben, *Ráduly Miklós* óriás-műlesiklásban szerzett aranyérmeket, *Bartalis Dezső* pedig sífutásban bronzérmeket.

Mindezen eredmények mellett mégis panaszkodnia kellett a testnevelő tanárnak: „– A KISZ-szervezet legalább a szervezésnél többet, sokkal többet kellene segítsen – olvasni a *Megyei Tükör* egyik, 1978. márciusi számában. – Eddigi munkája abban merült ki, hogy bejelentette a verseny időpontját. A községi szakaszon még nem volt túl népes a mezőny, csak 30–40 síző, 30 asztaliteniszező, 20 sakkozó kelt versenyre, az iskolai vetélkedőn viszont közbeszóltak a verseny időszakára esett más rendezvények, mint a Megéneklünk, Románia-fesztivál, a különböző tantárgyolimpiák. A jó sportoló általában jó táncos is...”

A körzeti versenyeken az alábbi eredményeket érték el a szentlélekiek. Asztalitenisz: *1. Rancz Adolf, 2. Bara Attila, 3. Birtalan László*; lányok: *1. Rancz Edit*; lesiklás: *1. Rancz Adolf*; szánkózás: *1. Bertalan László.*

A sportszertában találni 24 pár sílécet, 15 darab kézilabdát, 10 focilabdát, 3 rend sportmezt, két pingpongasztalt, 10 darab pingpongütőt, az iskola udvarán van a focipálya, a végében a kézilabdapálya. Így összegezett Dobricza: „Adottak a sportolás feltételei. Mi pedig igyekszünk élni velük.”

Hogy mit jelentett ez az „igyekszünk”, arról ékesen tanúskodik Kézdiszentlélek labdarúgósportja, mely magában hordozza a „Dobricza-korszakot”. Hogy mit jelent ez?

A Perkő labdarúgói a siker útján

Mindenekelőtt egy önmaga tehetőségeire, erejére támaszkodó labdarúgó csapatot, melynek erejéből arra is futotta, hogy a szomszédos Kézdivásárhely fontos utánpótlás-forrása legyen – legkiemelkedőbb labdarúgója kétségtelenül az A-osztályig jutott *Gáll József* –, hogy hosszú éveken át Felső-Háromszék legjobb együtteseinek közé tartozzon, hogy megérje aranykorszakát, megyei bajnoki

címeket szerezve. A csapatszervezésben ez idő tájt fontos szerepet vállalt *Marthi Gábor*, majd a későbbiekben *Voloncs Barna*.

Nem vitás, a kézdiszentléleki labdarúgás megérdemli a megye történetében – 1968. február–2009 tavasza – megtett útjának részletes ismertetését. Íme:

1967–1968: Brassó tartomány Kézdi-környéki bajnokságának nyertese (2. Nyujtód, 3. Szörce)

1968–1969: Kovászna megye első MB I-es bajnokságán a 16. fordulóban a kizárás sorsára jutott

1972–1973: MB II., Keleti csoportban: 2. helyezett (1. Kézdivásárhelyi Vasas)

1973–1974: MB II., Keleti csoportban: 2. helyezett (azonos pontszámmal, mint az első helyezett Bereck, tehát 41–41 ponttal, de gyengébb gólkülönbséggel, 82:18, illetve 72:16)

1974–1975: MB II., Keleti csoportban: már az őszi idényben a kizárás sorsára jutott

1976–1977. MB I.-ben 4. helyezett

1977–1978: MB I.-ben 3. helyezett

1978–1979: MB I., Keleti csoportban 7. helyezett

1979–1980: MB I., Keleti csoportban 5. helyezett

1980–1981: MB I.-ben 12. helyezett

1981–1982: MB I.-ben 10. helyezett

1982–1983: MB I.-ben 15. helyezett

1983–1984: MB I.-ben 6. helyezett

1984–1985: MB I.-ben 4. helyezett

1985–1986: MB I.-ben 3. helyezett

1986–1987: MB I.-ben 3. helyezett

1987–1988: MB I.-ben 8. helyezett

1988–1989: MB I.-ben 7. helyezett

1989–1990: MB I.-ben 2. helyezett

1990–1991: MB I.-ben 2. helyezett

1991–1992: MB I., Keleti csoportban 4. helyezett

1992–1993: C-osztályban 4. helyezett

1993–1994: C-osztályban 12. helyezett

1994–1995: C-osztályban 6. helyezett

1995–1996: C-osztályban 1. helyezett

A keret: *Bándi Levente, Szöcs János, Gheorghe – kapusok, Bartók Kálmán, Vilikó Ferenc, Baróti Kálmán, Daczó, Nagy Károly, Baróti I., Vulcan Adrian, Mischian, Szénégető Levente, Voloncs Barna, Szalló László, Szücs Attila, Horváth Emil, Szabó László, Suciú Levente, Avram Silviu, Váradi István, Molnár Zsolt, Pászka.* A felsőbb osztályért kiírt selejtező első mérkőzésén a Gheorghe – Suciú (Molnár), Vilikó, Horváth, Szabó – Daczó, Baróti I., Voloncs – Szalló (Vulcan), Szénégető, Szücs (Mischian) összeállítású csapat 1–0-ra verte a Suraiai Zimbrul együttesét Voloncs 72. percben lőtt góljával. A visszavágón aztán 4–1-re győzött a Zimbrul.

1996–1997: C-osztályban 6. helyezett

1997–1998: D-osztályban 7. helyezett

1998–1999: D-osztályban 3. helyezett

1999–2000: D-osztályban 2. helyezett

2000–2001: D-osztályban 1. helyezett

A keret: *Szöcs János, Bándi Levente – kapusok, Bartók Kálmán, Bede Tihamér, Bartha László, Horváth Emil, Bartók Barna, Elekes Tamás, Voloncs Barna, Szabó Sándor, Bakk Balázs Géza, Mojzi Béla, Bartók Sándor, Molnár Zsolt, Tóth Attila, Luka Richárd, Kanabé István, Kósa Imre, Miklós, Kerekes, Papp, Kuti.* Edző: *Bartók András.*

2001–2002: D-osztályban 1. helyezett

A keret: *Bándi Levente, Kuti János – kapusok, Elekes Tamás, Bartók Sándor, Tóth Attila, Horváth Emil, Csulak Attila, Mojzi Béla, Bede Tihamér, Bakk Balázs Géza, Szabó Sándor, Szalló László, Bartók Kálmán, Papp Levente, Voloncs Barna, Bartók Barna, Bartha László, Kanabé István, Molnár Zsolt, Miklós Csongor, Dobra Alpár.*

2002–2003: D-osztály, I. csoportban 1. helyezett. Következett a rájátszás, a csoportok 1–2. helyezetteinek körmérkőzése, melynek végén negyedik lett a Perkő.

2003–2004: D-osztályban 4. helyezett

2004–2005: D-osztályban 5. helyezett

2005–2006: D-osztályban 6. helyezett

2006–2007: D-osztályban 10. helyezett

2007–2008: D-osztályban 4. helyezett.

És ezzel nincs vége. Hinni merjük – mert erre feljogosít a múlt –, hogy Kézdiszentlélek sportja a jövőben is Felső-Háromszék legjobbjai közé fog tartozni. S hogy így legyen, vigyáz a Perkő.

A Perkő labdarúgói a csúcson 2001-ben

2009

Ébredés–ébresztők

Nyomkereső az ember. Figyeli a külvilágban található nyomokat, de időről-időre számba veszi a külvilág lenyomatait is, amelyeket ki-ki magán visel, és valahol legbelül magában hord. Szokás mondani például, hogy a gyermekkor vagy az alma mater nyomai életre szólóak... Ha megkérdeznék, a magam számára az *ébredés* fogalomkörébe tartozó történésorba jelölném ki mindazt, amit gyermekkoromban és iskoláimban szereztem egykor, és magammal s magamban hordok mai napig is.

Aki az ébredésről most elmélkedik, legalább két irányt szabhat gondolatmenetének, amelyet ha kifejtteni nem is, de érinteni feltétlenül szükségesnek s – talán másokra nézvést is – tanulságosnak tart egy visszaemlékezés során. Az egyik irányba haladva a természetre, a tárgyi világra s a történelemre vonatkozó észleleteket és tapasztalatokat érinthetjük, a másik irány esetében pedig a tisztán emberi vonatkozású gondolatokat.

Magának az életnek a rendjét, ezt az elemi, újból és újból végbemenő csodát látjuk abban, amint bármely parányi mag sötétjében, mikor eljön az idő, megmoccan valami, erőt gyűjt, kitor a tápláló talajból, s a napfényben megjeleníti egyszeri s utánozhatatlan önmagát. Mondják, hogy tavasszal életre kel a természet, illetve ébred a mély téli álom és nagy fehér csend után. De nap mint nap is felébred az éjszakai mozdulatlanság és csend után a mező, az erdő, vagy az, amihez az embernek köze van: a ház, a falu vagy város, az ország. Van ébredés aztán népek és nemzetek életében is, kerülhet ugyanis mély álomba vagy kábulatba bármely nép, de tépheti *balsors* is, mint a magyart, mely a végzetes csapásokat követően felébredt a történelmi tetszhalálból is...

Köztudott, hogy a magvetés – hogy most a szót átvitt értelemben használva térjek át s érintsem gondolatmenetem másik irányát – a családban kezdődik.

A szülők a mindenkori első számú magvetők, s jó esetben megadatik számukra a lelki elégtétel, az aratás öröme is. Engem is áldott emlékü szüleim indítottak el, s tanítottak eligazodni a világban. Az értelmi és erkölcsi tudás magvait is ők vetették el a gyermekben, ki voltam. A családi s a nagyobb közösség emlékezete s példája is nekik köszönhetően tárult fel előttem. Három nemzedék élt együtt a családban a falusi társadalom életrendje szerint, természetes munkamegosztásban, ki-ki a maga módján vigyázta a legkisebbik növekedését és öntudatra ébredését. Örökségük igen gazdag, életre szóló, az idő teltével nemhogy megcsappant volna, inkább gyarapodik...

Nem véletlen tehát, hogy az egykori kézdiszentléleki kisdíák, majd a szomszédos Kézdivásárhelyre ingázó középiskolás, ki voltam, mohó érdeklődéssel fordult a múlt, illetve a helytörténet felé. Szüleitől és nagyszüleitől, továbbá idős falusiaktól, valamint „bennszülött” és a fennálló rendszerrel perben álló értelmiségiektől, mint amilyen dr. *Oláh Béla* vagy *Tamás István* volt, gyűjtött fontosnak vélt történelmi-helytörténeti „morzsákat” az 1960-as években, egyszóval a múlt szellemi és tárgyi emlékei között (is) jól érezte magát. Egy-egy kedves és hivatástudattal megáldott tanáregyéniség részéről

az ösztönzés sem maradt el, olyanok részéről, akik vagy a magyar nyelvnek és az irodalomnak voltak szerelmesei, mint *Bartha Ibolya* tanárnő vagy a történelmi múltnak megszállottjai, mint *Sütő Margit* tanárnő... Nagy izgalommal – és az sem tagadható, hogy: titokban – forgatta ama diák a *Székelyföld írásban és képből* lapjait például, s néha megadatott a nagy pillanat is, amikor Orbán Balázs monumentális művébe olvashatott bele a kisvárosi könyvtár olvasótermében.

Valamiféle élő kapcsolat alakult ki benne a „kistörténelemmel”. Egyrészt. Másrészt pedig a szülőfalu fölé emelkedő Perkő képe, csúcsán a tündökletes Szent István-kápolnával, a hegy aljában meg az ég felé törő karsú tornyos templomával az otthon érzését, az elindulás és hazaérkezés biztonságát jelentette. És egyfajta jogos büszkeséget. Személyeset, hiszen ki-ki a saját magáénak is érezheti és tudhatja azt, amit felmenői, a szülőfaluja egykori közössége álmodott meg és hozott létre...

(...)

In. Borcsa János: *Őrzők és ébresztők*. Publicisztikai írások és kritikák 1974–2006. Kézdivásárhely, Ambrózia Kiadó, 2007.

Kézdiszentléleki látkép. Fotó: Niko

SZELLEMI-TÁRGYI ÖRÖKSÉG

BARTOS ENDRE

Népszokások, népköltés a húszadik század derekán

Lakodalom

Bartos Endre (1924–1979)

A lakodalom pompás külsőségek közt megy végbe. Kezdődik a leánykéréssel, következik a hozomány összeírása s maga a lakodalom. A hívogatók, búcsúztatók, az ételekre, italokra mondott rigmusok és a táncszók mind a székely népköltészet remekei. A lakodalmas nép régen (1948-ig) felvirágozott szekereken közlekedett. Szokás volt az utat, ahol a lakodalmas menet haladt, dróttal vagy szalmából font kötéllel elköttni. Ilyenkor a násznagy váltságdíjat fizetett az elkötő legényeknek. Ugyancsak szokásban volt, hogy vízzel telt vedreket helyeztek el az új pár útjába, mert a teli veder szerencsét hoz számukra. A vedrekbe a násznagy s a vendégek aprópénzt szórtak. Szokásban volt, hogy ahol a lakodalmas nép vonult, a szekerekről kürtöskalácsokat, süteményeket dobáltak a kíváncsi nép közé, pálinkával vagy borral kínálták a báméskodókat.

1948-ban kezdett divatba jönni a gyalogos lakodalom. A többi régi szokás még mindig érvényben van.

A leánykérés szertartásosan történik. A nősilendő fiatalember, szüleivel és két legközelebbi rokonával (egyik a vőfély) felkeresi – rendszerint este – szíve választottjának szüleit. A vőfély alkalomadtán a leánykérésre tereli a szót, elmondja jövetelük célját, majd így fejezi be meseelemekkel átszótt szónoklatát:

A mi kedves atyánkfia (megmondja a vőlegény nevét) látja, hogy nem jó az embernek egyedül élni. Elhatározta, hogy ezen tisztességes háznál felnőtt hajadont (megmondja a menyasszony nevét) magának feleségül kéri. Ha hozzáadják, úgy ma este eljegyzi, és a törvényes házasság megtörténte után saját fészkébe viszi.

A lakodalomba a vendégeket a menyasszony és a vőlegény vőfélyei hívják meg. (Legújabbban a nyomtatott meghívók is teret kezdtek hódítani.) Íme, egy vőfélyhívogató:

Szerencsés jó napot adjon a jó Isten!
Bocsássonak meg, hogy hajlékukba léptem.
De én és társam követségben vagyunk,
És a megbízónknak a nevében szólunk.
Mivel (nevet mond) lakodalmát tartja,
Mert azt magában már rég elhatározta,
Hogy nem jó az embernek egyedül élni,
(nevet mond) leányát feleségül kéri.
Hogyha az Úristen megengedi érni,
Szeretnők, ha a lagziban részt tudnának venni.
Kívánjuk, hogy a lakodalmon nagyot mulassanak,
És megbízóinkkal mindig jóban maradjanak.
Lesz ott étel, ital és tánc is egy kicsi.
Amit főznek, valakinek azt mind meg kell enni.
Reméljük, hívásunk nem veti meg senki,
És a lakodalmon meg fognak jelenni.

Mikor a vőlegényes háztól a menyasszonyért indulnak, a vőfély ezt a rigmust mondja el:

Kedves atyafiak, elmegyünk próbára,
Hogy eljuthassunk dolgunknak céljára.
Minden jót kívánunk a legényes házra.
Siessünk, hogy a menyasszony ne várjon hiába,
S nehogy ott maradjon csúfságnak, pártába.

A leányos házhoz kissé mesterkélt prózai szöveggel köszönt be a vőfély:

Szerencsés jó napot adjon Isten kegyelmeiteknek! Még bizonyára emlékeznek kegyelmeitek, hogy az elmúlt napokban az én édes megbízóm (megmondja a vőlegény nevét) felkereste a kegyelmeitek házát, hogy szerelmes leányukat, e ház ékes magzatját magának eljegyezze, aztán pedig házastársul vegye. Az én célom az, hogy e nemes és atyafiságos társaságnak kevés időre szállást kérjek e tisztelt háznál, hogy kevés ideig pihenjünk. Kérem egész alázatossággal, hogy ne fárasszák magukat miattunk. Megleszünk itt az udvar sarkában addig, amíg jövetelünk dolgában célunkat elérjük. Örülünk, hogy látjuk friss jó egészségben e ház minden lakóját és vendégét. Kívánom mindenki állandó szépségét, mielőtt átlépnénk e háznak küszöbét.

Mikor belép a házba, versre fordítja:

Kedves atyafiak, mi ide küldettünk,
Amint láthatjátok, hát meg is érkeztünk.
Új parancsolatot csak az iránt vettünk,
Tudnánk meg, kik vagytok, s mit tesztek előttünk.
E háznak násznagya van-e egészségben?

Ennek szószólója van-e békeességben?
Völegényünk párja takaros szépségben?
Vannak-e mindnyájan virágzó jólétben?
Különösen hogy van e háznak gazdája?
És oldalbordája, az élete párja?
Kinek-kinek hogy van testi alkotmánya?
Lépjén elő, ha van, a menyasszonynak szószóló gazdája!

A menyasszony kikérésekor a következő verset mondják:

Tisztelt vendégkoszorú! Egy kevés csendet kérek!
Jövetelünknek céljára azonnal rátérek.
Kegyeskedjenek engemet tehát meghallgatni,
Mert mindenkitől lehet ám valamit tanulni.
Ezen ifjak egymás iránt erősen vágyódnak,
Hogy egymásé lehessenek, eljött a várt nagy nap.
Itt az idő, hogy a szüleiktől szépen búcsúzzanak.

A menyasszonyt vőfélye búcsúztatja az összegyűlt tömeg előtt:

A menyasszony nekem arra adta szavát,
Hogy helyette végezzem el a búcsúztatóját.
Mert ő szólni nem tud a nagy zokogástól,
Midőn most kilépi a szülői háztól.
Amire kért tehát, megteszem helyette,
Mit elméjében gondol, ilyenforma lenne:
Kedves jó szüleim, zeng búcsúzó szavam,
Legyetek mellettem eltávozásomban.
Vajda hegedűnek szűnjön meg zengése,
A sarkantyúknak is szűnjön a pengése,
Mert búcsúzásomnak most leszen kezdése.
Gyermekek, ott hátul szűnjön a suttogás,
Amíg itt röviden szól a búcsúztatás.

Elsőbben is hozzád intézem a szavam,

Kedves édesapám, átváltozásomban.
Kicsi korom óta viseltem gondomat,
Ezért sajnálom most tőled válásomat.
Kívánom ezért rád az Úrnak áldását,
Szállítsa rád, mint a bővíz áradását.
S majd hogyha elhozza éltednek fogyását,
Adja meg lelkednek örökös szállását.
Köszönettel veszem a te hűségedet,
S az általad történt felnevelésemet.
Kedves szülőanyám, hozzád fordulok már,

Mert tudom, a szíved tőlem búcsúzást vár.
Megmutattad nekem nagy szeretetedet.
Amikor e világra megszültél engemet,
Kedves dajkám voltál, jóra tanítottál,
A véstől intettél, minden rossztól óvtál.
Most pedig számomra más út van jelölve,
Hogy ne maradhassak sokáig melletted.
Bocsánatot kérek ezért, anyám, tőled.
Nekem jó gondom lesz mindég csak felőled,
Amíg csak életed e világon éled.
Add ide a kezed, hadd csókoljam össze,
S maradjak szerető leányod örökre.
Mielőtt, szüleim, a végbúcsúm veszem,
Úti ajándékul áldásokat kérem.

Most hozzátok szólok, kedves testvéreim!
Látjátok orcámon hogy folynak könnyeim.
Ezért, testvéreim, hát megengedjétek,
Nem tudom, mártok-e egy tálból veletek?
Elmegyek e háztól, ahol együtt éltünk,
Ahol boldogságban elég sok volt részünk.
Veletek telt el a vidám gyermekségem,
Kikkel megosztottam bánatom, örömem.
Itt édes szüleink gondunkat viselték,
Éjjel-nappal mindég kedvünket keresték.
Szüleinket ezért nagyon szeressétek,
S mindent a kedvükre szívesen tegyetek.
Bút-bánatot ide sose engedjétek,
Dolgaikon mindég szívből könnyítsetek.
Ez amit rákötök a jó szívetekre,
Ez amit rábízok a jó lelketekre.
Mennyi vízcsepp vagyon a Kászon erében,
Ahány fűszál terem világ mezejében,
Annyi áldás szálljon rátok éltetekben.

Kedves lánybarátim, kik itt körülálltok,
Könnyező szemekkel nézek körül rátok.
Ne fogjon rajtatok soha semmi átok,
Édes jó pajtásim, így szólok hozzátok.
Szerencse, mint főkincs, mellettetek álljon,
Mind kívül, mind belül veletek sétáljon.
Egy szerelmes társsal megajándékozzon,
Akiben szívetek örömet találjon.

Kedves alsó-felső jószívű szomszédim,
Mind, akik voltatok sok jóakaróim,
Áldjon meg az Isten, szívemből kívánom!
A bú és a bánat soha meg ne kapjon.

Megszokott hajlékom, én mindjárt itthagylak,
Hej, vajon ki tudja, újra mikor látlak!
Násznagy uramnak köszönöm a sok fáradságát,
Kívánom, hogy itt mindenki jól érezze magát.
Álljatok előmbe, ti híres legények,
Kik személyemet sokszor szemléltétek.
Itt van egy más legény, beköti fejemet,
Most sajnálhatjátok, nem lettem tietek.
Én jó egészséggel elhagylak titeket,
Mert megyek kísérni az én kedvesemet.
Bocsásson meg mindenki, ha valaha vétettem,
Asszonykoromban is álljanak mellettem.

Miután a menyasszony vőfélye elvégezte a búcsúztatást, itallal kínálják a vendégeket,
majd a vőlegény vőfélye veszi át a szót:

Igen tisztelt vendégsereg, szűnjön meg a beszéd,
Hogy elmondhassam a legényünk keservét.
Kedves édesatyám, tehozzád szól ajkam.
Mivel szeretettel voltál énrántam,
Megköszönöm neked hű szeretetedet.

Hát neked mit mondjak, kedves édesanyám?
Nézzed, a könnyektől mint borul el orcám.
Mielőtt tetőled utamra kilépek,
Muszáj, hogy tetőled bocsánatot kérjek.
Bocsánatot kérek, mert megbántottalak,
Jóságodért sokszor szomorítottalak.
Ezért arra kérlek, feledd el vétkeket,
Hogy el ne veszítsem a szegény lelkemet.
Legény barátim, kik körülöttem álltok,
Komoly szemmel nézek én most tireátok.
A táncvigalmakban velem mulattatok,
Kedves jó barátim, hát megbocsássatok.
Közületek én most végképp kiállok.

A búcsúztatás után a vőfély felszólítja a násznépet, hogy induljanak az esküvőre. Utána pedig folytatja a rigmust. (Megjegyezzük, hogy a legénybúcsúztatót sok esetben a menyasszonyhoz való indulás előtt, a legényes háznál mondja el a vőfély.)

Induljunk el lassan, hogy visszaforduljunk,
Ételben, italban legyen aztán módunk.
Nyertünk mi egy szüzet hosszas beszédünkkel,
Nehogy visszavegyék késlekedésünkkel.
Menjünk azért, mondom, egész kísérettel,
Viseljük az úton magunk becsülettel.
Köttessen össze e pár máma erős hittel,
A hit és szeretet erős kötelével.

Az esküvőről való hazatérés után megkezdődik a lakoma. Annak minden mozzanatát a legváltozatosabb rigmusok kísérik. Ime, néhány:

Kedves jó uraim és jó asszonyaim!
Tűrjétek el, ha lesznek fogyatkozásaim,
Tudjátok azt mindnyájan, nem sokat tanultam,
Az iskola előtt gyakran elszaladtam.
Nem sokat porozták az én alfeletem,
Nem sokat plágizták az én tenyeremet.
Hanem azért, amit itt és ott tanultam,
E nagy alkalomra összerakosgattam.
Mivel a gazdának az az akaratja,
Hogy itt vígság legyen, általam biztatja.
Általam jelenti, készen a vacsora,
Csapra is van verve mind söre, mind bora.
Vigad a menyasszony, nem perget most orsót,
Ím, kezében látok egy nagy söröskorsót.
Fogjunk mi is pohárt, s kérjünk jó sok borsót,
Násznagy uramnak meg diófakorsót!

Kedélyes csevegés, koccintgatás után a vőfély felszólítja a vendégeket, hogy üljenek asztalhoz:

Uraim, az asztal meg vagyon terítve,
Kés, tányér s villával jól felékesítve.
Jönnek az étek is, itt mindjárt sorjába,
Hogy ez a sok vendég ne üljön hiába.
Nehogy az asztalon az étel kihűljön,
S a felmelegítése dologba kerüljön.
Én mindent megteszek, ami tőlem telik,
S amiben kelmetek örömeiket lelik.
Készülnek az étek, s főz már a szakácsné,
Jól ért ám mindenhez, jobban, mint a papné.
Az első tál étel lesz bagolynyerítés,
Utána jön majd a nagy kemencenyögés,
Kiscsirkeordítás, vén borjúköhögés,

S végre érkezik egy üres kocsizörgés.
Egy tüskés sündisznó be lesz pácolva,
Beteges bolha lesz egy nagy nyársra húzva.
Sült pecsenye helyett lesz egy fejszefoka,
S háromszáz esztendő keréknek az agya.
Káposztás hús is lesz avas szalonnával,
Kihízott pulykának combja rizkásával.
Jó öreg szakácsnének jól tud kavargatni,
A borosüvegeket is felhajtogatni.
Én annak szolgállok e házban szívesen,
Aki szépen mulat és illedelmesen.
Most már nem tréfálok, megyek a konyhára,
S aztán megjelenek amúgy hamartjába,
Hogyha nem hamarább, hát pünkösöd napjára.

Első fogás ételre:

Itt van az első tál, épségben behoztam!
De hogy el ne ejtsem, végig imádkoztam.
Kinn a szakácsnővel megfűszerszámoztattam,
Bors, sáfrány, gyömbérrel mind agyonszórattam.
Örvendek, ha tálát viszek ki üresen,
Mert a vendég gyomra nem marad éhesen.
Lássanak hát hozzá jó, friss egészséggel,
Kés, villa, munkára! Senki se késsék el!

Étkezés közben:

Víg az örömatya, mi is hát vigadjunk.
Nem siralomház ez, hogy itt szomorkodjunk.
Félre itt most minden apró földi gonddal.
Vigadjunk, mulassunk, míg nem jön a hajnal!
Asszonyok, menyecskék, hozzá kell ám nyúlni,
El szokott a jó bor maguknál is csúszni.
De ne legyen bizony énáltalam mondva.
Ne álljon ma félre senkinek a kontya.
Borból a fehérszép rendesen fogyasszon,
Mert biz nincsen rútabb, mint a részeg asszony.
Egyszer láttam egyet, de úgy megutáltam,
Hogy ha rá gondolok, borsószik a hátam.
Kedves szép leányok, ne beszélgetsetek!
Ha ebből nem esztek, férjhez sose mentek.
Egyben tihozzátok is szólok, legények!
Aki ebből nem vesz, nem kap feleséget.

Sóbfőtt beadásakor:

Itt van a tehénhús, mártással, tormával!
Jobb ez, mint a hering a vereshagymával.
Ábrahám is ilyennel élt az ő Sárájával,
Azért vénült úgy meg élete párjával.
Bátran tehát ebből mindnyájan egyenek,
Jó nagy szeleteket tányérra vegyenek.
Arra bőven mártást, de sót is tegyenek.
Húzd rá, cigány komám, hogy vígan legyenek!

Töltöttkáposzta felszolgálásakor:

Itt a jó káposzta a friss disznóhússal!
Jól megesztabálva, mint szekér a gúzzsal,
Egyenek hát ebből mindnyájan gusztussal,
Legyenek mindvégig csak jó áptussal.
Ez a székelyeknek híres eledele,
Melyet ha vaki jóízűen nyel le,
Nem lesz annak aznap semmi veszedelme.
Sót inkább távozik minden rossz félelme.

Étkezés közben:

Mi az a házasság? Világi párosság!
Akik megpróbálták, vagy pedig vizsgálták,
Mind azt mondják erre, mindenki, ha okos,
Hogy szegény legénynek biz az nagyon bajos,
Annak a legénynek bizony még nem csuda,
Ki maga fejétől mindezt még nem tudja,
De a feleség majd tudtára adja.
Azt, hogy mi kell neki, egy szálig elmondja.
Gazdasszonynak tehát először kell tűzhely.
Hogyha az nincs, bizony igen könnyen hagy el.
Szobában, konyhában legyen elégséges
Bútor s olyan holmi, ami csak szükséges.
Mivel ha az asszony lát ebben szükségét,
Nem ülhet senkivel vidám vendégséget.
Dörög-morog aztán ökelme urára,
Hogy a mennykő hozta ötet a nyakára.
Hogy tehát ezt kerüld, és hogy kedvét keresd,
Mindenfélét végy meg, a gondolatját ellesd.
Seprű, ruhakefe és disznóbörtáska,
Mángolró, sótartó, matolla és rokka.
Falra cifra tükör, szobába szék, asztal,
Kell ágy, láda, karszék, jó puha vánkossal.

Üveg, tele jóféle ecettel,
Rózsavízzel és más efféle kenettel.
Házad előtt, ha lát árust jární immár,
Úgy tuszkol kifelé, mint valami tatár,
Hogy végy: csipkét, kendőt, ollót, gyűszűt meg tűt,
Mert másképpen nem érsz egy féllábú tetűt.
Vásárba kell menned, mert kerget az asszony,
Kell strimfli, cipelló és újmódi karton,
Szép fekete selyem vagy gyapjúkeszkenő.
Ha ez nincs, kezdődik már-már a bökkenő.
Apró és nagy fazék, bögre, szilke és tál,
Hidd el, jó barátom, hogy nagyon megrostál.
Nyárs, sütőlapát, tökgyalu, pemete,
Ezeket nem kapod könnyen a szemébe.
Kell sok lábas edény, valamint lábatlan,
Kis- és nagykanálból lyukas és lyukatlan.
Rosta, szita s aztán lekvárfőző kanál,
Tizenháromféle szakajtó s más kosár.
Sodrófa és -deszka, kis- és nagy meszelő,
Cifra dagasztószék, fényes pléhreszelő.
Honnan szeded mindezt, jó barátom, elő?
Kell ám ezenfelül sajtár és tekenyő,
Rézlabas, vaslabas, üst is meg serpenyő.
Levesmerő fényes réz-, vasnyelű kalán,
Sótartó s lapító lógjon konyha falán.
Jaj, és ez még semmi, a lakószobára
Több gondod kell legyen, mint volt a konyhára.
Mert nem is szólottam még a szekrényekről,
Aranyos képekről és ágyterítőkről.
De amit elmondtam, már ez is elég jaj,
S ezen felül is hátravan még egy kis baj.
Mondanám is, nem is, igazán resteltem,
De bárhogy kerülöm, ki kell teregetnem.
Mi tűrés-tagadás, azt is meg kell tenni.
Hogy a menyecskének bölcsőt is kell venni.
Ebből áll röviden párosság-házasság.
Akik kipróbálták, azt mondják: boldogság.
De azért ti, szűzek, ti is örvendjete,
Eljön majd nektek is a ti legényetek.
Ezzel szólásomon ne szomorkodjatok,
Igaz, a farsangból már kimaradtatok,
De jön majd a másik, s lesz benne részetek,
S lesz legény is, kivel majd egybekelhettek.

Majorsághús felszolgálásakor:

Elhoztam a kakast egész tarajával,
Nem gondolt a gazdánk a maga tyúkjával.
Szakácsnénk esküszik: illet még nem kóstolt,
A nyolcvan esztendőn bár rég keresztülgázolt.
De a kancsókhöz is tessék hozzányúlni,
Mert szomjúság ellen nem elég csak enni.
Kézről kézre tessék a nagykancsót adni,
Ha kifogy belőle, frisset fogok hozni.

Becsinált levesre:

Itt a jó becsinált, szegfűvel, babérral.
Ki-ki szedjen most ebből jó nagy tányérral.
Nemrégem beszéltem egy vén gavallérral,
Kinek a két zsebe tele van tallérral.
Bámulásra méltó vala kövérsége,
Pedig tudom, volt már vagy hét felesége.
Kérdeztem, honnan van ilyen egészsége,
Azt mondta, becsinált volt az elesége.
Egész életében mindig ilyennel élt,
Sok kacsát, sok libát, sok tyúkot felmetélt.

Éjfél után a menyasszony (csak asszonyok társaságában) leveti a menyasszonyi ruhát, és háziruhát vesz magára. Hosszú haját kontyba kötik. (Ha rövid a haja, akkor kendőt kötnek a fejére.) Mikor visszatérnek a vendégek közé, a vőfély így fogadja:

Be szép is a leány, úgy tetszik magába,
Mikor pántlikája fityeg a hajába.
Szép a szép leányzó, s illik neki nagyon,
Ha pántlikába font hosszú haja nagyon.
Szép a szép leányzó a maga formájában,
Ha nincs vesztegetve becses valójában.
Szép a szép leányság, az életnek képe,
Ha benne szüzesség valódi szépsége.
Szép a szép leányság a szép szabadságért,
S a senkitől való nem függés voltáért.
De te immár eztet most mind elvégezted,
Amidőn a kontyot fejedre feltetted.
Kontyot és főkötőt mikor te feltettél,
Ezzel sok gondot is a fejedre vettél.
Mert legyen tudtadra teneked előre,
Sok gond van befűzve a szép főkötőbe.
Kevélyen szokták az asszonyok viselni,
Hogy ha a fejükre tudták egyszer tenni.

Nézd meg a nászasszonyt, mily kevély kontyával,
Sokszor úgy tréfál s komázik urával.
Mily kevélyen tartja fejét örömébe,
Mióta főkötő van kötve fejére.
Nyoszolyólányok is gondolják magukba,
Bár fésűt tűznének ők is a kontyukba.
Mert azt mondják, illik az asszonynak nagyon,
Kinek főkötője s jó nagy kontya vagyon.
Én azért azt mondom, hogy te életedben
Örömmel s békével viseld a fejedben.
Viseljed mindvégig tartós egészséggel,
Tartós egészséggel, lelki békességgel.
Viseljed a háznak örökös díszére,
Hogy miattad szégyen ne szálljon hívére.
Viseljed sokáig férjed örömére,
És bánatot neki ne hozzál szívére.
Viseld örömére édes szüleidnek,
És hozzád tartozó minden tieidnek.
Szomorúság, bánat alatta ne legyen,
A te szíved abból csak örömet vegyen.
Élj soká alatta megnyugodott szívvel,
Élted teli legyen mindég örömökkal.
Folyjanak teneked boldogul napjaid,
Hogy ne hallja soha senki panaszaid.
És legyen tenéked ezen új szállásod
Boldog és szerencsés itteni lakásod.

Kásapénz szedésekor:

Kedves atyafiak, én ismét papolok,
Szegény szakácsnéknak ügyében felszóllok.
Addig ez eszmémtől, mondom, meg nem válok,
Amíg el nem nyerem azt, amit instállok.
Bezzeg, násznagy uram, szomorú hír vagyon,
A szakácsné asszony keze sebes nagyon.
Szegény, hogy a kását ott kint kevergette,
A jobb kezét a tűz szörnyen megégette.
Íme, a szakácsnénk a nagykanalával
Forgatja a kezét szörnyű fájdalommal.
De még az is nagy baj, hogy sánta lábára,
Forró kása fröccsent a nagylábujjára.
Kedves atyafiak, bugyilárist elé,
Kisbankót, nagybankót tányérra kifelé!

Ajándékszedéskor:

Tisztelet, becsület minden jó embernek!
Minden ajándékért jár itt ma köszönet.
Az ifjú házaspár, urunk és asszonyunk,
Akiknek mi mostan követői vagyunk,
Nem kér ajándékot, rábízta magukra,
Ki mivel indítja el őket újtjukra.

Tánckezdéskor:

E szeretett háznak sok tisztelt vendége!
Hiszem, elverődött a gyomrunknak éhe.
Jó egészségükre váljon eledelünk,
Amit sok jó szívvvel adtak bizony nekünk.
Az ételt, az italt tőlünk nem sajnálták,
De míg a legények bent a legyet kapják,
Ott kint esett nagy kár, lehet, nem is tudják.
Egy nagy tarka macska kihúzta a csapat,
Borunk meg toborzó káplárnak felcsapott.
Ne féljetez ezért, hozok bort eleget,
Mert a Kászon vizén betörték a jeget.
Vőlegény, menyasszony min töri a fejét?
Tán belepte a bú a házuk tetejét.
Ördög vigye a bút, hagyják el máskorra,
Itt van egy üveg bor, igyunk a rovásra.
Most hát mindannyian a táncnak fogjatok,
Mint kedvetek tartja, aszerint járjatok,
Mulatástok után bátran nyughassatok,
És jóakaróink holtig maradjatok.

Utolsó vers:

Ne, esment megvirradt, feljött a nap szépen,
A mi vigalmunknak lassan vége lészen.
Köszönjük meg szépen kinek, amit adott,
És az ifjú párnak emeljünk kalapot.
Ők is alhatnak, fáradtak szegények,
S mi tőrés-tagadás, kóstolnák a mézet.
Ki-ki emberfia távozzék békében,
S találkozzunk újra a keresztelőben.

Adatközlők: Borcsa Miklós, Szabó András, Fábián Dénes kézdiszentléleki, Keresztes Ágoston kiskászoni vőfélyek.

A gyűjtés ideje: 1967–1968.

Művelődés, 1969. 5. 50–53.; *Megyei Tükör*, 1970. december 27.

Disznótor

December a csengős szánok, a hajnali disznóperzselések, a disznó fülére, farkára váró, vidáman szánkózó, csuszinkáló gyermekek hava. Ehhez kapcsolódik az alábbi rigmus:

Szaladna a hízó, ha bírnák lábai,
S nem fogná a fülét, farkát hat markos atyafi.
Így megadja magát, amíg vérét veszik,
Még ég rajta a tűz, s már a fülét eszik.

Az igazi ünnep a disznó torolása. Régen jelmezbe (maszkurába) öltözött legények és ifjú házások keresték fel a toroló házakat. Énekek kezdtek:

Tudjuk, hogy disznót öltetek,
Kolbászt, hurkát töltöttetek.
Egy jó üsttel megsüssetek,
S azzal megvendégeljete.

Kolbász, hurka nyársra szálljon,
A vendégre mindig várjon.
Gazda uram leányával
Sorra kínáljon.

Éneklés után megkínálták őket. Evés közben mondták el a csattanós verseiket:

Odaki a gödörbe, két kutya van dögölve,
Kés, villa mellette, egyél (János) belőle.

Ettünk, ittunk vendégségben,
Három napig mind egyvégben.
Hoztunk is egy rosta vizet,
A nagyharang majd megfizet.
Mikor a szarattyán főkapitány voltam,
Malackákon nyargalásztam, gömböc volt a nyergem,
Pergec a kantárom, disznóláb fegyverem,
Kolbász a csutorám, mikor megehültem,
Haraptam a végét.

Adatközlő: Dénes Károly tanító, 54 éves, Kiskászon
A gyűjtés ideje: 1967

Művelődés, 1969. 12.; *Megyei Tükör*, 1970. december 27.

Fonó

Főleg az öregebbek a hosszú téli estéken fonókba jártak. Ahogy mondják: szomszédoltak. Az ilyen alkalmakat a férfinépség kártyázásra, mesemondásra, társasjátékokra fordította. Az ifjúság is szerette a fonókat látogatni. Az elejtett orsónak csókkal való

kiváltása, a bölcselkedések, nagyotmondások a fonó szerves részei. A rigmusok inkább az asszonyok bosszantására készültek:

Mostani jöttömben valamit mondanék,
A sok dolgom miatt erre rá is érnék.
Ha a fonósereg meg nem haragudnék,
Róla egy-két verset én is elmondanék.

Közpéldában szokta az asszony mondani:
Hétfőn, kedden, szerdán soha nem jó fonní.
E napokon bizony nem jó matollálni,
Mert az ilyen fonal nem szokott megkelni.

Csütörtökre pedig olyan magyarázat vagyon,
Hogyha este fonnak, ördög örül azon.
Sok üres orsót hány be az ablakon,
Rettenetes dörgést támaszt a padláson.

Sátoros ünnepre, ha szösz marad guzsalyon,
Szörnyű csuda esik meg azon a házon.
Kolbász, hurka kerül aznap lábasába,
S onnan sülvé, főve az ember hasába.

Rossz ember volt, ki először faragta az orsót,
Megérdemelte a fenyőfa koporsót,
Én se adtam volna érte egy szem borsót,
De áldom a nevét, ki feltalálta a szép boroskorsót.

Klári, Mári a szöszét azért nem fonhatta,
Mert a hijuba az egér mind összehúgyozta.
Guzsalyat sem láttak öt hónaptól fogva,
A kocsmárosnének mindkettő elmondta.

Erzsi szaporátlan, Kata hamarocska,
Rózsika puhácska, Éva borivócska,
S együtt valamennyi pálinkaivócska,
De ritka közöttük, aki jó fonócska.

Te álmos Rebeka, mit szunnyadsz a padkán?
Jobb volna, fonalad mozgatnád guzsalyán.
Anyád is ilyen volt, mint te a fonóban,
Úgy is halt meg, szegény, kenderrel szájában.

Seregestül mennek lányok a fonóba,
De keveset fonnak, hamar fut az óra.
Inkább jó szaporán sokat beszélgetnek,
Mindenkiről mindig csak tereferélnek.

Ritka az a legény, akit meg nem szólnak,
De olyan is sok van, kit megrágalmaznak.
Nincs is becsülete köztük a jámbornak,
Sokat csúfolódnak, s csúfneveket adnak.

Rúdra hányja szerre minden lány fonalát,
Dicsekszik még az is, ki guzsalyat sem lát.
Akik nem ilyenek, mind megbocsássonak,
S közöttük máskor is szívesen lássanak.

A férfiak jó tanácsokkal is ellátták a fonó asszonyokat, amint azt a következő vers igazolja:

Vártatok-e, vagy nem, én azt nem tudhatom,
De azért előre tinétek megmondom,
Olyan fickó, mint én, nem mindenütt terem.
Ezt fenntartom mindig, és mondani merem.
Sokat jártam, tudok sok-sok jó újságot,
Láttam számárháton járni uraságot.

Éppen azért van egy néhány jó tanácsom,
Ha meghallgatjátok, én bizony nem bánom.
Ahol lompos ebet talál az udvaron,
Borzas szőrű macskát tűzhelyen, sodolyón,
Szennyes, mocskos vánkost s lepedőt az ágyon,
Higgyétek el, hogy ott keringő az asszony.
Hol reggelig alszik az anya az ágyba,
S mellette a leány, és senki se bánja,
Reggel meg mosdatlan a kenyeret vágja,
Olyan lesz a lány is, éppen mint az anyja!

Amelyik gazdasszony tálát akkor mossa,
Amikor már megfőtt a sótalan kása,
Az aztalhoz ülven tányérját súrolja,
Annak az edényét ne vidd el a torba.
Amelyik lány pedig a tehént akkor feji,
Amikor más ember a csordába üzi,
A tejszűrőt pedig pad alatt keresi,
Nem kár érte, hogyha a legény elkerüli!

Adatközlők: Keresztes Ágoston, 75 éves, Kiskászon; néhai Mészáros Antal 82 évesen 1949-ben

Művelődés, 1969. 12.; *Megyei Tükör*; 1970. december 27.

Óév- és újévköszöntés

A legények óesztendő estéjén felkeresik és megéneklük a leányos házakat. Bent, a jól fűtött meleg szobában folyik a mókázás, éjfélkor pedig kezdődik a kerítések döngetése. A gyermekek éjfél után hamuval tömött cserépfazekat vágnak földhöz. S míg durrog a cserépfazék, telekiabálják az utcát. Újesztendő reggelén aztán – főleg a házas emberek – vidám hangulatban köszöntik a rokonokat, barátokat és ismerősöket. A gyermeknépség is reggel indul el újévet köszönteni. Egymást érik a tréfás-humoros versek és mondókák. A nőktől még napjainkban is zokon veszik, ha újév napján szomszédolni mennek, mert a babona szerint szerencsétlenség és nő: ikertestvérek. A nők tehát otthon ülnek, és fogadják a vendégeket. E két napon sok mókázás folyik. Sok vészben, viharban volt segítőtársa az embernek a szokás, a hagyomány és a humor. A köszöntő versek, énekek, szokások, babonák és mondókák nemzedékről nemzedékre öröklődnek. Ezekből közlünk néhányat:

Eljöttünk mi is hozzátok,
Tudjuk, hogy van pálinkátok.
Azt is tudjuk, sajnáljátok,
S hogy nem szívesen adjátok.
Tudjuk, hogy disznót öltetek,
Kolbászt, hurkát töltöttetek.
Kolbász legyen vagy csak hurka,
Csak ne legyen nagyon kurta,
Mert az nem szép, s nagyon furcsa,
Ha nem jószívű a gazda.

Hallod-e, te leány, ne tátsd el a szájad,
Keverítsd a lábast, töltsed a fertályost!
Látom, asszonyomnak pisolyog a szeme,
Mind a két balkeze kotorász a zsebbe,
Bár csak pénz akadna mind a két kezébe,
Hogy a rigmusmondót kifizesse véle!

A Kászon vizénél egy szunyogot láttam,
Melynek szárnycsontjában száz embert találtam.
De annak ugyancsak vastag volt a hája,
Kilenc nagy tekenyőt tettem be alája.
Hogy kiolvastottam, nem volt egy csepp zsírja,
Kinek ahol nem fáj, azzal orvosolja!

Egy szunyogot láttam Kézdi városában,
Kinek kilenc falu feküdt árnyékában.
Háromszáz pár ökör beledúlt gyomrába,
Aki ezt meglátta, meghalt csudájába.

E háznak leánya szépen felöltözik,
Megyen a templomba, de nem imádkozik.
Csak hányja és veti a nagy barna szemét,
Hogy hol láthatja meg az ő szeretejét.

Sütni, főzni nem tud, nem is arra való,
De hegedűszóra erősen nyargaló.
Ni, most mégsem ugrik a semmirevaló!
A tavalyi csepű ott hever a polcon,
Ebből se lesz, tudom, az idén gazdasszony!

Új esztendő, likas kendő,
Kelj fel Ferkó, ég az erdő!
Ég az erdő, ég a mező,
Új esztendő, likas kendő!

Odakint a dombon van egy kocsánkóró,
Tudom, a gazdából nem lesz szolgabíró.
Mert a gazda az eszét a zacskóba tette,
Zsíros volt a zacskó, s a kutya megette,
Így minden vagyonát a porba keverte.
Bejárta Ázsiát s a nagy Amerikát,
Hétszer vágta által a Csendes-óceánt.
De mégis úgy tudta csak a napok számát,
Más mondta meg neki újesztendő napját!

Adjon Isten minden jót,
Jobb időt, mint tavaly volt,
Jó tavaszt, őszt, telet, nyárt,
Jó termést és jó vásárt
Ez új esztendőben!

Kívánok most minden jót,
Drága jó bort, olcsó sót,
Jó kenyeret, szalonnát
Tizenkét hónapon át
Ez új esztendőben!

Kívánok én minden jót,
Zsíros esőt, kövér hót,
Bő aratást, szüretet,
Egészséget, jókedvet
Ez új esztendőben!

Kívánok most minden jót,
Vegye el mind a nem jót,
Mitől féltünk, mentsen meg,
Amit vártunk, legyen meg
Ez új esztendőben!

- Ha derűs ősztendő napja,, bő kukoricatermés lesz.
- Éjfélkor öntsél ólmot, meglátod jövőndőbelidet.
- Éjfélkor állj reá a Luca napkor készíteni kezdett székre, s meglátod jövőndőbelidet.
- Újév éjjelén ha a leány fordítva fekszik az ágyra, megálmodja, ki lesz a párja.
- Ha újévkor az árkok tele vannak hóval, bő termés lesz.
- Újév reggelén számolj lencsét, egész évben lesz pénzed.
- A búzakoszorút Újév reggelén etesd meg a tyúkokkal, jól tojnak.
- Újévkor kösd be az ollót, hogy a farkas ne vigye el a juhokat.

Adatközlők: Fábíán Sándor, Fábíán Dénes, néhai Kozma Ferenc, néhai Kovács Árpád,
Borcsa Miklós

A gyűjtés ideje: 1955–1968

Megyei Tükör; 1968. december 29., 1970. december 27.; *Művelődés*, 1969. 12.

Húsvét – tojásfestés, locsolás

Sok szép népszokás fűződik a tavasz ünnepéhez. A leányok készülnek a hímestojás-írásra, -festésre. Ezért tavasztól ősziig gyűjtögettek az erdő, mező virágait, amiből majd elkészítették a tojásfestéket. Minden leány tudja, hogy a hagymahéj rozsdavörösré, a tölgyfahéj, sáfrány, vadkörtefa-virág, egerfahéj, kökörösinvirág sárgára festi a tojást. Egerfa bogyója kékkövel vegyítve, a lencse és a gubacs feketére, a bürök zöldre, gálic-kövel vegyítve pedig sötétpirosra festenek.

Azt tartják, hogy szép tojást csak patakvízben lehet festeni, s a szín tartósításáért timót és ecetet kell önteni a vízbe.

Régen a tojásokat az „író asszonyok” írták meg. Ez pedig úgy történt, hogy a főző-edényből lyukas fakanállal kiszedték a főtt tojást, drótrostélyon megszáritották, és úgy fehéren ecsettel vagy lúdtollal reárajzolták a mintákat, sósavat, választóvizet vagy olvasztott méhviaszt használva. A minták „rámázás” után kerültek a tojás felületére, és pedig a kettőbe vagy négybe osztott síkba. Ide rajzolták a levél, virág, madár, szív és más díszítőelemeket. Az így megírt tojást beletették a forró festékbe. Másodpercek múlva kivették, és óvatosan letörülték. Akkor tűnt elő az írás teljes szépségében. Kissé megszírozták, hogy csillogjon egész pompájában.

Sok szép szokás fűződik a hímes tojáshoz. Már a pogánykorban a titokzatosság, a kipattanó élet jelképe volt a tojás. Ezért a házasság és az eljegyzés szimbóluma. De eszköz volt a kuruzslók és a jósek kezében is. A tojásajándékozás szokása mindmáig fennmaradt a hindu, perzsa, egyiptomi, görög és szláv népeknél is.

Kézdiszenteleken az éjszakai tánc után a legények „maszkurának” öltöztek, és úgy indultak a faluban tojást gyűjteni. Egy kisebb legényt beöltöztettek fehér lepedőbe. Két rúdra rákötöttek egy lepedőt, arra szalmát tettek, és reá ültették a legényt. Négy kemény legény vállra vette a rudakat, és így látogatták végig a falu leányait. Minden legény kezében egy liter pálinka volt. Egyik legény fel volt öltözve cigánynénak, ez egy szatyorba gyűjtötte a tojást, kalácsot, palacsintát és itókát. Az így összegyűlt ajándékot közösen fogyasztották el.

Alább néhány locsolóverset közlünk:

Híre futamodék az egész megyében,
Hogy szükségtek vagyon egy kertész legényre.
Ritkán volt szerencsém házatokhoz jární,
De most elindultam szerencsét próbálni.

Tudjátok-e, leányok, miért jöttem hezzátok?
Hogy a tojást, írottat, párosával adjátok.
Hogyha így nem adjátok, vizes lesz a szoknyátok.

Mi egy szép leánykát ide szalasztottunk,
Akinek mi mindig a nyomában voltunk.
Nyájasan akartunk mi vele elbánni,
Egy pár piros tojás meg fogja váltani.

Megyei Tükör, 1971. március 28.

Népmesék

A NŐI NADRÁG EREDETE

Eccer vót, hol nem vót, vót eccer egy gazdag ember. Amellett, hogy öreg vót, ojjan csúf es vót, mint a kőcsönkérés. Nagynehezen kapott egy feleséget. Szegény leány vót a felesége, de szép. Csak a vagyon mián ment hozzá a gazdag emberhez.

Eccer a gazdag ember setét hajnalba elindult deszkát árulni a városba. Ahogy elment hazulról, abba a helybe odament az asszonyhoz vizitába egy huszár. Ahogy ott „vizitálódnak” a setétbe, megzergetik az ablakot küjjelről. Megijedt az asszony, s kiszólt:

– Ki az?

– Én vagyok, feleség. Itthon felejtettem az abrakos tarisnyát. Add ide! – hallotta az ura hangját.

– Várjon, lelke uram, rögtön adom – s a setét szobából kinyújtotta az ablakon a huszár piros nadrágját.

A hajnali setétségbe az ember nem vette észre, hogy mit nyomtak a kezébe. Csak amikor jó messze járt a falutól, akkor látta, hogy amit a kezébe nyomtak, az nem éppen abrakos tarisnya... Erősen elkeseredett, hogy neki milyen felesége van. Búfelejteni béült egy korcsmába.

Reggel az asszony észrevette, hogy mit adott az ura kezibe. Ijedten futott bé a szomszédba a komámasszonyához.

– Nagy bajba vagyok, komámasszony. Né, az éjjel, ahogy elment az öreg a deszkával a piacra, hát odajött egy huszár. Közbe az öreg visszafutott az abrakos tarisnyáért. Én pedig ijedtemben a huszár piros nadrágját adtam ki neki az ablakon.

– Egyet se búsulj azért, komámasszony. Keressél egy olyan nadrágot, mint a vót, s én helyrehozom a bajt.

Úgy es lett. Kértek kőcsön a huszároktól még egy piros nadrágot, s azt a komámasszony felhúzta. Szoknyát vett rea, s szekérré ült. Elindult a városba a komája után. A korcsmánál utolérte. Megkérdezte:

– Kied mit csinál itt, komámuram?

– Én bizony iszom, komámasszony.

– Akkor igyunk ketten, komámuram.

Iznak, iddogálnak. Mikor fizetésre kerül a sor, a gazdag ember elévette a bugyellárisát, hogy fizessen.

– Komámuram, ezt a rendet én fizetem – mondta az asszony, s felhúzta a szoknyát, hogy vegye elé a bugyellárisát. Meglátta a gazdag ember a piros nadrágját, s megkérdezte:

– A miféle nadrág, komámasszony?

– E piros. Hát komámuram nem látta otthon a felesége nadrágját. Szakasztott ilyen nadrágja van neki es. Együtt vásároltuk a városba, hogy ne fázzunk meg télen.

– No szegény feleségem, az keresheti otthon a magáét, met ne’hol van. Az éjjel az abrakos tarisnya helyett kiadta nekem az ablakon – kacagta a felesége ügyefogyottságát, s még az itókát is kifizette örömben, hogy neki milyen jó felesége van.

Elmondta: Kovács Ignác Fikkom, 75 éves, 1955-ben Kézdiszentléleken.
Megyei Tükör, 1971. január 24.

HÁNY MUSZKA JUT EGY EMBERRE?

(Háryjánoskodás)

Mikor pityókaültetéskor bévonultunk tizennégyben, azt mondtam volt édesanyámnak, hogy legkésőbb a második kapálásra hazajövök. Első nap a muszka fronton ott puhatólóztam, hogy lehetne innen mielőbb megszabadulni. Volt egy jó barátom, innen valamelyik csiki faluból. Mondom neki egy hét múlva: –Te, Imre, pityókakapálásra haza kéne menjek. Megkérdezem a százados úrtól, hány muszka jut egy katonára. Én a részemet elintézem, s menyek haza. Ha akarod, átaljában ketten elintézhjük.

Gondolkozott rajta. Neki is haza kéne menni, aztán megegyeztünk. Reggel megállítottam a századosunkat.

– Százados úr, hány muszka jut egy emberre?

– Vagy ötszáz, fiam.

– Akkor kérek egy vadonatúj masingevert, mert mű a részünket megcsináljuk.

Adott is. A raktárból faszoltunk (felvételeztünk) egy géppuskát, s azzal hátra a kovácsműhelybe. Mondom az inasnak.

– Gazdád hol van?

– A korcsmába.

– No, lépjél s keresd elé.

Futott a gyermek. Egy-kettőre ott es termett a mester.

– No, mi a baj, vitéz urak? – kérdezte.

– Ezt a masingevert meg kéne reperálni – mondom neki.

– Hiszen ez tiszta új, még csepeg róla a zsír.

– Azt mű a komámmal lealvasztjuk. Te sokat ne okoskodjál, hanem szokotálj valami jó erős bádogot, s csinálj vékás kasnyi tölcsért – mondom a kovácsnak.

Egy-kettőre készen is lett a tölcsér. Akkor a géppuska tetejére fűrtünk egy kujakomnyi likát (!), s a tölcsért beléoperáltuk. A kovácsnak fizettem a kázinban egy decit, s mentünk egyenesen a raktárba. Ott egy kasos szekeret megraktunk golyóval, a kézbe két kupás lapátot, s elé az első vonalba. Jött még egy jó kemény kötésű legény, úgy rémlik, zágoni volt. Én a géppuskát béállítottam egy domb mögé. A két legény elkezdte lapátolni a szekérből a golyót a tölcsérbe, s megeresztettem a hevedert. Úgy jó két óra alatt úgy megrendeztük a muszkákat, hogy egy sem szuszogott belőlük. Mit mondjak? Estefelé a negyedik állásból is kivertük őket. Volt ott emberganyé s foltnak való elég.

Egyszer hivat a százados. Azt izente, álljunk meg.

– Mi a baj, százados úr? – kérdeztem.

– Hát, tü megbolondultatok, hogy az egész muszka frontot szarrá veritek. Ha így menyen, egy hét múlva vége a háborúnak, s én akkor miből élek meg?

– Jó, jó, de haza kell menjek második pityókakapálásra – mondom.

– Tőlem úgy elmehetsz, mint a Benkő Feri vak lova. Kaptok két-két hónapi szabadságot. Egyelőre ezeket a kitüntetések tegyék el, s száz-száz koronát útravalónak. Akkor adta a nagy aranyat s a kis ezüstöt, mert több nem volt raktáron. Megveregette a vállamat, s azt mondta:

– Ügyes fiú vagy, Kovács, de itt csak bajt csinálsz avval a fene nagy hősködéssel. Gondom lesz reátok, hogyha bérukkoltok a szabadságról, 1916-ig csináljatok itt valamit.

Elmondta: Kovács Gábor, Kézdiszentlélek
Művelődés, 1977. 5.

Népi gyermekjátékok

Április: szelek hava, sárkányölő, György hó, bika hava – ennyi szép névvel jelölte meg a régi kor embere a tavasz középső havát. A zöldellő természet játszani csalogatja a gyermekeket. A felnőttek végzik a mezei munkát. Daltól hangos a határ. Guzsalyvasárnapján, április 4-én összegyűltek az ifjak, és a telet jelképesen elégették. Az elfűrészelt fenyőfahasábokból máglyát raktak, hogy a szobába szorító télnek még az emléke se maradjon meg. Virágvasárnap pedig „tavaszhordozást” csináltak. A telet jelképező szalmabábut körülhordozták a faluban, és a határban eldobták. Pogány korból maradt fenn a szokás.

A földműves ember ebben a hónapban is figyelembe veszi az évszázados tapasztalatokat az időjárással kapcsolatban. Minden falusi ember tudja:

- Április havában nem baj, ha hó esik,
Mert vetésnek, rétnek egyaránt jól esik.
- Ha a békák Szent György előtt kuruttyolnak,
Utána annyi idővel elhallgatnak.
- Szent György napi esőtől
Nő a fű a mezőből.
De búcsúzz a szőlőtől.
- Napfeltámadtakor sütős meleg vagyon,
Esőtől lesz inged nedves a hátadon.
- Áprilisban hogyha dördül,
A tél után jó nyár gördül.
- Ha reggel igen zajongnak a verebek,
Egészen bizonyos, hogy esőt ígérnek.
- Ha a patakokban bőséges a hal, aszályt jelent.
- A déli szél meleg esőt hoz.
- Az északi szél tiszta időt jelent.
- A keleti szél szárazságot okoz.
- Nyugati szelek nedvesítenek.
- Ha tiszta a Hadak útja,
Jön a meleg napok sora.
- Ha Szent György napja előtt dörög az ég,
Nem lesz bele a mogyorónak.

Április népszokásokban, játékokban gazdag hónap. Legjellegzetesebb szokásai a gyermekjátékok. Ezekből mutatunk be néhányat.

Kapuzás: A gyermekek félkör alakban összefogóznak. A félkör két végén két nagyobb gyermek áll. Ezek kezükkel kaput alkotnak. A kapusok és a bekérezkedők között a következő párbeszéd folyik:

- Nyiss kaput, fényes csillag!
- Nem nyithatok, nem nyithatok. Minapában itt járatok, kapum lábát kitörétek, fel sem ácsoltátok.
- Ácsok vagyunk, ácsmesterek, diófából kifaragjuk, be is aranyozzuk.
- Elmehettek, elmehettek, mert bé nem engedlek.

Ekkor a kérdezők megindulnak. Átbújnak a „kapun”, de minden átmenetkor a kapusok egyet leszakítanak a sorból, míg végül egy sem marad. Játék közben énekelnek:

Bújj, bújj, zöld ág, zöld levelecske,
Nyitva van az aranykapu, csak bújjatok rajta.
Nyisd ki, rózsám, kapudat, hogy kerüljem váradat.
Szita-szita péntek, szerelem csütörtök, zab szerda.

Rómázás: Páros számú fiúk játsszák. Mindenik játékosnak van egy 40–50 centi hosszúságú kihegyezett végű botja (gömbölyű, kemény cövek). A cöveket úgy kell elhajítania a játékosnak, hogy a kihegyezett végét kell fognia, és mégis ugyanazzal a végével kell hogy a földre fűrődjön. A feladat az, hogy a „rómákat” olyan szorosan üssék egymás mellé a többi játékosok, hogy a már beleütött cöveket ingassa meg, vagy pedig üsse ki. A kiütés nagyon ritkán sikerül, de legalább meg kell ingatni a másik cövekjét. Aztán dobási sorrendben kihúzzák cövekjeiket a játékosok, és újra dobnak. Akinek a cövekjét kiütötték, az kiáll a játékból, akinek a cövekje utoljára marad, az pedig a győztes. Ez a többire büntetést mér: bukfencet hányattat, szaladtatja, vagy más büntetéssel sújtja a veszteseket.

Cserkabalázás: Egyik legszebb játék. A földre beásnak egy méternyi magasságú fenyőfarönköt. Ennek a bütüjébe belevernek egy vastag, kovács által készített szegget. Egy másik, négyszögre faragott, 4–5 méter hosszú fenyőfarúdnak a közepére olyan vastag lyukat fúrnak, mint a vasszeg. Ezt a rudat beleteszik a szegbe, és körhintaszerűen forgatják. A rúd mindkét végére ráül egy-egy lány, és az udvarlók hajtják a „cserkabalát”.

Mondókák:

Az első gólya érkezésekor mondják:
Gólya, gólya, mit viszel a szádban?
Szőröcskét, bőröcskét, apró faágacskát.
Minek az a szőröcske? Szitát szövögetni.
Minek az a szita? Korpát szitálgatni.
Minek az a korpa? Disznót hízlalgatni.
Minek az a disznó? Szalonnáját enni.

Az első fecske érkeztekor:

Fecskét látok, szeplőt mosok, hátam mögé hányom.

Naphívogató:

Süss ki, süss ki napocska,
Isten tányérkája.
Kertek alatt pipék vannak,
Ott mindjárt megfagynak.

A gyermekét az apa vagy az anya dérdére ültetve mondja:

Gyí, lovam, Barassóba,
Oda érünk vacsorára.
Gyí, lovam, gyí!
Mit hozzak én Jánoskának?
Csengőt-bengőt a nyakára,
Csípős vesszőt a likára.
Gyí, lovam, gyí!

Kiszámolók:

Egy – megérett a meggy.
Kettő – csipkebokor vessző.
Három – én bizony nem bánom.
Négy – oda ma nem mégy.
Öt – leszakadt a tök.
Hat – leszakadt a pad.
Hét – leszakadt a kép.
Nyolc – leszakadt a polc.
Kilenc – kicsi fejű Ferenc.
Tíz – tiszta víz.

Volt nekem egy szúnyogom,
Nagyobb volt egy lónál,
Kisütöttem a zsírját,
Több lett két akónál.
Aki eztet nem hiszi,
Bolondabb egy lónál.

A gyűjtésben Rancz Elemér kézdiszentléleki és Dénes Károly kiskászonai iskolaigazgatók segítettek. A gyűjtés ideje: 1955–1970.

Megyei Tükör, 1971. április. 25.; *Művelődés*, 1972. 2.

Leánymező

(Szemelvények egy népköltészeti gyűjteményből.
Kiadta a Pionírszervezet Kovászna Megyei Tanácsa,
Sepsiszentgyörgy, 1969; a kiadványt gondozta
Albert Ernő tanár, az előszót írta Zsehránszki István)

Néballadák

PÁLL SÁNDORKA

Hallod, pajtás, Szentléleken mi történt?
Páll Sándorkát egy kislányért megölték.
Vérét onták, mint egy fogoly madárnak.
Páll Sándorkát föltették a szekérre,
Egyenesen fődoktor úr elébe.
Fődoktor úr félre fordul, s azt mondja,
Ennek csak az jó isten a doktora.
Páll Sándorkát föltették a szekérre,
Egyenesen édesanyja elébe.
Nyisd ki, anyám, zöldre festett kapudat,
Ereszd be a szerencsétlen fiadat.
Páll Sándorkát körülvették, siratják,
Páll Sándorkát körülvették, siratják.
Gyertek, lányok, öltözzünk feketébe,
Kísérjük ki Sándorkát a temetőbe.

Elmondta Ráduly Jánosné, 85 éves.

Gyűjtötte a kézdiszentléleki iskola folklór köre. Irányító tanár: Bartha Ibolya magyar-tanárnő.

BARNA JANCSI

Barna Jancsit arra kérte babája,
Édesanyját tegye el más világra.
Ki is vitte zöld erdőnek szélére,
Éles kést szúrt édesanyja szívébe.

Véres lett a Barna Jancsi gyolcs inge,
Nincsen anyja, ki kimossa fehérre.
Mosd ki, babám, gyolcs ingemet fehérre,
Holnap megyek őrmester úr elébe.

Adjon isten, őrmester úr, jó napot!
Adjon isten, Barna Jancsi! Mi bajod?
Őrmester úr, hallgassa meg nagy vétkem,
Egy kislányért az anyámat megölttem.

Kár volt néked, Barna Jancsi, megtenned,
Az anyádat egy kislányért eltenned.
Őrmester úr, rég megbántam, mit tettem,
Kit szerettem, nem lehet feleségem.

Túl a vízen most faragják azt a fát,
Amelyikre Barna Jancsit akasszák.
Fújja a szél fekete göndör haját,
Odahaza más öleli babáját.

Még az úton lefelé se mehetek,
Mind azt mondják, fekete gyászt viselek.
Fekete gyász, csipkés az én zsebkendőm,
Barna Jancsi volt az első szeretőm.

Házunk előtt van egy feneketlen tó,
Abban úszik egy fekete koporsó.
Koporsóból kilátszik a szemfödél,
Mindig látom, sohasem lesz feledés.

Elmondta Ráduly Jánosné, 85 éves.

Gyűjtötte a kézdiszentléleki iskola folklór köre. Irányító tanár: Bartha Ibolya magyartanár.

Népmesék

LEÁNYMEZŐ

Hát az úgy volt, hogy hamarjában számolom, hogy vagy százötven éve annak, ma ugye a dédnagyapám es beleszámít. Egy falubeli lány, akit úgy hívtak, hogy Antal Pál Julianna, itt őrizte a marháit, mert hát itt akkor nagy erdő volt, s gyér.

Abbizony estefelé azt vette észre, hogy hiányzik a Cсахó. Sötétedett, gondolta, hiába fut egyik pataktól a másikig. Jobb, ha ezen a ponkon felmászik a fára, mert éppen ott volt egy nagy fa. Ennek a hegyiből biztos, meghallja, hol zángat az elveszett jószág.

Félésre nem gondolt, mert hát a kis kutya es vele volt. A fa hegyibe a szél s a nagy csend mégis megijesztette. Gondolta, leszól a kutyának, s fordította a fejét a fa aljába. Má' a szó es a szájában volt, amikor a fa alatt, a setétben két fényesség mozdult meg. A szó a szájában es maradt. Ijedtében holtan esett le a fáról. Pedig a hűséges kis kutya volt a két fényes szemével a fa alatt. Azóta minden ember, aki erre jár, egy ágat tesz a halomra.

S azért mondtam el, hogyha egyszer én nem leszek, s nektek meg gyermeketek lesz, oktassátok ki őket es e tisztességre.

Elmondta Márki Endre, pásztor, 75 éves.
Gyűjtötte a szárazpataki iskola folklór köre.

A JÓ LEÁNY

A múlt század dereka táján egy kézdiszentléleki embert halálra ítélték. Ki volt tűzve, hogy egy hét múlva végzik ki, s addig csak hideg vizet adnak neki. Megkérte a bíróságot az elítélt ember leánya, hogy édesapját minden nap látogathassa meg. A bíróság helybenhagyta a kérést.

Eljött az ítélet végrehajtásának szomorú órája. A leány szót kért, és ezt mondta a bíróságnak:

– Volna egy kérésem a tisztelt bírósághoz, s hogyha megfelelnek a kérésemre, akkor kivégezhetik ezt az embert, de ha nem, akkor hagyják meg az életét. A bíróság a leány javaslatát elfogadta. Azt kérdezte a leány:

Kinek voltam lánya, annak lettem anyja.

Sír a kicsikém, anyámnak az ura.

Ki az?

A bíróság nem tudta megfejtetni a kérdést, s ezért meghagyta az ember életét.

Elmondta id. Ráduly Mihály, 85 éves.

Lejegyezte Borcsa János VIII. osztályos tanuló, a kézdiszentléleki iskola folklór körének a tagja. Irányító tanár: Bartha Ibolya magyartanár.

A SZENTLÉLEKI EMBER CSÍKBAN JÁRT

Egyszer a szentléleki bíró elküldött a csíki bíróhoz egy levéllel. Nagyon rámpécéltelte, hogy ne adjam más kezébe, csak a bírónak.

Reggel el is indultam, de amire felértem, késő este lett. A bíró nem volt otthon, éppen a kocsmában volt, és így meg kellett várjam, míg hazajő.

A bíró felesége akkor főzte a málét, s mikor kész volt, elém tette, s rámpécéltelte, hogy mind egyem meg. Mind nem tudtam megenni, s ami maradt, beraktam a kebelembé, mert féltem, hogy a bíróné megver, ha nem eszem meg.

Hát egyszer jó a bíró es haza, nagy részegen, odaadom a levelet, és egyszerre csuda jó kedve kerekedett. Kérdezte, hogy tudok-e táncolni. Mondtam, hogy nem tudok, de muszáj volt táncoljak vele. Jó nagyokat szöktem, kurjongattam. Egyszer csak kicsúszik az ingem a nadrágból, és a mélé kiszotyogott a kebelemből.

Megijedtek a bíróék erősen, hogy kihasadtam. A bíró kezdte szidni a feleségét, hogy miért erőszakolta rám a sok málét. Aztán egyszer kezdte ütni a feleségét. Nagyon megijedtem, és kifutottam a házból.

Már éjjel volt, és nem mertem hazaindulni, hanem hátra mentem a bíró kertjébe, ott volt egy csomó méhkas, és egy üresbe beléfeküdtem. Egyszer felébredek, és látom, hogy két tolvaj emelgeti a kasokat. Mikor hozzám értek, megemelték a kast, s azt mondták:

ezt vigyük, jó nehéz, sok méz van benne. Azzal belefördítettek kasostól egy pokrócba, megfogták ketten a két végét, felvették a hátukra, és vittek.

Elővettem a bicskám, s egy kicsit megdöftem az első tolvaj hátát.

– Ne szúrkálj, hé! – kiáltja.

A másik mondta, hogy ő nem szurkodja. Még megszúrta, s azzal leveti a pokrócot, s nekiesik a másiknak. Az es leveti, s kezdenek verekedni. Én kibújtam a pokrócból, s elszaladtam.

Ahogy jövök lefelé, az oldalban tüzet láttam. Azt hittem, szénacsínálók vannak ott, és odamentem. S hát látom, hogy ott van egy csomó tolvaj. Egy ökör levágva, azt sütik, és egy nagy hordó, teli borral. Odamentem, adtak egy nyársat és egy nagy darab húst, azt megettem. Utána adtak bort, azt es megittam. Mikor megvirradt, tanakodni kezdtek, hogy mit csináljanak velem. Magukkal nem vihettek, el sem ereszthettek, mert azt mondták, elárulom őket. Az egyik azt találta ki, hogy tegyenek bele a hordóba. Le es vették a hordó fenekét, engem beletettek, majd visszacsínálták a hordót, s vágtak rá egy akkora lyukat, melyen a kezem kifért, s aztán elmentek.

A sok csontra kezdtek jönni a farkasok, mind ott járkáltak a hordó előtt. Egy elég közel állott a hordóhoz, kinyúltam, megfogtam a farkát. A farkas megijedt, és elkezdett szaladni. Nem csaptam el a farkát, és így vitt engem is. Mikor a köves úton szaladt keresztül, a hordó esszetörött, én elcsaptam a farkas farkát, és hazamentem.

Elmondta id. Ráduly Mihály, 85 éves.

Lejegyezte Pálházi Albert VIII. osztályos tanuló, a kézdiszentléleki iskola folklór körének a tagja. Irányító tanár: Bartha Ibolya magyartanár.

Albert Ernő népköltészeti gyűjtése
(*Fórum. A Megyei Tükör* melléklete, 1980. december)

Kézdisztentléleki téli szokások rigmusai

Bort, búzát, békességet,
Innya valót s eleséget,
S szép, fiatal feleséget!

Úgy megfázott a lábam,
Hogy minnyá hazafutok,
De azért egy keveset
Előtökbe állok.

Jaj, hogy fázunk,
Az ereszbe állunk;
Mégse szánátok.
Ha szánátok,
Béhínátok,
Jól megkénálnátok.
Nincsen köztünk
Csak egy beteg,
Az es jól tud enni.

Ha szánátok,
Béhínátok,
Jó szívvel látnátok,
Jól megkénálnátok.

Hallod, leány, tedd a tűzhöz
A mézes csiporkát,
Készíts nekünk egy kicsi jó
Fűszeres pálinkát.
Így várdogál rátok
Kolbász, hurka, nyers faszulyka,
Gazda urunk, gazdasszonyunk
Leányával mind szerre kénálja.

Eljött a karácsony borzas szakállával,
Fenyeget ingemet nyócágú korbáccsal.
Nem kell nekem korbács,
Csak egy darab kalács.

Ne finteregj, gazda,
Tégy bort az asztalra,
Mert eljöttünk mü es
A zsiros pánkóra.

Azért jöttünk tihozzátok,
Tudjuk, hogy van pálinkátok,
Tudjuk, hogy disznót öltetek,
Kolbászt, hurkát töltöttetek.
Abból bizony süssetek,
Az asztalhoz ültessetek!
Két-három singes kolbász
Az asztalra való,
Egy nagy font kalács
Melléje való,
Egy nagy boros korsó
Melléje való,
Hat vaj nyóc énekes
Ezek mellé való,
Ez a kompánia
Hat legényből álló,
Az étel-italtól
Egy sem hátráló.
Itt állok ingbe, gagyába,
Korog a hasam a
Fekete nadrágba.

Köszönjük meg a gazdának,
E ház előljárójának,
Hogy münköt jó szívvel láttak,
És házukba befogadtak!
Asztalukra abroszt raktak,
Arra ételt, italt adtak.

A kegyelem bő forrása
Terjedjen e bennlakókra,
Tartsa meg hosszas étellel,
Holtig tartó egészséggel,
Fogyhatatlan szerencsével
És állandó szeretettel.

Elmondta: Mészáros B. Albert (61 éves) 1974. július 6-án Kézdivásárhelyen.

Mutatvány népköltészeti gyűjtéséből
(I. didaktikai fokozatú dolgozat, 1983)

Népballadák

FEHÉR LÁSZLÓ
(A halálraitélt húga)

Fehér László lovat lopott,
Kettőt hintójába fogott.
Kettőt fogott hintójába,
Kettőt pedig lógójába.

Fehér Anna meghallotta,
Hogy a bátyja be van zárva.
Bíró, bíró, Horvát bíró,
Szabadítsd ki a bátyámat!

– Háljál velem az éjszaka,
Kiszabadul bátyád máma.
Fehér Anna unatkozott,
Elszaladt a vasajtóhoz.

– Bátyám, bátyám, Fehér László,
Ide hallgass, amit mondok.
Vele hállok az éjszaka,
Kiszabadulsz te még máma.

– Ne hálj vele az éjszaka,
Lányságidat ne add oda,
Lányságidat eltéteted,
Bátyád fejét levéteted.

Vele is hált az éjszaka
Az aranyos nyoszolyába.
– Bíró, bíró, Horvát bíró,
Mi zereg kint az udvaridon?

- Lovam hajtják itatóra,
Zereg annak zabolája.
Fehér Anna megszabadul,
Elszalad a vasajtóhoz.
- Bátyám, bátyám, Fehér László,
Alszol-e vagy csak nyugoszol?
Többi rabok azt felelik:
- Ne keresd te a bátyád itt!

Zöld erdőbe, zöld mezőbe,
Akasztófa tetejébe.

- Tizenhárom esztendeig
Nyomjad az ágyad fenekit,

Tizenhárom szekér szalma
Rothadjon el az ágyadban,
Tizenhárom sor patika
Ürüljön ki a számodra!

Úgy-e, bíró, jót kívánok?
Mosdóvized vérré váljon,
Törülköződ lángot hányjon,
Az Úristen meg ne áldjon!

Elmondta: Opra Gábor (72 éves) 1983. június 17-én Kézdiszentléleken

NEM MESSZE VAN IDE KIS-HARGITA
Nem messze van ide Kis-Hargita,
Közepében a lebujki csárda.
Közepében a lebujki csárda,
Abba mulat egy betyár bújába.

Amott látom, jönnek a zsandárok,
Még messziről villog a csákójuk.
Elöl jön a zsandárok káplára,
Egyenest a lebujki csárdába.

- Jó estét, jó estét, lebujki csárdásné,
Hát az a szép pej paripa kié?
- Most jött ide annak a gazdája,
Most jött ide, nincs egy félórája.
- Küldje ki hát annak a gazdáját,
Mi nem bántjuk, csak megadja magát.

- Ki sem megyek, meg sem adom magam,
Hogyha tetszik, hajtsák el a lovam.

Lovam, lovam, lovamat nem bánom,
Csak a rárakott szerszámot sajnálom.
Szügyelőben a bugyellárisom,
Abba vagyon százezer forintom.

Százat adtam kis pej paripámér,
Százat meg a rávaló szerszámér.
Százat adnék egy barna kislányér,
Kit nem adnék a széles világer.

Elmondta: Bakk Sándor (82 éves) 1982. november 15-én Kézdiszentléleken.

PATKÓ BANDI

Csárda, csárda, két oldalú csárda,
Abban mulat egy híres bandita.
Csárdásnének így adja a jelszót:

- Látott-e már egy lovon hét patkót?
- Nem láttam én, az már nem is lehet,
Hogy egy állat hét patkót viseljen.
- Ha nem látott, jöjjön ide, s lásson,
Négyet visel ez a szegény pára,
Kettő meg a csizmámra van verve,
Egy pedig a saját magam neve.

Elmondta: Bakk Sándor (83 éves) 1983. május 20-án Kézdiszentléleken.

Tóth Mária és kis tanítványai Bakk Sándor adatközlővel

RÓZSA SÁNDOR

Rózsa Sándor bársonylovát nyergeli,
Harminchárom lovas zsandár keríti.

- Adjon Isten, Pókainé, jó napot,
Jártak-e ma itt a lovas zsandárok?

- Nem jártak itt ma a lovas zsandárok,
Mind itt ittak a szegedi betyárok.
- Pókainé, főzzön nekünk halat is,
Még amellé citromvasbort töltsön ki!
Szolgálóját állítsa ki strázsára,
Jól vigyázzon Rózsa Sándor lovára.
Szolgálóját állítsa ki strázsára,
Jól vigyázzon Rózsa Sándor lovára.

Még a halat el sem is készítette,
Szolgálója nagy sietséggel beugra.
Rózsa Sándor nem vette ezt tréfára,
Felugrott a bársonyszőrű lovára.

Ja, de köves, jaj, de sáros ez az út,
Amelyiken kilenc betyár elindult.
Nagyon sáros, nagyon köves ez az út,
Amelyiken Rózsa Sándor elindult.

Elmondta: Szabó András (102 éves) 1982. október 15-én Kiskászonban.

MEGÖLTEK EGY LEGÉNYT
(A megszólaló halott)

Megöltek egy legényt
Százhusz forintjáért,
Belevették a Tiszába
Piros pej lováér.

Tisza be nem vette,
Partjára vetette,
Arra jár egy halászlegény,
Csónakába tette.

Odament az anyja,
Költi, de nem hallja:
Kelj fel, kelj fel, édes fiam,
Gyere velem haza.

- Csináltatsz-e nékem
Diófa koporsót?
- Csináltatok, édes fiam,
Márványkőkoporsót.

- Eltemetsz-e engem
Temető kertjébe?
- Eltemetlek, édes fiam,
Virágos kertembe.
- Meghúztatod-e a
Legnagyobb harangot?
- Meghúzatom, édes fiam,
Mind a tizenhatot.

Elmondta: Bakk Sándor (83 éves) 1983. május 20-án Kézdiszentléleken.

Népmondák

BÁRÁNYKÖVEK

Amíg a székelyek a Perkő alján szántogattak, addig egy juhászlegény a tetőn legeltette a nyáját. Hát nagy meleg vót, a fák alá béterelte a juhokat.

Egyszer csak egy kujakonné homály eléjött, dörgött, villámlott. Olyan záporosó lett, hogy úgy megázott a juhász, még a bocskorkapcája es csuromvíz vót.

Hamarosan neki es derült az idő, elment a homály, kisütött a nap. De már estefelé vót, s a hold es feljött minnyá. A szegény juhász levetkezett, hogy szárassza meg a kapcáját s a gúnyáját. A hold eleget sütött, de rosszul száradt a kapca s a gúnya. Ő bizony megharagudt, vette a nyílát, s a holdba belenyílt. Abban a szempillantásban kőbálvánnyá változott juhostól.

Még most es látszik hátul ott, Báránykövek, úgy hívják. A Hátulsó-mezőn vannak, még ma es lehet látni őket.

Elmondta: Bartos László (74 éves) 1981. július 24-én Kézdiszentléleken.

KŐBÁRÁNYOK A PERKŐN

Valamikor réges-régen egy legény bárányokat őrzött a Perkőn. Estefelé hatalmas záporosó esett, fújt a szél, dörgött, villámlott, zúgtak a nyírfák.

Éppen a Bíró asztalánál legeltetett. De bizony az eső úgy elverte, hogy még a bocskorkapcája es csavaróvíz lett. Addig esett, hogy besötétedett.

Búsult a legény, hogy a bárányokat nem tudta megítatni a borvíz patakában. Eszibe jut, hogy a Második-mezőn van egy gödör, s abban van esővíz. Eléhajtja a gödörhöz, hát annyi víz gyűlt esze, hogy meg es lehetett volna feredni benne. Letelepíti a bárányokat, tüzet akar rakni, hogy a bocskorkapcáit megszárogassa. De biza a csuklya fejiben a kovatapló úgy megvizült, hogy az acél nem vetett szikrát. Fogta magát, felterítette

a kapcákat egy csipkebokorra, s várja, hogy megszáradjon a holdvilágnál. Várja, várja, de nem szárad. Megharagszik a holdra, fogja a nyílat, a tegezből előveszi a nyílveesszőt, s megcélozza a holdat. Pattan a húr, száll a vessző a hold felé.

Azon nyomban a bárányok kővé változtak, s a legényt a hold magához szippantotta.

Még ma is ott látható a teliholdon a csipkebokor a két kapcával, és mellette a legény. Ki nem hiszi, járjon utána! Nézze meg a teliholdat, s a Perkön a kővé vált bárányokat!

Elmondta: Tamás Balázs (67 éves) 1982. október 14-én Kézdiszentléleken.

BODÓ FERKÓ TÖRTÉNETE

A Lacika-féle kőbánya fölött volt a Siet vára. Négy helyiségből állott. Benne lakott Bodó Pál rablóvezér. Tarnóczinéval egy időben élt. Volt neki egy édesfia, Bodó Miska és egy nevelt fia, Ferkó. Ferkó Tarnóczi Sárának udvarolt.

Egy szentléleki multság alkalmával összetűzött egy legénnyel, s megölte azt. Halálért halálos ítélet járt abban az időben. Ezért Ferkó elmenekült. Bálványos várában beállt rablónak. Később a rablók vezére lett. Közben szemmel tartotta Sárát.

Egy éjszakai rablóportyázáskor összetalálkozott pontosan azokkal a leányrablókkal, akik Sárát vitték magukkal. Összetűzött velük, kiszabadította Sárát, majd megkérdezte tőle:

– Hová vigyelek, a kastélyba vagy a tanyánkra?

A leány a kastélyt választotta, mondván:

– Azért mi lehetünk egymásé!

Sára még arra kérte Ferkót, álljon be katonának, hogy így mossa le a rabló nevet, s akkor hozzámegy feleségül.

Amíg Sárát Ferkó visszavitte a szentléleki kastélyba, addig a többi rabló visszatért a tanyára. Egyik rabló hirtelen rosszul lett. A haldokló ágyához kérette Ferkót azért, hogy egy titkot mondjon el neki:

Fiatal korában az Alföldön, Zólyomi Dávid úrnál lakott. Beleszeretett a szolgálóleányba. Egyszer Zólyomi nagyasszonynak elveszett az aranykarperece. A szolgálóleány gyanúba került, és tömlöcbe vetették. A leány szégyenében a szoknyája aljáról leszakított vászonnal felakasztotta magát. Később az aranykarperec megkerült, s a cselédlány ártatlansága kiderült. Ezért a fiú bosszút esküdött a Zólyomi családra, elbujdosott, és beállt rablónak Bálványos várába. Egy napon aztán társaival elindult, és felgyújtotta a Zólyomiak kastélyát. Ferkó akkor kicsi gyerek volt. A rablók ártatlannak tartották, megsajnálták, s nem gyilkolták meg, hanem magukkal vitték. Egy helyen az út szélére letették, és távolról figyelték, hogy mi történik, mi lesz a sorsa. Arra haladt Bodó Pál, a szentléleki Siet-várbeli rabló. A gyermeket megtalálta, felvette, hazavitte, s felnevelte.

Így lett Zólyomi Ferkó Bodó Pál rablóvezér nevelt fia.

Elmondta: Fazakas János ny. tanár (72 éves) Kersztes Ágoston adatközlőjének az elbeszélése alapján 1983. június 10-én Kézdiszentléleken.

Népmesék

MARCIBÓL KIRÁLY LESZ

Egyszer vót, hol nem vót, vót egyszer egy király. Ott lakott az üveghegyeken innen, vagy még azokon es túl, ott, ahol bolhával szántottak, tetűvel vetettek, még azon es túl, az ásatlan kúton s az ültetetlen diófán es túl, az Óperenciás-tengeren es túl. A várat hétfejű sárkány őrizte, s azon túl hét medve, s azon túl hét óriás állott a kapuban. A vár olyan szép vót, hogy csak mezítláb lehetett bemenni a király elibe, ha valaki földi halandó bejutott. S ennek a királynak vót egy olyan szép, de szép leánya, hogy rea sem lehetett nézni. Arany a gúnyája, ezüst a topánya, s hát még a koronája! Aranyból, fényes gyémántokkal kirakva, piros, zöld, sárga kövek csak úgy csillogtak rajta.

Híre ment Hetedhétországban, hogy férjhez adja a király a leányát. No, erre a hírre, ami megfogható királyfi vót, mind megindult, egyenként mennek a várkapuhoz, de a hétfejű sárkány mind felfalja őket.

Meghallotta Marci es, a disznyópásztor fia. Éppen házasulandó vót, mondom, igen ügyes, szép legény, csak az vót a baja, hogy szegény, hezza meg disznyópásztor. A faluban a leányok rea se néztek.

Fogja magát Marci, s elindul, hogy megkérje a királyleány kezit. Felöltözik vasárnapi gúnyájába, a fanyelű bicskáját zsebbe teszi, a nyolcágú kenderostort a vállára akasztja, a tarisnyába árpacipót s egy nagy darab szalonnát köt a szervétbe, s elindul szerencsét próbálni.

Menyen Marci hegyen-völgyön, árkon-bokron kersztül, egészen hét éjjel s hét nap. Odaérkezik a hétfejű sárkányhoz, az éppen aluszik. Marci fogja magát, s átalbúvik a farka alatt. Lábujjhegyen menyen tovább, hogy fel ne költse a hétfejű sárkányt.

Menyen Marci hét nap s hét éjjel, míg elérte a hét medvét. Azok éppen feredtek a Jeges-tengerben. Beledugja Marci az ujját, s hát olyan, de olyan hideg, hogy szinte a karja es megfagyott. Marci itt es túljutott a medvéken, még észre se vették azok.

Menyen megint hét nap s hét éjjel, odaér a vár kapujába. Ott áll a hét óriás, de olyan soványak, s mint egy jegenyefa, olyan magosak.

– No, most mit csinálsz, Marci? – gondolja magában.

Eléveszi a fanyelű bicskáját, kinyitja, leakasztja a válláról a nyolcágú kenderostort, s olyant rittyent vele, olyant, de olyant, hogy ágyú se szól nagyobbat. Erre megijednek az óriások, kezdnek hátrálni. Marci az ostort

Tamás Balázs

megtekergeti a feje felett, s odavág vele az első óriás lábához, hogy az reatekeredik. Marci megrándítja, zsupsz, hanyatt esik az óriás, a mások megijednek, futnak a királyhoz, s mondják, hogy mi történt.

Odahívja a király Marcit, látja, hogy ügyes, szép legény, s hát még királyfi gúnyába jobban néz ki. Hamar szép gúnyát neki! Marci felöltözik szépen, a bajuszát felpedzi. Éppen ott van egy tó, a tükriben megnézi magát, s hát nem üsmer magára, olyan szép lett.

Hívhatja a király a leányát. Ahogy meglátja Marcit, rögtön beleszeret. Látja a király, hogy megszerették egymást, esszeházasítja a két szerelmes fiatal, odaadja az egész királyságát Marcinak.

Nagy lakodalmat csaptak, hét nap s hét éjjel tartott. Marciék igen boldogok, még most es élnek, ha meg nem haltak.

Elmondta: Tamás Balázs (67 éves) 1982. március 26-án Kézdiszentléleken.

BENE, TE, BENN-E BENÉNÉ?

Nagyapám gyermekkorában élt Bene és felesége, Anika né. Gyermekük nem volt. Bene minden nap a pohár fenekére nézett. Anika elhatározta, hogy véget vet ennek a sok italozásnak.

Egy este Bene szintén részeg volt. Anika felforgatta a házat, nyitva hagyta az ajtót, kaput, és leste, hogy mikor érkezik Bene. Meg is jött nagy énekszöval. Bemegy a házba, és látja, hogy valami nincsen rendben. Ő erre még nagyobb rendetlenséget csinál: tör össze tángyért, fazakat.

No, erre Anika né beszél a kapun:

– Bene, te, benn-e Benéné?

– Benn, benn! Mi bajod veled?

– No, várj, Bene, elveszem én a nótás kedvedet! – gondolja magában Anika né. Lépes-mézzel jő bekeni magát, majd egy rossz vánkost magára borít, amitől csupa tulu lesz. Felteszi a fejére a Bene rossz kalapját, a hátára a cedelét, és beállít Benéhez. Újra kezdi:

– Bene, te, benn-e Benéné?

Bene erősen megijed, azt gondolja, hogy kísértet. Fogja a faragott széket, s úgy kupán vágja a kísértetet, hogy az szörnyethal. Fogja magát, lefekszik és elalszik.

Kora hajnalban felébred, és látja, hogy ott fekszik a kísértet a földön. Gondolkozik, mi tévő legyen. Befogja a lovakat, felteszi a kísértetet a szekérre, és elindul Kászón felé. Elér a Katrosába, békopog a kocsmajton:

– Kocsmáros, adjon egy deci pálinkát!

A kocsmáros nem kel fel, kikiáltja, hogy majd reggel.

Bene újra kéri, de most már asszonyi hangon:

– Adjon egy deci pálinkát, mert ha nem ad, meghalok a lelki üdvösségéért!

Bene nekiállította a kísértetet a kocsmajtonak, aztán felült a szekérre, és hazahajtott még virradat előtt.

Reggel kel fel a kocsmáros, nyitja az ajtót, s szembeesik vele a kísértet.

– Jaj, asszony, gyere, mert a reggeli vendég meghalt a lelkem üdvösségéért.!

Jó a kocsmárosné: – Óh, jaj, mit csináljunk?

– Várj csak! Hát ez egy csúffá tett vénasszony. Nem látod, hogy hosszú haja van?

A kocsmáros gondol egyet, megfogja a kísértetet, és hátraviszi a színbe. Azt mondja az asszonynak:

– Feltesszük valamelyik szekérre, várjunk holnap hajnalig.

Úgy es történt. Zörög a kászoni borvizes szekér lefelé, a borvizes szunyókál, a fáklya lángja lobog, ahogy a Kászon rétvén fújja a szél. Hajnalra beér Szentlélekre, néz hátra, s hát látja, hogy valaki fekszik a borvizes ládákon. Éppen egy fahíd mellett állott meg, fogja a kísértetet, s leteszi. Reggel ott találják a szentlélekiek a híd mellett. Vizsgálják, ki lehet, majd lemossák róla a tulut. Hát Benéné! Hírt adnak Benének.

Jó Bene, sír, hogy ő a feleségét szépen eltemetteti, s a fejfájára ráírta: „Itt pihen Benéné, aki mézes tuluba hót belé.”

A kocsmárosné egyszer lejött a faluba, elmondta, hogy mi történt náluk, s így az egész ügy kiderült.

Benét csúfolták, amíg élt: – Bene, te, benn-e Benéné?

Elmondta: Tamás Balázs (67 éves) 1982. június 17-én Kézdiszentléleken.

Népszokás

KARÁCSONYI KÁNTÁLÁS

Már a karácsonyt megelező napokban összebeszéltek 4–6 jó barát, jó ismerős, hogy együtt mennek köszönteni az ünnepet. Az éneklést családjaiknál, majd a rokonoknál, ismerősöknél, szomszédoknál folytatták. A kántálók a ház eresze alatt vagy a tőtisen, esteleg a tornácon foglaltak helyet, a *Mennyből az angyallal* kezdték az éneklést, majd tréfás rigmusokkal, jókívánságokkal folytatták. Például:

Jó estét, uraim,
Már én is itt vagyok.
Úgy fázik a lábam,
Szinte meg is fagyok.
A kakas a tyúkkal
Nyájasan üldögél,
Három singes kolbász
Lábosban cserszegél.
A pálinka pedig
Jó mézeskés legyen,
Hogy a mi szívünk is
Jobb örömet vegyen.

Aztán egy másik karácsonyi ének után újabb rigmus következett:

Állj félre, barátom,
Ne hazudozz többet,
Mert én ma nem ettem
Csak erdei meggyet.

Bort sem ittam többet,
Kupát, hármát-négyet,
De most már meginnám
Kétszer huszonnégyet.

Újból énekbe kezdtek:

Jaj, mint fázunk, az ereszbe állunk, mégsem szánnak.
Ha szánnának, bizony béhínának, jószívvel látnának.
Kolbász, hurka nyársra szálljon, és ott várdogáljon.
Gazda urunk, gazdasszonyunk szerre kínálgasson.
Beteg köztünk egy sincsen,
Velünk vagyon az Isten.
Enni, inni jól tudunk,
Kínálást mi nem várunk,
Rakott asztal, teli kancsó,
Mindnyájan hezzalátunk.

Rigmust mondtak:

Ez a kompánia hat legényből álló,
Az étel-italtól egy sem félreálló.
Szomorú az idő, szomorú a szívem,
Ismeretlen vagyok, üres az erszényem.
Aki miatt lenne énnékem jókedvem,
Még az is azt kérdi, kicsoda a nevem.
Nemzetes uraim, tudjátok, ki vagyok?
Rigmusmondók között utolsó nem vagyok.

A kántálók ezek után kopognak az ajtón, bemennek, s boldog ünnepeket kívánnak a családnak. Az asztalon füstölt kolbász, hurka, kalács és szilvapálinka van. Asztalhoz ültetik, egy párat falnak, majd felállnak és énekelni kezdik:

Köszönjük meg a gazdának,
A ház elöljárójának,
Hogy minket jó szívvel látott,
És házába befogadott.
Asztalára abroszt rakott,
Arra ételt-italt hozott.
A kegyelem szent áldása
Szálljon ezen nemes házra.
E nemes ház lakójára,
És annak minden tagjára.
Áldja meg hosszas étellel,
Holtig tartó egészséggel,
Fogyhatatlan szerencsével
És állandó szeretettel.

A kántálók mindenünnen magukkal viszik a házigazdát, s így a kompánia néha még húszelegényre is szaporodik. Induláskor énekelik:

Hallod-e, te jó gazda?
Ha elküldesz utunkra,
Az Isten áldása
Szálljon a házadra!

Lejegyzés ideje: 1982. december 20.

Adatközlők: Páll Matild (74 éves) és Tamás Balázs (67 éves), Kézdiszentlélek

BORCSA JÁNOS

Népköltési gyűjtés

Közmondások és szólások

Száz jó barát kevés, egy ellenség sok.
Ki mászt becsül, saját magát becsüli meg.
Annyi becsülete van, mint a kártékony macskának.
Legjobb útitárs a becsületesség.
Bolond libból bolond szél fúj.
Bor-barát sok van, de bú-barát nincs.
Buffog, mint a kásás fazék.
Nagy a világ, s esnek csudák.
Kinek nincs esze, nem megy el.
Úgy ért hezza, mint ló az ábécéhez.
Addig hajlítsd a fát, míg fiatal.
Fillérből lesz a pengő.
A földő tudja, hogy mi fő a fazékban.
Szebb a foltos, mint a rongyos.
A fősvény többet költ.
Kottyant hámisszétrángban járt.
Aki egyszer hazudni mer, hitelt többet nem igen nyer.
Hazudni nem kell háj, kenetlen is vígan jár.
Emberben hiba, kenderben pozdorja.
Rossz tükör a hizelgés.
Kinek bő az ideje, hamar kifogy belőle.
Mindennek ideje van, mint a szalmakalapnak.
Idővel, pénzzel légy takarékos!
Igaz mondás nem megszólás.
Ki Istenben bízik, nem csalatkozik.
Aki sok pohárból ivott, nem tudja, melyiktől részegedett meg.

A kártya az ördög Bibliája.
A kenyér jó útitárs.
Olyan, mint a kent kas.
Nincs áldás a hamis kereseten.
Mit ér a kincs, ha egészség nincs.
Csúfabb a kölcsönkérésnél.
Jobb a sűrű krajcár, mint a gyír forint.
Rossz kutya, amelyik a saját vackát megugatja.
Lassan s biztosan.
Az a legerősebb, aki saját magát le tudja győzni.
Likra esett a folt.
Locsog, mint a tekenyőbeli víz.
Megyen körbe kereken, mint bolond Zonda Kelemen.
Mérjél kétszer, s vágjál egyszer!
A másénak ne bánts d a neve.
Olyan nehéz, mint a bűn.
Mit ér a hat ökör, ha az ember nagy ökör!
Pakol, mint Bogdán az üres boltban.
A pálinka hidegben melegít, melegben hűsít.
Amilyen a pap, olyan a mise.
Nagy mester a példa.
Pillogtat, mint béka a csihányban.
Rákparipán jár.
A rend sok időt takarít meg.
A rest többet fárad.
Érzi a sáfrány illatát.
Természetté válik a szokás.
Húzzál szórt a tenyeremből!
Születésekor kapta, s a koporsó veszi ki belőle.
Ahol tó nincs, béka sincs.
Türelem rózsát terem.
Ülütől csüskét ne végy!
Minden vallás jó vallás, csak a kárvallás nem jó vallás.
Várják, mint Szegeden az árvizet.
Milyen a város, olyan a János.
A vén juh es megnyalja a sót.
Világos, mint a vakablak.
Ki milyen virágot szakít, olyant szagol.
Lassú víz partot mos.
Zerget, mint a drótos tót.

Adatközlők: Borcsa Gyula (41 éves) és Molnár Albert (60 éves), Kézdiszentlélek
Gyűjtés ideje: 1967–1968

Népballadák

A RAB FIÚ

Ha felmegyek Bukarestbe,
Az ítélő törvényszékre,
Ott látok urakat ülni,
Engem fognak elítélni.

Elítélnék három évre,
Csíkszereda börtönébe.
Írok haza jó anyámnak,
Küldjön ruhát rab fiának.

Meg is jött a civil ruha,
Sírathatsz majd édesanya.
Megsírathatsz jajszóval is,
Egy fiad volt, az is rab lett.

PÁL SÁNDOR

Hallod pajtás, Bélafehérváron mi történt?
Pál Sándort a kocsmánál megölték.
Nyisd ki anyám zöldre festett kapudat,
Ereszd be a szerencsétlen fiadat.
Pál Menyhátrné meggyújtá a gyertyáját,
Beengedé a legkedvesebb fiát.

Adatközlő: Molnár Kálmán (69 éves), Kézdiszentlélek
Gyűjtés ideje: 2009

Névnapi köszöntő

Ének, mely az ünnepelt udvarán, ajtója előtt hangzik el:

Csillag ragyog, hajnal hasad,
Kelj fel, ..., hadd lássalak,
A te tiszteletedre jöttünk,
Neved napját, hogy elértük,
Hajnal előtt, hajnal előtt.

A nap gyászát levetette,
Magát fölékesítette,
Haját aranyba kötötte,
Vállára leeresztette,

Jelentette, jelentette,
Hogy ma ... neve napja,
Minden ember örül rajta,
..., az Isten éltesse,
Minden jóban részesítse,
Úgy éltesse, úgy éltesse.

Óh, te ..., hát még alszol-e,
Ilyen korán álmodozol-e?
Serkenj fel álmodból,
És kelj fel ágyadból,
Mert mi hozzád, hozzád jöttünk.

Azt is mondd meg, béersztesz-e,
Azt is mondd meg, jószívvel látsz-e.
Mert ha nem, elmegyünk, más szállást keresünk,
Megyünk oda, honnan jöttünk,
Megyünk oda, honnan jöttünk.

Tréfás köszöntő versek, ugyanott hangzanak el:

A házigazda szakállát
Vállára vetette,
Ami kicsi esze volt
Egy zacskóba kötötte,
A zacskó zsíros volt,
A kutya elvitte,
Szegény házigazdának
Hová lett az esze?

Kászon vizében úszik egy harcsa,
...-t az Isten sokáig megtartsa!
Tartsa, tartsa sokáig,
Pénzben járjon bokáig!

Állj félre, barátom, ne hazudozz többet,
Nem ettem én meggyet, hogy megtibejedjek,
Ha bemegyek, bevágok kétszer huszonegyet!

Nyírfa vessző, fagilincs,
Énekből, versből tovább nincs.

Ének az ünnepelt házában:

Hallod, asszony, tedd a tűzre
A mézes csiporkát,
Készíts nekünk egy kicsi jó
Fűszeres pálinkát!
Kolbász, hurka nyársra szálljon,
És úgy várdogáljon,
Gazda urunk, gazdasszonyunk
Mind szerre kínáljon!

Ének búcsúzás előtt:

Köszönjük meg e gazdának,
E ház előljárójának,
Hogy minket jó szívvel látott,
Asztalára abroszt rakott,
Arra ételt, italt adott.

Adatközlő: Borcsa Ferenc (71 éves), Kézdiszentlélek
Gyűjtés ideje: 2009

PÁLL–GECSE ÉVA

Kisebbségi sorsban a tájnyelv megtartó erő

Pályám eleji élmény szakad fel bennem. 1974-ben egyik napról a másikra cseppen-tem Kovászna megyébe, amely Románia központi övezetében, a Kárpátforduló belső oldalán, nagyrészt az Olt vízterületén helyezkedik el. A lakosság 75,2%-a magyar. E kis megyében található Kézdiszárzapatak, egy Kézdivásárhelytől 9 km-re észak-nyugatra fekvő kis falu.

Az igazgatónő közvetlen, barátságos fogadtatásából egy mondatra emlékszem: „Aki nem rittyegteti az ajtót, ő azzal ki tud jönni.” A *rittyegtet*, amely ‘csapkodást’ jelent, erős hangulati hatásáért maradt meg bennem. A gyerekekkel való ismerkedés első nap nehezen ment. A sok *e* hang, no meg a mozdulatlan állkapcsok nagyon megnehezítették a megértést. Őszintén rájuk csodálkoztam, és felmértem a másságukat, és minden erőfeszítéssel és jó szándékkal kerestem a hozzájuk vezető utat. Az őszi, kötelező mezei munka jelentette az első oldottabb beszélgetéseket. *Pityókát*, azaz krumplit szedtünk. Szünetben ragyogó arccal szaladtak felém, hogy tanár néni, tessék *elcsapni* ‘elen-gedni’ minket, hogy *férgésszünk* ‘egerésszünk’, mert nem *szeplettünk* ‘siettünk’, mind felszedtük a pityókát.

Enni a *ponkra* ‘dombra’ ültünk, s ha kíméletlenül fűjt a Nemere, akkor a *vápában* ‘völgyben’ raktunk tüzet, hogy *fűttőzzünk* ‘melegedjünk’. Még *bizsiltünk* is ‘a tűzzel játszottunk’, ha a traktor késlekedett. A *kasokon* ‘kosarakon’ ültünk és ők meséltek. Én meg ízleltem a szavak ízét, és szivacsként szívtam magamba, s már jegyezgettem is. Ezt bizalmatlanul fogadták, és rögtön bizonygatták, hogy ők magyarul tudnak, csak *rományul* nem, én azért nem értem minden szavukat, mert nem vagyok székely. Immár kezdett kikerekedni a kép. A zárt, összeforrott közösség nyelvében is hagyományörző, műveltségközvetítő szókincese örökölt, drága kincs, melyet megőrizni és megvédeni szent kötelesség. Tehát az idegen, mielőtt befogadnák, megmérettetik, bizonyítania kell, hogy milyen ember, milyen szándéka van, miért közeledik, építeni akar vagy rombolni.

Kányádi sorai jutnak az eszembe: „*Be kell hordanunk, hajtánunk mindent. / A szavakat is. Egyetlen szó, / egy tájszó se maradjon kint. / Semmi sem fölösleges.*” (Noé bárkája felé). Felajánlottam akkor, hogy segítőársuk leszek a megőrzésben, az óvásban, hisz a tájnyelv pont olyan gyönyörű, mint a székely ruha vagy egy gondosan kifaragott székely kapu, ha megőrizzük, önmagunk értékeit mentjük át az utókornak.

A beszélgetések folytatódtak. Megtudtam, hogy a nyarat mezei munkával töltötték *burrogás* ‘méltatlankodás’ nélkül. Legtöbbször a havasi legelőn segítettek *gyűtteni* ‘takarni’, s a szénát *merekjébe* ‘kisebb szénacsomóba’ rakták, s vigyáztak, hogy ne *gazolják el* ‘pazarolják’, s közben a *honcsoktúrást* ‘vakondtúrást’, mert *hőbörcsös* ‘egyenlőtlen’, sokszor megsimították. Ha *megehültek* ‘éhesek voltak’, még az *almabingojót* ‘éretlen almát’ is megették. Sokszor elverte őket az eső, és a *gunyájuk* ‘ruhájuk’ csupá *luszt* ‘vizes, nedves’ lett, de azért nem *burungoztak* ‘zsörtölődtek’. Otthon jól esett a *cibre* ‘fokhagymás leves’ vagy a *fuszujka* ‘bab’, amit már egy *cinkacska* ‘serdülő lány’ is el tud készíteni, s a kenyeret csak az *törmölgeti* ‘morzsolgatja’, aki nem éhes. Azt is megtudtam, hogy nagyon régen az aratási ünnepségen *mákos Iőnyét* ettek (a felszeletelt kalácsot mákkal rétegesen összerakják, és mézzel meglocsolják).

Mire tanulni kezdtünk, már barátságos viszony alakult ki köztünk. A tankönyv népköltészeti anyagát kiegészítették saját gyöngyszemeikkel. Ennyi évi tapasztalatom után is tiszta szívvel vallom, hogy soha ilyen hangulatos óráim nem voltak, mint Szárazpatakon; annyit tanultam a tanítványaimtól, hogy mai napig élek belőle. Meggyőztek, hogy ez a világ gazdag, színes, látható, hallható, gyönyörű, változatos, nagyon mély gyökerekkel, múltat idéző ódonssággal. Emellett a tankönyv népköltészeti anyaga szürkének, tárgyilagosnak, szükséztűnt. Felszabadultan énekeltek nemcsak népdalokat, hanem balladákat is: *Megöltek egy legényt, Bartis Anna, Tollasiné, Fejér Laszló*. Balladáink ősi változatait fedeztem fel, s lenyűgözött ez az élő dallamkincs a maga érintetlenségében. Röpködtek a tájszavak. Az ostor *rittyent* ‘csattant’, az ajtó rezes *huzaját* ‘kilincsét’ fogta a kedves. A legény *felbosszulta magát* ‘megharagudott’, a kedves haja *konkorodik* ‘göndörödik’, a megölt legényt *belevették* ‘dobták’ a Tiszába. A helyi mondájukat is megismertem, a *Leánymezőt*, amelyben a lány a *ponkon* ‘dombon’ felmászik a fára, hogy ennek a hegyéből biztos meghallja, hol *zángat* ‘zajong’ a jószág. Meglátva a sötétben a kicsi kutya villogó szemét, *megképedt* ‘megijedt’. A *szója* ‘szava’ szájában *es* ‘is’ maradt. Ijedtében holtan esett le a fáról.

A tájnyelv erős jellege inkább a nyelvtanórákon jelentett gondot. Az első igazi kudarc a teljes hasonulás tanításakor történt. Többek között kértem, hogy két oszlopba írják le a felsorolt szavakat, lássák el *-val / -vel* raggal, és állapítsák meg, hogy mi a különbség a két oszlop toldalékos szavai között. A gyakorlat kb. így nézett ki: 1) *lárma, fa, kapu, folyó, tó, erdő*; 2) *bot, kenyér, szekér, kép, síp, dal*.

Az én őszinte meglepetésemre nem történt semmi különös, mert a 2. oszlop szavaihoz is változatlanul illesztették oda a *-val / -vel* ragot a világ legtermészetesebb módján, hiszen ők *szekervel* mentek és *kenyervel* eszik a *szalónát*.

Én a nyelv sajátosságával, szabállyal érveltem, közösen kijavítottuk. Bizalmatlanul fogadták. Éreztem, hogy ez kötelező tananyag, itt marad a füzetben megtanulandó anyagként, de tőlük idegen, nem az övék. Az élő nyelvhasználatban nem él, tehát furcsa képtelenségnek tűnt számukra.

A kijelentő és felszólító mód közötti különbséget megmagyarázva, csodálkozó gyerekszemek tapadtak rám, a felsorolt példaanyagomra megjegyezték, hogy ők csak egyféleképpen mondják: *megmutassa, hallgassa, lássa, vezessük, égessük*.

A kijelentő módot nem ismerték, csak a felszólító módot.

A nyelvtani jelenségeket változatos példaanyaggal próbáltam elfogadtatni: szövegből kikeresni megadott alakokat, tollbamondás után írni (ezek elfogadhatóan mentek), behelyettesíteni kipontozott szövegbe a megfelelő alakot; kijelentő módú igéket felszólító módba tenni és fordítva (ez utábbi sehogy sem sikerült).

Végül is sok-sok botlás után a 8-as, 9-es, 10-es tanulóknak sikerült elsajátítani a megfelelő szinten, de csak nyelvtanórán figyeltek ezekre az alakokra, az órán kívüli beszédükben nem használták.

Az irodalomórákon tapasztalt rajongó felém fordulásuk nyelvtanórákon tartózkodó magatarásba merevedett, mintha nyelvtanóráimon nem ugyanazokat a tanulókat tanítottam volna. Sikerélményben nem bővelkedtem, szüntelenül éreznem kellett bizalmatlanságukat, a közénk épülő csendfalat.

Hosszú évek teltek el, mire sikerült megnyugtatnom tanulóimat, hogy nem akarok ártani nekik, nem marasztalom el tájnyelvükért, csupán gazdagítani akarom e csodálatos tárházat szükséges és hasznos tudnivalókkal.

Összegezeként, én a nyelvjárást beszélő tanítványaimat nem előítéletekkel kezeltem, e nyelv képszerűsége, különös hangulati hatása megragadott. Biztos vagyok benne, hogy a faluközösségből kikerülve, megőrizve ízes nyelvüket, a nyelvtani eltéréseket is átvészelik, s Kazinczyval vallhatják: *”A nyelv annál tökéletesebb..., minél több mértékével bír a sokszínűségnek.”*

In. Csernicskó István és Váradi Tamás (szerk.): *Kisebbségi magyar iskolai nyelvhasználat*. A 8. Élőnyelvi Konferencia előadásai. Budapest, 1996. 75–77.

Irodalom

Szárzapatki tájszójegyzék, 1974–1979. Saját gyűjtés.

A kézdizsárazpataki fonó emléke

Kézdizsárazpatak, Felső-Háromszék e kis faluja, Kézdivásárhelytől 9 km-re északnyugatra fekszik az erdőkkel borított Bodoki- és Ojtozi-, más szóval Nemere-hegység lábainál. Katolikus vallású magyar lakosainak száma mintegy 700.

A falu legtermékenyebb határ részének neve, a *Kenderek lábja* napjainkban már csak emlékét őrzi az egykori kendertermesztésnek, hiszen ott, a vetésforgónak megfelelően, ma burgonya, cukorrépa és búza váltogatja egymást. A falu öregei a szájhagyományból azt is tudják, hogy a kézcseplés idején a gabonát a földre terített *pónyán* (kenderből szőtt ponyván) verték ki, de jórészt kenderből készültek a ruhaneműk, ágynemű, konyharuhák és zsákok is. Mindezek nélkül az élet elképzelhetetlen lett volna, s mivel a kereskedelemben nem lehetett hozzájuk jutni, házilag kellett valamennyit előállítani.

A szárazpataki *fonó*¹ születése a múlt kódéba vész, de megszűnését annál pontosabban tudjuk. 1962-ben megalakult a termelőszövetkezet, s mivel kendert egyáltalán nem termesztett, az évszázadokon át kialakult hagyományos fonónak is vége szakadt. Megjegyzendő azonban, hogy a fonó már az 1962 előtti években sem virágzott: a gyári, üzleti vászonnemű egyre gyorsuló terjedése és népszerűsödése miatt a faluban a fonás szüksége és szokása fokozatosan, majd rohamosan alábbhagyott, s így – az öregek véleménye szerint – az 1930-as, sőt még inkább az 1920-as évekre lehet tenni a fonó olyan-amilyen virágzását. Mivel azóta egy jó emberöltő tűnt tova, lassú, türel-

1 Összefoglalóan lásd: Szendrey Ákos: *A népi társasmunkák és összejöveteleik*. Ethn. XLIX (1938). 273–286.

A fonóéletre vonatkozó gyűjtések leggazdagabb erdélyi tárháza: *Adatok téli néphagyományaink ismeretéhez*. Hetven néprajzi gyűjtőmunkája alapján összeállította Makkai Endre–Nagy Odön. Kolozsvár 1939. Erdélyi Tudományos Füzetek, 103. kötet. Ez a gyűjtemény 12 akkori vármegye 59 helységéből közöl – mindenik esetben – a fonóról is több-kevesebb (néhány sornyi vagy néhány lapnyi) adatot.

Újabban megjelent erdélyi közlemények: Cs. Bogáts Dénes: *Történeti adatok a háromszéki székely népszokásokhoz*. Ethn. LVII (1946). 78. *Guzsalyosba jár, guzsalyoskodik.*; Kresz Mária: *A fiatalság társas élete Nyárszón*. Népr. Közl. V (1960). 1. sz. 105–108. *Fonóház*; 108–111. *Fonóházi játékok.*; Vámszer Géza: *Csepűfonó guzsalyos Csíkszentléleken*. In. uő: *Életforma és anyagi műveltség*. Néprajzi dolgozatok, gyűjtések, adatok (1930–1975). Bukarest 1977. 190–193.; Imreh Barna: *Az alsórákosi „sereg”*. In. *Néprajzi dolgozatok 1978*. Bukarest, 236–237.; Zágoni Jenő: *A sepsiszentgyörgyi Megyei Tükör néprajzi bibliográfiája 1968–1976*. In: *Néprajzi dolgozatok 1980*. Bukarest, 250: 218. és 219. tétel.; Cseke Péter: *A Falvak Népe ~ Falvak Dolgozó Népe néprajzi bibliográfiája 1945–1980*. In. *Néprajzi dolgozatok 1981*. Bukarest, 244–245. és 250: 671., 675., 676., 679. és 809. tétel.

A legények szerelmi ajándékairól lásd Kós Károly: *Szerelem és halál a szilágysági népművészetben*. In: uő: *Népelet és néphagyomány*. Tíz tanulmány. Bukarest, 1972. 209–235 (211–227.); *Erdélyi guzsalyok*. In. uő: *Eszköz, munka, néphagyomány*. Dolgozatok a munka néprajza köréből. Bukarest, 1979. 108–130.; K. Csillár Klára: *A szerelmi ajándék a magyar parasztságnál*. Ethn. LXXXVII (1976). 103–132. Hoppál Mihály: *A szerelmi ajándékok jelképrendszere*. Folklor Archivum. 9. Budapest. 1978. 9–14.

mes kérdegetéssel a falu öregeinek töredékes emlékeiből igyekeztem újra összerakni a hajdani fonót, amely a maga idején oly kellemes és hasznos időtöltést kínált a hosszú téli esteken. Épp ezért dolgozatomban nem is írhatom le a szárazpataki fonót úgy, ahogy azt fél évszázaddal ezelőtt valaki leírhatta volna; kizárólag azokat az emlékeket tudtam összegyűjteni, amelyek az idő rostáján még ideig-óráig fennakadtak. Ez a rosta pedig ritkának bizonyult. Egyrészt ma már csak a néhai leányok élnek; az akkori asszonyok a fonóval kapcsolatos minden tudásukat és emléküket magukkal vitték a sírba. Másrészt a néhai leányok emlékei is összetöredeztek és széthullottak: ezekből már nem állhat össze a fonóélet teljes képe.

Az 1920–30-as években az *Alszegeen leányfonó* működött Antal Mihálynál a 17-es házszám alatt. A tágas, nagy lakás lehetővé tette, hogy az alszegi leányok rendszeresen ide járjanak, szám szerint tizenkilencen: Kajcsa Julianna, György Kalári, Jakabos Julianna, Marti Erzsébet, Kerezsi Erzsébet, György Julis, Antal Ida, Csurulya Ida, Bartók Anna, Antal Mária, Marti Ilona, Bartók Vikti, Török Terka, Kerezsi Klári, Marti Julianna, Kerezsi Irén, Marti Erzsébet, Daczó Terka és Daczó Erzsébet.

Ugyanabban az időben az Alszegeen Csurulya Ferencné Gáspár Vérinél (190. sz.) az *asszonyfonó* gyülekezett, de közel sem olyan népesen, mint a leányfonó. Mindössze nyolc idejáró idősebb asszony nevét sikerült azonosítani, sajnos közülük ma már egyik sem él.

A *Felszegeen* nem volt az alszegihez hasonló nagyobb szabású szervezett fonóélet: esténként csak alkalmilag gyűltek össze a szomszédok, jó ismerősök fenni. Egy-egy tágasabb házban nyolcan-kilencen, sőt alkalmilag még többen is összeverődhettek. Így Bartók Gyuláné Gergely Rózsánál (92. sz.), majd az 1940-es években Ferencz Gyárfásné Kelemen Zsuzsannánál (124. sz.) asszonyok fontak, Pakocs Andrásné Kelemen Vilmánál (111. sz.), szintén a 40-es években, leányok. Másutt még ennyire sem állandósult egy-egy háznál a fonás, hanem sorra jártak egymáshoz, minden este máshoz.

A fonóévad október közepe után kezdődött s február *derekáig* (közepéig) tartott. Egyik-másik visszaemlékező szerint az asszonyfonó már karácsonykor befejeződött.

A továbbiakban az alszegi leányfonóval foglalkozunk. A leányok a *fonóház* tulajdonosának *rendre* (sorra) 0,5 liter *gázt* (petróleum), 4–5 db. tűzifát, 1–2 fej kendert és kb. 2 *kupa* (liter) gabonát vittek, részint a fűtés-világítás biztosításáért, részint a ház használatáért.

A fonóházban a hét első öt napján gyűltek össze este 6–12 óra között, és körben telepedtek le szépen *megírt* (kifaragott) guzsalyaikkal. A guzsalyakat általában a *pakulár*² (juhász) *írta* (faragta), de egyik-másik legény maga is elkészítette. Rúdját nyolcszögűre formálták, és mind a nyolc lapját kifaragták. Csúcsa kis *keresztben* végződött és *bojt* fityegett rajta, az aljára szegezett *talpra* pedig a leány a lábát tette. A megfonandó kendert egy pórázzal (gyapjúkötő) kötötték rá a felső felére.

A legények a pakulártól *szertőjüknek* rendelték a guzsalyt, a pakulárt pedig szép munkájáért *meztisztelték* (ittallal megvendégelték); más fizetséget el sem fogadott volna.

2 *Pakulár* vö. r. *păcurar*: juhász. Változatairól, gyakoriságáról és elterjedéséről lásd Márton Gyula-Péntek János–Vöö István: *A magyar nyelvjárások román kölcsönszavai*. Bukarest, 1977. 286–287.

A legény a leálynak otthon adta át a guzsalyt a fonóévad megkezdése előtt, vagy esetleg a fonóházban az első-második fonóeste alkalmával. A leány cserébe egy pár zsebken-dőt adott a legénynek. Megtörtént, hogy egy leány két legénytől is kapott guzsalyt. Ha mindkettőt elfogadta, előbb-utóbb választania kellett, mert a legények úgy *számították* (vélték), hogy ha a guzsaly kell, ők is kelljenek. Ilyenkor az egyik guzsalyt visszaadta, azt pedig a visszautasított legény összetörte.

A leány férjhezmeneteléig általában csak egyszer kapott ilyen megírt guzsalyt, mert az sokáig eltartott.

Azok a leányok, akiknek még nem volt szeretőjük, maguk rendeltek a pakulároknál guzsalyt, vagy pedig egy sima *karóról* fontak.

A leányok este 6 órakor gyülekeztek a fonóházban. A legények 8–9 órakor kezdtek ket-tesével, hármásával szállingózni, és a szoba közepén, székeken foglaltak helyet. Egész este ott maradtak, s tréfáikkal, mókáikkal tették hangulatossá a fonót. A falu hagyomá-nyos illemszabályai szerint a legény a fonóban kezdetben leplezte, hogy ki tetszik néki, de azzal mégis elárulta magát, hogy a kedvelt leánnyal nem tréfálkozott: nem ütötte ki a kezéből az orsóját, nem taszította fel a szösz a guzsalyán és így tovább, a fonó végén viszont hazakísérte. Ha a vonzalom kölcsönös volt, ez csakhamar kiderült, s ha a két fiatal egymás szeretőjének számított, akkor a többi legény a leánnyal nem mókzott, a legény pedig a szoba közepéről a leány mellé ült.

Egy este egy leánynak két *dutyukát* (orsó fonalat) kellett megfonna, de erre a teljesít-ményre már otthon felkészültek: „Elvittünk egy-egy dutyukát otthonról, hogy kilegyen a kettő, me ha viccelődünk, biza nem lett ki.”

A legények egy-egy óvatlan pillanatban kiütötték a leányok kezéből az orsót. A legény fölkapta, és a leálynak csókkal kellett kiváltania; ha nem volt hajlandó, akkor a fonalát *felmatolálták* (felsavarták) a kapura. Máskor a legények meggyújtották a guzsalyon a szösz. A leány ijedten kapkodott és hadonászott, s ha egy más guzsalyhoz is hozzáért, az szintén meggyúlt. Ha a leány kiment, a legények a szöszt bepaprikázták, besózták. Amikor ismét fenni kezdett, prüszkölésén mindenki hahotázott.

Legemlékezetesebb közös társasjátékuk a *húzd meg, ereszd meg*. Váltakozva – egy fiú meg egy leány – kört alkottak, s valamennyien egy zsebkendő szélét fogták. A játékve-zető „húzd meg”, illetőleg „ereszd meg” kiáltására az ellenkezőjét kellett tenniük, s aki elvétette, annak a mellette lévő meg kellett csókolnia.

Más szórakozásuk, a *móriska*³ vagy más szóval a *bábázás*, szerelmi jósló jellegű játék volt. A *virgoncabb* legények szösz loptak a guzsalyokról. Az elcsent szöszből kézzel két *bábát*: egy *fiúbábát* és egy *leánybábát* formáltak. Nem *gazolták* (pazarolták) a szösz: hosszuk kb. 15 cm és szélességük 2–3 cm volt. A bábák természetesen sem a fiúhoz, sem a leányhoz nem hasonlítottak, csupán elnevezésük szerint lehetett megkülönböztetni őket egymástól. Egy fiúbába két oldalához merőlegesen két leánybábát helyeztek, s mindenik bába nevet kapott. A leánybábák külső végét meggyújtották, s kíváncsian figyelték, hogy melyik *ég le* hamarabb, mert a legény azt a leányt fogja feleségül venni.

3 *Móriska* vö. r. *morišča*: kézimalom, vízimalom, játékmalom. Márton–Péntek–Vöö, i. m. 264. A szárazpataki adatközlők a szónak semmifele magyarázatát vagy jelentését nem ismerik.

Az eredményt némi hozzáértéssel befolyásolni lehetett: „Csel van a móriskában es, met nem egyformán kell csinálni a szöszt, hanem a vékonyabb hamarabb béég.”

A bábázás másik változata szerint egy fiú- meg egy leánybábát párhuzamosan egymás mellé helyeztek, s mindkettőt meggyújtották. Ha lángjuk összeért, úgy azt tartották, hogy a fiatalok egymáséi lesznek.

A fonó egyik legmulatságosabb mozzanata farsang idején a *maszkások* megjelenése volt. Hárman-négyen jelmezbe öltöztek, az asszonyok vagy leányok általában férfinak, a férfiak vagy legények asszonyoknak. Az arcukat fátyollal vagy harisnyával takarták el, hogy felismerhetetlenné váljanak. Papírból is készítettek szénnel kifestett álarcot.

Csurulya Pálné Giligor Margit (71 éves) visszaemlékszik, hogy ő *tengerészkapitány-nak* öltözött. Fehér inget, fekete *lájbit* (mellény), sötét nadrágot és a fején sapkát hordott, az utóbbin egy nagy *tuluseprű* díszelgett. Arcát álarcval rejtette el, kezére kesztyűt húzott.

Demeter Pálné Tóth Karolina (77) *cigánynénak* öltözött. Hosszú, tarka szoknyát viselt *vizitkával* (blúz). Arcát harisnyával takarta el, karjára kosarat akasztott, belé ezt-azt teszegettek.

Ferencz Istvánné Lemhényi Terka (70) *huszárnak* öltözött. Piros nadrágot, kék zsinóros kabátot, piros sapkát, csizmát és papírálarcot hordott.

Nevetséges figura volt a *bohóc* kifordított bundás kabátjával, hosszú, földig érő, ríkító szoknyájával, bekormozott arccal, komikus mozdulataival.

Egyik-másik leány vagy asszony *vőlegénynek*, legény vagy férfi pedig *menyasszony-nak* öltözött. Antal Balázs megjegyzése szerint általában a *parapácsabbak*⁴ (élénkek, virgoncak) vállalkoztak az ilyen szerepre.

A maszkásokat a *békérő* kísérte. Ő nem viselt álarcot, s feladata volt a maszkások bekéreztetése, mert azok – kilétük leplezése végett – nem beszéltek. Mondókája így szólt:

Olténiában jártunk,
Négy vándort találtunk,
Béeresztik-e?

A válasz így hangzott: „Béjöhettek, ha nem orcátlankodnak.” Erre bementek, ijesztgették a fonóbelieket, s ha valaki le akarta leplezni valamelyiküket, túvel megsúrták. A fonóbeliek énekeltek, a maszkások, akivel akartak, csárdásoztak, majd eltávoztak.

A fonó éjjel 12 órakor oszlott el. Azok a legények, akiknek nem volt szeretőjük, nem várták meg az éjfél, hanem hamarabb távoztak. Ügyesen kiosontak, *borsikából* (boró-kafenyő) koszorút fontak, felmásztak a *kertre* (kerítés), és a leányok nyakába dobták. Mások fehér lepedőt terítettek magukra, és toklámpással ijesztgették a leányokat. Majdnem hetente megtörtént az is, hogy a hídra tüzet raktak, ők meg bebújtak a híd alá, s állati hangokkal ijesztgették a hídon áthaladó leányokat. A leányok eldobálták a guzsalyukat,

⁴ *Parapács*: élénk, fürgé, beszédes. Vö. r. *pripā*: sietség, kapkodás > *pripaš*: fürgé, eleven. *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*. Budapest, 1976. III. kötet, 101. És Márton–Péntek–Vöő, i. m. 292.

orsókat, a legények valamennyit összeszedték, és a leányoknak másnap ki kellett váltaniok. Az is szokásban volt, hogy két legény felmászott két körisfára, s dróttal felhúzták a töklámpást. Amikor a leányok odaértek, a lámpást lennebb eresztették, mire a leányok megijedtek és sikoltozni kezdtek. A legényeknek ez volt a legnagyobb elégtételük, jót kacagtak a fa tetején.

A hét végén, szombaton és vasárnap nem volt fonó; ehelyett szombat esténként szórakozni, táncolni gyűltek össze a fiatalok.

Előkészületként *meghégalták* a kukoricát. Ezt többnyire otthon, néha a fonóháznál végezték. Leginkább az anyák vállalták. *Hamulúgot* főztek, leszűrték, s beletették a kukoricát. Általában egy órán át főzték, amíg a héja pattogni kezdett. Akkor leszűrték, s számtalan vízből *átmosva*, ismét főni tették. Két fővő vizet is lecseréltek róla, hogy a lúgtól teljesen megtisztuljon. Végül a harmadik fővő vízben, *süvegucukorral* édesítve, befejezték a főzést. Főztek melléje aszalt szilvát, körtét is, és azzal díszítették a főtt kukoricás tálakat. Így vitték a csemegét a fonóba. A fiatalok jóízűen lakomáztak belőle, és éjfélig táncoltak. A legények *citorával* és szájmuzsikával szolgáltatták a zenét, valamenynyien csárdást jártak. A szombat esti mulatságra még ma is szívesen emlékeznek vissza a falu öregei.

Az iskolai folklórkör a múlt ilyesféle töredékeiből állította össze azt a fonót,⁵ amely most már a színpadon szólalt meg. Fölcsendült a fonóba hívogató nóta:

Fonóka lesz minálunk,
Gyertek hozzánk, leányok.
Legények es jöhetnek,
Legalább az orsóra es ügyelnek.

Következtek azok a népdalok és balladák, amelyeket a nagyszülők repertoárjából válogattunk. S miközben a falu öregei meghatódva emlékeztek ifjúkorukra, a gyermekek belefeledkezve játszadoztak, s észrevétlenül a magukévá tették szülőfalujuk már-már feledésbe merült hagyományait.

In. *Népismereti dolgozatok 1983*. Szerkesztette dr. Kós Károly, dr. Faragó József. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1983.

5 Fontosabb adatközlők, zárójelben 1979-es életkorukkal: Antal Balázs (69), Csurulya Pál (73), Csurulya Pálné Giligor Margit (71), Csurulya Tiborné Daczó Terézia (33); Demeter Albertné Szabó Anna (78), Fejér Lázárné Szántó Terézia (73), Ferencz Istvánné Lemhényi Terka (70), György Jánosné Bartók Matild (40), Jankó Lajos (72), Kovács Józsefné Ambrus Mária (70), Marti Antal (60), Marti Antalné Kerezi Mária (66), Márton Emilné Opra Ilona (56), Mike Lajos (72), Szabó Gézané Bartók Anna (64) és Török Lázár (76).

A betlehemezés száz éve Kézdiszentléleken

Bevezető

(...)

A betlehemezés az egyik legrégebb, mégis legélőbb hagyomány Kézdiszentléleken. Karácsonykor játszották, házról házra járva, hirdetve a kis Jézus születését. Hogyan és mikor honosodott meg a faluban ez a téli ünnepekörhöz tartozó szokás, pontosan nem tudjuk. A falubeliek emlékezete szerint nagyon régi hagyomány, amely még a diktatúra éveiben sem szűnt meg teljesen. A dolgozatom célja a betlehemezés hagyományának 20. századot átfogó feltárása az emlékezet, az írott és a nyomtatásban megjelent anyag alapján.

A betlehemes játékokhoz hasonló karácsonyi játékokat már a középkorból is ismerünk, azonban ezek az istentiszteletek részét képezték. Többnyire latin nyelvű liturgikus játékok voltak, magyar nyelvű karácsonyi játékszöveg nem maradt ránk. A 17–18. században iskolások és laikus vallásos társaságok mutatták be a betlehemeshez hasonló játékokat. A legarchaikusabb jelenetek Erdélyből kerültek elő.¹

A 19. századtól a betlehemes játékok két formáját ismerjük: az élő szereplőkkel és a bábokkal előadott karácsonyi játékot.² A 20. század elején a betlehemes játék különböző formáit magyar területen majdnem mindenhol játszották. Többnyire katolikus vidéken adták elő, de református közösségekben sem volt ismeretlen. Például az Alföldön és a Dunántúlon tréfás pásztorjátékká alakultak át.³

A kézdiszentléleki betlehemes játékról írásos dokumentumok csak az utolsó száz évből maradtak fenn. A dolgozat megírásához az írásos anyagon kívül a különböző korosztályhoz tartozó személyek adatközlését használtam fel. Az első írásos forrásanyag Balázs Márton 1941-ben kiadott könyvében található, amelyet 1902-ben írt le számára egy szentléleki tanuló, Tamás Béla. Ennek egy változatát megtaláltam kézirat formájában Tamás Balázsnál, aki Tamás Béla unokaöccse volt. A harmadik írásos forrást szintén kézirat formájában találtam meg. Ezt Baróthi Lukács írta le 1947. december 22-én. A negyedik forrás Kovács Ferenc (sz. 1908.) füzetében van leírva, amelyet a falu lakói napjainkban írógéppel sokszorosított formában ismernek. Az alábbiakban ezeket a forrásokat külön-külön mutatom be.

Balázs Márton (1867–1948) a kézdivásárhelyi Polgári Fiúiskola, majd a Polgári Leányiskola tanára és igazgatója volt. Kézdivásárhelyre történő kinevezése után azonnal hozzálátott a környék tárgyi és szellemi néprajzi anyagának összegyűjtéséhez, főleg

1 DÖMÖTÖR 1972. 17.

2 Uo.

3 VISKY 1935. (1992). III. 335.

gyűjtetéséhez. A környék Kézdivásárhelyen tanuló diákjaival feljegyeztette szülőfalujuk szokásait, felhívta figyelmüket a tárgyak fontosságára, amelyekből még bőséggel volt a század elején a gyorsan polgárosodó Háromszéken.⁴

Ezeket a gyűjtéseket Balázs Márton 75 éves korában készítette elő kiadásra Csutak Vilmos, a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum igazgatója biztatására. (...) 1941-ben jelent meg a fent említett kötet, de mindössze csak hatszáz példányban.⁵ Ebben a könyvben jelent meg Tamás Béla, az akkori (1902) Polgári Fiúiskola tanulója által leírt szentléleki betlehemes játék is.

A második betlehemes szöveget Tamás Balázsnál (sz. 1915) találtam meg kézirat formájában. A két szöveg nagyon hasonló, a forrásuk is közös lehetett. Tamás Balázs emlékezete szerint egy kiskászoni család (Keresztes) birtokában lévő vőfélykönyv volt nagybátyja forrása. Tamás Balázs ezt a betlehemes szöveget 1940–1950 között másolta le. Ez a szöveg szó szerint, még az írásjelek használatában is egyezik a Balázs Márton által közétett szöveggel. Balázs Márton a gyűjtött szöveget, magyartanár lévén, helyesírási szempontból kijavította, és néha a népnyelvben általánosan használt, néhol *nem szalonképes* szavakat is átírta. Tamás Balázsnak – akitől Balázs Márton a már Budapesten élő egykori tanítványáról, Tamás Béláról érdeklődött – a könyvből két példányt küldött el. Sajnos, jelenleg a Tamás család birtokában egy sincs. A Tamás Balázs kéziratot füzete 1940–1950 közötti években készült. Tamás István tanító testvérével együtt írták. A két betlehemes szöveg annyira egyező, hogy szinte bizonyos, hogy a Balázs Márton könyvéből másolta le Tamás Balázs.

A rendelkezésemre álló szövegek közül a Baróthi Lukács által 1947. december 22-én leírt betlehemes játék is figyelmet érdemel. Baróthi Lukács 1896. január 30-án született Kézdiszentléleken. Az anyagi lehetőségekhez mérten elvégezte az elemi hat osztályt. Élete nagyon nehéz volt. Részt vett fiatalon az első világháborúban, harcolt az olasz fronton, majd a második világháború idején is besorozták. Korán elveszítette feleségét, egyedül nevelte fel gyermekeit. Kenyerét gazdálkodással kereste. Annak ellenére, hogy egyszerű ember volt, az írás-olvasás szeretetéről tanúskodik az általa írt kéziratot füzet, amit ma nagy kincsékként őriznek unokái.

A Baróthi Lukács szövegéhez hasonló a ma is élő és játszott betlehemes játék szövege, amit Kovács Ferenc (sz. 1908.) fiatal korában, az 1930-as években jegyzett le egy füzetbe. Kovács Ferenc a falu egyik legidősebb embere, aki mindig nagyon szeretett írni, olvasni. Törődött a falu hagyományaival, ápolta azokat még a legnehezebb, tiltott időszakban is. Neki köszönhető, hogy ez a hagyomány 1993-ban újraéledt. Segített a csoport megszervezésében. Az ő füzetében gondosan megőrzött szövegek és énekek megtanulásában segített a csoportnak. Állítása szerint a füzetében található szöveget Oláh Dániel plébános úrtól írta le, aki 1911–1930 között Kézdiszentlélek papja volt. Ma már keveset tudunk róla, de a falu emlékezete alapján hagyománytisztelő pap volt. Lejegyezte a falu jellegzetes szokásait azért, hogy ne vesszen el, segítette a továbbélését. Tiszteletben tartotta a helyi szövegeket, énekeket, nem írta át őket.

4 SZABÓ J. 1997. 87–104.

5 Uo.

Dolgozatom megírásához nem csak az írott forrásokra támaszkodtam, hanem megfigyelőként 1999-ben részt vettem a betlehemes csoport próbáin és előadásain. Alkalmam volt megismerkedni olyan személyekkel, akik sok értékes információval segítettek a munkámban.

A kézdiszentléleki betlehemes játék leírása

A négy betlehemes játék közül a Kovács Ferenc által leírt szöveget fogom ismertetni, tekintettel arra, hogy a többi szövegben lévő énekekhez nem találtam lejegyzett dallamot. (A ma is élő, idős Kovács Ferenc által lejegyzett szövegben lévő énekszövegek dallamát saját magam jegyeztem le.)

A KOVÁCS FERENC ÁLTAL LEJEGYZETT BETLEHEMES JÁTÉK

Ének bemenetelkor:

Pásztorok, pásztorok, nagy öröm vár rátok,
Megszületett a Messiás, akit régen vártok.
Menjetez hozzája, hódolatot várja,
Ő az égnek és a földnek istenes királya.
Dicsőség, dicsőség, mennyben az Istennek,
Szent békesség itt a földön minden jó embernek.

Köszöntő vers:

– *Királyszolga*: Dicsértessék a Jézus Krisztus!
Ádám vétke miatt mind nyomorba estünk,
Meggyengült az elménk, halandó lett testünk.
De mi a fő: a menny is bezárattott,
Hová négyezer éven keresztül senki nem járhatott.
Végre az Úristen elküldé szent Fiát, hogy rajtunk segítsen.
S megnyitá nekünk mennyország kapuját,
Hová jámbor élet után mi is eljuthatnánk.
Betlehem városnak zajosak utcái,
Hullámszik a sok nép, alig lehet járni.
A népszámlálás miatt, kik innen származtak,
Ifjak és vének ide eljövének.
Közelgett az este, ki-ki szállást keres,
Mert akkor az idő hideg volt és szeles.
Az estalkony árnyékában egy gyenge nő jár, kel,
Ő is szállást keres fájó érzelmekkel,
De mindhiába, a szállások mind be voltak telve,
S nem akad alkalmas éji nyugvóhelyre.
S mit tegyen, szégyen vagy nem szégyen,
Barmok jászolyába, a kóró szénára
Lefekszik pihenni a szép Szűz Mária.
Rövid volt az álma, midőn felébredett,

Mert érzi, hogy eljött az igazi élet.
Megszületett, aki világ Megváltója,
Jézusunk, az Istennek fia!
A levegő égben angyalok zengenek,
Dicsőség Istennek, békesség embernek.
Angyali szózatra pásztorok is jönnek,
Kik imádva adakoznak a kis csecsemőnek.
Ó, mily dicsőséges, fényes jelenet,
Jászolyban látni az isteni gyermeket!
Mint mennyei kép, úgy mosolyog arca,
Mintha mondaná azt: győztes Ő a harcban.
Az angyali karok szent örömére
A buzgó pásztorok ide jövének;
Mind azt jelenti, hogy megszületett a Messiás,
Kire milliók szíve várt.
Hogy feltűnik a váltság, örök fényünk napja,
Kitől a világ az üdvösségét kapja.
Betlehemjárásunk azért alakula,
Hogy a nagy esemény emléke újulna.
Hogy a vallás szervezze, hogy a jóba kerüljünk,
Mert egy-egy részlet előjön belőle.
Az a fényes csillag, mely fent megállott az istálló felett,
ragyog, mely három királyokat odáig vezetete,
Kik aranyat, tömjént, mirhát adának
Hódolat jeléül a világ Megváltójának.
Királyszolga vagyok, királytól küldtettem,
A Jézus nevében szállást kérni jöttem.
Királyom nevében kérem a tisztelt háziurat
És a tisztelt háziasszonyt, szíveskedjenek
Nekünk helyet adni, míg itt bemutatjuk betlehemünket.
Szívességükért köszönetet mondunk;
Főleg, ha jól telik erszényünk és tarisznánk.
Azt hiszem, hogy kérésem nem vetik meg,
Mivel hit, remény és szeretet vezet bennünket. Ámen!

Ének:

– *Király*:

Dicsértessék Krisztus a magas egekben,
Ki kegyelmeteket hagyta egészségben!
Tartsa és marassza végig az életben
Mind itt, mind a mennyben végnélkül örökben.
Mi nem azért jöttünk, hogy históriázzunk,
Valamint tréfás dolgokat indítsunk,
Hanem egy keveset pihenni akarunk,
Míg a kis Jézusról egy példát mutatunk.

- A beszédünk itten arról léssen,
 Midőn Krisztus születése léssen,
 Sok rendbéli ember ajándékot viszen.
 Melyet József és Mária nagy örömmel veszen.
 Szent József és Mária be nem fogadtatik,
 Az egész városon szállás nem adatik.
 Hálni istállóba ő kényszerítettik.
- *József:* Felséges királyom, nyisd meg az ajtódot,
 Fogadd be házadba szegény akaródat.
 Ne engedd megfagyni teremő Uradat.
- *Király:* Parancsolom, szolgám, néked sietséggel,
 Nézd meg, ki zörget ajtómon ilyen bátor szívvel!
- *Királyszolga:* Ki vagy, honnan jöttél? Mi járásbéli vagy?
 Feleletet nékem ezekre mindjárt adj!
- *József:* Szegény útonjáró idegen jövevény.
 Audenciát kérünk, be akarunk menni!
 Hogy ha szállást adnál ezen éjszakára,
 Bizony megfizetné az egeknek Ura.
- *Királyszolga:* Várjál egy keveset, míg járást jelentek!
 Felséges királyom! Oly emberek jöttek királyi ajtódra,
 Kik nem hiszem volnának a te országodban.
 Hogy ha szállást adnál ezen éjszakára,
 Bizony megfizetné az egeknek Ura.
- *Király:* Hogy én szállást adjak? Abból ugyan nem kapsz!
 A város piacán nem bánom, ha megfagysz.
- *József:* Augusztus császárnak parancsolatjára jöttünk a beíratásra.
 Hogy ha szállást adnál ezen éjszakára,
 Bizony megfizetné az egeknek Ura.
- *Király:* Ám jer be, barátom, füttözz egy keveset!
- *József:* Áldjon meg az Isten, felséges királyom!
- *Király:* Hozott a szerencse, kedves jó barátom!
- *József:* Felséges királyom, fogadj be házadba,
 Szállást nem találtunk az egész városban.
 Hogyha szállást adnál ezen éjszakára,
 Bizony megfizetné az egeknek Ura.
- *Király:* Hogy én szállást adjak? Abból ugyan nem kapsz!
 Királyi házamtól tehát már indulhatsz.
- *József:* Kemény kősziklához hasonló nemzetség!
 Még a pogánynál is van engedelmesség.
 Hát nálad, felséges királyom, miért nincs uradhoz kegyesség?
- *Mária:* Hát immár, jegyesem, mi tévősök legyünk?
- *Király:* A városon kívül tudok egy istállót,
 Oda szokták küldeni a jövevény-szállót.

- *Mária:* Nem bánom, jegyesem, akármerre megyünk,
Mert látom, itt mindentől megvetődünk.
Ó. édes Jézusom, méhemnek gyümölcse,
Az Atya Istennek a legszebb szerelme,
Ha engem rendeltél szent születésedre,
Szűz tejem kívántad felnevelésedre,
Ne engedd szolgálód immár hát ennyire.
- *Angyal:* Glória in excelsis Deo! (ének)

Ének:

Dicsőség mennyben Istennek,
Békesség földi népeknek,
Jó akaratú híveknek,
Kik Istenben örvendeznek.

- *Angyal* (énekelve):
Pásztorok, pásztorok, kik juhoknál alusztok,
Keljete fel, pásztorok, mert született Uratok,
Néktek kis Jézusotok.
- *Fejőpásztor:* Zigoli édesem! Hallod, apám, hallod?
Nem lehetnek ezek pusztá földi hangok.
- *Angyal:* Serkenjete fel, ó szegény pásztorok,
Mert, íme, született a ti Megváltótok.
Betlehem városba gyorsan induljatok,
Jézust a jászolban szénán találjátok.
- *Fejőpásztor:* Auz! szkoáló hirtelen, nu maj dormi kellettlen!
Puzda vinit a világ Megváltója!
- *Meddűpásztor:* Oh, Dominusz szfüntusz, ha született Krisztus (háromszor)
Váj de mine csehová, auzj kitjava, jaj, jaj, jaj!
Mit láték, mit hallék,
Álmomba az Isten angyala nékem megjelenék.
Ördög-e vagy angyal, abba kételkedem,
De hogy Krisztus született, azt már nem hihetem.
Hát még erre a puha pucékra a fejemet leteszem.
- *Fejőpásztor:* Tréfálsz, dadé! Talán álmod beszélsz?
- *Meddűpásztor:* Zik zó Krisztina! Olyan igaz, mint az áldott nap fénye!
- *Angyal:* (ének)
Keljete fel, ti, pásztorok, mert született Úr Krisztustok.
Menjete el, meglátjátok, térden állva imádjátok.
- *Fejőpásztor:* Áuz másule, hallod apám, hallod, mit mondanak ezek,
Betlehemben nekünk új király született!
Tehát menjünk el, tegyünk tiszteletet a kised Jézusnak!
- *Öregpásztor:* Nem bánom, menjünk el, tegyünk tiszteletet,
De ne üres kézzel. Vigyünk ajándékot a kised Jézusnak!

– *Fejőpásztor*: Jódukász! Mit viszünk?

Ének:

Nosza, tehát együtt megyünk, Betlehembe siessünk,
Ottan szült Kisdedünket, meglátjuk Istenünket,
Barmok között feküve, pólyába bekötözve,
Jaj, mit vigyünk ajándékot mi a kisded Jézusnak?
Én viszek egy báránycát, te pedig egy sajtocskát.
Harmadik egy csepp tejet, ezzel kedvet nyerhetnénk,
Ha Istenben ismernénk, Isten előtt tetszhetnénk,
Örömmel visszatérnénk.

– *Meddüpásztor*: Serkentsd fel, Mária, szent Fiad minékünk,
Mert szent angyalaidtól tehozzád küldettünk.

– *Mária*: Serkenj fel, szent Fiam, pásztorok eljöttek,
Kik szent angyalaidtól tehozzád küldettek.

– *Meddüpásztor*: Dicsértessék Krisztus a magas egekben!
Ó édes Jézusom, meddüpásztor vagyok,
Mégis néked, Jézus, egy báránycát adok.
Azt is vedd jó néven, mert szívemből adom.

– *Fejőpásztor*: Dicsértessék Krisztus a magas egekben!
Ó édes Jézusom, fejőpásztor vagyok,
Mégis néked, Jézus, egy sajtocskát adok.
Azt is vedd jó néven, mert szívemből adom.

– *Öregpásztor*: Oh édes Jézusom, a legöregebb pásztor vagyok,
A juhok után is alig cammoghatok.
Azt is mind elhordták jórészt a farkasok.
Mégis néked, Jézus, egy csepp tejet adok,
Azt is vedd jó néven, mert szívemből adom.

Ének:

Kireie eleiszon!
Született Világ Megváltója, pásztorok jöttek,
Új hírt hirdetnek Betlehemben,
Betlehemben!
Kriszte eleiszon!
Az egek dicső királya barmok közt fekszik,
Szénán alszik Betlehemben,
Betlehemben.

– *Mária*: Köszönöm, hálálom mindhárman tinéktek,
Hogy a kis Jézusról megemlékeztetek,
Egekből kívánom, örvendezhessetek,
Mennyei koronát mindhárman nyerjetek,
Az örök dicsőségben vele lehessetek!

– *Öregpásztor*: Auzj möj untyásom, édes furulyásom,
Mivel az új királyt nagy örömben látjuk
Fújjál egy jó zsupát! Fújjad jó fortáson.

Ének

Immár minket, jó gazda, ha elküldesz utunkra,
Házadnál maradjon Isten áldása.

– *Király*: Köszönöm, hálálom, kik itt hallgattátok
E csekély munkánkat meg nem utáltátok!
Jól tudom, hogy rosszat nem is tanultatok,
Melyért az egekben legyen koronátok.

– *Fejőpásztor*: Kedves atyafiak, induljunk más útra,
Még szomszédba is jó emberek laknak.

– *Öregpásztor*: Kérlek pajtás, kérdezzük meg a házigazdát és a háziasszonyt,
Hogy egy kis útravalót tenne-e minékünk?
Drága Máriacska, látom szándékosat,
se kune se bane zörgeted a kulcsot.
Dake facse bine veszed jutalmadat,
A Jézus nevében jóakarodat.

Ének

Elindula József is a Szűz Máriával,
Istennek erejéből terhes mátkájával.
De a sok vendég miatt nincs senki barátja,
Ki távolról meglátja, kapuját bezárja.

Jelmez, kellékek

A következőkben a szereplők jelmezét, a játékhoz szükséges kellékeket ismertetem, az évtizedek során végbement változásokkal együtt.

A jelmez leírását egy szövegben, a Tamás Balázs-félében találtam meg. Ez alapján, és az adatközlők által elmondottak szerint, tudom leírni a század eleji betlehemesek öltözetét. Ezt hasonlítom össze a ma használtal.

Régen is ugyanúgy, mint napjainkban, a szereplők saját maguk és családjuk nő tagjai segítségével készítették el jelmezüket. Kovács Ferenc elmondása szerint a király és a királyszolga ruháját, kardját a két világháború között a rendőrség adta kölcsön. Tamás Balázs füzeté szerint a király fején korona volt, viszont Bakk Pál emlékei szerint a királynak piros csákója volt. Napjainkban a király és a királyszolga öltözetéhez szükséges nadrágokat, a király piros csákóját és a királyszolga piros sapkáját a sepsiszentgyörgyi színházról kérték kölcsön. A vitézkötéses kabátok saját tulajdonaik voltak. A királyszolga sapkáján egy piros-fehér-zöld kokárda is fel volt tűzve, a zsinóros kabát vállán dísznek a pionírparancsnoki zsinórt⁶ használták. 1999-ben is a fenti két szereplő öltözetét a sepsiszentgyörgyi színházról kérték kölcsön, de ekkor a vitézkötéses kabátokat is innen kölcsönözték. A csizmákat pedig az ismerősöktől kérték kölcsön, mert a faluban még mindig őriznek szép csizmákat.

6 Úttörő rangjelzés

Mária szerepére mindig egy szép arcú, lányos fiatalembert választottak, aki hosszú máriakék köntöst viselt. Napjainkban már a templomból kölcsönként fehér ruhát használnak. A kék kendőt és a koronát otthon, családjá segítségével készítik el. Mária kezében egyik változatban rózsafüzér volt, míg Kovács Ferenc elmondása szerint egy kis kendőt tart kezében. Ma is ezt használják.

Szent József öltözete nem hasonlított a bibliai zsidó öltözetére, a fekete kalap és a fekete kabát, amit a falu tanítójától kért kölcsön, kereskedő zsidóra emlékeztet. Véleményem szerint azért öltöztették így Szent Józsefet, mert abban az időben a faluban zsidó kereskedők jártak, így az egyszerű emberben ez a zsidókról alkotott kép maradt meg. 1993-ban a kántor, Dávid Emil tanácsára a bibliai Szent József öltözetét imitálták, így a hosszú fekete kabát helyett a paptól kölcsönként fehér ruhában, fejére és vállára barna kendőt téve, báránybőrből varrt szakállal játszotta szerepét. Szent József kezében egy püspöki pásztorbotot tart.

Az angyal öltözete fehér ruha, amit régen a lányoktól, ma már a falu papjától kérnek kölcsön. A fejére a koronát otthon családjá segítségével készítette el. A ferencesek *cingulusával* kötötte meg derekán a ruháját. Kezében vitte a betlehemes istállót, amit beköszöntéskor az asztalra letett. A belsejében volt egy jászol, és az ajtó előtt elhangzó ének ideje alatt meggyújtották benne a gyertyát. Az 1993-ban használt betlehemes istálló régi, aminek oldalára a következő szöveg van felírva:

Dicsőség Mennyben Istennek!

IHS

K. 1946.

Az évszám bizonyossága alapján a betlehemes istálló 1946-ban készült. Az 1999-es évben használt betlehemes házikót Tamás Gábor készítette, amit az egyház kifizetett.

A pásztorok öltözete az évtizedek során nem változott. Öltözetük: egy suba, amit a falu pásztoraitól kértek kölcsön, fejükön kifordított báránybőr sapka, az arcukat báránybőrből készített maszk takarta, a kezükben pedig juhászbot volt. A 20. század elején bocskort viseltek, napjainkban pedig csizmát húznak a lábukra. A pásztorok kellékeihez azokat a kis tárgyakat sorolhatjuk, amelyek a kis Jézus ajándékaiként szerepelnek.

A csacsi öltözete sem változott az évek során. Ruhája suba, bot, aminek végén egy hamuval töltött zacskó volt. A botján lévő hammas zacskó funkciójában és formájában azonos a farsangzáró alakoskodásnál használt hammas zacskóval. Mindkét esetben a hamunak megtisztító szerepe volt. Báránybőrből varrtak egy számárfejmaszkot, aminek az arcrészét fekete abaposztóból készítették el, a szem és a száj kivágásánál piros anyaggal beszégték. A cipőfüzőjére két csengő volt kötve, amely minden mozdulatra megszólalt. Oldalán tarisznya, amibe az adományokat gyűjtötte, régen kezében korsót tartott, hogy a kapott pálinkát ebbe gyűjthesse össze.

Megfigyelhettük, hogy az évek során hogyan változott a betlehemesek ruházata. Részben azért változott, mert már nem találtak megfelelő öltözetet (például király és királyszolga öltözete), másik ok pedig az, hogy nem találták megfelelőnek a jelmezt (például Szent József öltözete esetében). Az is kitűnt, hogy az angyal, a pásztorok és csacsi esetében a jelmezek változatlanok maradtak az évek hosszú során.

A század eleji betlehemes szokás leírása

Kézdiszentléleken az 1990-as évek elején három betlehemes csoportra emlékeztek a falu idősebbjei. A csoport tagjai között baráti viszony volt, nem csak karácsonykor, hanem az év többi napján is együtt ünnepeltek. Kovács Ferenc elbeszélése szerint a csoportot mind *katonaviselt* fiatal legények, fiatal házasemberek alkották. A vezető szerepet a király szerepét játszó csoporttag vállalta fel, aki nem feltétlenül a legidősebb, de mégis a legtekintélyesebb szereplő volt, akinek a betlehemes játék szövege is le volt írva. Egy szereplő általában tíz-tizenöt évig is játszott, Bakk Pál szerint „*akit már megszoktak, s jól beváltott, nagyon nehezen marad ki*”. Ahogy öregedtek, úgy cserélődtek a szereplők, általában mindig apáról fiúra vagy rokonra, ismerősre szállt a feladat. Az új szereplő már kívülről tudta a szöveget, az énekeket, hiszen már gyermekkorától látta-hallotta, ahogy az édesapja vagy esetleg nagybátyja próbálta szerepét, ebből következik az, hogy az új szereplő az elődje mozdulatait, mimikáját is átvette.

A csoport csak férfiakból állt, a női szerepet is férfi játszotta. Ez más vidékeken eléggé ritka. A szentléleki jelenség magyarázata lehet a kantai színjátszó szokás hatása, a kolostori színjátszás, amiben csak férfiak játszottak.

Az előbb ismertetett négy szöveg közül háromban kilenc, egyben pedig nyolc szereplő van, tehát a Tamás Balázs-, Baróthi Lukács- és a Kovács Ferenc-féle szövegekben megtaláljuk a kilencedik szereplőt, a csacsit, míg a Balázs Márton-féle szövegben nem. Fennállhat az a lehetőség is, hogy Balázs Márton azért nem vette be a felsorolt szereplők közé, mivel magában a szövegtestben nem talált olyan szerepet, esetleg nem értette a csacsi funkcióját. Tehát a betlehemes játékot kilenc szereplő játszotta. Ezek funkciója egyik szövegben sem változik.

A fontosabb szerepeket (király, királyszolga, angyal, Szent József, Mária) általában módosabb személyek játszották. Bakk Pál emlékezete szerint a századfordulón a pásztorok szerepére a falu pásztorait kérték fel. Abban az időben a falu pásztorai kizárólag románok voltak, akik eljöttek otthonukból azért, hogy a magyar falvakban így keressenek kenyeret. Télen ők is a faluban laktak, nyáron viszont kint a mezőkön. Ezzel magyarázható az, hogy a szövegtestben a pásztorok szövegében nagyon sok román eredetű szóval, mondattal találkozunk. Az 1920-as évektől már a pásztorok szerepét is helybeliek játszották, de a szövegtest továbbra is megőrizte a román eredetű kifejezéseket.

Egy beszélgetés alkalmával olyan megjegyzés is elhangzott, hogy a pásztorok szerepébe csak a szegényebb emberek kerültek, akik tényleg rászorultak arra az adományra, amit akkor kaptak. Mikor én rákérdeztem, hogy a pásztorok szerepében lévő egyének szegényebbek voltak-e, mint a király vagy a királyszolga szerepében lévők, több alkalommal is azt a választ kaptam, hogy nem, mert a faluban nem voltak túl szegény vagy túl gazdag emberek.

A kilencedik szereplő a csacsi, melynek kiválasztásában alapvető feltétel a rátermettség és a megbízhatóság. Az általánosan ismert betlehemes játékokban a csacsi nem szerepel. A szentléleki változatban mindenütt (kivéve a Balázs Márton által közöltet) jelen van, és annak ellenére, hogy szövege nincs, szerepe igen fontos. A betlehemes játékban a csacsinak három feladatot is tulajdoníthatunk: rendfenntartó, az adomány gyűjtője-

vívője és a tréfás jelenetek rögtönzője. Rendfenntartó szerepe abban állt, hogy a botján lévő hammas zacskóval elűzte azokat a gyerekeket, fiatalokat, akik a csoport közelébe merészkedtek az utcán. A csacsi tréfás jelenetei a játékot nem befolyásolták, csak kiegészítő szerepe volt, akkor tréfált, amikor ez a játék komolyságát nem zavarta. Például a szereplők bevonulása alatt zsebéből a kendermagot a kályhára dobta, az pattogni kezdett, vakarózva bolhásnak tetette magát,⁷ az énekek alatt a lábára kötött csengőkkel ritmusra zörgetett. A játék végén kimenetelkor a kályhában a kezét bekormozta, majd befestette a gyerekek arcát, vagy tollseprűvel a kezében porolgatott, sepregetett a házban.

A próbákat két héttel karácsony előtt, az adventben kezdték meg. Minden nap próbáltak sorra minden szereplő házánál. Kétszer-háromszor elmondták szerepüket, amit poharazás követett. A házigazda töltötte a pálinkát, beszélgettek, énekeltek. Ilyenkor előkerültek a hegedűk, harmonikák, a citerák, így sokszor éjszakába nyúlt a mulatozás. Ez a szereplőknek kellemes időtöltés volt a tél időszakában.

A betlehemezés karácsony szünetében (szombatján) délután kezdődött. Egyik szereplő házánál összegyűltek, felvették jelmezüket és útnak indultak. Az utcán egy megszokott sorrend szerint énekelve jártak házról-házra. Bakk Pál szavaival *„fegyelmезetten, szép sorba mentek. A csacsinak az volt a szerepe, hogy vigyázott a csoportra, egy nagy hammaszacskó volt a botjára felkötve s aki zavarni akarta, azt azzal elzavarta.”* A csoport után gyerekek szaladgáltak, akik kíváncsian kísérték a csoportot, olykor-olykor csipkelődtek a csacsival. Minden háznál tiszteletüket tették. Előre ment a királyszolga, aki elmondta a bekérező szövegét és, ha a házigazdától igenlő választ kapott, akkor visszament a csoporthoz és értesítette őket. Ez volt a királyszolga funkciója.

Általában minden családban szívesen fogadták őket. Csak azok a családok nem fogadták be, ahol valamelyik családtag ágyban fekvő beteg volt. Azokat a családokat, akik jó egészségben voltak, és nem engedték be a betlehemes csoportot, a faluban megszólták. Nem tettek különbséget a gazdag vagy szegény családok között.

Kézdisztentléleki betlehemesek

7 Adatközlő Tamás Balázs (sz. 1915)

A kapun énekszóval vonultak be, az ajtó előtt elénekelték a *Megnyílt mennynek kapuja* című éneket, ez idő alatt a házigazda a játékeret biztosította, a szoba közepén lévő tárgyak (asztal, szék) félrevételével. A király lépett be elsőként a házba, őt követte a csoport többi tagja. Mindig megvolt a sorrend, hogy ki, mikor, hogyan lép be, és hol helyezkedik el a játéktérben. A pásztorok mindig a kályha elejébe feküdtek le. Ez a pásztortüzet szimbolizálta, mivel a pásztorok a mezőn is mindig a tűz köré feküdtek le. Az angyal a kezében lévő betlehemes istállót az asztalra tette. A király megvárta, amíg mindenki elhelyezkedett, majd elmondta beköszöntő szövegét, és ezzel megkezdődött a játék. A játék bemutatása után a házigazda megkínálta a szereplőket pálinkával, a háziasszony pedig kaláccsal. Időközben a királyszolga már átszaladt a szomszéd házhoz bekérezkedni. Nem volt arra idejük, hogy leüljenek, mert a királyszolga időközben visszaért a szomszédból, és jelentette, hogy hol fogadják a csoportot.

Az adományt, amit a betlehemes csoportnak szántak, a csacsi tarisznyájába tették. Ez pálinka és pénz volt. Ahol volt idejük arra, hogy egy pohár pálinkát megigyanak, ott nem mindig tettek a csacsi korsójába pálinkát, akkor csak pénzt adtak. Az összeg nagysága attól is függött, hogy milyen volt a család anyagi helyzete. Ezután indultak is tovább a következő családhoz.

Volt olyan alkalom, mikor az utcán a betlehemes csoportok találkoztak. A csoportok közötti versengés miatt néha nézeteltérés tört ki, ezért sok esetben a találkozás verekedéssel végződött. Egy családhoz több betlehemes csoport is járt, és mindenkit mindenhol szívesen fogadták.

Este az éjféli mise kezdetéig jártak, mert ők is részt vettek a karácsonyi szentmisén, ahol újra bemutatták játékukat. Néha, a mise után is elmentek egy pár családhoz eljátszani játékukat. Másnap délután folytatták útjukat, addig, míg az egész falut be nem járták. Ezt követte a környező falvakba való látogatásuk. A legközelebb lévő faluval, Kiskászonnal kezdték, majd Kővárra, Szárazpatakra, Kézdivásárhelyre és Torjára is eljutottak. A betlehemes csoport vízkereszt napjáig (január 6.) járt.

A betlehemezés befejeztével az összegyűjtött pénzből a csoport tagjai bált rendeztek. Zenészeket fogadtak, ha túl sok italt kaptak, akkor annak egy részét ott eladták. Azoknak a személyeknek, akik a bálon részt szerettek volna venni, belépő jegyet kellett venniük. Így a betlehemes adományokból összegyűjtött pénzt megsokszorozták, és csak utána osztották szét a csoport tagjai között. Erről az adatközlők nem szívesen beszéltek, és nem akarták, hogy belekerüljön a dolgozatomba, mert azt állítják, hogy ez szegyen. Ezt a nagyon szép hagyományt 1946-ban országosan betiltották. A diktatúra idejében, az 1980-as években a templomban Szentestén az éjféli misén a gyermekcsoport kisebb pásztorjátékot adott elő. Ezt Balázs György, az akkori plébános és Dávid Emil kántor tanította, vállalva a hatóságok esetleges zaklatását. Ezekben a pásztorjátékokban én is szerepeltem.

Az 1993-ban felújított betlehemes játék

A kézdiszentléleki betlehemes csoport 1992-ben alakult újra Borcsa László (sz. 1926) szervezésében. Ő felkérte Kovács Ferencet, hogy segítsen a csoportnak a játék megtanulásában. Amint már említettem, a betlehemes szöveg nála őrződött meg. Hagyomány-

tisztelő ember lévén, elfogadta a felkérést és szívesen segített a csoportnak. A csoport a következőképpen állt össze: Kovács Ferenc (sz. 1908.), király: Borcsa István (sz. 1964), királyszolga: Bakk Szilvestrer (1953–1995), Szent József: Mátyus Ferenc (sz. 1954), Mária: Borcsa László (sz. 1926), angyal: Mátyus Barnabás (sz. 1976), öregpásztor: Mátyus Sándor (1933–1996), meddüpásztor: Bakk Pál (sz. 1932), fejőpásztor: Ifj. Bakk Szilveszter (sz. 1976), csacsi: Vári Miklós (1926–1995).

Pozsony Ferenc kolozsvári néprajzkutató tudomást szerzett a kézdiszentléleki csoport létezéséről, és meghívta a csoportot a Szatmárnémetiben tartandó betlehemes találkozóra. Egyszerű emberek lévén, nagy kihívást jelentett számukra az, hogy a falujuk régi hagyományát bemutathatják a falu határain kívül is.

A színpadon való játszás új volt számukra. A házigazda szerepét a színpadon Kovács Ferenc vállalta fel. Külön kitüntetést jelentett számukra, hogy az előadás után felkérték őket, maradjanak egy nappal többet, azért, hogy előadhassák játékukat a templomban is.

A kézdiszentléleki betlehemes csoport felejthetetlen élményekkel tért haza a szatmárnémeti betlehemes találkozóról. Bakk Pál szavait idézve: „*Szatmáron nagyon jól éreztük magunkat, azt hiszem, az életem legszebb percei voltak.*”

1993 karácsonyán ez a betlehemes csoport a faluban néhány családnál előadta játékát. Nem jártak a falu minden házánál, csak a jó ismerősök, barátok családjánál. Ez a kis csoport látván azt, hogy érdeklődést keltettek játékukkal, és azt, hogy még mindig vannak olyan személyek, akik értékelik munkájukat, erőre kapott, és elhatározták, hogy nem hagyják kihalni ezt a nagyon régi hagyományt. Fiatalokat is bevonnak játékukba, felkeltvén ezzel érdeklődésüket, megalapozván szeretetüket a népi játék és a néphagyomány iránt.

Az 1993-as év az 1946 óta elnémított betlehemes játék újjászületését jelentette. 1994-ben ismét előadták játékukat, de a következő években a csoport tagjai közül többen meghaltak. Ennek tulajdonítható, hogy 1999-ig szünetelt a betlehemezés.

Betlehemezés 1999 karácsonyán

1999. december elején Borcsa László az 1993-ban alakult betlehemes csoport egyik tagja megpróbálja a csoportot újraszervezni. Felkereste a régi csoport tagjait, és meghívta őket. Többen visszautasítottak, hivatkozva betegsége, családi problémára. Három szereplő időközben meghalt. Így a régi csoportból négy szereplőt sikerült ismét beszervezni. Egyesek, nem bízva a szervezés sikerében, azt mondták, hogy „*ebből már nem lesz semmi*”, míg mások próbáltak új szereplőket beszervezni. Ahogy megalakult a csoport, hozzá is fogtak a próbákhoz. Az 1993-ban előadott betlehemes játék szövegét vették alapul. Ezt a falu kántora legé-

Az 1999. évi betlehemes játék szereplői

Az 1999. évi betlehemes játék szereplői Kovács Ferencsel

pelte, és minden szereplőnek adott egy-egy példányt. Az újonnan alakult csoportban a következő személyek vettek részt: király: Bartalis Ernő (sz. 1949), királyszolga: Jánó János (sz. 1976), Mária: Borcsa László (sz. 1926), Szent József: Mátyus Ferenc (sz. 1954), angyal: Molnár Miklós (sz. 1951), öregpásztor: Miklós Béla (sz. 1926), fejőpásztor: Bakk Szilveszter (sz. 1976), meddűpásztor: Bakk Pál (sz. 1932), csacsi: Marti Ignác (sz. 1932).

A megalakult csoport tagjai valamennyien rendszeresen jártak templomba, és az egyik 84 éves szereplő kivételével valamennyien énekeltek az egyházi kórusban. A hiányzó személyek kiválasztása is ebből a jól meghatározott kis csoportból történt, vagyoni megkülönböztetés nélkül. A közös szerepléshez hozzá voltak szokva, de ez egyéni kihívást is jelentett mindegyik szereplő számára. Sokszor elhangzott az első próbákon: „*A kórusban nem látták, ha elrontottam, de itt látnak, és akkor mekkora szégyen lesz.*” Bakk Pál, aki a teljes betlehemes játék szövegét kívülről tudta, irányította a próbákat. Javította az esetleges hangsúly-, hanglejtés-, kifejezés- és az énekben előforduló dallamhibákat. Egy-egy szereplővel egymás után többször is elmondatta szerepét, amíg megfelelőnek nem találta. Minden este legalább kétszer-háromszor próbálták el a betlehemes játékot, s ez kezdetben két-három órát is igénybe vett.

Minden szereplő otthon tanulta meg a szerepét, amiben segített neki a család is, azért, hogy a próbán már csak az előadás módján kelljen korrigálni. Az ötödik-hatodik próba után a szerepeket már emlékezetből mondták. A mozgáspróbákat az utolsó héten kezdték el, mikor már meg voltak győződve arról, hogy mindenki tökéletesen tudja a szerepét. A mozgások begyakorlásánál is a régi szereplők segítettek. Az új szereplőknek először elmondták, majd be is mutatták, hogy mit és hogyan kell tenniük.

Karácsony előtt egy nappal, a Szentestén indult el a csoport bemutatni a betlehemest. A csoport nem ment házról házra, mint ahogy ez régen szokásban volt, hanem csak oda, ahová meghívták. Nagyon sok házban azért nem fogadták volna jó szívvvel, mert a karácsonyi nagytakarítás után a betlehemesek *betapodnak*. Ezt nem mindenki gondolta így, voltak, akik megtiszteltetésnek vették a betlehemesek látogatását.

A csoport a hagyományokhoz híven az utcán karácsonyi dalokat énekelve, meghatározott sorrendben ment egyik családtól a másikig. Elöl ment a király és a királyszolga, utánuk Szent József és Mária, őket követte az angyal, a pásztorok és a csacsi. Az udvarra érve a betlehemes játék első énekét kezdték énekelni. A királyszolga bekopogott, és elmondta bekérező szövegét, kihúzott karddal, feszes állásban. A bekérezés már funkciótlan, mert a házigazda hívására érkezett a csoport, de a szövegtest ezt a részt is megőrizte. A bekérezést követően a királyszolga visszament a csoporthoz, és az ajtó előtt még elénekelték a *Megnyílt mennynek kapuja* című éneket. Ezalatt a házban a házigazda

és családja teret biztosított a színjátszáshoz. Ezután egymás után belépett a szobába a király, a királyszolga, az angyal, a pásztorok és a csacsi. Az angyal kezében vitte a betlehemes házikót, amit olyan helyre tett le, hogy megfeleljen a színjátszási térnek (például az asztalra), és odaállt melléje. A pásztorok az ajtótól egy távolabbi helyre feküdtek le. A csacsi botjára támaszkodva mellettük állt. A király megvárta, hogy a pásztorok elhelyezkedjenek, majd ő is elmondta beköszöntő szövegét, amiben köszöntötte a ház lakóit, egészséget kívánt, és röviden ismertette jövetelük célját. Ezután következett a játék tényleges bemutatása.

Szent József botjával kopogott az ajtón, és befogadást kért a királyi házba. A király parancsot adott a királyszolgának, hogy nézze meg, ki zörget ajtóján, aki kihúzott karddal ment az ajtóhoz teljesíteni a parancsot. Majd visszatért a királyhoz, és feszes állásban jelentette az érkezőket. Miután a király kiutasította őket, visszamentek az ajtóig. A következő jelenetben az angyal énekszóval ébresztette a pásztorokat, ezzel egy időben a csacsi botjával böködi őket, hogy ébredjenek fel. Ezt követően a pásztorok felkeltek, és a betlehemes istállóhoz (az asztalon lévő házikó) mentek, közben a *Nosza tehát* című éneket énekeltek. Az énekre a pásztorok botjukkal ütötték a ritmust, a csacsi pedig megszólaltatta csengőjét. Mária a betlehemes házikó közelébe lépett, és fogadta a pásztorokat. A három pásztor egymás után a betlehemes házikó elé térdelve adta át ajándékát. Mária megköszönte nekik a kapott ajándékokat. Amíg az öreg pásztor útravalót kért a házigazdától, a csacsi kinyitotta tarisznyáját, amibe beletették a kapott adományt (egy üveg bort és pénzt). Az *Elindula József* című énekkel sorban elindultak az ajtó felé, jelezve, hogy a játék véget ért. Ezután a házigazda megkínálta őket borral vagy pálinkával, a háziasszony pedig kaláccsal és süteménnyel. Pár perces pihenés után énekszóval ismét útra indultak. A házból is meghatározott sorrendben távoztak. Elöl ment József és Mária, utánuk a király és a királyszolga, majd az angyal, végül pedig a pásztorok és a csacsi.

Este fél tizenegyig betlehemeztek, és 14 családhoz tértek be. A falu legidősebb emberét, Kovács Ferencet is felkeresték, aki nagyon örült a csoport látogatásának, és meg volt elégedve a betlehemezők előadásával. Az éjféli mise előtt összegyűltek a templomnál, hogy ott is bemutathassák játékukat. A szentmise fél tizenkettőkor kezdődött, a gyermekcsoport betlehemes játékával, amit Dávid Emil kántor írt és tanított. Az előadás nem hasonlított a hagyományos felnőtt betlehemes játékhoz. Ebből a megújítás értékét emelhetjük ki, bár az is lehetséges, hogy ez a változat a hagyomány elsorvadásának kezdetét jelenti.

Ezután a felnőttek mutatták be betlehemes játékukat. A házigazda szerepét a falu megyebírója (az egyházi testület vezetője), Marti Miklós vállalta fel.

Másnap, karácsony napján, a mise után déli tizenkét órakor folytatták útjukat a betlehemesek. Tiszteletüket tették a papnál, a kántor családjánál és az Öreges Otthonában.

A szereplők adományként pénzt, bort, pálinkát és sört kaptak. Az adományokat a csacsi tarisznyájába gyűjtötték, s mikor az megtelt, egy-egy ismerős családnál hagyták. Vasárnap összeszedték a csomagokat, és egymás között szétosztották.

Szerencsésnek mondhatom magam azért, hogy végigkísérhettem a betlehemes csoport munkáját a próbáktól a befejező szereplésekig. Nagyszerű élmény volt látni, hogy ez a hagyomány hogyan éledt újra, és hogyan örökítik át. A csoportszellemre jellemző

összetartás, egymás segítése, biztatása mindvégig érződött a próbákon és az előadásokon. Kitént, hogy a csoport tagjai nem az adományokért, hanem a tisztességért és a hagyományok tudatos megőrzéséért vállalkoztak a szereplésre. Úgy tűnik, hogy a kis csoport tagjai között szoros kapcsolat alakult ki, ami feltétele lehet annak, hogy a betlehemes játék a következő években is megőrződjék.

Összegzés

A dramatikus népszokások közül a betlehemes játék az, amely napjainkban is nyomon követhető. A szokást még a kommunista évek vallásüldözése sem tudta megszüntetni. Annak ellenére, hogy több évtizeden át tiltották, az 1990-es évek elején több helyen képes volt újraéledni. Ez elsősorban annak volt köszönhető, hogy még éltek olyan személyek, akik egykor szereplői voltak a játéknak, valamint őrizték a betlehemes játék szövegét.

A kézdiszentléleki betlehemes játék fennmaradása Kovács Ferencnek, az egykori betlehemes játék szereplőjének köszönhető. A 90-es évek elején ő volt az egyedüli, aki ismerte a játék előadásmódját, valamint őrizte a betlehemes szövegét. Az idők folyamán a falubeliek számára a játék elveszítette fontosságát, így a falu lakosságától nem kapták meg a kellő bátorítást, nem volt igény rá. Ennek magyarázatát abban látom, hogy a több mint 40 évi tiltás alatt az új generációnak nem volt lehetősége megismerni a játékot. Az egyedüli ehhez hasonló szokás a templomban napjainkban is játszott pásztorjáték volt.

Az újjáalakult kézdiszentléleki betlehemes csoportnak sokat jelentett a Szatmárnémetiben tartott betlehemes találkozón való részvétel, mert ráébredtek játékuik fontosságára. Ez ösztönözte őket, hogy megismertessék a faluval ezt az elfelejtett hagyományt.

A kézdiszentléleki betlehemes játék szövege és előadásmódja az elmúlt száz év alatt nagyon keveset változott. Kutatásom során négy szöveget találtam, melyeket hasonlóságuk miatt két alaptípusba soroltam. A nyomtatásban megjelent Balázs Márton-féle szöveg és a Tamás Balázs-féle szöveg alkotja az egyik típust. A másik típusba a Baróthi Lukács és a Kovács Ferenc által lejegyzett szövegek soroltam. Az utóbbi típusból a Kovács Ferenc-féle szöveg a napjainkban is használatban lévő.

A betlehemes játék leírásában a jelmezek és a játék előadásmódjának változását vizsgáltam. A játék szövegéhez viszonyítva nagyon keveset változott, mert a szereplők nem kívántak az újítás igényével fellépni. A régit jobbnak, igazabbnak tekintették. Ebben az esetben jelentősebb változás társadalmi téren történt. Korábban a szereplők kiválasztásában szerepet játszott a társadalmi hovatartozás, azonban napjainkban ez nem irányadó.

A másik jelentős változást abban tapasztaltam, hogy régen házról házra járva adták elő játékuikat, mára viszont csak azon családokhoz mennek el, akik előzőleg meghívják a csoportot. Az adomány jelentősége is veszített fontosságából. Ma már nem az adománygyűjtés a cél, hanem a hagyomány továbbéltesése.

Dolgozatom célja a kézdiszentléleki betlehemes szokás utóbbi száz évének feltárása volt. A kutatásom során megismertem szülőfalum múltját, bepillantást nyertem szokásvilágába. Pedagógusként ismereteimet átadhatom a következő generációnak, és ezzel hozzájárulhatok a szokás továbbélteséséhez.

Irodalomjegyzék

- ANTAL Árpád 1947. *A társadalmi szervezet befolyása egy székely falu betlehemes játékkára*, Kolozsvár.
- BALÁZS Márton 1945. *Adatok Háromszék vármegye néprajzához*. Sepsiszentgyörgy. 80–85.
- BARTHA Elek 1999. *Betlehemezés*. In. *Görög-katolikus ünnepeink szokásvilága*. Debrecen. 51–55.
- BERECZ Gyula 1893. *Háromszék vármegye közöktatásának története*. Sepsiszentgyörgy.
- DÖMÖTÖR Tekla 1972. *Magyar népszokások*. Budapest.
- Gazda Klára 1980. *Gyermekvilág Esztelneken*. Bukarest. 387–396.
- FARAGÓ József 1947. *Betlehemezők és kántálók Pusztakamaráson*. Kolozsvár.
- KODÁLY Zoltán 1974. *Néphagyomány és zenekultúra*. Nagyvárad. 133.
- KOVÁCS Ferenc 1958. *Iratosi kertek alatt*. Bukarest. 167–174.
- ORBÁN Balázs 1869. *A Székelyföld leírása*. Pest. 109–117.
- SZABÓ Judit 1995. *Betlehemes játék Kászomból 1898-ból*. In. *Néprajzi Látóhatár* 3–4. Miskolc. 198–204.
1997. *Balázs Márton emlékezete*. In. *Emlékkönyv a Kézdivásárhelyi Múzeum 25. évfordulójára*. Sepsiszentgyörgy. 87–103.
- SZÉKELY HÍRMONDÓ (hetilap) 1999. *Ásatások Kézdiszentléleken*. Kézdivásárhely.
- VISKY Károly 1935 (1992). *Drámai hagyományok*. In. *A magyarság néprajza*. Budapest. 335–345.

In. Dimény Attila, Szabó Á. Töhötöm (szerk.): *Népi kultúra, társadalom Háromszéken*. Kolozsvár, Kriza János Néprajzi Társaság, 2003. 101–119.

A perkői búcsú néprajzi vonatkozásai

Kézdiszentlélek falutáji környezetét elsősorban a helység mögötti hegyoldal, a Perkő uralja, mely messze kimagaslik, és Felső-Háromszék minden pontjáról jól látszik tiszta időben. A távrolról szemlélőnek is rögtön feltűnik a sziklás hegyoldalon álló két fehér építmény: a négylevelű lóherére emlékeztető alaprajzú kápolna és a négyszögletes harangláb.

A második világháborút követő évtizedekben, a nacionalista, totalitárius „aranykor-szak” félelemtől terhelt éveiben is augusztus 20-án ellátogattak ide Felső-Háromszék lakosai, hogy együtt imádkozzanak, énekeljenek, emlékezzenek első királyunkra, aki országot alapított, népét megkereszteltette, s a nyugat-európai kultúrák világába integrálta.

Művészettörténészeink már régóta feltárták, hogy a hegyen álló kápolna koraközépkori, s nem a késő barokk korszak építménye. Ezt a feltevést igazolják a vallási-néprajzi adatok is. A kegyhelyhez fűződő búcsút minden évben István királyunk (augusztus 20.) napján szervezik meg, amit nem tartunk véletlennek.

A Perkőhöz fűződő egyházi ünnepség Háromszék leghíresebb búcsúja. Vonzási köre a szomszédos Szentléleknél és Kiskászonnál jóval nagyobb területre terjed ki. A felső-háromszéki katolikus falvakból ezen a napon minden évben ide zarándokolnak. A búcsúsok általában saját falujukban, templomukban gyülekeznek, majd onnan indulnak el gyalog. Ha egy másik menettel találkoztak, akkor egymás felé meghajtották zászlóikat. Az utat rendszerint gyalog tették meg, csomagjaikat, öregjeiket és betegeiket általában lovas szekereken szállították. A szentföldi szinkatolikus magyar falvakból elinduló csoportok élén templomi zászlósok és keresztvivők haladtak. Hiedelmeik szerint, azoknak nem volt szabad, haladás közben, visszanézniük.

A Perkőre indulók elsősorban Kiskászon felől közelítették meg a magaslatot, ahová hangosan énekelve és imádkozva vonultak fel.

Az otthonmaradottaknak rendszerint *búcsúfiát* vásároltak: például szentképet, olvasót, mézeskalácsokat. Útközben megízlelték a kiskászoni oldalon lévő forrás vizét, melynek kivételes erőt tulajdonítottak. Úgy tartották, hogy a kápolna feldíszítésére állított nyírfaágak levelei kivételes erővel rendelkeznek. Azokból otthon bedugtak egy-egy kisebb leveles ágat az eresz alá villámlás és erős idő ellen, vagy a „megvert” gyermek párnája alá helyezték. A betegek, mielőtt távoztak volna a búcsújáró helyről, viseletükből, hajszálukból egy-egy kis darabkát gondosan, titokban elrejtettek a fű között, annak reményével, hogy betegségüket is otthagyták.

A búcsú alkalmas volt a szomszédos falvakban élő rokonok, jó barátok találkozására is. Sokan már a szentmise megkezdése előtt szekéren érkeznek meg szentléleki vendéglátóikhoz. Általában ez kölcsönösségen alapult, hiszen minden család már előre tudta, hogy melyik faluból melyik familiát várhatja. Ez a rituális és társadalmi kapcsolat rendszerint nemzedékről nemzedékre, tehát apáról fiúra hagyományozódott.

Szent István királyunk napján, még az 1980-as években is, több ezer ember vett részt az ünnepi szentmisén. Igaz, hogy amikor felmutatták a feszületet, a térdet-fejet hajtó keresztények között sűrűn kimagaslottak a merev, rideg, fagyos tekintetű szolgálatos „legények.”

A mise után rendszerint ételben és italban gazdag ebéd következett. A fiatalok általában táncmulatságot szerveztek ilyenkor, s az egész hegytető egészen besötétedésig vidám énekszótól volt hangos. Ez a tetőn szervezett mezei ünnepség kiváló alkalmat kínált a fiatalok közötti ismerkedésre is. A felső-háromszéki fiatalok sokszor itt választottak életre szóló társat egymásnak. Ezáltal átlépték a szülőfalu szigorú endogámiáját, vagyis a falun belül köthető házasságot előíró szokásokat. Ebéd közben az egymást ritkán látó barátok, rokonok megbeszélték a találkozásuk óta eltelt idők eseményeit, s a vendégek általában még aznap este hazatértek.

A népi vallásosságnak ezt a természetes megnyilatkozási formáját 1945–1989 között igyekeztek letörni, megszüntetni. Ennek ellenére a leghíresebb erdélyi búcsújáróhelyek sorában, Csíksomlyó és Máriaradna mellett, a perkői István király-napi búcsú is megőrizte folyamatosságát, valamint embert-lelket-közösséget összetartó és megtartó erejét.

Székely Újság (Kézdivásárhely), 1990. augusztus 20.

Búcsú a Perkőn 1932-ben

Szentbeszéd a perkői búcsún*

Krisztusban szeretett Testvérek!

Szent István királyt jöttünk össze ünnepelni itt a Perkő hegyén, ahol már annyi méltatása volt első szent királyunknak. De nem csupán az ő méltatása a célunk, amikor minden év augusztus 20-án ide fölkapaszkodunk, hanem magunkat is szeretnénk egy kevésbé jobbá tenni. Szeretnénk szent királyunkra emlékezve bátorítást kapni, valamint a királyok Királyával való találkozásból erőt meríteni a világban dúló küzdelmeinkhez. Olyan ez az ittlétünk, mint amilyen lehetett Péteré, Jakabé és Jánosé ott a színeváltozás hegyén. Itt megtapasztalunk valami fönségest, magasztost, hogy a sűrű hétköznapiokon ide újra fölnézve, a Jézussal való találkozás élménye új lendületet adjon egy új és szebb világ építéséhez. De új világot, csak új szívvel lehet építeni. Most nyissuk meg szívünket, lelünk, hogy az Úr lelke által új szívet és új lelket olthasson belénk.

Szent Máté evangéliumából hallottuk a hegyi beszéd befejező tanítását. Az evangélista megjegyzi, hogy a nép ámult ezeken a tanításokon, mert Jézus úgy tanított, mint, akinek hatalma van, nem úgy, mint az írástudók. Egy hatalommal bíró tanítást ismert meg Szent István királyunk is nevelőitől, akik a keresztény hitre tanították és készítették, hogy sziklára, vagyis Krisztusra építsen életet és hazát. Apját, Géza fejedelmet csak pusztán politikai megfontolás vezette a kereszténység fölvételében, addig István, nevelőinek köszönhetően már öntudatos keresztény. Benne már új szív dobog, amely az Üdvözítő Jézus Krisztussal és Krisztusért dobog. És mint ilyen „új ember”, aki nem félt levetni a régit, szokásaival és megrögzöttségeivel együtt, érthető, hogy el akarta vezetni népét is az általa megismert, megélt üdvözítő hitre.

Első tanítása a királyunknak ezen a napon, testvérek, azoknak szól, akik a hitet bemutatták, akik terjesztik. Egy erőteljes, üdvözítő, hatalommal bíró hitnek és tanításnak vagyunk a birtokában. Krisztus egyháza azért vesztett teréből az utolsó időkben, mert talán bennünk és általunk erőtlenné lett a tanítás. Elcsodálkozok, amikor az egyháztól elszakadt testvéreink tanúskodását hallgatom. Mekkora meggyőződéssel hirdetik vélt igazukat. Mosolygok azokon, akik plébániánkra bejönnek kijelentkezni az Egyházból. „Megtaláltam az igazságot!” – mondják. Ők hazugságnak tartják a mi és az István király hitét. Azt, ami ezer éven át megtartotta népünket egységben, erőben. Azt a hitet, amelynek erejében eleink szembeszálltak az idegen hódítókkal, azt a hitet, amelynek erejében épültek templomaink, amelynek erejében újat kezdett népünk a háborúk, járványok, földrengések pusztítása után, azt a hitet, amelyben megkereszteltek és amelyben imádkoznak érettünk halálunk óráján. Azt a hitet hazugságnak tartják. És még szomorúbb, hogy egyesek közülünk beengedvén őket lépni házukba, azt mondják, hogy:

* Elhangzott 2008. augusztus 20-án

„Milyen szépen beszélnek!” Igen szép beszéddel veszik ki a keresztet kezünkéből, törik le csalóka pénzen tőlünk megvett, imával felépített házaink tetejéről és döntik le temetőinkből. Új igazság, új nép. Nem új igazság kell, hiszen egy Igazság Iétezik és az nem más, mint Krisztus! És Ő ugyanaz tegnap, ma és mindörökké!

Ezt a Krisztus-i igazságot véste keményen szívébe István királyunk, és véste keményen bele népébe az egyházszervezésen keresztül, amikor egyházmegyéket alapított, köztük ezer éve az erdélyit is. Minden tíz falunak templomépítésre adott parancsot, mert tudta, hogy erővel bíró tanítást kap ott népe, és táplálkozhat Krisztussal.

Hitet hirdetőket és hitről tanúságtevőket – és itt gondolok a szülőkre és keresztszülőkre, nagyszülőkre, hitoktatókra, nevelőkre is a lelkipásztorok mellett – egy hatalommal bíró hitről kell tanúskodnunk. Egy olyan hitről, amely erőt, lelkesedést, örömet, vigaszt és bátorságot ad, mert akkor épül személyes, családi és nemzeti életünk sziklára, amelyet a történelem vihara és árja nem sodor el.

Hitére mindig büszke volt e nép. E tájat Szentföldként emlegették. E táj népe legyen méltó e megnevezéshez! István király óvott és védett benneteket, és ahová szeme ellátott, ott megóvta népét hitében az évszázadok viszályai, térítései közlött. Az itt lakó és a Perkő magaslatára föltekintő nép legyen vallásos, megfontolt, józan. Ne bitorló és áruló.

Józsúé könyvében olvassuk: Azon a napon Józsúé megkötötte a néppel a szövetséget, törvényt és alkotmányt adott neki Szichemben. Józsúé ezeket a szavakat leírta az Úr törvénykönyvébe. Aztán fogott egy nagy követ, és felállította ott az Úr szentélyében álló tölgyfa alatt. Majd így szólt Józsúé az egész néphez: „Nézzétek, ez a kő lesz a tanú ellenünk, mert minden szót hallott, amit az Úr mondott nekünk; tanú lesz ellenetek, hogy megakadályozzon benneteket abban hogy Isteneteket megtagadjátok.” (24, 25–27) A Perkő hegye a tanú e táj fölött. A hegy mondanivalója és ura, szent István akadályozzon meg abban, hogy az Úr Jézust és hiteteket megtagadjátok.

Ha egy ember házat épít, jól tudja, hogy szilárd alapot kell építeni. Tudom és én is tapasztalom, hogy e környéken a Perkő hegyének kövéből raknak házuknak alapot. De, testvérek! A Perkő hegyének igazságából és szellemiségéből építsetek jövőt, életet és nemzetet. Aki hazát és jövőt épít, az nem építhet a bűn ingoványára és a közömbösség mocsarára. Évről évre egyre többen jövünk ki ide a hegyre ünnepelni. Sokaknak azonban a ünneplés kimerül a kommunista éra majálisaiban. Enni-inni öntudatlanságig, mert akkor nem fáj, és nem nyomaszt a realitás. Elaltatni pislákoló lelkiismeretünket, mert akkor nem sért a hazugság, a csalás, a lopás, embertársunk kihasználása, a vasámap és ünnepnap megszenteltségtelenítése. Elmerülni a közömbösség mocsarában, mert akkor nem bánt a lelkiismeret, és azt gondoljuk, hogy békében élhetünk. Pedig, testvérek, a béke nem a konfliktus hiánya, hanem az igazság megléte. Sok emberrel beszéltem, akik azt vetették szemünkre, hogy maradiak, unalmasak vagyunk, és ezért nem vonzódik hozzánk. Igen! Az erkölcsösség és a becsület unalmas és maradi a mai kor számára. Amióta megszűntek templomainkban az éjszakai virrasztások, azóta megnyíltak még falvainkban is az éjszakai bárók, és fellazultak az erkölcsök. Amióta fontosabb lett az anyagiak hajszolása, egyre több panaszt hallunk arról, hogy milyen nehéz sorban élünk, de egy-kettőről megtízszereződtek a giccseket, selejtet és haszontalan dolgokat árusító boltjaink.

A nevelés terén István király fia mellé olyan nevelőt állított, aki a helyes értékek megismerésére és elfogadására oktatta. Példaképet Krisztusban és a szentekben talált fiának. *Intelmeiben* a jó erkölcsre, a szeretetre oktatta. De a magyar ember is az ő értékrendjét a népmesékben mondta ki, amely így szólt: habár te vagy a szegény ember legkisebb fia, ha becsületes, jó szívű, adakozó, segítőkész vagy, akkor sokra viheted, és királyfi lesz belőled. Ilyen sugallatokkal nőttek fel generációk, amelyek tudtak újjáéledni egy-egy világégés után. Hol van ma ez a értékrend? Gyerekeink példaképei Herry Potter, Superman, Pókember, és sorolhatnánk tovább a realitástól és normalitástól elrugaskodott képzeletvilági figurákat.

Egyik teológiai tanárunk mesélte élményét egy kislíával. Ismerős családnál volt, és este lefekvéskor az ötéves líával beszélgettek. A beszélgetés közben előjöttek a példaképek is, hogy ki tetszik neked, milyen szeretnt lenni? A kislíu csillogó szemekkel emlegette Herry Pottert és a társait. A pap viszont Jézusról próbált beszélni a gyerekeknek. Ő azonban elutasította: nem szeretem Jézust, ő gyöngé, elkapták, nem tudott megszabadulni, de Herry Potter fölugrott a söprűre és elhúzott. Ő bátor! A pap látván a gyerek idegességét és majdnem agresszivitását, csak ennyit mondott: igen, kislíam, ő bátor.

István király örömet és boldogságot tapasztalhatjátok meg, ha figyelték Krisztusra, és gyermekeiteknek is nem a képzeletvilág torz figuráinak hamis bátorságát, hanem Krisztus halálán menő szeretetét mutatjátok. Ha igaz példaképeket állítotok eléjük. Ha egyházközösségeitekben újra elkezdtek gyerekek kezét megfogva a szentmisére járni, ha erkölcsös életet éltek, és kívántok meg gyermekeitektől, ha nem az anyagiak szerzése, hanem a jócselekedet lesz életetek boldogítója.

István királyról is ezeket jegyezték föl: „Alamizsnával és imádkozással töltvén idejét, s gyakorta leborulva a szentség ház padlózatára, könnyhullatással ajánlta Isten akarátjába szándékának végrehajtását. Minden áldott tetteben ugyanis azt igyekezett szeme előtt tartani, mit lelkének hú szemeivel az evangéliumból kiolvasott.”

Testvérem! Kérdelek tőled: Most, a Szentírás évében olvasod gyakrabban Istennek hozzánk szóló ígétjét? Keresed benne az Ő szent és üdvösségre szóló akarátját? Mert ha igen, akkor békesség lesz és nem veszekedés családodban és környezetedben; lelki békéd és örömed lesz, nem szorongások és depresszió szegi életkedvedet; a kevésért is hálát tudsz adni, nem a panaszkodásban és önsajnálkozásban élsz; szavad a dicséret szava lesz Isten felé és nem a káromkodó magatehetetlen örvénye; szándékaidat és cselekedeteidet az öröm hatja át, nem a kapkodás és kudarcélmény .

Isten Szava a teremtéskor rendet tett a káoszban, a te benső rendtelenségedet is csak az Ő szava fogja rendd, békévé, örömmé változtatni.

Mikor e tájra ér az ember, akkor feltűnik a szemnek, hogy e táj a Perkő hegyén lévő kis Szent István-kápolna uralkodik. Hasonlatban azt is mondhatnánk, hogy e kápolna által István király uralkodik, trónol e táj. És e hegyen a hagyomány szerint igazságot szolgáltatott. Úgy éljete e falvakban, hogy figyel titeket István király. E tájnak pedig Krisztus legyen az igazsága.

Tudjuk, hogy sokan akarnak uralkodni e táj és népén. Hitétől eltéríteni, lelkében összezavarni, társadalmi és politikai döntési erejét kihasználni. Akik ezt akarják, intjük, ne tegyék. És titeket is kérlek, testvérek, ne engedjétek! István király hite és tekin-

tete uralkodik e tájon és rajtatok. Az önző pártoskodás és széthúzás mindig tragédiába sodorta nemzetünket. Kérjük azokat, akikre voksát adta e nép, hogy döntéseik előtt ne csak a pártvezérek szemébe nézzenek, hanem e hegyre tekintsenek, ahonnan szent királyunk keresztet emel fel és ad bátorítást, hogy valóban közügyekért és ne személyes érdekekért munkálkodjanak a nemzt egysége, jóléte és léte érdekében. Annyit emlegettük és kárhoztattuk azt a december 5-i „NEM” szavazatot. Nehogy abba a hibába essünk, hogy egyénieskedő, sértődékeny, megfontolatlan döntések, kudarcra ítélt találkozások sorozataként mi magunk mondjunk nemet magunkra. Lelkiismeretetek hegye legyen ez a hely, ahonnan erőt merítve térhettek vissza otthonotokba, és örömmel munkálkodhatok az életre, jövőre, nemzetre mondott IGEN-eken.

Szent királyunk bölcsességének van még egy titka, amit Jánosi István egyik versében így fogalmaz meg: „Anya nélkül nem lehet élni!” Megárvulni látszó népét a Nagyasszonyra, a Boldogságos Szűz Máriára bízta. Anya kell a népnek, aki magához öleli, megvigasztalja, bátorítja és büszkeséggel tölti el, aki letörli verejtékes arcát, aki elhantolja a jó harcban életét áldozó fiát. Ilyen Anyára bízta nemzetét István király. Mária Anyánk pedig védte, oltalmazta. Közbenjárásával erőt esdett ki hitükért harcba induló székelyeinek, anyai keblére ölelte őket a csíksomlyói kegyhelyen. Imádkozni hívta és hívja őket minden reggel, délben és este a harang kondulásával. Szent Fia életének, titkainak imádkozásával, füzérével köti össze a lelkeket, imádkozik értük haláluk óráján.

Történelmünk alatt sokszor leköptük ezt a ránk mosolygó arcot, de reménykedünk, mert ifjaink kezében és zsebében egyre gyakoribb a rózsafüzér, a csíksomlyói és itt, a perkői búcsún is egyre több fiatalot látni, és időseink, betegeink ajkán nem szűnik a Máriával együtt való imádság. Egy imádkozó népnek van jövője.

Nemrégiben hallottam egy konferenciáról szóló beszámolót, ahol azon vitatkoztak, hogy mi okozza a magyar nép vesztét, fogyását. És, hála az Úrnak, akadt egy idős keresztény ember, aki úgy tette fel a kérdés, hogy ne azon vitázzunk, hogy mi a rossz, hanem azt a kérdést tegyük fel, hogy mindaz a rossz mellett, ami vesztét okozza a magyarnak, mi az, ami megóvta ezt a népet itt, a Kárpát-medencében.

Talán ma mi itt, a Perkő hegyén érzünk valamit a válaszból. István király Krisztusra mint szegletköre és az Ő hatalommal bíró tanítására épített országot, patrónusává pedig a Boldogságos Szent Szűzet választotta. Amíg Krisztus a magyar nép életének alapja és a Szent Szűz a pártfogója, nem kell féljünk attól, hogy elvész a nemzet. Félnünk azoktól kell, akik Krisztust é a Szűz anyát akarják száműzni népünk életéből. István az ilyeneket, tudjuk, fölnégyeltette, és a várfokokra tűzette. Valaki viccesen azt mondta: sajnós, ma nem lenne elég várfok, hová kítűzni a negyedeket.

Ma itt a Perkő hegyére Szent István királyunk vezetett imára. Ő ajánl oda a Nagyasszonynak bennünket, hogy Szent Fiánál járjon közben értünk, és esdje ki nekünk a kegyelmet, hogy a sziklára, Krisztusra építsünk életet, létet, nemzetet, hogy új szívvel térjünk ma haza otthonainkba, hogy új emberként élhessünk és dolgozhassunk családjaink és nemzetünk jólétén.

Nagyasszonyunk, Mária és Szent István király, könyörögjetez érettünk! Ámen.

Szent István királyhoz

Ah, hol vagy, magyarok
Tündöklő csillaga!
Ki voltál valaha
Országunk istápjá!

Hol vagy, István király?
Téged magyar kíván,
Gyászos öltözetben
Teelőtted sírván.

Rólad emlékezvén
Csordulnak könnyei,
Búval harmatoznak
Szomorú mezei.

Lankadnak szüntelen
Vitézlő karjai,
Nem szűnnek iszonyú
Sírástól szemei.

Virágoskert vala
Híres Pannónia,
Mely kertet öntözé
Híven Szűz Mária.

Kertésze e kertnek
István király vala:
Behomályosodott
Örvendetes napja.

Előtted könyörgünk,
Bús magyar fiaid,
Hozzád fohászkodunk
Árva maradékid.

Tekints, István király,
Szomorú hazádra,
Fordítsd szemeidet
Régi országodra.

Reménységünk vagyon
Benned s Máriában
Mint magyar hazánknak
Hív királynéjában.

Még éltedben minket
Ennek ajánlottál,
És szent koronáddal
Együtt feláldoztál.

*A Szent István-szobor
Kézdivászló központjában.
Zavacski Walter Levente
szobrászművész látványterve (2009)*

Régi pünkösdök Felső-Háromszéken

A felsőháromszéki katolikusok somlyói zarándoklata hosszú évszázadokra nyúlik vissza. A Mária-kultusz jegyében keletkezett híres kegyhely pünkösd szombati búcsúja ugyanis a János Zsigmond bandériuma fölött aratott 1567-es győzelem emlékéét őrzi, de a székelyeknek Nagy asszonyaként is emlegetett Szent Szűz csodatevő szobra volt az, amiért gyalogosan zarándokolva századokon át megtették az utat. A megszokott, hagyományosan megtartott zarándoklatoknak 1949-ben lett vége, Márton Áron püspök atya letartóztatásának évében.

A búcsú napján együtt a nagy család. 1938 június 6.

1950-ben már nem lehetett keresztaljával indulni, de aki tehetette, vonattal, mivel tudott, magányosan vagy közös zarándoklatot szervezve el nem maradt a pünködsi búcsúról.

(...)

Hazafelé a háromszéki kereszték pünkösd vasárnapján mind együtt tartottak a Nyerges felé, a kászoni falvakon át erőltetett meneteléssel, hogy valamennyien részt vehessenek a hétfői perkői szentmisén.

(...)

A zarándokok Kászomból éjjel 1 óra tájt indultak tovább, le a völgyön, hogy virradatra minél közelebb kerüljenek Szentjánoshoz. A katrosai csárdához érve a csárdás vízzel, s aki igényelte, egy kis melegítővel kínálta a zarándokokat, majd az Urak pusztáján át hajnalra leértek a Szárazpatak feletti Szentjánosba.

Itt hosszabb pihenőt tartottak, tisztálkodtak, reggeliztek. Itt került sor a „palágára” is. Adatközlőink már nem emlékeztek, hogy zarándoklataikon Szentjánosban gyakorolták volna még a törvénykezésnek ezt a módját, de tudtak a palágáról. Régen itt ki-ki nyilvánosan – a keresztalja népe előtt – bevallotta a búcsújárás alatt elkövetett hibáit, bűneit. Ha megtette, azt mindörökre elfelejtették, otthon senki sem beszélt róla. A palága a búcsúvezető botja volt, amit féltve őrzött, mert csak ezzel szabadott kimérni a büntetést. Amolyan szentbot volt, hasonlatos a Háromszéken több helyről előkerült szentbotokhoz. A hagyomány szerint a falu búcsúvezetője halála után a következő vezető örökölte a fegyelmező eszközt – tudtuk meg mindezt Dávid György kézdivásárhelyi kántor közlése alapján Sávai János könyvéből. (l. *A székelyföldi plébániák levéltára*. Szeged, 1997)

Szentjánosból indulva délelőtt 10 óra táján érkezett a zarándokok első csoportja a Perkőre. Hosszú sorokban vonultak át Kiskászonon az erre az alkalomra állított diadalív alatt, majd a Zarándokok ösvényén, később a falu alsó végén létesített keresztútján a rózsafüzért imádkozva értek a Perkő-tetőre, a Szent István tiszteletére felszentelt kápolnához.

A Perkőn már sokan várták a zarándokokat. Szülők, rokonok, falubeliek jöttek el, volt, aki élelmet hozott, mások tiszta ruhát a hosszú útról érkezőknek. A viszontlátás örömevel közösen vettek részt a szentmisén, majd felkeresték – akárcsak Somlyón – a búcsúfia-árusok sátrait, hogy aprócska ajándékot, búcsúfia-szentképet, mézeskalácsot vásároljanak otthon maradt szeretteiknek. De a legnagyobb ajándékot lélekben vitték magukkal: a Mindenható Isten áldását és a magyarok Nagyasszonyának védelmező jóságát.

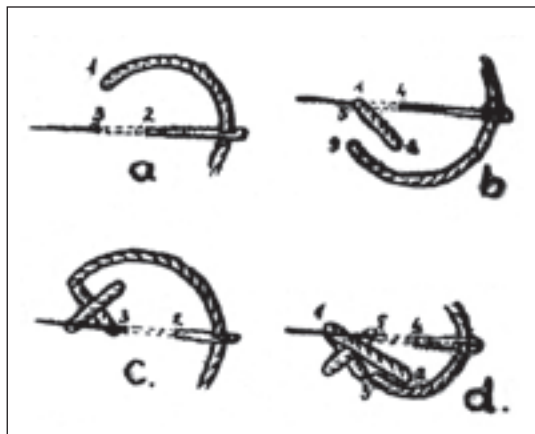
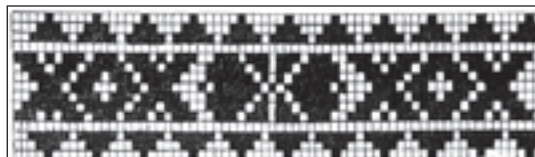
Háromszék, 1998. május 30.

G. OLOSZ ELLA

Örökségünk: A szentléleki minta

Nagyanyáink, dédanyáink szépet-igénylő kezemunkájával ma az idő játszik: elfoszlatja a görnyedve szőtt kendervásznat, megfakítja a tüzes színű fejtőfonalat. Velük együtt foszlik-fakul a mi mintaismeretünk, öltéskincsünk. (...)

Alkalmazásuk modern lakásokban is helytálló: feloldják a típusbútorok monotonitását, tájhoz és néphez kötött egyéni ízt adnak környezetünknek, s újratanulásuk, újra-

terjesztésük majd elismerést fog kiváltani mindannyiunktól a régiek ötletessége, szépérzéke és páratlan szorgalma iránt.

Rádióasztalka csíkos terítője, ruhadarabok pántdíszje, konyhafüggönyök egyszerű díszítménye lehet.

Egyenletes szövésű, számolható szálú anyagot használjunk hozzá (kender, len, panama vagy kongré-vásznat), lehetőleg nyers vagy fehér színben. Az alapanyaghoz illően gyöngyfonallal (Cotton-perle), szövőfonallal vagy gyapjúval hímezzük. A hagyományos népi színek: piros, kék vagy ez a két szín együttes alkalmazása.

A „szálanvarrottat” vagy fonott keresztiszemet – amivel a régi három-

széki minták készültek – tömöttebb hatása, szaporább varrhatósága miatt különös figyelmébe ajánlom mindenkinek. Elkészítése a következő: 2 vagy 3 szál kiszámolásával rendes keresztstszemet varrunk, amelynek bal felső sarkához visszaöltünk (a. és b. ábra). A következő keresztstszem jobb alsó sarkát egy kétszeres hosszúságú ferde öltéssel alakítjuk ki (c. ábra), melyet egy rövid ferde öltéssel keresztstszünk (d. ábra). A két utóbbi mozzanat ismétlésével fonatszerű sort kapunk. Ha a mintában levő szemmenyiség végére értünk, megfordítjuk kezünkben a munkát, és az előbbieik szerint kezdjük az új sort. A hosszú öltések soronkénti ellenkező iránya különös bordásságot ad a nagyobb felületeknek, ami a székelly szálánvarrot munkák sajátossága.

Megyei Tükör, 1970. január 17.

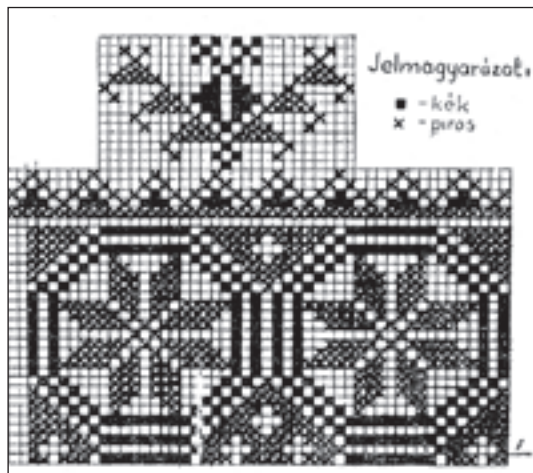
Örökségünk: A szentléleki párnabütű

A régi tisztaszobák vetett ágyainak elmaradhatatlan kelléke volt az egyik végén gazdag hímzéssel ellátott párna. Az itt közölt csillagos mintát piros és kék szövőfonallal és szálánvarrott, fonott keresztstszemmel varrták. A minta szélére írt F betűk a felezővonalat jelölik, ettől lefele tükörképben megismétlődik a díszítmény. Szálszámolásra alkalmas vászonra hímezzük és úgy, hogy a fonott sorok iránya mindig a formák irányában haladjon.

A régi hagyományoknak megfelelően hosszúkás párna féloldalára is helyezhetjük függőlegesen. Ez esetben a párna szélét 1–1,25 cm-es hurokoltéssorral varrjuk sűrűn körül, vagy hímezzük ide a középrészt a széltől elválasztó háromszöges csíkot.

Zsákvászonra vagy kongréra alkalmazva szép falvédőt is készíthetünk belőle. Ennél volgával vagy gyapjúval hímezzünk, s az alpanyagot hagyjuk szabadon, ne töltsük be.

Megyei Tükör, 1970. március 7.

Régies Kézdiszentléleki párnahím

A hímes párnák eredetileg a menyasszonyi kelengyének voltak a részei, a lakodalmaknak és temetéseknek a tartozékai. A tisztaszoba vagy a menyasszonyi szekér felvetett ágyán, továbbá a ravatalon elhelyezett párnáknak sok száz szemlélődő kritikáját kellett kiállniuk. Díszítményük ezért a hagyomány által szentesített, a közösségi ízlés szerint csiszolódott kánonok szerint alakult. A párnáknak, mivel a vetett ágyban egymásra kerültek, akkoriban még nem az egyik lapját, hanem az egyik (vagy mindkét) végét volt szokás kivarni.

A most bemutatott kézdiszentléleki párnamintát is hosszúkás alakú fehér huzat végére – бүтүjére – varrták, fonott keresztszeggel, piros cérnával. Ritmikusan ismétlődő geometrikus

főmintáját alul-felül zezugos csíkokkal keresztelték, majd virágos mesterkével oldották fel. A főmintába rombusz-változatok kerültek, kettős szimmetriatengelyes, hálózatos beosztásban. Egy nagy, fésűfogszerűen díszített, élére állított rombusz belsejében egy kisebb, egyszerűbb rombusz keretez egy felezővonalak és átlók által nyolc részre szabdalta mintaelemet. Ez utóbbinak a neve – legalábbis a Szilágyságban és a Kis-Küküllő mentén – macskanyom. Az egész minta neve Kászomban: nagytányéros.

A fésűfogszerűen díszített rombuszt – amelynek belsejében más mintaelemek is kerülhetnek, de az éppen üresen is maradhat – Paul Petrescu napjelképnek értelmezi (rombul solar). Egyes kutatók elképzelhetőnek tartják, hogy bizonyos esetekben éppen a földdel van (volt) összefüggésben. E mintaelem előfordul barcasági díszkendőkön, gyimesi ingeken, igen gyakori a román népviselet darabjain. Nagy területen elterjedt mintaelem lehet, ismerjük változatait a Balkánról, de még a Kaukázusból is.

Megyei Tükör, 1987. február 20.

NÉPI EMLÉKÍRÓK

SÍPOS SÁMUEL

Krónika

(Paraszti históriaköltészet az 1822. október 10-i
szentléleki tűzvészről)

Nehéz az érzés mely szívem terheli
S mely szép hazámnak sorsát énekeli
A mikor én már hat esztendő voltam
Rebegő nyelvemmel ahoz képest szóltam.

Enyedre vágytam a muzsák szent helyére
A szépnek s igaznak termő mezejére
Sztintén nyolc esztendőt akkor bé töltöttem
Midőn Kollegiumi köntöst felöltöttem.

Hét esztendő alatt tudományt szerezni
Igyekeztem s szivet miveltet érezni
Amidőn nyolcadszor indultam e végre
Nagy örömmel néztem az Enyedi égre.

De éppen ezalatt esett egy szomorú történet
Hazámban melyet a nagy korú emberek sem értek
Melyet mikor irok, elfogodik szívem és magamba sírok

Mely mi módon történt pennámra fel vészem
S csekély soraimba im itten le tészem
Tizennyolc századnak huszon kettődikén
Október havának éppen tizedikén.

Jobbágy Székely Péter hitese felesége
A kis társaságnak leve ellensége
Ki száraz pozdorját házába béhordott
Melyből tüzet teszek magába így mondott.

Noha szükségtelen mert volt neki fája
S meleg idő lévén e volt nagy hibája
Azonban másokhoz házából kimégyen
A szerencsétlenség meg lesz, nincs mit tégyen.

Délután az óra akkor kettőt ütött
Mikor a házából emelkedni füstöt
Látták az emberek: háza tűzbe vagyon
Jajszóval, öntsük meg – kiáltoztak nagyon.

Mivel négy esztendős egy kis fia lévén
Hat esztendős lánya, tüzet ketten tévén
Rakás pozdorjába így beléharapott
Melyből aztán a tűz többről-többre kapott.

Nagy csudálatos volt ezen tűz járása
Egyikről másikra átharapozása
Mert noha az első ház mikoron égett
Egy néhány lakosok olthatása véget

Meg jelentek s voltak kész igyekezettel
De semmit tehetek a fedelezettel
Orbán Dénes csüre ettől hogy meggyula
Mely miatt sok könnye neki földre hulla.

Jóllehet házáról zsendely leveretett
Mégis ház padlása melegtől égetett.
Ettől negyed jószág Orbán András csüre
Melyért ő másoktól sok bosszut el türe.

Csupán a melegtől két helyen vett lángot
Mely a rémülésre adott nagyobb hangot
Nem volt mód hát benne hogy asztot meg oltsák
Vagy széllyel hányják a vagy bár meg bontsák

Nem fujt legkisebb szél ebben az órában
Remélhettek tehát ők – de mind hiába
Ezek között levő kertek s épületek
Magas lánggal égtek egész kerületek.

Ez utóbbi csúrról egy galambnyi tüzet
A csendes levegő magasan felüzet
A mely csavarosan el hagy hét jószágot
És ottan megállva lassan lejjebb hágott.

A Bakk Imre csüre jó móddal ott állott
Ez a galambnyi tűz találván rá szállott
Noha Rádúj cigány az oldalán vala
Vizzel és fejszével de szinte meghala.

Ugy meg volt ijjedve hogy oltani nem tudta
A tűz sietséggel aztot körül fogta
Innen indult a tűz nagyobbban lobogva
Melyre inkább sirtak a nézők zokogva.

Nem állt eleibe lehető segítség
Elremitvén mindent a félelem s kétség
Mig tiz s öt jószágot mind el nem bontott
A mely mindeneket látván szomorított.

Barabásné asszony kertje hogy meggyula
Melyért a nagy bánat rajta megújula
Sir kesereg jajgat nem tudja mit tegyen
Oltalmat, segítséget kitől, honan vegyen.

De aki mindent tud jól látta bánatát
Meg elégli s küldi oltani barátját
A vidékről jönnek özvegy oltalmára
Hogy ne szaporodjék bánatja s kára.

A kerteket vágják és rakják halomba
Mert készek mindennek egy ilyen oltalomra
A tűz tovább menni e soron megszünik
A falu más részén hát meg mi történik.

A falu mind hogy nyult Észak felől Délre
Az országos úttól nem is olyan félre
A kigyózó patak hosszan közepette
Foly melynek környékét sok tűz körül vette.

Napkeleti égnek az oltalmára volt
Erről az okosság így okoskodott volt
De a pusztító tűz a tiltott határon
Átment nem tekintvén semmit e nagy káron.

Barabás Dénesné kertje hogy meggyula
Onnan a tűz asztán jobbra-balra dula
Nem volt emberi kéz ki ellene álljon
Akár hogy gondoljon s magába hogy szálljon.

Barabás Izsák úr sok szép takarmánya
Megrakott asztagja s minden hagyománya
Fegyveri s javai és sok szép könyvei
Lángba borulának, égnek kéz mivei.

Vajna Ágnes asszony szép nézésű háza
Melyen a jól léétel éppen nem hibáza
Szépen elrendezve s a több épületek
Jó tágasak voltak s nagy volt kerületek.

Szóval bátorságba volt egész kuria
Mégis a gyilkos tűz bemegy mint furia
Végre, hogy pusztitobb, borzasztobb látása
Légyen eltökélett nagy harapózása.

Pap Mester lakhelyek mind el boritatik
És a nézőktől is egyéb nem hallatik
Hanem, hogy vége van mindennek imáron
Melyet megtéríteni lehet nagy sok áron.

S így mint fáradtsági jutalmul be vettek
A prédáló tüztől mind hamuvá lettek.
Azok közt mesternek méhei lépesen
Számos kosarakkal mind lépes mézesen.

Igy egész falúból a szerencsétlen tűz
Minden lakoságot háznépével ki-üz.
A szomszéd falukból eloltásra gyűlnek
Gyalog vagy szekéren sokan lóra ülnek.

Azok között báró Purtzel ő nagysága
Megjelent argusi szemes méltósága
Vizi puskát hozott, ezzel, hogy használjon
A többi gyuladásnak eleibe álljon.

A megbusult népet szóval vigasztalja
Segítségét nekik önkéntes ajálja
A mi tornyunk vala békéde cseréppel
Azzal is mázossal jó modjával széppel

Körakásán felül a hajlása alatt
Hová néhány ember ijedtébe szaladt
Égni kezdvén – löni akarták puskával
De nem szolgált addig is voltak nagy lármával.

Nagy Zsigmond Jozsef hát toronyba felfutott
S nem nyugodt míg nem a szarvazatra jutott
Kiüti fedelét félelmét leteszi
A lángoló tüztől a tornyot megvédi.

Sok özvegyek, árvák azok közt jó gazdák
Egy-két óra alatt javukat feladták.
Ugy hogy az első ház tüze le sem szakadt
Míg az utolsóban a tűz meg nem akadt.

Százharminc épület és még hét ugy égett
Tudni sem lehetett mi vett annak véget.
Sok száraz épület és igaz takarmány
Melyek között nem volt semmiféle sakmány

Leve egy órában a tűznek prédája
Árpa széna bugja a nyárnak munkája
Nem volt segedelem nem volt már reménység
Fenyegetett mindent az utolsó inség
Ki irhatná le elég tisztára aztot
Hogy minemü romlást s kárt ez okozhatott.
Isten őrizzen mindentől

Vége

In. Bokor Zsuzsa (szerk.): *Tamás István kézdiszentléleki kéziratok gyűjteménye.*
Kolozsvár, Kriza János Néprajzi Társaság, 2002. 168–172.

Régi népdalok nyomában

Örökszépek a népdalok. Olyan tiszták, eredetiek, természetesek, kiapadhatatlanok, mint az erdőn dúsan csobogó, kristálytisztá kispatak vize...

Régi idők, régi öregek, régi népdalok, régi szép emlékek... Nagypámtól tanultam a faluban, Kézdiszentléleken még *küsdég kölyök* koromban egy jó néhányat, amiből már kevés jut most eszembe. Egy néhány juhocskát az öreggel együtt őriztünk az erdőn. (...) Még mintha most is a fülembe csengene-zengene, ahogy akkor az öreg fűtt az erdőn egy régi, szép népdalt:

Háromszéki gyerek vagyok, Szentléleken születtem.
Küs koromtól nagy koromig benne felnevelkedtem.
Kilenc csendér késér ingem a szentléleki fő utcán,
Még akkor es békacsintok a küsangyalom ablakán.
Még messzinét azt kiáltja: huszár leginy, gyere bé,
Adj egy csókot, nyomd meg a gombot, kacsintsál a szemembe.

Felszántatom, felszántatom a szentléleki fő utcát,
Vetek belé, vetek belé piros pünkösdi rózsát.
Ha az utca, sáros utca piros rózsát teremne,
Minden ügyes barna kislány székelly huszárt szeretne.

De az öreg hanyatt feküdvé, a kék eget nézve az erdőn e szép nótát úgy meghajtogatta, oly mélabúsan, hogy az embernek megesett a szíve rajta... – A' bia, fiam – mondá az öreg –, ezt e nagybátyámtól tanóltam, ők es ezt fűtták negyvennyolcban, mikor bérükoltak Barassóba szekérvel, s onnét tovább, nem t'om, hogy, Szebenbe a huszárokhoz. De ki es nyíltott minden ablak Nagyszeben utcáin, ahol a huszárdandár végigvonult, s minden szép kisasszony s cifra, fáin nagysága csudálkozva nézte a kivonuló-bévonuló huszárokat, s hallgatta e nótát. (...)

Hogyne nyíltott volna ki minden ablak, ahol szép asszonyok, szép leányok nézték a lassan elvonuló deli huszárokat, és hallgatták a mélabúsan és mégis betyár-katonásan énekelt örökszép nótát. (...)

Nagypám mondása szerint ez is egy akkori népdal, katonanóta lehet, talán a Gábor Áron zászlóaljában fűhatták a katonák:

Tüzér vagyok, nem pocsolyakerülő,
Oldalamra nem illik a gyékleső.
Nem hordozom senkinek a megdöglött bornyúját,
Sütögetem Gábor Áron ágyúját.

Tüzéresen vágatom a hajamat,
Nagyszebenben nyergelik a lovamat.
Széna, szalma három napra fel vagyon pakolva,
Adj egy csókot, kisangyalom, az útra.

Csókot adni a tüzérnek nem merek,
Mert a tüzér nem igaz szívből szeret.
Ha a tüzér igaz szívből engemet szeretne,
Maga mellé a nyeregbe ültetne.

Gyenge vagy még kisangyalom a lóra,
Ugrik a ló, s te meg leesel róla.
Én nem bánom, csak ingemet felvenne melleje,
Felugratnánk a csillagos egekbe.

(...) Olyan szépek, olyan természetesek ezek a népdalok, mint az erdőn, mezőn nyíló vadvirágok, amiket emberi kezek nem vetnek, nem kapálnak, nem öntöznek, és mégis gyönyörű szépek, örökkön-örökké élnek, gyönyörűen virítanak, mámorítóan illatoznak... Olyan bőségesek, kiapadhatatlanok, mint az erdei kristálytisza forrásvíz...

Megyei Tükör, 1969. október 4.

Perkő alatt száll a nóta

Gyermekkoromban faluban, Kézdiszentléleken nótásabbak voltak az emberek. Alkalmom volt a nótázásra minden: fonó, keresztelő, esküvő – s persze a kocsmá. Gyönyörű szép nótákat énekeltek akkor, s mindenki több tucatot is tudott. Sajnos, ma már igen keveset hallok olyan régi nótát, amit én nem tudok. Talán, ha jól *megküszürülök* az agyamat, eszembe jut egy nagyon régi népdal, amit még *küsdég kölyök* koromban a faluban hallottam egy nagyon öreg embertől, D. Laji bától. Őkeme mondása szerint ő is a nagyapjától tanulta, a nagyapja pedig, ki tudja, hogy kitől. (...)

Ne jöjj hezzám szombat estve,
Mer' sokan vigyáznak rejám.
Ha eljössz es, csendesen járj,
Ajtajimon kopogtassál.

Akkor gyere, mikor mondom,
Csizmád sarka ne kopogjon.
Ha anyámék lefeküsznek,
Lábujjhegyen béeresztlek.

Lábujjhegyen béeresztlek,
Széket adok, leültetlek.
Széket adok, leültetlek,
Asztalomhoz vezetgetlek.

Asztalomhoz vezetgetlek,
Mint madarat, megettetlek.
Mint madarat, megettetlek,
Ágyat vetek, lefektetlek.

Ágyat vetek, lefektetlek,
Két karomval átölellek.
Két karomval átölellek,
Jó szívvel megemlegetlek.

Aztán itt van a másik, egy keserves:

Édesanyám, mért szültél a világra,
Mér' nem vettél a Kászon patakába?
Kászon vize vitt volna a Feketeügybe,
Most nem volnék senkinek a terhére.

Kék ibolya, búza hajtja a fejét,
Nincsen aki megöntözze a tövét.
Szállj le, harmat, a kék ibolya száraz tövére,
Most találtam egy igaz szeretőre.

Még az úton lefelé se mehetek,
Mind azt mondják, fekete gyászt viselek.
Fekete gyászt, fehér az én vasalt zsebkendőm,
A nagy úton lakik az én szeretőm.

Még az úton felfelé se mehetek,
Mind azt mondják, hogy szeretőt keresek.
Kell a sújnak s a fenének immár szerető,
Szeret engem majd a gyászos temető.

Laji bá legtöbbször *bám*-ba volt öltözve. Ezt akkor úgy nevezték, de mások cedelének vagy zekének is mondták. Olyan hosszú kabát volt, majdnem bokáig érő. Mint a pokróc, olyan vastag háziszótt gyapjú posztóból az akkori „divat” szerint csinálva, csuklyával. Egy estefelé az öreg beszólitott magához, s mondá: – Gyöszte sze, fijam, kicsidég... Gyere no bé! Mesze ez az éveg, itt vagyon a pénz es, hozz nekem e felső bótból két déci piritust s egy pakét tubákot!

Aztán az öreg jól *bekázott* bánatában, kicsi híján megitta, amit két deci szeszből vegyített, s ekkor egy olyan bús nótát fűjt, hogy az ember szíve megesett rajta:

Kiskoromban árvaságra születtem,
Nagy koromban hamar katona lettem,
Megtanultam, hogy kell tűrni, hej de szenvedni,
Azt is tudom, hogy kell a lányt szeretni.

(...) Aztán az öreg Laji bá megkínált jó vacsorával, amit ökeme kotyvasztott ott a *sód alatt* a rakott *palaktenyén*. Jó tökmagot morzsolt volt, s utána jó zsíros rántott káposzta. – Ezt megeheted – mondá az öreg –, mert ez nem olyan, mint amit Pircák Julia nén’ csinált Bagoly Lajinak... Itt elbeszélte, hogy ő a keresztapjától hallotta, hogy volt a faluban egy „aggszűz leány” és egy „aggszűz” legény. A vénleány olyan rántott káposztát csinált, hogy amiután a vénlegény evett belőle, mindjárt le is betegedett. Elmondta nekem az öreg e káposzta főzési módját, a receptet, hogy mit rakott bele Julia nén’. De az a legérdekesebb, mikor azt mondta az öreg, hogy éneket is kezdtek róla. El is fűjta nekem az öreg, de már a dallamára nem igen emlékszem, s a szövegére sem az egészre. Ami eszembe jut, azt jegyzem le:

Zsírba rántott káposzta,
Pircák Julia rántotta,
Bagoly Laji megette,
Meg es csemerlett tőle.

(...)

Megyei Tükör, 1970. november 22.

Régi történetek nyomában

Szomszédom a faluban, Tompos Józsi bácsi immár nyolcvanhét esztendő volt, amikor nekem sok régi történetet elmesélt még 1931-ben, tizenhét éves koromban. Ha most mesélne nekem Józsi bá’, a jó öreg szomszéd, most talán jobban megérteném, és bővebben érdeklődnék mindenről. (...)

Szomszédomtól hallottam először, hogy Szentlélek határában egy jó nagy darab mezőrészt még „a má’ szen’ napig es” úgy neveznek, hogy Török-forduló. Ez az elnevezés arról maradt fenn, hogy amikor a törökök idáig is akartak terjeszkedni, a készületlenül és gyengén álló székelyek nem vették fel a harcot, hanem ekkor a szentléleki pap a kántorral és két vidimusszal a törökök elejébe mene, a keresztet magasan tartva letérdelt a kántorral és a vidimuszokkal a török hadvezér előtt, amire a hadvezér Állj!-t parancsolt, s ők is letérdelének. Végül a hadvezér kezét szorított a templomi küldöttséggel, felülének a lovak hátára, megfordulának, s elvágtatának nyugat irányában.

E mezőrész mellett egy másikat Tófenéknek neveznek, s ezeken túl van a Középláb, majd a Torjai-tag. Ezt a tagot a mözelmúltban kiosztották a szentléleki föld nélküli és igen kevés földdel rendelkező kis gazdáknak még az 1919 utáni földreform alkalmával. Ezt a nagy kiterjedésű tagot a torjai báró uramtól sajátították ki, s belőle kaptak a hadirokkantak és hadigondozottak is.

Aztán az öreg szomszéd azt is elmondta, hogy neki is volt egy „kender ugara” az Erőrénél. Ez a határrész inkább rétnek mondható, s ott van Szentlélek s Szárazpatak között. (...) A Katrosán felül pedig, a megyei úttól még egy órányi gyalogjárásra van a Bellő nevű erdőrészt. Itt igen sok a vadállat. Annak idején sok volt itt a magyaróstyúk, a vadkakas, a vadlúd, a vadréce. Régi idők népköltése lehet, s innen erded az, hogy

Szentléleki Bellőbe
Récepipék regelnek.
Ha vajegyvet lelőnek,
Halálra mérgelődnek.

Aztán ott van a Vár pataka, amiről annyit mondott Józsi bácsi, hogy a régmúlt időkben itt is vár volt, e patak mentében, s innen az elnevezés. E tájban van Kéncses is, ahol nagyon régen talán aranyat találtak a patak fenekén, s állítólag bőven lehet még most is. (...)

A határrészek nevei közül még megemlítem azt, amelyik egy Gál nevű földesúré lehetett, s még mind máig úgy mondják, hogy Gárétje. A Kászon vize keleti oldalán, Kézdivásárhellyel átellenben van egy selymékes, sátés, alattvaló helyen egy kaszáló rét, Sáré ennek a neve, a Sár rétből származhat. – Ejsze én es bémenyek a Sáré karéba, s lekaszálom azt a kicsi fentőfüves sátét, vagyon nekem es vaj nyóc merekére való – mondogatta Józsi bácsi. (...)

Később Pál János bácsitól, szintén egy öreg szomszédától tudtam meg, hogy a Rókalikak arról van elnevezve, hogy itt örökkéig tanyáztak rókák, ide kölykeztek, s kiváltképpen télen volt itt igen jó bűvő likuk. Aztán azt is beszélte, hogy a másik lik nevű hely az a Ravasz-lik. Ott is voltak rókalikak, de ez a hely valamilyen „ravasz likú” fehérnépről kapta a nevét. – Tám ezé a fehérnépé lett volna az egész határrész, amit önagysága ravaszul szerzett a ... ravaszágával – mondotta.

Emlékszem még a Borz-bokor, a Vemhes, a Megyeválasz-keresztfa, a Verebeske kútja, a Pap-tava, a Bankáné, a Csíkiné nevű helyekre. Ezek mind olyanok, mint a népdalok, hogy a nép kezdte, a nép használja, s adja nemzedékről nemzedékre...

Megyei Tükör; 1971. június 2.

Másfél évszázados nagy lapító

A lapító székely népi elnevezés, de kevesen úgy is mondják, hogy tésztagyúró avagy laskanyújtó deszka. E lapítónak a történetét röviden jegyzem fel. Kézdiszentléleken *nainkám*, akarom mondani nagymamám igen nagy idős volt, amikor meghalt. Néhai özvegy Papp Ferencné született Deák Róza. Halála előtt kicsivel egy alkalommal az öregasszony azt mondja: – Állj sza meg no, gyöszte sze fijam, légy szíves gyere bé hezzám, s ezt a nagy lapítót egy kicsit rénováld meg, met ejsze e' minyát esszeduvad, met e' még az ántivilágból való, szegény édesanyámtól maradt nekem, nyugodjék békében, ókeme testálta reám, mikor meghót. Egy szót se szólt, csak annyit, hogy nekem hagyakérozta ezt a lapítót, met e' még az anyjától szakadt rea. Ókeme hozta vót férjhez, úgy kapta ezt 1821-ben.

Evvel elbúcsúzott, lehunyta a szemét, s kiadta a lelkét. (...) De jó, hogy megvan a nagy lapító, amelyet nagyanyámnak a nagyanya csináltatott. (...) Csak később jutott eszembe, hogy ez a régi portéka értékesebb egy tiszta újnál. Amikor tűzgyújtónak akarták használni, félretettem, úgy őrizgettem, úgy féltegettem, mint valami arany kincset. Az a két darab gyalulatlan fenyőléc, amikkel összeszegeztem, akarom mondani, megrénováltam még kölyök koromban, 1927-ben, remélem, összetartja még sokáig. Bizony, mikor ezt a nagy lapítót látjuk, régi idők, régi öregek, régi emlékek jutnak eszünkbe. (...) Ezt a régi portékát, ezt az emlékezőst fölfakasztó öreg lapítót én a sepsiszentgyörgyi múzeumnak ajánlom ajándékba, hadd régidjék ott: értékesedjék...

Megyei Tükör, 1971, augusztus 14.

Idős falusi házaspár a 20. század elején

Virágos kenderem elázott a tóban...

Kovácszna megye egyik legkisebb települése Kiskászon. A Perkő lábánál meghúzódó kicsi falucskáról még a megyében is keveset hallottak, olvastak az emberek. A székely ember, úgy szokta mondani, „valahol az Isten háta megett el van dugva”, olyan település ez, ahol az autók zaja nem sokat zavarja a falu lakóit.

Jó pár évtizeddel ezelőtt virágzó kézműipara volt a falunak: a kenderfeldolgozás. Ezt akarom felidézni, azokat a munkamozzanatokat, amelyek során az egyszerű gépek, háziilag elkészített szerszámok segítségével az ügyes kezű asszonyok a kendert feldolgozták, és a ház szükségletére nélkülözhetetlen vászonneműket elkészítették.

Kezdjük a kendertermesztéssel. Nem volt család Kiskászonban, amely ne termesztett volna kendert a falu melletti feldarabolt földsávokon. Miután a gondosan előkészített földbe a kendermagot elhintették, szemmel láthatóan kezdett nőni a vékony szájú kender. Körülbelül embermagasságra nőtt, virágozni kezdett, később viaszossárgára érett. Mi, gyerekek, lesve-lestük, mikor kerül sor a kenderáztatásra. Ez a munkafolyamat ünnepet jelentett számunkra. A kinyűtt és megszáritott kévét felraktuk a szekérre, és indultunk a Kászon patakára kendert áztatni. A kötéseket cölöpök segítségével a patak fenekéhez rögzítettük, követ és kavicsot raktunk rájuk, hogy még az aránylag szelíd sodrású patak se vihesse el. Ünnep volt ez gyerekeknek, felnőtteknek, de még a szekérbe befogott tehénnek is. Sor került ugyanis fűrésztésükre, s utána a két tehenet a part melletti friss zöld fűbe lakmározni engedték. Estefelé a két gomolyagra lakott jószág úgy lépkedett a falu felé az üres szekérral, mint két királykisasszony.

Kéthetes áztatás után következett a kender kivetése, kimosása az iszaptól, persze, ha közben nem volt kiadósabb esős idő. Mert ha megáradt a patak, úgy elsodorta az útjába tákolt akadályt, hogy nem kellett fájjon az asszonyoknak a feje a kender további megmunkálásáért. A kender kivetésénél mi, gyerekek, ha egyszer tehettük, nem voltunk ott. Irtóztunk a nyálkás szálaktól, a kellemetlen szagtól. Miután kimosták, úgy vizesen szálították haza, és a kerítés s a ház körül kiállították a kenderkévét száradni a júliusi melegben.

A következő munkafolyamat a tilolás volt. A tilót a szegény ember a saját kezével állította elő téli napokon. Négy lábon álló, óriási borotvához hasonló faalkalmazás volt, hatalmas nyelvvel faldosta, tépte a kenderkévét, szétzúzva a fás részt, amelyet pozdorjának neveznek, s így külön vált a kender rostja, amelynek további megmunkálása a téli estékre maradt. A jó háziasszony, a legnagyobb mezei munka idején is, ha kellett, a petróleumlámpa fényénél, de elvégezte még a meleg napok alatt a tilolást. Az őszi, illetve a téli párás levegő alkalmatlan volt erre, a nedvességtől megpuhult a fás rész is, s már nem lehetett jól kitilolni.

Tél elején, mikor vége volt a mezőgazdasági munkálatoknak, sor került a kender további megmunkálására. A kenderrostokat áthúzták a léhelen és a gerebelyen. Ez a két

munkaeszköz is a házigazda kezéből került ki, szeges fogaival kifésülte az összezúzott rostokat a hosszú, jó minőségű rostoktól. Az előbbit nevezték csepűnek. Ezután már csak a fonás és szövés maradt hátra.

A fonókat felváltva más és más házban rendezték, tíz-tizenötös csoportokban. Fiatal lányok és asszonyok külön-külön csoportokat alkottak, fonás közben énekeltek, tréfáltak, persze nem hiányoztak a férfiak, a legények sem. A leányoknak 14–17 éves korukig meg kellett tanulniuk fonni. Szégyen volt, ha már udvaroltak egy lánynak, s ő még nem tudott fonni, vagy nem állt az orsó elég ügyesen a kezében. Régebben guzsalyat és orsót használtak fonásra, majd rátértek a fonógéppel való fonásra. De ez sem volt egy különleges gép, házilag állították elő. A konzervatívabb, idősebb asszonyok még ezt a gépesítést sem fogadták el.

A megfont fonalat lematolálták, hamuból főzött lúggal kimosták, s tekerőkecskén letekerték gomolyába. A bükkfából égetett, hamuból főzött lúg a kenderfonalat megfehéritette és megpuhította. Most már csak szőni kellett.

A fonalat megvetették, különös rendszer szerint kecskére tekerték, attól függően, hogy milyen mintát (fenyőágast, barackmagost vagy simát) szándékoztak szőni a vászonba. Ezzel párhuzamosan történt az osztovátára való felvetés is. A felvetett fonalat ontoknak nevezték, az ontokba beleszövendő fonalat mejjéknek. Ezeket csörlőkerék vagy döngő segítségével kb. 15 centiméter hosszú, bodzafából készült orsókra tekerték, és a vetelő segítségével keresztül húzogatták szövés közben az ontokon. Ezt a borda segítségével préselték az ontok szálai közé. A szövésnél külön szerepe volt a nyüstnek és lábítónak. Ezek segítségével húzódtak szét az ontok szálai, hogy a vetelőt könnyedén lehessen átbújtatni a szálak között. A kenderfonal szálait rozlisztból készült csirizzel kenték be, hogy szövés közben ne foszladozzanak, ne szakadjanak. Ha a szövőnő a lábítónál a sorrendet megtévesztette, a minta megfordult vagy megszőkött, s ez már hibásodást okozott. Csodálatra méltó némely asszony technikája, az a számtani pontosság, ahogy észben tartották a lábítók egymás utáni sorrendjét!

A szövészékről levett vásznat még egyszer patakvízben vagy lúgban kimosták. A megpuhult és megfehéredett vászomból zsákokat, tarisznyákat, törülközőket, asztalkendőket, szalmazsákokat, alsóneműket és más ruhadarabokat készítettek.

A kendertermesztés, legalábbis a mi vidékünkön, úgy kiment a divatból, mintha soha senki nem foglalkozott volna ezzel. A kender megmunkálására használt tárgyak padláson, színekben hányódnak, s egy részük már a tűz martaléka lett. Talán nem lenne kár, a még itt-ott megmaradt tárgyakat összegyűjteni, és az utókornak valamelyik múzeumban megőrizni.

Megyei Tükör, 1971. július 1.

Törhetetlen hittel (Egy hadifogoly emlékei – részletek)

1945. február 5-én a hajnali órákban, amikor kellett volna adni a reggelit és a lőszer – mielőtt kezdődött volna a támadás –, az óvóhelyünkön megjelent a hadnagyunk, és így szólt hozzánk (itt elnézést kérek a kifejezésért): – Fiúk, fingott Fábián, és vége a bálnak! Nincsen se reggeli, se lőszer!

Pár perc múlva az óvóhelyen egy durranást hallottunk, futottunk oda, és láttuk, hogy a parancsnokunk föbe lőtte magát. Az eset nagyon elszomorított. Nagy lett az elkese-redés a lőszer hiánya miatt is. Elgondoltuk, hogy mostanáig megtettük, amit a magyar haza követelt tőlünk. Most már nincs más hátra, mint feláldozni életünket és vérünket a magyar hazáért, és majd esetleg a neveinket odahaza felírják egy kőoszlopra, s azt, hogy: meghalt a hazáért.

Mikor annyira villámodott, a vörösök megkezdték a támadást. Kénytelenek voltunk feladni a harcot, mivel nem volt lőszer, hogy védekezzünk. Most már jöhetsz, muszka, vedd el a mi életünket, mert tehetetlenek vagyunk! Kitéztünk egy fehér lobogót azon a reggelen.

A vörösök hamarosan át is rohantak állásainkba, nagy barátságot színelve, még össze is ölelkeztek velünk. A barátságuk azonban nagyon rövid ideig tartott. Hamarosan összeteltek bennünket egy közeli udvartérre. Lehettünk vagy százhuszan, majdnem mind csendőrök. Pizkosak, kormosak, füstösek voltunk, mivel lebombázott épületekből, a romok közül jöttünk elő. Míg összeteltek bennünket, üttegélés és káromkodás közepette, mutogatták halottaikat, hogy azokért mind mi vagyunk felelősek. Szótlanul hallgattunk, arra gondolva, hogy ők jöttek ide, gondolhatták, hogy ahol fegyvert fognak, ott a haláleset is bekövetkezik. Miután összeteltek, legelső dolguk az volt, hogy kifosszanak. *Dáváj csász!* Vagyis: ide az órákat! Megmotoztak, elvették óráinkat, a zsebkéseket, borotvafelszereléseinket, még a csizmákat is lehúzták, akinek jó csizma volt a lábán.

(...)

Február vége felé lehetett, amikor megérkeztünk Krematorszkba. A napot pontosan nem tudom, mert jegyzeteim nincsenek, nem is lehetett volna készíteni olyan körülmények között. A látvány, ami fogadott, nem volt valami gyönyörködtező. Az egész település a lebombázott házaival és gyárépületeivel úgy nézett ki, mint egy szemétdombra épített nyomortelep. Rendetlen, füstös, mocskos város volt. A város szélén volt egy tankgyár, ami szintén le volt bombázva. A gyárépület egy két méter magas téglakerítéssel volt körülkerítve. A gyárudvar egy része külön is be volt kerítve szintén egy két méter magas téglakerítéssel, s ennek mind a belső, mind a külső oldala mentén három háromsoros szögesdrótkerítés haladt. A földsávok, vagyis a drótkerítések közei fel volt ásva, frissen voltak gereblyézve. No nem azért, hogy oda virágot ültessenek, hanem azért, hogy ha valaki meg találna szökni a lágerből, lássák annak a nyomát.

A gyárkerítésen belül volt tehát a külön bekerített hadifogolytábor, amelyet éjjel-nappal őrség vett körül, míg a gyárat csak nappal őrizték fegyveres őrök, amíg a foglyok a gyárban dolgoztak. A láger egyik nagy épülete lovardának nézett ki. Ez volt a téli nyári szállásunk, ebben voltak elhelyezve a rozoga, emeletes rozsdás vaságyak. Egy másik rozoga épületben volt a kórház. Itt feküdtek a disztrófiások, úgy is mondhatnám, a végelgyengülésben szenvedők. A konyha is itt működött, ahol ezeknek a betegeknek kotyvasztottak. Nagyon ritka volt az a beteg, aki innen kikerült, innen már csak az örök-kévalóságba lehetett jutni. Jól megjegyeztem a láger címét: CCCP Moszkva, postafiók 217/1.

A láger udvarán volt egy fölbe ásott bunker, de inkább nevezhetném kínzókamrának, mert aki megtagadta a munkát, vagy szökést kísérelt meg, azt meztelenre vetkőztetve itt verték félholtra úgyannyira, hogy abból ember nem lett többet.

Megérkezésünkkor a hadifoglyok közt találtuk Vígh József őrmestert, Kurtha Mihály tizedest és Bende József borbélymestert, akik – amint elmondták – a Donnál estek fogságba, amikor a vörösek áttörték a téli állásaikat. Tőlük tudtam meg azt is, hogy a láger létszáma elérte az ezernégy száz főt, de mindössze tizenhatan maradtak életben. Tél volt, nagy hideg, és a gyenge táplálkozás miatt legyengültek és elhaltak. Egész télen csak temettek. Nappal ásták a gödröt, éjszaka pedig egy rozoga stráfszekéren hordták ki a halottakat. Egy-egy gödörbe annyi holttestet temettek, ahány belefért, aztán klórmésszel leöntötték, és elföldelték.

Megérkezésünk után azzal kezdték fogvatartóink, hogy minden egyes ember személyi adatait nyilvántartásba vették, ki milyen nemzetiségű, milyen alakulatnál szolgált, hol esett fogságba, s így tovább. Ezután zubbonyaink bal ujjára, a felső karra eső részére egy 6×8 centiméter nagyságú rést vágtak, egy ugyanekkora nagyságú vászonra két betűből belenyomatták nyomdafestékkal, hogy hadifogoly, s a kivágott részt ezzel befoldozták. Ezáltal különböztették meg a civil oroszoktól, akik szintén olyan szedett-vedett rongyokban jártak, mint mi, és ugyanolyan mocskosak, gondozatlanok voltak, mint mi.

Aztán sor került az orvosi vizsgára, vagyis a komisszióra. Ez abból állott, hogy anyaszült meztelenre vetkőzve álltunk elé, s mint a vágómarhákat, úgy vizsgáltak, húzogatták a bőrt az oldalunkon meg az északi felünkön. Négy kategóriába osztottak bennünket. Az egyes és kettős kategóriásokat munkásbrigádokba osztották, ezek kerültek a gyárba dolgozni. A hármas kategóriába soroltak már a gyári munkára gyengék voltak, külön századba kerültek, ókásoknak nevezték őket. Az ókások végezték a táborban a takarítási munkálatokat, állandó zaklatásnak voltak kitéve, de őket vitték pityóka kapálni is, ha valamelyik kolhoz igényelte. Ide szívesen mentünk, mert az anyapityókat a fészekből kikapáltuk és megettük (amikor az őr nem látta), hogy éhségünket valamennyire csillapítsuk. És végül volt a négyes kategória, ezeket disztrófiásoknak nevezték, végelgyengülésben szenvedtek, állandóan feküdtek. Akiket ide soroltak, számukra innen már kiút nem volt, csak az örökkévalóságba.

Miután az orvosi vizsga megtörtént, századokra osztották a foglyokat, századon belül meg brigádokra. Század- és brigádparancsnokokat neveztek ki. A századparancsnok nem járt ki a lágerből munkára. Ő felelt a századához tartozó brigádokért. Megfelelő időben kellett előállítani a munkára a brigádokat a kapuhoz, ahol a szolgálatos orosz

tiszt reggel ki-, este meg beszámolta a foglyokat, vagyis a kísérő öröknek átadta, illetve tőlük átvette. Éjszaka a századparancsnok mozgósította a foglyokat munkára, amikor érkeztek a gyárba a megszállt országokból zabrált zsákmánnyal megrakott szerelvények. Gyakoriatok voltak az ilyen esetek, az érkező szerelvényeket azonnal le kellett üríteni, nem számított, hogy éjszaka vagy nappal jöttek.

Az ellátásunk napi háromszori fél-fél liter levesből és húsz-húsz deka kenyérből állott. A leves besavanyított káposztából készült. A besavanyított káposztán a lefejezett káposztacsutkán maradt alsó leveleket kell érteni. Ezeket begyűjtötték, szecs kavággal összeválták, és jól megtaposták egy nagy betontartályban. Ez volt a savanyú káposzta, amelyből naponta háromszor levest főztek. Mikor a káposzta elfogyott, akkor répalevest főztek. Répaegyezőskor a kitépett répapalántákat a kolhozoktól teherkocsin beszállították a táborba, ezek nagy rakásokban álltak, erjedtek, bűdösödtek, s ebből készült a foglyoknak a leves. A kenyér fekete volt, mint a sár, mégis nagyon jól esett. Csak lett volna több belőle!

(...)

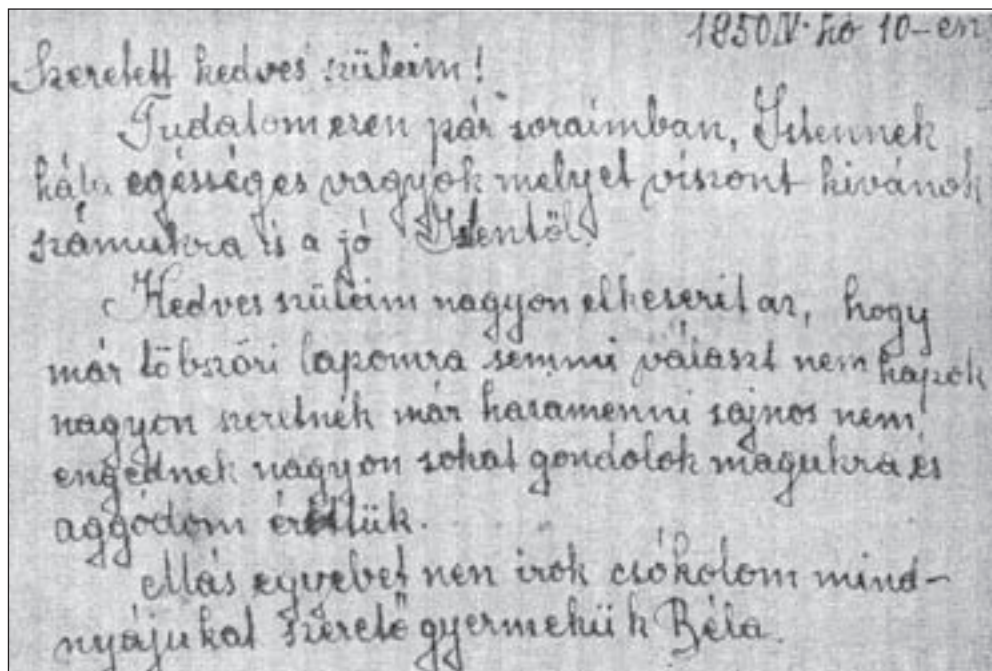
1946 aszály sújtotta esztendő volt, mint előbb már említettem. Nagy volt az ínség, szinte elviselhetetlenné vált a sorsunk. Este lefeküdtem, de elaludni nem tudtam, törtem a fejem, gondolkoztam. Nagyon elkésérített az is, hogy nem volt egy nyugodt óránk se nappal, se éjjel. Elgondoltam, hogy a szabadulásra nincsen semmiféle kilátás. Semmi értelmét nem láttam kínos, nyomorúságos életnek. Gondoltam, hát én ennek véget vetek, elvégre az ember akkor hal meg, amikor akar. Úgyis az lesz a sorsunk, hogy itt élve, elevenen megasszunk. Semmi értelme nincs a további szenvedésnek. Eljutottam a keserűség, a fájdalom elviselésének és a türelemnek a végső határáig. Végiggondoltam gyermekkoromat, iskolás éveimet, és eszembe jutott, hogy egy alkalommal, amikor negyedik osztályos voltam, Salamon Lajos római katolikus segédlelkész hittan órát tartott, s azt mondta, ha felnőtök, meg fogjátok látni, hogy e földi élet nem mindig öröm, van benne nagyon sok ürmös is. Nem más a földi élet, mint egy siralomvölgy. Lesz kereszt az életetekben nektek is – mondotta –, de bármennyire is nehéz lesz a ti keresztetek, úgysem lesz soha olyan nehéz, mint a megfeszített názáreti Jézus keresztje, aki érettünk a keresztfán meghalt. Nehéz helyzetekben mindig a megkínzott, keresztre feszített, szenvedő názáreti Jézusra gondoljatok, akit ártatlanul, a leggyalázatosabb módon keresztre feszítettek. Meglátjátok majd, meg fogtok könnyebbülni.

A názáreti Jézus ártatlan volt. De mi volt az ok, amiért mégis keresztre feszítették? Ok nélkül nincs okozat. Mit tett az Úr Jézus, amiért meg kellett halnia? Azért, mert három évig tanította az embereket? Hogy meggyógyította a betegeteket, vakokat, sántákat, bénákat? Azért feszítették keresztre, hogy ember létére Isten fiának mondotta magát. Sőt, nemcsak mondotta, hanem be is bizonyította, mert hiszen háromnapos halottat ember nem tud feltámasztani. Maga Pilátus is kijelentette, hogy ártatlan az Úr Jézus, mondván, hogy tiszta az én kezem ez ártatlan véretről. S mégsem állt ki a hatalom embere az igazság mellett, a zsidó főpapok által felbérelt tömeg nyomására halálra adta az ártatlan Istenembert.

Így tusakodtam bánatomban és keserűségemben, s arra az elhatározásra jutottam, hogy ha a názáreti Jézus értünk szenvedett és meghalt a keresztfán, nekünk nem sza-

bad az életet csak úgy eldobni magunktól. Az életet Istentől kapjuk, és Isten veszi el. Az Üdvözítő mondotta: aki nem veszi fel keresztet, és nem követ engem, az nem méltó hozzám. Vedd fel a keresztet, és kövesd a Megfeszítettet! A mi menedékünk a Krisztus keresztje.

Minden rossz gondolatot elhessegetve magamtól, lelkileg megnyugodva elaludtam. A hitem mentett meg az örök haláltól. (...)

Szereltesz kedves sütleim!
1950. IV. 10. - en.
Júdalom érem pári soraimban, Istennek
hála egészen vagyok helyet viszont kívánok
számukra is a jó Istenből.
Kedves sütleim nagyon elheserít az, hogy
már többszöri laponra semmi választ nem kaptok
nagyon szeretnék már haramenni sajnos nem
engednek nagyon sokat gondolok magukra és
aggodom értük.
ellás egyebet nem irok církölöm mind-
nyájukkal Szereltesz gyermekük B. Béla.

Tábori levelezőlap

Este hat óra lehetett, amikor megszólalt a hangszóró. A klubhelyiségben kellett gyülekeznünk, ahol magas rangú katonatisztek vártak. Egy tábornok tartotta a búcsúbeszédet. Elvtársaknak szólított bennünket, s azt mondta, hogy ők a magyarokat mindig nagyra értékelték és szeretik. Elmondta, hogy ők mindig keresték a magyarok barátságát, hisz ők is keleti származásúak, mint a magyarok, akik mégis a nyugathoz közeledtek, mert a nyugat megbabonázott. Hogy az ellátásunk az ittlétünk alatt gyenge volt, elismerik, de be kell látnunk, hogy háború volt, amikor a németek mindent felélték. Tapasztalhattuk ugyanakkor, hogy idő teltével javult az életszínvonalunk, s javult az ellátásunk is. Arról is van tudomásuk, hogy goromba, embertelen bánásmódban is volt részünk a táborban, de ez csak egyes egyének hatalmi túlkapásainak, kilengéseinek tudható be. S hogy mostanig nem szállítottak haza, annak politikai háttere van. A háborút elveszítettük, de a magyar becsületet nem. Itt van a magyarság színe-java. Éppen ezért arra kér minket, hogy ne nézzünk tovább farkasszem, hanem szorítsunk baráti kezét, és együtt harcoljunk tovább a fasizmus leküzdéséért, mert a fasizmus még létezik. Ami történt, azt felejtjük el. Végül sok szerencsét kívánt a polgári élethez.

– Hallod, hogy hízeleg a muszka? – mondá nekem Bálint. – Hát igen, de közben Poncius Pilátus módjára mossa kezeit – válaszoltam. Annyira szemtelen – folytattam –, hogy nem restelli kijelenteni, egyes egyének által elkövetett hatalmi túlkapásnak tudható be az embertelen bánásmód, a kínzások, az éheztetés, s a tömeges halálba való hajszolás. Ha a szovjet hatalom tudott minderről, mit tettek a megakadályozása és megszüntetése érdekében? Semmit, semmit, semmit! Szeretetükben maradjanak meg Sztálin atyjuknál, minket csak szállítsanak haza minél előbb! Megbocsátok, mert az Úr imájában is benne van, a *miképpen mi is megbocsátunk az ellenünk vétkezőknek*, de feledni nem feledek.

Másnap reggel felsorakoztattak a gyűjtőtábor udvarán, névsort olvastak, majd kikísérték az állomásra, ahol a szerelvény már elő volt készítve. Harminc-harmincöt fős csoportonként szálltunk be a vagonokba. Minden vagonat elláttak ivóvízzel, aztán ugyanaz a bizottság, amelyik előző este elbúcsúztatott, minden egyes vagonat ellenőrzött, és megkérdezte, van-e valakinek kifogása az elhelyezés ellen. Dehogyan volt kifogásunk, csakhogyan már egyszer indulhassunk! A szemle után az állomásfőnök jelt adott a szerelvény indulására, a mozdony hosszasan dudált, a komisszió tagjai a peronon tisztelegtek, s a szerelvény kihúzott a voronyezsi állomásról. 1950 november vége volt.

(...)

Második napon, a délelőtti órákban megérkeztünk Máramarosszigetre. A román hatóságok névsor szerint vettek át, megfürdöttünk, kaptunk fejenként egy inget, egy alsónadrágot, kaptunk egy ebédet, és este szürkületkor egy másik szerelvényre raktak, vagonokba zártak, mint a foglyokat. Saját hazánkban a kommunisták fogságába kerültünk! Meg voltunk lepődve. Mit akarnak velünk? Szabadulás helyett újabb rablás vár ránk? Nagyon elkeseredtünk. Már csak azért is, hogy az őrségünkhöz tartozó román szakaszvezető káromkodva adott hangot felháborodásának, látva, hogy minket, hadifoglyokat, ahelyett hogy szabadon engednének, zárt vagonokban hurcolnak tovább. A kommunistákat szidta.

Éjszaka indult el a szerelvény. Nagyon sötét volt, nem tudtuk megállapítani, hogy merre visznek. Másnap reggel, miután egy ideig vesztegeltünk, egyszer csak nyitják a vagonajtókat, és kitessékkelnek. Hát, uramfia, mit látunk? Ploiești állomásán vagyunk, körülvéve szekustisztekkel. Gyorsan sorakoztattak ötösével, figyelmeztetett egy kapitány, hogy senki ne próbáljon kilépni a sorból, mert lelövik. Se jobbra, se balra tekinteni nem volt szabad, csak egyenesen előre. A menetoszlop elindult. Úgy körül voltunk véve a szeku embereivel, hogy onnan kilépni lehetetlen lett volna. Bekísérték bennünket a Ploiești határában lévő börtönbe. Bezárult mögöttünk a kapu, s oda a szabadság.

Miután elhelyeztek a hálókban, a kapitány sorakozót rendelt el. Közölte, hogy mindenkit ki kell hogy vizsgáljanak, mert a hadifoglyokat már régen hazaszállították. Azt mondta, hogy most demokrácia van, ez nem a régi Románia, legyen az román, magyar vagy más nemzetiségű, mindenkinek egyforma joga van, vagyis ez a közös haza, de mi nem vagyunk elvtársak, mi urak vagyunk.

A Szekuritáté el is kezdte munkáját. Felvették személyi adatainkat, kikérdeztek, hol, milyen alakulatnál szolgáltunk, hol estünk fogságba. Ujjlenyomatot vettek. Az egyik tiszt elkezdett faggatni csendőri munkámról. Elmondtam, hogy én olyan fiatal voltam a Magyar Királyi Csendőrségnél, hogy parancsadási joggal nem rendelkeztem, amit

tettem, azt parancsra tettem. Próbáltam volna a parancsot nem teljesíteni, abban a helyben az étellel fizettem volna. A tiszt bólogatva elfogadta a válaszomat, és soha többet nem faggattak.

Elmondhatom, a kikerdezések alatt nem gorombáskodtak, és nem gúnyolódtak, amit mondtunk, azt lejegyezték, emberségesen viselkedtek, és emberségesen bántak velünk. Az ellátásunk megfelelő volt. Orvosi ellátásban részesültünk, a tüdőbetegeket elkülönítették, és feljavított kosztot kaptak. Egyáltalán nem dolgoztattak. Az udvaron sétáltunk, s ha meguntuk, a hálóban az ágyon heverésztünk.

Ameddig mindenkit leellenőriztek, s az általa megadott lakhely hatóságaitól megérkezett a válasz, hogy az illető személy valóban odavaló-e, vagy nem, eltelt a tél.

1951. április 6-án délután a háló ajtajában megjelent három tiszt, és egy közülük engem szólított jó hangosan. A nevem hallatára annyira meglepődtem, hogy csak a másodszeri felszólításra válaszoltam, hogy jelen vagyok. Gyorsan ott termettek mellettem, körülálltak, és felszólítottak, hogy mindent, ami az enyém, vegyek magamhoz, mert nem jövök ide vissza. Volt egy furnérból készült kézi táskám, szürkére volt festve, s abba bepakoltam a két váltás alsóruhámat. Ez volt összes vagyonom.

A tisztak a körülöttem lévőket eltávolították, elbúcsúzni nem tudtunk, szót váltani sem engedtek senkivel. Kikísértek az udvarra, ott az egyik rendőr ment elől, hogy a bámszodókat távol tartsa tőlem, a másik kettő meg közrefogott, hogy senkihez se szólhassak. A börtön dupla kerítéssel volt körülvéve, és a két kerítés között volt egy irodahelyiség. Az iroda elé kísértek, leültettek, és mondták, hogy várakozzam. Hamarosan még ötöt kísértek ide. Az irodából egy nő szólott ki, hogy egyenként menjünk be. Tűnődünk, vajon hová készítenek, hogy ilyen nagy szigorral hoztak ide minket. Egyikünk sem akart elsőnek bemenni az irodába. Aztán csak bementem elsőnek. Megtudtam, hogy engednek haza. A nő kiállította az úti okmányainkat, a kapitány kiosztotta azokat, fejenként kaptunk egy fél kenyeret, egy darab szalonnát és egy fej hagymát. Miután ez megtörtént, a kapitány hozzávetőleg a következőket mondotta: – Elvtársak! Én sokat magyarázkodni nem szeretek. Maguk ettől a perctől kezdve szabadok. Én röviden maguknak csak annyit mondok, ha azt akarják, hogy ide vissza ne kerüljenek, ami magukkal történt, arról ne beszéljenek, azt felejtsek el, mert ellenkező esetben a szájuk a feneküket megvereti. Ha valaki azt kérdi, honnan jönnek, mondják azt, hogy munkából, ha meg azt, hogy hová mennek, mondják azt, hogy munkába. Ennyi az egész. Ezután a szájukat befogják, és hallgatnak, ha szabadok akarnak lenni. Ezentúl elvtársak vagyunk!

Jött velünk a kapuhoz az egyik rendőr egy nagy rozsdás kulccsal, kinyitotta, s mi mind a hatan egyszerre akartunk kilépni rajta. A kapu között megszorultunk, mint a birák, de mihelyt kiszabadultunk, addig szaladtunk, ameddig a szusz kifogyott belőlünk, s csak azután néztünk vissza, nem jönnek-e utánunk. Kimentünk a ploiești-i állomásra, és az esti vonattal Brassóba mentünk. Onnan másnap, április 7-én reggel a Bereck felé közlekedő vonattal, Isten segedelmével és saját erőből hazaérkeztem Kézdiszentlélekre.

Ráduly Béla: *Törhetetlen hittel*. Egy hadifogoly emlékei. Kézdivásárhely, Ambrózia Kiadó, 2005

Rúgtuk a vagon oldalát és kértük a vizet

Katonaélet az árkászoknál

1922. április 24-én születtem Kézdivásárhelyen. 1943 őszén vonultam be katonának, ide, Kézdivásárhelyre kerültem az árkászokhoz. A mai bíróság melletti épületben katonáskodtam, akkor ott kaszárnya volt. Elvittek tisztos iskolába 1944. január 7-én a Gyimesekbe. Az iskola parancsnoka addig járt, amíg elintézte, hogy az iskolát helyezték át Tölgyesre. Gyimesfelsőlőről gyalog mentünk Tölgyesre teljes felszereléssel a Békás-szoroson keresztül. Ott voltunk április 28-ig. Csúf iskolaparancsnokunk volt, Józsa Lászlónak hívták. Úgy féltünk tőle, mint az ördögtől. Egy kicsi ember volt, de nagyon rossz. Amikor kihallgatást tartott, és valaki egyszer leejtette a földre a tölténytáskáját, az három napi fogdát kapott. Nagyon féltünk tőle. Amikor gyakorlatoztunk, nekifuttatott egy hegyoldalnak, s amikor felértünk volna, elkialtotta magát, hogy üljünk le. Hogy ültünk volna le a meredek lejtőn? Előkapta a pisztolyát és belőtt közénk. Zsidó Gyárfásnak Kézdivásárhelyről éppen a lába közé lőtt. Gyafi elfehéredett félelmében. Felfuttatta a katonákat a Gyírott kő nevű hegyecsúcsra, s amikor felértünk volna, megfújta a kürtöt, hogy menjünk vissza sorakozni. Én az erdőben megvártam, amíg elértek hozzám, és akkor csatlakoztam hozzájuk lefelé. Tölgyesen négy zászlóaljtló voltunk, a 26-osoktól, a 32-esektől, 21-esektől és 24-esektől. A 21-esektől volt egy szakaszvezető, akinek nem tetszett sem az én, sem pedig a Gyafi pofalemeze. Mindig kitalált valamit, hogy bosszantson. Belefektetett a sárba. Amikor felsorakoztunk, megfagyott rajtunk a ruha. Április 28-án búcsú bankettet szervezett nekünk, és sajnálkozott, hogy a május hónapot már nem töltjük együtt, mivel embert akart faragni belőlünk. Egyesek, köztünk én is, felúgtunk, hogy inkább a frontra megyünk, mint magával maradjunk. Aznap visszahoztak Kézdivásárhelyre, ahol elosztottak szerteszéjjel. Mivel a laktanyákban nem volt hely, falukra osztottak el. Én Bereckbe kerültem az árkászokhoz, ahol Ojtozba vittek futóárkokat javítani. A helybeliek hordták az ágat, mi pedig befontuk. Én Sósmezőn feljebb, a Dióskertnél voltam. Habár elsőéves voltam, de mivel tisztosiskolát végeztem, megtettek parancsnoknak. Volt velünk egy zászlós, Sirokinak hívták az illetőt, mocsok, duvadt szemű ember volt, etette velünk a földet. – Edd meg az anyaföldet, kiabálta nekünk. (...)

Egyszer mondta nekem, idefigyeljen Csurulya, elmennek maguk tigrisfolyamra Kászonba. Azt válaszoltam neki, hogy ahová egyszer kell, muszáj menni, mert ez benne van a katonaéletben. Tizennégyen mentünk a Kászonokba. Ott volt a zászlóalj Kászonföld alsó felében. Jelentkeztünk Dobai Gyula századosnál. A szállásunk Fehér Janinál volt, úgy hívták az illetőt. Mondta a százados a szakaszvezetőnek, hogy kell neki egy legény. Engem választott a kapitány. Jó dolgom volt mellette. Kászonból, amikor letelt a gyakorlati időszak, visszajöttünk Ojtozba. Volt egy üres lakás, ahol megszáll-

tunk. Éjszaka arra ébredtünk, hogy Herjaból lőnek minket. Szerencsére nem találtak el. Másnap este összepakoltunk, és kijöttünk a Mogyorós-tetőre, ahol sátrakban töltöttük az éjszakát. Másnap mozgott a föld alattunk, olyan lövöldözés volt mindkét oldalról. Visszavittek a Kászonokba, de ott már szét volt verve minden. A szekerek az úton mentek, mi Polyánon keresztül rövidítettünk, gyalogosan mentünk át a hegyeken. Jakabfalvára éjszaka érkeztem meg, engem kerékpárral előre küldtek. Taszítottam magam mellett a rossz biciklit. Felküldtek a Szalutáriszra, mivel az oroszok bekerítették a zászlóalját. Elindultunk. A borvíznél én lehangorodtam a fenyők alá és elaludtam. Arra ébredtem meg, hogy süt a nap. Mi lesz velem, ha eltévedek? – kérdeztem magamban. Szerencsére utolértem a századomat. Hivatott a százados, és azzal bízott meg, hogy az én parancsnokságom alatt kísérek le a Katrosába tizennégy málháslovat, két szekeret, és menjen velem a hírvívő, a felderítő tizedes, ahol megvárjuk őket, amíg ők harcolnak. Lejöttünk a Katrosába, ahol megálltunk pihenni. Egyszer kiadták a parancsot, hogy indulás lefelé. Én nem akartam elindulni, én más parancsot kaptam. Jöttek a GH-s tisztek, és mondták, hogy induljunk. Feltettük a málhát a szekerre és elindultunk. Egy orosz katona kezdett lőni minket, vele volt még két jakabfalvi ember. Viszonoztuk mi is a lövéseket. Az orosz elszaladt a patakon keresztül és elmenekült. A két jakabfalvinak elege volt, jól megverték őket, hogy átálltak az oroszok oldalára. Megérkeztünk a szülőfalumhoz. A kertek végénél hazaszaladtam. Meglátott két szomszéd gyermek, hogy hazamentem. Mindenkinek újságolták, hogy láttak engem a puskával. Lefeküdtem a csűrben, mert nem volt otthon senki. Közben anyám hazajött. Keveset maradtam, elindultam vissza a csapatomhoz, de nem mentem vissza, hanem a nagynénémnél a sarjába belefeküdtem. Egy hétig voltam otthon. Molnár Imre volt akkor Kézdiszárzapatakon a pap. Az a hír járta, hogy az oroszokat visszaszorították, harapófogóban vannak. Ilyen hírek hallatán úgy döntöttem, hogy visszamegyek a csapatomhoz, mert ha nem, végem lesz. A Katrosába mentem vissza és jelentkeztem a századosomnál. Elhajtott. Otthonról édesanyám felpakolt étellel. Odamentem az asztalokhoz és kivettem minden ételt, amit a bajtársaim hamar eltüntettek. A százados ott üldögélt egy fa tövében. Ismét hívott és mondta: Csurulya, nem gondol rám, két napja semmit sem ettem. Százados úr hajtott el, ezek pedig mindent megettek – válaszoltam neki. Fel kellett mennünk az erődön feljebb a hegyre, mert az oroszok lőtték az erődbelieket. El kellett hajtani őket. Négy nap múlva mondtam a századosnak, hogy a fele századot vissza kellene venni, hogy valamit szunyodjanak a futóárokban. Ki kell állítani melléjük négy vagy öt őrt – javasoltam. Én is öt őrt álltam. Volt egy oroszfalvi, Benke Jenő, ő is velem állt őrt még két másik katonával. Jenő nem hagyott békémet, hogy menjünk és nézzünk körül a környéken. Hiába mondtam neki, hogy ne menjünk, meggyőzött, s így a bokrok között egyszer csak a muszkák bekerítették. Voltak vagy ötvenen. 1944. szeptember elejét mutatott a naptár.

Oroszok fogságában

Amikor Jenő odakapott a pisztolytokjához, a muszkák géppisztollyal szíven lőtték. Hármunkat a muszkák elfogtak, és Jakabfalván keresztül a Fehérkő-borvízig vittek, ahol egy pincébe zártak be. Ott voltunk szinte két hétig, amíg meg nem telt a pince némettel és magyarral. A pincében lefeküdni sem lehetett, olyan sár volt. Ételt három naponta adtak

egyszer. Volt egy orosz katona, kirgíz lehetett, olyan kutyaszeme volt, annak annyira megtetszettem, hogy minden nap, amíg őrt állt, kihívott a pincéből. Az Aklóson és az Úz-völgyén keresztül kísérték bennünket. Eleget mondtam a kirgíznek, hogy engedjen el, még éjszaka is annyira vigyázott rám, hogy nem lehetett elszökni. Voltunk vagy százan. Aknavásárra vittek. Azelőtt ott német kórház volt, amit az oroszok lágerré alakítottak át. Ott eleget próbálkoztam bekerülni az egészségügyiekhez, de nem volt üres hely, nem tudtam ott maradni. Mondta nekem egy cigány, hogy valahogy menjünk ki az utcára és vegyüljünk a cigányok közé. Kimentünk a lágerből, gond nélkül kijutotunk, de az ott lakók nem akartak civil ruhát adni. Másnap reggelig egy kertben voltunk, és visszamentünk a lágerbe. Nem mertünk megszökni. Aznap vittek Bákóba. Ott már ezernél is többen voltunk hadifoglyok. Elvették a lábbelimet, jó bakancsom volt. Hogy ne legyek mezítláb, a szemétben kerestem magamnak egy rossz orosz csizmát. Dróttal felkötöttem a lábamra és úgy menegettem. Akiknek nem volt semmi a lábukon, azok nem tudtak tovább menni és ezért ott, az út szélén meglőtték őket. Romanba vittek a nagykaszárnnyába. Nem volt ivóvíz a kaszárnnyában, hordókban hordták a vizet. Együtt voltam egy szentlélekivel, Miklós Ágostonnal, aki később Kézdivásárhelyen milicista lett, aki bellér ember volt, ő szerezte be az ételmet számunkra a civilektől. Főztünk magunknak. Egyszer elindultunk Ágostonnal azzal a céllal, hogy megszökünk. A kukoricásban több meglőtt foglyot láttunk. Egy éjszaka kint maradtunk a kukoricásban, de nem mertünk megszökni, hanem másnap a vízhordókkal visszamentünk a lágerbe. Megbeszéltük, hogy két nap múlva ismét megpróbálunk megszökni. Igen ám, de erre már nem kerülhetett sor, mert felsorakoztattak és bevagoníroztak. Hat hétig vittek. Nagyon megtetvesedtünk. Egy hétig vizet sem adtak. Minden nap apró, sós halat kaptunk kásával, s az nagyon sós volt. Szomjasak voltunk a sok sós haltól. Rúgtuk a vagon oldalát és kértük a vizet, de nem adtak. – *Vodu, vodu, vodu nádá!* – kiabáltuk oroszul, de fel sem vették. Egyszerre nem lehetett lefeküdni, ülve, térdelve töltöttük a napot. Negyvenöten voltunk egy kisebb vagonban. Öt cigány is volt velünk. Ők és egy magyar Moszkva közelében megszöktek. Az örök nem vették észre őket. Amikor hazajöttem, itthon találkoztam az egyik cigánnyal. Elfogták őket, de szerencséjük volt, mert Moszkvában maradhattak. Élve kerültek haza. Minket az Északi-tenger partjára, Arhangelszkbe vittek.

Négy év Arhangelszkben és Dombaszban

Negyven kilósan érkeztünk meg a lágerbe. 1944 karácsonyán az ételmezési brigádhoz osztottak be. Egy hetven kilogrammos liszteszsákot hatan cipeltünk, annyira le voltunk gyengülve. Daczó Jánossal voltam egy helyen, ő szárazpataki volt. A vérhas és a nagy hideg miatt nagyon sokan meghaltak. Egy csernátonival bevittük Jánost a gyengélkedőbe, mert ő is vérhast kapott. Többet nem hallottunk róla a következő év májusáig. 1945. április elsején a románokat hazaengedték. Voltak vagy háromszázan. Egyszer látok egy magas embert a sor végén. János volt az illető. Élt. A foglyokból őrt csináltak. Vékásoknak hívták őket. Daczó oda került, így nem kellett dolgoznia. Az NKVS-ek rendszeresen „meggyóntattak”. Hamar megtanultam oroszul. Minden harmadik hónapban adtak egy-egy levelezőlapot, amire lehetett pár sort írni. Csak jót lehetett írni, meg volt mondva, hogy mit lehet írni. Megcenzúrázták a lapokat. 1947. őszén az a parancs érke-

zett, hogy kétezer embert a dombaszi szénbányába kell vinni. Egy székelyudvarhelyivel, Miklós nevűvel elhatároztuk, hogy mi is jelentkezünk, mivel Alhangelszkbén nagyon hideg volt, általában 45 fokos hideget mértek. Nyáron a nap alig sütött, a tél augusztus közepétől májusig is eltartott. A nyár alig két hónapig tartott. Arhangelszkből tíz vagy tizenkét napig utaztunk Dombaszig. Dombaszba nem a bányába kerültem, hanem brigádosnak az építészethez. Házakat építettünk, illetve javítottunk. Norma szerint kaptuk az ételt. A mesterrel minden nap összevesztem, mivel csak az ácsoknak írt be 110 százalékot, a többieknek csupán 50–70 százalék közötti normát írt be. Vettem egy ceruzát és egy vasból kivert kést és kijavítottam százon felülre a teljesítményünket. Miklós a bányába került. Hívott engem is a szénbányába, mondta, hogy még fizetést is adnak. Jelentkeztem a bányába, de nem akartak elengedni. Elmentem az orosz lágerparancsnokhoz, s mondtam neki, hogy hová szeretnék kerülni. Egy évig dolgoztam a bányában. Három váltásban nyolc-nyolc órát dolgoztunk. Szép pénzt kerestem, nyolcszáz rubelt is kaptam. Olyan is volt, aki 1200 rubelt is megkeresett. Az oroszoknak kevesebbet adtak, legtöbbször 380 rubelt kaptak. Az orosz mestert Alexejnek hívták. Ő nekem Szását mondott, nem tudták kimondani a Ferencet. Kintin volt a láger udvarán, ahol el lehetett költeni a pénzt, kenyeret és szalámit vásároltunk magunknak. A lágerben tilos volt a szeszital-fogyasztás. Mi italt vásároltunk, magunknak és este ittunk és énekeltünk. Egyszer elfogyott a pálinkánk. Kellett volna még egy kevés pálinka. Megegyeztünk az orosz századossal, hogy ő is kap belőle, ha elintézi, hogy kimehessünk a városba italt venni. A kapunál ő veszekedett a kapussal, mi addig kimentünk a városba. Visszafelé jövet ismét veszekedett egyet az őrral. Visszalopakodtunk és neki is adtunk az italból. Utolsó napig dolgoztunk, tudtuk, hogy másnap indulunk haza. Volt velem egy gelencei és egy kovásznai suszter. Csináltak nekem akkor éjszaka egy pár bőrcsizmát. Jó volt, mert valami rossz cipőbe kellett volna hazajöjjek. Krasznalucs városban szálltunk vonatra. 1948. október 16-án engedtek szabadon. Priccseket szereltek a vagonokba. A városba is ki lehetett menni szabadon. Az utazás hazafelé már rövidebb volt, két hétig sem tartott. Jászvásárnál léptük át a román határt. Ott is ki lehetett menni a városba körülnézni. Fok-sányba vittek. Ott fertőtlenítettek, megfürödhettünk. Hívtak a bajtársaim, hogy menjek velük Magyarországra, de én nem is akartam erről hallani, mikor itthon két idős szülőm élt. Alig vártam, hogy megláthassam őket. Brassóból Sepsiszentgyörgyig jöttünk egy másik vonattal, majd Kézdiszentlélekig a berecki vonattal jöttem, onnan pedig gyalog indultam haza. Az állomáson várt a testvérem. Nagy volt az öröm itthon. Négy évig és egy hónapig voltam szovjet fogságban. 1948. október 28-án értem haza.

In. Iochom István: *Élet a csipkésdrót mögött*. Felső-háromszéki volt hadifoglyok visszaemlékezései a szovjet lágerekről. Kézdivásárhely, 2007. 67–74.

A kokorevkai lágerben

Rádiósként kezdte a bakaéletet

1919. július 19-én születtem Kézdiszentléleken. Itt jártam ki a négy elemi osztályt, majd a négy gimnáziumi osztályt Kézdivásárhelyen folytattam. Amíg el nem vittek katonának, gazdálkodással foglalkoztam. 1940-ben rukkoltam be a magyar hadseregbe Gyergyószentmiklóson a 9-es határvadász dandárhíradó századhoz. Mint rádiós kezdtem a bakaéletet. Három évig voltam mint tényleges katona, mivel a műszakiaknál három év volt a szolgálati idő. 1942-ben szereltem le, és Budapestre kerültem a pénzügyi altiszti iskolába. Hat hónapig voltam ott, majd kihelyeztek Kőbányára, ahol a sörgyárnál dolgoztam. Ott kaptam kézbe a sas-behívót, hogy negyvennyolc órán belül jelentkezsem a csapattestemnél. Jelentkeztem Gyergyószentmiklóson és azt a parancsot kaptam, hogy áthelyeztek Besztercére a 33-as határvadász századhoz. Itt már rajparancsnok, csapatvezető voltam. Onnan kerültem a frontra. Oláhszentgyörgynél vettem részt először a harcokban. Onnan visszafelé vonultunk állandóan Bukovina felé, áthaladtunk az egyik csángó falun, ha jól emlékszem, Józseffalván keresztül. A Tiszán át Magyarországra kerültünk. Nekünk azt mondták a tisztjeink, hogy harcvonal rövidítést csinálunk, ameddig csak vonultunk vissza, mindig ezt hallottuk.

Fogságban

1945-ben az osztrákokhoz kerültünk, ahol május 9-én Graz mellett Abstal községben estem fogságba. Azt hazudták nekünk, hogy ne széledjünk szét, mert hamarosan megkapjuk a menetlevelet, és mindenki hazamegy a saját országába. Nekünk az elosztó központ Bukarest lesz – mondták. Közbe lágerbe tettek vagy három napig, majd áthoztak Magyarországra. Pápán vagonírozta be, és hozta át Romániába, Râmnicu Săratra, ahol ismét osztályozáson estünk át. A gyengéket és betegeket kiválogatták, a többiek velem együtt ismét vagonokba kerültek. Oroszországba vittek, Brjansk tartományba, a falut úgy hívták, hogy Kokorevka. Oda lágerozta be vagy négyszázunkat. Tíz napig tartott az utazásunk. A vagonokból nem engedtek kiszállni, de menet közben voltak helyek, ahol megállt a szerelvény, s akkor kinyitották a lelakolt ajtókat és szellőztettek. Nem lehetett megszökni, mivel az őrök nagyon vigyáztak ránk. Ételt keveset adtak, szárított kenyerek és árpakását ettünk. Vízet egy vederral adtak naponta negyvennégy személynek.

A kokorevkai lágerben

Kézdiszentlélekről még egy cimborám volt, Pászka Imre, de ő már nem él. Kézdivásárhelyről, Sepsiszentgyörgyről is voltak velem a lágerben, de sorra elmentek a túlvilágra, már csak én élek a kokorevkai volt foglyok közül. Munkacsoportokra osztottak be, én az építőkhöz, ácsmunkára kerültem, mások erdei munkára, a fakitermeléshez, mások a terheléshez vagy a fűrésztelepre kerültek. A lágerben a foglyul ejtett németeket felakasztották, az akasztófákat én is láttam. A magyar hadifoglyokon kívül más nemzetiségűek is voltak velünk a szovjet fogságban. A kokorevkai lágerben négyszázan voltunk, amikor én is odakerültem, és legalább százan haltak meg a négyszázból. Éjszakánként két-három társam hunyt el. Volt velünk egy magyarországi orvos, aki nagyon sajnálta a fogolytársait, mindig hullt a könnye és mondta, hogy tudna a szerencsétleneken segíteni, ha volna gyógyszere. Bajtársaim zöme végelgyengülésben halt meg. Amikor az orvos reggel jelentette a lágerparancsnoknak, hogy az éjszaka folyamán ennyi és ennyi fogoly halt meg, az orosz azt mondta neki, hogy legalább tíz kellett volna meghaljon és nem csak egy-kettő. Így szerettek minket az oroszok a lágerben. Nekem a foglalkozásom a civil életben nem az ácsság volt, itthon mezei munkát végeztem. A lágerben nem akart senki az ácsokhoz menni. Le volt égve majdnem az egész tartomány, házakat kellett építeni. Kijelöltek egy utcasort, ahová apró, 5x10-es faházakat kellett építeni. Azért sem jelentkeztek az emberek, mert attól féltek, hogy ha felszámolják a lágert, az ácsokat nem fogják elengedni. Volt egy sárfalvi cipész is velem, Ferencz Albert, aki építésmérnöknek adta ki magát. Az oroszok azt mondták, hogy bizonyítsa be, hogy mérnök. Nála volt egy képeslap a kantai gimnáziumról, amit elővett és megmutatta, hogy ő építette három esztendő alatt. Kérdezték tőle, hogy a gimnázium építésénél még volt-e vele valaki. A „mérnök úr” azt mondta az oroszoknak, hogy én az ő keze alatt tanultam meg az ácsságot. Így lett belőlem ács egyik napról a másikra. Kettőnkre maradt az építőcsoport összeállítása. A „mérnök úr” írni sem tudott, nemhogy építkezni. Én írtam, amit kellett. Szerencsénkre a gyergyóiak valódi szakemberek voltak, akik értették az ácsmunkát. Orosz részről is volt egy munkavezető, de az építkezéshez ő is csak annyit értett, mint én és a „mérnök úr”. Hogy a gyergyóiaknak ne tűnjön fel, hogy én nem értek az ácsmunkához, mindig megkérdeztem őket, hogy képzelték el a kivitelezést, amihez azt mondtam, én is pontosan így képzeltem el. A négy év alatt nagyon sok házat építettünk, szám szerint már nem is tudom hányat, de nagyon sokat felhúztunk. Kezdtem oroszul megtanulni, ezért kilépőt is kaptam, kimehettem a falucskába. Az anyagot, deszkát, lécet és ami még kellett, én igényeltem a néptanáctól. Az oroszoknak nagyon tetszett a munkánk, meg voltak elégedve velünk. Le is filmeztek munka közben.

Kutyahúst ebédeltek

A lágerben gyenge volt az étel, igaz, naponta hatvan deka kenyeret adtak fejenként, de az sárkenyér volt, amit tepsiben sütöttek, de duvadt széjjel, nem lehetett szeletelni. Reggelire köleslevest, köleskásalevest adtak, délbe valami pityókalevest kaptunk, este sokszor azt kaptuk, ami az ebédől megmaradt. Hoztak a lágerbe egy vagon megnyízt kutyát. Nem volt fejük, farkuk, és a lábuk is le volt vágva. Nekünk azt mondták, hogy juhok, de mi megismertük a kutyákat. Ládákban, jég között voltak lefagyasztva. Nyár volt, júliusban meleg volt, folyt ki a levük a ládából. A kutyahús megérkezéséig tíz deka volt a fejadag, amit azután felemeltek tizenöt dekára, mert a kutyák kezdtek bűdösödni, és ezért meg kellett enni sürgősen a kutyahúst. Nem volt mit tenni, megettük a kutyákat, hiába mondtuk, hogy mi eddig ilyesmit nem ettünk, azt mondta a lágerparancsnok, hogy az olaszok a macskát és a csigát is megeszik, mi se válogassunk. Egy hónap alatt megettük a vagon kutyát. Azután halat hoztak, apró, öt-tíz centiseket, amiket belestől ettünk meg. Deszkabarakkokban éltünk 1947-ig, amikor fenyőörnkökből házakat építettek velünk. Naponta nyolc órát dolgoztunk. Az ébresztő reggel hat órakor volt. Én a tíz beosztottammal a lágeren kívül dolgoztam és ezért ebédelni nem minden nap mentünk vissza a lágerbe, ezért savanyított káposztát kaptunk kenyérral. Akkor már csoportparancsnok voltam. Az én csoportomban főleg gyergyóiak – szárhegyiek, alfalusiak – voltak. Az örökkel nem volt baj, összeismerkedtünk velük, és oroszul is megtanultunk tőlük. Az őrségben orosz nők is voltak, akik kegyetlenebbek voltak a férfiaknál, szöktettek, zavartak egész nap ide-oda. Minden csoport mellett volt egy-két orosz ór. Tetű az sok volt, tetűvel tele voltunk. Fertőtlenítettek is a hadifogságom harmadik évében, de addig szörnyű volt. A ruhánkat vasárnaponként be kellett akasztani egy helyiségbe, ahol meggőzölték, de az összes tetű nem dőglött meg, maradt a ruhánkban is bőven. Ahogy tudtuk megpróbáltuk kiirtani, de nagyon sok volt. Főleg a civilek töltöttek meg minket rendszeresen tetvekkel. Mindig azt hallottuk, hogy hamarosan megyünk haza. Aki nem volt lágerben, nem élte meg azt, el sem hiszi, mi mindenent mentünk keresztül.

Élmények a fogságból

A lágerben lopni nagyon jól megtanultunk. Az igazság az, hogy amit megfoghattunk, azt eltulajdonítottuk. Egy hónapra mosakodásra húsz deka szappant kaptunk fejenként. Milyen a székely találékonyság? A kapott szappanból mi csináltunk egy még nagyobb szappant, a cserép alá való lécekből kivágtunk egy-egy öt centiméteres darabot, a szappant feloldottuk egy konzerves dobozba, majd felkentük a lécre, s így lett belőle egy tíz-tizenkét dekás szappandarab, amit eladtunk a civileknek. Ők nem kaptak szappant. Egyszer lehetett őket becsapni, mert, amikor mosni kezdtek, a kezükben maradt a lécdarab. 1947-ben, egy őszi, októberi vasárnap elküldtek a szomszéd kolhozba káposztáért. Öten mentünk káposztáért, plusz a láger sofőrje, aki német volt ugyan, de tökéletesen beszélt magyarul. Mentünk kb. huszonöt-harminc kilométert a kolhozhoz. Amint mentünk keresztül az egyik kis falucskán, megálltunk egy épület előtt, a sofőr azt mondta nekünk, hogy oda menjünk be. Imaház volt. A falu lakói egy-egy kis székecskét vittek magukkal, és élelmet is vittek az imaházba. Mondta, hogy figyeljük őt, és nehogy elkacagjunk

magunkat. Bementünk a deszkabarakkba, ahol egy orosz asszony imádkozott egy Mária-szobor előtt. Előtte egy gyertya égett. Voltak vagy tízen, mind idősek és imádkoztak. Német köpenyben voltunk, azt kaptunk a lágerben. Keresztet vetettünk, térgyet hajtottunk és néztük a sarokban a sok finom ennivalót a kosarakban. Azt vittek, ami nekik is volt. Szerencsétlenek voltak ők is. Amikor az imának vége volt, közös ebéden fogyasztották el az otthonról hozott ételt. Amikor vége lett a ceremóniának, azt kérdezték tőlünk, hogy milyen vallásúak vagyunk. Mondtuk nekik, hogy római katolikusok vagyunk. Az egyik asszony arra kért, hogy énekeljünk nekik egy szent éneket. A sofőr azt mondta nekünk, hogy ő iskolába kicsit járt, s mást nem tud énekelni, csak a *Jégvirágos hideg tél volt* címűre emlékszik, azt kellene elénekelni. Az oroszoknak annyira tetszet az énekünk, hogy még egyszer el kellett énekelnünk. Elővették az ennivalót és együtt ettünk velük. Mi mindent eltakarítottunk, mivel nagyon éhesek voltunk. Megköszöntük és elbúcsúztunk tőlük. Azt kérdezték, hogy legközelebb mikor megyünk még hozzájuk. Mondtuk, hogy a jövő vasárnap ismét eljövünk. Megraktuk a kocsit káposztával, és visszamentünk a lágerbe. Megegyeztünk abban, hogy senkinek nem fog eljánni a szája arról, ami az imaházban történt. Igen ám, de a láger politikai tisztje megtudta a történeteket. Rosszféle volt, mindenért a fogdába küldött. A sofőr kikotyogta az öröknek a történeteket, hogy csaptuk be az oroszokat az énekünkkel. Janda, a politikai tiszt megtudta az esetet. Minden este hat órakor névsorolvasást tartottak. Minket kiszólitottak a sorból a többiek elé. Engem a fogság ideje alatt Viktornak szólítottak, a Vince nevet nem ismerték. Hallom, hogy szólitának a káposztás társaimmal együtt. A tolmács fordított. A politikai tiszt azt mondta, hogy mi hülyének néztük az oroszokat, hogy össze-vissza énekelünk nekik. Akkor éjjel sofőröstől a fogdában háltunk.

Még volt egy másik élményem is, amit azóta sem fejejtettem el. Egy erdészházat építettünk az erdő szélén. Egyszer érkezik egy alak, és kérdezi, hogy ki a csoportvezető. Előálltam. Mondja nekem oroszul, hogy arról lenne szó, hogy fáj a foga a *parosjonokjának*. Az utolsó szót nem értette egyikünk sem, azt gondoltuk, hogy a feleségét hívják úgy, és neki kell kihúzni a fogát. Kérdezte, hogy van-e fogorvos közöttünk. Egy kolozsvári postás jelentkezett, hogy ő ért a foghúzáshoz. Megkérdeztük az orosztól, hogy mit fizet a foghúzásért. Egy fél kenyeret ígért, mi egy egészet kértünk. Két kilós volt egy egész kenyér. Végül is megegyeztünk és vele mentünk. Kérdeztek tőle, hogy van-e neki harapófogója. Mondta, hogy van. Ahogy mentünk, egyezkedtünk, hogy legyen a foghúzás. Megegyeztünk abban, hogy egyikünk megfogja a fejét, amíg a fogorvossá előléptetett postás kihúzza a fehérség fogát. Amikor mondtuk az orosz nőnek, hogy üljön le és nyissa ki nagyra a száját, akkor derült ki, hogy nem róla, hanem a malacról van szó, annak fáj a foga, és annak mondják oroszul, hogy parosjonok. A malacnak farkasfoga volt mindkét oldalon. Mindkét farkasfogát kihúzta fogóval, visitott is a malac kegyetlenül. Azt mondtuk az oroszoknak, hogy két-három napig csak savanyútejet adjon a malacnak enni. Megkaptuk a kenyeret, és visszamentünk a munkahelyünkre. A malac a két napot sem érte meg, megdöglött. Mi közben a kenyeret megettük. Egyszer csak érkezik a pasas a kezében egy méteresnyi léccel. Mérgező volt nagyon, mondta, hogy megdöglött a malaca. Szidott kegyetlenül a malac miatt. Mondtuk neki, hogy vegyen egy másik malacot. Addig mondtunk neki, hogy nagy mérgezően elment.

Minden szombaton táncösszejöveteleket tartottak az egyik nagyobb barakkban. Este felé nekünk ott össze kellett gyűlnünk. Fúvószenekar is volt, rengeteg hangszert vittek ki a németektől. A tánc kötelező volt, aki nem táncolt, azt megtáncoltatták. Olyan éhesek voltunk, hogy alig álltunk a lábunkon, nem fogott a tánc. Az orosz megfogott és kellett vele táncolni, míg ki nem dőltünk. Ilyen menetek is voltak a lágerben.

A szabadulás

1948. november 7-én engedtek el, amikor Sztálin parancsára felszámolták a lágerünket, mivel teljesítettük a kiszabott normát. 1945. május 9-től voltam hadifogoly, ami kereken 1278 napot jelent. Minket elengedtek, de volt közöttünk pár egykori magyar csendőr, akiket még ott tartottak. A lágerből a százhusz kg-os kemény emberek a fele súllyal mentek haza. Foksányig hoztak vagonokban, ahol még tíz napot töltöttünk, amíg egy másik lágerből is megérkeztek a volt hadifoglyok. Engem kapusnak tettek egy román őr mellé. Menetlevelet adtak, s vonattal jöttem haza. A négy évre fejenként száz-száz lejt kaptunk. Hazakerülésem után a „mérnök úr” a Luka László pénzügyminiszter által épített Brassót Bereckkel összekötő műút építési munkálataihoz hívott, ahol ő munkavezető volt a nyújtódi szakaszon. Oroszországban építési oklevelet kapott. Nem mentem. Én itthon maradtam gazdálkodni...

In. Iochom István: *Élet a csipkésdrót mögött*. Felső-háromszéki volt hadifoglyok visszaemlékezései a szovjet lágerekről. Kézdivásárhely, 2007. 143–150.

KÉZDISZENTLÉLEK NAPJAINK KÖZÍRÁSÁBAN

KISGYÖRGY ZOLTÁN

Cserbotosok unokái Kézdiszárzapatokon

Megkövetjük azt, aki rosszallja, ha a faluközösségre használjuk a Kászon vize mentén amúgy jól ismert jelzöt. A nagyapák-dédapák még dicsőséggént könyvelték el, hisz köztudott, hogy a Torjai-hegység lábánál elterülő falu lakóinak évszázadokon át az erdőki-termelés volt az egyik foglalatossága. Cserefa bottal hasogatni a gömbfát férfias munka. S aki azt hiszi, hogy Felső-Háromszék e falujában megállott az élet, téved. Ráhangolta magát a szárazpataki ember is a jelen koordinátáira, nagyon változatosan zajlanak a hétköznapijai.

Ki aratja le a gabonát?

Beérett már a kalászosok egy része, aratni lehetne. De nem tudnak, mert senkinek sincs kombájnya. Mind mondják, Szárzapatok mindig a legutolsó szokott lenni a Kézdiszentlélekhez tartozó falvak közül.

– Először az enyém, másodszor is az enyém, s csak harmadszor kerülhetünk sorra mi. Nem küldhet nekünk ide olyan arató-cséplőt a szentléleki polgármester, amely oda szerződött vagy oda ígérkezett. S ha meg is kezdődik az aratás, a sorban állás is megkezdődik: kiét vágja le hamarabb. Érthető a versengés: mindenki attól fél, hogy kárba vész a gabonája, még amíg lábán áll a mezőn.

A kombájnosok félnek is egy keveset a szárazpataki határtól. Többecske itt a keskeny földcsík, felhagyták az évek alatt a felső határt, a földek zsúfolva az alsó részen található. Nincs olyan keskeny gabonacsík, amelyet ne lehetne géppel levágni.

Beígérkezett egy altízi kombájnos, de nem tartotta be ígését.

– Milyen egyébként a szárazpataki határ?

– Eléggé szépek a pityókák – mondták. Idén jóval kevesebbet ültettek, mert sok helyütt a pincében elrothadt az ültetni való. Helyette majdnem minden határban tavaszárpát kellett vetni. Rozsot itt nem termelnek. De nagy kárt tesznek a termésben a vadak. A szarvas nap mint nap kirágja a földből a répát. Kukoricát itt csak a kertekben lehet termelni. Még a drótkerten is át akarnak törni a vaddisznók. Pusztít itt mindenfajta vad – panaszkodtak a kapuban álló emberek. Az alsó határban, lenn, a Kászon vizén túl nem kellett jönnie a vadnak, megtették ott a magukét a polyáni esztenák mellett garázdálkodó házi disznók, megmocskolták a termést. Reklamálhat a gazda, mehet, ahova akar, mert nagyon kevés a remény, hogy kárpótolják veszteségét.

– Az államnak is törődnie kellene, hogy intézményesen, szervezeten védje a termést. A magántermelő értéke országos érték – vélik a szárazpataki gazdák.

(...)

A szárazpataki ember nagyon ragaszkodik minden állathoz. A falunak két fejőstehén-csordája van. Meddőcsordájuk – amely Kővárral közös – fenn van a Nagymély patak völgyfejében, a Baramáté nevű helyen. Juhesztena három van fenn, a Konyik nevű lege-lőn. Messzebb vannak a falutól, ezért nem tudnak nagy kárt tenni a határban. A száraz-patakiak nem alakítottak szarvasmarhatartó egyesületet. Félnek már minden közöstől. A Covalact Rt.-nek adják tejüket, de elfogyott már a türelmük az állami támogatást várni-kérni-lesni. Márciustól csend van, nem adják...

Két gazda szolgálja

Opra András Szárazpatak egyetlen képviselője a szentléleki tanácsban, és a helybeli római katolikus egyház gondnoka. Arra kértük a képviselőt, foglalja össze a falu köz-ügyeire vonatkozó eseményeket.

– Idén én nem panaszkodhatom, kaptunk jócskán pénzt is, segítséget is a szentléleki polgármesteri hivataltól. Mindenki, Szász Szilveszter polgármester úr is mellénk állt bajainkban. Több mint negyvenmillió lejt osztottak le a költségvetésből. Abból javítatjuk a kultúrotthon épületét. Van éppen elég baj vele: vakolás, tető, bádogosmunka, ajtók-ablakok kicserélése és egyebek. A szociális segélyben részesülő kilenc személy is itt dolgozik. Közmunkára mindig szükség van. Sok lelkes fiatal feliratkozott a tavasszal, ha aprómunkásra lesz szükségem, csak szóljak, és jönnek. Nekem is, a falunak is az az óhaja, hogy az augusztus 24-i búcsúra kész legyen a terem. Szent Bertalan napja a falu legnagyobb nyári ünnepe.

Három hidat is kellett építeni a faluban – tudtuk meg. Egyiket Felszegben, másikat a központi részen. Alszegben a negyediken, a Zsilipárkon épp most dolgoznak. A polgár-mester már küldött is erre a célra négy betonelemet.

Mint 1968 előtt

A falu másik gondja az „egyesülés” Szárazpatak és Kézdikővár közösen akar az önál-lósulás útjára lépni, vissza akar térni a megyésítés előtti állapotokra, amikor a két tele-pülésnek közös adminisztrációja volt. A képviselő elmondta, hogy a megyénél is ismerik óhajukat, és folyamatban van már a papírformaságok elkészítése is. A szentléleki tanács is támogatja, a község lakói népszavazáson nyilvánítják ki véleményüket erről.

– A lélekszám és a gazdasági erő is megfelelne az igényeknek – folytatta a képviselő. – Csak nálunk van két pékség, két malom, több kft., van vagy húsz traktor és egy holland asztalosműhely. Kővárnak is van jó gazdasági ereje. Mi még voltunk együtt 1968 előtt. A két egyháznak hét esztendeje közös papja van: Drócsa László. Nagyon korrekt ember, és nagyon szeretik mindkét faluban.

Gondnoki minőségében mondta el Opra András, hogy mind a templom, mind a papi lakás állapota megfelelő. Utóbbit tavaly tatarozták, 17,2 hektár egyházi erdőt vissza is mértek. Olyan vegyes erdő, van benne bükk is, fenyő is. Bélyegeztek belőle 30

köbméter fát, kivágása és értékesítése igen sürgető, mert hatmillió lejjel adósa az egyház az erdészetnek.

Ha már az erdőről esik szó, el kell mondanunk, hogy a faluban olyan társulást készülnek alakítani, amely felvállalná a közösség mindenféle erdővagyonának gondozását, hivatalos dolgainak intézését. Neve Cserbot lenne. Jól gondolkoznak a szárazpatakiak, hisz van ott 256 hektár közbirtokossági erdő, 371 hektár magánerdő, 86 hektár legelő.

Szárazpatakon nem állott meg az idő

– Nagyon szép ifjúsága van a falunak, csodákat lehetne művelni velük, ha kerülne, aki élükre állna – nyilatkozta Csurulya Ferenc megbízott kultúrigazgató. – Én teljesen jószántamból, önként vállaltam el a falusfelek kérésére ezt a megbízatást. Megtiszteltetés számomra segíteni-irányítani a falu magyar közművelődési életét. Az az igazság, hogy szeretem ezt a munkát, és ennek előtte még vőfélyeskedtem is. Kiváló munkatársnak bizonyult Bartók Etelka nyugalmazott pedagógus. Az év elején, tavasszal közösen rendeztünk kosarasbált, táncmultságokat. A tanítónő táncot is tanított be a fiataloknak. Nagyon drukkolunk, hogy a búcsúra valahogy elkészülhessen a terem, mert akkor újra kitesz magáért a szárazpataki ifjúság. Meg kell jegyezni, hogy egyelőre a javítási munkálatok elég lassan folynak. Vannak távlati elképzeléseink is. Mi is szeretnénk már falunapot szervezni, hogy itt láthassuk a templomban és a kultúrházban azokat a szárazpatakiakat, akiknek a bölcsőjét itt ringatták, de a sors más vidékre sodorta őket. Hiszem, hogy a mindennapi nehéz munka mellett lesz ezután is kultúrélet ebben a faluban... Nehogy valaki azt higgye, hogy Szárazpatakon megállott az idő...

Mi van az utánpótlással?

Márton Erzsébettel, Szárazpatak óvó nénijével beszélgettünk, aki még két esztendeig készíti kicsinyeit a helybeli Opra Benedek-iskola első osztályába. Ki más, ha nem ő a leghivatottabb arra, hogy az utánpótlásról szóljon?

– Öt első osztályba induló gyermekem van, és két magyar anyanyelvű cigánygyerek. Sok rendes, okos és tehetséges cigánygyerekem van. Nincs és nem is lesz baj itt nálunk az utánpótlással. Tizenhét gyermekem marad az óvodában, de jön még cigánygyerek is, úgyhogy leszünk vagy huszonöten!

Bekopogtattunk volna az iskolába is, de oda most beköltözött a csend. Bíró Levente igazgatót sem tudtuk megkérdezni őszi gondjaikról. Összefutottunk azonban az iskola két régebbi tanulójával, egykori interjúalanyunkkal, Kovács Károllyal és testvérével, Erikával. Előbbi utolsó éves a gyulafehérvári kántorképzőben. Lánytestvére apácaképzőbe jár Magyarországon.

– A gyermek olyan szépen énekel és zongorázik a templomban – jegyezte meg a gondnok. – Édesanyja, Kovács Mária a szárazpataki harangozó.

*

A falukapuban, a Loredana bár előtt Benedek Jánossal beszélgettünk. Nézzük a megrozant buszmegálló épületét. Oldalán felirat: „Székely sz... a magyart!” No de nem ez a fontos, hanem az, hogy már helyben van az építőanyag, és a polgármester azt ígérte, újraépíti a buszmegállót.

Benedek János elmondta, még néhány kilométeres útszakaszt kell megépíteni Hargita megye felől, és megnyílik az idegenforgalom Csík és Felső-Háromszék között.

*

Karincája alatt jó nagy tál almás tésztával fut át az úton egy idős asszony. Népszerű sütemény ilyenkor, amikor hull a fáról az alma. Tenyéryi szeletet nyom a riporter kezébe.

– Egyék – mondja –, jusson eszébe, hogy jólelkű nép lakja Szárazpatakat.

Háromszék, 2003. július 29.

KISGYÖRGY ZOLTÁN

Aratáskor Kiskászonban

A hagyomány úgy tartja, hogy a falucska lakói az öt kilométernyire fekvő s a tatárok által feldúlt Szentjánosból települtek ide, a Kászon vize mellé. Ott valóban meg is találták és fel is tárták az egykori település 13. századi templomának alapjait. Szentjánost 1584-ben még írásban említik. Bizonyára az 1658-as vagy az 1661-es tatárjárásnak esett végleg áldozatul. Mint Kézdiszentkereszthez tartozó helyet emlékkereszttel jelölte meg az utókor, és idén is Szent János napján ünnepi szentmisét tartottak ott. Kiskászont 1567-ben említik írásos formában. Akkor tizenkét kaput jegyeztek be, és hosszú időn át Kézdiszentlélek filiája volt. Lakóinak száma háromszáz körüli. Kevesen járnak állami szolgálatra, alig tucatnyi asszonyságot visz és hoz a munkásbusz az esztelneki nadrágyárhoz. A nyugdíjasok száma meghaladja a százat. A közeli Kézdivásárhely üzeméből elbocsátott munkásság földműveléshez fogott, várja nyugdíját. Folyik az aratás a kiskászoni határban, elégedettek a gazdák a szemes gabonával.

A falu alsó részén siet a Kászon vize felé a Borvíz pataka. Hídját eltorlaszolta a hordalék, s a víz alámosta az úttestet. Marthi Géza újraválasztott képviselő, falufelélős szólította a férfinépet, hogy építsenek új hidat. Tüstént ott is teremtek, miként azt lencsevégre is kaptuk.

– Három napja dolgozunk a hídon – mondta a képviselő. – Olyan nap is volt, hogy háromszáz ember jelentkezett. Érthető: mindenkinek érdeke ez a munka. Egyébként is a kiskászoniakkal ilyen tekintetben nincs baj. Ennekelőtte a Lőrinczné patakán kellett egy átereszt csinálnunk, ott is jelen voltak. A templomnál is hasznát vettük a közmunkának.

Ki a kiskászoni borvizet issza

Sejthetjük: az oda vágyik vissza. Margit napján haza is siet minden kiskászoni. Túl a határon, magyar földön s még messzebb is érzik a falucska borvizének ízét. Mert került el már kiskászoni ember – boldogulását keresve – még a távoli Svédországba is. Nemcsak a helybeliek, a környék is felkeresi ezt a forrást. Dr. Erdélyi Csaba, a kézdivásárhelyi kórház belgyógyász főorvosa épp a forrás közelében épített hétvégi házat.

– Értékelem ezt a vizet – mondta az orvos –, gyógyhatása vitathatatlan. Szándékomban áll megszerezni vegyi összetételét, gyógyjavallatait, hogy tudatosan használják azok, akik kedvelik. Szívesen támogatom a forrás környékének rendezését, az ide vezető út javítását.

Nos, a kiskászoni ásványvizet a Bukaresti Balneológiai Intézet vegyelemezte, és orvosi javallatait a hazai balneológia kiváló képviselője, Stoicescu doktor állapította meg. Kalciumban és magnéziumban nagyon gazdag szénsavas, bikarbonátos ásványvíz, amely lítiumot és vasat is tartalmaz. Szén-dioxid-tartalma megközelíti a 2000 mg/l értéket. Használata gyomor- és bélbántalmak esetében, emésztési zavarokban, a vese- és az epevezetékek kíméletes kezelésében ajánlott.

– Örvendek, hogy megismerhettem e gyógyvíz értékét, és a községi tanács azon lesz, hogy rendezzük a forrásokat és környéküket – nyilatkozta László István, Kézdiszentlélek új polgármestere. A szóban forgó helyen ugyanis két forrás vize tör elő a környéket alkotó paleogén korú homokkövekből. Éppen ezért hozamuk nem nagy, fürdőkúrára nem alkalmas, ivókúrára igen. (...) Mindkét forrást tisztítani és fertőtleníteni kell, s lehetővé kell tenni a kifolyást a közeli patakocska árkába. Szükségesnek látjuk a forrásmedencék lefedését s a terület bekerítését is. A környezet rendezésével egy időben ki lehet majd függeszteni a víz kémiai összetételét és orvosi javallatait.

Merre vezet a turistajelzés?

A falu utcáit piros ponttal jelölt jelzés követi. Honnan és hová tart? – tettük fel a kérdést, bár a jelzett körút ismert volt számunkra.

– Jaj, ezt a szentgyörgyi fiatalok készítették – mondták. – A Perkőről indul, békön ide, a faluba, bévezeti azt, aki nem ismeri a helyet, a Búcsújárók emlékházához, a kiskászoni borvízhez, tovább a Bihalak útján át s a Fenyőn esment ki a Perkőre, a kápolnához – magyarázta a jelzett utat Marthi Géza. A helynevek érdekes magyarázatát adta a híd munkálataiban részt vevő, 53 éves Kanabé András.

– Hallott maga ugye Tarnóczi Sáráról, akinek a kastélya ott volt, s még most es megvannak romjai a Perkő alatt? Apám, Kanabé Albert (1886-ban született) magyarázta, hogy az nagyon gazdag asszony vót, és rengeteg bihala vót. Azokat ott legeltette a falun kívül, s ott a Fenyős oldalában hajtották elé az itatóhelyre. Azóta nevezi a nép azt az utat Bihalak útjának. Lőrinczné pataka egy gazdag bukaresti asszonytól kapta a nevét, ott lakott a patak mellett. Most is ez a patak neve. Ne, itt szemben van a Román vágás nevű hely. Azt mesélik, hogy egyszer ott lóttek meg egy román katonát, azóta ez ennek a helynek a neve. A Kicsi ültetett nevű helyen csemetekert vót. De azelőtt kicsi pusztacska volt, és ott termett a legtöbb hóvirág a környéken. Fennmaradt a neve: Hóvirág pusztája. Legérdekesebb a maga számára, mert látom, szereti a régiségeket, hogy ott, ahol most György Están pusztája van, ott ölték meg azt a nevű embert. Az egy szép lapos hely volt, az volt a kiskászoni ifjúság táncolóhelye, a Táncolódomb, oda gyűltek össze vasárnap délutánonként szórakozni, táncolni a fiatalok...

(...)

Szép a mályva

Meglepő, hogy mennyire sok a magas növésű és sokféle pasztellszínben tündöklő mályva ebben a faluban. Integetnek minden utcáson, régi és új házak előtt is. Mályvák sora övezi a falucska széles e tájon párját ritkító Búcsújárók emlékházát is. Itt gyűjtötték össze, és egy restaurált falusi épületben állítottak minden olyan tárgyat a környékről, a szélesebb Szentföldről, amelyet valaha is használtak és magukkal vittek búcsúk alkalmával a hívek. (...)

Hétköznap délután, hat óra tájban feketébe öltözött emberek siettek a kiskászoni templomba. Megemlékező halotti szentmisét tartanak – mondták. A kézdiszentléleki plébános szolgál be ide. Vasárnap reggel fél tízkor, csütörtökön este hat órakor kezdődnek a misék. Szürkére festett, faragott kis székely kapuk díszítik a diktatúra idején sok nehézség és akadékoskodás után megteremtett tempom előterét. A virágmintákat a Svédországba távozott Marthi Alajos és Jakabos István faragta. A templom homlokán álló emléktáblán ez áll: *Épült 1978–1984-ig Árpád-házi Szent Margit tiszteletére ft. Bartha Domokos alapítványából, ft. Balázs György plébános és a kiskászoni egyházközség híveinek áldozatos munkájával.*

Háromszék, 2004. augusztus 10.

Búcsújárók Emlékháza, a „Lobogós terem”. Fotó: Sarudi Sebestyén József

Szentléleken nem állt meg az idő

Mozgásban a Perkő alja. Nem a föld reng, csak elképzelések, szándékok feszülnek, amelyeket idén a község politikailag többszínű önkormányzata, a közületek s nemkülönben a községközponttól leválni és önállósulni akaró két település: Kézdikővár és Kézdiszárazpatak szeretne megvalósítani. Szentléleken nem áll meg az idő, még akkor sem, ha két falu éppen le akar válni, még akkor sem, ha nem akar véget érni Kézdivásárhellyel a földháború, s még akkor sem, ha az uniós elvárások miatt egyre nehezebb a gazdasági tevékenység.

Beruházásra is jut

(...)

– Jut valamennyi pénz beruházásokra is – mondja Bartók Gyula. – Az 1-es számú óvoda épületébe központi fűtést szerelünk, s folytatni akarjuk a gázvezetést egészen a község Polyán felőli széléig. Erre 900 millió lejünk van, s ha marad belőle valamennyi, azt a mellékutcák vezetékeire fordítjuk. Ez már leszerződött munka, ha javul az idő, meg lehet kezdeni. Az ügy elképzelése, hogy tovább vitetné a fővezetékét egészen a vállalat helyi kirendeltségéig.

– Az ivóvíz is a község infrastruktúrájának része.

– Így igaz. Ez is kihívás lesz számunkra. Szentlélek udvari és közkútjainak java része szennyezett, a víz nem felel meg az ihatósági előírásoknak, s hát még majd az uniós elvárásoknak. Lehet, hogy hamarosan boldogulni fogunk, mert az izraeli befektető, aki már dolgozik a megyében, vállalta, hogy ha biztosítunk számára egy 1,5 hektáros területet, elvégzi a legszükségesebb munkálatokat. A vízvezetésre már kész tervzetünk van. A nagyobb nehézség a szennyvízhálózat, ülepítő berendezése lenne.

Február 20-án referendum

A Részek is részt kérnek. Mármint az említett két falu a költségvetésből.(...) A leválni akaró két településnek a legutóbbi népszámlálás adatai szerint 1612 lakója van. A 2780 lelket számláló községközpont, Kézdiszentlélek a 290 lakosú Kiskászonnal együtt 3070 lakossal maradna.

(...)

– A szétválás nem fogja sérteni a szentléleki embereket, és lehet, hogy előnyös lesz a leválók számára. Ahogy én ismerem, mind a két falunak van valamelyes gazdasági potenciálja: modern műmalom Szárazpatakon, kenyérgyár Kőváron, mind a két településen több, gépparkkal rendelkező farmer, mező- és erdőterület, önálló egyházközség és általános iskolák. Ha a leválás sikerül, talán a két falu I–VIII. osztályos iskoláit is menteni lehetne.

(...)

Nem minden függ a költségvetéstől

Szentléleken és Szárazpatakon halad át az a kiváló minőségű műút, amely a Kászónokon keresztül Csíkszereda felé tart. Főút menti települések már ezek. Adni kell a külsőségekre is. Ez a vidék a megye északi bejárata. Nem mindegy az, hogy milyen kép fogadja Katrosában, Szárazpatak alsó felében és Szentléleken az ide érkezőt. Nem elhanyagolható így az utcahálózat karbantartása, sőt a mezei utaké sem.

(...)

Időszerű feladat lenne rendezni a vidék kalciumban egyik leggazdagabb asztali savanyúvízforrását. Környékét védetté kell nyilvánítani, és vizét alább vezetni egy csorogóhoz, hogy megakadályozzák a belemeregetést. A kiskászoniak többen kijelentették, hogy hajlandóak besegíteni a munkálatokba. Karban kell tartani a kiskászoni bekötőutat, hisz most fő turisztikai útvonal melletti idegenforgalmi objektummá vált a Búcsújárók emlékháza.

(...)

Lassan, de biztosan

Közhely és unalmas már a 18-as földtörvény alkalmazásáról beszélni – gondolhatja az olvasó, de ott, ahol még mindig azzal bajlódnak, nem az unalom az úr. Winkler Imre, a helyi önkormányzat kataszteres ügyekkel megbízott technikusa elmondta, hogy itt még csak részben megoldott a 18-as, most tisztázzák a földek egy részét családunként, örökhagyókra leosztva. Sietnek a munka befejezésével, hogy a nyáron újramérhessék a területeket, és mihamarabb kiadják a birtokleveleket. A községközpontban eddig alig 60 van a tulajdonosok kezében.

– Ha bajainkat elmondjuk, akkor mondjunk valami jót is – folytatta Winkler. – Jelesen azt, hogy tudtommal a szentléleki erdő-közirtokosság az egyetlen a megyében, amelynek kezében vannak a legelőterületek birtoklevelei. 1113 hektár legelőbirtokra adtunk tulajdonjogi papírt a Veresvíznél, a Katrosa feletti Kosár-tetőn, a Perkőn.

Történelmi elégtétel

Altörjai Apor István (1638–1706) nagybirtokos, katolikus főúr volt, történet – és naplóíró, akinek nevét megőrkítő emléktábla látható a család altörjai kastélyában. Személyéről, munkásságáról Bíró Vencel írt *Altörjai gróf Apor István és kora* című művében, amely 1935-ben jelent meg Kolozsváron. Ha iskolájuk névadójának személyiségét, munkásságát, a katolikus egyház megerősítéséért folytatott harcát ismerik a szentléleki gyermekek, akkor a névadás nem volt hiábavaló. Erre is gondoltunk, amikor a falu oktatási intézményéről kérdeztük Gergely Zoltán igazgatót. Az iskolában 214 gyerek tanul, az óvodások száma 85, de esőfélben a tanulólétszám. Ebben a tanévben még két párhuzamos osztályuk van, a jövőben már csak egy indul. Az iskolaépület jó állapotban van, gázzal működő központi fűtés melegíti a termeket, kiváló körülmények között tanulhatnak a gyermekek.

(...)

*

Szentléleken nem állt meg az idő. Bekopogtattunk a sok száz lelkes katolikus plébánia papjához, t. Csiby Józsefhez is életes hírekért. Megtudtuk, hogy farsangi mulatságra készül a falu: külön az iskola, külön a táncegyüttes, s hogy fellépnek a „rég-i táncosok” is. Bartók Marika segítségével pedig azt találtuk, hogy miként lehetne értékesíteni a falu szülöttének, néhai Bartos Endrének a falumonográfiáját, felső-háromszéki mese- és anekdotagyűjteményét. Hagyatékát unokahúga őrzi.

Háromszék, 2005. február. 09.

IOCHOM ISTVÁN

Tízéves a Szent Klára Öregotthon

Szombaton délelőtt számos hazai és Németországból érkezett meghívott jelenlétében emlékeztek meg a tíz évvel ezelőtt alapított öregotthon születésnapjáról. Az eseményt nagyméltóságú és főtisztelendő dr. Jakubinyi György, Erdély római katolikus érseke és ft. Potyó Ferenc általános érseki helynök is megtisztelte jelenlétével. Németországból a malersdorfi Ferenc-rendiek népes csoportja és a német támogatók kisebb csoportja érkezett a jubileumi ünnepségre. Kézdi-Orbaiszék papsága, az erdélyi Caritas-kirendeltségek vezetői, gyulafehérvári teológiai hallgatók és világi elöljárók, a román munkaügyi és népjóléti minisztérium képviselői szintén jelen voltak az eseményen. A tizennyolc idős személyt befogadó otthonban az érseket és a németországi vendégeket a gondozottak magyar és német énekszóval köszöntötték, majd Széll Irma 89 éves néni megható szavakkal üdvözölte a főpapot.

Az otthonból a meghívottak a műemlék erődtemplomba vonultak, ahol a hálaadó ünnepi szentmisét Jakubinyi érsek celebrálta, magyar és német nyelven mondott köszönetet a malersdorfi ferences nővéreknek áldozatos munkájukért. A jubileumi megemlékezés a Romantika vendéglőben folytatódott, ahol ünnepi köszöntők és énekszámok hangzottak el. A tíz évvel ezelőtti eseményt Szász János, a Caritas országos hálózatának igazgatója, Pöschl M. Annegret, a kézdiszentléleki Szent Klára Öregotthon osztályvezető főnövére és Baricz István, a Caritas megyénkbeli kirendeltségének vezetője méltatta. Az ünnepséget zenés műsor zárta.

Háromszék, 2005. október 17.

Kézdikővár félárboccal

Egy lépés előre, kettő hátra – ez a helyzet nálunk, panaszták a helybeliek, mert nagyon szerették volna, hogy a szomszédos Kézdiszárazpatakkal – amolyan ikertelepülésként – leváljanak Kézdiszentlélek községközponttól, ahová 1968 óta tartoznak, és az önállóság útjára lépjenek. Sajnos, polgármesterünk sem nagyon tartott velünk, pedig ő ráadásul kövári lakos is. Szerintünk adott minden lehetőség arra, hogy a két falu önálló községet alkosson, maga gazdálkodhasson, élhessen meg a saját zsírjából. Ebbéli reményünket egyelőre elveszítettük – mondták. Ezért halad a helybeliek szerint csak félárboccal a falu hajója, az élet, és marad minden a községközpont árnyékában élő-vegetáló falu lehetőségeinek szintjén. (...)

Meglehetősen szűkszavúak a 984, szinte kizárólag magyar ajkú, római katolikus lakosú Kézdikővár (régii nevén Peselnek) történetére vonatkozó kútfők. Pedig az Apor család latifundiumán élő, elszékelyesedett besenyő lakosság és a település történetének megírása hálás feladat lenne. Opra Katalin, a helybeli iskola igazgatója csak Kakas Zoltán és e sorok írója Kővárra vonatkozó adatait ismeri, és szükségesnek tartja a levéltári kutatásokat a falutörténet elkészítéséhez. Azt is megtudtuk, hogy a helybeli római katolikus egyházban régebb nem vezettek történelmi könyvet, nincsen Domus Historiája, amiből legalább egyháztörténelmi adatokra lelhetnének. Az iskola történetét is nehéz lenne megírni, hisz levéltára túl fiatal. Kár, mert pályázatok elkészítéséhez is szükség lehet az épületekre, eseményekre vonatkozó történelmi-történelmi adatokra, számokra, évszámokra.

A jelenről érdeklődtünk

Az igazgató elmondta, hogy ebben az iskolai évben a költségvetés oroszlánrészét, 26 millió régi lejt az udvaron levő illemhely újraépítésére költötték. Ez volt a legfontosabb, miként az sem kétes, hogy az épület teljes főjavítása egyre sürgetőbb. A kövári iskolában száz gyereket tanít tizenhárom címzetes – de zömében ingázó – pedagógus, és fele-fele arányban oszlik meg az alsósok és a felsősök száma. Sajnos, a népességnövekedés itt is csökkenőben. Még esztendőknél kell eltelnie ezen a tájon is, hogy fiatalodjék a falu. Panasz is akad, hisz az ingázó pedagógusok utazási költségeit még nem térítette meg a szentléleki polgármesteri hivatal.

Sok minden elhangzott

Varga Miklós tanácsstag lakásán maréknyi faluszerető emberrel találkoztunk. Számos jóakarató megjegyzés és óhaj hangzott el, olyan is, amelynek közlésére nem adták beleegyezésüket a jelenlevők. Itt álltunk szóba a kövári „pap bácsival” is. Nyolcszázhusz körüli az egyházfenntartást fizető magyar hívek száma Kőváron – tudtuk meg t. Drócsa László plébánostól, aki negyedik éve szolgál a plébánián. Kritikus módon viszonyul mind híveihez, mind a faluközösséghez. Szókimondó és jóra intő meglátásait már megszokták

a hívek. Elmondta, egyike volt azoknak, akik a leginkább szorgalmazták Kővár és Szárazpatak külön községgé válását. Kitért a helyben lakó, magyar anyanyelvű cigányságra. Mint mondta, azon csodálkozik, hogy az illetékes hatóságok semmit sem tesznek azért, hogy megakadályozzák a más településekről Kővárra bevándorló romák letelepedését. (...) Opra igazgató asszony közben elkészítette az iskolai statisztikát. Ebből tudtuk meg, hogy száz tanulóból 39 cigány nemzetiségű, és ugyancsak cigány tanulók teszik ki az ötven elemista felét. Még a népszaporulatban élenjáró cigányokkal együtt sem javul tehát a demográfiai mutató Kőváron. Nem gond nélküli a katolikus egyháztanács sem. Megrepedt a templom egyik fala, s a plébánia épülete javításra szorul, folytatni kellene a kántorilak egy részének tatarozását. A plébános reméli, hogy a jövőben sorra kerülő javításokhoz anyagi segítséget fog kapni a szentléleki önkormányzattól is. S az a javítás – fűzte hozzá –, melyet a temető felé vezető utcában végeztetett a polgármester, nem elegendő. A temetőbe egy nehezebben mozgó ember nem tud felmenni.

Varga Miklóssal határszemlét tartottunk. Elmondta, hogy sok termelőnek sikerült hatvanszázalékos állami támogatással vásárolható mezőgazdasági gépet szereznie, hogy öthat olyan család van a faluban, mely intenzívebben műveli az állattartást. A Covalact Rt. szedi össze ebből a faluból a tejet, elmaradása nincsen. Kőváron is várják, hogy megtárgyalja a községi földosztó bizottság az idei 247-es földtörvény értelmében visszajáró föld, kaszáló és erdővagyon helyzetét. A bizottság minden héten kedden ül össze, Kővárt új tagként Veress Ferenc képviseli. Megtudtuk, hogy jól és eredményesen működik a helybeli erdő-közbirtokosság, melynek vagyona közel félezer hektár, és hatvan köbméter épületfát adományozott az egyháznak. A tagok ebben az évben magasabb járulékból fognak részesülni, mint tavaly. Nagy Ferenc elnök azon igyekszik, hogy mihamarabb sor kerüljön a bélyegezésre.

*

Távozáskor még Kővár bajai-gondjai-álmai foglalkoztatták a riportert, töprengését, gondterheltségét a kővári iskolások gondtalan kacaja, a játszadozó gyerekek felszabadult és gondtalan vidámsága oszlatta.

Háromszék, 2005. november 22.

Régi malom új lisztet jár

Az ántivilágban is ismert és híres volt a kézdiszárzapataki malom. Néhai Lukács István lisztjeit az idős asszonyok ma is dicsérik. Akkor volt ennek a terméknek becsülete, amikor a kenyértésztának vagy a kőttesnek valónak „tartása” volt. Ma sincs annál nagyobb átok, amikor gyenge liszttel kell kínlódnia a gazdasszonynak. Nos, a szárzapataki molnár három fia a családi hagyomány ápolását, folytatását tűzte ki célul, s a szárzapataki lisztnek ma is jó híre van a Szentföldön, de távolabbi vidékeken is, akárcsak az ebből készült sütőipari termékeknek, a Lukács-féle kenyérnek is.

Mit mesél a Kászon vize?

Érdekesen alakult a három testvér, István, Attila és Barna szándéka a rendszerváltás után. Az ősi malom közelében, a volt tévesznél területet és részben régi épületeket vásároltak, hogy ki-ki malmot építsen magának, saját lisztjét-örleményét dolgozza fel. Az álomból valóság lett, persze ehhez sok-sok munka, pénz és kitartás is kellett. Most, amikor már-már minden sínen lenne, bár még épülnek egységek, itt az Európai Unió, s akár tetszik, akár nem, mindhármuknak meg kell birkóznium az egyre változó követelményekkel. Nem könnyű feladat, mert ha ma eleget tett egy uniós előírásnak a molnár vagy a pék, holnap újabbak jelennek meg. Hétköznapi kifejezéssel élve: aki beállt a táncba, annak ropnia kell!

Lukács István, a legidősebb fiú magáénak mondja a maksai malmot, itt öröli, és innen szállítja, dolgozza fel saját pékségében a minőségi lisztet. Lukács Attila korszerű malmot és lakást épített a megvásárolt telkén, ám a kenyeret kézdikővári pékségében állítja elő. A legkisebb testvér, Lukács Barna maradt az ősiben. Családi otthonuk mellett ott áll a régi malom, s itt érzi igazából malomközelben magát az ember: szakadatlanul zubog-csobog a Kászon vize a malomárkon megépített gáton. Mind a három testvér épít, gyarapít még. István most végzi az utolsó simításokat az ultramodern pékségen, Attila malma mellett új pékséget épít, Barna rövid időn belül ugyancsak a „Lukács-telepen” laskagyárat akar beindítani. Ki merné azt állítani, hogy három ilyen vállalkozás nem ad elég gondot akkor, amikor papíron érkeznek az ezekkel kapcsolatos újabb meg újabb uniós követelmények? Hát: erről zúg a Kászon vize is. No meg arról, hogy a Lukács fiúk jó testvérek... és ez mindennél többet ér.

Régi és újkori história

– Meséljen, Irénke, a malom múltjáról – kértük a fiúk édesanyját, id. Lukács Istvánnét.
– Nem nehéz. Ezen a helyen, ahol lakunk, volt egy régi malom, melléje épült az újabb 1922-ben. „Nagymama” építtette, Bartók Bertalanné. Ő a nemes torjai Sólyom családból való volt: Sólyom Veronika. Egyébként a Lukácsok is torjai származásúak. Mama viselte a kalapot, a férje közéleti személyiség volt. Itt van ez a könyv, ebben azt írják róla, hogy tagja volt a két világháború között az Erdélyi Magyar Pártnak. Jaj, itt valamikor

zajlott az élet, itt lakott a vidámság! Most beállott a csend, csak a gát zúg, zúg, legtöbbit a múltról. A jelenről kérdezze a fiaimat...

– Ez egy köves vízimalom, de modern meghajtással is tud dolgozni. Üzemképes – részletezett az egyébként nem bőbeszédű, 37 éves Lukács Barna. – Nem kell semmit változtatni rajta, élő múzeum, és elismerték hagyományos malomnak. Szerintem ez már uniós, de lehet, hogy még valamit majd változtatni kell rajta. Itt mindent őrlünk egyéneknek, egységes lisztet, kukoricát, disznónakvalót, mint valaha régen.

Nem ilyen egyszerű a helyhez fűződő új história, mert Lukács Barna most szereli laskagyárát. Olyan gépeket vásárolt, amelyek megfelelnek az uniós követelményeknek. A hamarosan kereskedelmi forgalomba kerülő széles, csavart és vékony tésztnak azért lesz keletje, mert számára a minőség a legfontosabb. A tasakokon – még nyomdafesték szagúak – az Arnaco nevet kell keresni (két fia Arnold és Ákos keresztnevéből.) Barnának van egy álma: panziót épít a vízimalom mellé. Ottjártunkkor már öntötték alapjait. Nem rossz ötlet, aki gondoktól terhelte, azt meggyógyítja a gát zúgása. Többet ér, mint egy dilibogyó!

– Az én malmomban már minden uniós – felelt kérdéseinkre Lukács Attila. – Nemrég oldottuk meg a liszt pneumatikus szállítását. Nagy kapacitású malom, de gond még van. Laboratóriumunkat egy-két év múlva ultramodernné kell varázsolni. Nem kis pénzbe kerül. Most építem a malom közelében a korszerű pékséget. Ha elkészül, a kővirít felszámolom. Akkor jön majd a haddelhadd: ha megindul, az élelmiszer-biztonság minden előírását teljesítenem kell. Nem lesz gond, van, akitől tanácsot kérek: István bátyám most éppen ezt a táncot járja!

– Milyen ez a tánc? – kérdeztük Lukács Istvántól, aki éppen egy olasz gyártmányú kemence beszerelésén dolgozott fiával, ifj. Lukács Istvánnal, aki pénzügyi és könyvelési főiskolán szakosodik, mert édesapja meggyőződése, hogy az unióban ilyen követelmény is lesz. Van még egy fiútestvére: ők ketten a „trónörökösök”. Nos, van a sikernek egy titka: könnyebb egy céget családon belül működtetni. Pályázatot nyertem a mezőgazdasági minisztériumtól, azzal a pénzzel indultam. Nem csoda, hogy modern a pékség és a laboratórium, s hamarosan számítógépen lehet majd követni az egész műszaki folyamatot. A modernizálást egy kolozsvári cég végzi előírás szerint. Nekem is van még gondom éppen elég – mondta, mert a malomnál még változtatni kell, ott egy ötszáz tonnás gabonatórolót épített. Egy korszerű pékségben csak magasan képzett munkások dolgozhatnak. Felkészítésükre szintén kolozsvári szakembereket kértek fel, s ha a pályázati pénzből elkészült tervezet minden mozzanata megfelel majd az előírásoknak, a tanúsítást is megkapják, az uniós engedélyt. Lukács István cége közel húsz embernek biztosít megélhetést, s a már működő malom nemcsak a hazai, hanem a nemzetközi élelmiszer-biztonsági szabványoknak is meg fog felelni. Nagy tehát az ára, főleg az utóbbinak, de ennek alapján a malom lisztjét, búzadaráját, a szárazpataki kenyeret akár az Európai Unió egész területén lehetne forgalmazni.

Nos, egyre tekervényesebb az ösvény, melyen a hazai, a háromszéki élelmiszeriparnak masíroznia kell uniós fűvósmuzsikára. Ezt a nótát már a vízimalom kereke nem tudja eljátszani.

Háromszék, 2007. március 29.

Ötvenéves a Kézdiszentléleki Perkő

Ha augusztus, akkor Szent István-nap, akkor búcsú a Perkőn... Jeles mozzanat egy falu és közössége életében, sőt a környék, egész Felső-Háromszék életében is. Azokban a rendkívüli tiszteletet, alázatot követelő, ünnepélyes pillanatokban kevesen gondolnak majd arra – s ez csak természetes –, hogy a Perkő lába alatt meglapuló falu labdarúgó-csapata ezelőtt ötven évvel alakult meg. Első edzője Pethő Béla doktor úr volt, játékosai pedig: Kovács Károly, ifj. Lukács Péter, Borcsa Ferenc, Hodor István, Miklós Sándor, Kovács Antal, Hodor Béla (Öcsi), Hodor Miklós, Miklós Barna, Ábri Béla, Bartók Imre, Nagy Imre, Péter János, Pál Sándor, Csüdör Árpád, Fábrián Béla, Már Dénes, Marinescu Sándor, Kovács Ágoston, Kovács András, Vári Sándor, Antal László, Ráduly József. Azt már szinte mondanunk sem kell, hogy Perkő névre keresztelték, s ezt a nevet kapta a sportegyesület is.

Csoportkép az ötvenéves jubileum alkalmából

Kevesen gondolnak arra, pedig a dolgos hétköznapiok gyötrelmei arcokra rajzolt sáncait, redőit e focicsapat produkálta játék szépsége, öröme simítgatta ki. E csapat játéka tette változatosabbá, szebbé, színesebbé a munkában meggörnyedt emberek napjait, s e focicsapat vitte a „szent föld” határain túlra a falu hírnevét, s öregbítette azt. Na, nem az első évek eredményeivel, mert azok, mint minden újszülött első lépői, magukon viselték az indulás szigorúan kegyetlen jeleit...

Na, de amíg az újszülött focicsapat izmosodott, erősödött, a labdarúgás mellett más sportágak is megnyerték a falu fiataljainak tetszését. Gondolunk itt az asztaliteniszre – melyet Tóth Géza tanár úr honosított meg –, a sielésre – a Perkő lejtői kitűnő pályát kínáltak a sebesség megszállottainak –, a röplabdára, a kézilabdára és

nem utolsó sorban az atlétikára – utóbbi sportágak népszerűsítésében főszerepet játszott az iskola, mindenkori tornatanáiraival, testnevelést és tornát tanító nevelőivel. (...)

Ahogy teltek-múltak az évek, úgy fonódtak össze az iskolai sportélet és a Perkő tevékenységének szálai. Az iskola udvarán álló focipályán tanulták meg a labdarúgás ábcéjét, és fejlesztették tovább, egészen a játék művészetéig a Perkő aranylábú labdarúgói, akik az évtizedek során a vidék, a megye legjobbjai közé emelték a Perkőt. Olyan labdarúgók nőttek fel ezen a közösen használt pályán, mint a felsőbb osztályokban is megfordult Bartók Sándor, Bartók Gyula, Bartók András, Papp Elemér, Bándi Levente, Gál József, ifj. Bartók Sándor, Baróthi Ignác, Horváth Emil, Voloncs Barna...

Ötven esztendő a sport szolgálatában! Nem kevés idő. Mindenképpen dicséretre méltó ez a zászlóvivő szerepvállalás. Kívánjuk, hogy még sok-sok ötven éven át álljon a Perkő faluja és ifjúsága sportéletének szolgálatában!

Háromszék, 2004. augusztus 16.

KISGYÖRGY ZOLTÁN

Perkő alatt, búcsú előtt

Nyugtányi pillanat sincs e község életében, mind az önkormányzat, mind a lakosság, a közületek lüktető ritmusban terveznek, keresik a megoldást gondjaikra. Lesik az időjárást, mert akadálya az eső az aratásnak, a megkésétt szénacsinálásnak, a levegő nedvessége azonban kedvez a burgonyavésznek, s a krumpliföldek zömén még zöld a növény szára, az esős időben nőhetne a szárazság miatt fejlődésében lelassult gumó. Nem hagyja nyugodni a termelőket, hogy nincs kezükben vagyonukról tulajdonbizonylat, birtoklevél. S küszöbön Szentlélek nagy ünnepe, a Szent István-napi búcsú is, előkészítése éppen elegendő töprengenivalót ad egyháznak és vezetőtételnek egyaránt. Fenn, a Perkő-hegy tetején kattog a sziklatörő kos, s a búcsúfia – mézeskalács, cukros szopóka – is készül valahol.

Sziklaúton a Perkőre

Tizenhetedszer érkeznek búcsús zászlókkal a keresztalják a szentléleki zarándokhelyre, a Szent István-kápolnával koronázott Perkő-hegy tetejére. S mert küszöbön István király napja, a zarándoklat felől T. Csiby József helybeli plébánosnál és az önkormányzatnál érdeklődtünk.

– Nem különleges búcsú az ez évi – jelezte a lelkész. – Az ünnep egyszerűségében is magasztos. Ebben az évben Tímár Sándor, Asztrik atya, csíksomlyói ferences barát fogja mondani a szentbeszédet. Erre mindig mi kérünk fel lelkészeket. Ebben az évben a búcsú napjára rögzítették a falunapokat, s így a két nap programját az önkormány-

zattal össze kell hangolnunk. A miénk a második nap, a tulajdonképpeni búcsú gondja. Ez augusztus 20-án lesz. Vasárnap 11 órakor kezdődik a templomban, akkor megyünk fel a Perkőre.

Az atya 2800 helybeli katolikus lelki gondozója, 270 híve van a kiskászoni filiában is. Sajnos, a helybeli magyar anyanyelvű cigányság viszonyulása az egyházhoz, akárcsak másutt, kívánnivalót hagy maga után. Napi gondok itt is vannak, mert a legutolsó restitúciós törvény értelmében ez a plébánia is várja a még visszajáró jussát. Látogatásunk alkalmával éppen javították-festették a műemlék katolikus templom belsejét. S mert önerőből szándékoznak ezt elvégezni, gyűjtést indítottak. Minden 18. életévét betöltött és munkaképes személytől fejenként 30 új lej adományt várnak. A belső falfestmények restaurálására Molnár Dénes marosvásárhelyi szakképzett restaurátor fog felügyelni, természetesen, a műemlékvédők tudtával és jóváhagyásával. S mert igény van rá, újságolták a szentlélekiek, épül egy ravatalozó is a községközpont számára. Most végzik rajta az utolsó simításokat.

– A hét végén lesz a falunap és a búcsú.

– Készülünk már erre is – tájékoztatott Bartók Gyula alpolgármester. – Nem kis gond az, hogy utat vágunk légalapáccsal a Perkő oldalába, sziklaúton juthatnak fel ezután a kocsik is a zarándokhelyre. Helyet kapnak az árusok is, külön színpadon folyik majd az ünnepi műsor, külön szabadtéri oltárral az István-napi szentmise. Meghívtuk a magyarhoni testvértelepüléseinket is és természetesen érdekszervezetünk vezető személyiségeit. Közösen dolgozunk az egyházzal, ezt a kettőt Szentléleken csak együtt lehet emlegetni.

Örökmozgás

– Mármost ami itt, nálunk van – mondta a pergő évek munkaritmusára utalva Bartók Gyula. S hogy mennyire az, abból is kitetszik, hogy a községi földosztó bizottság tagjaként 185 olyan iratesomó átvizsgálásán és elbírálásán kell részt vennie az előljárónak, amelyeket a 247-es törvény értelmében nyújtottak be a helybeli, a kézdikővári, kézdiszárazpataki és a kiskászoni föld- és erdőtulajdonosok. De mert eddig csak húsz dosszié került a megyei bizottság asztalára, sejthető, hogy lassan, nehézkesen alakul Szentléleken a tulajdon visszaszolgáltatása, és még hiányos a községi földvagyon is. Néhány hektárral haladja meg a százat az a terület, amelyet Kézdivásárhelytől szeretne visszakapni az önkormányzat.

Kézdiszentlélek volt az első település, amely a 7-es kormányrendelet értelmében benyújtotta kérését a fővárosban. Örömmel mondták, hogy nyert ügyük van, s minden biztonnal hamarosan meg tudják építeni a kérelmezett vasbeton hidat a Kászon vizén. Összértéke 13 milliárd régi lej. Ez azért fontos, mert a híd igénybevételével jókora mezőrésről rövidebb úton közelíthető majd meg betakarításkor a település, mentesül a falu központi része a zsúfolt közlekedéstől. Folyamatban az ivóvízhálózat előkészítése, s a szennyvízhálózat megépítésére is jól jött volna némi pályázati pénz, de ez már meghaladta volna azt az összeget, amennyit a kormányrendelet értelmében igényelni lehetett.

(...)

Ahol megterem a „székely valuta”

Ha nem terem meg a szőlő, adnak jó bort az Ókirályságban krumpliért. Ha „lepergeli” a gyümölcs virágait a korai tavasz, hoz a termelő, krumplija fejében, szilvát a Regátból, s földébe viszi Kővárra vagy Torjára. Kézdiszentlélek Felső-Háromszék egyik legjobb krumplitermelő övezete. Arról, amiből él a falu zöme, a mezőről a 68 éves Barabás Ágostonnal beszélgettünk.

– Olyan tizenöt százaléka az itt elvetett krumplinak korai – kezdett összegezésébe. – A bogárral és a ragyával még megküzdöttek a gazdák, de a szárazság miatt egy kissé megrogyott a pityóka ina. Bajosabb azonban az eladás-értékesítés. Mindenképp reméljük, hogy ebben az évben jobbaeska lesz az ára. Cukorrépából most többecske van a határban, takarmányrépát is azért termelnek többet, mert van a falunknak egy nagy gondja: kevés a fejőstehéncsordának a legelő, s ez nagyon nagy baj. Hol van a szarvasmarha-tenyésztők egyesülete, hol a legeltetési bizottság, tenni kéne valamit! Volt itt legelő elég, de egy részét a földosztáskor kiosztották.

Szentléleknek egyik előnye, hogy az őzikeken kívül oda nemigen jár le a vad. Nem kell harcolni a vadakkal. Valami jó fajta hibrid kukoricát is termelnek, elég sikerrel. Hektárhozama elérte a 7800 kg-ot. Az aratás felénél tartanak. Az őszebúza hozama elérte idén az 5200 kg-ot, átlagosan 3500–4000-ról beszélnek Szentléleken.

– Hihetetlen – mondta végül Barabás Ágoston –, hogy ebben a faluban talán tizen-nyolc kombájn és – fogózzonn meg! – legalább 400 traktor, mindenféle márkájú! Jaj, szinte elfelejtettem, van még nekünk egy nagy bajunk: nagyon megkérték a birtoklevelek kiadásával. Tudom, hogy amíg nem tisztá a határ helyzete, gond a tulajdonlap kiadása, de ennyi esztendő eltelt, és egy adásvételt hivatalosan nem lehet végrehajtani, mert nincs tulajdonlap!

Apor István szelleme

Az erdélyi katolikus főúr nevét viseli a központi községi iskola. Ugyan teljében még a vakáció, Gergely Zoltán igazgatót ott találjuk irodájában. A névadó szellemisége él és hat ebben az intézményben, ahol az oktató-nevelő munka a legjobb iskolák szintjével mérhető. Ezt csak azért említette meg, mert az idei képességvizsgán 27 tanuló közül 23 sikerrel küzdött meg tudása révén. Ami jó arány, ha a megyei átlagot vesszük alapul. 1990 óta jó kapcsolatot tartanak fenn testvértelepülésük, a magyarországi Szentgál iskolájával, melynek Lőrincze Lajos a névadója.

(...)

Gergely Zoltán évek óta szervezője-lelke a sikerekkel büszkélkedő helybeli Perkő néptáncgyűttesnek. Két csoportja működik. A nagy csoportnak húsz, a kisebbnek pedig tizenhat tagja van. A zenét Ábri Béla szentléleki származású zenész szolgáltatja. Ha szükséges, más zenészeket is felkérnek melléje. Gergely Zoltán elmondta, hogy ezért főleg művelődési téren tartanak fenn jó kapcsolatot a Sárközben levő másik testvértelepülésükkel, Alsónyékkel. Hat környékbeli település – Tördöly, Alsónyék, Bata, Decs, Sárpilis és Öcsény – szervezi meg majdnem évente a Sárközi lakodalom című közművelődési fórumot. A szentléleki küldöttség és a Perkő táncgyűttes nemrég tért haza

a lakodalmásról, s most vendéggént fogadják az alsónyékieket az augusztus 20-i perkői búcsún. (...)

A küszöbön álló szentléleki búcsúnak és népünnepélynek szerves része lesz egy névadó ünnepség is. Dr. Borcsa János irodalomtörténész javaslatára az író Kemény Zsigmond nevét veszi fel a községi könyvtár, amelynek könyvtárosa Csüdör Katalin. Csak a teljesség kedvéért említjük meg, hogy az író Özvegy és leánya című regényének cselekménye részben a szentléleki Tarnóczi-kastélyhoz kötődik, amelyet a helybeliek Vár néven emlegetnek.

Háromszék, 2006. augusztus 16.

KISGYÖRGY ZOLTÁN

Régi perkői búcsúk

(Ünnepi emlékmozzaikok)

Bővebb írásos emléket nem ismerünk arról, hogy milyenek voltak a régi búcsúk a Perkőn. A 19. századi zarándoklatok résztvevői már rég a túlsó parton vannak, emlékezni nem tudnak. Ezért maradandóbb az írott, nyomtatott szó. A ma élőket szólaltattuk meg, az ő segítségükkel próbáltunk ünnepi emlékmozzaikot összeállítani, sajnos, csak a múlt század harmincas éveitől kezdődően. Ennyire emlékeznek a ma élők. Ami azelőtt volt, a múlt kódébe vész. De hogy réges-régen is a szentléleki Perkő-hegyre zarándokolt a Szentföld népe, s talán a távolabbi környék is, azt mi sem bizonyítja jobban, mint a kiskászoni Búcsújárók emlékházában őrzött anyag, melynek egy része nemcsak a csík-somlyói, hanem a perkői Szent István-napi búcsúkhöz is kapcsolódik. (...)

T. Csibi József fungens kézdiszentléleki római katolikus lelkész elmondta, hogy külön levéltári kutatást ugyan nem végzett a régi búcsúkról, de szerinte az bizonyos, hogy régebben egyszerűbb, csendesebb, bensőségesebb zarándoklatok voltak, csak az idők teltével és csak a rendszerváltás után öltött nagyobb méretet a Szent István-napi búcsú.

Emlékfoszlányok

Kézdiszentléleken és Kiskászonban kopogtattunk be jó néhány családhoz, idős hívő embereket kérdeztünk, kértünk meg, hogy próbáljanak emlékezni a múlt század második harmadának búcsús eseményeire.

A ma 84 éves kézdiszentléleki Mátyus Mária mondott köszöntőt a helybeli ifjúság nevében 1940-ben, amikor a magyar honvédek felszabadították Erdélyt, és bevonultak Kézdiszentlélekre. Elmondta, hogy a perkői búcsút nagyon rég tartotta a nép, de a „négy-éves kicsi magyarvilágban” még szebb, még ünnepélyesebb keretet kapott. – Éppen 17 éves voltam, s olyan jól visszaemlékszem – csillan meg egy könnyesepp a szemében. – Még szavaimra is emlékszem. *Köszöntöm a szabadulást hozó magyar honvédeket*

azoknak a nevében, akik abban a szerencsétlen időben születtünk, amikor a Székelyföld idegen uralom alatt szenvedett. –Nálunk a régi román világban is rendesen megtartották a perkői Szent István-napi búcsút. Volt szentmise a kápolnában, színpad, búcsúfiás sátorok, vigadalom. Én még most is őrök egy mézeskalács szívet abból az időből, a fiam hozta nekem a búcsúról. Egyáltalán nem akadályozták a román csendőrök. Azok erősen be voltak olvadva itt a népbe. A kastély mögött, a hegyoldalban is volt színpad, ott szerepeltünk a Jézusfaragó ember című színdarabban (Nyirő József hasonló című novellájának színpadi változatáról van szó ? Kgy. Z.). Arra már nem emlékszem, hogy mi volt az én szerepem. Jaj, be szép idők voltak. Páll Domokos plébános úr tanította be a színdarabot, s neki volt erősen nagy segítsége Szakács Antal, a kántor. Jaj, de fain emberek voltak. Haló poraikban is nyugtassa őket a jó Isten!

A kézdiszentléleki Porondon az 1919-ben született Ráduly Béla bátyánkhoz kopogtattunk be. A kézdívasárhelyi Ambrózia Kiadónál *Törhetetlen hittel* címmel megjelent könyvének (2005) lapunkban is közölt részleteiből az olvasó is ismeri. Világháborút és hatéves fogságot szenvedett emberként sokat látott, hallott, s mert magyar honvédből magyar királyi csendőrnek zupázott át, a tollforgatáshoz is értett, ért mai napig is.

– Milyenek voltak a régi perkői búcsúk? – kérdeztük tőle.

– Sok mindent nem tudok mondani, mert minket akkor már besoroztak. A színelőadásra azonban emlékszem. Még most is meg tudnám mutatni a színpadnak a helyét, most is kopárabb ott a hegyoldal. Barthos Károly, akkor már idősebb ember volt, szerepelt a darabban, Károly volt abban a neve. Az erdődöntésnél a fa egy embert agyonütött. Károly felfutott a „megkiáltóba” – ez volt a neve –, és azt kiáltotta, csak ennyire emlékszem, hogy: *halljad, havas, halljad, minden ember jöjjön az Ajnádi úr kalyibájához fontos megbeszélés végett!* Szép, csendes búcsúk voltak, de mindig fenn, a Perkő tetején, a kápolnánál. Jöttek a keresztalják zászlókkal, keresztekkel a szomszéd falvakból, népes papság volt mindig, és igen szép és tartalmas beszédek hangzottak el. A magyar időben szép búcsúkat tartottak a Perkő tetején, felvonulással, zászlók alatt, ünnepélyes módon. A szentmise és szentbeszéd után jött az ünnepélyes rész. Ezt a Perkő-tető ún. második mezejében tartották este. Volt ott tűzijáték és tábornüzek. Soha nem felejttem el, áldozata is volt egyik ünnepnek, egy szomorú eset. Egy falubeli ember a vigadalomban megrészegedett, elaludt, s hajnal felé, amikor álmából ébredve haza akart menni, egyenesbe vette az utat, s a kőbánya felett, a meredek kősziklákról bezuhant, és reggel halva kapták. Ezek a szép búcsúk addig tartottak, amíg fordult a kocka, mert a letűnt kommunista időkben a zászlós felvonulást szigorúan letiltották. A plébános engedélyt kért a kultuszminisztériumtól, hogy a kápolnában misézhesen. Megengedték. A templomban ki is hirdette a népnek. Tehát szentmisét tartottak, de nagyon jóézés volt látni, hogy minden előzetes megbeszélés-egyezkedés nélkül, a nép csak szép lassacskán kezdett körös-körül kiszivárogni az erdőből, hogy a kápolnához mehessen. A mise végén felhajtás nélkül, csendben hazamentek. Elmondhatjuk, hogy a perkői búcsúnak volt egy fojtott, de mégis létező folytonossága.

Az emlékezés szép, de 83 éves fejjel már nehezebb. Kovács Andrásné (Tercsóm) Ráduly Margit nénénket jó emlékezőtehetséggel áldotta meg az Isten. Biztattak, kereszük fel, mert imádkozó lelkű asszony, búcsúk dolgában tájékozott. Gyapjútépés közben találtuk, s emlékezésre bírtuk.

– A régi román világban tartottak-e búcsút a Perkőn?

– Igen. Én úgy emlékszem, hogy a Perkőn akkor is mindig megtartottuk István király napját. Nagyobbak voltak a búcsúk, miután bejöttek a magyarok. 1940 augusztusában, emlékszem, folyt a búcsú, s egyszer csak megjelent Orbai Jóska, ő volt akkor a falunak a bírója. Leintett mindent, és bejelentette, hogy Horthy Miklós kormányzó úr fia repülő-szerencsétlenséget szenvedett, országos gyász van. Csend lett, befejezték a vigadozást, és hazamentek a népek.

Margit néni is emlékszik a Nyirő-előadásra. Ő is ott volt. Elmondta, a szereplők mind helybeliek voltak. Egy idős ember – mondta –, ők úgy hívták, Marthi János pénztárnok, ő alakította a faragó embert. Emlékszem, amikor megtörtént a darabban a baj, hogy egy embert odaütött a fa, ő kiáltotta, hogy hozzátok a Szent Mihály lovát! (...) Szerinte szépek, meghatóak voltak ezek a búcsúk. Szóltak a harangok, s a keresztalják énekelve mentek ki a Perkőre. Akkor is sokan jöttek a búcsúra, de nem éppen ezrek, mint most.

– Én határozottan emlékszem, anyósom mesélte, hogy Szent Istvánkor szerepeltek a Dinnyéskőnél – folytatta az emlékezések sorát Barabás Margit. – Páll Domokos plébános győzte meg, hogy vállalja el egy vallásos darabban a szerepet. –Ez 1934–35-ben lehetett, s édesanyám volt benne a főszereplő – egészítette ki férje, Barabás Ágoston. Utóbbi megjegyezte, hogy akkor bensőségebbek voltak a búcsúk, mert a népek kereszteltek-zászlókkal gyalogosan jöttek, zarándokoltak messzibb tájakról is a Perkőre. Ma autóval, autóbuszokkal érkeznek, s ennek már mégsem az a régies a hangulata.

– Nézze, el kell mondjam: a Perkő nagyon jelentős vallási hely volt. Visszamegyek régebbre. A csíksomlyói búcsúkról jövet a környék népe, s így mi, a kiskászoniak sem hazajöttünk, nem a lakásokba tértünk pihenni, és hálát adni, hogy megjárhattuk a nagy utat, hanem direkt fel a Perkőre, és itt ért véget a pünkösdi búcsú! Sorba jöttek a keresztalják. Olyan hosszú sorban kígyóztunk, hogy az eleje kinn volt a hegyoldalban, s a vége még benn a völgyben. Fenn, a kápolnában mise volt, s akkor a túlsó oldalon bementünk, s a szentléleki templomban végződött a búcsú. (Az említett templomnak pünkösöd hét-főjén volt a búcsúja – Kgy. Z.) A Szent István-i búcsúkról csak gyermekkori emlékeim vannak: keresztalják, búcsús sátrak... Én negyvenegyben berukkoltam katonának, akkor vitték el a húszasokat – kutatott régi emlékei között a kiskászoni Marthi Keresztes Béla.

– Én leányocská voltam – egészítette ki felesége, a három évvel fiatalabb Nagy Ilona. – Emlékszem, hogy jöttek-mentek a magyar katonák, s olyan nagy búcsút és vígságot teremtettek a Perkőn, hogy nagyot. Szentléleken sok ügyes és szép, nálamnál fiatalabb asszony volt, s azok szerepeltek...

*

Mire e sorok nyomdafestéket látnak, elkészülnek a búcsúfiák, lélekben sok-sok katolikus és protestáns kéri az Urat, hogy segítse el az ez évi búcsúra. Tévékamerák, fotósok és hírlapírók rögzítik a mai perkői búcsút. A háromszékiek, de a tágabb vidék és Délkelet-Erdély számára is a perkői Szent István-napi búcsú, lassan – felekezettől függetlenül – kismagyar találkozóvá lesz, akárcsak Csíksomlyó, s e sorok megsárguló újságoldalként fiókok aljában, emlékpapírok között maradnak meg kordokumentumoknak.

Háromszék, 2006. augusztus 19.

Búcsú a Perkőn

„Fölvettük mi Jézus szent keresztjét,
lenne könnyebb e szent keresztség!
Tekintsen ránk is a messzi Ország,
fordítsd felénk a fényes orcád,

nézz mireánk is, Szent Királyunk,
kik pörben már ezer éve állunk,
szívünk nehéz, görnyed a vállunk,
s mégis csak itt, csak itt kell állnunk.

Kik voltunk pogányok büszke fattya,
kérünk, légy örökre e népnek Atyja,
hogy prédául másnak sose jussunk,
védd hát, királyunk, ősi jussunk,

mi földünk, hitünk és anyanyelvünk,
ne kellessék szónkat visszanyelnünk,
s ha újra és újra pörbe szállunk,
tarts törvényt, Nagy Királyunk!”

(*Háromszék*, 2002. augusztus 17.)

Kemény Zsigmond idézése Kézdiszentléleken*

Megállásra készíti az embert az ünnep. Kijelenthetjük ezt a mai névadó ünnepegről is. S rögtön utána azt, hogy a Kemény Zsigmond névnek – melyet ezúttal vesz fel a községi könyvtár – aranyfedezete magában az írói életműben van. Az írónak a pályája különben nagy kultúrcentrumokhoz kapcsolódik, melyek sorában említendő Marosvásárhely, Kolozsvár, Bécs és Pest. Ha viszont Kemény életútjának kisebb helyszíneit is számba vesszük, már a gondok kibeszélésére és meditációra is alkalom adódhat, mivelhogy mára mindenik az erdélyi magyarság szórványosodásának vagy éppenséggel eltűnésének esetét példázza számunkra. Ezek a helyszínek a lexikonok és életrajzok tanúsága szerint a következők lennének: Alvinc, a bölcsőhely, Zalatna, a kisgyermek nagy élményeit adó bányavároska, Nagyenyed, az életre szóló stúdiumok és a mesterek városa, Magyarapud, az isten háta mögötti menedék, illetve a történelem vallatásának köznemesi fészke, valamint Pusztakamarás, az elhúzódó vég utolsó stációja.

Elgondolhatjuk, milyen nagy akadályokba ütközne ma – ha nem éppen lehetetlen lenne – a Kemény-kultusz bármiféle kezdeményezése a felsorolt erdélyi falvakban és kisvárosokban. Mert szerintünk kultuszra is szüksége van klasszikusainknak. Olyan világot élünk, illetve olyan trendek (!) és idolk (!) szerint haladunk (?!) ugyanis, amikor is klasszikus értékeinkhez foggal és körömmel kell hogy ragaszkodjunk, ellenkező esetben az önkényesen értelmezett és elferdített európaiság mai árja a magyarságunkat jelentő értékeket és jelképeket sodorhatja el. Könnyű belátni, ha a tömegek tájékoztatását, de még inkább félretájékoztatását követő média vagy a világháló kínálatába belekóstolunk, hogy egy újabb agymosás küszöbén – ha nem éppen a kellős közepében - vagyunk máris, habár az előző korszakénak is alig lehetett véget vetni.

Kézdiszentlélek neve nem szerepel az előbb felsorolt helységek sorában, habár Kemény Zsigmond is krónikása volt Erdélynek. De Keménynek mint regényírónak elég volt egyetlen passzus valamely korabeli tudósításból, hogy abból mint történelmi forrásból kiindulva eleven korpét fessen a 16–17. századi Erdélyről, anélkül hogy a helyszíneket felkeresné, hogy markáns jellemeket hozzon létre, és hiteles lélekrajzot készítsen, s egyszersmind hogy örök érvényű üzenetet fogalmazzon meg a mindenkori olvasó számára.

Az egyik történelmi forrás – amelynek kiadása éppen Kemény nevéhez fűződik – egy 17. századbeli kézdiszentléleki leányrablásról is hírt ad a következőképpen: *„Történik azonban, hogy Mikes János, az említett Zsigmondnak egyik fia, ugyan Háromszéken, Orbaiba Szentléleken lakó néhai Tarnóczy Sebestyén hajadon leányát, Sárát, hogy szép személy volna, megkedvelené, és a leánynak édesanyjától néhány úttal kérettené is. De a leányasszonynak sem lévén kedve hozzá, az anyja sem igézné neki. Azonban ők azt nagyon szégyellvén, s hihető, nem is apjok-anyjok tanácsok nélkül Mikes Mihály bátyjokkal János és Kelemen egybetanakodván, és fegyveresen minden szolgáljokkal felkészülvén, a leányasszony édesanyjának házánál való nem létében szentléleki kastélyokra*

rátűtöttek, ahová (a bennvalók abbeli szándékjokat csak meg sem tudván gondolni) bérohanván, a leányasszonyt nagy sírással, rivással kihúzván, vonván, hurcolván, kastélyukból atyjukhoz, anyjukhoz Zabolára vitték, és ott a leánynak, ki éjjel-nappal csak sír, rív és jajgat vala, kedve ellen való menyekzői lakadalmat csinálván, erőszakos feleségévé akarják vala tenni Mikes János fioknak.”

Az idézett passzus elegendő volt Kemény Zsigmond számára, hogy megírja – Németh László szerint – legtökéletesebb regényét, az *Özvegy és leányát*, azt a művet, amely kivételes helyet foglal el a 19. századi magyar regény fejlődésében, s amely cselekményének egyik fő helyszíne Kézdiszentlélek. Keménynek köszönhető mindenekelőtt tehát, hogy ez a háromszéki falu felkerült a magyar irodalom térképére, ahonnan ki sem törülhető immár. Indokoltnak látjuk a szándékot, ha Kézdiszentlélek szeretné kivenni részét a Kemény-kultusból, sőt ehhez az első kis lépést ezennel meg is teszi.

Következhet bármily társadalmi-történelmi kataklizma, vagy jöhet az integráció, Kézdiszentlélek úgy fog megmaradni a magyar irodalom mindenkori befogadói közössége számára, amint Kemény Zsigmond megfestette több mint másfélszáz évvel ezelőtt az *Özvegy és leányában*. Hiszen magáról a tájról is kapunk egy-egy érzékletes képet. Ma is csodálatot válthat ki a szemlélőben a falu egy-egy felkínálkozó, megkapó látványa, az amely például „a nap tüzétől szikrázó dombok” képeként tűnik fel a regényben, vagy az a természeti környezet, melynek része a leírás szerint egy „ezüstsín csermely”, amely „oly szeszélyesen, oly kőszán [tévedez], mintha mindenütt jelen és távol lenni” akarna. Nem nehéz a helyismerettel rendelkező olvasónak ezek alapján azonosítania a Perkőt, illetve a Kasolyán kanyargó Kászon patakát. Másrészt pedig elgondolkoztatja a mindenkori olvasót a vakbuzgóságot és fanatizmust, a bosszút, az „emberi szörnyeteggé testesült gyűlöletet” (Szabó József), a mások elveszejtésére törő balladai hőst felidéző Tarnóczyné alakja, amely örök figyelmeztetés mindannyiunk számára, hogy győzzük le a magunkban hordozott gonoszt, különben ki-ki végzetébe rohanhat, akár csak az író által megjelenített özvegy.

Nem véletlen, hogy a 20. századi magyar esszé és regény szellemóriása, Németh László az előző századból a szintén esszé- és regényíró Keményt igen magasra tartotta, mondván, hogy: „írónál több, magyar géniusz”. És ugyancsak Németh László emelte ki Kemény irodalmon túlmutató szerepét, azt írván, hogy „ha a magyar nemzet hanyag volt a visszaemlékezésben, Kemény Zsigmond felfrissítette emlékezetét. Ha a magyar nemzet nem ismerte magát, Kemény Zsigmond maga volt a nemzeti önismeret.” (*Az én katedrám*, 613.)

Azt kívánhatjuk, hogy a mai naptól a Kemény Zsigmond nevet viselő könyvtár is sajátos eszközeivel, a maga kis hatáskörzetében vessen gátat a visszaemlékezésben megmutató hanyagságnak, frissítse mindenkor e székelymagyar közösség emlékezetét, szolgálja nemzeti önismeretünket!

Háromszék, 2006. augusztus 26.

* Elhangzott a kézdiszentléleki községi könyvtár névadó ünnepségén, 2006. augusztus 19-én.

Búcsú előtt Kiskászonban

Kiskászon nevét nem templombúcsúja röpíti messze, hiszen január 18-án, nagy havak idején Árpád-házi Szent Margitnak, a templom védőszentjének szentelt misére igen kevesen utaznak ide. Az augusztusi, Szent István emlékének adózó szentmisén azonban népes a részvétel.

Sokan csodálkoznak a falucska nevének hallatán, mert a köztudat településnevekben a Kászon elő- vagy utótagot általában Csíkország részeként ismeri. A valósághoz tartozik, hogy akárcsak a községközpont, Kézdiszentlélek egy része, Szárazpatak és Kézdikővár is az egykori királyi Felső-Fehér megyéhez tartozott, s csak később soroltatták Háromszékhez. Kiskászon azért valamiképpen kivétel volt, mert bár 1877-ben csatolták hivatalosan Háromszék vármegyéhez, a királyi megye tartozékeként a torjai Apor-birodalom peremvidékének faluja volt. Orbán Balázs jeles, nagy munkájában ennek ellenére Kis-Kászon néven különálló településként tárgyalja. Első okleveles említése 1567-ből való, amikor tizenkét kapuját jegyezték fel. Szerények a kiskászoni emberek, s hogy meg ne sértsék a szentléleki községvezetést – hiszen papjuk is az ottani máter plébánosa –, megjegyzik, hogy „mi Szentléleknek csak egy utcája vagyunk”. Az utcácska ma sem kicsiny, mert a 2002. évi népszámlálás idején 290 lakója volt, s szinte hihetetlen, hogy 1910-ben 1217 személyt tartottak nyilván. Miért, miként apadt meg itt ennyire a lakosság száma?

Meddig jár a korszó a kútra

Három esztendeje ígéreti a kiskászoniaknak a szentléleki tanács, hogy rendezteti a falu borvízkútját és környékét. De mert mindig fontosabb dolgokra kellett a pénz, most hívtak, „borvízpártiként” legyen tanácsadója, szemtanúja a munkálatnak. Valóban nem volt olyan esztendő, hogy a kiskászoni képviselő, Marthi Géza ne sürgette volna tanácsüléseken a borvízkút rendbetételét.

– Nagyon sokan, az egész környék ide jár borvízért – mondja Marthi Géza. – Kicsi a forrás hozama, hamar kimergetik, várni kell, hogy újra felteljen, nem is beszélve a szennyeződésről, fertőződésről, melynek a meregetéssel bizonyos mértékben ki van téve a víz. Hogy mennyire, ahhoz én nem tudok hozzászólni, mert amióta a világ, ezt a vizet mindig meregették. A kézdivásárhelyi Erdélyi doktor úrnak itt van hétvégi háza, közel a forráshoz, ő magyarázza, hogy kitűnő az összetétele, gyógyvízként is használható. Eljött az ideje, hogy rendezzük a kutat, a környéket. Most már azt mondom, hogy addig jár a korszó a kútra, ameddig sikerül nekünk ez a régi álom. A szentléleki tanács saját bevételéből 30 millió régi lejt tartalékolt a forrás rehabilitálására. Ez csak az induláshoz elég. Mindenképpen számít a tanács a kiskászoniak közmunkájára.

Bartók Gyula kézdiszentléleki alpolgármester csatlakozva beszélgetésünkhöz hangsúlyozta: „mindenképpen biztosítjuk a falut, hogy ügyelünk a vízre, hogy a forrásnak baja

ne essék. Munkaerő is lesz, mert van tizennyolc emberünk, akit a munkaügyön keresztül alkalmazott a hivatal, a munkátat egy részét segéd munkásként ők fogják elvégezni.”

Az alpolgármester úgy tervezi, szigetelősáncsal vissza fogják tartani az ikerforrás elszívargó vizét, s ezzel nőnie kell a hozamnak is. Ha ez sikerül, mélyítik a forrás levezető árkat, rendezik a környéket, s a borvíz kémiai összetételéről, orvosi javallatairól tájékoztató táblát is kifüggesztenek. Egyébként általában gyomor- és bélbántalmakra igen jó.

–Ez egy nagyon jó borvíz, nem tudunk nélküle élni – bizonygatta Bartos Sándor, aki szerint a környéken lévő más borvízfeltöréseket is hasznos volna „felfogni”. Baróti Mihályné Pászka Mária éppen a vízre érkezett. Szénacsinalás ideje, tűz az Isten napja úgy, ahogy kell – mondta –, s ilyenkor borvíz nélkül nem bírjuk ki a mezőn. Jaj, de jó víz ez, úgy „megtartja a gyomrot”, hogy el sem képzelik!

Körvonalazódik a jövőkép

(...)

A falu értékes idegenforgalmi látnivalója a Búcsújárók emlékháza. Bartha Lőrinc éppen a távoli Nógrád megyéből, Hollókőről, Cserhát aljából érkezett vendégeket kalauzolta. Velük beszélgetve körvonalazódott, miként lehetne nem is nagy munkával és befektetéssel látogatottabbá tenni Kiskászont, megvetni a falusi turizmus alapjait, mert-hogy a világon nem sok helyen van még egy ilyen szakrális kincseket őrző emlékház. Ispán Dániel és Szentlélekhez rokoni szálakkal kötődő felesége ugyanis idegenforgalmi kft.-t működtet az anyaországi kis faluban, tapasztalatait, ajánlatait szívesen megosztotta a hivatalosságokkal. Csak vállalkozó szellemű ember kell, ők is a nulláról indultak, s most idegenforgalmi és kereskedelmi cégük folklór-, kézműves- és kemencés programokat szervez, népművészeti kiállítást hoztak létre, mellette népművészeti üzletet, mert a hollókői vár, a pajtakert, falumúzeum, szövőház, japán vendégház, egy-két panzió éppen elég volt ahhoz, hogy oda csalogassa a látogatókat. Hollókő ma a világörökség része, tájvédelmi körzet.

Aligha lehet jobb és alkalmasabb hely hasonló idegenforgalmi-kulturális oázis létrehozására, mint Kiskászon, hiszen a közelben a Perkő-hegy kápolnája, egykori Szent János templomos emlékhely, a Perkő vára, Szent István-napi búcsúkat tartanak, de ott vannak Cecevárának romjai, s a környék népviselete, népi hagyományai sem ismeretlenek. A festői táj, a Kászon vize, a vadban gazdag Katrosa környéke, a Kászonok felé tartó korszerű műút, s egy-két vállalkozó, egy-két helyi és szentléleki panzió, a vidéket jól ismerő idegenvezetővel lehetne indítani... (...)

És újra ünnep

Kiskászonban két alkalommal lehet több turistát látni: a csíksomlyói búcsú idején és Szent István napján, amikor a hívők ezrei lepik el a Perkőt. Marthi Gézánál a perkői műemlék kápolna egyik kulcsa, hogy ha valaki a falu felől akarja megközelíteni a búcsújáró helyet, ne mássza meg hiába a hegyet.

Az idén még nagyobb ünnep lesz a Perkőn, mert a Szent István-napi búcsú a Háromszéki Magyarok Világtalálkozójának szerves része lesz.

– Körforgalmat akarunk kialakítani a Perkőn, új parkolóhelyet jelölünk ki, a vásárosokat is más helyre fogjuk telepíteni – mondták beszélgetőtársaim. – Szentléleken gazdag műsorral, gyermek-néptáncfesztivállal köszöntjük a világból hazaérkező elszármazottakat, részt veszünk az eresztevényi Óriáspince-tetőn sorra kerülő ünnepségeken, este pedig itthon, a Perkő tetején lármafát fogunk gyűjtani, mint egykor régen őseink.

Háromszék, 2007. június 19.

KISGYÖRGY ZOLTÁN

Megújuló karácsonyok

Csokorba szedve az évről évre megújuló karácsonyi ünnepkörről szándékszunk jelzés értékű maréknyi adatot szolgáltatni azok számára, akikben már rügyezik az adventi érzés. Sajnos, tudunkkal újabban még senki nem vállalkozott az erdélyi és a székelyföldi magyar egyházi néprajz újabb kori szintézisére, a kihalt vagy a kihalófélben levő szokásrendszer, a felújított és a felújítás alatt levő vagy éppen újfajta, születő karácsonyi szokások bemutatására. Ez alkalommal a háromszéki katolikusság körében megújuló szokásokról szólnak.

Régi gyökerek, feledésbe merült szokások

Adventet régebben mifelénk böjttel is megszentelték. Szerdán és pénteken szigorú böjt volt, szombaton pedig megtartóztatás. Ez később csak a disznótorok családias hangulatában olvadhatott fel egy keveset. (...) Az adventi várakozásban – örvendetesen – közel másfél évtizede ismét elkezdődtek és sokasodnak a betlehemi játékok. Nálunk is megyszerte templomokban, iskolákban megújult és megújított pásztorjátékokkal emlékeztetik a felnőtteket a kis Jézus születésére a gyermekek. Ezt szolgálja a Szent Család szálláskeresése. Utóbbi sok helyen élt a gyülekezetek lelkében, hagyományában, de a diktatúra éveiben jobbra feledésbe merült, hisz ezzel a szokással ki kellett menni a faluba, az utcára, ami tiltott dolog volt. A második világháború előtt a kisebb városi gyülekezetekben gyakorolták még a szálláskeresést. (...)

Új hajtások a régi tőkén

Alsó- és Felső-Háromszéken kerestük, hogy a sokasodó pásztorjátékokon kívül élnek még az ünnepkörhöz kapcsolódó vallásos szokások, melyek vissza tudják hozni a régi karácsonyok varázslatos hangulatát. Ez alkalommal a szálláskeresés új hajtásaira akadunk Sepsiszentgyörgyön, Illyefalván, Kézdivásárhelyen és Kézdikőváron. Kézdiszárzapatokon megszólaltattunk két István-napi énekest. (...)

Kőváron nem aludt ki a láng

Itt is, akárcsak máshol, gyergyói, csikországi, Homoród menti vagy éppen felsőháromszéki – szentföldi – buzgó római katolikus lelkek kezdeményezésére újították fel a rendszerváltás után a szálláskeresést.

– Anyámék idejében még szép karácsonyi szokás volt a szálláskeresés, de a kommunista rendszer idején kihalt – mondja Opra Lőrincné Bandi Emília. – Mi egy lövétei asszony biztatására újítottuk fel a rendszerváltozás után ezt a szép szokást, de sajnos Nagy Imre plébánosunk halála után újra kimaradt. Sokszor velünk jött a pap bácsi is. Két csoportunk volt, s a járást karácsony szentvegyében fejeztük be a plébánián. Resteltem, hogy veszni hagytuk, de bennünk újra megvan az akarat, s ha a mostani plébános urunk is akarja, segít, ígérem – sokak nevében –, hogy 2004 adventjében újra szól az ének Kőváron. S most elénekelem: *Szállást keres a Szent Család, / De senki sincs, ki helyet ad, / Nincsen, aki befogadja / Őt, ki égnek s földnek ura. / Az idő már későre jár; / A madár is fészkére száll, / Csak a Szent Szűz jár hiába / Betlehemnek városában. / Legalább ti, jó emberek, / Fogadjátok a kisdedet, / Házatokra boldogság száll, / Ha betér az Égi Király.* A minket fogadó család egyik szószólója – ugyancsak arra a dallamra – éneken felel: *Ne sírj tovább, Szűz Mária, / Ne menjetek ma máshova, / Szállásunkat mi megosztjuk, / Kis Jézuskát befogadjuk.* Ezután mondtunk egy rózsfüzértizedet, és köszönetet a befogadó családnak.

– Ha alulról jön a kezdeményezés a mi egyházunkban, annak én nagyon örvendek – jelentette ki Drócsa László, Kézdikővár és Szárazpatak fungens plébánosa. – Ha elhangzott az igény megyebírónk felesége részéről, a jövőben én is támogatni fogom ezt a harmadszor is életre kelni akaró szép adventi, karácsony előtti vallásos szokást.

Szent Bertalan emléke kötelez

Egyfajta ragaszkodással kötelesnek érzi magát a mélyen katolikus szárazpataki hívő ember, hogy megtartsa az ősi hagyományt. A falu templomának védőszentje, Szent Bertalan sok jóra inti az egyébként rebellis viselkedésű – zömében besenyő eredetű – szárazpataki embert. Sokan ismerik itt, s ha kedvük is támad, el is éneklük karácsony másodnapján a Szent István-köszöntőt, a Szent János-napi éneket: „mennek istványolni s jánosolni”, miként az sem ritka, hogy karácsony harmadnapján aprószentekelni mennek a gyerekek. „A házról házra való kántálást újabban a cigányság karácsonyi koldulása akadályozza. Miattuk van sok helyen zárva a kapu” – jegyezte meg a falu történetét jól ismerő Márton Emil nyugalmazott tanító. Az „istványoló” éneket a 67 éves Daczó Adolf Gusztáv és élettársa, az 1925-ben született Kelemen Róza nénénk énekelte el: *Szent Istvány, hát még alszol-e? / Mély álmodban hát még nyugszol-e? / Serkenj fel ágyadból, / És kelj fel ágyadból, / Mert mi hozzád jöttünk, / Szent Istvány! / Azt is mondd meg, béeresztesz-e? / Azt is mondd meg, jó szívvvel látsz-e? / Mert ha nem, elmegyünk, / Más szállást keresünk, / Megyünk, honnan jöttünk, / Szent Istvány! / Szent Istvány, az Isten élteszen, / Minden jóban szerencsélteszen, / Kívánjuk, hogy éréjél jobbnál jobbakot, / Sok Szent Istvány-napokot, / Szent Istvány! / Virradjál fel neved napjára, / Óhajtottál boldog órákra, / Amit rég kívántál, / Szívedből kívántál, / Most már reajutottál, / Szent Istvány!*

Humorosak, hangulatosak voltak az istványolók „békérezkedő versikéi” is. Ezekből már – helyszüke miatt – csak ízelítőre futja:

*Túl a Polyán hegyén van egy bogáncskóró,
Tudom, gazduramból nem lesz királybíró.
vagy:
Tedd a tűzhöz a csuporkát, mézes pálinkát,
Ahhoz való kalácsocskát s egy jó szál kolbászt!*

*

Egyházi-vallási téli szokásaink egyre inkább három csoportra tagozódnak. 1. A régi ősi szövegek egy-egy helyen változatlanul élnek. 2. Vannak települések, ahol a régi egyháznéprajzi irodalomból átvett szövegeket mondják-énekelik a papság, a kántor közvetítésével. 3. Az eredetiséggel szembeni kétely ott jelenik meg, ahol a témakörhöz keveset értő személyek szednek rímekbe korszerűbb szövegeket, vagy fűzfapoéták rímjein elevenedik meg az ősi hagyomány.

Háromszék, 2003. december 24.

KISGYÖRGY ZOLTÁN

A szállást kereső szent család

Nem rendelkezünk statisztikával arra vonatkozóan, hogy mikortól és milyen folyamatossággal gyakorolták Háromszék római katolikus egyházainak hívei papjaik biztatására, avagy éppen hagyományörzésből, azt a karácsony előtti szokást, melyet Szálláskereső néven ismer az egyházi néprajz. Ennek a tudománynak a legkevesebb lehetősége volt Közép-Kelet-Európa diktatúra alatt élő országaiban a lepergett fél évszázad alatt arra, hogy nyomdafesték útján rögzíthesse az egyházi évek ezt az eseményét.

A felső-háromszéki Szentföldön is a fennálló rendszer korlátozta és tüntette el majdnem teljességében a Szálláskereső szokását. Nem tűrt meg ugyanis olyan nyilvános megmozdulást, ami a templomon vagy a cintermek, várak falain kívül történt. Abban az időben egy-egy családi háznál összegyűltek az emberek, és ott kaptak szárnyra a Szálláskereső ősi szövegei, énekei, néhány, főleg olyan idős asszony révén, akiken már nehéz lett volna elvernie a port a községi propagandatitkárnak vagy a szekunak.

Nos, ezek a buzgó katolikus asszonyok őrizték meg ennek a szokásnak az írott anyagát, énekeit-dallamait megsárgult füzetekben, hogy aztán az 1989-es fordulat után egy-egy lelkes biztatására, de főleg egyéni kezdeményezésre újra életre kelhessen a szent család járása. Újra megnyíltak a családi kapuk-házak ajtói a szálláskereső előtt, s az éneklők részesülhettek újra a háznak abban a szerény kínálmációjában, amelyet Kézdiszentléleken Mária radinája néven ismernek.

Él még Felső-háromszéken egy olyan idős asszonygeneráció – de hívő férfinép is –, akiknek csak a biztató szó kell ahhoz, hogy elővarázsolják az igazi adventet. A tavaly Kézdiváralján beszélgettünk Opra Lázárnéval, ő elevenítette fel, milyen volt a szent család járása ebben a faluban. Csalódtunk, amikor arról értesültünk, hogy ebben az évben ott nem indulnak. Kézdiszentléleken a Vármegye nevű falurészen a nyolcvanadik évét taposó, özv. Kanabé Józsefné Barabás Erzsébetet, Bözsi nénit s Alszegben a 72 éves Tompos Lukácsné Marthi Juliskát kérdeztük: járnak-e a szálláskeresők Szentléleken?

–Jaj, igen-igen – felelte Bözsi néni –, már két estén túl is vagyunk. Nálam folyik, itt gyakoroljuk, mert fájnak a lábaim, nem tudok gyalogolni. Itt ez a kép, a Szent Család képe. Ezt hordozzák. Magyarországon vettem vót, de ez meg van szentelve. Minden háznál van szent család-kép, ahová bétérnek a szálláskeresők ebben a faluban. Valamikor a férfiak is jártak, az én testvérem is járt, de most már nem. Énekelem a békérezkedőt:

*Szállást keres a szent család,
De senki sincs, ki helyet ad,
Nincsen, aki befogadja
Őt, ki égnek s földnek ura.
Az idő már későre jár,
A madár is fészkére száll,
Csak a Szent fi jár hiába
Betlehemnek városában.
Legalább ti, jó emberek,
Fogadjátok a kisdedet.
Házatokra boldogság száll,
Ha betér az égi király.*

S akkor a bent levők fogadják:

*Ne sírj tovább, Szent Mária,
Ne menjetek már sehova,
Szállásunkat mi megosztjuk,
Kis Jézuskát befogadjuk.*

– Oszmán utána imádságot olvasunk, és erősen szép templomi énekeket is énekelünk.

Tompos Juliska elmondta, hogy valamikor jobb, erősebb volt itt a lelkeség. Balázs György plébános úr vezette bé újra a szent családot, ő tanította bé. Igényes volt velünk szemben, mert amikor mind a kilenc járást befejeztük – mert annyiból áll ez –, a szent család ünnepén (december 26.) el kellett mennünk a templomba, bemutattuk a Szálláskeresést, bizonyosságot tettünk munkánkról. A plébános még egyszer-egyszer meg is lepett, béjött éppen abba a családba, ahol vótunk. Ezt most nem csináljuk.

T. Csiby József fungens szentléleki plébános tudott arról, hogy elindultak a Szálláskereső-csoportok, útba is igazított, és kifejezte örömét, hogy a szentléleki hívek között él még ez a hagyomány, és nem engedik, hogy kihaljjon.

Bözsi néni elénekelte a Családfelajánlás Szent Józsefhez kezdetű sokszakaszost. Íme az egyik Kibúcsúzó szövege: *Most Isten veletek, ti áldott, jó emberek, kik a szent családnak szállást adtatok. Amen.* Van Búcsúének is. Ezt akkor énekelik, amikor a szent család képét hozzák haza. Visszaérkezve ahhoz a családhoz, ahonnan a Szent Család-csoport indult, közösen éneklük el az Esti éneket:

*Adjon Isten jó éjszakát,
Küldje hozzánk őrangyalát,
Terjessze ránk szent áldását.
Köszöntsük szép Szűz Máriát.
Köszöntsük szép Szűz Máriát,
Vele együtt ő Szent Fiát.
Jézus, Mária szent neve
Legyen nekünk örömünkre...*

– Nem aggódom – mondta Kanabé Józsefné –, mert vannak a mi csoportunkban fiatalok is. Három fiatal leányka, kik itt laknak a Vármegye utcában. Szépen énekelnek már. S a csoportot is egy lány irányítja, Bakk Lujza. Hát így halad tovább a Szálláskereső... (...)

A Gróf Apor István Iskola népes osztályaiban nem volt könnyű megtalálni azt a két iskolás lányt, akik a Bözsi néni csoportjában szálláskereső: a hetedikes Bakk Enikót és a nyolcadikos Marthi Csillát. A harmadikat, Karsai Mónikát nem leltük ott, ugyanis kézdívasárhelyi diák.

– Mi nagyon szeretjük ezt az adventi szokást, és sikerült megtanulni már több éneket és imát. Nem vagyunk benne biztosak, hogy hány helyen járnak a szálláskereső, mert ezt minden csoport egyénileg csinálja. Talán négy falurészen járják: a Porondon, Alszegben, Középszeren és nálunk, a Vármegyében.

Bálint Sándor a Felvidékről írt le szálláskeresőt, és rögzítette, hogy ott rendszerint felkerestek egy-egy szegény családot, sokgyermekest is, hogy ez alakolmmal megajándékozzák őket, mintha a szent családnak adnák. „A kilencnapos ájtatosság után – írja – a kép vagy a templomba vagy valami jámbor lélekhez kerül, aki jövő adventig vigyáz rá.” Ő azonban intelmet is indít útra, s ez az intelleme főleg az atyáknak, de még inkább a kántoroknak szól, akik itt-ott hevenyében összeszerkesztett szöveget adnak a csoportok kezébe. Idézzük: „ez a szokás kezd a vallásos ponyva révén elterjedni, amelynek szövegei, énekei és imádságai kántoreredetre vallanak. Stílusuk terjengős, szentimentális, nyelvében modern. Itt-ott azonban e régi énekek és szokástörödékek is fölszívódtak bele... Tudjuk azt, hogy a Szálláskereső a középkori karácsonyi misztériumoknak egyik jelenete volt.” Az irodalom egy eredeti példával is szolgál, amit Csikban jegyeztek le: „*Elindula József Bethlen városába. / Szállást kérdezének, / Szállást nem kapának / A sok vendég miatt, / De mégis rendeltek / A város végére...*” Bálint Sándor állítja, hogy a mai új Szent Család-ájtatosság nem egyenes leszármazottja a régi csiki gyakorlatnak, de mégis régi dologról van szó, egy tisztos hagyományak a felelevenítése, amely szerinte újra teljesen népvé alakulhat.

Háromszék, 2004. december 24.

Perkői panoráma

Dél van. Ezrével gyűlnek a perkői Szent István-kápolna köré a búcsúsok: szentföldi és Háromszék egyéb tájairól, Erdély képviselőitében és az anyaországból érkezett magyar emberek, katolikusok, protestánsok, süvölvény fiatalok és töpörödött nénikék, nyolcvan fölötti esztendőket mutató aggastyánok, kik sok-sok szusszantató pihenővel jöttek fel a keresztaljak nyomában. Szentlélek felől, Kiskászon felől, Kézdi-polyán felől, mert az utak ma a Perkőre vezettek. Az ösvények is.

Megszóal a kápolna haranglábának kisharangja, s kezdetét veszi az emlékező-hálaadó szentmise, s mintha ma már az első énekektől-imáktól közelebb kerülnénk az Egekhez. Közelebb is vagyunk, valószerűtlenül, szinte transzcendensen tiszta a panoráma innen. A Kárpátok hegykoszorúja s ölelésében Szentföld ideragyogó falvai-templomai, Bereck, Kézdimartonos, Lemhény, Kézdiálmás, Kézdiszentkereszt, Szárazpatak, Kiskászon, Kővár, Kézdivásárhely, Ozsdola, Gelence, Nyújtód – nem folytatom, tündéri a kép, messzire látni, el egészen a Déli-Kárpátokig, de jóval közelebből idenéz a torjai temetődombról Árpád fejedelem minap avatott szobra, a láthatár északi pereméről idenézhetnének a Nyerges-tető mártír honvédjei, Zaboláról Mikó Imre tekingethet errefelé, s a bálványosi süveghegyről az Aporok megromlott sásfészke.

Egy kicsit idenéz most Erdély minden magyarja, mert István királyról esik itt szó, őróla zeng az ének, ki házat-hazát egyszerre épített a hitnek és a magyarnak, s itt most villámként hasít a szívünkbe: meg kell tartanunk, ami még maradt.

Meg kell tartanunk ezt a tündéri tájat, s rajta önmagunkat, akár első nagy királyunk emlékezete előtt tett tiszta és komoly fogadalommal: élni kell. Az a legtöbb.

Háromszék, 2003. augusztus 21.

Öt esztendő múlt el azóta

Székely vagyok félig – háromszéki – írta egyik önéletrajzi elemeket tartalmazó cikkében O. Kovács Attila a *Napi Magyarországon* 1998 közepén.

„Nem nagy dolog, lehettem volna félig jász, kun, sváb, tót, vagy valami más, de szerencsémre így alakult, s én roppantul büszke vagyok erre. Kézdiszék a szűkebb pátriám, Kézdikővár, kis falu tíz kilométernyire Kézdivásárhelytől, valamint az ezeréves határtól, és 850 kilométerre attól a helytől, ahol most élek, és ahol születtem. Nekem azonban – így nevelt az apám – mondanak valamit az ottani helyek és nevek. Kézdin még mindig az én nagybátyám lakik a düledező oldalú Kovács-szerben, s szerteszét a városban élnek unokatestvéreim az udvarterekben vagy a blokkokban, ahogy írják, »strada Construc-toriloron«. Kőváron minden Opra – ezt jelenti az O. a nevem előtt – az én rokonom, de Szárazpatakon, Sepsiszentgyörgyön vagy Brassóban sem kell szállodában megaludnom, ha rám esteledik. Ebből is következik, soha nem éreztem magam turistának arrafelé. Sajnos az utóbbi időben csak rokonaim látogatnak, pedig minden évben megfogadom és megígérem gyermekeimnek, az idén biztos, hogy megyünk, de aztán vagy pénz nincs, vagy idő, így aztán marad a szomorúság, az apai szülőföld látása iránti kiolthatatlan hiányérzet, ami a szívembe ég, mint valami billog a ló nyakába. Igen, igen. Örökké megmarad a Bálványos alatt sült gomba, a málnára és cukorra öntött hígított szeszből készült likőr, a kömínyes pálinka, s no persze az igazi kürtőskalács íze, az igazi kürtőse, amelyet az Udvertér 16.-ban egy kis fészkerben sült nekem Jakab Laji bácsi. Ifjúságom legtöbb nyara Erdélyé, a Fortyogóé, a csíkszeredai sörgyáré, ahonnan sört szállítottunk, vagy Brassóé, ahol Kerecsi Pista bátyám volt az egyik leghíresebb kőműves, ott lakott a Fekete-templom felett, de szerettem nála lenni, az Isten nyugosztalja.

Apám mindig kényes volt székelységére, mindent elmesélt, amire őt is megtanította az apja. Megmutatta, hogyan mosdik a székely. Vízet vesz a szájába, onnan engedi vissza a tenyerébe. Tudom, mi az a sátésfű, amelyről Páskándi Géza A sárikás anyós című könyvében olvastam, amely könyvet csak apám értette meg igazán, annyi volt benne a furfangos székely kifejezés. Őszintén szólva én nem is nagyon értettem – nevetett ezen Páskándi, amikor ezt egyszer a szemére hánytam.

Még azt sem tudtam, ki az a Kun Béla, máris utáltam, mert apám megutáltatta velem, akivel viszont a nagyapám utáltatta meg, aki részese volt a történelemnek, lévén, hogy Doberdóban ellőtték a lábát. Sajnos sebesülésének híre hamarabb hazaért, mint ő, s mire hazasántikált a soproni ispotályból, az asszonynak már hűlt helye várta, kezdhette előlről az életét, de hagyjuk a családragényt.

Kényes vagyok Erdélyre, bár nincs jogom rá, s mint mondtam, büszke vagyok székelységemre, bár ehhez sincs jogom. Minden érdekel, ami Erdélyről szól, onnan jön, elég, ha meghallom a jellegzetes hanghordozást, kinyílik a szívem. Nekem is fáj, ha lerománózzák az erdélyi magyarokat, s ütni tudnék, akárcsak az apám, ha meghallom a szót: bozgor.

Apám már siheder volt '40 szeptemberében, amikor kiküldték a szomszéd dombra, figyelje, mikor jön Werth Henrik vezérezredes katonái élén, s amikor apám meglátta az első oldalkocsis motorkerékpárt, futott megvinni a hírt, mert akkor már kint állt a főutcán a falu apraja-nagyja, s úgy várták az ősi föld visszafoglalóit, mint a megváltót. A Bódi igazgató úr olyan beszédet rittyentett, hogy táva maradt a falu szája, újra Magyarországon éltek a kővári besenyő-székelyek.”

Szegény barátom, akadt volna dolga bőven. Arrafelé tartott, hogy az egyik legnagyobb publicistává nője ki magát, ha adatott volna neki még idő (...). Igazságtalan vádaskodásokra és álszent, alattomos gonoszkodásokra egyaránt dühös válaszokat adott, de a legdurvább tévedést is megbocsátotta, ha meggyőződött a jóhiszeműségről. (...)

Már öt éve, hogy néhányan, Attila közeli barátai minden március 5-én a Tücsökből, a Zöldtetősből, a Szódás Sanyitól, a szerkesztőségből és egyéb intézményekből kizárán-dokolunk a cinkotai temetőbe. Akik ilyenkor együtt állunk a sírnál, mindig megdöb- benünk azon, hogy a végzetes autóbaleset óta eltelt hosszú évek ellenére Attila emléke élőbb, mint valaha.

2004. március 5.

HANKÓ ILDIKÓ

A Perkő

Idén a Háromszéki Magyarok Világtalálkozóját hívták össze a Székelyföld szívében, a „Szentföldön”. A globalizáció ellentétéként a világtalálkozó a lokalizáció erősítését, felélesztését tűzte ki célul. A székelység életében a közösségeknek különösen nagy szerepe volt, hiszen a vérzivataros, nehéz időket, az anyaországtól való elszakítást csak egymást támogatva élhették túl.

Mert túléltek. Nemcsak vegetálva, hanem szorgos munkával, szolidaritással, hazasze- retettel, kemény tanulással, hagyományok őrzésével. Az anyaországbelieknek lenne mit tanulniuk a székelymagyaroktól. (...)

A világtalálkozó központi eseménye volt a Kézdiszentlélek fölé magasodó Perkőn álló Árpád-kori templomban, a Szent István-kápolnában tartott Szent István-napi szentmise és búcsú. A kápolna Háromszék legrlátványosabb műemlékei közé tartozik, ahol évente megrendezik a Szent István-napi búcsút a Háromszéken és Csíkban élő hívek számára. A kápolnához legkönnyebben a kézdiszentléleki katolikus templomtól juthatunk el, mint- egy egyórás sétával. A kápolna kulcsát a kiskászoni harangozó őrzi, aki kérésre kinyitja a csodálatos műemléket.

A Perkő-tető tengerszint feletti magassága 719 méter. Északról a Csíki-havasok és az Úz folyó völgye, keletről a Nemere-hegység és a Lassúág patak völgye, délről a Háromszéki medence, nyugatról a Bodoki-havasok és a Kászon patak völgye határolja.

A honfoglalás után a tetejére erős királyi vár épült, amelyet Szentlélek várának neveztek. A középkorban harcászati, bíraskodási és egyházi szempontból is nagy szerepe volt a központi helyen magasodó Perkőnek és a várnak. A hagyomány szerint a tető arról kapta a nevét, hogy itt mondtak ítéletet Kézdiszék népe peres ügyeiben. A tetőt koronázó kápolnát a 13. században építették román kori stílusban, négykaréjos, lóhere alakú alaprajzzal. A tatárjáráskor elpusztított Szentlélek várának helyére építették, feltehetően annak köveit beépítve. Különlegesen szép a 17. században készült faragott reneszánsz ajtókerete, és a belső falon látható néhány, magyar szentet ábrázoló töredékes freskó, amely átfogja a kápolna egyik belső falát. Szent István, Szent Imre és Szent László, valamint két püspök arcképét mutatja. A három Árpád-házi szent a bölcsességet, a vitézséget és a tiszta erkölcsöt szimbolizálja a magyarságnak.

A fátlan, csupasz tetőn állva felejthetetlen panoráma bontakozik ki. Előttünk az egész Háromszéki-medence, a Csíki-, és a Bodoki-havasok. A szépen művelt földek zöld, augusztusra már sárguló sávjai a székelység szorgalmát dicsérik.

A világ minden részéből Háromszékre sereglett magyarok hazatértek. Mindig is ezt a fenyvesekkel borított, ízes nyelven beszélő emberek lakta tájat, legősibb kultúránk hagyatékát őrző, gyönyörű tájat tekintették hazájuknak. Hiába volt a nagyvilág pénze, csillogása, a tenger hullámainak mormolása, a Székelyföld visszahúz minden magyart, aki egyszer megfordult ezen a vidéken, vagy volt olyan szerencsés, hogy itt ringatták bölcsőjét. Ez a két nap olyan falakat döntött le a szétszakított nemzet lelkében, amely bizonyára meghozza a maga gyümölcsét. A Perkő-tetőn gyülekező székely magyarok olyan magot alkothatnak, mint a Bibliában a mustármag. Elindíthatnak egy erjedést, amelynek eredménye a nemzet szoros, lelki egyesülése lesz, amit semmilyen hatalom nem tilthat és nem törhet meg.

A Perkő ez év Szent István-napjától mérföldkő lesz a magyar történelemben. Mérföldkő, amely kijelölte a harmadik évezred egyetlen járható útját.

Háromszék, 2007. szeptember 8.

A Szent István-kápolna kelet felől. Fotó: Borsos Imola

Csillag a sötétben

Tanácsstalanul álltam egy ideig a kiállítóterem közepén, mert még nem tudtam, melyik legyen az a kép, amelyet kiválasztok márciusi elmélkedésem kiindulópontjául. Egyszer aztán megakadt a szemem egy kisebb méretű, sötét tónusú festményen. A közepén egy fehér folt, amely úgy uralta a sötét felületet, mint ahogy az esthajnalcsillag a sötét eget. Ez volt Kosztándi B. Katalin *Perkő* című pasztellje az idei március idusára szervezett kézdivásárhelyi tárlaton. Közelebb lépve láttam, hogy a világos „folt” maga a perkői Szent István-kápolna képe. Ez foglalja el a központi helyet ezen a munkán. Az ember tekintete nyomban rászegeződik, hiszen kitűnik a sötétkék-fekete háttérből. A föld és az ég szinte teljesen összemosódik az éjszakai homályban.

Régen a csillagok vezették a vándorokat, segítettek a tévelygőknek. A kis Jézushoz is egy csillag vezette el a bölcseket. Ez a kápolna is valamiféle csillag a székelyek s az erdélyi magyarok számára. Azokban az időkben, mikor viszályok szaggatják darabokra a nemzetet, mikor bolyongunk s nem leljük helyünket, ez egy támpont lehet nemzeti öntudatunk megtalálásában.

Egyszer azt olvastam, hogy a különleges pillanatok kötik össze tulajdonképpen az időt. Ilyen pillanat az évről évre megrendezésre kerülő augusztus 20-i perkői búcsú is. Ez nemcsak az időt, hanem az embereket is összeköti. Ilyenkor zarándokok ezrei özönlik el a Perkőt, új lelki erőt merítve a mindennapok küzdelmeihez. Aztán a kápolna védőszentjére, Szent István királyra is mint csillagra tekinthetünk. Első királyunk teljesen új mederbe terelte a magyarság sorsának alakulását a kereszténység felvétele által.

És hogy mindennek mi köze a '48-as forradalomhoz? Az, hogy a forradalom és szabadságharc eseményei is egyetlen ponttá sűrűsödtek, egy csillaggá olvadtak össze a nemzeti emlékezetben. Petőfiék szellemisége ma is akként kell hogy vezessen minket. Az a tény, hogy ez a tárlat megvalósulhatott, talán annak is a jele, hogy tudjuk, nehéz időkben hová kell tekintenünk...

Háromszék, Kovakő diákmelléklet, 2008. április 5.

Kishazámban

Minthogy Petőfire utaló címet választottam, el kell mondanom: a történelmileg Kézdiszéknek nevezett erdélyi kistérség is „*arany kalásszal ékes*” nyár idején, akárcsak a költő-látta alföldi rónaság, sőt feltűnik a „*lenge délibáb*” is imitt-amott, ugyanakkor karnyújtásnyira van az itt élő ember számára a „*zordon Kárpátoknak fenyevesekkel vadregényes tája*” is. Van kenyere, bora viszont nincs e kishazának, Kölcseyvel szólva: *nektár nem csepeg dombjain*.

A kisgyerek számára, ki voltam, mindkét fő domborzati forma adott volt tehát, megvallhatom, a nyelvi örökséggel együtt beépült valómba úgyannyira, hogy igazán csak akkor tudnám felmérni, hogy számomra mit jelentenek, ha hirtelen valamilyen erő kiragadna ebből a természeti-nyelvi közezből, aminthogy ama két őselemre, a tiszta levegőre és vízre is – akárcsak az édes anyanyelvre – azok időleges hiánya vagy elviselhetetlen szennyezettsége döbhentheti rá igazán az embert. De itt már nem is kell feltételes módon beszélnem, hiszen levegőnk, vizeink, forrásaink szennyezettsége egyre aggasztóbb még eme erdő közeli s ezer forrás országának is nevezhető kishazában. Borvizes- és gyógyfürdőink lepusztulása nemkülönben. Az anyanyelv állapota ugyancsak okot ad az aggodalomra. Mi magunk vagyunk ártalmára saját magunknak...

S mily riasztó lehet ilyen téren mind eme dicstelen fejlődés, mely alig harminc-negyven év alatt ment végbe körülöttünk és bennünk! Sőt, erre mintegy ráadásként hozzáadódnak a székelyföldi épített örökségtől idegen, mára nem egy helyen romos állapotban lévő vasbetonszörny-csarnokok, a szocialista ipar és mezőgazdaság riasztó tanújelei városon és falvainkban egyaránt, vagy újabban, napjainkban az ugyancsak környezet-idegen anyagú, szerkezetű, színű és formavilágú bevásárlóközpontok, a fogyasztói társadalom lélektelen zarándokhelyei. Jó érzéssel tölt el viszont, hogy az igazi kultikus kézdiszéki helyek is évről évre nagy vonzerővel bírnak, a Mária-kultusz mellett Szent István, Szent László mélyen megérinti az itt élő embert.

Különben ahonnan szabad szemmel is belátható e kishaza, az a Kézdiszentlélek fölé emelkedő Perkő 719 méteres magaslata. Északi irányba szemlélődve a Kászon-patak völgyét foghatja be a tekintet. Ez a völgy köti össze a Kézdivásárhelyi-medencét a Kászoni-val. Ahogy megnyílik a völgy a középkori vásáros hely irányába, Szárazpatak és Kővár ül meg a hegyek lábainál, Kiskászon viszont ellenkezőleg, mintha elhelyezkedésével is a másik, északra eső medencére, lakóinak eredeti településhelyére kívánna visszatekinteni a Perkő aljából. Távolabb, nyugatra meg északnyugatra, a felekezeti szempontból vegyes Torja látszik, illetve a pogány kort, a székelyek ősvallását nevében hordozó, Jókait is megihlető Bálványosvár emelkedik. Ellentétes irányba, északkeletnek fordulva viszont a háromszéki Szentföld falvai sorjáznak, köztük Esztelnek, a ferencesek őrhelye, akik biztos támpontot adó hitet s a tudás világosságát – a pünkösdi ének szavaival, az „*elmét derítő tiszta lángot*” – terjesztették a 17. század közepétől addig, amíg az isten-

tagadó földi hatalmak engedték, de a kommunizmus évtizedeiben sem sikerült bevenni teljességgel e bástyát. Több mint szomorú, hogy jelenleg egyetlen ferences atya szolgál a százados kolostorban, mely Orbán Balázs szerint e kistérség szellemi központja volt. Egy másik, a művelődési-népművészeti örökséget őrző központot akkor hozhatja be úgymond a tekintet kilátónkról, ha délnyugat irányban állapodik meg. Csernáton ez a centrum, mely tájmúzeuma s az ott folyó lankadatlan hagyományápoló munka révén vált messze földön híressé, követendő példává, nemcsak kishazánkban.

Ott pedig, ahol a nap kél kishazánkban, ha nem is *Verecke híres útja*, de a vele rokon hangzású Berecké szemmel szintén elérhető a Perkő magaslatáról. Az egykori mezőváros fölött emelkedő hágókon nemcsak a honfoglalók ereszkedtek le a medencébe, de itt keltek át tatárok, törökök, muszkák s a szovjet „felszabadítók” is... Ha meg délkeletnek és délnek fordulunk kilátónkon, szél védte hegyalji falvak sorakoznak: Ozsdola, Hilib, Gelence, Haraly. A szlávok hangzású Gelence személyes okoknál fogva is kedves számomra, hiszen középkori, freskók díszítette kis templomában hirdette Isten ígését egyik felmenőm – a ma is álló sírfeliratot idézve „*nagyon tisztelendő K. Sz. léleki Bartsa Elek*”, aki „*Gelencének 22 évig volt buzgó lelkipásztora.*” A magyar reformkorban élt, nem épített hidat, nem alapított akadémiát ugyan, de alapítványa híd szerepét töltötte be, mely a tudományok fellegrárába juttatott szegény sorsú szabad székely családjából származó ifjakat, s nevét viselő iskolája évtizedeken keresztül terjesztette az elemi ismereteket szülőfalujában.

A székelyföldi kis gótikus és reneszánsz templomoktól a keresztény Nyugat-Európa katedrálisaiig különben ha van is távolság, de szakadék nincsen. Ugyanazon kultúrkör lenyomatai fedezhetők fel itt is, ott is az örökségül ránk maradt kövekben. Létbiztonságot élvező nyugati testvéreinktől csak a szegénység választ el s a történelmi félelmek tatártól, labanctól, muszkától, no meg az az érzés, amikor az üldözött – hogy a *Himnusz* szavait idézzük – „*nem lelé honját a hazában*”, s mindezt nyilván a mai napig hordozza e kishaza polgára a tekintetében, a homloka ráncáiban...

Legszámottevőbb folyóvizünk a Feketeügy a Petőfi által *kanyargónak* mondott Tiszát idézi fel abban, aki folyását követi e rónaság kellős közepén, völgyében a hosszan elterülő Nyújtóddal, hogy aztán Kézdivásárhely mellett elhaladva, Szentkatolnát érintve Hatolyka irányába tovább haladjon, magába ölelve többek között Csernáton patakát, majd a délebbre elterülő Orbai- és Sepsiszek ügyeit, azaz folyóvizeit.

Akárcsak az édesanyák sütötte házi kenyerek – amelyeknek íze a világ és az idők végezetéig elkísérik, aki egyszer belekóstolt azokba –, mondhatni kerek egész e kishaza is, nemcsak térkép szerinti alaprajzát, de kulcsinját és minőségét, belső tartalmait illetően is, vagyis amivel hozzájárult az egyetemes magyar kultúra gazdagításához, csupán a Pázmány örökségét a maga idejében és szűkebb hazájában vállaló Nagy Mózes, Apor Pétert, Bod Pétert, Barabás Miklóst, Bálint Gábort említve ezúttal. Serdülöként magam is, gyalog vagy kerékpárral egy-egy karéjt lekanyarítottam belőle, fél napi-napi járőföldet, úgymond falatonként izleltem, de éreztem, soha be nem lehet telni vele. Táplál, ápol, erőt ad, hogy széljárta övezeteit is elviseld, sőt akár ihletadója is lehet írónak, művészeknek.

Nem más, maga Petőfi vetette papírra élete utolsó napjaiban: „...*Kézdivásárhelynek gyönyörű vidéke van.*” A központja, Kézdivásárhely, pláne épített öröksége révén

vonzza a látogatót, ugyanakkor a vidék legkisebb falvai is sok-sok szállal kötődnek hozzá. A 20. század eleji életét szociografikus műben (*Századelő az udvartereken*, 1967) felidéző Földi István írja, hogy „gyöngyszem volt ez a kicsike város még akkor is, ha nem mérnöki tervek szerint épült (...), gyöngyszem volt, mert azzá tették azok, akik benne laktak.” Lakói különben szeretik, ha lokálpatriótának látszanak. Jó tudni azonban, hogy akár elvakultságot is hordozhat magában ez a szellem, illetve azt, hogy nagy mulasztást követne el, aki ebből kifolyólag feledné, hogy ember és magyar.

Háromszék, 2007. szeptember 15.

HELYNEVEK

Kézdi Szentlélek falva, 's annak nevezetesebb helyrészei

112^r

Sz. 248.

A' Felséges Királyi Főkormányzéseknek 6670. számú Magas Rendelete Elégtételül Kézdi Szentlélek falva, 's annak nevezetesebb helyrészei leírása

1.) Kézdi Szentlélek falva fekszik Kézdi szék felső résziben

2.) A' Magyarok Európába lett bėjövele után elfoglaltván Erdélyt is, szükségesnek látták Erdélynek, mint Magyarország vég, és védtartományának széleit, 's határait várakkal megerősíteni. E' végett több ily várak építettek, melyeknek csak omladékai, és némely helytt még észrevehető nyomái maradtak.

Ezek közé tartozott a' Szentléleki várás, mely Erdélynek szinte végszélén, Moldova országhoz, és az Ojtozi határszélhez /: passus :/ közél a' 10^{ik} és 11^{ik} Században, vagy tán még az előtt építettett.

A' hegy, melyen a' vár hajdon állott, kősziklás, magas, csucsá kitsiny terjedésű, – következőleg nem lehetett nagy, és tágas körű, – neve máiglan Perkő – nem mintha perlekedési tárgy lett volna /: miként sokan hiszik :/ hanem azon mogyoró nagyságú, 's gömbölyű apró követsekről – melyekből az egész hegy áll, 's minden kis eső vagy szél fuvalom oldalairol alyára leperget, 's különösen a ritka nagyságú, 's alakú Dinyéskő, mely nevét költsönözte a' tetején fogamzott, és nagyra növekedett Dinyéről.

Szentlélek vára 1240-ben a Tatárok által elpusztítottván 4^{ik} Béla megparantsolta Lőrincz Erdélyi Wajdának, hogy a' várat azonnal újra építse, és várnagyot rendeljen ki a' várat híven őrizze, mit az említett Vajda teljesített.¹

És

112^v

valamint minden végvárnak ura maga a' Király vala, ugy Szentlélek várais a' Királyok által biratott, mind addig, míg az időnek mostohasága miatt oly pusztulásra jutott, hogy lakói elhagyván a' hegy tetejét, hol a Vár állott, annak alyába vonultak le, 's Templomot épített 1401^{ben} Apor Margit, Sándor Moldvai Wajdának Neje, – Miként a' Perkői vár, ezis a' Szentlélek Isten tiszteletére szenteltetett fel, honnan a' faluis Szentlélek falvának nevezetett.²

1 Az eredeti oklevél ismeretlen, kézírata valószínűleg Kemény József hamisítványa. (*SzOkl.* I. 8–9.)

2 A falu nevének magyarázata valós, de Sándor vajda Apor Margit nevű felesége semmiféle templomot nem épített vagy építtetett 1401-ben Szentléleken, de még az sem bizonyos hogy a vajdának volt ilyen nevű felesége. A falu papja viszont már a pápai tizedjegyzékekben (1332–1337) is említetik, tehát akkor már a templom is állott.

Szentlélek falva három részre oszlik. Felszeg, Alszeg és Vizágára, – ez utolsó nevét költsönözte a' Kászon vize ágán végig nyuló fekvéséről, és negyedik ág Kiskászonra, – mely csak ugyan a' Kászon folyamától azért neveztetik annak, – hogy a' Kászon vize hajdan közötté folyt le.

7re A' Község három határaiban előforduló nevezetesebb határrész elnevezések a' következők:

- a.) Sári; hajdan Sáros rét, mit okozott a mellette, vagy rajta előmlő Kászon vize.
- b.) Törökforduló, – nagy térség, – népmonda szerint innen fordították vissza a' Törököt.
- c.) Tántzospad,
- d.) Báné,
- e.) Bisserika, – ezen láb nevit költsönözte a' hajdani görög hitű Szentléleken megtelepedett Bissenusokról, kiknek Bisserikájok, vagy Kápolnájok helyét máig mutogatják az öreg emberek.³
- f.) Beczéné Dombja, – a' híres Becze család egykori birtoka.
- g.) Sinka, – a' többi határ részen valamivel feljebb emelkedett föld rész.
- h.) Halomszer,
113'
- i.) Bota, – családi név.
- k.) Folta, – régi, híres kihalt család.
- l.) Bereske, – hajdan csigolyás hely, jelenleg buzatermő legjobb föld.
- m.) Várpataka, – kapta nevezetét, az azon erdős helyen hajdan építettett várról, – melynek ma csakis igen kevés romjai egyik hegy csucson láthatók.
- n.) Ravaszlik, – hol hajdon rókák tanyáztak, 's mais legtöbbet tulajdoníthatni és
- o.) Kakuts, – kakuk madárról –

K[ézdí] Sz[ent]lélek Sept[em]b[er] 20 1864. -

Az előljáróság

Jakó Joachim
bíró

Dévai István
jegyző

Az Országos Széchenyi Könyvtár Kézirattára.

Jelzete: F 1/3814/A (24. mikrofilm-tekerces)

Közzéteszi: Coroi Artur
2008

3 *SzOkl.* I. 38–42. 1324. I. 14; 1324. II. 5. A ruteni-t olvasták tévesen biceni-nek és az a tévhit, hogy Kézdiszéken és a szomszédos Fehér vármegyei enklávéban valaha besenyők éltek, ma is él. A téves olvasat javítása: *SzOkl.* VIII. 6–9. A szentlélekiek sohasem voltak görög hitűek, de a görög katolikus román jobbágyoknak a 18. században lehetett egy kis fatemplomuk a faluban, amely aztán elpusztult. Az erdélyi Gyulák görög hitének tétele is fikció: az egyházzszakadás egy fél évszázaddal István király általi legyőzetésük után következett be.

Háromszéki helynevek

Kézdikővár (Peselnek)

Aszaló, Bércz, Halastótető, Polyvár 1714. Küskágyon, Sósútoldal, Szármány 1715. Dugás, Komlóskert, Medgyesláb, Sólyomfű 1736. Burduvis, Kőhegy, Kőhegyvápa, Pusztafeje, Tetvespatak 1740. Alsóbércz, Alsópolyvár, Bojzaképe (Borza), Bornaisztina, Fej (erdő), Felsőpolyvár, Gáncsere, Hosszúkert (erdő), Halastókútja, Hálómező, Hidegkút, Kihágó, Lajosbércze (erdő), Magyarósgödre, Mátéfalde, Nádaskútszere, Nyáros, Nyomásszék, Pagyaföldje (Padja?), Ramocsakapu, Sárköze, Sósút, Suhadás, Suhadaskútja, Szederjespataka, Szénégetőútja, Vápa 1760. Alsó- és Felsőpatakrajövő 1776. Kiságtöve, Kisfalud, Munkács (erdők), Vermesföld 1807.

Kézdiszentlélek

Kászorréte, Várpataka 1584. Nagytó 1617. Kajtárút, Libócz 1641. Bérlő 1648. Dereske (Bereske?) 1654. Kerekkrét 1670. Papmező 1689. Balda 1698. Csordadellő, Kakucs, Nagylak, Sinkavápája, Verebestava 1700. Bakónészere, Bereske, Ravaszlikkútja, Tánczospad, Törökforduló, Városidomb 1712. Aszaló, Bereznék (Beleznék), Bóta, Bellőtöve, Dobogó, Esztelnek, Felsőesztelnek, Felsőramocsa, Kosolya, Kárászporondja, Kecskesár, Keringőmart, Kerekföld, Kiskászonkapuja, Korgács (Korgás), Külsőpolyvár, Libróczfészek, Másodrév, Medgyes, Nádaskút, Polyvár, Ramocsa, Sinkaüdüllője, Szent Erzsébet pataka, Szent-János, Tízemberkertje (erdő), Verebeske, Verebesketava, Zobogó 1714. Kiseprőhatár, Sárvíz, Sárvár, Senye, Szeles 1734. Előmenő, Gödrökút, Herenyeiföld, Hosszúporond, Nagykő, Perkő, Sárfalvidomb, Sárrév, Szély, Tanorokszege, Tófenék, Urakszere, Városigát, Vízága 1753. Bokor, Matécsere 1758. Sáré 1760. Kisméh, Verebeskeresztfa, Verebes 1761, Szent Erzsébet kápolnájárajövő 1772. Belsőpolyánramenő, Foltakötése, Füvesút, Külsőpolyánramenő, Sinka, Szárazpatakibellő 1774. Báné, Gyortyanosverem, Siposkeresztfája, Szénaság, Verebeskekeresztfája 1781. Köszörükő 1784. Völgypataka 1787. Bakóné, Halastóbercze 1795. Sósútptataka 1838. Bara-Máté, Koloncsár, Kozmabükk (erdő), Kozma László-szegelet, Köncei-kert (erdő), Szénásmező, Uraké (erdők) é. n. Belsőboczbokor 1781.

Kiskászón

Görgő, Halastóbércz, Nádastó, Pojvár, Hegedüske, Suhaj 1761.

Szárazpatak

Árokköze, Szent-János 1521. Harangostó 1723. Andorvége 1749. Antalkosara, Előrév, Kolomppataka, Küpüskút, Porgalat vagy Tanorokkapuja, Purutszeg, Sákhegye (Zákhegye), Tornyos, Törökkereszt 1758. Alsópojánka, Aprórész, Asszonytanorokja, Egrestő,

Egrisár, Fákhegyemege, Felsőpojánka, Gyikor, Kiskászonkeresztfa, Kotró (erdő), Köves, Paperdélye, Pojánka, Sókert 1760. Babhely, Gátszeg, Külsőgörgő, Lókert, Malomszeg, Magyarópataka, Nemesszer, Pincze, Topoja (Topolya), Turóspataka, Vontató 1761. Anda, Avasvápa, Botosgödre, Bacsórész, Hágómező, Kicsimohostó, Kovácskeresztfája, Lokhely, Pénzesalatt 1805.

In. Csutak Vilmos (szerk.): *Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum ötvenéves jubileumára*. Sepsiszentgyörgy, A Székely Nemzeti Múzeum kiadása, 1929. I. kötet, 62–69.

SZABÓ T. ATTILA

Erdélyi történeti helynévgyűjtése

Kézdikővár (Peselnek) – Petriceni

1650: (Lázár lt. F. 69.): az Kaszon Retthen

1825: (EM. Sztkereszty Zs. lt. Conscr. 399.): A Nádas Kutnál (sz.) ... Szomszédja nap nyugotrol a Pollyani ut vagi Pollyvár [!] uttya. A Nádas kut fejinel (sz.)

Kézdiszárzapatok – Valea Seacă

1717: (EM. Lázár lt.): Szaraz Patak; horgas nevü labb[an] (sz.). hoszu lab nevü labban (sz.).

XVIII. sz. közepe: (EM. Berzenczey lt. Fasc. XII? No. 17.): A Belső Mezőben: A Lo kerten külllyel (k.); A Kis kászoni keresztfán alol (sz.); A Rét Szejjin a purut [!] szegben (sz.); Purut szegben (k.);

A Felső Mezőb[en]: A Sák hegyin (sz.); A hegy alatt (sz.); A Falu végin a hoszu labban (sz.); Az elő Révben (sz.) v[icinu]sai egy felol a Tó. A pojánkán (sz.). A harangos Toban felyül az első nyilb[an] (k.); A Közepső pojánkán (k.); A Sák hegyin (sz.)

Külső Mezőben: Kolomp pataka oldaláb[an] (sz.); A Görgön (sz.); a Görgön a Keresztfán kívül (sz.); A Csere felet (sz.).

1781: (Henter lt.): A' Felső Mezőben: A' Hegy alatt (sz.); A Vontatón (sz.); A' Pojánkán (sz.); A Réten a' Tornyas nevezetű helyben (sz.); egy felől a' Kászon vize, másfelől a' Falu közönséges Erdeje Szomszédtságiban a' Réten Kün a' Ponkon (k.); A' veszett Malomnal (k.); A' Közepső Malomnál (k.); Az Hegy alatt (sz.); Az Hoszszuban (sz.); Az also hoszszuban (sz.); Az Aszszony Tanorakjában (k.); Az Egrestő nevezetű helyben (k.); A Patak tön (sz.); A Ponkon (sz.); A Medve Gódríben (sz.); A Felső Malmon fellyül (sz.); A Követsben (sz.); A Kászon Tanoraka nevezetű helyben (sz.); A Malom előtt (sz.); egy felől a Malom szomszédtságiban. A Bab helyben (sz.); Az hegyen (sz.); A Malom Szegbe (sz.); A Tanorak végiben (k.); egy felől a Kászon vize... szomszédtságiban (k.); Az Elő révben (k.); A Pap Erdőinél (sz.); Az Aszszony Tanoraka között (k.); Az Elő révnél (sz.); A Kövesbe (sz.); A Magyaro Patakjánál (sz.); A Pojánkába (sz.); A Falu széna

fűve mellett (sz.); A Turos pataka mellett (sz.); A Körtvély fánál (sz.); Az harangos tó előtt (sz.); A Középső pojánkán (k.); Az also pojánkán (sz.); A Török Ferentz kerte előtt (k.); Az Hegyen (sz.); A Turas pataka között (sz.); A Felső pojánkán (k.); Az harangos Toba (k.); A Felső patak tetőn (k.); A Malom utt mellett (sz.); A Malom szegbe (sz.); Az Élő révbe (sz.); A Miháltz Malmánál (k.); A Követsek lábán (k.); A Zsák hegy oldalán (sz.); A Pap Erdőibe (sz.); A Gát szegbe (sz.); Az harangos toba (sz.);

Az also Mezőben: A' Rét szélyin (sz.); A' Borza bokornál (sz.); A' Viz kapunál (sz.); A' Horgasban (sz.); A' Kápolnánál (sz.); A' Kis völgy tövin (sz.); A' Ló kert Gődriben (sz.); A' Zonda nevezetű helyben (sz.); A' Kender helyben (sz.); A' Széna Rétben (sz.); Az Apro Részben (sz.); A Lo kert előtt (k.); A Gődörben (k.); A Malom utt mellett (sz.); Az Eger fáknál (sz.); A Lo kertben (sz.); A Falu végén (sz.); A Kútt alatt (sz.); Az Akasztó fa alatt (sz.); A Kis Kászoni Kereszt fánál (sz.); A Keringo Martnál (sz.); A Lemenőbe (sz.); A Zonda martya alatt (sz.); Az hegy farkán (sz.); A Zandába (k.); A Tanorok kapunál (sz.); Az hegy farkán (sz.); A Köntzei kerte előtt (sz.); Az Also széna rétbé (sz.); A Kis Kászoni pallonál (sz.);

A' Külső Mezőben: A' Csere farkán (sz.); A' Csere felett (sz.); A' Kováts keresztfájánál (sz.); A' Nemes szerben (sz.); A' Felső Lábban (sz.); A' Görgönben (sz.); A Ki hágóban (sz.); A' Pusztán (sz.); A völgy hátán (sz.); A Görgön nevezetű helyben (sz.); A Közép Lábban (sz.); A Falu végén (sz.); Az útt által kelőben (sz.); A Pusztában (sz.); A Falun külyel (sz.); A Völgy tövin (sz.); A Malom kertbe (k.); A Csege nevezetű helyben (sz.); Az Also horgasba (sz.); Az Also Lábba (sz.); Az útt átol kelőnél (sz.); A Fel menőbe (sz.); A Felső Lábba (sz.); A Tanorok kapunál (sz.); A Kolon pataka fejibe (sz.); A Völgybe, a Nemes szerbe (sz.); A Görgő vápájában (sz.); - a Czigány Csere nevezetű havas [A forrás homályos volta miatt kétséges, hogy ez a havas e falu határához tartozik-e, vagy más határhoz].

A vallatásos birtokösszeírás tanúi: Thomas Csuruja (40), Balthasar Szántó (64), Paulus Kajtsa (70), Franciscus Antal (57), Andreas Antal (56), Michael Bartók (62), Joannes Bartók (56), Stephanus Ferentz (60), Franciscus Pakots (58), – Birtokosok: Simon Bodo, Simon Rápolti, Sigismundus Kun, Emericus Matskási, Br. Ladislaus Apor, Br. Antonius Henter, Br. Catharina Henter, Br. Eva Henter.

1825: (EM. Sztkereszt Zs. It. Conscr. 325. kk.): A Felső Mezőben vagj Határbann [Ugyanebben a forrásban csak *Felső Mező* vagy *Felső Határ* alakban is említik, sőt egy helyütt ez is olvasható: *Az Felső vagy Kis Kaszon fele Fordulo Határbann*. Ez azonban nyilván téves, mert alább többször az Alsó határt nevezik így.]: A Sák hegye oldalábann (sz.); a Vontato hegy oldalonn (sz.); ...Deli vege a Magyaro Patakba áll meg. A Felső Pojánkann (sz.); A Gát szeg nevű helyenn (sz.); Az elő rév nevű helyenn (sz.); A Hegj allya nevű helyen (sz.); ...a keleti vége az ország utra rug ki. A Turos Pataka nevű helyenn (sz.) szomszédja nap nyugotrol a Turos Pataka. Az ugy neveztetett hoszszubann (sz.); A Paktató nevű helyen (sz., k.); A Vontato oldal nevű helyen (sz.); a Bab hely Tartomannyában (sz.) ...a nyugoni [!] vége a nagy ország utra mégien ki. A Magjaro Pataka nevű helyen (sz.); A Követs nevű helyen (sz.); az also Pojánkán (k.); A Harangos To nevű helyen (sz.); az also Pojánkán (k.); A Harangos To nevű helyen vagj a Kaszon vize mellet valo réten (k.); A Pojáni Malom mellett (k.) ...a napkeleti vége

a Kaszon vizire rug. A Lo kert nevű helyen (k.); A Sak hegy nap keleti oldalában (sz.); a Sák hegy oldalában (sz.); A Bab hely vidékén (sz.); A Követses nevű helyen (sz.); A Malom Szegben (k.). az égett Malomnál (k.)... Ezenn hely ámbár elegy jobb fű termő de a Kaszon vize áradásai sok kárt tesznek gyakran benne. Hoszszak Lábja nevű helyen (k.); A Bab Szeg nevű helyen (sz.); A Követses lábja nevű helyen (sz.); ... szomszédja ... nap nyugotról a Követsesből reája jaro földek Lábja, Delről a Kereszt ut. a Követses nevű helyen (sz.); ... Szomszédja ... Délről a Kereszt Ut, nap nyugotrol, a nagy ország ut. a Kerenta nevű helyen (sz.); A Tornyos [!] nevű helyen (k.) ... Szomszédja nap keletről a Nagy ország ut ..., Délről és Eszakrol a falu köz Erdeje. A ket viz köze nevű helyen (k.)... Szomszédja ... nap keletről a Kaszon vize folyása. A Ternyes nevű helyen vagy egy kis sovány oldal kaszáló hely ... Szomszédja nap keletről az ut (ország utya). A Haragos To elején (k.); A Zanda [?] nevű helyen (k.); a magyar Pataka nevű helyen (k.) ... szomszédja ... Eszakrol a magyar Pataka. A Kaszon rétiben az Elő révb[en] vagy Haragos Tobann (k.);

A Kis Kaszon féle [!] forduló vagy also Határbann: A Lo Kert nevű helyen (k.); A Borso helye nevű réten (k.) ... Szomszédjai nap keletről és nap nyugotrol egy egy melly viz mosás gödör. az Ugy nevezett Zunda nevű helyen (sz.); A Patak Tő nevű helyen (sz.) ... szomszédja Délről a Malomba jaro Ut. a Kut allya nevű helyen (sz.) ... nap keletről az ország utat által Szökvén a Falu Patakáig vagy az O ut helyig megien bé. A Kis Völgy tőn (sz.) ... a nap nyugoti vége a külső vagyis most nyomás határra rug ki ... E külemben jó föld hanem a külső Határra rugván ki többnyire a Marhák által jobb része el karosittatik. A Horgas nevű helyen (sz.) ... a nyugoti vége a Falu patakára rug. Az Also Széna rétbenn (sz.)... E magában jó termékeny föld egy kis oldalról bé folyó Patak sokszor kárt teszen benne melly rajta meg áll. A Széna rét nevű helyen (sz.); az also Széna rétbenn vagy akasztó fa alatt (sz.); A Lemenő Lábban (sz.); Az Akasztó fa alatt (sz.); A Keringő mart nevű helyen Kis Kaszon mellett (k.)... a Kaszon vize áradásai mindennap fogyasztják az idénis tiz olnyinél többet elvagott belolle. A Rét Szélinn vagyis Borza Bokor nevű helyen (sz.); az akasztó fa allya nevű helyen (sz.); A Kitsi völgy nevű helyen (sz.); Az Apro rész nevű helyen (sz.); A lejárol Lábbann a nagy ország ut mellett (sz.) ... szomszédja...nap nyugotrol a nagy ország utya. A Nádas kut tetején a Peselneki Határonn (sz.); A Kaputs nevű helyen (sz.);

A Külső vagy Peselnek felé forduló Mezőbenn [Ugyanebben a forrásban alább: „A Külső vagyis Peselnek felé forduló Határbann”]: Az új nevezett Csere fark nevű helyen (sz.)... a külső vége a Nádas kut utyára rug ki a Falú véginn (sz.); A Falusiaktól Közép Labnak hivato helyen (sz.); az Also Lábbann (sz.); A Nemes Szer nevű helyen (sz.); A Felső Lábnak nevezetett helyen (sz.); a Felső Labban (sz.); A Görgő nevű helyen (sz.); A Közép Labban (sz.); A Falu Felső vagyis nap nyugot felől való végiben (sz.); A Völgy hát nevű helyen (sz.); Az Also Labban (sz.); A két ut közinek nevezetett helyen (sz.); A Falu felett Délről a kertek oldalában (sz.); A Ki hágo nevű helyen (sz.) A Felmenőbenn a Kenderes kert felett (sz.); A Csere fark nevű helyen... a nap nyugoti vége a Nádas kut utyára mégyen ki. A Falu nap keleti végiben (sz.); Az Ut által kelőbenn (sz.); a Falu felső végiben a Kenderes kertben (sz.)... Szomszédjai nap keletről a Temető utya. A Völlgybe (sz.); A Felmenőbenn a Falu felső véginn (sz.); a Kenderes Kertben

a Falu felett (sz.); A Felmenőben a Koloni [?] Pataka mellett (sz.) ... Szomszédja... nap keletről a ki hágorol reája járo földek Lábja.

Egy Allodialis Malom Vagjon az ugj nevezett Kászon vizinn... Délről a Malom utza határaibann és szomszédásigibann.

Allodialis Erdők: 1-ő Tábla Erdő vagjonn a Szárazpataki a falutol nap nyugotra fekvő Erdőnek déli részibe mellynek nap kelet felől valo vége az Ugron és Maurer resz allodialis Erdő és a Kala Gyakra Pataka felso Széllye a jo idő kuttyátol kezdve A Peselneki és Száraz Pataki Erdők között menő ut míg azonn ut a Czégéres kut fele letér; nap nyugot felől valo vége a Czégéres kutnál lemenő ut; alsó Széllye pedig egy ujonnan vágott nyílás a Báll [!] Pataka kezdeteig... ki terjedese 48280 öl ... 2ik Tabla Erdő vagjon a fellyebb meg nevezett Erdő a Faluba lefolylo Patak és a mellett fel menő ut között... 3ik Tábla Erdő Vagjon a most mingyart leirt 2ik Táblától Eszakra mellynek nap kelet felől valo vége a Péter mester Bértzeinn ki menő ut az also Szellye a Faluba le folylo nagy Patak és jövő [!] ut Felső vége, az első Tábla felső Szellje a Felső Szellye pedig a hegy tetőnn a Falunak fel hagyott Erdő mellett vegig menő ut... Aréaja 26,230 öl.

Következnek azon Falu felett vagy a Sak hegy oldalábann és egyjébütt lévő haszonvehetetlen pusztak mellyek a Falu köz helyeinek El osztásakor a M[é]l[tóság]s udvarnak jutottak: 1o A Kopatz Sák hegy oldalon egy darab hely... Aréaja 4183 öl. 2o A Falunak pro moderato lignatione fel hagyott Erdő között lévő irtovány Szena füvek közül egy darab vagjon az ugj nevezett Pakots kertbenn melly az Apra Ferentzé volt... Aréaja 4015 öl. Ugjan azon kaszálók Közül a Felső Nyáras vápábann vagjon egj más darab hely a Felsővel együtt sovány mostani állapottyában haszon vehetetlen... Aréaja 792 öl. a Falu Derekatájánn a Templomonn aloll Eszaki részibe a Nagy uttzának (telek)... Szomszédjai ... nap nyugotrol egy kis sikator vagy Szoross Keskeny Utt, Délről a Nagj utza, Eszakrol a Falu Pataka. a Falu Felső részibe a Falu Pataka mellett (ua) ... Szomszedjai... Délről egy mellj gödrös ut nap nyugotrol a Kis utza vagj Sikátor Eszakrol a Falu Pataka.

A vallatásos birtokösszeírás tanúi: Stephanus Pakots (70), Ladislaus Pakots (62), Andreas Antal (53), Stephanus Antal (58), Michael Csuruja (60), Antonius Székelly (67), Blasius Antal (27), mindannyi colonus.

1844: (EM. Berzenczey lt. 17.): a' Felső Mezőn: a' Gátszeg nevezetű helyen az ugy nevezett Hegy alá viszzá ment az Executio (sz.); a' Hoszszubéli... szántoföld az Also Mezőre ... lemenvén... a' Patak tő nevezetű helyen (sz.).

Kézdiszentlelek – Sânzieni

1614: (Áll. Usz. lt. VI/56. 299.): Szentlelek.

1614: (Beth. U. 313.): Szentlelek.

1625: (EM. Béli lt.): Kizdi sz. lelek.

1633: (uo.): Kēzdi Sz. leleki; ~ Konabe Geörgy.

1654: (uo.): Kyzdi szeki Szentleleki.

1688: (I. V. No. 14.): [Kēzdi] Szent lelek; az vőy [!] haton (sz.).

Az közbeseő Mezeőb[en]: Az Ravasz liuk mellett (sz.); Az Megjgies Labba[n] (sz.).

Polian Felől valo mezőb[en]: az Verebes Touanal (sz.); az Hagoba[n] (sz.); az kakuczjb[an] (sz.).

1696/1766: (EM. Barthos cs. lv.): K. Szent Lelek; Közepső mezőben Medgyes nevű labban (sz.).

1750: (Henter lt.): Sz. Lélek; A Poján felől való forduloba: A hágoban (sz.); A Verebes Tonál (sz.); Csegély nevű helyben (sz.); A felső Esztelnekbe (k.); az Esztelnekbe (k.); A Kaszan Rétin másad rév megett (k.)

A Közöpső mezőbe: A Sárfalvi Daruban (sz.); A Ravasz Juk felett (sz.); A Kakuts nevű helybenn (sz.)

A Torja felől való határba: A kert mellett (sz.); Kurta Láb nevű helybenn (sz.); A Völgy hátán a külső Labban (sz.); a Peselneki ut mellett (sz.); A Völgy hátán lévő láb földbenn (sz.); A Peselneki határban (sz.).

1825: (EM. Sztkereszty Zs. lt. Conscr. 400.): Szent Lelek; az also Köves Patakba (k.)... Szomszédjai Eszakra a Patak egyebütt a Sz. Leleki erdő köz falu erdeje. A Völgy Hátann (sz.); A Völgyre menőbenn (sz.).

In. Szabó T. Attila erdélyi történeti helynévgyűjtése – Háromszék. Közzéteszi Hajdú Mihály és Slíz Mariann. Budapest, Magyar Nyelvtudományi Társaság, 2001. 77–85.

FAZAKAS JÁNOS

Kézdiszentléleki helynevek (1980)¹

Falurések: Alszeg, Felszeg, Kapás-kert, Mezőszéle, Pataktó, Porond, Tanorok kapu (alszegi, felszegi, vízági), Tófenék, Vármegye, Vízága.

Utcanevek: Baloghok utcája, Barabások utcája, Bartók Dénes utcája, Dézsi utca, Fábiánok utcája, Gagyaszár (Alszege), Gergely Dénes utcája, Jákó utca, Kántor utca, Keserű utca, Kicsi utca, Kicsid utca, Könczey utca, Községháza utcája, Madarak utcája, Malom utca, Miklós Emil utcája, Molnárok utcája, Nagypalló utca, Oláh Pál utca, Orbaiak utcája, Palákok utcája, Pálok utcája, Papp Boldizsár utcája, Puzsi utca, Templom utca, Tóbiás utca, Tomposok utcája, Vármegye utca, Venczelek utcája, Zsákutca.

Külterületek: Ábrahám hídja, Alámenő (Alsó- és Felső-), Aszaló, Bakóné, Báné (Kicsi- és Nagy-), Basa földje, Bereske lábja, Bolygók, Borvíz-oldal, Boszbokor / Bozbokor, Bóta, Cene-domb, Cserefarok, Csorda-déllő, Dobogó, Egyház birtoka, Előmenő, Eperjes, Erzsébet kútja, Esztelnek (kaszáló), Faluféle, Farkasgödör, Fehér-martok, Feneketlen tó, Földes bánya, Füves-út, Füzes-kert, Gál-martok, Gát rétje, Gátszeg, Gödrös-út, Hágó (Első- és Hátsó-), Halomszer, Horgas lábja, Hosszú-Porond eleje, Jáni-oldal

¹ Kiegészítve 2009-ben Borcsa Ferenc kézdiszentléleki ny. könyvelő adataival. (A szerkesztő)

(a kiskászoni borvízforrástól balra), Kajtár út, Kakucs, Kapás-kert, Kasolya, Kerekdomb, Kerek-rét, Kerek tó, Kétárok-köze, Kisfaludi lábja, Kiskászoni rét, Kőkereszt-Alámenő, Kővári-tag, Köves-domb, Közlepláb, Kurta, Kuttyák kútja, Kűszürükő, Liboc, Lókert, Malomalja, Malomrét kertje, Megye földje, Megyeválasz, Megyeválasz lábja, Meggyesláb, Nádas kútja, Nagyasszony földje (-lábja), Nagykaréj, Nagy-tó, Nímet-kalap, Nyujtói sarok, Pap tava, Patak mejjéke, Pócsa-kert, Polyánramenő, Polyvár, Ravaszlik, Ravaszlik-Alámenő, Ravaszlik kútja, Sáré, Sárrét, Sinka, Sinka-vápa, Szászfalvi határ, Szászfalvi sarok, Széjes lábja, Szénarét, Táncospad, Tanorokszeg (Belső- és Külső-), Templom mege, Tetves tó, Tófenék, Torjai-tag, Törökforduló, Tüzes (az Esztelnekben), Urakszere (Belső-, Külső-), Út-átalkelő, Útszéle, Vadas-kert, Várkert, Vemhes, Verebeske, Verebeske kútja, Vócsina, Völgy-hát, Völgy-oldal, Völgy pataka.

Erdők nevei: Ázbé-karéj, Bellő (Cikó nyaka, Szallanc pataka, Kispatak, Hegyes, Határpatak, Basa-kert, Gábris-kert), Benkő, Bikák helye, Bordóca, Borvíz-mező, Borzikkok, Csíki-karéj, Csíkiné, Csorgóskút-kert, Előre ponkja, Eszténa-pusztá, Felső-Köves-patak, Fűrge, Füves-bérc, Halastó, Hammas, Hármashalom, Jánókert, Jánópatak, Jávoros, Karikák, Kasárok ponkja, Kasár-tető, Katrosa, Katrosa hídja, Koloncsár, Konyik, Konyikpatak, Kozma-bükk, Kozmáné helye, Könczey-kert, Köves-patak (Hosszú-mező, Vérmező), Köz-bérc, Köz-mező, Kút útja, Láp, Lénia (Oláh Lázár tanyája), Mánik, Másodré, Medvés, Mész kútja, Mindenemberek útja, Mocsár, Nagyasszony gödre, Nagy-Avas, Nagy-Mély (Hideg-kút, Kis-Mély, Baramaté, Vett-erdő, Borcsa pataka, Tóth-kert, Szénégető, Málna-vész), Nagy-Mély pataka, Nagypatak, Nyíres-mező, Nyírsorok, Odojka, Odojka éle, Odojka-oldal, Oláh-patak, Ordinánc ponkja, Pap-mező oldala, Pupuj, Rajna pataka, Romlás-mező, Sajtos-mart, Sándor-mező, Sugó-mező, Szénás-mező, Szentjános, Szentjános pataka, Szibéria, Templom erdeje, Tomposok kertje, Urak ponkja, Uraké (Külső- és Belső-), Vár pataka (Fekete-mező, Kozma-mező, Borvíz-kút, Vár-oldal, Cece, Nyíres-mező, Hétördög teteje, Kérgesek, Kicsi-Nyírmező, Nagyasszony keresztje, Hegyes-kert, Köz-mező), Veresvíz, Zászpás, Zsendelyes-kút.

Utószó

Itt a helye, hogy elmondjam: a magam vállalta „hordásban”, azaz a Kézdiszentlélek községre vonatkozó források összegyűjtésében komoly szakmai segítséget kaptam Coroi Artur és dr. Tüdös S. Kinga történészektol, amiért őszinte hála és köszönet illeti őket. Ugyancsak köszönöm munkáját Áros Károlynak, Dávidné Bartalis Izabellának és dr. Székely Zsoltnak, akik felkérésemre fontos tanulmányokat készítettek e kötet számára. Illesse hála ugyanakkor azon szerzőket is, akik hozzájárultak régebbi közleményeik újbóli megjelentetéséhez, illetve kéziratok munkájuk kiadásához! Hasonlóképpen köszönettel tartozom a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum és a Bod Péter Megyei Könyvtár, valamint a kézdivásárhelyi Céhtörténeti Múzeum munkatársainak, akik készségesen segítettek a hozzájuk fordulót.

Szerencsés véletlen az is, hogy e kötet összeállításának belső indítékai az utóbbi években találtak külső elvárásokkal – kézdiszentléleki előjárók nemegyszer fogalmazták meg ezirányú igényüket. Tulajdonképpen ennek a gyümölcsöző együttműködésnek a kézzelfogható eredménye a *Kézdiszentléleki breviárium*, amely a Gyulafehérvári (Erdélyi) Főegyházmege ezeréves jubileuma alkalmából kerülhet az Olvasó asztalára.

Fogadják szeretettel!

2009 júliusában

A szerkesztő

Függelék

Kézdiszentlélek községet mint közigazgatási egységet négy falu alkotja: Kézdiszentlélek, a községközpont 2797 lakossal, Kiskászon 293 lakossal, Kézdikővár 986 lakossal és Kézdiszárzapatak 628 lakossal (a 2002-es romániai népszámlálás adatai szerint).

A község Kovászna (a történelmi Háromszék) megye észak-keleti részében, a Kézdivásárhelyi-medencében, a Kászon-patak völgyében fekszik. Összterülete az Országos Statisztikai Intézet adatai szerint 9.670 hektár, lakosainak száma 2007-ben 4.650 volt. A kistérség központjának számító Kézdivásárhely municípiumtól 5 kilométer, a megyeszékhelytől, Sepsiszentgyörgy municípiumtól pedig 35 kilométer távolságra található. Elérhető a Kézdivásárhely–Csíkszereda közti 11/B országos úton, valamint a Sepsiszentgyörgy–Kézdivásárhely–Bereck-vasútvonalon. Előbbi út áthalad a községközponton, és érinti Kézdiszárzapatakat. Kézdikővárt egy 2 kilométeres megyei bekötőút, Kiskászont egy 1 kilométeres községi bekötőút kapcsolja a 11/B felsőbbrendű úthoz.

A község lakosságának nemzetiségű összetétele a 2002-es népszámlási adatok szerint: 99,3 % magyar, 0,7 % más nemzetiségi. Felekezeti hovatartozás szerint római katolikus a lakosság 97,5 %-a, református 1,1 %, ortodox 0,6 %.

A lakosság 43 %-a ipari tevékenységet folytat (fafeldolgozás, könnyűipar; a kisipar terén a köfajtásnak és kőfaragásnak százados hagyománya van), 30 %-a a mezőgazdaságban dolgozik (főként burgonya- és gabonatermesztés, illetve állattenyésztés), 6 % kereskedelemmel foglalkozik (25 kereskedelmi egységet és 39 magánvállalkozót tartanak nyilván), a közalkalmazottak, valamint egészség- és tanügyben dolgozók pedig 14 %-ot tesznek ki.

A polgármesteri hivatal a községközpontban, a 337. szám alatt működik. Telefon-száma: 0267 – 366 019. A község választott polgármestere Balogh Tibor, a jegyző Bándi Levente.

Kiskászonban óvoda és elemi szintű oktatás folyik, a község többi falvaiban I–VIII. osztályos általános iskolák működnek. Századokon keresztül felekezeti iskolákban folyt az oktatás. Az első tanítók és iskolamesterek nevei a 17. századból maradtak fenn az írott forrásokban. Kézdiszentléleken a 19. század második felében és a 20. század elején alapítványi iskola (Borcsa-iskola) is működött.

Mindenik falu művelődési otthonnal rendelkezik, és van két közkönyvtár a községben. A közművelődési élet a 19. század második feléig nyúlik vissza: olvasóegyletek alakultak, színjátszócsoporthoz és kórusok jöttek létre a mindenkori papok és tanítók irányításával. Jelenleg a kézdiszentléleki Perkő nevű tánccsoport tevékenysége említendő mindenekelőtt.

Gazdag népköltészeti örökséggel rendelkezik mindenik falu, több fázisban folyt ilyen irányú gyűjtés a falvakban, s ennek a munkának egy részét közzé is tették az elmúlt évtizedekben.

A sportélet terén a labdarúgás kapta a legnagyobb hangsúlyt az évtizedek során, 1954 óta folyamatosan jelen van a kézdiszentléleki csapat a különböző szintű bajnokságokban. Jelenleg sportszarnokkal is rendelkezik a községközpont.

Kézdiszentléleken alakult meg a rendszerváltás után a Szent Klára Öregotthon, és működik folyamatosan, felső-háromszéki rászorulóknak testi és lelki gondozását végezve.

A kézdiszentléleki egyházközség titulusa Szentlélek, középkori templomát az Ő tiszteletére emelték, búcsúja pünkösd másodnapján van. Leányegyháza Kiskászon, amelynek titulusa Árpád-házi Szent Margit, a búcsú napja január 18-a. Plébános t. Csiby József. Szentmisék rendje a materben vasár- és ünnepnapokon 8 és 11 órakor, hétköznap, hétfőn és szerdán 7,30 órakor, más napokon 16,30 órakor. A filiában vasár- és ünnepnapokon 9,30 órakor van szentmise. Ennek temploma 1985-ben épült.

A szentléleki templomvár kaputornyában egyháztörténeti kiállítás látható (kulcs a plébánián vagy a kántornál), a várkapuval szemben az 1710-es években pusztító pestisjárványra emlékeztető korabeli köobeliszk áll, nem messze a templomtól pedig impozáns emlékmű áll az első világháború kézdiszentléleki és kiskászoni áldozataira emlékeztetve, amelyre utólag rávésték a második világháborúban elesettek, valamint az 1848–49-es hősök neveit. Kiskászon faluban a Búcsújárók Emlékháza látogatható. A szentléleki vár 1584-ből származó források szerint már rom. A Perkő hegyén két kápolna állott. Az egyik, a Szent Antal-kápolna a 20. század elejére teljesen romba dőlt, ma egy emlékkereszt jelzi a helyét (állítattott 1929-ben), a ma is álló kápolna Szent István tiszteletére épült, és itt tartják az augusztus 20-i búcsút, amely jelentőségében a csíksomlyóihoz mérhető. A búcsús szentmisét követően, augusztus 20-a délutánján és estéjén a hegy tetején lévő szabadtéri színpadon kulturális rendezvények zajlanak. Nemrég a kápolna belső falain freskómaradványokat tártak fel, többek között Szent István, Szent László és Szent Imre herceg alakja van megmintázva. Szintén a Perkő csúcsán található emlékkereszt az 1956-os romániai politikai perek szentléleki elítélteinek tiszteletére.

A Perkő nyugati lábánál a Tarnóczy–Mikes várkastély romjai láthatók. Ebben a középkori kastélyban történt a 17. század első felében az a leányrablás, amelyet krónikák örökítettek meg, majd klasszikus írónk, Kemény Zsigmond regényt írt Özvegy és leánya címmel.

Kézdiszentlélek épített örökségét képezi a Könczey–Páll-udvarház (17. század elejéről), a Tamás Elek-féle udvarház (19. század elejéről), a papilak épülete (18. század vége), valamint a felújított Orbay-udvarház.

Élő népszokás a faluban a betlehemezés és a farsangbúcsúztató.

A kézdikővári egyházközség titulusa Szent Lőrinc vértanú. A templombúcsú napja augusztus 10-e. A plébános t. Drócsa László. A szentmisék rendje vasárnap 10,30 órakor, hétköznapra eső ünnepnapon 17 órakor; hétköznap 19 órakor, illetve 16,30 órakor. Az új, ma is álló templom 1825-ben épült. Kertjében külön emlékmű áll az első és külön a második világháború helybeli áldozatainak tiszteletére.

Kézdiszárzapatak titulusa Szent Bertalan apostol, a templombúcsú napja augusztus 24-e. A plébános ft. Bodó Imre tb. főesperes, szentszéki tanácsos. A szentmisék rendje vasár- és ünnepnapokon 10,30 órakor. Hétköznap: télen 17, nyáron 19 órakor.

A falu ma is álló új templomát 1798-ban építették, és 1860-ban javították. Előtte egy kis téren látható a hősök emlékműve, olvashatók rajta az 1848–49-es hősök, valamint az első és második világháború áldozatainak nevei. A falu szülötte Ópra Benedek (1907–1978) tanár, az 1956-os romániai megtorlás egyik elítélteje. Az ő nevét viseli ma a falu iskolája, amelynek udvarán emlékkopjafát állítottak az 1956-os forradalom ötvenéves évfordulóján. (Állították a brassói Fémipari Műszaki Középiskola 1954-es végzősei.) A művelődési otthon előtt 2007 óta emlékmű áll Márton Áron püspök tiszteletére.

A község változatos domborzata, természeti szépségei, levegőjének és ivóvizének tisztasága jelentik azokat az adottságokat, amelyekre a község idegenforgalma épülhet. Sétákra, gyalogtúrákra, szabdtéri kikapcsolódásra és szórakozásra télen és nyáron egyaránt alkalmas helyek találhatók. Kiskászon ásványvízforrása gyógyvízként is használható, általában gyomor- és bélbántalmakra ajánlják.

A község testvértelepülései:

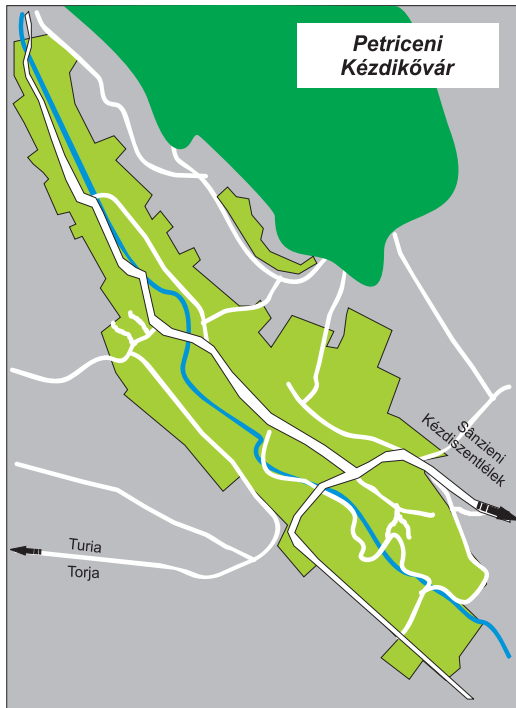
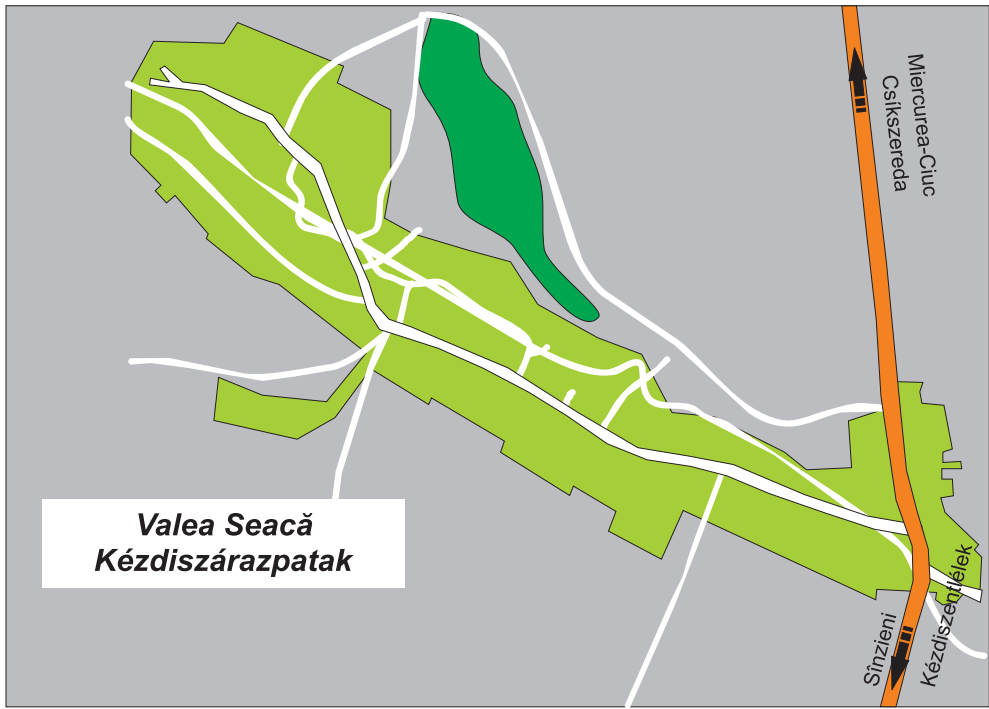
- Szentgál (Veszprém megye) 1997 óta;
- Alsónyék (Tolna megye) 2000 óta;
- Budapest, XI. kerülete 2001 óta;
- Piliscsaba (Pest megye) 2005 óta;
- Algyő (Békés megye) 2005 óta

Ezek a kapcsolatok élők, tartalmasak, szervezett és spontán, kölcsönös látogatásokban, különböző programokban nyilvánulnak meg.

A felújított községháza Kézdiszentléleken. Fotó: Iochom István

Az Ambrózia Kiadó gondozásában jelent meg
SZENTKATOLNAI BÁLINT BENEDEK, Szerkesztette: Borcsa János, 1998

Németh Csaba:
ETNIKUMOK-FELEKEZETEK-KONFLIKTUSOK
Tanulmányok, helyzetelemzések 1978–2000, 2000

Bakk Pál:
SZENTKATOLNAI KRÓNKA
Hely- és művelődéstörténeti dolgozatok, 2001

Németh Csaba:
NÉPEK-ÁLLAMOK-HATÁROK
Politikai helyzetelemzések 1978–2001, 2002

Boér Géza:
SORSKERESZTREJTVÉNY
Vers és próza a hagyatékból
A szöveget gondozta és az előszót írta Borcsa János, 2002

Bakk Miklós:
LASSÚ VALÓSÁG
Cikkek és tanulmányok egy le nem zárult évtizedről, 2002

Kovács András, Tüdős S. Kinga:
KÉZDISZENTLÉLEK TEMPLOMAI
Két tanulmány, 2003

Beke Ernő:
ÜDVÖZLET KÉZDIVÁSÁRHELYRŐL
A régi Kézdivásárhely képes levelezőlapokon 1898–1968
A bevezető tanulmányt írta és a kötetet lektorálta Olasz Gabriella
A szöveget gondozta Borcsa János, 2004

P. Benedek Fidél, Tüdős S. Kinga:
ESZTELNEK MŰEMLÉKEI, FERENCES KOLOSTOR
ÉS KERITETT TEMPLOM
Két tanulmány, 2005

Ráduly Béla:
TÖRHETETLEN HITTEL
Egy hadifogoly emlékei, 2005

Bakk Pál:
ÚTRAVALÓ
Emlékezések, feljegyzések, 2006

Borcsa János:
ŐRZŐK ÉS ÉBRESZTŐK
Publicisztikai írások és kritikák, 1974–2006, 2007